

EBERHARD KARLS UNIVERSITÄT TÜBINGEN

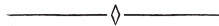
ТЮБІГЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЕБЕРХАРДА І КАРЛА

Дмитро ЯГУНОВ

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ, СТАНДАРТИ
ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ
З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ

Tübingen – Одеса
Фенікс
2023

УДК 341.231.14:431.64(4)
Я 31

Ягунов Д.В.

Я 31 Заборона катувань: практика Європейського суду з прав людини, стандарти та практика Європейського комітету з питань запобігання катуванням / зі вступним словом М. Гнатівського, А. Костіна, Р. Хаверкамп, Д. Ягунова. – Тьубінген; Одеса : Фенікс, 2023. – 604 с.

ISBN 978-966-928-914-8

Видання присвячене практиці Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 3 Конвенції про захист прав людини та стандартам Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Рекомендується для використання у практичній діяльності суддів, адвокатів, прокурорів, слідчих, працівників поліції та пенітенціарної системи, а також інших осіб, практична діяльність яких пов'язана з місцями несвободи.

УДК 341.231.14:431.64(4)

ISBN 978-966-928-914-8

© Ягунов Д.В., 2009, 2010,
2015, 2018, 2023

Зміст

ВСТУПНЕ СЛОВО	11
ВСТУПНЕ СЛОВО	13
PREFACE	16
ВІД АВТОРА	18
IN MEMORIAM.....	27
КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД	29
ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ	30
КОМІТЕТ.....	31
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	32
РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ.....	37
КРИТЕРІЙ «МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ»	42
ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОСТІ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ.....	47
НАЯВНІСТЬ МЕТИ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ.....	48
ЗАПОДІЯННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ СТРАЖДАНЬ	50
ЗАГРОЗА ЗАСТОСУВАННЯ КАТУВАНЬ ТА СТРАХ ПЕРЕД МАЙБУТНІМИ НАПАДАМИ.....	51
ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ.....	53
ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОСТРУМУ ДО ПОТЕРПІЛОГО	54
ІНШІ ПРИКЛАДИ ЗАБОРОНЕНОГО ПОВОДЖЕННЯ	55
ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПЕРЦЕВОГО ГАЗУ.....	60
ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ ТВЕРДЖЕНЬ ПРО ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ	61
ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ЗАТРИМАННІ.....	66
ПРЕЗУМПЦІЯ ДОБРОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ДО ЗАТРИМАННЯ	70
НЕНАЛЕЖНЕ ПОВОДЖЕННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ	75
ДЕПОРТАЦІЯ АБО ЕКСТРАДИЦІЯ ЯК КАТУВАННЯ ЧИ НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ	76
РІШЕННЯ ПРО ВИДАЧУ ЗАЯВНИКА, НЕПРИДАТНОГО ДЛЯ ДЕПОРТАЦІЇ, НАВІТЬ ПІД МЕДИЧНИМ НАГЛЯДОМ, ЧЕРЕЗ ВАЖКИЙ СТАН ЗДОРОВ'Я	81
НЕЛЕГАЛЬНІ МІГРАНТИ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)	89
НАЛЕЖНІ МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ДЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ МІГРАНТІВ ПОНАД 24 ГОДИН (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	94
ВІДКРИТИЙ РЕЖИМ УТРИМАННЯ МІГРАНТІВ	97

ПЕРСОНАЛ ЦЕНТРІВ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	99
ДИСЦИПЛІНА, ІЗОЛЯЦІЯ ТА ЗАСОБИ СТРИМУВАННЯ У ЦЕНТРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ІНОЗЕМЦІВ	100
МЕХАНІЗМИ МОНІТОРИНГУ ТА ПОДАННЯ СКАРГ НЕЛЕГАЛЬНИМИ МІГРАНТАМИ	102
НАЛЕЖНІ МЕДИЧНІ ПОСЛУГИ В ЦЕНТРАХ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	103
ПІКЛУВАННЯ ПРО ВРАЗЛИВИХ ОСІБ (ЗОКРЕМА ПРО ДІТЕЙ) В МІСЦЯХ УТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	107
ОСНОВНІ ПРАВА МІГРАНТІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	110
ЗАГАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПІД ЧАС ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	112
ГАРАНТІЇ МІГРАНТІВ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ	114
ІНШІ ВАЖЛИВІ ГАРАНТІЇ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ	116
УТРИМАННЯ НЕЗАКОННИХ МІГРАНТІВ У ТРАНЗИТНІЙ ЗОНІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	118
УМОВИ ТРИМАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ Є НЕЛЕГАЛЬНИМИ МІГРАНТАМИ	120
ДЕПОРТАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ ПОВІТРЯНИМ ШЛЯХОМ	123
ВИДВОРЕННЯ ІНОЗЕМЦІВ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	131
ПРАКТИКИ «ВИШТОВХУВАННЯ»	133
ВІДОБРАЖЕННЯ СКЛАДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЩОДО МІГРАЦІЇ НА СЕРЕДЗЕМНОМУ МОРІ У ПРАКТИЦІ СУДУ (УМОВИ ТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ НА МАЛЬТІ)	139
УМОВИ ТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ НА КІПРІ	145
ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ ПРИВАТНИХ ОСІБ	154
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ	156
ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ МЕДИЧНИХ ДОКАЗІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ	163
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ПОВНОТА РОЗСЛІДУВАННЯ	170
САБОТУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ	173
ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОКУРАТУРА	174
РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ЗАПОБІГАННІ КАТУВАНЬ	175
ШВИДКІСТЬ ТА РЕТЕЛЬНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ	176
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ НА ПІДҐРУНТІ ЕТНІЧНОЇ АБО РАСОВОЇ ВОРОЖНЕЧІ	177
ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ТА АМНІСТІЙ (ПОМИЛУВАНЬ) ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КАТУВАННЯ	178
СПРИЯННЯ ПОСИЛЕННЮ АТМОСФЕРИ БЕЗКАРНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД РЕАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГЕНТІВ ДЕРЖАВИ ЗА КАТУВАННЯ ВНАСЛІДОК СТРОКІВ ДАВНОСТІ	180
ЗАЛУЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО ДО ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ	186

ЗГВАЛТУВАННЯ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО	187
БАТЬКИ ПОТЕРПІЛОГО У СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВІ ЯК КОНВЕНЦІЙНІ ЖЕРТВИ	188
НЕНАЛЕЖНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВИ ПРО ЗГВАЛТУВАННЯ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО АСПЕКТУ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ ..	189
ПОЗИТИВНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗАПРОВАДИТИ ЗАКОНОДАВЧУ ТА НОРМАТИВНУ БАЗУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ОСІБ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	191
РОЗСЛІДУВАННЯ СТВЕРДЖУВАНОВОГО СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА У ДИТЯЧОМУ БУДИНКУ	193
РОЗСЛІДУВАННЯ СІМЕЙНОГО СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	211
ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПІСЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ У ПОЛОНІ	219
ЧИ ДОСТАТНЬО МАТЕРІАЛЬНОЇ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ?	225
НЕЗДАТНІСТЬ ПРИТЯГТИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБУ, ВИННУ В ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННІ	226
КАМЕРИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ	227
НЕНАДАННЯ НАЛЕЖНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЩО ЇХ ПОТРЕБУЮТЬ	228
ПЕРЕБУВАННЯ ІНВАЛІДІВ У ПРИМІЩЕННІ БЕЗ НАЛЕЖНОГО ОБЛАДНАННЯ	229
ЧЛЕНИ СІМ'Ї ЗНИКЛОЇ ОСОБИ ЯК ЖЕРТВИ НЕЛЮДСЬКОГО ТА ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ	230
НАРУГА НАД ТРУПАМИ ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ	232
НЕМОЖЛИВІСТЬ ПОХОВАННЯ РІДНИХ ТА БЛИЗЬКИХ ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ	234
ВИЛУЧЕННЯ ОРГАНІВ У ПОМЕРЛОГО БЕЗ ЗГОДИ РОДИЧИВ	235
ЗНИЩЕННЯ МАЙНА ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ	236
ПРИЗНАЧЕННЯ НАДМІРНО СУВОРОГО ПОКАРАННЯ ЯК ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ	237
ПЕРЕБУВАННЯ ОСОБИ В ОЧІКУВАННІ УВ'ЯЗНЕНОГО РОДИЧА	240
ТЕРОРИЗМ ТА ДОТРИМАННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ВИМОГ	242
СФЕРА НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ	244
ЗАБОРОНА АБОРТІВ	245
ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ТА «ДІДІВЩИНА»	246
ЗАПОБІГАННЯ ПОГАНОМУ ПОВОДЖЕННЮ	248
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (ЗАГАЛЬНІ СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ) ..	250
МЕТА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ) ..	254
ПОЛІЦЕЙСЬКА КУЛЬТУРА	256
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	257

ЗАПОБІГАННЯ ПОГАНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)	261
ДОСТУП ДО АДВОКАТА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ЗАГАЛЬНІ СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)	264
ДОСТУП ДО АДВОКАТА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ДОПОВІДІ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)	267
ІНФОРМУВАННЯ РОДИЧІВ ЗАТРИМАНОГО ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ	273
ДОСТУП ДО ЛІКАРЯ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ДОПОВІДІ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)	276
ФІКСАЦІЯ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАТРИМАНИМИ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДІЛЬНИЦЯХ	279
УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ ЗАТРИМАНИХ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАКЛАДАХ (ДОПОВІДІ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)	280
ТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ УСТАНОВАХ	289
ЗАПРОШЕННЯ ОСІБ ДО УСТАНОВ ПОЛІЦІЇ НА «НЕФОРМАЛЬНІ БЕСІДИ»	290
НЕДОЛІКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВИ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ У ВІДДІЛЕННІ ПОЛІЦІЇ: ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО АСПЕКТУ, ВІДСУТНІСТЬ ПОРУШЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО АСПЕКТУ	291
ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ТА ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	299
НАЯВНІСТЬ АБО ВІДСУТНІСТЬ УМИСЛУ НА ПРИНИЖЕННЯ ЗАТРИМАНОГО	301
ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВ ДЛЯ УТРИМАННЯ У СТАНІ НЕСВОБОДИ	302
ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ	303
ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ	305
ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ..	308
ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ ..	309
НІЧНИЙ СОН ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕНЬ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ .	310
УТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У ПРИМІЩЕННІ СУДУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ	311
ПРИЙОМ ЗАТРИМАНИХ ДО МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ТА РЕЄСТРАЦІЯ ЗАТРИМАНИХ	312
ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)	313
ТРИМАННЯ В УСТАНОВІ ВИСОКОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ	315
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	316
РОЗМІРИ ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	320
РОЗМІРИ ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	325

ДИСПРОПОРЦІЯ У РОЗМІРАХ КАМЕР ЯК ПОКАЗНИК НЕФОРМАЛЬНОЇ В'ЯЗНИЧНОЇ ІЄРАРХІЇ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	331
ДОСТУП ДО ПИТНОЇ ВОДИ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	333
ДОСТУП ДО ОСВІТЛЕННЯ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	334
СПОСІБ ПОСТАЧАННЯ ІЖИ УВ'ЯЗНЕНИМ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	335
ДОСТУП ДО СВІЖОГО ПОВІТРЯ	336
НАЛЕЖНИЙ ДОСТУП ДО ТУАЛЕТНИХ ПРИМІЩЕНЬ	338
КОРИСТУВАННЯ ДУШЕМ	340
ДОДАТКОВІ ГІГІЄНИЧНІ УМОВИ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	341
ФІЗИЧНІ ВПРАВИ	342
КОРИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЗА МЕЖАМИ КАМЕР (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	344
КОНТАКТИ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	346
НАЯВНІСТЬ СПІВКАМЕРНИКІВ У КАМЕРІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	347
НАЯВНІСТЬ ПАРАЗИТІВ У КАМЕРАХ	348
НОСІННЯ БОРОДИ	349
НАЯВНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СПАЛЬНОГО МІСЦЯ ТА ПОСТІЛЬНОЇ БІЛИЗНИ	350
ВИМОГИ ЩОДО ОДЕЖИ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	351
ХАРЧУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ	352
ПЕРСОНАЛ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ	354
НОСІННЯ НАГРУДНИХ ВІДЕОРЕЄСТРАТОРІВ ПРАЦІВНИКАМИ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ	355
МЕДИЧНІ СЛУЖБИ У В'ЯЗНИЦЯХ	356
ДОСТУП ДО ЛІКАРЯ	357
НЕПРЕФЕРЕНЦІЙНЕ МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ	360
ЗГОДА ПАЦІЄНТА І КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ	363
ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ	366
ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА	370
ПРОФЕСІЙНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ	373
ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	374
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	375
ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ХВОРОЇ ЛЮДИНИ БЕЗ НАЛЕЖНИХ УМОВ	378
ІНФЕКЦІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ	383
КОНТАКТИ З ІНФІКОВАНИМИ УВ'ЯЗНЕНИМИ	387
НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	389

ОРТОПЕДИЧНЕ ВЗУТТЯ	390
ЗАТРИМКА У ВИЗНАЧЕННІ ДІАГНОЗУ	391
НАЛЕЖНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ ІСТОРІЇ ХВОРОБИ	392
УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ З НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	393
НЕНАДАННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО ПОМІЧНИКА УВ'ЯЗНЕНОМУ З ПСИХІЧНИМИ ВАДАМИ ТА НЕНАЛЕЖНЕ РЕАГУВАННЯ НА ІНДИВІДУАЛЬНІ РИЗИКИ Й ПОТРЕБИ УВ'ЯЗНЕНОГО	394
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	400
УМОВИ ПРОЖИВАННЯ ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	402
ЛІКУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ) ...	407
ПЕРСОНАЛ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	411
ЗАСОБИ СТРИМУВАННЯ У ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРНЯХ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	414
ГАРАНТІЇ ПРИ ПОМІЩЕННІ ПАЦІЄНТА ДО ЗАКЛАДУ БЕЗ ЗГОДИ ПАЦІЄНТА (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	420
ЗГОДА НА ГОСПІТАЛІЗАЦІЮ	424
ВИПИСКА ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРЕНЬ	425
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	427
СПЕЦИФІКА ПОВОДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ВИДУ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ	432
ПОВОДЖЕННЯ З НАРКОЗАЛЕЖНИМИ УВ'ЯЗНЕНИМИ	433
ПАСИВНЕ ПАЛІННЯ	434
ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ	436
МАСОВЕ ГОЛОДУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ	439
ЛІКУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЬОГО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ	440
ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ	441
ЗАСТОСУВАННЯ АГЕНТАМИ ДЕРЖАВИ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ БЕЗ СУВОРОЇ НЕОБХІДНОСТІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	442
ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	445
ЗБЕРІГАННЯ ВІДЕОЗАПИСІВ ІНЦИДЕНТІВ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	446
ТРИМАННЯ ОСОБИ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ПІД ЧАС СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ	447
ТРИМАННЯ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ ТА ГОДУЮЧОЇ МАТЕРІ	448
ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ ЖІНКИ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)	449

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ).....	454
ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	455
ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ ЗА САМОУШКОДЖЕННЯ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	459
ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	460
ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ).....	462
ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ НА ПОРУШЕННЯ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ	463
ВИКОРИСТАННЯ ГУМОВИХ КИЙКІВ.....	466
ЕЛЕКТРОШОКОВА ЗБРОЯ	468
ЕЛЕКТРОШОКОВІ РЕМЕНІ	473
МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ	474
ПРОЦЕДУРА, ЩО МАЄ МІСЦЕ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ	476
ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАНЬ ПІДРОЗДІЛІВ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ У В'ЯЗНИЦІ.....	477
ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ КОНВОЮВАННІ	479
ОБШУКИ УВ'ЯЗНЕНИХ	480
ОБШУК, ПОЄДНАНИЙ З РОЗДЯГАННЯМ	481
ПРИМУСОВЕ ПЕРЕБУВАННЯ БЕЗ ОДЕЖІ	483
НАСИЛЬСТВО З БОКУ ІНШИХ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	484
АТМОСФЕРА ПОСТІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО НАПРУЖЕННЯ У В'ЯЗНИЦІ.....	486
НАСИЛЬСТВО ТА ЗАГРОЗА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	487
НАСИЛЬСТВО ТА ЗАГРОЗА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ).....	492
ТОТАЛЬНА СЕНСОРНА ІЗОЛЯЦІЯ.....	515
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ).....	516
ВИДИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)	520
РІШЕННЯ ПРО ПОМІЩЕННЯ ОСОБИ ДО ОДИНОЧНОЇ КАМЕРИ: ПРОЦЕДУРИ ТА ГАРАНТІЇ	523
МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ	527
РЕЖИМИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ.....	529
РОЛЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ПІД ЧАС ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ	531
ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ЩОДО ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ	532

КАМЕРИ ДЛЯ УТРИМАННЯ ДВОХ ОСІБ	534
ПРОЦЕДУРИ ОСКАРЖЕННЯ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ).....	535
НЕПОВНОЛІТНІ, ЗАТРИМАНІ ПОЛІЦІЄЮ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ).....	536
УВ'ЯЗНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ТА СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)	539
МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ НЕПОВНОЛІТНІХ	542
РЕЖИМ УТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ.....	543
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ	546
КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ	549
ЗВ'ЯЗКИ НЕПОВНОЛІТНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ	551
ДИСЦИПЛІНА ТА БЕЗПЕКА У В'ЯЗНИЦЯХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	553
ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	555
ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ СКАРГ ТА ПЕРЕВІРОК В УСТАНОВАХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ	556
ПЕНІТЕНЦІАРНІ ІНСПЕКЦІЇ	558
ІНСПЕКЦІЇ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ	559
КОРУПЦІЯ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ	560
ПРИНЦИПИ ПОВОДЖЕННЯ З ОСОБАМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ СВОБОДИ, У КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ	561
МЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ.....	564
ВИРОКИ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)	567
ВІДСУТНІСТЬ СПІВПРАЦІ ЗАСУДЖЕНОГО ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ З ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ЗВІЛЬНЕННІ	572
ПРЕВЕНТИВНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ АБО ІНТЕРНУВАННЯ.....	573
НЕБЕЗПЕЧНІ УВ'ЯЗНЕНІ ТА ДОВІЧНИКИ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)	575
ОСОБЛИВА УНІФОРМА ДЛЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНЦІВ	581
УТРИМАННЯ SEX OFFENDERS (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ).....	582
НАРКОЗАЛЕЖНІ УВ'ЯЗНЕНІ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ).....	584
УТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РАЗОМ З ІНШИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ.....	585
МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	586
УСУНЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ З КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ	587
КОМПЕНСАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ).....	588
«НОМО DISCIPLINATUS» ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ (ДО ПИТАННЯ ПРО СИМУЛЯКРИЗАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ У ХХІ СТОЛІТТІ) (замість післямови).....	589

ВСТУПНЕ СЛОВО

Абсолютна заборона катувань та інших видів неналежного поводження з особою залишається в центрі сучасного права захисту прав людини. Повага до людини, її життя та гідності – основа не лише міжнародного правопорядку, закріплена у численних міжнародних договорах з прав людини та у загальному звичаєвому міжнародному праві. Вона є центральною для правових систем сучасних держав, зокрема й України, Конституція якої крім прямої заборони катувань та інших видів неналежного поводження також містить цілу низку норм, що визначають

центральну роль людини та її гідності у діяльності держави.

Юридична значущість та категоричність юридичної заборони катувань та інших видів неналежного поводження самі по собі не можуть бути достатніми для практичної реалізації права особи не зазнавати тяжких посягань на свою гідність. Втілення цієї заборони в життя вимагає визначення точного обсягу негативних та позитивних, зокрема й процедурних, обов'язків держави. Це стосується насамперед поводження із особами, які перебувають під повним контролем держави в умовах позбавлення свободи в найрізноманітніших контекстах: діяльності поліції, у сфері кримінальної юстиції, у психіатрії, у соціальному забезпеченні, зрештою у галузі імміграційної політики. У всіх цих контекстах ризик порушення заборони неналежного поводження з особами є найвищим через вагомі суб'єктивні та об'єктивні чинники, здатність жертв такого поводження скаржитися на нього часто є на практиці обмеженою, а отже лише реагування на скарги є хоч і обов'язковим, але недостатнім, а отже вимагає також і суттєвих зусиль превентивного характеру, а вони, свою чергою, призводять до формування корпусу рекомендацій та стандартів, які спрямовані на зменшення ризику катування та інших видів неналежного поводження.

Крім того, у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини неодноразово доходив висновків про те, що зобов'язання держави, які впливають із заборони катувань та інших видів неналежного

поводження можуть порушуватися також і поза контекстом несвободи – і щоразу в таких справах ішлося про найтяжчі посягання на права людини, що завдавали їй значних страждань, як-от, наприклад, домашнє насильство або статеві злочини.

Кількість конкретних питань, пов'язаних із заборонаю неналежного поведження, є дуже великою – і всі вони потребують великого обсягу знань та фахового підходу з боку всіх осіб, задіяних у боротьбі з цими явищами.

Саме тому книга відомого українського вченого та адвоката Дмитра Ягунова, члена Європейського комітету із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню, обраного від України, стане у пригоді суддям, адвокатам, прокурорам, слідчим, керівникам та співробітникам місць несвободи, правозахисникам, а також всім, хто цікавиться юридичними та організаційними аспектами заборони катувань та інших видів неналежного поведження.

Микола Гнатовський

Суддя Європейського суду з прав людини,
обраний від України, Президент Європейського
комітету із запобігання катуванням, нелюдському
або такому, що принижує гідність, поведженню
або покаранню у 2015 – 2021 рр.

Страсбург, квітень 2023 р.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Пріоритетом органів прокуратури України був і залишається максимальний та ефективний захист прав, свобод та інтересів громадян від будь-яких злочинних посягань та порушень їх прав, що завжди набувало особливого значення й важливості при їх обмеженні в межах процесуального та пенітенціарного примусу. Враховуючи чергову російську військову агресію проти України, завдання прокуратури у даній сфері об'єктивно збільшилися та ускладнилися.

Перед органами кримінальної юстиції постали *надскладні* виклики та завдання щодо забезпечення їх стабільного функціонування та дотримання політики *нульової толерантності* до будь-яких форм неналежного поведіння. При цьому багато пенітенціарних установ та інших місць несвободи опинилися на лінії фронту та зустрілися з проблемами відсутності харчування, медикаментів та питної води для ув'язнених та персоналу.

Відсіч Збройних Сил України російській агресії призвів до того, що вже станом на березень 2022 року в Україні офіційно перебувало понад 500 російських військовослужбовців, які брали участь у збройній агресії проти України та потрапили у полон. Станом на квітень 2022 року в полоні перебувало вже понад 700 росіян зі складу збройного угруповання, що мало за мету захоплення нашої Держави. Тому одним з перших кроків України у цій площині стало створення спеціальних місць несвободи для військовополонених та забезпечення їх прав відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих на себе нашою Державою.

Слід нагадати, що усього за час війни понад 2 тис. військовополонених було передано російській владі у рамках процедур обміну військовополоненими.

Можна впевнено сказати, що Україна продемонструвала всьому світу, що вона *на відмінно* склала іспит на людяність, верховенство права, відданість європейським цінностям та цивілізованість, забезпечуючи усіх військовополонених усім належним та

захищаючи їх права відповідно до їх правового статусу як військовополонених. Навіть за складних умов, викликаних російською збройною агресією, органи прокуратури продовжили приділяти максимум зусиль для дотримання прав людини, враховуючи, що будь-якого відступу від статті 3 Конвенції про захист прав людини не допускається навіть за умов війни.

Упродовж та після цієї підступної війни – *війни проти свободи, гуманності та європейських цінностей* – майбутнє правової системи України не мислиться без проведення розслідування кожного факту катування та нелюдського поводження, вчиненого російськими загарбниками.

Як зазначено у Доповіді Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, у районах, які опинилися під контролем російської влади в Україні, Комісія задокументувала *систематичність* навмисних вбивств, незаконного позбавлення волі, тортур, звалтувань і незаконного переміщення затриманих осіб. Порушення також були скоєні щодо осіб, депортованих з України до Російської Федерації (п. 48). У випадках позасудових страт і катувань, нападники здебільшого спрямовували свої дії проти осіб за будь-яку форму реальної чи уявної підтримки українських збройних сил або за будь-які дії, спрямовані проти російських збройних сил (п. 50). Під час отримання початкового контролю над населеними пунктами в Україні російські збройні сили вчиняли умисні вбивства, незаконні затримання, звалтування та сексуальне насильство в контексті обшуків помешкань, що спрямовувалися на виявлення прибічників українських збройних сил або знаходження зброї (п. 51).

Комісія виявила *повсюдне і систематичне застосування тортур і жорстокого поводження* з боку російської влади щодо людей, яких вона утримувала в Україні у Чернігівській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Сумській та Запорізькій областях, та у Російській Федерації (п. 71). Було встановлено, що нападники завдавали сильного фізичного та душевного болю і страждань (п. 72).

Міжнародне співтовариство дійшло висновку на підставі задокументованих випадків, що російська влада широко застосовувала в Україні *катування та жорстоке та нелюдське поводження*. Крім того, спрямовування такого ставлення на конкретні категорії осіб і послідовне використання одних й тих самих методів тортур у кількох областях України, які російська влада контролювала упродовж тривалого періоду часу, дозволило зробити висновок, що російська влада застосовувала тортури *систематично та повсюдно*. Ці обставини, включно з елементами планування та наявними ре-

сурсами, вказують на те, що російська влада могла вчинити тортури, що становлять *злочини проти людства*.

У згаданій вище Доповіді Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні зазначено, що Комісія рекомендує розслідувати *всі* порушення і злочини та притягнути винних до відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівні. Комісія закликає до застосування *комплексного підходу* до процесу притягнення до відповідальності, що включає як притягнення до кримінальної відповідальності, так і здійснення права *жертв* на встановлення істини, репарації та неповторення.

Вказані складні завдання неможливо виконати без застосування широкого масиву практики Європейського суду з прав людини та Європейського комітету з питань запобігання катуванням.

Тому це видання має виконувати *важливу місію* – слугувати дороговказом для прокурорів, суддів, адвокатів та формувати відповідний стиль мислення у напрямку нульової толерантності до найменших ознак неналежного поведження, особливо з огляду на виклики, створені війною.

Андрій Костін

Генеральний прокурор

Київ, квітень 2023 р.

PREFACE

People deprived of their liberty are particularly vulnerable to arbitrariness in total institutions. In particular, they are in need for protection from ill treatment, up to the point of torture. Legal guarantees are not only found in national legislation, but also in international conventions. Conventions belong to hard law that implies actual binding laws.

The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as well as the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment are among the

most prominent and influential conventions by the Council of Europe.

The European Court of Human Rights watches over their application with its caselaw after all remedies before the national courts of the state concerned have been exhausted. If the Court acknowledges a violation, the Committee of Ministers of the Council of Europe is responsible for the execution of its judgments. Although the judgments are binding on national courts, a tendency can be observed in some states to disregard the judgments in recent years.

The delegations of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) visit places of detention in the member states of the Council of Europe. The CPT developed standards on the treatment of persons deprived of their liberty (CPT Standards), which are the basis for its assessment of facilities during country visits. The CPT Standards are soft law recommendations whose importance is reflected in the fact that they are repeatedly considered of the European Court of Human Rights.

In August 2020 an *ad hoc* visit to Ukraine reviewed the treatment of persons held in penitentiary institutions and to examine the action taken by the investigative authorities regarding inmates' complaints of ill-treatment by prison staff.

The results were mixed: While a change of management in one institution led to significant improvements, in one institution the fear of repression after the visit was high; this finding also corresponded to the

extraordinary high refusal rate for interviews, even in comparison to the 30-year visit practice.

Furthermore, the delegation observed an overuse of pre-trial detention.

Therefore, the CPT recommends a greater use of alternative non-custodial measures. Nevertheless, the CPT emphasizes the positive efforts and the progress towards a reduction in the prison population and encourages the Ukrainian authorities to pursue the penitentiary reform agenda.

In times of war, it is particularly difficult to guarantee the human rights of people deprived of their liberty. Yet, small steps towards a more humane penitentiary system can be noticed in Ukraine.

For this reason, the present handbook is of considerable value for prison practice in Ukraine. This handbook provides prison authorities and staff not only with a basic understanding of European standards for the Ukrainian penitentiary system, but also enables a comprehensive examination of the no-go regarding human rights in prisons. Strong and structured guidance is provided in the thicket of the caselaw by the European Court of Human Rights.

Prof. Dr. Rita Haverkamp

Endowed Professorship for Crime
Prevention and Risk Management,
Eberhard Karls University of Tübingen (Germany)

Tübingen, the 6th of April 2023

ВІД АВТОРА

Шановні колеги та друзі!

Маю честь представити вашій увазі наступне видання авторської серії хрестоматій з прав людини, присвячене практиці ЄСПЛ щодо застосування статті 3 Конвенції про захист прав людини, а також стандартам і практикам Європейського комітету з питань запобігання катуванням.

Щиро вірю, що ця серія, започаткована у 2009 році, стала актуальним та затребуваним виданням для адвокатів, суддів, слідчих, прокурорів, офіцерів пенітенціарної системи та усіх, хто захищає права людини.

Проте – роблю на цьому *особливий акцент* – сподіваюся, що ця серія насамперед продовжує бути корисною для *жертв* злочинів катування та нелюдського поводження, їхніх родичів, близьких та представників, які намагаються захистити права потерпілих, незважаючи на нерідко високу й міцну стіну бюрократії та зловживань з боку держави та її агентів.

У вітчизняній системі кримінальної юстиції потерпілий завжди був *маргіналом* щодо захисту своїх прав, і ця маргінальність об'єктивно поглибилася ще більше з початком чергової збройної агресії проти України.

Тому маю велику надію, що це нове видання *практичної спрямованості* буде служити великій справі захисту прав усіх людей, які були свавільно позбавлені того, чого в принципі та за жодних обставин не може бути позбавлена людина – права бути вільним від катування або нелюдського поводження¹.

На жаль, черговий озброєний напад Росії на Україну загострив питання захисту від катувань та нелюдського поводження, причому як на лінії фронту, так і в тилу. Можна згадати абсолютно неприпустимі практики публічних тілесних покарань підозрюва-

¹ Зобов'язання держав ... вимагає, щоб держави вжили заходів, які забезпечать, аби особи ... не зазнавали тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження («*E. and Others v. the UK*», n. 88; «*Afanasyev v. Ukraine*», n. 59; «*M.C. v. Bulgaria*», n. 149).

них у вчиненні крадіжок на початку російського вторгнення, що не лише не припинялися, проте й іноді навіть заохочувалися агентами держави, і вказані практики одразу ж почали формувати негативний образ України у світових інформаційних виданнях.

Завдяки зусиллям Офісу Генерального прокурора *права людини* залишилися головним пріоритетом прокуратури України та інших органів правопорядку. Тому маю велику честь висловити подяку за увагу до цього видання та вступне слово пану Андрію Костіну, Генеральному прокурору, на каденцію якого припав, безсумнівно, найбільший та найважчий обсяг роботи прокуратури внаслідок чергового та найбільшого московського вторгнення до нашої Батьківщини.

Хочу висловити безмежну подяку за науково-практичний та методичний супровід, цінні поради, наукову критику та сприяння у виданні цієї книги пану доктору Миколі Гнатовському, відомому юристу, вченому та практику, який, будучи членом (згодом – Президентом) Європейського комітету з питань запобігання катуванням, взяв участь у формуванні величезного пласту знань та практичних напрацювань у сфері захисту прав людини у поліцейських дільницях, пенітенціарних установах, міграційних центрах та інших місцях несвободи, продовжуючи свою важливу для України та інших європейських країн місію, вже будучи суддею Європейського суду з прав людини.

Потрібно особливо наголосити, що коли сьогодні *абсолютна заборона* катувань та інших форм жорстокого поводження іноді ставиться під сумнів як частина спроби кинути виклик правам людини та демократії, роль Європейського комітету з питань запобігання катуванням є більш важливою, ніж будь-коли². Тому особливої значущості та важливості сьогодні набуває той *фундамент* стандартів Комітету, який було сформовано під керівництвом пана доктора Миколи Гнатовського.

Велика вдячність пані доктору Риті Хаверкамп, професору Тюбінгенського університету, видатному німецькому вченому та спеціалісту із запобігання злочинності та управління ризиками – за наукові поради та велике сприяння цьому виданню.

Здійснити це видання було б набагато складнішим без дружніх порад та практичних рекомендацій моїх друзів та колег – адвокатів пана Сергія Зайця, пана Юрія Канікаєва, пані Оксани Муравської та пана Юрія Лелеко, а також пана Андрія Черноусова, в дискусіях з якими поглиблювалося моє розуміння прав людини.

² 30th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1 January - 31 December 2020). Strasbourg: Council of Europe, May 2021. P. 10.

Без рекомендацій та критичних зауважень моїх вчителів – пані професора Тетяни Нагорняк та пана професора Миколи Польового – моє розуміння феномену катувань в контексті сучасних відносин влади було б неповним, у зв'язку з чим висловлюю їм велику вдячність.

Окреме дякую висловлюю пану доктору Тимуру Короткому, відомому знавцю міжнародного гуманітарного права, дружбу з яким високо ціную, так само, як і його допомогу при здійсненні видань усіх публікацій цієї серії, починаючи з першого видання з прав людини, опублікованого у 2009 році.

Як і минуле видання з питань протидії катуванням та захисту прав жертв катувань, що побачило світ у 2021 році, цей посібник сфокусовано на узагальненні та висвітленні стандартів та практичних напрацювань двох найважливіших стовпів європейської системи захисту прав людини – Європейського суду з прав людини та Європейського комітету з питань запобігання катуванням.

Проте, на відміну від 2021 року, це видання містить не лише узагальнення загальних стандартів Комітету з питань запобігання катуванням, проте й структурований аналіз конкретних доповідей Комітету, наданих урядам країн-членів Ради Європи за результатами його періодичних та *ad hoc* візитів.

Більшу увагу приділено одному з болючих питань сучасних пенітенціарних систем, яким є наявність *неформальної ієрархії ув'язнених* та *перманентне насильство* у пенітенціарних установах внаслідок запровадження жорстокої та нелюдської *кастової системи*³.

Щодо практики ЄСПЛ, то це видання було збагачене новими важливими рішеннями Суду щодо застосування статті 3 Конвенції.

Так, враховуючи агресивну війну Росії проти України, з практичної точки зору буде цікавим й корисним рішення Суду у справі «*Badalyan v. Azerbaijan*» (application № 51295/11), в центрі якої перебувало питання психологічних наслідків для військовослужбовця внаслідок перебування у полоні.

Дуже важливим є рішення у справі «*Barovov v. Russia*» (application № 9183/09), де в центрі уваги Суду знов постала проблема звільнення від *реальної* кримінальної відповідальності агентів держави за вчинені ними злочини катування внаслідок спливу строків давності, що, як зауважує Суд, посилює у суспільстві *атмосферу безкарності*.

³ Ягунов Д.В. «*Homo disciplinatus*» як об'єкт політики соціального контролю (до питання про симуляризацию національної політики запобігання катуванням у XXI столітті). *Політичне життя*, 2023, 1. С. 28-37.

Справ *«Barovov v. Russia»* є яскравим прикладом того, як саме держава може – на грубе порушення статті 3 Конвенції – вчиняти, щоб злочинці, винні у злочинах катування, втекли від реальної кримінальної відповідальності.

ЄСПЛ наголошує, що це, звичайно, не його справа вказувати, які саме покарання необхідно призначати особам, винним у вчиненні злочинів катування. Проте водночас у цій справі ЄСПЛ не приховує глибокого здивування та розчарування діями влади: як можна національним судам, базуючись на абстрактних *«характеристиках з місця проживання»*, призначати умовне покарання особам, які спільно катували потерпілого, що призвело до завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень?

Проблема надання належної психіатричної допомоги є, на жаль, характерною для багатьох країн Ради Європи. У своїй 32-й Загальній доповіді (за 2022 рік) Комітет зробив особливий наголос, що «багато людей неналежним чином утримуються у великих психіатричних закладах без будь-якої надії на повернення в суспільство, що дуже шкодить їхньому благополуччю⁴.

Наприклад, у 32-й Загальній доповіді Комітет відзначив постійну нездатність влади Болгарії усунути більшість фундаментальних недоліків та виконати конкретні рекомендації, що неодноразово надавалися Комітетом упродовж багатьох років з питань лікування, умов та правових гарантій, які пропонуються пацієнтам з психічними розладами та мешканцям закладів соціального догляду⁵.

Тому є важливою справа *«Epure v. Romania»* (application № 73731/17), у центрі якої перебуває проблема ненадання персонального помічника ув'язненому з психічними розладами та неналежне реагування на індивідуальні ризики й потреби ув'язненого під час перебування у пенітенціарній установі.

Справа *«Epure v. Romania»* являє собою аналіз складної ситуації щодо балансу між карою, ізоляцією, убезпеченням та реабілітацією, де прослідковується практичне втілення державою концепції *небезпечної особи*: «Звільнення заявника означало високий ризик для соціальних цінностей, оскільки заявник мав тенденцію до вчинення насильницьких злочинів».

В основі рішення *«Epure v. Romania»* – високий стандарт поведінки з уразливими особами, взятими під варту, де ЄСПЛ знов порушив питання про те, що на державу покладається обов'язок

⁴ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 10.

⁵ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 16.

належним чином відстежувати акти самоагресії та суїцидальні спроби з боку вразливих ув'язнених: органи влади повинні реалізовувати *належну та всебічну терапевтичну стратегію*, здатну задовольнити *особливі потреби вразливих ув'язнених*.

Відповідно, покладення на інших ув'язнених, які не пройшли відповідної підготовки, обов'язку з надання допомоги вразливому ув'язненому *не становить* частину дієвої допомоги з боку держави, щоб забезпечити утримання в умовах, сумісних з дотриманням людської гідності.

І, насамкінець, в основі рішення у справі «*Erpura v. Romania*» – проблема реагування на агресивну поведінку ув'язненого з психічними розладами, де надмірне застосування дисциплінарних санкцій замість належного піклування не лише порушило статтю 3 Конвенцію, проте й максимально віддалило досягнення цілей покарання, зокрема реабілітації.

Складна політична ситуація щодо міграції на Середземному морі знайшла відображення у рішенні ЄСПЛ у справі «*Feilazoo v. Malta*» (application № 6865/19).

Так, у справі «*Feilazoo v. Malta*» Суд вкотре порушив питання міграції з Африки та Близького Сходу до Європи, обумовленої війнами та військовими конфліктами, де на порядку денному поставило питання «вжиття заходів для подолання жакливого становища мігрантів, які намагаються перетнути центральну ділянку Середземного моря в пошуках безпеки в Європі, та подолати шокуючі умови, що нерідко мають місце після їх прийому в Європі».

Вказані питання, потрібно додатково зазначити, знайшли своє відображення у Загальному (32-му) звіті Комітету з питань запобігання катуванням за 2022 рік, де Комітетом було наголошено, що «виштовхування іноземців через кордон, у тому числі на морі, без ефективного доступу до засобів захисту, надає Комітету реальні підстави для занепокоєння»⁶. Комітет наголосив на «зростаючій кількості осіб, які стверджували, що їх насильно видворили з території країни-члена Ради Європи, на сухопутних або морських кордонах, без урахування їхніх особистих обставин, уразливості, потреб у захисті чи ризику жорстокого поводження при поверненні (так звані практики «відштовхування»)»⁷.

Для цілей захисту жертв нелюдського поводження важливим також є рішення у справі «*Khachaturov v. Armenia*» (application № 59687/17), в центрі якого перебувала нездатність національних

⁶ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 4.

⁷ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 23

органів влади гарантувати відсутність ризиків для життя та здоров'я при здійсненні *екстрадиції*.

Справа «*Khachaturov v. Armenia*» є цікавою тим, що вона служить наочним прикладом, що при розгляді екстрадиційного запиту національним органам влади не варто спиратися на голослівні запевнення держави, яка вимагає екстрадицію, що особа, яка має бути вислана за запитом, буде супроводжуватися медичною допомогою (як під час екстрадиції, так у подальшому – у слідчому ізоляторі та у колонії – у випадку засудження такої особи).

Головним у цьому випадку буде *активна* позиція держави щодо проведення відповідних медичних перевірок та експертиз з метою довести відсутність ризиків для життя та здоров'я при здійсненні екстрадиції, навіть якщо формальний національний закон не передбачає проведення таких експертиз.

У центрі уваги ЄСПЛ у справі «*Monir Lotfy v. Cyprus*» (application № 37139/13) опинилися умови тримання в центрі для нелегальних мігрантів та різних поліцейських дільницях на Кіпрі.

Справа «*Monir Lotfy v. Cyprus*» цікава тим, як Уряд Кіпру успішно «відбився» від численних звинувачень з боку заявника у застосуванні жорсткого поводження до нього з боку персоналу центру для нелегальних мігрантів, хоча причиною визнання значної частини скарг явно необґрунтованими була *пасивна поведінка* самого заявника та *крайня суперечливість* його тверджень про застосування до нього жорсткого поводження.

При цьому один з висновків рішення Суду у справі «*Monir Lotfy v. Cyprus*» це те, що обмеження права заявника на *щонайменше* 4 кв.м. простору у камері, встановлені в результаті простої калькуляції – навіть без кваліфікуючих ознак, – це порушення статті 3 Конвенції.

Крім того, справа «*Monir Lotfy v. Cyprus*» є цікавою й тим, що і заявник, і Уряд, і Суд – усі активно користувалися доповідями КЗК щодо ситуації з дотриманням прав затриманих у поліцейських дільницях та інших місцях несвободи на Кіпрі. Тому, як зазначив ЄСПЛ, доповіді КЗК були та залишаються надзвичайно важливими в оцінці ситуації. Проте *лише використання* доповідей на обґрунтування скарги до ЄСПЛ є *недостатнім*. Заявнику потрібно надавати *власний конкретизований опис* нелюдського поводження або неналежних умов ув'язнення, навіть якщо певні установи вже ставали об'єктом критики Комітету.

Справа «*R.B. v. Estonia*» (application № 22597/16) може стати однією з найбільш важливих та знакових справ у сфері розслідування злочинів сексуального насильства, особливо коли жертвами такого насильства стають діти. Тому, гадаємо, справа «*R.B.*

v. *Estonia*» має стати предметом глибокого вивчення адвокатів, слідчих, прокурорів, психологів та соціальних працівників, які мають справу з жертвами сексуального насильства.

Справа «*R.B. v. Estonia*» – це подальша трансформація практики ЄСПЛ щодо розгляду скарг на неналежне розслідування справ про зґвалтування, сексуальне насильство та інші сексуальні злочини.

Так, у 2003 році Суд наголосив: «Раніше національне право і практика деяких держав вимагали у справах про зґвалтування наявності доказів щодо застосування *фізичної сили* та чинення *фізичного опору*. Однак упродовж останніх десятиріч у Європі та деяких інших частинах світу спостерігається постійна тенденція до відмови від *формалістичних значень* та *вузького тлумачення закону* в цій сфері» («*M.C. v. Bulgaria*», n. 165).

Мало того, як зазначає ЄСПЛ, розвиток права та практики у цій сфері відображають «*еволюцію суспільств у напрямі ефективного забезпечення поваги до статевої автономії кожної людини*» («*M.C. v. Bulgaria*», n. 166).

Проте, передусім, необхідно нагадати, що у світлі практики ЄСПЛ зґвалтування *само по собі* є катуванням («*Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine*», n. 51; «*Aydın v. Turkey*», n. 86).

Відтак, будь-яка справа про розслідування заяви про зґвалтування та сексуальне насильство – це сфера застосування статей 3 і 8 Конвенції («*M.C. v. Bulgaria*», n. 153), де оцінювати дії відповідних посадових осіб потрібно крізь призму концепції *позитивного обов'язку держави*.

Тому у подібних справах ЄСПЛ робить наголос: «Не висловлюючись з приводу винуватості підозрюваних, Суд визнає, що ефективність розслідування у справі заявниці й, зокрема, підхід, який продемонстрували у цій справі слідчий та прокурори, не відповідає вимогам, які випливають з позитивних зобов'язань держав щодо впровадження та ефективного застосування системи кримінального права, яка забезпечує покарання за зґвалтування та сексуальні злочини» («*M.C. v. Bulgaria*», n. 185).

Крім того, ще раніше ЄСПЛ наголошував, що «наявність дієвих механізмів виявлення та повідомлення про такі випадки має фундаментальне значення для ефективного застосування відповідного кримінального законодавства» («*O'Keefe v. Ireland*» [GC], n. 148).

Проте у справі «*R.B. v. Estonia*» практика ЄСПЛ значно рушила вперед, де на порядку денному опинився баланс між позитивними зобов'язаннями державами за статтями 3 і 8 Конвенції та правами обвинуваченого за статтею 6 Конвенції, де на *національ-*

ному рівні пріоритет був наданий правам обвинуваченого, що автоматично обумовило відповідальність держави вже на рівні ЄСПЛ за статтями 3 і 8 Конвенції.

Так, справа «*R.B. v. Estonia*» стосується скарги заявниці за статтями 3 і 8 Конвенції про те, що органи влади не провели ефективного кримінального розслідування за її заявами про сексуальне насильство з боку її батька, який був виправданий виключно через порушення формальних процесуальних правил у процесі отримання доказів у кримінальному провадженні.

Зокрема, свідчення дитини-жертви були отримані з порушенням двох *формальних*, але *істотних* вимог кримінального процесу. По-перше, дитина не була проінформована про свій обов'язок *говорити правду*, щоб вона могла зрозуміти наслідки її свідчень для її батька. По-друге, дитині не роз'яснювали її право *не давати показань проти своїх рідних*. У той же час обидві вимоги були чітко викладені в естонському законодавстві та застосовувались також до неповнолітніх.

Отже, справа «*R.B. v. Estonia*» – це справа про прикру й неправну *процесуальну помилку*, яка має стати попередженням для вітчизняних слідчих та прокурорів – як з огляду на неможливість втечі злочинців від відповідальності у подібних справах, так і з огляду на виконання державою в цілому своїх зобов'язань за статтями 3 і 8 Конвенції.

Умови ув'язнення як форма нелюдського поведіння та неотримання засудженим пенсії було проаналізовано Судом у справі «*Sili v. Ukraine*» (application № 42903/14). Так, на додаток до встановлення порушення статті 3 Конвенції щодо умов ув'язнення взагалі, ця справа є дуже важливою стосовно подальших заяв засуджених до ЄСПЛ та з питань *отримання пенсії засудженими*. Причому, важливою вона є як для заявників, так і для держави.

Недоліки розслідування заяви про жорстоке поведіння у відділенні поліції, а саме порушення процесуального аспекту та відсутність порушення матеріального аспекту становить предмет рішення у справі «*Stevan Petrović v. Serbia*» (applications №№ 6097/16 and 28999/19).

Справа «*Stevan Petrović v. Serbia*» багато у чому є типовою для ЄСПЛ щодо оцінки дотримання державою принципів *ефективного розслідування* заяв про жорстоке поведіння. Проте ця справа є цінною, передусім, для України з огляду на схожість правових систем та, як наслідок, методів поліцейської діяльності.

У справі «*Stevan Petrović v. Serbia*» ЄСПЛ наголосив ще раз, що будь-які твердження про жорстоке поведіння мають бути підтверджені *відповідними доказами*, де при оцінці доказів Суд

загалом застосує стандарт доказування «*поза розумним сумнівом*». Тобто заява про застосування катувань обов'язково повинна підкріплюватися принаймні *чимось* – хоча б *детальним описом* стверджуваного жорсткого поводження.

Водночас, наголошує ЄСПЛ, якщо особа перебуває під контролем агентів держави, то виникають *вагомі презумпції фактів* щодо тілесних ушкоджень, що сталися під час такого затримання. Відтак, тягар доказування можна вважати покладеним на органи влади, які мають надати *задовільне та переконливе пояснення*. Як логічний наслідок, за відсутності такого пояснення ЄСПЛ може зробити висновки, які можуть бути несприятливими для Уряду.

Саме тому у справі «*Stevan Petrović v. Serbia*» Європейський суд встановив порушення *процесуального аспекту* статті 3 Конвенції.

На відміну від цього, Суд, застосовуючи стандарт доказування «*поза розумним сумнівом*», не встановив порушення статті 3 Конвенції в її *матеріальному аспекті*, адже суперечливі показання заявника щодо обставин жорсткого поводження з ним, поєднані з відсутністю скарг на таке поводження перед прокурором, слідчим суддею та своїм же адвокатом унеможливили ухвалення Судом рішення про порушення саме *матеріального аспекту*, не зважаючи на недоліки у розслідуванні, проведеному владою Сербії.

Дмитро Ягунов

член Європейського комітету з питань запобігання катуванням, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса, адвокат, Заслужений юрист України, доктор політичних наук, кандидат наук з державного управління, доцент, MSc in Criminal Justice

Київ – Одеса – Тюбінген, 2023 р.

IN MEMORIAM

У листопаді 2009 року мій шановний вчитель, один з найбільш видатних адвокатів сучасності Йосип Львович Бронз, запропонував мені підготувати видання з прав людини, яке було б корисним для *практиків* – суддів, слідчих, прокурорів та офіцерів пенітенціарної системи.

Проте, звичайно, у першу чергу майбутнє видання зі стандартів прав людини взяти на озброєння мали саме *адвокати*.

Завдяки рекомендаціям Йосипа Львовича і розпочалася ця серія, яку я маю велику честь продовжувати.

З великою повагою – і я переконаний, що до мене приєднаються багато українських та зарубіжних адвокатів – висловлюю глибоку вдячність Йосипу Львовичу, у тому числі за те, що він був натхненником першого та подальших видань цієї серії.

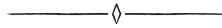
Дякуємо Вам, шановний Йосипе Львовичу!
Низький Вам уклін!

адвокат Дмитро Ягунов

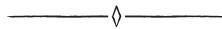
Мета та наміри Конвенції як інструменту захисту людини вимагають, щоб її положення тлумачилися та застосовувалися таким чином, щоб її гарантії були практичними та ефективними

«Soering v. the UK», n. 87

У рамках системи Конвенції Суд було передбачено як субсидіарний орган щодо національних систем захисту прав людини

«Austin and Others v. the UK» [GC], n. 61

Суд не може і не повинен перебирати на себе функції держав, чия відповідальність полягає в забезпеченні фундаментальних прав та свобод, які повинні охоронятися на національному рівні

«Russell Knaggs and Ramzy Khachik v. the UK» (dec.), n. 153

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Стаття 3

ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ

Преамбула

Держави – члени Ради Європи, ... враховуючи положення Конвенції про захист прав і основних свобод людини, нагадуючи, що згідно зі статтею 3 згаданої Конвенції *«Жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання»*, ... переконані в тому, що захист позбавлених волі осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання міг би бути посилений позасудовими засобами превентивного характеру, які ґрунтуються на *інспекціях*, погодилися про таке:

Стаття 1

Цим створюється Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі «Комітет»).

Комітет, шляхом здійснення інспекцій, перевіряє поводження з позбавленими волі особами з метою посилення, у разі необхідності, захисту таких осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання.

КОМІТЕТ

На відміну від Суду, Комітет не є судовим органом, уповноваженим вирішувати правові спори щодо ймовірних порушень договірних зобов'язань (тобто вирішувати скарги *ex post facto*).

Комітет – це, перш за все, механізм, призначений для *запобігання* жорстокому поводженню, хоча в особливих випадках він також може втручатися *після* настання певної події.

Отже, якщо діяльність Суду спрямована на «*вирішення конфлікту*» на правовому рівні, діяльність Комітету спрямована на «*уникнення конфлікту*» на практичному рівні⁸.

⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, *Preface*, P. 6.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Об'єкт та мета Конвенції як інструменту захисту фізичних осіб вимагають, щоб її положення тлумачилися і застосовувалися таким чином, щоб її гарантії були *практичними* та *ефективними*.

«*Marguš v. Croatia*» [GC], n. 127

Стаття 3 Конвенції закріплює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона *категорично забороняє* – без будь-яких винятків – катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження та покарання без огляду на обставини чи поведінку потерпілого.

«97 members of the Gldani Congregation... v. Georgia», n. 95⁹;

«*A. and Others v. the UK*» [GC], n. 126¹⁰;

«*A.V. v. Ukraine*», n. 47¹¹;

«*Aleksakhin v. Ukraine*», n. 49¹²;

«*Aliiev v. Ukraine*», n. 129;

«*Bekos and Koutropoulos v. Greece*», n. 45¹³;

«*Buglov v. Ukraine*», n. 68¹⁴;

«*Chember v. Russia*», n. 48¹⁵;

«*Cobzaru v. Romania*», n. 60¹⁶;

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 262¹⁷;

«*Dorđević v. Croatia*», n. 137¹⁸;

«*Dybeku v. Albania*», n. 35¹⁹;

«*Egmez v. Cyprus*», n. 77²⁰;

«*Enea v. Italy*» [GC], n. 55²¹;

«*Feilazoo v. Malta*», n. 80²²;

⁹ «97 members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses & 4 others v. Georgia», application 71156/01, judgment 03.05.2005

¹⁰ «A. and Others v. the UK» [GC], application № 3455/05, judgment 19.02.2009

¹¹ «A.V. v. Ukraine», application № 65032/09, judgment 29.01.2015

¹² «Aleksakhin v. Ukraine», application № 31939/06, judgment 19.07.2012

¹³ «Bekos and Koutropoulos v. Greece», application № 15250/02, judgment 13.12.2005

¹⁴ «Buglov v. Ukraine», application № 28825/02, judgment 10.07.2014

¹⁵ «Chember v. Russia», application № 7188/03, judgment 03.07.2008

¹⁶ «Cobzaru v. Romania», application № 48254/99, judgment 26.07.2007

¹⁷ «Davydov and Others v. Ukraine», applications № 17674/02, 39081/02, judgment 01.06.2010

¹⁸ «Dorđević v. Croatia», application № 41526/10, judgment 24.07.2012

¹⁹ «Dybeku v. Albania», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

²⁰ «Egmez v. Cyprus», application № 30873/96, judgment 21.12.2000

²¹ «Enea v. Italy» [GC], application № 74912/01, judgment 17.09.2009

²² «Feilazoo v. Malta», application № 6865/19, judgment 11.03.2021

«Gorbatenko v. Ukraine», n. 105²³;
 «Hrištozov and Others v. Bulgaria», n. 110;
 «Idalov v. Russia» [GC], n. 91²⁴;
 «Iwańczuk v. Poland», n. 49²⁵;
 «Jalloh v. Germany» [GC], n. 99²⁶;
 «Kapuštyak v. Ukraine», n. 58;
 «Karabet and Others v. Ukraine», n. 297²⁷;
 «Khachaturov v. Armenia», n. 81²⁸;
 «Khokhlich v. Ukraine», n. 162²⁹;
 «Kobets v. Ukraine», n. 40³⁰;
 «Korobov v. Ukraine», n. 63³¹;
 «Kozinets v. Ukraine», n. 51;
 «Kraštanov v. Bulgaria», n. 51³²;
 «Kucheruk v. Ukraine», n. 131³³;
 «Kudła v. Poland» [GC], n. 90³⁴;
 «Labita v. Italy» [GC], n. 119;
 «Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 58³⁵;
 «Lunev v. Ukraine», n. 90³⁶;
 «Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 115³⁷;
 «Mahmut Kaya v. Turkey» (report), n. 344³⁸;
 «Marguš v. Croatia» [GC], n. 124;
 «Mehmet Eren v. Turkey», n. 33³⁹;
 «Melnik v. Ukraine», n. 92;
 «Mocanu and Others v. Romania» [GC], n. 315;
 «Moiseyev v. Russia», n. 121⁴⁰;
 «Muršić v. Croatia», n. 48⁴¹;
 «Naumenko v. Ukraine», n. 108⁴²;

²³ «Gorbatenko v. Ukraine», application № 25209/06, judgment 28.11.2013

²⁴ «Idalov v. Russia», application № 5826/03, judgment 22.05.2012

²⁵ «Iwańczuk v. Poland», application № 25196/94, judgment 15.11.2001

²⁶ «Jalloh v. Germany», application № 54810/00, judgment 11.07.2006

²⁷ «Karabet and Others v. Ukraine», applications № 38906/07, 52025/07

²⁸ «Khachaturov v. Armenia», application № 59687/17, judgment 24.06.2021

²⁹ «Khokhlich v. Ukraine», application № 41707/98, judgment 29.04.2003

³⁰ «Kobets v. Ukraine», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

³¹ «Korobov v. Ukraine», application № 39598/03, Judgment 21.07.2011

³² «Kraštanov v. Bulgaria», application № 50222/99, judgment 30.09.2004

³³ «Kucheruk v. Ukraine», application № 2570/04, judgment 06.09.2007

³⁴ «Kudła v. Poland» [GC], application № 30210/96, judgment 26.10.2000

³⁵ «Lorsé and Others v. the Netherlands», application № 52750/99, judgment 04.02.2003

³⁶ «Lunev v. Ukraine», application № 4725/13, judgment 22.10.2015

³⁷ «Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», application № 29334/11, judgment 11.06.2015

³⁸ «Mahmut Kaya v. Turkey», application № 22535/93, Report (23.10.1998)

³⁹ «Mehmet Eren v. Turkey», application № 32347/02, judgment 14.10.2008

⁴⁰ «Moiseyev v. Russia», application № 62936/00, judgment 09.10.2008

⁴¹ «Muršić v. Croatia», application № 7334/13, judgment 12.03.2015

⁴² «Naumenko v. Ukraine», application № 42023/98, judgment 10.02.2004

«Nazarenko v. Ukraine», n. 124⁴³;
 «Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 226⁴⁴;
 «Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania» [GC], n. 116⁴⁵;
 «Nuray Sen v. Turkey (№ 2)», n. 169;
 «O’Keeffe v. Ireland» [GC], n. 144⁴⁶;
 «Ogorodnik v. Ukraine», n. 74⁴⁷;
 «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 54⁴⁸;
 «Oštrovar v. Moldova», n. 76⁴⁹;
 «Piruzyan v. Armenia», n. 105⁵⁰;
 «Pomilyayko v. Ukraine», n. 45⁵¹;
 «Riad and Idiab v. Belgium», n. 96⁵²;
 «Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n. 66;
 «Sergey Antonov v. Ukraine», n. 70⁵³;
 «Sergey Savenko v. Ukraine », n. 34⁵⁴;
 «Serikov v. Ukraine», n. 56⁵⁵;
 «Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine», n. 66⁵⁶;
 «Tarasov v. Ukraine», n. 61⁵⁷;
 «Teslenko v. Ukraine», n. 83⁵⁸;
 «Tymoshenko v. Ukraine», n. 196⁵⁹;
 «Ushakov and Ushakova v. Ukraine», n. 77⁶⁰;
 «V. v. the UK», n. 69;
 «Varga and Others v. Hungary», n. 69⁶¹;
 «Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine», n. 76⁶²;
 «Vladimir Romanov v. Russia», n. 55⁶³;

⁴³ «Nazarenko v. Ukraine», application № 39483/98, judgment 29.04.2003

⁴⁴ «Neshkov and Others v. Bulgaria», applications №36925/10, №21487/12, №72893/12, №73196/12, №77718/12, №9717/13, judgment 27.01.2015

⁴⁵ «Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania» [GC], № 41720/13, judgment 25.06.2019

⁴⁶ «O’Keeffe v. Ireland» [GC], application № 35810/09, judgment 28.01.2014

⁴⁷ «Ogorodnik v. Ukraine», application № 29644/10, judgment 05.02.2015

⁴⁸ «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», application № 1727/04, judgment 24.06.2010

⁴⁹ «Ostrovar v. Moldova», application № 35207/03, judgment 13.09.2005

⁵⁰ «Piruzyan v. Armenia», application № 33376/07, judgment 26.06.2012

⁵¹ «Pomilyayko v. Ukraine», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

⁵² «Riad and Idiab v. Belgium», applications № 29787/03, 29810/03, judgment 24.01.2008

⁵³ «Sergey Antonov v. Ukraine», application № 40512/13, judgment 22.10.2015

⁵⁴ «Sergey Savenko v. Ukraine», application № 59731/09, judgment 24.10.2013

⁵⁵ «Serikov v. Ukraine», application № 42164/09, judgment 23.07.2015

⁵⁶ «Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine», application № 20988/02, judgment 09.12.2010

⁵⁷ «Tarasov v. Ukraine», application № 17416/03, judgment 31.10.2013

⁵⁸ «Teslenko v. Ukraine», application № 55528/08, judgment 20.12.2011

⁵⁹ «Tymoshenko v. Ukraine», application № 49872/11, judgment 30.04.2013

⁶⁰ «Ushakov and Ushakova v. Ukraine», application № 10705/12, judgment 18.06.2015

⁶¹ «Varga and Others v. Hungary», applications № 14097/12, № 45135/12, № 73712/12, № 34001/13, № 44055/13, № 64586/13, judgment 10.03.2015

⁶² «Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine», application № 760/03, judgment 26.07.2012

⁶³ «Vladimir Romanov v. Russia», application № 41461/02, judgment 24.07.2008

«*Wiktorko v. Poland*», n. 44⁶⁴;
 «*X. and Others v. Bulgaria*», n. 176⁶⁵;
 «*Yaremenko v. Ukraine*», n. 57⁶⁶;
 «*Z. and Others v. the UK*», n. 73⁶⁷;
 «*Zelenin v. Russia*», n. 38⁶⁸;
 «*Zhyzitskyu v. Ukraine*», n. 38⁶⁹

Намір, з яким створювалася Конвенція, полягав у тому, щоб *провести різницю* між «катуванням» і «нелюдським чи таким, що принижує гідність, поведженням» і закріпити за першим з цих понять *особливе тавро* для позначення нелюдського поведження, внаслідок якого завдається дуже сильне і жорстоке страждання.

«*Ireland v. the UK*», n. 167;
 «*Tymoshenko v. Ukraine*», n. 196;
 «*Aleksakhin v. Ukraine*», n. 49

Стаття 3 Конвенції втілює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона *безумовно* забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поведження або покарання. Зобов'язання держав за статтею 1 Конвенції забезпечити кожному в межах своєї юрисдикції права та свободи, визначені в Конвенції, якщо розглядати його в сукупності зі статтею 3 Конвенції, вимагає, щоб держави вжили заходів, які забезпечать, аби особи в межах їхньої юрисдикції не зазнавали тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження.

«*E. and Others v. the UK*», n. 88;
 «*Afanasyev v. Ukraine*», n. 59⁷⁰;
 «*M.C. v. Bulgaria*», n. 149⁷¹

Для того щоб покарання чи поведження були нелюдськими чи принизливими, страждання чи приниження повинні мати форму поведження або покарання, встановленого законом. Питання, чи поведження мало за мету *образити* чи *принизити жертву*, є іншим елементом, що потрібно врахувати. Відсутність такої мети в будь-якому разі *не виключає* порушення статті 3 Конвенції.

«*Naumenko v. Ukraine*», n. 108;

⁶⁴ «*Wiktorko v. Poland*», application № 14612/02, judgment 31.03.2009

⁶⁵ «*X. and Others v. Bulgaria*», application № 22457/16, judgment 02.02.2021

⁶⁶ «*Yaremenko v. Ukraine*», application № 32092/02, judgment 12.06.2008

⁶⁷ «*Z. and Others v. the UK*» [GC], application № 29392/95, judgment 10.01.2001

⁶⁸ «*Zelenin v. Russia*», application № 21120/07, judgment 15.01.2015

⁶⁹ «*Zhyzitskyu v. Ukraine*», application № 57980/11, judgment 19.05.2015

⁷⁰ «*Afanasyev v. Ukraine*», application № 38722/02, judgment 05.04.2005

⁷¹ «*M.C. v. Bulgaria*», application № 39272/98, judgment 04.12.2003

«*Raninen v. Finland*», n. 55⁷²;
«*V. v. the UK*», n. 71

Оцінюючи, чи було покарання або поведження таким, що «*принижує гідність*», у значенні статті 3 Конвенції, Суд повинен також визначити, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і чи вплинули його наслідки несприятливо на її особистість у спосіб, несумісний з вимогами статті 3 Конвенції. Таким поведженням є дії, які спричиняють у потерпілого почуття страху, болісні страждання й почуття неповноцінності, здатні зламати його фізичний чи моральний опір.

«*Kucheruk v. Ukraine*», n. 131;
«*Ireland v. the UK*», n. 167

Допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження судом підсудного.

«*Nechporuk and Yonkalo v. Ukraine*», n. 259

Зобов'язання держави за статтею 1 Конвенції щодо забезпечення кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, прав і свобод, визначених у Конвенції, взяте в поєднанні зі статтею 3 Конвенції, *вимагає* від держави вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, які перебувають під її юрисдикцією, *не були піддані* катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню, у тому числі поганому поведженню з боку приватних осіб. Це позитивне зобов'язання щодо захисту слід тлумачити так, щоб *не покласти* на органи влади надмірний тягар, зокрема пам'ятаючи про непередбачуваність людської поведінки і оперативних варіантів, які повинні бути зроблені з точки зору пріоритетів і ресурсів. Відповідно, *не кожен ризик* поганого поведження може тягти за собою вимогу за Конвенцією вжиття державними органами заходів для запобігання реалізації такої загрози. Разом із тим необхідні заходи повинні як мінімум надавати *ефективний захист*, зокрема дітей та інших вразливих осіб, і повинні включати розумні кроки для *запобігання* поганому поведженню, про яке органи влади знали або повинні були знати.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 138;
«*O'Keefe v. Ireland*» [GC], n. 144

⁷² «*Raninen v. Finland*», application № 20972/92, judgment 16.12.1997

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ

«П'ять технік»⁷³ були застосовані в поєднанні між собою, з попереднім наміром і впродовж багатьох годин поспіль; вони стали причиною якщо не фактичних тілесних ушкоджень, то принаймні сильного фізичного і душевного страждання осіб, до яких їх було застосовано, а також призвели до гострих психічних розладів під час допиту. Відповідно, вони потрапляють під категорію *нелюдського поводження* у значенні статті 3 Конвенції. Ці методи також є такими, що принижують гідність, оскільки вони викликали у своїх жертв почуття страху, страждання і неповноцінності, що могло призвести до образи і приниження їх і, можливо, до зламу їх фізичної і моральної стійкості.

«Ireland v. the UK», n. 167

Щоб визначити, чи ці п'ять методів слід також кваліфікувати як *катування*, Суд врахував закладену у статті 3 Конвенції відмінність між цим поняттям і поняттям нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Ця різниця головним чином випливає з різниці в силі спричинених страждань.

«Ireland v. the UK», n. 167

Катування становить *обтяжуючий та умисний вид жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання*.

«Ireland v. the UK», n. 167

⁷³ «П'ять технік»:

- а) стояння біля стіни – затриманих примушували залишатися упродовж кількох годин у «стресовій позиції», що полягало у стоянні навпроти стіни, пальці рук вперті у стіну високо над головою, ноги розставлені, стопи відставлено назад, тому доводилося стояти на пальцях ніг; вага тіла при цьому припадала головним чином на пальці рук;
- б) покривання голови – на голови затриманих одягали мішок чорного або темно-синього кольору, який, принаймні спочатку, тримали постійно, знімаючи лише на час допиту;
- в) шумовий вплив – перед допитом затриманих тримали в кімнаті, де постійно лунали голосні й шиплячі звуки;
- г) позбавлення сну – перед допитом затриманих позбавляли сну;
- е) позбавлення їжі та води – обмежене харчування під час перебування затриманих у місці затримання та перед допитами.

Хоча «*п'ять методів*», застосованих у поєднанні між собою, без сумніву, становили нелюдське й таке, що принижує гідність, поведження, хоча їхньою метою було добування зізнань, виявлення імен інших осіб і/або інформації і хоча вони застосовувалися систематично, вони не спричинили страждання особливої сили й жорстокості, яке вкладається в таке розуміння слова «*катування*».

«Ireland v. the UK», n. 167

Застосування «*п'яти методів*» становило нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження на порушення статті 3 Конвенції.

«Ireland v. the UK», n. 167

Катуванням є нелюдське поведження, що здійснюється навмисно і призводить до дуже серйозних та тяжких страждань.

«Ireland v. the UK», n. 167

Нелюдське поведження або покарання передбачає спричинення *сильних* фізичних та душевних страждань.

«Ireland v. the UK», n. 167

Таке, що принижує гідність, поведження або покарання передбачає знуцання, які мають викликати в жертви почуття страху, страждання і почуття власної неповноцінності, а також принизити її гідність та, по можливості, зламати її фізичний і моральний опір.

«Ireland v. the UK», n. 167

Розрізнення між «*катуванням*» та «*нелюдським чи таким, що принижує гідність, поведженням*» було впроваджено для того, щоб позначити особливий рівень жорстокості умисного нелюдського поведження, що призводить до тяжких та жорстоких страждань.

«El-Masri v. the FYRM» [GC], n. 197⁷⁴;

«Bati and Others v. Turkey», n. 116⁷⁵;

«Kozinets v. Ukraine», n. 51;

«Kobets v. Ukraine», n. 40;

«Ireland v. the UK», n. 167

Під катуванням розуміється умисне нелюдське поведження, що спричиняє *дуже* серйозні й нелюдські страждання.

«Egmez v. Cyprus», n.n. 76-79

⁷⁴ «El-Masri v. the FYRM» [GC], application № 39630/09, judgment 13.12.2012

⁷⁵ «Bati and Others v. Turkey», applications № 33097/96, 57834/00, judgment 03.06.2004

Окрім жорстокості поводження ознакою катування є також наявність *мети* такого поводження, як це встановлено в Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Так, стаття 1 цієї Конвенції визначає катування як умисне заподіяння сильного болю або страждання, щоб *inter alia* отримати відомості, покарати або залякати.

«*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 197;

«*Aleksakhin v. Ukraine*», n. 50;

«*Akkoç v. Turkey*», n. 115⁷⁶

У практиці суду були справи, де поводження могло бути визначено лише як *катування*: «*Aksoy v. Turkey*», «*Aydn v. Turkey*» [GC], «*Selmouni v. France*» [GC], «*Dikme v. Turkey*».

«*Bati and Others v. Turkey*», n. 121;

«*Selmouni v. France*» [GC], n. 105;

«*Dikme v. Turkey*», n.n. 94-96⁷⁷;

«*Aydn v. Turkey*» [GC], n.n. 83-86⁷⁸;

«*Aksoy v. Turkey*», n. 64⁷⁹

Заявників постійно тримали у стані фізичного болю та відчутті тривоги через невпевненість у своїй долі та рівень насильства, якому вони піддавалися в поліцейській дільниці. Це особливо стосується наймолодших та більш вразливих заявників, які перебували відповідно у віці 17, 17, 18 та 16 років, та однієї заявниці, яка була вагітною. Подібне поводження було умисним та застосовувалося з метою отримати зізнання або інформацію щодо злочинів, у вчиненні яких вони підозрювалися. За таких умов акти насильства, яким піддавалися заявники, беручи до уваги *тривалість* та *мету* таких актів, були серйозними та жорстокими, а також такими, що були здатні викликати *жорстокий біль* та *страждання*. Тому ці акти мають розцінюватися як *катування* в розумінні статті 3 Конвенції.

«*Bati and Others v. Turkey*», n.n. 122-123

Серйозні фізичні ушкодження, завдані заявникам під час їх перебування під контролем поліції, а також страх, болісні страждання й почуття неповноцінності, породжені жорстоким поводженням, безперечно, спричиняли їм страждання, сила яких була

⁷⁶ «*Akkoç v. Turkey*», applications № 22947/93, № 22948/93, judgment 10.10.2000

⁷⁷ «*Dikme v. Turkey*», application № 20869/92, judgment 11.07.2000

⁷⁸ «*Aydn v. Turkey*», application № 23178/94, judgment 25.09.1997

⁷⁹ «*Aksoy v. Turkey*», application № 21987/93, judgment 18.12.1996

достатньою для того, щоб кваліфікувати дії поліції як нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження у значенні статті 3 Конвенції.

«Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 51

Поводження було *«таким, що принижує гідність»*, якщо воно мало за мету викликати в потерпілих почуття страху, страждання і неповноцінності, а відтак принизити та зневажити їх.

«Kudła v Poland» [GC], n. 92

Поводження вважалося *«таким, що принижує гідність»*, коли воно викликало в його жертв почуття страху, страждання та неповноцінності, здатні образити та принизити їх та, можливо, зламати їхній фізичний або моральний опір.

«Đorđević v. Croatia», n. 95

Поводження є *«нелюдським»*, якщо, крім іншого, воно було умисним, застосовувалося впродовж кількох годин поспіль і призводило або до справжніх тілесних ушкоджень, або до гострих фізичних чи душевних страждань.

Поводження було *«таким, що принижує гідність»*, якщо воно мало за мету викликати в потерпілих почуття страху, муки і неповноцінності, а відтак принизити та зневажити їх.

З іншого боку, міра відповідних страждань і приниження в будь-якому разі має перевищувати ту, що неминуче є складником тієї чи іншої форми законного поводження чи покарання.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 60;

«Ramirez Sanchez v. France» [GC], n. 118⁸⁰;

«A. and Others v. the UK» [GC], n. 127;

«Cobzaru v. Romania», n. 61;

«Đorđević v. Croatia», n. 95;

«Kudła v Poland» [GC], n. 92;

«Wiktorko v. Poland», n. 45;

«Kozinets v. Ukraine», n. 52;

«Labita v. Italia», n. 120;

«Chember v. Russia», n. 49;

«Ostrovar v. Moldova», n. 78;

«Oya Ataman v. Turkey», n. 23⁸¹;

«Soering v. the UK», n. 100;

«Tyrer v. the UK», n. 30⁸²;

⁸⁰ «Ramirez Sanchez v. France» [GC], application № 59450/00, judgment 04/06/2006

⁸¹ «Oya Ataman v. Turkey», application № 74552/01, judgment 05.12.2006

⁸² «Tyrer v. the UK», application № 5856/72, judgment 25.04.1978

«*V. v. the UK*», n. 71

Нелюдське поводження, що досягає мінімального рівня жорстокості, як правило, передбачає завдання тілесних ушкоджень або сильних фізичних або психічних страждань. Проте навіть за їх відсутності, де поводження принижує індивіда, демонструючи відсутність поваги до його або її людської гідності, або викликає почуття страху або неповноцінності, *здатне зламати моральний і фізичний опір індивіда*, таке поводження характеризується як таке, що принижує гідність, що заборонено статтею 3 Конвенції.

«*Lorsé and Others v. the Netherlands*», n. 60;

«*Muršić v. Croatia*», n. 48

Сучасні підходи в державах-учасницях до питання смертної кари мають значення для оцінки, чи був перевищений прийнятний поріг страждання або приниження. У разі засудження особи до смертної кари особисті обставини засудженого, умови тримання під вартою перед стратою та тривалість тримання під вартою перед стратою є прикладами факторів, які здатні підвести поводження або покарання, отримане засудженим, під дію заборони статті 3 Конвенції. Оцінюючи умови утримання, слід взяти до уваги *кумулятивний ефект* цих умов, а також специфічні скарги заявника.

«*Aliev v. Ukraine*», n.n. 129-134;

«*Kalashnikov v. Russia*», n. 95⁸³;

«*Dougoz v. Greece*», n. 46⁸⁴;

«*Soering v. the UK*», n. 104

⁸³ «*Kalashnikov v. Russia*», application № 47095/99, judgment 15.07.2002

⁸⁴ «*Dougoz v. Greece*», application № 40907/98, judgment 06.03.2001

КРИТЕРІЙ «МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ»

Жорстокість поводження має сягати певного *мінімального рівня*, щоб на неї поширювалася юрисдикція статті 3 Конвенції. Оцінка цього мінімуму *неминуче відносна*; вона залежить від сукупності фактів у справі – таких як, наприклад, характер і обставини поводження, форма і спосіб його реалізації, тривалість, фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках – стать, вік і стан здоров'я потерпілого.

- «97 members of the Gldani Congregation... v. Georgia», n. 95;
 «A., B. and C. v. Ireland», n. 164;
 «A.N. v. Ukraine», n. 65⁸⁵;
 «A.V. v. Ukraine», n. 47;
 «Afanasyev v. Ukraine», n. 60;
 «Aliiev v. Ukraine», n. 130;
 «Apostu v. Romania», n. 78⁸⁶;
 «Assenov and Others v. Bulgaria», n. 94⁸⁷;
 «Bati and Others v. Turkey», n. 120;
 «Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 49;
 «Bouyid v. Belgium» [GC], n. 86⁸⁸;
 «Burlya and Others v. Ukraine», n. 120⁸⁹;
 «Chember v. Russia», n. 48;
 «Cobzaru v. Romania», n. 60;
 «D.G. v. Ireland», n. 95⁹⁰;
 «D.M.D. v. Romania», n. 40⁹¹;
 «Danilov v. Ukraine», n. 78;
 «Dankevich v. Ukraine», n. 122⁹²;
 «Davydov and Others v. Ukraine», n. 263;
 «Đorđević v. Croatia», n. 94;
 «Dybeku v. Albania», n. 36⁹³;
 «Egmez v. Cyprus», n. 77;

⁸⁵ «A.N. v. Ukraine», application № 13837/09, judgment 29.01.2015

⁸⁶ «Apostu v. Romania», application № 22765/12, judgment 03.02.2015

⁸⁷ «Assenov and Others v. Bulgaria», application № 24760/94, judgment № 28.10.1998

⁸⁸ «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

⁸⁹ «Burlya and Others v. Ukraine», application 3289/10, judgment 06.11.2018

⁹⁰ «D.G. v. Ireland», application № 39474/98, judgment 16.05.2002

⁹¹ «D.M.D. v. Romania», application № 23022/13, judgment 03.10.2017

⁹² «Dankevich v. Ukraine», application № 21987/93, judgment 18.12.1996

⁹³ «Dybeku v. Albania», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

«*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 196;
 «*G. v. France*», n. 38⁹⁴;
 «*Gorbatenko v. Ukraine*», n. 105;
 «*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 72⁹⁵;
 «*Haidn v. Germany*», n. 105⁹⁶;
 «*Hovhannisyan v. Armenia*», n. 48⁹⁷;
 «*Hrištozov and Others v. Bulgaria*», n. 110;
 «*Idalov v. Russia*» [GC], n. 91;
 «*Ireland v. the UK*», n. 162;
 «*Ismailov v. Ukraine*», n. 36⁹⁸;
 «*Iwańczuk v. Poland*», n. 49;
 «*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 96⁹⁹;
 «*Karabet and Others v. Ukraine*», n. 297;
 «*Kharchenko v. Ukraine*», n. 50¹⁰⁰;
 «*Khokhlich v. Ukraine*», n. 163;
 «*Kobets v. Ukraine*», n. 41¹⁰¹;
 «*Kudła v. Poland*», n. 94;
 «*Kulik v. Ukraine*», n. 113¹⁰²;
 «*Lorsé and Others v. the Netherlands*», n. 59;
 «*M. and M. v. Croatia*», n. 131¹⁰³;
 «*Malenko v. Ukraine*», n. 46¹⁰⁴;
 «*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», n. 69¹⁰⁵;
 «*Melnik v. Ukraine*», n. 92;
 «*Muršić v. Croatia*», n. 48;
 «*N.V. the UK*», n. 29¹⁰⁶;
 «*Naumenko v. Ukraine*», n. 108;
 «*Nazarenko v. Ukraine*», n. 125;
 «*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 226;
 «*Okhrimenko v. Ukraine*», n. 82;
 «*Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine*» (*dec.*)¹⁰⁷;
 «*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 54;

⁹⁴ «*G. v. France*», application № 27244/09, judgment 23.02.2012

⁹⁵ «*Gordiyenko v. Ukraine*», application № 27620/09, judgment 16.10.2014

⁹⁶ «*Haidn v. Germany*», application № 6587/04, judgment 13.01.2011

⁹⁷ «*Hovhannisyan v. Armenia*», application № 18419/13, judgment 19.07.2018

⁹⁸ «*Ismailov v. Ukraine*», application № 17323/04, judgment 27.11.2008

⁹⁹ «*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], application № 21906/04, judgment 12.02.2008

¹⁰⁰ «*Kharchenko v. Ukraine*», application № 40107/02, judgment 10.02.2011

¹⁰¹ «*Kobets v. Ukraine*», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

¹⁰² «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

¹⁰³ «*M. and M. v. Croatia*», application № 10161/13, judgment 03.09.2015

¹⁰⁴ «*Malenko v. Ukraine*», application № 18660/03, judgment 19.02.2009

¹⁰⁵ «*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», applications № 46827/99, № 46951/99

¹⁰⁶ «*N. v. the UK*», application № 26565/05, judgment 27.05.2008

¹⁰⁷ «*Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine*» (*dec.*), application № 12944/02 (decision as to the admissibility, 16.11.2010)

«*Oštrovar v. Moldova*», n. 76;
 «*Oya Ataman v. Turkey*», n. 23;
 «*Pantea v. Romania*», n. 180;
 «*Peers v. Greece*», n.n. 67-68, 74;
 «*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 46¹⁰⁸;
 «*Raninen v. Finland*», n. 55;
 «*Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina*», n. 67;
 «*Sergey Antonov v. Ukraine*», n. 70;
 «*Soering v. the UK*», n. 100;
 «*Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK*» (*dec.*), n. 73¹⁰⁹;
 «*Tarakhel v. Switzerland*», n. 94¹¹⁰;
 «*Tekin v. Turkey*», n. 52¹¹¹;
 «*Tymoshenko v. Ukraine*», n. 197;
 «*Ukhan v. Ukraine*», n. 56¹¹²;
 «*Valasinas v. Lithuania*», n.n. 100-101;
 «*Varga and Others v. Hungary*», n. 69;
 «*Visloguzov v. Ukraine*», n. 56¹¹³;
 «*Voloshyn v. Ukraine*», n. 48;
 «*Vorobyev v. Ukraine*», n. 50¹¹⁴;
 «*Wiktorko v. Poland*», n. 44;
 «*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», n. 77¹¹⁵;
 «*Zhebrailova and Others v. Russia*», n. 54;
 «*Znaykin v. Ukraine*», n. 47¹¹⁶

Для того, щоб визначити, чи досягнуло поведження мінімального рівня жорстокості, Суд може взяти до уваги *інші фактори*, зокрема, *мету*, з якою було застосовано жорстоке поведження, разом з *наміром* або *мотивом*, *контекст*, в якому було застосовано жорстоке поведження, наприклад атмосферу підвищеної напруженості та емоцій; та чи була жертва *особливо вразливою* у цій ситуації. «*Khachaturov v. Armenia*», n. 82¹¹⁷

Відповідно страждання та приниження повинні в будь-якому разі виходити за межі *невідворотного елементу* страждання та

¹⁰⁸ «*Pokhlebin v. Ukraine*», application № 35581/06, judgment 20.05.2010

¹⁰⁹ «*Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK*» (*dec.*), applications № 43759/10, № 43771/12

¹¹⁰ «*Tarakhel v. Switzerland*», application № 29217/12, judgment 04.11.2014

¹¹¹ «*Tekin v. Turkey*», application № 22496/93, judgment 09.06.1998

¹¹² «*Ukhan v. Ukraine*», application № 30628/02, judgment 18.12.2008

¹¹³ «*Visloguzov v. Ukraine*», application № 32362/02, judgment 20.05.2010

¹¹⁴ «*Vorobyev v. Ukraine*», application № 28242/10, judgment 16.10.2014

¹¹⁵ «*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», application № 55749/08, judgment 29.01.2015

¹¹⁶ «*Znaykin v. Ukraine*», application № 37538/05, judgment 07.10.2010

¹¹⁷ «*Khachaturov v. Armenia*», application № 59687/17, judgment 24.06.2021

приниження, пов'язаного з певною формою *законного* поводження або покарання. Заходи, які позбавляють особу її свободи, часто можуть містити такий елемент. Відповідно до статті 3 Конвенції, держава повинна забезпечити тримання особи під вартою в умовах, які відповідають принципу поваги до людської гідності, щоб спосіб і метод виконання заходу не завдавали їй душевного страждання чи мук, які б перевищували *невідворотний рівень страждання, притаманного триманню під вартою*, і щоб з огляду на практичні вимоги ув'язнення її здоров'я та добробут були належним чином забезпечені.

«*Idalov v. Russia*» [GC], n. 93;

«*Aliiev v. Ukraine*», n. 130;

«*Kudła v. Poland*», n.n. 92-94;

«*Nazarenko v. Ukraine*», n. 126;

«*Khokhlich v. Ukraine*», n. 163

Жорстоке поводження, яке досягає такого *мінімального рівня жорстокості*, зазвичай включає у себе фактичне завдання тілесних ушкоджень або сильне фізичне або душевне страждання. Проте навіть за їх відсутності у випадку, коли поводження принижує або ганьбить особу, демонструючи відсутність поваги до її людської гідності або нехтування її людською гідністю, або викликає відчуття страху, тривоги або неповноцінності, здатне зламати моральний або фізичний опір особи, його можна характеризувати як таке, що принижує людську гідність, і воно також підпадатиме під заборону статті 3 Конвенції.

«*Sergey Antonov v. Ukraine*», n. 71;

«*Pretty v. the UK*», n. 52

Застосування до особи, позбавленої свободи, фізичної сили мірою, яка *не є* абсолютно необхідною з огляду на її поведінку, принижує людську гідність і *в принципі* становить порушення права, встановленого статтею 3 Конвенції.

«*Kucheruk v. Ukraine*», n. 131;

«*Hovhannisyán v. Armenia*», n. 49;

«*Ribitsch v. Austria*», n. 38¹¹⁸;

«*Berliński v. Poland*», n. 59¹¹⁹

Беручи до уваги обставини інциденту та, зокрема, відсутність будь-яких принижуючих та/або каральних елементів, Суд прихо-

¹¹⁸ «*Ribitsch v. Austria*», application № 18896/91, judgment 04.12.1995

¹¹⁹ «*Berliński v. Poland*», applications № 27715/95, № 30209/96, judgment 20.06.2002

дить до висновку, що, хоча приймання душу перед офіцерами міграційного центру повинно спричинити *моральні незручності* для заявника, ці незручності самі по собі не досягають мінімального рівня суворості, необхідного, щоб потрапити у сферу дії статті 3 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», п. 137

ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОСТІ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ

Публічний характер покарання або поведження може бути *обтяжуючим фактором*. Проте при вирішенні питання щодо наявності нелюдського поведження треба брати до уваги, що жертва нелюдського поведження може бути принижена навіть не в очах оточуючих, а у своїх власних очах.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 95;

«Iwańczuk v. Poland», n. 51

НАЯВНІСТЬ МЕТИ ПРИ ОЦІНЦІ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ

Вирішуючи, чи є поведження таким, що принижує гідність, у розумінні статті 3 Конвенції, береться до уваги, чи було його *метою* принизити та зневажити відповідну особу, і чи його наслідки вплинули несприятливо на її особистість у спосіб, несумісний із гарантіями статті 3 Конвенції. Проте навіть відсутність такої мети не може переконливо виключити констатацію порушення цього положення.

«*Hristozov and Others v. Bulgaria*», n. 110;

«*Dankevich v. Ukraine*», n. 122;

«*G. V. France*», n. 38;

«*Ireland v. the UK*», n. 162;

«*Iwańczuk v. Poland*», n. 51;

«*Kharchenko v. Ukraine*», n. 50;

«*Khokhlich v. Ukraine*», n. 163;

«*Kulik v. Ukraine*», n. 113¹²⁰;

«*Malenko v. Ukraine*», n. 46;

«*Melnik v. Ukraine*», n.n. 110-112;

«*Nazarenko v. Ukraine*», n. 125;

«*Peers v. Greece*», n.n. 67-68, 74;

«*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 47;

«*Riad and Idiab v. Belgium*», n. 107;

«*Valasinas v. Lithuania*», n. 101;

«*Visloguzov v. Ukraine*», n. 56;

«*Znaykin v. Ukraine*», n. 47;

«*Aliev v. Ukraine*», n. 130;

«*Feilazoo v. Malta*», n. 80¹²¹

Додаткові фактори включають *мету*, заради якої здійснилась жорстокість, разом із *наміром* і *мотивом*, що лежить в його основі, хоча відсутність будь-якого наміру принизити або зневажити потерпілого не може остаточно виключити висновок про порушення статті 3 Конвенції. Потрібно також враховувати *контекст*, в якому було нанесене жорстоке поведження, наприклад атмосферу підвищеної напруженості та емоцій. Жорстоке поведження, що досягає

¹²⁰ «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

¹²¹ «*Feilazoo v. Malta*», application № 6865/19, judgment 11.03.2021

такого мінімального ступеню, зазвичай пов'язане з фактичним тілесним ушкодженням або сильними фізичними, або психічними стражданнями.

«*Bouyid v. Belgium*» [GC], n.n. 86-87;
«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 120

Проте навіть за відсутності цих аспектів, коли поводження принижує чи ганьбить особу, демонструючи відсутність поваги до її людської гідності чи нехтування нею, або викликає відчуття страху, тривоги чи неповноцінності, здатне зламати моральний та фізичний опір особи, його *можна* характеризувати як таке, що принижує людську гідність і підпадає під встановлену статтею 3 Конвенції заборон.

«*Bouyid v. Belgium*» [GC], n.n. 86-87;
«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 120

ЗАПОДІЯННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ СТРАЖДАНЬ

Стаття 3 Конвенції не може обмежуватися діями фізичного жорстокого поводження; вона також охоплює заподіяння *психологічних страждань*.

«*Burlyu and Others v. Ukraine*», п. 120;

«*R.B. v. Hungary*», п. 45¹²²;

«*Hristovi v. Bulgaria*», п. 80¹²³

¹²² «*R.B. v. Hungary*», application № 64602/12, judgment 12.04.2016

¹²³ «*Hristovi v. Bulgaria*», application № 42697/05, judgment 11.10.2011

ЗАГРОЗА ЗАСТОСУВАННЯ КАТУВАНЬ ТА СТРАХ ПЕРЕД МАЙБУТНІМИ НАПАДАМИ

Навіть проста *погроза* застосування катувань може становити форму нелюдського поводження.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;

«*Gäfgen v. Germany*» [GC], n. 108

Страх перед майбутніми нападами, яким передували випадки домашнього насильства, може становити форму нелюдського поводження.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;

«*Eremia v. the Republic of Moldova*», n. 54¹²⁴

Проте не всяка форма *загрозливої поведінки*, навіть якщо вона стосується великої групи людей, приведе в дію статтю 3 Конвенції (див. «*Karaahmed v. Bulgaria*», де в основному було *словесне залякування* мусульманських парафіян натовпом протестувальників) – навіть при тому, що погрози досягають певного рівня серйозності та жертвами яких є члени певної етнічної або расової групи, що можуть ввести в дію статтю 8 Конвенції (див. «*Király and Dömötör v. Hungary*», де заявники, ромські жителі громади, перебували у своїх будинках та були вимушені спостерігати за *загрозливою демонстрацією*, яка включала в себе антиромські вигуки, метання предметів у їх будинки, і яка була під наглядом, проте не розганялась поліцією).

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 122;

«*Karaahmed v. Bulgaria*», n.n. 74-77¹²⁵;

«*Király and Dömötör v. Hungary*», n. 43¹²⁶

У випадку загрози з боку третіх осіб значна присутність поліції захищає заявників, відіграючи певну роль у пом'якшенні загрози, з тим, щоб стаття 3 Конвенції була непридатною для застосування, а стаття 8 Конвенції все ще могла бути задіяна.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 123;

¹²⁴ «*Eremia v. the Republic of Moldova*», application № 3564/11, judgment 28.05.2013

¹²⁵ «*Karaahmed v. Bulgaria*», application № 30587/13, judgment 24.02.2015

¹²⁶ «*Király and Dömötör v. Hungary*», application № 10851/13, judgment 17.01.2017

«*Identoba and Others v. Georgia*», n.n. 75-78¹²⁷;
 «*Azzolina and Others v. Italy*», n.n. 134, 137¹²⁸

На відміну від цього, у рішенні «*Identoba and Others v. Georgia*» Суд, здійснюючи категоризацію поведження, від якого постраждали заявники від рук протестувальників, як такого, що належить до сфери застосування статті 3 Конвенції, вважає важливим *неадекватність захисту*, наданого заявникам поліцією. В іншому контексті Суд, визнаючи, що поведження, якому були піддані заявники, суперечить статті 3 Конвенції і навіть є катуванням, вважає важливим те, що вони були затримані в *зоні беззаконня* («*zone de non-droit*») і найелементарніші гарантії прав були призупинені, та, відповідно, заявники не мали захисту від зловживань.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 123;
 «*Identoba and Others v. Georgia*», n.n. 75-78¹²⁹;
 «*Azzolina and Others v. Italy*», n.n. 134, 137¹³⁰

¹²⁷ «*Identoba and Others v. Georgia*», application № 73235/12, judgment 12.05.2015

¹²⁸ «*Azzolina and Others v. Italy*», applications № 28923/09, № 67599/10, judgment 26.10.2017

¹²⁹ «*Identoba and Others v. Georgia*», application № 73235/12, judgment 12.05.2015

¹³⁰ «*Azzolina and Others v. Italy*», applications № 28923/09, №67599/10, judgment 26.10.2017

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ

У справі «*East African Asians v. the UK*» Комісія з прав людини проаналізувала поведження, що принижує гідність, та дійшла висновку, що ставлення до людини може вважатися таким, що «принижує гідність» у розумінні статті 3 Конвенції, якщо воно або грубо принижує людину, або принижує людину перед іншими, або спонукає людину діяти проти її волі або совісті.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;

«*East African Asians v. the UK*», n. 207¹³¹

Дискримінація за ознакою раси може за певних обставин сама по собі ставати *принизливим поведженням* у значенні статті 3 Конвенції.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;

«*East African Asians v. the UK*», n. 207

Публічне виділення групи осіб для диференційованого ставлення на основі ознаки раси за певних обставин становити особливу форму зневаги до людської гідності.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;

«*East African Asians v. the UK*», n. 207

¹³¹ «*East African Asians v. the UK*» (Commission Report, 14.12.1973)

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОСТРУМУ ДО ПОТЕРПІЛОГО

Застосування до особи електроструму є *особливо тяжкою* формою жорстокого поводження, здатною викликати сильний біль і нестерпні страждання, а тому має вважатися *катуванням*, навіть якщо воно не призводить до жодних тривалих розладів здоров'я.

«*Polonskiy v. Russia*», n.n. 7, 9, 103, 110, 122, 124¹³²;

«*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*», n.n. 157, 159;

«*Buzilov v. Moldova*», n. 32¹³³;

«*Zhyzitskyy v. Ukraine*», n. 43

Більше того, видається, що застосування до заявника сили у цій справі мало на *мети* його приниження, підкорення та примушення його до надання зізнання у вчиненні тяжкого злочину.

«*Polonskiy v. Russia*», n.n. 7, 9, 103, 110, 122, 124;

«*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*», n.n. 157, 159;

«*Buzilov v. Moldova*», n. 32;

«*Zhyzitskyy v. Ukraine*», n. 43

¹³² «*Polonskiy v. Russia*», application № 30033/05, judgment 19.03.2009

¹³³ «*Buzilov v. Moldova*», application № 28653/05, judgment 23.06.2009

ІНШІ ПРИКЛАДИ ЗАБОРОНЕНОГО ПОВОДЖЕННЯ

Суд визнав порушення статті 3 Конвенції в таких випадках:

- багаторазове побиття палицею («*A. v. the UK*», n. 21);
 - дуже серйозне зневажання та жорстоке поведіння впродовж кількох років («*Z. and Others v. the UK*» [GC], n.n. 11-36, 40, 74)¹³⁴;
 - систематичне сексуальне насильство впродовж тривалого часу («*D.P. and J.C. v. the UK*», n.n. 66-74)¹³⁵;
 - надзвичайно серйозне сексуальне та фізичне насильство упродовж тривалого періоду («*E. and Others v. the UK*», n.n. 43, 89)¹³⁶;
 - багаторазове згвалтування («*M.C. v. Bulgaria*», n.n. 16-21, 30, 153)¹³⁷;
 - побиття дерев'яними дошками, яке спричинило багатократний перелом ребр («*Šečić v. Croatia*», n.n. 8, 11, 51)¹³⁸;
 - анальна тріщина, яка була завдана внаслідок нападу кількох осіб за дуже жахливих обставин («*Nikolay Dimitrov v. Bulgaria*», n.n. 9, 70)¹³⁹;
- «*Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine*» (dec.)

Повна сенсорна ізоляція, поєднана з тотальною соціальною ізоляцією, може знищити особистість та становить форму негуманного поведіння, яка не може бути виправдана потребами забезпечення за будь-яких причин.

«*Lorsé and Others v. the Netherlands*», n. 63

Заявник надав доволі докладний опис методів жорстокого поведіння, які, як він стверджував, були застосовані до нього керівництвом пенітенціарної установи. Його версія подій щодо застосування спеціальних засобів примусу (зокрема, наручників та пластикового пакету) для здійснення фізичного та психологічного тиску на нього вказує на те, що жорстоке поведіння – якщо воно

¹³⁴ «*Z. and Others v. the UK*» [GC], application № 29392/95, judgment 10.01.2001

¹³⁵ «*D.P. and J.C. v. the UK*», application № 38719/97, judgment 10.10.2002

¹³⁶ «*E. and Others v. the UK*», application № 33218/96, judgment 26.11.2002

¹³⁷ «*M.C. v. Bulgaria*», application № 39272/98, judgment 04.12.2003

¹³⁸ «*Šečić v. Croatia*», application № 40116/02, judgment 31.05.2007

¹³⁹ «*Nikolay Dimitrov v. Bulgaria*», application № 72663/01, judgment 27.09.200

дійсно мало місце – було *достатньо серйозним* для того, щоб охоплюватись сферою застосування статті 3 Конвенції.

«Sergey Savenko v. Ukraine», n. 36

Заявника, якого в публічному місці (на ринку) побила інша особа, забрали до лікарні, де йому постановили діагноз: перелом правої виличної кістки та забій м'яких тканин правої підочної ділянки. У подальшому йому також діагностували ушкодження правого колінного суглоба, що було кваліфіковано як ушкодження середньої тяжкості. Суд *одразу* зазначає, що жорстоке поводження, якого зазнав заявник, сягнуло крайнього рівня жорстокості, необхідного для того, щоб на нього поширювалася сфера застосування статті 3 Конвенції.

«Aleksandr Nikonenko v. Ukraine», n.n. 6-9, 40¹⁴⁰

Після доставлення заявника до райвідділу міліції офіцери підвісили його на металевій перекладині так, що його руки в наручниках були під колінами. За відсутності будь-якої правдоподібної альтернативної версії щодо тілесних ушкоджень зап'ястків заявника та з огляду на той факт, що його колінні суглоби також були травмовані, Суд вважає, що версія заявника може бути прийнятною.

«Danilov v. Ukraine», n. 66¹⁴¹

Численні гематоми (*загалом було 16 гематом, найбільша з яких мала розмір 21 x 20 см*) та численні садна, що отримав заявник, хоч і були класифіковані національними судами як «легкі тілесні ушкодження», свідчать про *жорстокість* поводження, якого він зазнав. Фізичний біль заявника від побиття та, можливо, від інших форм жорстокого поводження безсумнівно було посилено *відчуттям безпорадності, напруження та страху*, оскільки його було піддано жорсткому поводженню вночі у відділі міліції з боку підготовлених офіцерів міліції, жорстокості яких він не міг протистояти. У цілому та враховуючи *цілі й жорстокість поводження*, воно становило *«катування»* в розумінні статті 3 Конвенції.

«Teslenko v. Ukraine», n.n. 101-102

Ушкодження у вигляді численних переломів ребер є достатньо серйозними, щоб становити жорстоке поводження у значенні статті 3 Конвенції.

¹⁴⁰ «Aleksandr Nikonenko v. Ukraine», application № 54755/08, judgment 14.11.2013

¹⁴¹ «Danilov v. Ukraine», application № 2585/06, judgment 13.03.2014

«*Aleksandr Smirnov v. Ukraine*», п. 52¹⁴²

Незабаром після інциденту заявниці було поставлено діагноз «гематома на шиї, струс мозку, ситуаційний невроз», що є *достатнім* для встановлення факту забороненого статтею 3 Конвенції поводження.

«*Voykin and Others v. Ukraine*», п. 103¹⁴³

Заявник зазнав таких тілесних ушкоджень: закрита черепно-мозкова травма, синці на носі, очах, нижній щелепі, верхній губі та на лівому вусі; поверхнева різана рана на правій верхній повіці; тілесне ушкодження на правому боці з травмою нирки; синці на лівій частині пахової області та на мошонці, а також синці на кінцівках. Експерт кваліфікував тілесні ушкодження як легкі. Це насильницьке поводження *досягло* мінімального рівня жорстокості, необхідного для того, щоб охоплюватися сферою застосування статті 3 Конвенції.

«*Skorokhodov v. Ukraine*», п.п. 10, 30¹⁴⁴

Внаслідок сварки з *T.* заявник отримав синець розміром 3 см на 1,5 см на правій стороні нижньої щелепи. Суд уважає, що це ушкодження як таке *не є достатньо тяжким* у розумінні статті 3 Конвенції. Він зазначає, що завдання навіть більш серйозних фізичних ушкоджень було визнано таким, що не становить жорстокого поводження у розумінні статті 3 Конвенції. Так, у заявника тривала історія неврологічних захворювань та – в його випадку – удар в обличчя міг спричинити тяжкі ускладнення. Проте за результатами судово-медичних експертиз зазначене ушкодження не загострило хронічних захворювань заявника. Подальші випадки госпіталізації заявника не дають підстав uważати інакше. Суд не вбачає жодних підстав для того, щоб ставити під сумнів ці медичні висновки. У той самий час твердження заявника не вказують на жодні інші особливі чинники, які могли б змусити Суд uważати, що дії *T.* призвели до серйозних страждань заявника. Тому Суд уважає, що поводження із заявником з боку фізичної особи *не досягло* мінімального рівня жорстокості, що підпадає під дію статті 3 Конвенції.

«*Gordiyenko v. Ukraine*», п.п. 73-75

¹⁴² «*Aleksandr Smirnov v. Ukraine*», application № 38683/06, judgment 15.07.2010

¹⁴³ «*Voykin and Others v. Ukraine*», application № 47889/08, judgment 27.03.2018

¹⁴⁴ «*Skorokhodov v. Ukraine*», application № 56697/09, judgment 14.11.2013

Побиття потерпілого поліцейськими прикладами автоматів та одночасне ненадання медичної допомоги розцінюється як *катування*.

«İlhan v. Turkey», n.n. 73-78

Напад на заявника не був занадто агресивним. Напад мав місце через приватний спонтанний конфлікт та за обставин, коли поведінка заявника сприймалася як провокація й загроза. Напад полягав у завданні одного удару по обличчю, що спричинив подряпини на лівій брові розміром 10 мм на 1 мм, два синці біля лівого ока та на лівій щоці розміром 7 мм на 5 мм та 2 мм на 1,5 мм, а також струс мозку. Щодо тверджень заявника, що йому було завдано більш серйозну травму, то спричинення такої травми не було доведено, чому сприяв сам заявник, відмовившись від додаткового медичного огляду.

«Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine» (dec.)

Пояснення походження ушкодження носа заявника, надане національними органами влади, ґрунтувалося на припущеннях і домислах, а не на встановлених фактах.

«Kirpichenko v. Ukraine», n. 78¹⁴⁵

Скарги заявника щодо тілесних ушкоджень, отриманих під час його перебування під контролем офіцерів міліції (у вигляді удусення поліетиленовим пакетом, підвішування на залізній перекладині та звалтування бейсбольною битою), не підтвержені жодними документальними доказами. Водночас з матеріалів справи випливає, що, знаходячись під вартою, у різні проміжки часу заявник зазнав низки тілесних ушкоджень.

«Ogorodnik v. Ukraine», n. 76

Стаття 3 застосовується у справі, де озброєні та замасковані поліцейські увійшли до будинку заявників (де на той момент було немовля), направили на заявників зброю та вигукували погрози смерті.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 121;

«Hristovi v. Bulgaria», n. 80

Делегація Комітету виявила у відділенні поліції бейсбольну бити без маркувань та набір самурайських мечів у кімнаті для допитів. Наявність та призначення вказаних предметів працівники поліції пояснити не змогли. Між тим вказані предмети обумовлю-

¹⁴⁵ «Kirpichenko v. Ukraine», application № 38833/03, judgment 02.04.2015

ють припущення про неналежну поведінку поліцейських, адже такі предмети є *потенційним джерелом небезпеки* як для персоналу, так і для затриманих. Щоб розвіяти спекуляції щодо неналежної поведінки поліцейських та усунути потенційні джерела небезпеки як для персоналу, так і для затриманих, Комітет рекомендує негайно видалити *будь-які нестандартні предмети* з усіх приміщень поліції, де можуть перебувати або допитуватися особи¹⁴⁶.

Щоб розвіяти спекуляції щодо неналежної поведінки з боку поліцейських та усунути *потенційні джерела небезпеки* для персоналу та затриманих, *будь-які нестандартні предмети*, такі як автомобільні акумулятори, металеві кліщі, викрутки, металеві прутки та чорні капюшони мають бути негайно видалені з усіх приміщень поліції, де можуть триматися або допитуватися особи¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 13, P. 11.

¹⁴⁷ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 15, P. 13.

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПЕРЦЕВОГО ГАЗУ

Перцевий газ, що використовується, щоб зберегти демонстрації під контролем або для їх розгону в разі, якщо вони вийшли з-під контролю, не належить до числа токсичних газів, перелічених у додатку до Конвенції з хімічної зброї. Проте використання цього газу може призвести до виникнення побічних ефектів, таких як проблеми з диханням, нудота, блювота, подразнення дихальних шляхів, роздратування слізних проток та очей, спазми, біль у грудях, дерматит або алергії. Однак заявниця не подала жодних медичних доказів, щоб показати шкідливі наслідки, від яких вона страждала після того, як зазнала дії газу. Заявниця, яку було незабаром звільнено після затримання, не просила про медичний огляд. Іншими словами, немає ніяких доказів, щоб обґрунтувати твердження про поведження, що суперечить статті 3 Конвенції.

«Oya Ataman v. Turkey», n.p. 25-26

Газові балончики *не* повинні бути частиною стандартного обладнання персоналу поліцейської дільниці¹⁴⁸.

Враховуючи потенційно небезпечний вплив цієї речовини, сльозогінний газ *не* можна використовувати у замкнутих просторах¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 38, P. 23.

¹⁴⁹ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 38, P. 23.

ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ ТВЕРДЖЕНЬ ПРО ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ

Жорстоке поведження повинно бути підтверджено відповідними доказами. Оцінюючи ці докази, Суд приймає критерій доказування «*поза розумним сумнівом*», але додає, що такий доказ може впливати зі співіснування достатньо сильних, чітких та послідовних висновків чи подібних неспростовних презумпцій факту.

- «*A.V. v. Ukraine*», n. 48;
- «*Aleksandr Smirnov v. Ukraine*», n.n. 52-55;
- «*Avsar v. Turkey*», n. 282;
- «*Bazorkina v. Russia*», n. 104;
- «*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*» [GC], n. 130;
- «*Danilov v. Ukraine*», n. 62;
- «*Dikme v. Turkey*», n. 73;
- «*Gerashchenko v. Ukraine*», n. 79¹⁵⁰;
- «*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 99;
- «*Hovhannisyan v. Armenia*», n. 52;
- «*Idalov v. Russia*» [GC], n. 91;
- «*Ireland v. the UK*», n. 161;
- «*Ismailov v. Ukraine*», n. 37;
- «*Kapustyak v. Ukraine*», n. 60¹⁵¹;
- «*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 71;
- «*Klass v. Germany*», n. 30¹⁵²;
- «*Kobets v. Ukraine*», n. 44¹⁵³;
- «*Kozinets v. Ukraine*», n. 54;
- «*Kulik v. Ukraine*», n. 86¹⁵⁴;
- «*Labita v. Italy*», n. 121;
- «*Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*», n. 54¹⁵⁵;
- «*Lunev v. Ukraine*», n. 90;
- «*Menesheva v. Russia*», n. 52¹⁵⁶;

¹⁵⁰ «*Gerashchenko v. Ukraine*», application № 20602/05, judgment 07.11.2013

¹⁵¹ «*Kapustyak v. Ukraine*», application № 26230/11, judgment 03.03.2016

¹⁵² «*Klass v. Germany*», application № 15473/89, judgment 09.07.1991

¹⁵³ «*Kobets v. Ukraine*», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

¹⁵⁴ «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

¹⁵⁵ «*Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*», applications № 2278/03, № 6222/03, judgment 20.05.2010

¹⁵⁶ «*Menesheva v. Russia*», application № 59261, judgment 09.03.2006

«Naumenko v. Ukraine», n. 109;
 «Ogorodnik v. Ukraine», n. 75;
 «Ribitsch v. Austria», n. 32;
 «Salman v. Turkey», n. 100;
 «Ukhan v. Ukraine», n. 56;
 «Ushakov and Ushakova v. Ukraine», n. 78;
 «Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine», n. 77;
 «Voykin and Others v. Ukraine», n. 102;
 «Yakovenko v. Ukraine», n. 105
 «Yaremenko v. Ukraine», n. 57;
 «Yevgeniy Petrenko v. Ukraine», n. 77;
 «Zelenin v. Russia», n. 40;
 «Zhebrailova and Others v. Russia», n. 54;
 «Zhyzitskyy v. Ukraine», n. 39;
 «Zyakun v. Ukraine», n. 40

Твердження про погане поводження мають підкріплюватися відповідними *доказами*. При оцінюванні доказів береться до уваги критерій доведення «*поза розумним сумнівом*». Проте така доведеність може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. Коли вся чи значна частина інформації про події, про які йдеться, відома виключно органам влади – як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, – і коли в таких осіб під час їх ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні *обґрунтовані презумпції щодо фактів*. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення.

«A.N. v. Ukraine», n. 78;
 «Andrey Zakharov v. Ukraine», n. 53¹⁵⁷;
 «Bazorkina v. Russia», n. 129;
 «Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 45;
 «Buglov v. Ukraine», n. 69;
 «Enea v. Italy» [GC], n. 55;
 «Fedotov v. Russia», n. 59¹⁵⁸
 «Gorbatenko v. Ukraine», n. 109;
 «Gutsanovi v. Bulgaria», n. 113¹⁵⁹;
 «Kirpichenko v. Ukraine», n. 71;

¹⁵⁷ «Andrey Zakharov v. Ukraine», application № 26581/06, judgment 07.01.2016

¹⁵⁸ «Fedotov v. Russia», application № 5140/02, judgment 25.10.2005

¹⁵⁹ «Gutsanovi v. Bulgaria», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

«Kulik v. Ukraine», n. 57¹⁶⁰;
 «Mehmet Eren v. Turkey», n. 33;
 «Okhrimenko v. Ukraine», n. 82¹⁶¹;
 «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 55;
 «Pomilyayko v. Ukraine», n. 46¹⁶²;
 «Salman v. Turkey», n. 100;
 «Sergey Savenko v. Ukraine», n. 35;
 «Sylenok and Tekhnoservis-Plus v. Ukraine», n. 68;
 «Tarasov v. Ukraine», n. 62;
 «Teslenko v. Ukraine», n. 85;
 «Tikhonov v. Ukraine», n. 33¹⁶³;
 «Visloguzov v. Ukraine», n. 44;
 «Yuriy Volkov v. Ukraine», n. 49¹⁶⁴;
 «Zhyzitskyy v. Ukraine», n. 39

Суд знову повторює про свою практику за статтями 2 і 3 Конвенції про те, що якщо події, які розглядаються, перебувають у сфері виключної компетенції органу влади, як, наприклад, у разі осіб, які перебувають під його контролем під вартою, у зв'язку з ушкодженнями і смертю, що мали місце під час перебування під вартою, виникають сильні презумпції факту. У такому разі тягар доказування можна розглядати як такий, що покладається на орган влади, який повинен надати задовільне і переконливе пояснення. За відсутності такого пояснення Суд може зробити висновки, які можуть бути несприятливими для Уряду-відповідача.

«Hassan v. the UK» [GC], n. 49

Зважаючи на те, що на державі лежить тягар надання правдоподібних пояснень щодо тілесних ушкоджень, отриманих особою, яка перебуває під контролем працівників міліції, Уряд переконливо не встановив, що тілесні ушкодження, які отримав заявник, були спричинені будь-якими іншими чинниками, а не жорстоким поведінням під час його перебування під вартою.

«Ogorodnik v. Ukraine», n. 80

Суд при оцінці доказів керується критерієм доведеності «поза розумним сумнівом». Згідно з його усталеною практикою така доведеність може впливати із сукупності ознак, достатньо вагомих,

¹⁶⁰ «Kulik v. Ukraine», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

¹⁶¹ «Okhrimenko v. Ukraine», application № 53896/07, judgment 15.10.2009

¹⁶² «Pomilyayko v. Ukraine», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

¹⁶³ «Tikhonov v. Ukraine», application № 17969/09, judgment 10.12.2015

¹⁶⁴ «Yuriy Volkov v. Ukraine», application № 45872/06, judgment 19.12.2013

чітких і узгоджених між собою, чи подібних до них неспростованих презумпцій факту. Більше того, слід нагадати, що конвенційне провадження не у всіх випадках передбачає неухильне застосування принципу *affirmanti incumbit probatio* – покладання тягаря доведення на скаржника. Коли вся чи значна частина інформації про події, про які йдеться, відома виключно органам влади – як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, – і коли у таких осіб під час їхнього ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обгрунтовані презумпції щодо фактів. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення.

«El Masri v. the FYRM [GC], n. 151;

«Serikov v. Ukraine», n. 59

Що стосується тягаря доведення у справах про стверджуване жорстоке поводження під час затримання, то саме на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення тілесних ушкоджень та довести, що застосування сили не було надмірним; в іншому випадку безсумнівно виникає питання за статтею 3 Конвенції. При оцінці того, чи було надано правдоподібне пояснення застосування сили та отриманих в результаті ушкоджень, слід приділити увагу адекватності розслідувань на національному рівні щодо тверджень про жорстоке поводження.

«Serikov v. Ukraine», n. 59

Згідно з твердженнями Уряду заявник спробував втекти після того, як працівники міліції почали складати протокол огляду особистих речей. Після цього до заявника застосували наручники. Проте застосуванням наручників можна пояснити лише синець на зап'ястку заявника. Щодо інших тілесних ушкоджень, а саме гематом на шиї та плечі заявника, органи влади не надали жодних чітких пояснень. За цих обставин, зважаючи на те, що тягар доведення покладено на державу, яка має надати правдоподібне пояснення походження тілесних ушкоджень, яких особа зазнала, перебуваючи під контролем міліції, Уряд належним чином не довів, що тілесні ушкодження заявнику було завдано в інший спосіб, а не внаслідок жорстокого поводження працівників міліції.

«Serikov v. Ukraine», n.n. 68-71

У цій справі немає переконливих доказів щодо обставин, за яких заявникові було завдано ушкоджень, зокрема щодо точного

характеру та ступеню фізичної сили, застосованої до заявника. Тим не менш, Суд з огляду на зазначені вище міркування вважає встановленим той факт, що відповідальність за тілесні ушкодження заявника несуть працівники міліції. Цього висновку самого по собі достатньо для встановлення порушення статті 3 Конвенції, незважаючи на те, чи були тілесні ушкодження завдані заявнику під час його затримання, чи під час наступного його допиту у відділі міліції.

«Serikov v. Ukraine», n.n. 68-71

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ЗАТРИМАННІ

Стаття 3 Конвенції *не забороняє* застосування фізичної сили з метою затримання. Проте така сила може застосовуватися лише за необхідності та не повинна бути надмірною.

«*Altay v. Turkey*», n. 54¹⁶⁵;
 «*Egmez v. Cyprus*», n. 77;
 «*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 98;
 «*Günaydin v. Turkey*», n.n. 30-32¹⁶⁶;
 «*Gutsanovi v. Bulgaria*», n. 125¹⁶⁷;
 «*Hulki Güneş v. Turkey*», n. 70;
 «*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», n. 63¹⁶⁸;
 «*Klaas v. Germany*», n. 30;
 «*Kraştanov v. Bulgaria*», n.n. 52-53;
 «*Mikiashvili v. Georgia*», n. 70;
 «*Rehbock v. Slovenia*», n.n. 68-78¹⁶⁹;
 «*Spinov v. Ukraine*», n. 51¹⁷⁰;
 «*Wiktorko v. Poland*», n. 47

Будь-яке застосування фізичної сили представниками держави щодо особи, яке не є суворо необхідним з огляду на її поведінку, принижує її людську гідність, а тому становить порушення прав, гарантованих статтею 3 Конвенції.

«*Rachwalski and Ferenc v. Poland*», n. 59¹⁷¹;
 «*Gutsanovi v. Bulgaria*», n. 125¹⁷²

З огляду на це важливо, наприклад, знати, чи є підстави думати, що зацікавлена особа чинитиме опір арешту або намагатиметься втекти, завдати поранень або шкоди або ж знищити докази.

«*Gutsanovi v. Bulgaria*», n. 125¹⁷³;
 «*Raninen v. Finland*», n. 56

¹⁶⁵ «*Altay v. Turkey*», application № 22279/93, judgment 22.05.2001

¹⁶⁶ «*Günaydin v. Turkey*», application № 27526/95, judgment 13.10.2005

¹⁶⁷ «*Gutsanovi v. Bulgaria*», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

¹⁶⁸ «*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», application № 48130/99, judgment 12.04.2007

¹⁶⁹ «*Rehbock v. Slovenia*», application № 29462/95

¹⁷⁰ «*Spinov v. Ukraine*», application № 34331/03, judgment 27.11.2008

¹⁷¹ «*Rachwalski and Ferenc v. Poland*», application № 47709/99, judgment 28.07.2009

¹⁷² «*Gutsanovi v. Bulgaria*», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

¹⁷³ «*Gutsanovi v. Bulgaria*», application № 34529/10, judgment 15.10.2013

Коли поліція або інші агенти держави при протистоянні кому-небудь вдаються до застосування фізичної сили, яка не була абсолютно необхідною внаслідок власних дій такої особи, це принижує людську гідність та є порушенням права, захищеного статтею 3 Конвенції.

«Karpuštyak v. Ukraine», n. 57;

«Kop v. Turkey», n. 27¹⁷⁴;

«Timtik v. Turkey», n. 47¹⁷⁵

Застосування засобів стримування, як правило, не порушує питання за статтею 3 Конвенції, якщо такий захід вживається у зв'язку із законним позбавленням свободи без застосування сили при затриманні та без його публічної демонстрації, які б перевищували межі, що обґрунтовано вважаються необхідними. У зв'язку з цим важливо враховувати, наприклад, чи існує небезпека того, що зазначена особа може втекти або завдати тілесних ушкоджень чи будь-яку іншу шкоду.

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 168;

«Öcalan v. Turkey» [GC], n. 182

У своїй практиці Суд неодноразово вказував на те, що стосовно особи, яка позбавлена свободи, або взагалі, якій протистоять працівники органів правопорядку, будь-яке застосування фізичної сили, яке не було викликано суворою необхідністю внаслідок власної поведінки особи, принижує людську гідність та є порушенням права, гарантованого статтею 3 Конвенції.

«Mete and Others v. Turkey», n. 106¹⁷⁶;

«El-Masri v. the FYRM» [GC], n. 207;

«Bouyis v. Belgium» [GC], n. 101¹⁷⁷;

«Pomilyayko v. Ukraine», n. 50¹⁷⁸;

«Ribitsch v. Austria», n. 38

У той час, як заявника було затримано чотирма працівниками міліції, Суд не вважає, що кількість залучених до затримання працівників міліції була надмірною. Необхідно враховувати той факт, що при плануванні затримання заявника, на міліцію було покладено завдання затримати особу, яка перебувала у розшуку за розбійний напад з обтяжуючими обставинами та вбивство.

«Karpuštyak v. Ukraine», n. 64

¹⁷⁴ «Kop v. Turkey», application № 12728/05, judgment 20.10.2009

¹⁷⁵ «Timtik v. Turkey», application № 12503/06, judgment 09.11.2010

¹⁷⁶ «Mete and Others v. Turkey», application № 294/08, judgment 04.10.2011

¹⁷⁷ «Bouyis v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

¹⁷⁸ «Pomilyayko v. Ukraine», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

Пояснення національних органів влади щодо тілесних ушкоджень заявника було правдоподібним. Вони дійшли висновку, що тілесні ушкодження виникли під час бійки заявника з потерпілим 30.11.2008 та внаслідок падіння заявника при спробі втекти, коли він був затриманий та до нього застосували наручники. Зважаючи на те, що заявник визнав свій намір втекти від працівників міліції та в результаті впав, цілком можливо, що деякі з цих тілесних ушкоджень могли бути отримані у зв'язку з цим. Зокрема, заявник міг отримати синці на обличчі, тілі та струс мозку, коли його збили з ніг, щоб перешкодити його втечі, він впав на асфальт, а після цього був затриманий працівниками міліції. Садна на зап'ястках могли виникнути внаслідок застосування наручників.

Більше того, згідно з медичними висновками, деякі тілесні ушкодження, зафіксовані у заявника 06.12.2008, могли бути завдані потерпілим, паном *H.*, який відповідно до інформації, наданої національними органами влади, чинив своїм нападникам рішучий опір. Важливою обставиною є також те, що 06.12.2008 судово-медичний експерт зафіксувала струпи на синцях заявника та зазначила, що вони могли бути отримані 30.11.2008. Здавалося, що, зважаючи на стан струпів, експерт дійшла висновку, що принаймні деякі з тілесних ушкоджень у заявника були порівняно старими та передували його затриманню.

Суд також бере до уваги доводи Уряду про те, що деякі з тілесних ушкоджень у заявника можна пояснити травмою голови, якої заявник зазнав у жовтні 2008 року та яку було зафіксовано у висновку судово-психіатричної експертизи. Проте з огляду на те, що ця можливість явно не була розглянута під час розслідування на національному рівні, Суд не вважає за доцільне розглядати її. У будь-якому разі згідно із зазначеним вище висновком Суду тілесні ушкодження заявника можна достатньою мірою пояснити навіть без урахування такої можливості.

За цих обставин Суд не вбачає підстав для висновку, що у застосуванні працівниками міліції фізичної сили не було явної необхідності у зв'язку з поведінкою самого заявника. Отже, воно відповідає вимогам статті 3 Конвенції.

«Karpušyak v. Ukraine», n.n. 65-68

Що стосується тягара доведення у справах про стверджуване жорстоке поводження під час затримання, то на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення тілесних ушкоджень та довести, що застосування сили не було надмірним, а якщо цього зроблено не буде, це свідчитиме про наявність питання за статтею 3 Конвенції.

«*Lewandowski and Lewandowska v. Poland*», n. 58¹⁷⁹;
«*Mikiashvili v. Georgia*», n. 69;
«*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 100;
«*Rehbock v. Slovenia*», n.n. 68-78;
«*Staszewska v. Poland*», n. 52¹⁸⁰;
«*Zelilof v. Greece*», n. 47¹⁸¹

Застосування сили до заявника не було необхідним, як і застосування до нього наручників. Сварка між заявником та працівниками міліції виникла спонтанно, порівняно із запланованими операціями із затримання. Проте ця ситуація не видається невідкладною та була доволі керованою з огляду на характер стверджуваного порушення, вчиненого заявником, на відсутність ознак небезпечної поведінки з його боку, його явно слабкий фізичний стан, а також на той факт, що він зіткнувся загалом з чотирма працівниками правоохоронних органів. Ніщо не вказує на те, що до нього було необхідно застосовувати наручники в приміщенні суду та робити це на очах інших присутніх.

«*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 106

¹⁷⁹ «*Lewandowski and Lewandowska v. Poland*», application № 15562/02, judgment 13.01.2009

¹⁸⁰ «*Staszewska v. Poland*», application № 10049/04, judgment 03.11.2009

¹⁸¹ «*Zelilof v. Greece*», application № 17060/03, judgment 24.05.2007

ПРЕЗУМПЦІЯ ДОБРОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ДО ЗАТРИМАННЯ

Національні органи несуть відповідальність за тілесні ушкодження, якщо не доведуть того, що заявник був травмований до взяття його під варту, або не пояснюють походження його травм.

«Teslenko v. Ukraine», n. 89

Якщо встановлено, що особа потрапила під поліцейну варту при доброму здоров'ї, але під час звільнення має тілесні ушкодження, на відповідну державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення таких ушкоджень.

«Süleyman Demir and Hasan Demir v. Turkey», n. 39¹⁸²;

«Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine», n. 53;

«Bekos and Koutropoulos v. Greece», n. 47;

«Zhebrailova and Others v. Russia», n. 54;

«Tomasi v. France», n.n. 108-111¹⁸³;

«Selmouni v. France» [GC], n. 87;

«Bazorkina v. Russia», n. 104;

«Bilyy v. Ukraine», n. 65¹⁸⁴;

«Kirpichenko v. Ukraine», n. 71;

«Kobets v. Ukraine», n. 45;

«Korobov v. Ukraine», n. 68;

«Kovalchuk v. Ukraine», n. 59¹⁸⁵;

«Menesheva v. Russia», n. 52;

«Mikiashvili v. Georgia», n. 69¹⁸⁶;

«Ogorodnik v. Ukraine», n. 80;

«Ribitsch v. Austria», n. 34;

«Zelenin v. Russia», n. 39

На державу покладається тягар доведення, згідно з яким вона має надати правдоподібне пояснення тілесних ушкоджень, яких зазнала особа під час перебування під контролем міліції.

«Buglov v. Ukraine», n. 71

¹⁸² «Süleyman Demir and Hasan Demir v. Turkey», application № 19222/09, judgment 24.03.2015

¹⁸³ «Tomasi v. France», application № 12850/87, judgment 27.09.1992

¹⁸⁴ «Bilyy v. Ukraine», application № 14475/03, judgment 21.10.2010

¹⁸⁵ «Kovalchuk v. Ukraine», application № 21958/05, judgment 04.11.2010

¹⁸⁶ «Mikiashvili v. Georgia», application № 18996/06, judgment 09/10/2012

Коли вся або значна частина інформації стосовно подій, про які йдеться, відома виключно державним органам – як це має місце у справі щодо ув'язнених осіб, які перебувають під контролем органів влади, – і коли у таких осіб під час їх ув'язнення з'являються тілесні ушкодження, це породжує відповідні обґрунтовані презумпції факту. При цьому тягар доведення можна вважати покладеним на органи влади, адже саме вони мають надати задовільні та переконливі пояснення.

«*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 55;

«*Ribitsch v. Austria*», n. 34;

«*Salman v. Turkey*», n. 100

Органи влади зобов'язані відповідати за тілесні ушкодження, завдані особам, які перебувають під їхнім контролем під вартою. Виходячи з обов'язку представників органів влади нести відповідальність за осіб, які перебувають під їхнім контролем, навіть виправдання поліцейських у кримінальному процесі не звільняє державу від відповідальності, яку покладає на неї Конвенція.

«*Yavuz v. Turkey*»¹⁸⁷;

«*Berktaş v. Turkey*», n. 168¹⁸⁸;

«*Bursuc v. Romania*», n. 80¹⁸⁹

Якщо якась особа дістає тілесні ушкодження під час перебування під вартою, коли вона повністю під контролем поліцейських, будь-яке ушкодження, отримане упродовж цього періоду, стає серйозним непрямим доказом.

«*Bursuc v. Romania*», n. 80;

«*Salman v. Turkey*», n.n. 97-100

Уряд повинен надати розумне пояснення стосовно походження цих ушкоджень і навести докази на підтвердження фактів, які ставлять під сумнів заяву потерпілого, особливо в тому разі, коли ці твердження підкріплюються медичними довідками.

«*Selmouni v. France*» [GC], n. 87;

«*Mehmet Eren v. Turkey*», n. 34;

«*Berktaş v. Turkey*», n. 167;

«*Altay v. Turkey*», n. 50

У разі якщо національні органи не провели медичного огляду до взяття заявника під варту, Уряд не може посилатись на це у

¹⁸⁷ «*Yavuz v. Turkey*», application № 67137/01, judgment 10.01.2006

¹⁸⁸ «*Berktaş v. Turkey*», application № 22493/93, judgment 01.03.2001

¹⁸⁹ «*Bursuc v. Romania*», application № 42066/98, judgment 12.10.2004

своєму захисті та стверджувати, що ушкодження, про які йдеться, передували взяттю заявника під варту в міліції.

«*Korobov v. Ukraine*», n. 68;

«*Teslenko v. Ukraine*», n. 89;

«*Turkan v. Turkey*», n. 43¹⁹⁰

Медичний огляд разом із правом доступу до адвоката та правом повідомити третю сторону про затримання є основоположними запобіжними механізмами проти жорстокого поводження із затриманими особами і повинні застосовуватися від самого початку позбавлення свободи.

«*Teslenko v. Ukraine*», n. 89

Заявник зазнав насильства під час свого затримання. Але заявник не надав жодних незалежних доказів, здатних підтвердити його заяви, ніби ушкодження були завдані працівниками міліції. Не було жодного свідка події. За відсутності будь-яких незалежних свідків, які були присутні під час побиття, Суд вважає неможливим установити, чи були ушкодження заявникові завдані працівниками міліції, як це стверджується. Однак Суд вважає, що в сукупності медичні докази, свідчення заявника, факт його перебування у райвідділі міліції упродовж 3-х днів та відсутність будь-якого іншого вірогідного пояснення щодо походження ушкоджень заявника викликають розумну підозру, що ці ушкодження могли завдати працівники міліції.

«*Afanasyev v. Ukraine*», n.n. 62-63

Стаття 3 Конвенції створює *позитивний обов'язок* ефективно розслідувати заяви про жорстоке поводження. Однак питання, чи буде відповідним та необхідним установлювати процесуальне порушення статті 3 Конвенції, коли заявник також спирається на статтю 13 Конвенції, залежатиме від обставин кожної справи.

«*Assenov and Others v. Bulgaria*», n.n. 101-106;

«*Afanasyev v. Ukraine*», n. 69

Для того щоб визначити, чи заборонено поводження справді мало місце, Суд повинен спиратися на всі елементи доказів, які йому надані, чи, у разі потреби, на ті, які він зможе собі офіційно отримати.

«*Naumenko v. Ukraine*», n. 109

¹⁹⁰ «*Turkan v. Turkey*», application № 33086/04, judgment 18.09.2008

У цій справі немає переконливих доказів щодо обставин, за яких заявник зазнав тілесних ушкоджень, зокрема щодо того, яким саме був характер застосованої до заявника сили і ступінь її застосування. Втім, беручи до уваги відповідні медичні докази і доводи сторін, всю відповідальність за тілесні ушкодження заявника несе міліція. Лише цього висновку достатньо, щоб констатувати порушення статті 3 Конвенції, незалежно від того, чи були заподіяні тілесні ушкодження під час затримання заявника, чи згодом під час допиту його в міліції.

«*Sylenok and Tekhnoservis-Plus v. Ukraine*», n.n. 69-70;

«*Kaverzin v. Ukraine*», n. 120

Заявник отримав низку ушкоджень. Як видно з матеріалів справи, медичного обстеження, проведеного упродовж декількох годин після арешту заявника, у нього було кілька синців, походження яких ніколи не було належним чином встановлено. За цих обставин, а також ураховуючи покладений на державу тягар надати правдоподібне пояснення походження травм, отриманих особою під контролем поліції, Суд доходить висновку, що Урядом не надано переконливих доказів, що всі тілесні ушкодження заявника були повністю завдані йому інакше, аніж під час перебування під вартою в поліції. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції в тому, що заявник був підданий нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню.

«*Adnaravlov v. Ukraine*», n. 45¹⁹¹

Хоч не можна встановити точний час, місце або спосіб завдання заявнику тілесних ушкоджень з огляду на їх характер, ступінь тяжкості та розсіяне розташування, через ненадання Урядом ретельного та докладного пояснення їх походження, держава несе відповідальність за нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження.

«*Danilov v. Ukraine*», n. 67¹⁹²

Намагаючись довести відсутність у заявника тілесних ушкоджень на момент звільнення його з міліції, Уряд покладався, зокрема, на висновок фельдшера швидкої медичної допомоги, яка оглянула заявника безпосередньо перед його звільненням з відділу міліції. Фельдшер не зафіксувала жодних ушкоджень на тілі заявника та зазначила відсутність у заявника ознак гострого невідкладного стану. Проте у згаданому випадку медичний огляд був

¹⁹¹ «*Adnaravlov v. Ukraine*», application № 10493/12, judgment 27.11.2014

¹⁹² «*Danilov v. Ukraine*», application № 2585/06, judgment 13.03.2014

доволі обмежений. Його метою було не документування тілесних ушкоджень заявника, а скоріше надання йому невідкладної медичної допомоги. Оскільки такої необхідності могло не бути у той момент, межі огляду фельдшером, а також її висновок ймовірно були обмежені медичними питаннями, які належали до сфери її компетенції, а не фіксацією усіх тілесних ушкоджень заявника. Загальна формула, яку фельдшер використала у своєму висновку, як видається, підтверджує, що її огляд було обмежено питанням необхідності надання заявникові термінової медичної допомоги («*Gerashchenko v. Ukraine*», № 20602/05, п. 84; «*Karabet and Others v. Ukraine*», №№ 38906/07, 52025/07, п. 266; «*Kobets v. Ukraine*», № 16437/04, п. 47).

«*Serikov v. Ukraine*», п.п. 61-62

НЕНАЛЕЖНЕ ПОВОДЖЕННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Працівники міліції, маючи за мету отримати інформацію про третю особу, завдавали фізичного болю заявниці. І оскільки вона була жінкою, протистояння кільком чоловікам-міліціонерам було для неї особливо вразливим. Крім того, неналежне поведження мало місце впродовж декількох годин. За таких обставин, беручи до уваги неналежне поведження в цілому і посилаючись на його цілі та жорстокість, можна зробити висновок, що неналежне поведження дорівнювало тортурам у розумінні статті 3 Конвенції.

«Menesheva v. Russia», n.n. 48, 59

Не можна визнавати переконливими письмові твердження заявника про те, що він травмувався в попередній вечір в результаті випадкового падіння, оскільки: 1) з огляду на обставини, його могли примусити це написати; 2) достовірність цих тверджень було поставлено під сумнів висновками судово-медичних експертиз.

«Teslenko v. Ukraine», n.n. 83, 92

ДЕПОРТАЦІЯ АБО ЕКСТРАДИЦІЯ ЯК КАТУВАННЯ ЧИ НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ

Відповідно до усталених принципів міжнародного права та за умови дотримання своїх зобов'язань за міжнародними договорами, включно з Конвенцією, держава може регулювати питання в'їзду, проживання та вислання іноземців зі своєї території. Право на політичний притулок *не* передбачено ні Конвенцією, ані протоколами до неї.

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 334¹⁹³;
«*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*» [GC], n.n. 146-158;
«*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», n. 65;
«*Vilvarajah and Others v. the UK*» n. 102¹⁹⁴;
«*De Souza Ribeiro v. France*» [GC], n. 77;
«*T. and Others v. Finland*» (*dec.*), n. 39¹⁹⁵;
«*Jabari v. Turkey*», n. 38¹⁹⁶;
«*W.H. v. Sweden*», n. 56¹⁹⁷

Статтю 3 Конвенції *не можна* тлумачити як зобов'язання держави гарантувати притулок кожному, хто перебуває під її юрисдикцією. Так само стаття 3 Конвенції *не встановлює* за державою які-небудь загальні зобов'язання щодо надання біженцям фінансової допомоги, щоб вони могли підтримувати певний рівень життя.
«*Tarakhel v. Switzerland*», n. 95

Відповідно до свого завдання з підтримання громадського порядку, держави мають право видворяти іноземців, яких визнано винними у вчиненні кримінальних злочинів.
«*De Souza Ribeiro v. France*» [GC], n. 77

Держава має право здійснювати контроль за в'їздом, перебуванням та переміщенням іноземців. Однак видворення державою може порушувати питання за статтею 3 Конвенції і, як наслідок,

¹⁹³ «*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», application № 36378/02, judgment 15.04.2005

¹⁹⁴ «*Vilvarajah and Others v. the UK*», applications №№ 13163/87, 13164/87, 13165/87, 13447/87, 13448/87, judgment 30.10.1991

¹⁹⁵ «*T. and Others v. Finland*» (*dec.*), application № 56580/13

¹⁹⁶ «*Jabari v. Turkey*», application № 40035/98, judgment 11.07.2000

¹⁹⁷ «*W.H. v. Sweden*», application № 49341/10, judgment 27.03.2014

тягнути за собою відповідальність держави в разі, коли продемонстровані серйозні доводи на користь того, що відповідна особа в разі депортації стикнеться з реальною загрозою бути підданою поведженню всупереч статті 3 Конвенції. У такому разі стаття 3 Конвенції включає в себе зобов'язання *не здійснювати депортації* такої особи до відповідної країни.

«*T. and Others v. Finland*» (*dec.*), n. 39;

«*N. v. the UK*», n. 30

У рамках боротьби з тероризмом держави повинні мати можливість депортації іноземців, яких вони вважають загрозою для державної безпеки. Розгляд питання про те, чи насправді особа становить таку загрозу, не є завданням Суду; його єдине завдання полягає в розгляді питання про те, чи буде депортація такої особи сумісною з її правами за Конвенцією.

«*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», n. 184¹⁹⁸

Якщо екстрадиція може призвести до наслідків у країні, яка вимагає екстрадиції, які є несумісними із статтею 3 Конвенції, то держава повинна не здійснювати екстрадицію.

«*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», n. 185;

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 120¹⁹⁹

Депортація особи до країни, де до особи може бути застосовано катування чи нелюдське поведження або покарання, становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*» [GC], n.n. 146-158;

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 334;

«*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», n. 66;

«*Bader and Others v. Sweden*» (*dec.*)²⁰⁰;

«*T. and Others v. Finland*» (*dec.*), n. 39;

«*Cruz Varas v. Sweden*», n.n. 68-86²⁰¹;

«*Ahmed v. Austria*», n. 44²⁰²;

«*Jabari v. Turkey*», n.n. 39-42;

«*Kaboulov v. Ukraine*», n. 107²⁰³;

«*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 97;

«*Soering v. the UK*», n.n. 87-91;

¹⁹⁸ «*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», application № 8139/09, judgment 17.01.2012

¹⁹⁹ «*Trabelsi v. Belgium*», application № 140/10, judgment 04.09.2014

²⁰⁰ «*Bader and Others v. Sweden*» (*dec.*), application № 13284/04 (decision as to the admissibility, 26.10.2004)

²⁰¹ «*Cruz Varas v. Sweden*», application № 15576/89, judgment 20.03.1991

²⁰² «*Ahmed v. Austria*», application № 25964/94, judgment 17.12.1996

²⁰³ «*Kaboulov v. Ukraine*», application № 41015/04, judgment 19.11.2009

«*Tarakhel v. Switzerland*», n. 93;
 «*Vilvarajah v. the UK*», n. 102;
 «*W.H. v. Sweden*», n. 56

Стаття 3 Конвенції застосовується переважно до запобігання депортації чи видворенню за обставин, коли небезпека жорстокого поводження в приймаючій країні походить від умисних дій її органів влади або від недержавних суб'єктів – за умови, що органи влади не спроможні забезпечити заявникові належний захист.

«*Ahmed v. Austria*», n.n. 38-47;
 «*H.L.R. v. France*», n. 32²⁰⁴;
 «*N.V. the UK*», n. 31

Відповідальність за статтею 3 Конвенції може настати лише тоді, коли встановлено, що за конкретних обставин справи існував *реальний ризик* того, що заявників буде піддано поводженню, несумісному зі статтею 3 Конвенції.

«*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», n.n. 66-70

Вислання або екстрадиція державою може становити проблему за статтею 3 Конвенції і, отже, вимагати відповідальності держави за Конвенцією, якщо було доведено вагомі підстави для переконання в тому, що відповідна особа в разі депортації стикнеться з реальним ризиком зазнати поводження всупереч статті 3 Конвенції.

«*Savridin Dzhurayev v. Russia*», n. 148²⁰⁵;
 «*Saadi v. Italy*», n. 125²⁰⁶

Суд добре розуміє ті величезні труднощі, з якими нині стикаються держави при вирішенні проблем, пов'язаних із забезпеченням захисту своїх громадян від терористичних актів. Однак навіть ураховуючи ці чинники, Конвенція беззастережно забороняє поводження, яке суперечить гарантіям статті 3 Конвенції, якою б ні була поведінка потерпілого. До того ж статті 2 і 3 Конвенції *не* передбачають ніяких винятків і *не* дозволяють відступу від зобов'язань за статтею 15 Конвенції – навіть у разі виникнення надзвичайної ситуації в суспільстві, яка загрожує життю всього населення держави.

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 335;
 «*Ireland v. the UK*», n. 163;
 «*Tomasi v. France*», n. 115

²⁰⁴ «H.L.R. v. France», application № 24573/94, judgment 29.04.1997

²⁰⁵ «Savridin Dzhurayev v. Russia», application № 71386/10, judgment 25.04.2013

²⁰⁶ «Saadi v. Italy» [GC], application № 37201/06, judgment 28.02.2008

Наявність *небезпеки* потрібно оцінювати передусім з урахуванням тих обставин, про які знала або повинна була знати запитувана сторона *на момент* проведення нею екстрадиції. Водночас Суду ніщо не заважає врахувати інформацію, про яку стало відомо *згодом*; це може допомогти підтвердити або спростувати оцінку такої небезпеки зазначеною договірною державою чи обґрунтованість або безпідставність побоювань заявника. Хоч для вирішення такого питання неодмінно потребується оцінка умов у запитуючій державі у світлі вимог статті 3 Конвенції, жодним чином не йдеться про вирішення спору стосовно наявності відповідальності цієї (запитуючої) держави згідно із загальними нормами міжнародного права – чи то положеннями Конвенції, чи то іншими нормами. Оскільки йдеться про відповідальність, яка встановлюється або може бути покладена за Конвенцією, це – відповідальність, покладена на договірну державу, що здійснила екстрадицію, безпосереднім наслідком якої стало те, що відповідна особа опинилася перед небезпекою зазнати забороненого жорстокого поводження.

«*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*», n. 337;

«*Savridin Dzhurayev v. Russia*», n.n. 149-151

Екстрадиція особи може стати підґрунтям для відповідальності держави за статтею 3 Конвенції, якщо буде доведено наявність суттєвих підстав уважати, що в разі екстрадиції така особа наразиться в державі, якій її видають, на *реальний* ризик поводження, забороненого статтею 3 Конвенції. У цьому разі необхідно з'ясувати, чи існує *реальний* ризик поганого поводження із заявниками в разі їх екстрадиції до Казахстану.

За інформацією про стан захисту прав людини в Казахстані, отриманою від Комітету ООН проти тортур та міжнародних організацій, є чимало переконливих повідомлень про застосування катувань правоохоронцями в Казахстані, про їх жорстоке поводження із затриманими, усталену практику побиття та застосування сили при зали до підозрюваних у злочинах з метою отримання зізнань. У всіх згаданих доповідях однаково вказується на дуже погані умови тримання ув'язнених, зокрема на переповненість камер, погане харчування та незабезпечення хворих лікуванням.

Крім того, можна вважати, що особи, пов'язані з політичною опозицією в Казахстані, зазнавали і далі зазнають тиску з боку органів влади в різних його формах, який чиниться передусім з метою покарання їх за опозиційну діяльність і перешкоджання їм у такій діяльності.

Підтвердженням слів заявників про політичне переслідування їх у Казахстані служить рішення українських органів влади про надання їм статусу біженців. Суд не має сумнівів у достовірності й надійності наведеної вище інформації, а Уряд не надав доказів чи аргументів, які могли б спростувати твердження в зазначених доповідях.

Нарешті, Суд вважає, що запевненням прокурорів Казахстану про те, що заявникам не загрожує погане поводження, не можна довіряти в цій справі з тих самих причин, що й у справі «*Soldatenko v. Ukraine*». Зокрема, зовсім не встановлено, чи є в першого заступника Генерального прокурора Казахстану або установи, яку він представляє, повноваження надавати такі запевнення від імені держави, і, з огляду на відсутність ефективної системи запобігання катуванню, перевірити дотримання таких запевнень доволі складно.

Отже, побоювання заявників щодо можливого поганого поводження у Казахстані обґрунтовані, а видача заявників цій країні становила б порушення статті 3 Конвенції.

«*Baysakov and Others v. Ukraine*», n.n. 48-52²⁰⁷;

«*Soldatenko v. Ukraine*», n. 73

Страждання внаслідок захворювань природного походження, фізичних або психічних, можуть охоплюватися статтею 3 Конвенції у випадках, якщо вони загострюються або існує ризик їх загострення внаслідок поводження, пов'язаного з *видворенням* або з іншими заходами, за які органи влади можуть нести відповідальність.

«*Keenan v. the UK*», n. 116²⁰⁸;

«*Pretty v. the UK*», n. 52;

«*Kudła v. Poland*» [GC], n. 94;

«*Price v. the UK*», n. 30;

«*N. v. the UK*», n. 29

Іноземці, які відбули ув'язнення та підлягають видворенню, не мають права вимагати права залишитися на території держави з метою подальшого отримання переваг медичної, соціальної чи іншої допомоги, яка надавалася державою видворення під час їх ув'язнення. Водночас за вкрай виняткових обставин і враховуючи дуже вагомий гуманістичний міркування, необхідно зробити висновок про те, що виконання рішення про примусове повернення заявника порушило би статтю 3 Конвенції.

«*N.V. the UK*», n. 33

²⁰⁷ «*Baysakov and Others v. Ukraine*», application № 54131/08, judgment 18.02.2010

²⁰⁸ «*Keenan v. the UK*», application № 27229/95

РІШЕННЯ ПРО ВИДАЧУ ЗАЯВНИКА, НЕПРИДАТНОГО ДЛЯ ДЕПОРТАЦІЇ, НАВІТЬ ПІД МЕДИЧНИМ НАГЛЯДОМ, ЧЕРЕЗ ВАЖКИЙ СТАН ЗДОРОВ'Я

Екстрадиція державою може порушити питання за статтею 3 Конвенції, а, отже, держава може взяти на себе відповідальність, де існують достатні підстави вважати, що особа, якщо її буде видано, буде стикається з *реальним ризиком* бути підданим поведженню, що суперечить статті 3 Конвенції.

«*Soering v. the United Kingdom*», n. 91;

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 84²⁰⁹

У контексті транспортування важкохворих осіб Суд постановив, що органи держави, що здійснює екстрадицію, зобов'язані за статтею 3 Конвенції захищати *цілісність* відповідних осіб. Зазначене зобов'язання має виконуватися насамперед за допомогою відповідних процедур, що дозволяють оцінювати ризики, що мають братися до уваги. У контексті цих процедур *заявники* повинні надати *докази*, здатні продемонструвати, що існують істотні підстави вважати, що внаслідок застосування відповідних заходів заявники матимуть реальний ризик бути підданими поведженню, яке становитиме порушення статті 3 Конвенції. У зв'язку з цим слід зазначити, що *певна міра спекуляцій* є невід'ємною частиною превентивної мети статті 3 Конвенції, і що справа не в тому, щоб вимагати від зацікавлених осіб надати чітке підтвердження своєї заяви, що вони будуть піддаватися забороненому поведженню. У разі подання таких доказів органи влади держави, що здійснює вислання особи, повинні розвіяти порушені сумніви у рамках процедур національного судочинства.

«*Paposhvili v. Belgium*» [GC], n.n. 185-187²¹⁰;

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 85

Суд вже мав нагоду застосувати зазначені принципи у справах, що стосуються виконання рішень про екстрадицію осіб, які можуть бути піддані ризику під час екстрадиції. Суд встановлював, що як така екстрадиція особи, яка страждає на серйозну хворобу,

²⁰⁹ «*Khachaturov v. Armenia*», application № 59687/17, judgment 24.06.2021

²¹⁰ «*Paposhvili v. Belgium*» [GC], application № 41738/10, judgment 13.12.2016

не є порушенням статей 2 і 3 Конвенції, оскільки Суд переконаний, що, відповідно до внутрішнього законодавства та процедур, рішення про екстрадицію не буде виконуватися, допоки цю особу не буде визнано медично придатною до передачі.

«*Al-Zawatia v. Sweden*» (*dec.*), n. 58²¹¹;

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 85;

«*Imamovic v. Sweden*» (*dec.*)²¹²;

«*Karim v. Sweden*» (*dec.*)²¹³

У справах про вислання хворого заявника Суд постановив, що питання, яке підлягає оцінці, – це *передбачувані* наслідки такого вислання для заявника («*Paposhvili*», n. 187). Отже, у випадках, коли заявник ще не був висланий, суттєвим моментом для проведення оцінки повинен бути момент розгляду справи Судом, і Суд може взяти до уваги дані, що з'явилися після остаточного рішення, ухваленого національною владою

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 87

Основним питанням у цій справі є питання про те, чи може передача (з метою екстрадиції) тяжко хворого заявника сама по собі призвести до реального ризику того, що заявник зазнає повождення, яке суперечить статті 3 Конвенції.

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 88

Справа «*Imamovic v. Sweden*», обставини якої найбільш близькі до обставин цієї справи, стосувалися депортації боснійського шукача притулку, який страждав на доволі серйозне психічне та фізичне захворювання. Беручи до уваги медичні докази, що свідчать про те, що виконання рішення про депортацію може призвести до серцевого нападу, Суд встановив, що «не було [даних], що свідчили про те, що Швеція [буде] виконувати рішення про депортацію, якщо стан здоров'я виявився б занадто серйозним для транспортування заявника до рідної країни».

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 89

Цей висновок додатково підтверджувався тим фактом, що відповідно до процедури примусового видворення у Швеції, «виконання рішення про депортацію [відбулося б] лише у тому випадку, якщо орган, відповідальний за депортацію [мав переконання], що медичний стан іноземця [дозволяв] це робити та відповідальний

²¹¹ «*Al-Zawatia v. Sweden*» (*dec.*), application № 50068/08, decision 22.06.2010

²¹² «*Imamovic v. Sweden*» (*dec.*), application №57633/10, decision 13.11.2012

²¹³ «*Karim v. Sweden*» (*dec.*), application № 24171/05, decision 04.07.2006

орган [забезпечив би] вжиття відповідних заходів щодо особливих потреб іноземця».

«Khachaturov v. Armenia», n. 89

Передача особи, стан здоров'я якої викликає *особливе занепокоєння*, може *сама по собі* призвести до того, що заінтересована особа зазнає реального ризику бути підданим поведженню, що суперечить статті 3 Конвенції.

«Soering v. the United Kingdom», n. 91;

«Khachaturov v. Armenia», n. 85

Оцінка впливу конкретного випадку екстрадиції на конкретну особу повинна базуватися на *конкретних медичних доказах*, що підтверджують *конкретні медичні ризики*, про які стверджується. Це вимагає оцінки у кожному конкретному випадку *медичного стану людини та конкретних медичних ризиків* у світлі умов цього конкретного видворення. Крім того, така оцінка щодо медичного стану відповідної особи має здійснюватися у *конкретний момент часу*, враховуючи, що конкретні ризики, обґрунтовані в певний момент, можуть, залежно від того, чи мали вони тимчасовий чи постійний характер, бути усуненими з плином часу з огляду на розвиток стану здоров'я цієї людини.

«Khachaturov v. Armenia», n. 91

Заявник надав детальну медичну інформацію, отриману від різних лікарів, включаючи головного невролога Вірменії, що свідчить про тяжкі розлади серцево-судинної та нервової систем та пов'язані з ними ризики у випадку транспортування заявника. Зокрема, згідно з цією інформацією, заявник страждає від наслідків минулого інсульту, включаючи вестибулопатію, порушення руху очей, геміпарез та наслідки утруднених ходьби, атеросклеротичну енцефалопатію та артеріальну гіпертензію з ризиком розвитку серцево-судинних захворювань. Подальший інсульт або інфаркт розглядався як можливий розвиток подій, якщо б заявника транспортували повітряним або наземним транспортом. Згодом цей діагноз підтвердив доктор А.К., завідувач неврологічного відділення лікарні в Єревані, який заявив, що у заявника також розвинувся цефалічний розлад, що супроводжується світлобоязню та фонophobiaєю, і підтвердив потенційні ризики транспортування. Після цього заявника госпіталізували з додатковими захворюваннями, включаючи хронічну недостатність кровообігу, часті тимчасові ішемічні напади та ішемічну хворобу серця. Його непридатність до поїздки було підтверджено у подальшому.

«Khachaturov v. Armenia», n. 92

Упродовж національного провадження та розгляду справи в ЄСПЛ органи влади висловлювали сумніви щодо медичного стану заявника та заявлених ризиків. Тим не менш, влада не ініціювала власну оцінку стану здоров'я заявника, тоді як Апеляційний суд відмовив у задоволенні клопотання заявника про призначення судового-медичної експертизи. Крім того, ні в національному провадженні, ні під час розгляду справи у ЄСПЛ органи влади не ставили під сумнів надійність медичних довідок, наданих заявником, або довіру до медичних працівників, які їх видали. Хоча це правда, що заявник не подав жодних медичних документів, що стосуються історії його медичного стану, таких як результати його минулих медичних оглядів та лікування, якщо такі були, у його скарзі його стан здоров'я різко погіршився після 2015 року внаслідок хвилювань, викликаних кримінальним переслідуванням заявника в Росії.

«Khachaturov v. Armenia», n. 93

Враховуючи, що Уряд не надав жодних медичних доказів, які б спростовували дані, подані заявником стосовно стану його здоров'я, немає підстав сумніватися у достовірності медичних даних, наданих заявником. Отже, є встановленим, що заявник страждає на серйозні серцево-судинні та неврологічні розлади із супутніми захворюваннями.

«Khachaturov v. Armenia», n. 93

23 червня 2017 року Генеральний прокурор задовольнив клопотання про екстрадицію заявника. Хоча на той час заявник вже був переведений до Центральної тюремної лікарні через погіршення його здоров'я, нічого не вказує на те, що Генеральний прокурор мав будь-які медичні документи, що стосуються стану здоров'я заявника під час ухвалення зазначеного рішення.

«Khachaturov v. Armenia», n. 95

Заявник подав відповідні медичні докази, зокрема медичну довідку, видану керівником Центральної тюремної лікарні 3 липня 2017 року, та записку, видану головним неврологом Міністерства охорони здоров'я 12 липня 2017 до Апеляційного суду під час розгляду його апеляції на рішення про екстрадицію. Тим не менш, Апеляційний суд відхилив аргументи заявника щодо ризиків його передачі, спираючись на *запевнення*, надані російською владою, а не в результаті ретельного контролю стану здоров'я заявника та передбачуваних ризиків його передачі. Зокрема, як уже зазначалося вище, Апеляційний суд відмовив у призначенні судово-медичного експертизи для вивчення стану здоров'я заявника під час но-

вого розгляду апеляції заявника після повторного розгляду справи Касаційним судом

«Khachaturov v. Armenia», n. 96

У своїх подальших зауваженнях, поданих 23 серпня 2019 року, Уряд визнав, що національні суди підтримали рішення Генерального прокурора про екстрадицію заявника, не маючи у своєму розпорядженні *неупереджених та об'єктивних медичних висновків* щодо потенційних ризиків передачі заявника за умови забезпечення постійного медичного нагляду. Натомість суди покладались на запевнення російських органів влади щодо наявності медичного нагляду під час та після передачі заявника.

«Khachaturov v. Armenia», n. 97

Хоча заявник надав об'єктивні докази, такі як медичні довідки, що свідчать про особливу серйозність стану його здоров'я та можливі суттєві та незворотні наслідки, до яких може призвести його екстрадиція, національні суди, що розглядали законність рішення про його екстрадицію, самоухилилися від належної оцінки ризиків, що може спричинити екстрадиція заявника.

«Khachaturov v. Armenia», n. 98

У своїх заявах заявник та Уряд посилалися на подальшу фактичну інформацію щодо медичного стану заявника та ризики його погіршення у разі його передачі та посилалися на них. Отже, Суд продовжить свою оцінку також з огляду на інформацію, яка не була доступною під час прийняття остаточного рішення про екстрадицію заявника.

«Khachaturov v. Armenia», n. 99

При виписці з лікарні, куди заявник потрапив після звільнення із-під варти, він *inter alia* продемонстрував високі ризики хронічної недостатності кровообігу, а також частих тимчасових ішемічних атак. Його непридатність до поїздки була знову підтверджена.

«Khachaturov v. Armenia», n. 100

Непридатність заявника до поїздки було підтверджено медичною довідкою від 11 січня 2019 року.

«Khachaturov v. Armenia», n. 101

Згодом медичній комісії, створеній Міністром охорони здоров'я, було запропоновано надати відповіді на конкретні питання, що стосуються потенційних ризиків для здоров'я заявника у разі

його транспортування та можливості усунення або мінімізації ризиків, якщо такі є, за наявності медичного спеціаліста, залученого до процедури транспортування. Згідно з його висновком від 11 лютого 2019 року, високі ризики, пов'язані з транспортуванням заявника повітряним або наземним транспортом, були пов'язані з його хронічними захворюваннями та з їх можливим *непередбачуваним загостренням*. У той же час навіть наявність супроводжуючого лікаря не могло усунути ці ризики, оскільки могла виникнути потреба у невідкладній медичній допомозі саме в спеціалізованому медичному закладі, якщо стан здоров'я заявника різко погіршиться.

«*Khachaturov v. Armenia*», п. 102

Відповідаючи на запитання Суду, поставлені Урядом під час розгляду клопотання заявника про вжиття тимчасового заходу, Уряд стверджував, що згідно з усталеною практикою екстрадиція особи з Вірменії здійснювалась лише в тому випадку, якщо медичний документ, що підтверджує можливість особи щодо її транспортування, був виданий Центральною тюремною лікарнею.

«*Khachaturov v. Armenia*», п. 103

У той же час, у своїх зауваженнях, поданих 11 лютого 2019 року, Уряд стверджував, що рішення про екстрадицію заявника не буде остаточним, поки лікар, що супроводжує його, не огляне його і не підтвердить, що він придатний для транспортування. Згодом у своїх заявах, зроблених після отримання висновку комісії від 11 лютого 2019 року, Уряд все ще посилався на *запевнення*, надані Генеральною прокуратурою Росії, щоб аргументувати, що національна влада вжила всіх необхідних заходів, беручи до уваги інформацію, що наявна в їх розпорядженні, для забезпечення того, щоб транспортування заявника відповідало його стану здоров'я. Однак, враховуючи те, що *запевнення*, надані російською владою, здавалося, обмежувались лише наявністю медичного нагляду під час передачі заявника, вони *самі по собі* не можуть забезпечити достатньої підстави для висновку Суду, що умови транспортування заявника усунули б існуючий ризик суттєвого погіршення стану здоров'я заявника, якщо б його транспортування з Вірменії здійснювалось в умовах, коли стан його здоров'я був таким, як свідчить остання інформація, надана Суду.

«*Khachaturov v. Armenia*», п. 103

У кількох попередніх справах щодо виконання рішень про екстрадицію стосовно осіб, які можуть бути піддані ризику під час транспортування, Суд наголосив на важливості існування від-

повідної національної правової бази та процедури, завдяки якій здійснення екстрадиції залежало би від оцінки медичного стану відповідної особи.

«*Al-Zawatia v. Sweden*» (*dec.*), n. 58²¹⁴;

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 104;

«*Imamovic v. Sweden*» (*dec.*)²¹⁵;

«*Karim v. Sweden*» (*dec.*)²¹⁶

Однак у цій справі не було встановлено таких правових гарантій чи процедур. Натомість Уряд спочатку стверджував, що «установленою практикою» є те, що рішення про екстрадицію буде виконуватися за умови, що Центральна тюремна лікарня підтвердить, що заінтересована особа є медично придатною для транспортування. Однак Уряд не посилався на жодні національні законодавчі положення, щоб підтримати це твердження, і не надав жодних прикладів, що підтверджують існування такої «усталеної практики». Згодом Уряд посилався на той факт, що супроводжуючий лікар від приймаючої держави повинен буде підтвердити, чи заявник придатний до поїздки для виконання рішення про екстрадицію. Подібним чином це подання базувалося не на правових нормах, а скоріше на листі Генеральної прокуратури Росії від 14 грудня 2017 року.

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 105

Суд не впевнений, що така оцінка з боку російських органів безпосередньо перед транспортуванням, навіть якщо вона була б проведена, змогла б адекватно упередити ризики, що існували для заявника – за відсутності будь-якого правового регулювання, що впливало б на обов'язковість остаточного рішення про екстрадицію заявника.

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 106

Суд зазначає, що позиція Уряду щодо виконання рішення про екстрадицію у світлі висновку медичної комісії від 11 лютого 2019 року залишається незрозумілою. Зокрема, хоча Уряд вимагав відповідного висновку, щоб отримати «неупереджену медичну оцінку потенційних ризиків, пов'язаних із передачею заявника», у своїх подальших зауваженнях Уряд детально не обговорював висновки медичної комісії та, що більш важливо, щодо питання, чи повинні ці висновки вплинути на рішення Уряду про продовження екстрадиції заявника.

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 107

²¹⁴ «*Al-Zawatia v. Sweden*» (*dec.*), application № 50068/08, decision 22.06.2010

²¹⁵ «*Imamovic v. Sweden*» (*dec.*), application № 57633/10, decision 13.11.2012

²¹⁶ «*Karim v. Sweden*» (*dec.*), application № 24171/05, decision 04.07.2006

З огляду на викладене вище, Суд вважає таке: враховуючи яким був стан справ на момент завершення обміну зауваженнями між сторонами, було достатньо даних для формулювання висновку, що, враховуючи особливо поганий стан здоров'я заявника, його транспортування навіть за присутності лікаря призвело б до реального ризику поведження з ним на порушення статті 3 Конвенції.

«Khachaturov v. Armenia», n. 108

Формуючи зазначений висновок, Суд пам'ятає про *конкретний* контекст екстрадиції та важливість не підривати основи цього контексту (*«Soering», n. 89*). Зокрема, Суд постановив, що наявність прав третіх сторін вимагає, щоб при дослідженні того, чи існує конкретний та індивідуальний ризик жорстокого поведження, заперечення проти вимог держави, що вимагає екстрадиції, видати особу, повинно базуватися на вагомих фактичних даних для підтвердження висновку про те, що було досягнуто *porig* ризику.

«Romeo Castaño v. Belgium», n.n. 85-90²¹⁷;

«Khachaturov v. Armenia», n. 109

Звідси випливає, що мало б місце порушення статті 3 Конвенції у випадку екстрадиції заявника до Росії без здійснення оцінки з боку вірменської влади, відповідно до цього положення, через наявність ризику, з яким заявник стикався б під час його транспортування у світлі інформації про стан його здоров'я.

«Khachaturov v. Armenia», n. 110

²¹⁷ «Romeo Castaño v. Belgium», application № 8351/17, judgment 09.07.2019

НЕЛЕГАЛЬНІ МІГРАНТИ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

«Ув'язнені нелегальні мігранти» є терміном, що використовується для позначення осіб, позбавлених волі за законодавством про іноземних громадян, або тому що вони незаконно в'їхали на територію держави (чи намагалися це зробити), або тому що в них закінчився дозвіл на перебування на території цієї держави²¹⁸.

«Шукачі притулку» не є «ув'язненими нелегальними мігрантами», хоча відповідні особи можуть стати такими у разі якщо їхню заяву на надання притулку відхилено, а дозвіл на перебування в країні анульовано²¹⁹.

Якщо шукача притулку позбавлено свободи під час розгляду його клопотання, йому повинні надаватися всі гарантії, що відповідають його статусу, які є ширшими за гарантії, які надаються нелегальним мігрантам²²⁰.

Відповідно до своєї адміністративної природи, утримання під вартою мігрантів не повинно мати карального характеру: це не є санкцією чи покаранням. Отже, мігрантам, які утримуються під вартою, мають бути забезпечені як режим, так і матеріальні умови відповідно до їхнього правового статусу²²¹.

Центр для утримання іноземців повинен бути дуже ретельно підібраний та належним чином підготовлений²²².

Колишнє складське приміщення з обмеженим або відсутнім сантехнічним обладнанням, заповнене ліжками або покладеними на підлогу матрацами, де утримуються разом упродовж тижнів або навіть місяців, у поганих гігієнічних умовах, до сотні осіб, позбавлених можливості займатися будь-якою діяльністю або вий-

²¹⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 76.

²¹⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 76.

²²¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

ти на свіже повітря є непридатним для утримання нелегальним мігрантів²²³.

Місця тримання в пунктах перетину кордону часто визнавались такими, що не прилаштовані, зокрема, для тривалого тримання. Делегації Комітету зустрічали навіть в окремих випадках осіб, яких упродовж декількох днів тримали в приміщенні аеровокзалу в імпровізованих умовах. Безсумнівно, що такі особи повинні мати можливість та відповідні засоби для того, щоб спати, мати доступ до свого багажу, до туалетів або іншого сантехнічного обладнання і до кранів з водою. Таким особам слід дозволяти щодня виходити на свіже повітря. Окрім цього, слід забезпечити їм доступ до продуктів харчування та, якщо це необхідно, медичну допомогу²²⁴.

Позбавлені свободи нелегальні мігранти часто спочатку утримуються в «пунктах тимчасового тримання при пунктах в'їзду в країну», транзитних зонах аеропортів та поліцейських відділках. Очевидно, що ці місця у багатьох випадках не є належними приміщеннями для перебування осіб, особливо на тривалий термін. Відповідно, термін перебування затриманих мігрантів у таких закладах має бути абсолютно мінімальним (тобто менше 24 годин)²²⁵.

Перебування в транзитній («інтернаціональній») зоні може, в залежності від обставин, наблизитись до стану позбавлення волі згідно визначення підпункту f пункту 1 статті 5 Конвенції, і тому, відповідно, такі зони теж належать до об'єктів інспекцій Комітету. Рішення, яке було винесено 25 червня 1996 року Європейським судом з прав людини у справі «Амююр проти Франції» може розглядатись як підтвердження такої позиції²²⁶.

Тримання нелегальних мігрантів у поліцейських дільницях, в умовах, ледве прийнятних для утримання осіб упродовж доби, тижнів не кажучи вже про тижні, є неналежним²²⁷.

В деяких країнах делегації Комітету зустрічались із випадками тримання іммігрантів упродовж тривалого часу (декілька тиж-

²²³ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 77.

²²⁴ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 26.

²²⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²²⁶ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 25.

²²⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 77.

нів, а в окремих випадках, навіть місяців) в поліцейських дільницях з надзвичайно скромними матеріальними умовами. Ці особи були позбавлені можливості займатись будь-якою діяльністю, інколи вони змушені були перебувати в одній камері з особами, яких підозрювали у вчиненні кримінального злочину.

Важко знайти виправдання для такої ситуації.

Комітет визнав, що в силу різних обставин позбавлені особи іноземці можуть певний час перебувати в поліцейських дільницях. Однак умови тримання в поліцейських дільницях часто – якщо не завжди – не передбачають тривалого перебування. Тому слід обмежити до мінімуму час, упродовж якого позбавлені свободи іноземці перебувають у таких закладах²²⁸.

В'язниця за визначенням *не є* місцем для тримання осіб, які не підозрюються і не визнані винними у вчиненні злочину²²⁹.

В окремих випадках делегації Комітету зустрічали позбавлених волі іммігрантів, яких тримали у в'язницях. Навіть якщо умови тримання цих осіб у згаданих вище закладах є більш відповідними – що, однак, не завжди має місце – Комітет вважає, що подібний підхід є помилковим. В'язниця за своїм призначенням не є місцем для тримання осіб, які не були визнані винними у вчиненні кримінального злочину або ж які не є підозрювані у вчиненні кримінального злочину²³⁰.

Слід визнати, що в окремих випадках поміщення затриманого іммігранта до в'язниці є виправданим через потенційну схильність останнього до насильства. Окрім цього, позбавлений свободи іммігрант, який потребує медичної допомоги, може бути тимчасово вміщений до в'язничного лікувального закладу, якщо жодна інша безпечна лікувальна установа не є доступною. Однак у кожному випадку цих осіб слід тримати окремо від тих, хто перебуває в тимчасовому ув'язненні або вже засуджений судом²³¹.

Ув'язнені іноземці не повинні, в принципі, утримуватись у в'язницях. Мета, з якою нелегальні мігранти позбавляються волі,

²²⁸ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 27.

²²⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

²³⁰ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 28.

²³¹ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 28.

цілком відрізняється від тої, з якою інші особи – або як підозрювані, або як визнані винними у вчиненні злочину – утримуються у в'язницях²³².

У випадках, коли необхідно позбавити осіб свободи на тривалій проміжок часу відповідно до законодавства про в'їзд та перебування іноземців, цих осіб слід розміщувати в спеціально відведених для цього центрах, пропонуючи їм матеріальні умови та режим відповідно до їхнього правового статусу. Працювати в цих центрах має спеціально підготовлений персонал²³³.

Цілком очевидно, що такі центри повинні мати в своєму розпорядженні належним чином обладнані приміщення для проживання – чисті та в добре відремонтованому стані, з достатньою площею для проживання тієї кількості осіб, яку планується в них розмістити²³⁴.

Окрім цього, при виробленні концепції та обладнанні помешкань слід уникати, наскільки це видається можливим, найменшої подібності до помешкань карцерного типу. Щодо програми діяльності, то вона повинна передбачати перебування на свіжому повітрі, доступ до загальної кімнати, до радіо/телебачення і до газет/журналів, а також інші види активного відпочинку (наприклад, колективні ігри, настільний теніс). Чим довшим є термін перебування затриманої особи, тим більша кількість видів діяльності повинна бути їй запропонована²³⁵.

Перед персоналом центрів для тримання іноземців стоять надзвичайно складні завдання. По-перше, персонал невідворотно зіткнеться з проблемою спілкування через те, що існуватиме мовний бар'єр. По-друге, багатьом особам, які тут перебуватимуть під наглядом, важко буде сприйняти той факт, що їх позбавили свободи, в той час як вони не підозрюються у скоєнні жодного кримінального злочину. По-третє, існує ризик виникнення напруження між особами, які тут перебуватимуть, якщо вони будуть громадянами різних держав або представниками різних етнічних груп.

²³² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

²³³ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

²³⁴ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

²³⁵ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

Тому Комітет приділяє першочергову увагу ретельному підбору та відповідній підготовці персоналу центрів, де іноземці будуть перебувати під наглядом. Персонал таких центрів повинен бути добре підготовленим в плані міжособистісного спілкування і повинен також володіти знаннями про різні культури, до яких належать особи, що перебувають у цих центрах. Як мінімум, декілька працівників персоналу повинні володіти мовами на належному рівні. Окрім цього, персонал повинен бути в змозі розпізнати можливі симптоми стресу (як після отриманої травми, так і викликаного соціокультурними змінами) та вжити належних кроків²³⁶.

Умови тримання нелегальних мігрантів повинні відповідати характеру їх затримання, передбачаючи незначні обмеження та забезпечуючи можливість займатися різними видами діяльності. Наприклад, позбавлені волі нелегальні мігранти повинні мати можливість підтримувати значний зв'язок із зовнішнім світом (зокрема мати можливість часто користуватися телефоном та отримувати візити) і якомога менше обмежуватися в своєму пересуванні по закладу, де вони утримуються. Навіть коли умови тримання у в'язницях відповідають цим вимогам – що, звичайно, не завжди так – Комітет вважає, що утримання нелегальних мігрантів у тюремному середовищі є, з причин, указаних вище, докорінно хибним підходом²³⁷.

У деяких країнах органи влади систематично вдаються до адміністративного утримання нелегальних мігрантів до їх депортації, іноді на необмежений час і без будь-якого судового контролю. Цілком очевидно, що автоматичне адміністративне затримання за таких умов може бути розглянуте як таке, що не відповідає, крім іншого, практиці Європейського суду з прав людини. Комітет вважає, що держави повинні дотримуватися вибіркового підходу під час здійснення своїх повноважень щодо позбавлення незаконних мігрантів волі. Рішення про затримання повинне прийматися лише після ретельного розгляду кожного окремого випадку²³⁸.

²³⁶ Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян. 7-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(97)10-part, 1997. П. 29.

²³⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 78.

²³⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 80.

НАЛЕЖНІ МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ДЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ МІГРАНТІВ ПОНАД 24 ГОДИН (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Центри тримання нелегальних мігрантів мають забезпечувати місце для перебування, яке є належно облаштованим, чистим і бути у доброму стані ремонту, де забезпечено достатньо життєвого простору для відповідної кількості осіб²³⁹.

Такі центри повинні мати належне освітлення (зокрема джерела денного світла), вентиляцію та опалення²⁴⁰.

Кнопки виклику персоналу мають бути встановлені в усіх зонах утримання, де персонал не є постійно присутнім²⁴¹.

Усім позбавленим свободи особам повинно бути забезпечено:

- ліжко або платформу для розміщення матрацу, чистий матрац та чисті ковдри;
- безперешкодний доступ до туалетних приміщень, зокрема вночі;
- регулярне безкоштовне одержання гігієнічних наборів (включаючи належну кількість мила, прального засобу, туалетного паперу, шампуню, засобів для гоління та зубної пастки, зубну щітку);
- доступ до душу та гарячої води;
- можливість носити власний одяг під час перебування, якщо він є придатним, та за необхідності прати та чинити одяг;
- необхідні засоби для підтримки чистоти приміщення;
- місце із замком для зберігання особистих речей;
- доступ до харчових продуктів і питної води²⁴².

Харчування повинно враховувати релігійні вимоги та особливості раціону іноземців²⁴³.

²³⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²⁴⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²⁴¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²⁴² Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

²⁴³ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Іnf(2017)3, 2017.

Комітет рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб:

- усім іноземцям, які утримуються у депортаційному центрі у аеропорту Варшави, пропонували щонайменше *одну годину* фізичних вправ на свіжому повітрі на день;

- у закритому центрі у Лешноволі дітям пропонувалися заняття, що відповідають їхньому віку, а дорослим затриманим пропонувався ряд цілеспрямованих видів діяльності;

- особи, які утримуються у депортаційному центрі у Білій Підляській, могли б вільно пересуватися у межах зони утримання упродовж дня;

- усі іноземці, які утримуються у депортаційному центрі у Білій Підляській та у депортаційному центрі в аеропорту Варшави, мали б доступ до телебачення, забезпечувалися настільними іграми та літературою для читання (найбільш поширеними іноземними мовами)²⁴⁴.

Комітет рекомендує вжити термінових заходів для усунення зазначених недоліків. Усі житлові приміщення, що залишилися (а також туалети та пральні) повинні бути відремонтовані, належним чином обладнані (включно з новими ліжками, матрацами, подушками, простирадлами, ковдрами та дзвінками) і мати опалення, а також підтримуватися у стані, вільному від паразитів (включаючи клопів); у всіх гуртожитках слід зменшити рівень розміщення (щоб забезпечити мінімум 4 кв.м. житлової площі на особу), а запасні ліжка прибрати²⁴⁵.

Необхідно докласти більше зусиль для забезпечення належного забезпечення затриманих іноземних громадян безкоштовними засобами особистої гігієни, миючими засобами, відповідним одягом та взуттям²⁴⁶.

Комітет рекомендує владі Угорщини вжити заходів для забезпечення того, щоб камера для затриманих в ізоляторі прикордонної поліції у м. Сегед була обладнана засобами для відпочинку, і щоб кожна затримана особа, яку затримують на ніч, мала власне ліжко з чистим матрацом та чисту постільну білизну. Необхідно істотно зменшити максимальну кількість осіб, які утримуються у

²⁴⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 57, P. 27.

²⁴⁵ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 17 December 2018, Para 23, P. 16.

²⁴⁶ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 17 December 2018, Para 23, P. 16.

цій камері упродовж нічного часу, щоб на особу припадало щонайменше 4 кв.м.²⁴⁷.

Комітет рекомендує більше не використовувати колишні гаражі ізолятора прикордонної поліції у м. Сегед в якості кімнат для нічного утримання сімей з дітьми та/або неповнолітніх без супроводу; а стосовно будь-якої затриманої особи – не більше 36 годин²⁴⁸.

²⁴⁷ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 21 to 27 October 2015, Para 23, P. 17.

²⁴⁸ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 21 to 27 October 2015, Para 31, P. 19.

ВІДКРИТИЙ РЕЖИМ УТРИМАННЯ МІГРАНТІВ

Як правило, іноземці, які шукають притулку, *не* позбавляються свободи²⁴⁹.

Умови тримання нелегальних мігрантів мають відповідати характеру позбавлення свободи, передбачаючи незначні обмеження та режим, що дозволяє займатися різними видами діяльності. Всередині закладу свобода пересування позбавлених свободи осіб повинна обмежуватися мінімально²⁵⁰.

Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні в принципі мати вільний доступ до перебування на свіжому повітрі упродовж дня (тобто набагато більше, ніж одну годину на день), а майданчик для перебування на свіжому повітрі має бути належним чином облаштований (мати лави, навіси тощо)²⁵¹.

Чим довший період тримання осіб, тим більш розробленими та різноманітними мають бути доступні для них види діяльності. Цілеспрямовані види діяльності в контексті тримання мігрантів можуть включати, серед іншого, заняття з вивчення мов, ІТ або комп'ютерної грамотності, садівництво, заняття прикладними мистецтвами, приготування страв і так звані «культурні кухні»²⁵².

Центри тримання нелегальних мігрантів повинні передбачати доступ до загальної кімнати, радіо, телебачення та друкованих видань, а також інших відповідних засобів для дозвілля (настільні ігри, настільний теніс, спорт), мати бібліотеку та молитовну кімнату. Усі кімнати, в яких утримуються кілька людей, повинні мати столи та стільці відповідно до кількості позбавлених свободи осіб²⁵³.

Слід виходити насамперед з можливості відкритих відвідувань для позбавлених свободи іноземців. Кімнати для відвідувань повинні надавати таким особам змогу відкрито зустрічатися з членами родини та друзями, які їх відвідують, і середовище має бути

²⁴⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 13, P. 10.

²⁵⁰ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁵¹ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁵² Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁵³ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

приятним до дітей (включати дитячий ігровий майданчик). Якщо, за виняткових умов, вважається за необхідне накласти обмеження на конкретного іноземного громадянина, це рішення повинно ґрунтуватися на індивідуальній оцінці ризиків²⁵⁴.

Позбавленим свободи нелегальним мігрантам має бути забезпечена можливість приймати відвідувачів кілька разів на тиждень. Як мінімум, їм має бути дозволено мати принаймні одне відвідування упродовж однієї години на тиждень²⁵⁵.

Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні мати доступ до комп'ютерів, можливість користуватися зв'язком *VoIP* чи *Skype* та базовий доступ до мережі *Internet*²⁵⁶.

Комітет закликає владу Болгарії докласти подальших зусиль, щоб запропонувати низку конструктивних заходів іноземним громадянам, які утримуються у відповідних закладах. Як перший крок, усім затриманим (у тому числі жінкам та сім'ям) слід надати можливість дивитися іноземні телеканали, а також надати більше радіоприймачів, книг, журналів і газет (з відповідним діапазоном мов). Крім того, затриманим має бути запропонована реальна можливість щодня займатися спортом та грати у настільні ігри, а неповнолітні повинні мати адекватний доступ до ігрових майданчиків (тобто набагато більше, ніж зараз). Що стосується відкритих майданчиків, доступ до яких повинен бути наданий щонайменше на 2 години на день (і, можливо, більше), то вони повинні бути обладнані відповідною кількістю місць укриття від негоди²⁵⁷.

Комітет рекомендує владі Угорщини розробити режим заходів для іноземців у всіх центрах утримання мігрантів та шукачів притулку, включаючи прогулянки на свіжому повітрі упродовж принаймні однієї години на день (а краще значно більше), доступ до телебачення та інших відповідних засобів відпочинку (наприклад, настільні ігри, настільний теніс, спорт тощо), а також доступ до матеріалів для читання найбільш поширеними іноземними мовами. Чим довший термін утримання іноземців, тим різноманітнішими мають бути види діяльності, що їм пропонуються²⁵⁸.

²⁵⁴ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁵⁵ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁵⁶ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁵⁷ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 17 December 2018, Para 29, P. 18.

²⁵⁸ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 21 to 27 October 2015, Para 42, P. 22.

ПЕРСОНАЛ ЦЕНТРІВ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Персонал, що забезпечує режим тримання під вартою в центрах тримання нелегальних мігрантів, має проходити ретельний відбір та одержувати належне навчання²⁵⁹.

Персонал повинен володіти сформованими навичками у сферах міжособистісної комунікації та культурної чутливості з огляду на різноманітне походження позбавлених свободи осіб. На додаток, хоча б деякі працівники повинні мати відповідні мовні навички²⁶⁰.

Персонал має бути навчений розпізнавати можливі симптоми стресової реакції у затриманих осіб та вживати відповідні заходи²⁶¹.

Присутність серед персоналу як чоловіків, так і жінок може позитивно впливати на моральний клімат при забезпеченні режиму тримання під вартою, а також сприяти наближенню до нормальних умов життя у місці тримання. Присутність жінок серед персоналу, що забезпечує режим тримання під вартою, повинна гарантуватися в усіх закладах, де утримуються позбавлені свободи жінки²⁶².

Установи з тримання нелегальних мігрантів не повинні за своїми характерними рисами нагадувати в'язниці, а це означає, що персонал, який працює в таких закладах, не повинен мати при собі палиці, наручники чи газові балончики²⁶³.

Враховуючи постійну проблему спілкування між персоналом та затриманими іноземними громадянами, що негативно вплинула на діяльність, охорону здоров'я та загальну атмосферу в обох центрах, Комітет рекомендує докласти більше зусиль для покращення навчання персоналу центрів мовам, якими найчастіше розмовляють затримані іноземці, та міжкультурному спілкуванню²⁶⁴.

²⁵⁹ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁶⁰ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁶¹ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁶² Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁶³ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁶⁴ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 17 December 2018, Para 38, P. 23.

ДИСЦИПЛІНА, ІЗОЛЯЦІЯ ТА ЗАСОБИ СТРИМУВАННЯ У ЦЕНТРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ІНОЗЕМЦІВ

Стосовно дисципліни, то чіткі процедури повинні бути формально встановлені та застосовуватися на практиці; будь-які зони невизначеності несуть у собі ризик створення неофіційних (і неконтрольованих) дисциплінарних систем²⁶⁵.

У цьому контексті Комітет рекомендує:

– прописувати формальні дисциплінарні положення для центрів тимчасового тримання іноземних громадян, позбавлених свободи на підставі норм законодавстві про іноземних громадян. Ці положення повинні надавати позбавленим свободи особам право бути вислуханим щодо предмета правопорушення, у скоєнні якого вони обвинувачуються, а також оскаржувати до органу вищого рівня будь-які накладені санкції;

– затверджувати чітку дисциплінарну процедуру, яка надає позбавленій свободи особі право бути проінформованою в письмовій формі про звинувачення проти неї, а також викликати на свій захист свідків²⁶⁶.

У разі застосування ізоляції (наприклад, з причин безпеки) іноземним громадянам, до яких застосовується такий захід, має бути надано примірник відповідного рішення та інформацію про можливість оскаржити цей захід до зовнішнього органу²⁶⁷.

Ізоляція повинна бути обмежена в часі та фіксуватися в окремому журналі (в якому має бути викладена повна інформація, зокрема дата і час поміщення і виходу, підстави для ізоляції тощо)²⁶⁸.

Ізольовані особи повинні мати можливості для відпочинку, постійний доступ до туалету, регулярну можливість приймати

²⁶⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁶⁶ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁶⁷ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁶⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

душ, а також перебувати на свіжому повітрі принаймні упродовж однієї години кожного дня та займатися читанням²⁶⁹.

Застосування наручників як стандартної процедури для нелегальних мігрантів у час, коли вони перебувають за межами закладу утримання, наприклад, при перевезенні до лікарні, є непропорційним. Застосування засобів стримування повинно визначатися в кожному індивідуальному випадку та з урахуванням принципу пропорційності²⁷⁰.

²⁶⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁷⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

МЕХАНІЗМИ МОНІТОРИНГУ ТА ПОДАННЯ СКАРГ НЕЛЕГАЛЬНИМИ МІГРАНТАМИ

Незалежний моніторинг закладів утримання нелегальних мігрантів є важливим елементом запобігання жорсткому поводженню та, у більш загальному сенсі, сприяє забезпеченню задовільних умов тримання. Для того щоб бути дійсно ефективними, моніторингові візити повинні здійснюватися часто і без попереднього оголошення²⁷¹.

Більш того, органи, які здійснюють моніторинг, повинні мати право проводити бесіди з нелегальними мігрантами без свідків і мають вивчати всі питання, що стосуються поводження (матеріальні умови тримання, реєстраційні записи щодо тримання під вартою та інша документація, реалізація позбавленими свободи особами їхніх прав, надання медичного обслуговування тощо)²⁷².

Ефективна процедура подання скарг є базовим запобіжником проти жорсткого поводження в закладах утримання нелегальних мігрантів. Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні мати відкриті шляхи як для внутрішнього, так і зовнішнього оскарження, та мати право на конфіденційний доступ до відповідного органу, що приймає та розглядає скарги²⁷³.

Затримані іноземці повинні мати *реальну* можливість надсилати скарги конфіденційно (і бути належним чином поінформованими про таку можливість). Затримані іноземці повинні мати можливість подавати письмові скарги у *будь-який момент* та вкидати їх до замкнених скриньок для скарг (ключ від яких повинен мати лише директор та/або інша уповноважена посадова особа), розташованих у кожному житловому приміщенні. Усі письмові скарги повинні реєструватися в спеціальному журналі. Внутрішні скарги слід розглядати *оперативно* (з належним письмовим обґрунтуванням будь-яких затримок), а затриманих слід інформувати упродовж чітко визначених періодів часу про дії, вжиті для вирішення їх проблем, або про причини вважати скаргу необґрунтованою. Крім того, необхідно вести статистичне узагальнення щодо типів поданих внутрішніх скарг з метою визначення невдоволення у закладах²⁷⁴.

²⁷¹ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁷² Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁷³ Утримання мігрантів під вартою. CPT/Inf(2017)3, 2017.

²⁷⁴ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 17 December 2018, Para 48, P.26.

НАЛЕЖНІ МЕДИЧНІ ПОСЛУГИ В ЦЕНТРАХ ДЛЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Медичний огляд усіх новоприбулих затриманих осіб є в інтересах як самих затриманих осіб, так і персоналу, зокрема з метою виявлення тих, хто має ризик нанесення собі шкоди, інфекційних захворювань та вчасного фіксування будь-яких травм²⁷⁵.

Усі новоприбулі затримані особи мають пройти повний медичний огляд (зокрема з метою виявлення інфекційних захворювань) лікарем або медичною сестрою, яка підпорядковується лікарю, якомога скоріше після того, як особа поступила в заклад²⁷⁶.

Довідка, що складається за результатами медичного огляду затриманої особи, новоприбулої чи такої, що вже перебуває в закладі, має містити: (i) повний виклад об'єктивних медичних даних на основі повного обстеження; (ii) виклад заяв, зроблених відповідною особою, які стосуються медичного обстеження, включаючи всі зроблені особою заяви про жорстоке поводження; (iii) спостереження лікаря в світлі (i) та (ii) із зазначенням відповідності між будь-якими зробленими заявами та об'єктивними медичними даними²⁷⁷.

Крім цього, результати кожного обстеження, включаючи вищезазначені заяви та спостереження лікаря, мають бути надані позбавленій свободи особі та його/її адвокату²⁷⁸.

У разі фіксування травм, які відповідають заявам позбавленої свободи особи про жорстоке поводження (або які, навіть за відсутності таких заяв, є ознаками жорстокого поводження), ця інформація повинна відразу та систематично доводитися до відома відповідного прокурора, незалежно від бажань особи, якої це стосується²⁷⁹.

²⁷⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁷⁶ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁷⁷ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁷⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁷⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

Конфіденційність інформації про стан здоров'я має забезпечуватися так само, як і в звичайній громаді. Зокрема, медичка картка нелегального мігранта не повинна бути доступною для немедичного персоналу, і повинна зберігатися в закритій шафі, ключ від якої має знаходитися у медичної сестри або лікаря. Більш того, усі медичні обстеження повинні проводитися поза межами чутиності та не в полі зору персоналу, що забезпечує тримання під вартою, крім випадків коли відповідний лікар просить присутності такого персоналу в конкретній ситуації²⁸⁰.

В усіх центрах тримання нелегальних мігрантів щоденно має бути присутня принаймні одна особа, яка має визнану кваліфікацію медичної сестри. Зокрема, така особа має проводити попередній медичний огляд усіх новоприбулих мігрантів (особливо на наявність інфекційних захворювань, зокрема туберкульозу), приймати заявки на прийом у лікаря, забезпечувати наявність та роздачу виписаних медичних препаратів, вести медичну документацію та наглядати за загальним санітарно-гігієнічним станом²⁸¹.

В усіх випадках, коли член медичного персоналу та/або медична сестра не в змозі провести належну діагностику через мовні труднощі, вони повинні мати можливість відразу скористатися послугами кваліфікованого перекладача²⁸².

Позбавлені свободи нелегальні мігранти повинні одержувати повну інформацію про лікування, що їм пропонується²⁸³.

Позбавленим свободи особам має бути забезпечено належний доступ до психологічної допомоги та психіатричного лікування. Крім цього, мають бути запроваджені процедури та проводитися навчання щодо запобігання дій з нанесення собі шкоди та самогубств²⁸⁴.

Комітет рекомендує владі вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб у всіх закритих центрах для подальшої депортації: 1) був забезпечений догляд кваліфікованої медичної сестри не лише упродовж тижня, але й у вихідні дні; 2) на постійній основі був присутній психолог; 3) новоприйняті особи систематично проходили обстеження на наявність інфекційних захворювань (у

²⁸⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁸¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁸² Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁸³ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁸⁴ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

тому числі туберкульозу); 4) у разі неможливості спілкування лікарів із затриманими під час медичних оглядів/консультацій через мовні проблеми, відповідні особи користувалися послугами кваліфікованого перекладача; 5) кожний іноземець, депортація якого не була здійснена через опір з боку такої особи, після повернення до органу охорони державного кордону підлягав би медичному обстеженню спеціалістами прикордонної служби; 6) медична таємниця дотримувалася б так само, як і в зовнішньому суспільстві; зокрема, всі медичні огляди повинні проводитися за відсутності співробітників поліції; 7) особові справи затриманих не були доступними для немедичного персоналу, а перебували під відповідальністю лікаря²⁸⁵.

Комітет закликає владу Болгарії вжити термінових заходів для усунення серйозних недоліків медичних послуг у центрах для мігрантів:

- лазарет (як стаціонар, так і кабінети персоналу) центру в Бусманцях необхідно відремонтувати та підтримувати в чистоті;
- обидва центри повинні бути забезпечені відповідним обладнанням у робочому стані (включаючи рятувальне обладнання, таке як дефібрилятори, кисень та небулайзери);
- має бути забезпечене належне постачання безоплатних ліків, а всі прострочені ліки мають бути знищені;
- іноземні громадяни в обох центрах повинні мати достатньо швидкий та безкоштовний доступ до зовнішніх спеціалістів, у тому числі до стоматологічної допомоги, гінеколога та психіатра;
- має бути забезпечений кваліфікований переклад у випадках, коли затримані іноземці та медичний персонал не можуть спілкуватися між собою;
- має бути забезпечена конфіденційність медичних консультацій та документації;
- якість медичної документації в обох центрах має бути підвищена; зокрема, для кожного затриманого іноземця має бути заведена єдина й повна індивідуальна медична карта;
- якість медичного огляду після прибуття має бути покращена (включаючи скринінг на туберкульоз, інші інфекційні захворювання та психічні розлади, включаючи ознаки посттравматичного стресового розладу);
- що стосується реєстрації та звітності про травми, застосовні правила мають бути узгоджені *mutatis mutandis* з правилами, описаними у п. 27 звіту про візит 2017 року;

²⁸⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 66, P. 29.

– щодо обов'язку звітування, то медичний персонал повинен повідомляти затриманим іноземним громадянам про такий обов'язок, пояснюючи, що написання такого звіту належить до системи запобігання жорсткому поводженню і що направлення звіту компетентному прокурору *не є* заміною процедури подання скарги за встановленою формою²⁸⁶.

²⁸⁶ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 17 December 2018, Para 33, P. 20-21.

ПІКЛУВАННЯ ПРО ВРАЗЛИВИХ ОСІБ (ЗОКРЕМА ПРО ДІТЕЙ) В МІСЦЯХ УТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Повинні бути запроваджені спеціальні процедури огляду, спрямовані на виявлення жертв катування та інших осіб, які є вразливими, і забезпечено належне піклування. У цьому контексті Комітет вважає, що для певних вразливих категорій осіб мають бути розумні альтернативи позбавленню свободи. До таких категорій відносяться, зокрема, жертви катування, жертви торгівлі людьми, вагітні жінки та матері, що годують грудьми, діти, сім'ї з малими дітьми, люди похилого віку та інваліди²⁸⁷.

Комітет бажає повторно наголосити на своїй позиції щодо необхідності докладати максимальні зусилля для того, щоб уникати застосування позбавлення свободи до нелегального мігранта, який є дитиною²⁸⁸.

Коли у виняткових випадках діти утримуються зі своїми батьками в центрі тримання нелегальних мігрантів, позбавлення свободи повинно тривати якомога коротший час. Мати (або інший основний доглядач) та дитина повинні бути розміщені разом у закладі, пристосованому для задоволення їх спеціальних потреб²⁸⁹.

Комітет погоджується з Комітетом ООН з прав дитини, який вважає, що «на застосування статті 37 Конвенції [про права дитини] та принципу кращих інтересів дитини, загальним правилом має бути те, що діти без супроводу або розлучені діти не повинні позбавлятися свободи. Затримання не може обґрунтовуватися лише тим, що дитина знаходиться без супроводу дорослих або розлучена з родиною, або на підставі наявності чи відсутності певного статусу щодо міграції або проживання». Крім цього, органи Ради Європи, такі як Парламентська асамблея та Комісар з прав

²⁸⁷ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁸⁸ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁸⁹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

людини, заявляють про те, що діти без супроводу не можуть бути позбавлені свободи²⁹⁰.

Відразу після того, як органам влади стало відомо про присутність неповнолітньої особи без супроводу дорослих, фахівець із належною кваліфікацією повинен провести попередню бесіду зрозумілою для дитини мовою. Має бути здійснена оцінка конкретних аспектів вразливості дитини, в тому числі з точки зору її віку, стану здоров'я, психосоціальних чинників та інших потреб у захисті (включаючи ті, що обумовлені насильством, торгівлею людьми чи травмою). Потрібно докласти всіх зусиль для того, щоб сприяти негайному звільненню дитини з закладу тримання та переведенню до більш відповідного закладу опіки та піклування²⁹¹.

Будь-яка дитина без супроводу або розлучена дитина, яку позбавлено свободи, повинна бути забезпечена швидким доступом до безкоштовної правової та іншої допомоги, включаючи призначення опікуна або законного представника, який буде інформувати дитину про її правові обставини та ефективно захищати її інтереси. Також мають бути запроваджені механізми оцінки для забезпечення постійного моніторингу якості такого опікунства²⁹².

Діти можуть утримуватися лише в центрах, які пристосовані для задоволення їхніх спеціальних потреб та мають належним чином підготовлений персонал – як жінок, так і чоловіків²⁹³.

З метою обмеження ризику експлуатації, житлові приміщення мають бути спеціально організовані та облаштовані таким чином, щоб бути придатними для дітей, наприклад, щоб діти були відокремлені від дорослих, крім випадків, коли вважається, що в кращих інтересах дитини цього не робити. Приміром, це є ситуації, коли діти знаходяться з батьками або іншими близькими родичами. У такому випадку необхідно докласти максимальних зусиль, щоб не розлучати сім'ю²⁹⁴.

Дітям, позбавленим свободи, мають бути запропоновані різні види творчої діяльності (з особливою увагою до можливості продовжувати освіту)²⁹⁵.

²⁹⁰ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁹¹ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁹² Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁹³ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁹⁴ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

²⁹⁵ Утримання мігрантів під вартою. СРТ/Inf(2017)3, 2017.

Делегацію повідомили, що дорослих у супроводі дітей залишили у залі відльотів. Під час візиту делегації жінка з двома маленькими дітьми перебувала у залі відльотів, де вони вже провели дві ночі; отримавши по ковдрі, вони спали на стільцях. Така ситуація явно неприйнятна. Комітет рекомендує вжити негайних заходів для забезпечення належного розміщення дорослих у супроводі дітей²⁹⁶.

Комітет рекомендує більше не використовувати колишні гаражі ізолятора прикордонної поліції у м. Сегед в якості кімнат для нічного утримання сімей з дітьми та/або неповнолітніх без супроводу; а стосовно будь-якої затриманої особи – не більше 36 годин²⁹⁷.

Слід припинити розміщення неповнолітніх без супроводу (у тому числі віком від 14 до 18 років) у транзитних зонах, а всіх неповнолітніх без супроводу слід негайно перевести до відкритих або напіввідкритих закладів всередині країни, що спеціалізується на поводженні з неповнолітніми²⁹⁸.

²⁹⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 51, P. 24.

²⁹⁷ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 21 to 27 October 2015, Para 31, P. 19.

²⁹⁸ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 26 October 2017, Para 50, P. 25.

ОСНОВНІ ПРАВА МІГРАНТІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Нелегальні мігранти, подібно до інших категорій осіб, яких позбавлено волі, повинні від самого початку їх затримання користуватися трьома основними правами: 1) мати доступ до адвоката; 2) мати доступ до лікаря; 3) мати можливість поінформувати про своє становище родича або будь-яку особу за їхнім вибором²⁹⁹.

Право на доступ до адвоката повинне містити в собі право на бесіду з адвокатом без свідків, а також право на отримання юридичних консультацій із питань, пов'язаних з перебуванням, утриманням та висиланням. Це також передбачає, що коли нелегальні мігранти не можуть самостійно вибрати або заплатити за послуги адвоката, їм повинна надаватися юридична допомога³⁰⁰.

Крім того, всі новоприбулі повинні відразу бути оглянуті лікарем або кваліфікованою медичною сестрою, що працюватиме під керівництвом лікаря. Право на доступ до лікаря повинне включати в себе право – якщо нелегальний мігрант того забажає – бути оглянутим лікарем, якого обере сама особа; однак цій особі може бути запропоновано оплатити цей лікарський огляд³⁰¹.

Сприяти забезпеченню права нелегального мігранта поінформувати про своє утримання родича або будь-яку особу за вибором міг би дозвіл залишити з собою під час позбавлення волі мобільний телефон або, принаймні, мати доступ до такого телефону³⁰².

Крім цих основних прав, міжнародні угоди визнають за позбавленим волі нелегальним мігрантом право попросити *консульську допомогу*. Однак, оскільки не всі нелегальні мігранти бажають

²⁹⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 81.

³⁰⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 82.

³⁰¹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 82.

³⁰² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 82.

звертатися до органів влади своєї країни, рішення про здійснення цього права повинне прийматися зацікавленою особою³⁰³.

Дуже важливо, щоб новоприбулі нелегальні мігранти були негайно поінформовані про усі ці права мовою, яку вони розуміють³⁰⁴.

У зв'язку з цим вони повинні систематично отримувати документ, в якому чітко і зрозуміло роз'яснюється процедура, яка до них застосовується, та викладаються всі їхні права. Цей документ повинен існувати в перекладах мовами, якими найчастіше користуються позбавлені волі іноземці. У разі необхідності мають бути надані послуги перекладача³⁰⁵.

³⁰³ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 83.

³⁰⁴ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 84.

³⁰⁵ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 84.

ЗАГАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПІД ЧАС ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Кожне позбавлення волі повинне бути предметом відповідного окремого рішення, з яким без проблем можна ознайомитися в закладі, де утримується зацікавлена особа. Таке рішення має прийматися від самого початку позбавлення волі або якомога швидше після нього. Ця основна вимога застосовується також до нелегальних мігрантів, яких позбавляють волі. Крім того, основні гарантії осіб, затриманих працівниками правоохоронних органів, посилюються вимогою щодо ведення стосовно кожної особи окремого дос'є, в якому вказуються всі аспекти її утримання та всі заходи, яких було вжито у зв'язку з цим³⁰⁶.

Нелегальні мігранти повинні мати у своєму розпорядженні *ефективний засіб правового захисту*, що дозволяв би їм швидко отримувати в судовому порядку рішення про законність їх утримання. Такий *судовий контроль* має передбачати проведення слухання за присутності адвоката (послуги якого є *безплатними* для осіб, які не мають достатніх засобів для існування) та, у разі необхідності, перекладача. Більше того, нелегальні мігранти мають бути спеціально поінформовані про існування такого засобу правового захисту. Питання про необхідність їх утримання повинне регулярно переглядатися незалежним органом³⁰⁷.

Має бути вжито необхідних заходів, аби дозволити позбавленому волі нелегальному мігранту регулярно консультиватися з адвокатом чи лікарем, а також отримувати візити представників неурядових організацій, членів своєї родини чи будь-яких інших осіб за його вибором, або підтримувати з ними телефонний зв'язок³⁰⁸.

Якщо членів однієї родини було позбавлено волі відповідно до законодавства про в'їзд та перебування іноземних громадян, має бути докладено всіх зусиль, аби їх не розлучати³⁰⁹.

³⁰⁶ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 85.

³⁰⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 86.

³⁰⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 87.

³⁰⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 87.

Запровадження чітких правил внутрішнього розпорядку в кожному центрі для тримання іноземців, наявних в декількох екземплярах і перекладених відповідними мовами, в інтересах як нелегальних мігрантів, так і персоналу таких закладів. Ці правила повинні мати перш за все інформативний характер та зачіпати широкий перелік питань, прав та обов'язків, які є важливими для повсякденного життя в ув'язненні. Правила внутрішнього розпорядку повинні також визначати дисциплінарні процедури та давати іноземцям право, з одного боку, бути вислуханими з приводу порушень, в яких їх обвинувачують, а з іншого боку, звернутися до незалежного органу для оскарження накладених санкцій. За відсутністю таких правил виникає ризик запровадження неофіційної (та неконтрольованої) дисциплінарної системи³¹⁰.

У разі необхідності ізолювати нелегального мігранта, з причин безпеки або для забезпечення захисту самого мігранта, процедура ізолювання повинна супроводжуватися ефективними гарантіями. Зацікавлена особа має бути поінформованою про причини вживання щодо неї такого заходу, мати можливість висловити свою точку зору з цього питання до своєї ізоляції та звернутися до відповідного органу з метою оскаржити рішення про ізоляцію³¹¹.

Запровадження механізму контролю за центрами для тримання іноземців є дуже важливим заходом для запобігання жорсткому поводженню і, у більш широкому сенсі, для забезпечення задовільних умов утримання. Для того щоб бути дійсно ефективними, контрольні візити повинні здійснюватися часто та без попереднього оголошення³¹².

Контрольні органи повинні мати право спілкуватися з нелегальними мігрантами без свідків та досліджувати всі питання щодо поводження з ними (матеріальні умови утримання, ведення реєстру затримань та інших документів, здійснення позбавленими волі особами своїх прав, надання медичних послуг тощо)³¹³.

³¹⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 88.

³¹¹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 88.

³¹² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 89.

³¹³ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 89.

ГАРАНТІЇ МІГРАНТІВ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗДОРОВ'ЯМ

Оцінка стану здоров'я нелегальних мігрантів під час їх утримання є важливою відповідальністю, і це як стосовно кожного окремого позбавленого волі мігранта, так і всій групі нелегальних мігрантів. На психічному і фізичному стані нелегальних мігрантів можуть негативно відбитися пережиті травми. Крім того, залишення звичного особистого та культурного середовища, а також невпевненість у майбутньому можуть призводити до погіршення психічного стану, включаючи посилення симптомів депресії, тривоги і посттравматичного розладу³¹⁴.

В усіх центрах для тримання нелегальних мігрантів повинна завжди бути присутньою *принаймні* одна кваліфікована медична сестра. Ця особа повинна, зокрема, здійснювати перший медичний огляд новоприбулих мігрантів (для виявлення, крім іншого, заразних хвороб, включаючи туберкульоз), приймати заявки на консультації з лікарем, забезпечувати постачання та роздачу прописаних ліків, вести медичну документацію та стежити за умовами гігієни³¹⁵.

Очевидно, що, так само як і за межами подібних установ, повинна дотримуватися лікарська таємниця; отже, історії хвороби нелегальних мігрантів не повинні бути доступні немедичному персоналу центрів; вони мають зберігатися під замком медичною сестрою або лікарем. Більше того, всі медичні огляди повинні проводитися за межами чутності та поля зору персоналу центрів (за винятком тих особливих випадків, коли це вимагається лікарем)³¹⁶.

Кожного разу коли члени медичного персоналу та/або медична сестра неспроможні з причини мовних проблем поставити пра-

³¹⁴ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 90.

³¹⁵ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 91.

³¹⁶ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 92.

вильний діагноз, їм повинна бути негайно надана допомога кваліфікованого перекладача³¹⁷.

Крім того, позбавлені волі нелегальні мігранти мають бути повною мірою поінформовані про курс лікування, яке їм пропонується пройти³¹⁸.

³¹⁷ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 92.

³¹⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 92.

ІНШІ ВАЖЛИВІ ГАРАНТІЇ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання містить в собі також зобов'язання не висилати особу до країни, коли існують серйозні підстави вважати, що там цій особі загрожує реальний ризик бути підданою катуванням або іншим формам жорстокого поводження. Таким чином, нелегальні мігранти повинні мати прискорений доступ до процедури надання притулку (або іншої процедури надання дозволу на проживання), який гарантував би конфіденційність та здійснення об'єктивного і незалежного аналізу ситуації з правами людини в інших країнах; в кожному конкретному випадку має бути проведена індивідуальна оцінка ризику піддатися поганому поводженню у разі висилання до країни походження або до третьої країни. Комітет є стурбованим тим фактом, що в деяких країнах крайній термін подання прохання про надання притулку обмежується законодавством кількома днями починаючи з дати прибуття до країни або до центру для утримання іноземців, і що прохання, подані після встановленого строку, не розглядаються. Такий підхід збільшує можливість того, що особи будуть висилатися до країн, де їм загрожує реальний ризик бути підданими катуванням або іншим формам поганого поводження³¹⁹.

В цьому контексті Комітет висловлює серйозні побоювання щодо політики, яка застосовується в певних країнах та полягає в перехопленні на морі суден, що перевозять нелегальних мігрантів, та відправляти зацікавлених осіб назад до країн Північної чи Північно-Західної Африки. Подібні до цих заходи також вживалися на деяких європейських сухопутних кордонах³²⁰.

Країни, що застосовують такого роду політику або практику, ризикують порушити фундаментальний принцип *заборони висилання (non-refoulement)*, який є складовою частиною міжнародного права в галузі прав людини, а також права Європейського Союзу. Це зокрема так, коли країни, до яких висилаються нелегальні

³¹⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 93.

³²⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів, 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 94.

мігранти, не ратифікували або не приєдналися до Женевської конвенції 1951 року про статус біженців³²¹.

Відповідно до Двадцяти керівних принципів стосовно примусового повернення, ухвалених Комітетом міністрів 5 травня 2005 року, рішення про перепроведення до місця утримання повинно прийматися в кожному окремому випадку з дотриманням національного законодавства і процедур, а також міжнародних зобов'язань в галузі прав людини. Рішення про перепроведення до місця утримання має бути передане в письмовій формі зацікавленій особі. Крім того, особа повинна мати можливість оскаржити таке рішення. Вислання не повинне здійснюватися до отримання офіційного рішення, прийнятого після розгляду апеляції. На цьому етапі процедури має також гарантуватися допомога адвоката та перекладача³²².

Незалежно від місця, де державними органами утримуються позбавлені волі особи, Комітет систематично рекомендує, щоб будь-яке тілесне поранення особи, яка заявляє про погане поводження з нею, належним чином реєструвалося лікарем у призначеному для цих цілей формулярі, так само як і відповідні заяви, зроблені зацікавленою особою, і висновки лікаря (щодо того, якою мірою заяви зацікавленої особи відповідають констатованим пораненням). Подібна реєстрація має здійснюватися навіть у разі відсутності специфічних заяв з боку особи, коли є підстави вважати, що особа піддавалася поганому поводженню. Повинні існувати процедури, гарантуючі, що кожного разу, коли лікар констатує поранення, що відповідають заявам зацікавленої особи щодо поганого з нею поводження (або поранення, які з ясністю вказують на погане поводження навіть без заяв зацікавленої особи), зафіксована інформація буде систематично передаватися до компетентних судових органів або органів переслідування³²³.

³²¹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 94.

³²² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 95.

³²³ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 96.

УТРИМАННЯ НЕЗАКОННИХ МІГРАНТІВ У ТРАНЗИТНІЙ ЗОНІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Транзитна зона *не* є належним місцем, де можна утримувати людину. За своєю природою це місце призначено для розміщення людей на дуже короткі періоди часу. Подібні приміщення здатні створити в затриманих почуття самотності. Вони *не* надають можливості прогулятися або робити фізичні вправи. Вони *непридатні* для організації харчування або контактів із зовнішнім світом. Тому транзитні зони абсолютно *не* відповідають потребам перебування людини більш ніж на 10 днів.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 104

Умови, які заявники повинні були витримати при позбавленні їх свободи на строк понад 10 днів, змусили їх відчувати значні психічні страждання, підірвали їх гідність і примусили їх відчувати себе приниженими.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 107

Той факт, що заявники були затримані на період понад 10 днів у непридатному для такого затримання місці, дорівнюється до нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження за змістом статті 3 Конвенції.

«Riad and Idiab v. Belgium», n. 110

Надання нічного притулку, забезпечення сніданками та вечереями, дитячим садком та медичною допомогою упродовж 3 місяців для матері та трьох маленьких дітей в очікуванні подання заяви про надання притулку є цілком достатніми умовами, що виключають порушення статті 3 Конвенції, адже заявники мали можливість задовольнити свої основні потреби та органи влади не були байдужими до їх долі. Крім того, заявники отримували допомогу від неурядових організацій (у тому числі від Червоного Хреста), а також отримували фінансовану державою медичну допомогу.

«N.T.P. and Others v. France»³²⁴

³²⁴ «N.T.P. and Others v. France», application 68862/13, judgment 24.05.2018

Комітет рекомендує, щоб: 1) осіб, які зобов'язані ночувати у транзитній зоні, забезпечували відповідними предметами для сну (матрацами та ковдрами); 2) особи, які утримуються більше ніж на кілька годин, мали право на одну годину прогулянок на свіжому повітрі на день³²⁵.

³²⁵ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 61, P. 24.

УМОВИ ТРИМАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ Є НЕЛЕГАЛЬНИМИ МІГРАНТАМИ

Надзвичайно велика вразливість неповнолітніх є вирішальним фактором, який має пріоритет перед іншими питаннями, пов'язаними зі статусом нелегального мігранта. Діти мають особливі потреби, які пов'язані, зокрема, з їх віком та відсутністю незалежності, але це пов'язано також з їх статусом осіб, які шукають притулку. Конвенція про права дитини закликає держави вживати належних заходів для забезпечення того, щоб дитина, яка прагне отримати статус біженця, користувалася захистом та гуманітарною допомогою, незалежно від того, чи перебуває вона в супроводі своїх батьків.

«Tarakhel v. Switzerland», n. 99

Важливо мати на увазі, що надзвичайна вразливість дитини є вирішальним фактором і має перевагу над міркуваннями, що стосуються статусу нелегального іммігранта. Діти мають специфічні потреби, які пов'язані, зокрема, з їх віком та недостатньою незалежністю, а також із статусом шукача притулку. Конвенція про права дитини закликає держави вжити відповідних заходів для забезпечення того, щоб дитина, яка прагне отримати статус біженця, користувалася захистом та гуманітарною допомогою незалежно від того, чи перебуває така дитина у супроводі батьків.

«Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar v. Malta», n. 103³²⁶

«Popov v. France», n. 91³²⁷

Ув'язнення дітей, у тому числі дітей без супроводу дорослих або розлучених дітей, є рідко виправданим і, з точки зору Комітету, не може, звичайно, бути мотивованим виключно відсутністю статусу постійного мешканця³²⁸.

Якщо, за надзвичайних обставин, дитину було затримано, позбавлення волі повинне тривати якомога коротший час; має бути зроблено все необхідне для того, щоб дозволити дитині без супроводу дорослих або розлученій дитині негайно залишити центр для

³²⁶ «Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar v. Malta», applications № 25794/13, 28151/13, judgment 22.11.2016

³²⁷ «Popov v. France», applications № 39472/07, 39474/07, judgment 19.01.2012

³²⁸ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 97.

утримання іноземців та бути переведеною в більш придатне місце. Крім того, з причини особливої уразливості дітей, додаткові гарантії мають застосовуватися кожного разу, коли утримується дитина, особливо у тих випадках, коли вона розлучена з батьками або з іншими особами, що опікуються нею, або якщо це дитина без супроводу дорослих, тобто без батьків або осіб, що опікуються нею, чи членів її сім'ї³²⁹.

Як тільки органам влади стає відомо про присутність дитини, належним чином кваліфікована особа повинна провести з нею, мовою, яку дитина розуміє, першу бесіду. Також повинна бути здійснена оцінка того, наскільки уразливою є дитина (до уваги береться її вік, стан здоров'я, психологічні фактори та інші потреби в захисті, що пов'язані зі знаним насильством, продажем або травмами). Діти без супроводу дорослих або розлучені діти повинні отримати швидкий доступ до безкоштовної юридичної або іншої допомоги, включаючи призначення опікуна або законного представника. Для забезпечення нагляду за якістю опікування має також бути запроваджений механізм контролю³³⁰.

Має бути вжито заходів з метою забезпечити в закладах для утримання неповнолітніх постійну присутність соціального працівника і психолога та особисті контакти з ними. Змішаний склад персоналу закладів є іншою гарантією проти поганого поведіння; присутність як жінок, так і чоловіків серед персоналу може бути дуже позитивною в плані етики та сприяти певній нормальності в місцях позбавлення волі. Дітям, позбавленим волі, має бути запропоновано різні види творчої діяльності (особливе значення повинне надаватися можливості продовжувати освіту)³³¹.

З метою зниження ризику експлуатації мають бути вжиті спеціальних заходів для обладнання приміщень придатних для проживання дітей, наприклад, відокремлюючи їх від дорослих, крім випадків, коли вважається, що в найкращих інтересах дитини не робити цього (зокрема, коли діти супроводжуються батьками або

³²⁹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 97.

³³⁰ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 98.

³³¹ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2009)27-part, 2009. П. 99.

іншими близькими родичами). У цьому випадку все повинно робитися для того, щоб не розбивати сім'ї³³².

Неповнолітні мігранти без супроводу можуть утримуватися у поліцейських приміщеннях упродовж абсолютно мінімального терміну³³³.

Комітет рекомендує владі Кіпру вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб діти без супроводу, яких позбавляють волі як крайній засіб, утримували лише у центрах, призначених для задоволення їхніх особливих потреб, з належним чином підготовленим персоналом, пропонуючи дітям низку конструктивних заходів. Крім того, усі неповнолітні без супроводу повинні мати опікуна, який інформує їх про їх правову ситуацію та ефективно захищає їхні інтереси³³⁴.

Комітет рекомендує владі Кіпру вжити необхідних заходів для того, щоб жінки з дітьми затримувалися лише у виняткових випадках та на мінімальний строк. У виняткових випадках, коли утримання під вартою вважається необхідним, матір (або іншого опікуна) та дитину необхідно помістити разом до закладу, який відповідає їхнім особливим потребам³³⁵.

Комітет рекомендує владі Туреччини подвоїти свої зусилля, щоб уникати утримання сімей з дітьми у депортаційних центрах³³⁶.

Якщо у виняткових випадках дітей утримують у депортаційних центрах разом з їх дорослими, позбавлення волі має тривати якомога коротший період часу³³⁷.

³³² Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів. 19-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 99.

³³³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 19 May 2008, Para 13, P. 10.

³³⁴ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 35, P. 19.

³³⁵ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 35, P. 19.

³³⁶ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 51, P. 31.

³³⁷ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 51, P. 31.

ДЕПОРТАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ ПОВІТРЯНИМ ШЛЯХОМ

Абсолютно неприпустимо, щоб до осіб, відносно яких було видано розпорядження про депортацію, застосовувалась сила як метод переконання підняти на борт транспортного засобу або ж як покарання за відмову зробити це³³⁸.

Зрозуміло, що однією із ключових проблем, яка виникає під час здійснення операції по депортації, є застосування сили та гамівних засобів з боку супроводжуючого персоналу. КЗК визнає, що такий персонал в окремих випадках змушений вдається до застосування сили або гамівних засобів задля успішного виконання операції по депортації³³⁹.

Сила та гамівні засоби мають бути обмежені мотивом раціональної необхідності. Застосування сили та гамівних засобів в ході процедури депортації мають бути предметом детального аналізу з точки зору принципів законності, пропорційності та відповідності³⁴⁰.

Питання про застосування сили та гамівних засобів виникає від моменту, коли відповідну затриману особу забирають із камери, в якій ця особа перебувала в очікуванні депортації (де б не знаходилась ця камера: в приміщенні аеропорту, в установі для затриманих осіб, у в'язниці чи в поліцейській дільниці). У зв'язку із цим особливу увагу слід приділяти способам, до яких вдається супроводжуючий персонал з тим, щоб обмежити рухливість особи, до якої застосовують гамівні засоби у вигляді сталевих або пластикових наручників. У більшості випадків затриманий іноземець перебуває у нормальній фізичній формі, і може трапитись таке, що він чинитиме фізичний опір тому, щоб йому надягали наручники. У випадках, коли чиниться опір, супроводжуючий персонал вдається, як правило, до повного обмеження рухів затриманого, поклавши його на підлогу обличчям до землі, з тим, щоб надяг-

³³⁸ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 32.

³³⁹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 33.

³⁴⁰ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 33.

нути йому наручники на зап'ястя. Утримування іноземця в такій позиції, особливо, якщо ще супроводжуючий персонал навалюється всією своєю вагою на різні частини тіла (здавлювання грудної клітини, коліна на спині, блокування шиї) вже після того, як особу приборкано, породжує ризик позиційної асфіксії (удушення)³⁴¹.

Подібний ризик також виникає, коли депортований, знаходячись в кріслі літака, починає битись, і супроводжуючий персонал, застосовуючи силу, примушує його нахилитись вперед настільки, що голова знаходиться між колін, і, таким чином, грудна клітина виявляється сильно здавленою. У деяких країнах застосування сили для того, щоб зігнути «вдвоє» відповідну особу, яка знаходиться в пасажирському кріслі, як правило, забороняється. Такий спосіб обмеження в рухах може бути застосований, лише коли існує реальна необхідність здійснення специфічної, недовготривалої та дозволеної дії, зокрема, тоді, коли особу садовлять в крісло, коли оглядають або знімають наручники; і це має тривати лише стільки, скільки необхідно для такої дії³⁴².

Комітет чітко зазначив, що слід уникати застосування сили та/або гамівних засобів, які можуть спричинити позиційну асфіксію, і коли таке застосування має місце у виключних випадках, слід дотримуватись встановлених вказівок з тим, щоб звести до мінімуму ризик для здоров'я відповідної особи³⁴³.

У зв'язку із цим Комітет із зацікавленістю ознайомився з тими чинними в окремих країнах інструкціями, відповідно до яких гамівні засоби на час польоту повинні бути знятими з особи (відразу після того, як особу буде розміщено в кріслі). У виняткових випадках такі засоби можуть не зніматись в разі, коли депортована особа продовжує вести себе агресивно. Тоді супроводжуючі особи отримують вказівку накрити кінцівки іноземця ковдрою (якою зазвичай користуються пасажери), щоб приховати гамівні засоби від інших пасажирів³⁴⁴.

³⁴¹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 34.

³⁴² Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 34.

³⁴³ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 34.

³⁴⁴ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 35.

Навпаки, інструкції, якими донедавна послуговувались в одній країні, що її Комітет відвідав у зв'язку з найбільш проблематичними операціями по депортації, і які передбачали надягання відповідним особам памперсів і заборону їм доступу до туалетів впродовж всього часу польоту через можливу загрозу, яку вони становлять для оточуючих, можуть лише призвести до ситуації, коли принижується гідність людини³⁴⁵.

Окрім зменшення ризику позиційної асфіксії, про який йшла мова вище, Комітет постійно рекомендує повністю заборонити застосування способів, які можуть частково або повністю блокувати респіраторні шляхи (ніс та/або рот). Серйозні інциденти, які мали місце в різних країнах впродовж останніх десяти років під час здійснення депортацій підтвердили значний рівень ризику, який для відповідних осіб становить застосування цих способів (заклеювання рота та/або носа клейкою стрічкою, накладання на обличчя подушки чи рукавиць на підкладці, притискання обличчя до спинки сидіння, що знаходиться попереду, тощо). Комітет, починаючи з 7-ої Загальної доповіді, опублікованої в 1997 році, привертав увагу держав-сторін до Конвенції про безпеку, яку становлять подібні способи³⁴⁶.

Комітет відзначає, що подібна практика тепер є документально забороненою в багатьох державах-членах і пропонує державам, які ще не зробили цього, невідкладно запровадити належні відповідні положення, що матимуть зобов'язуючий характер³⁴⁷.

Нагальною необхідністю є забезпечення того, щоб не було перешкод для врятування депортованої особи в разі, коли під час польоту виникне надзвичайна ситуація. Відповідно, після розпорядження екіпажу повинна існувати можливість негайного зняття всіх засобів, які обмежують свободу рухів депортованої особи. Слід також враховувати ризик для здоров'я, що спричинюється так званім «*синдромом економічного класу*», коли особа впродовж довгого часу перебуває без руху, сидячи у власному кріслі³⁴⁸.

³⁴⁵ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 35.

³⁴⁶ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 36.

³⁴⁷ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 36.

³⁴⁸ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 37.

Дві особливі проблеми викликали занепокоєння КЗК після його візитів до окремих країн: вдягання масок супроводжуючим персоналом під час ескортування в процесі депортації, а також застосування таким персоналом нервово-паралітичного або сльозоточивого газу для того, щоб вивести затриманих осіб з їхніх камер для подальшого їх супроводу до літака³⁴⁹.

Жодні посилання на мотиви безпеки не можуть наводитись для виправдання вдягання масок супроводжуючим персоналом під час операцій по депортації. Така практика є надзвичайно небажаною, оскільки може бути надзвичайно складним завданням встановлення того, хто понесе відповідальність в разі оскарження жорстокого поведіння³⁵⁰.

Комітет має дуже серйозні застереження щодо застосування нервово-паралітичного або сльозоточивого газу з метою встановити контроль над затриманим, який опирається, для того, щоб вивести його з камери і доставити до літака³⁵¹.

Використання таких газів в надзвичайно обмеженому приміщенні, яким є камера, становить загрозу для здоров'я як затриманої особи, так і задіяного персоналу. Персонал має бути навчений іншим способам встановлення контролю (наприклад, способам гамування руками або використанню захисних щитів) для гамування затриманої особи, яка чинить опір³⁵².

Окремі нещасні випадки, які траплялись під час депортації, засвідчили важливість надання затриманому іноземцеві можливості скористатися попереднім медичним обстеженням до того, як буде ухвалене рішення про його депортацію з території держави. Такий запобіжний захід є особливо необхідним у випадках, коли передбачається застосування сили або спеціальних засобів³⁵³.

Відповідно, кожна особа, депортацію якої було перервано, має пройти медичне обстеження відразу ж по поверненню до міс-

³⁴⁹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

³⁵⁰ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

³⁵¹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

³⁵² Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 38.

³⁵³ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 39.

ця тримання під вартою (в поліцейській дільниці, в'язниці чи спеціальній установі по триманню іноземців). Таке обстеження дозволить перевірити загальний стан здоров'я відповідної особи, а також, в разі необхідності, видати медичний сертифікат із підтвердженням всіх травм та ушкоджень. Ця процедура може служити захистом для супроводжуючого персоналу від будь-яких безпідставних звинувачень³⁵⁴.

Під час багатьох візитів Комітет отримував скарги на те, що затриманим іммігрантам робили ін'єкції медичних препаратів заспокійливої або седативної дії з метою забезпечити безпроблемне здійснення операції по депортації. З іншого боку, Комітет також відзначив існування в окремих країнах інструкцій, які забороняють призначення транквілізаторів або інших медичних препаратів всупереч волі відповідної особи для встановлення контролю над цією особою. Комітет вважає, що призначення медпрепаратів особі, щодо якої видано розпорядження на депортацію, має здійснюватися на підставі рішення лікарів, і таке рішення має ухвалюватися в кожному випадку окремо. За винятком надзвичайних обставин, які мають бути визначені чітко і точно, застосування медпрепаратів має призначатись лише за усвідомленої згоди відповідної особи³⁵⁵.

Безпосередній операції по депортації іноземців мають передувати заходи, спрямовані на те, щоб допомогти відповідній особі організувати її повернення, зокрема, в плані сімейного життя, професійної діяльності та в психологічному плані. Є важливим, щоб затримані іноземці отримували заздалегідь достатню інформацію щодо процедури депортації, з тим, щоб вони могли психологічно звичаїтись до цієї ситуації та мали змогу поінформувати потрібних їм осіб, а також відновити зв'язки із своїми родичами та близькими. КЗК зазначав, що постійна загроза примусової депортації, яка тягарем висить над затриманими особами, що не отримують жодної попередньої інформації про дату своєї депортації, може бути причиною тривожного та неспокійного стану, який досягне кульмінації під час безпосередньої депортації і може часто переходити в стан збудження та буйства. У зв'язку з цим Комітет відзначив, що в деяких із відвіданих країн існують психолого-соціальні служби, які працюють в структурі підрозділів, що відпо-

³⁵⁴ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 39.

³⁵⁵ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 40.

відають за операції депортації. В складі таких служб працюють психологи та соціальні працівники, на яких, окрема, покладена відповідальність за підготовку іммігрантів до їхньої депортації (через постійний діалог, встановлення контакту з сім'єю в країні призначення тощо). Само собою зрозуміло, що Комітет схвалює подібні ініціативи і пропонує державам, які ще цього не зробили, запровадити подібні служби³⁵⁶.

Належне здійснення операції по депортації в значній мірі залежить від рівня підготовки персоналу, який має забезпечувати ескортвання. Само собою зрозуміло, що відбір такого супроводжуючого персоналу має проводитись з надзвичайною ретельністю і сам персонал має пройти відповідну спеціальну професійну підготовку з тим, щоб звести до мінімуму ризик жорстокого поводження. Цього як раз систематично не спостерігалось у відвіданих країнах, що є сторонами Конвенції, скоріше, навпаки. Однак, в окремих країнах спеціальна підготовка для такого персоналу була організована (щодо методів та засобів гамування, розв'язання стресових та конфліктних ситуацій тощо). Окрім того, є вже певні управлінські методики, що досягли позитивного результату: призначення до складу супроводжуючого персоналу здійснюється на добровільних засадах у поєднанні з обов'язковою ротацією добровольців (зادля того, щоб уникнути синдрому професійного виснаження та ризику рутинності, а також забезпечити, щоб відповідний персонал був емоційно дистанційований від тієї оперативної діяльності, до якої його залучають) так само, як і надання – у відповідь на запит – психологічної допомоги персоналу відповідними спеціалізованими службами³⁵⁷.

Встановлення внутрішніх та зовнішніх систем моніторингу в такій надзвичайно делікатній області, як операції по депортації повітряним шляхом, має значення, яке не можна недооцінювати. Комітет спостерігав, що у багатьох країнах спеціальні моніторингові процедури запроваджувались, на жаль, лише після надзвичайно серйозних інцидентів, таких, як смерть депортованої особи³⁵⁸.

Операції по депортації мають бути ретельно задокументованими. Основною вимогою є створення повного набору документів

³⁵⁶ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2003)35-part, 2013. П. 41.

³⁵⁷ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2003)35-part, 2013. П. 42.

³⁵⁸ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2003)35-part, 2013. П. 43.

(досьє) та реєстраційної картки щодо депортації, в яких будуть в письмовому вигляді зафіксовані всі операції, які були здійсненні відповідними підрозділами. Інформація про переривання процедури депортації має бути об'єктом особливо пильної уваги, так само, як і мають регулярно записуватись мотиви, через які було перервано депортацію (рішення, яке прийняли супроводжуючі особи на підставі наказу керівництва, відмова з боку командира літака, буйний супротив з боку депортованої особи, звернення із запитом про надання притулку тощо). Записана інформація має пояснювати кожен інцидент і кожне застосування гамівних засобів (кайдани на руках, кайдани на ногах та на колінах, використання способів самооборони, внесення особи на борт літака тощо)³⁵⁹.

Інші засоби, наприклад, аудіовізуальні, також можуть вважатись в якості допоміжних, і вони використовуються в окремих відвіданих Комітетом країнах, зокрема, у випадку здійснення операцій по депортації, в ході яких передбачається виникнення ускладнень. Окрім цього, в різних місцях може бути встановлений нагляд за допомогою відеокамер (в коридорах, що ведуть до камер, на шляху, яким супроводжуючі особи і депортована особа прямують до автотранспорту, що має доставити їх до літака тощо)³⁶⁰.

Також дуже важливим фактором є контроль за кожною операцією по депортації, в ході якої, як підозрюється, може виникнути ускладнення. Такий контроль здійснюється керівником уповноваженого підрозділу, який матиме право у будь-який час перервати виконання операції. В деяких із відвіданих країн Комітет дізнався про існування раптового контролю, що здійснюється безпосередньо на місці службовцями органів внутрішнього контролю із сил охорони правопорядку як на етапі підготовки до депортації, так і безпосередньо під час посадки до літака. Більше того, в надзвичайно рідких випадках представники контролюючих органів інкогніто перебувають на борту літака і, таким чином, слідкують за депортованою особою та за супроводжуючим персоналом до самого часу прибуття до країни призначення. Комітет може лише вітати подібні ініціативи, які на сьогодні все ще надто рідко мають місце у Європі³⁶¹.

³⁵⁹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 44.

³⁶⁰ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 44.

³⁶¹ Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 45.

Нарешті, Комітет хоче підкреслити роль, яку відіграють органи зовнішнього контролю (в тому числі й судові), як на національному, так і на міжнародному рівнях, у запобіганні жорстокому поводженню в ході здійснення операцій по депортації. Такі органи мають уважно слідкувати за всіма змінами, що відбуваються в цій ділянці, приділяючи особливо пильну увагу тому, що пов'язане із застосування сили та гамівних засобів, та забезпеченню основних прав осіб, яких депортують повітряним шляхом³⁶².

³⁶² Депортація іноземців повітряним шляхом. 13-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2003)35-part, 2013. П. 45.

ВИДВОРЕННЯ ІНОЗЕМЦІВ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Належна підготовка іноземців до майбутнього видворення має вирішальне значення та сприяє зниженню ризику жорстокого поводження та можливих порушень принципу невислання³⁶³.

Комітет приділяє особливу увагу дотриманню на практиці таких гарантій: 1) своєчасне повідомлення про видворення; 2) негайний доступ до адвоката; 3) доступ до лікаря, зокрема в контексті огляду «*придатності до подорожі*»; 4) право повідомити третю особу про майбутнє видворення³⁶⁴.

Вказаними вище правами повинні користуватися усі категорії іноземних громадян, які підлягають видворенню, з самого початку їх повідомлення, або принаймні за 24 години до польоту. Не менш важливо, щоб ці особи були негайно поінформовані про їхні права, включно із згаданими вище, мовою, яку вони розуміють³⁶⁵.

Комітет рекомендує місцевим органам влади вживати заходів для того, щоб, наскільки це можливо, усім іноземним громадянам, які підлягають видворенню, була надана можливість та достатній час, щоб забрати свої особисті речі (включаючи документи та гроші) після затримання їх поліцією³⁶⁶.

Комітет рекомендує місцевим органам влади вживати необхідних заходів з підготовки до повернення іноземних громадян ще до їх видворення³⁶⁷.

Комітет рекомендує місцевим органам влади вживати необхідних заходів для забезпечення того, щоб усі особи, які видворяються та перебувають під вартою в очікуванні депортації, були на

³⁶³ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 12, P. 7.

³⁶⁴ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 12, P. 7.

³⁶⁵ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 12, P. 8.

³⁶⁶ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 18, P. 10.

³⁶⁷ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 18, P. 10.

практиці офіційно поінформовані у письмовій формі зрозумілою їм мовою принаймні за тиждень до запланованого видворення. Усіх осіб, які видворяються, слід систематично готувати до видворення, в тому числі шляхом надання психосоціальної підтримки³⁶⁸.

Комітет рекомендує владі Баварії та усіх інших земель вживати необхідних заходів для забезпечення того, щоб усі іноземні громадяни, які підлягають видворенню, мали практичний доступ до адвоката з самого початку їхнього позбавлення свободи³⁶⁹.

У світлі певних інцидентів, які мали місце під час операцій з видворенням повітрям, з 2003 року Комітет відстоює важливість забезпечення того, щоб особи, які видворяються, пройшли медичний огляд перед операцією з вивезення повітрям, що має супроводжуватися видачею сертифіката *«придатності до подорожі»*³⁷⁰.

Комітет рекомендує владі Німеччини забезпечити, щоб особи, яким мають ризики самоушкодження та/або суїциду, чи мають проблеми з психічним здоров'ям, проходили всебічне медичне обстеження, у тому числі незалежним фахівцем у сфері психічного здоров'я, якщо необхідно, перш ніж буде зроблено висновок про те, чи вони особи вважаються *«придатними для подорожі»*³⁷¹.

Комітет заохочує органи влади активно сприяти праву осіб, які видворяються, інформувати третю особу про їх видворення³⁷².

Комітет рекомендує владі Баварії та всіх інших земель забезпечити надання послуг перекладу, якщо це необхідно, як упродовж усього періоду затримання, так і під час підготовки до операцій з видворення³⁷³.

Комітет рекомендує, щоб усі поліцейські носили помітну *ідентифікаційну нашивку*, щоб їх було легко ідентифікувати (або за ім'ям, або за ідентифікаційним номером)³⁷⁴.

³⁶⁸ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 19, P. 11.

³⁶⁹ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 22, P. 11.

³⁷⁰ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 22, P. 11.

³⁷¹ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 28, P. 14.

³⁷² Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 32, P. 15.

³⁷³ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 35, P. 16.

³⁷⁴ Report on the visit to Germany carried out by the CPT from 13 to 15 August 2018, Para 56, P. 22.

ПРАКТИКИ «ВИШТОВХУВАННЯ»

Комітет висловлює серйозні побоювання щодо політики, яка застосовується в певних країнах та полягає в перехопленні на морі суден, що перевозять нелегальних мігрантів, та відправляти зацікавлених осіб назад до країн Північної чи Північно-Західної Африки. Подібні заходи також вживалися на деяких європейських сухопутних кордонах³⁷⁵.

Комітет наголошує на зростаючій кількості осіб, які стверджували, що їх насильно видворили з території країни-члена Ради Європи на сухопутних або морських кордонах без урахування їхніх особистих обставин, уразливості, потреб у захисті чи ризику жорстокого поводження при поверненні (так звані «виштовхування»)³⁷⁶.

З усіма особами, позбавленими свободи, слід поводитися з гідністю та відповідно до принципів прав людини, визнаних міжнародним правом. Тому дедалі ширше застосування практик «виштовхування» змусило Комітет викласти свої погляди щодо механізмів, щоб покласти край цьому явищу³⁷⁷.

Численні повідомлення про випадки «виштовхування» іноземних громадян на сухопутних і морських кордонах держав-членів Ради Європи, що характеризуються *inter alia* актами фізичного жорстокого поводження, зневагою до основних правових гарантій та доступу до притулку, а також поганими умовами тримання, було задокументовано різними міжнародними та неурядовими організаціями (у тому числі за допомогою технології геолокації). Широко поширене явище «виштовхування» було засуджено, у тому числі, ПАРЕ, Комісаром Ради Європи з прав людини та Європейським парламентом³⁷⁸.

³⁷⁵ Гарантії для ув'язнених нелегальних мігрантів, 19-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2009)27-part, 2009. П. 94.

³⁷⁶ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 23.

³⁷⁷ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 23.

³⁷⁸ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 23.

У своєму епохальному рішенні у справі «*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*»³⁷⁹, спираючись, зокрема, на висновки Комітету, ЄСПЛ встановив, що примусове повернення 23-х заявників до Лівії порушило статтю 3 Конвенції про захист прав людини та статтю 4 Протоколу № 4 до Конвенції³⁸⁰.

З моменту ухвалення рішення у справі «*Hirsi Jamaa and Others*» судова практика ЄСПЛ послідовно розвивалася щодо ідентифікації порушень статті 3 Конвенції, зокрема її процесуального аспекту (або у поєднанні зі статтею 13 Конвенції)³⁸¹.

Зокрема, практика примусового та без зволікання видворення заявників, перехоплених на сухопутному чи морському кордоні (або невдовзі після їхнього в'їзду на територію держави-члена Ради Європи) *без індивідуальної оцінки* органами влади держави, що видворяє, їхніх заяв про надання притулку, було визнано таким, що порушує зобов'язання держави за статтею 3 Конвенції³⁸².

Суд встановив, що якщо держава має юрисдикцію, наприклад, шляхом здійснення контролю та влади над особою, вона зобов'язана гарантувати цій особі її права та свободи, передбачені Конвенцією. Цей принцип застосовується незалежно від того, де іноземні громадяни були перехоплені або затримані агентами держави, незалежно від того, діють вони на території держави чи за її межами³⁸³.

Комітет ідентифікував *моделі фізичного жорстокого поводження*, що застосовується до іноземців у контексті операцій з «*виштовхування*» через кордони держав-членів Ради Європи. Це, насамперед, побиття іноземців після їх затримання або під час «*виштовхування*». Також це ляпаси, удари кулаками, кийками, іншими твердими предметами чи нестандартними предметами (такими як стволи автоматів, дерев'яні палиці чи гілки дерев), завдані поліцейськими або прикордонниками, членами берегової охорони або іншими посадовими особами органів правопорядку. Нерідко

³⁷⁹ «*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*», application № 27765/09, judgment 23.02.2012

³⁸⁰ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 24.

³⁸¹ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 24.

³⁸² 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 24.

³⁸³ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 24.

зазначені посадовці знімають свої ідентифікаційні бирки та поліцейські знаки та носять балаклави, щоб приховати свою особу³⁸⁴.

Також застосовувалися інші форми нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, наприклад, постріли поблизу тіл людей, коли вони лежали на землі, штовхання їх до річки (іноді зі зв'язаними руками), зняття з них одягу та взуття, примушення до перетинання кордону босоніж та/або в нижній білизні (в деяких випадках навіть повністю голими). Часто повідомлялося про використання собак без намордників для створення атмосфери страху, захоплення та знищення майна, а також позбавлення їжі та води упродовж тривалого часу. Ці та інші дії загалом сприймалися відповідними особами як загроза їхній фізичній недоторканності та/або приниження гідності та були спрямовані на їхнє приниження³⁸⁵.

З точки зору способу виконання операцій з «виштовхування», які здійснюються представниками органів правопорядку, *перший сценарій* стосується перехоплення на морі та подальшого насильницького вислання іноземців до країн, з яких вони вилетіли або прибули транзитом. Було отримано багато послідовних і достовірних звинувачень щодо дій посадових осіб берегової охорони, які перешкождали човнам з іноземцями дістатися територіальних вод, включаючи надмірне застосування сили та видалення палива або двигуна човна. Більше того, Комітет отримав достовірні заяви від мігрантів про те, що агенти держави знову посадили їх на надувні човни, навмисно відбуксировали назад у море й кинули на дрейф³⁸⁶.

Другий сценарій стосується використання транзитних зон при перетині кордону. У кількох випадках вони являли єдині пункти в'їзду для реєстрації новоприбулих (у тому числі сімей з дітьми, дітей без супроводу, дітей, розлучених із сім'ями, або інших уразливих осіб) для подання заяв про надання притулку. Доступ до цих транзитних зон – і, отже, до притулку – був суворо обмежений, і людей утримували там у тісних та тюремних умовах тижнями, а іноді й місяцями без оцінки їхньої вразливості чи надання відповідних гарантій. Іноземці піддавалися автоматичному примусово-

³⁸⁴ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 25.

³⁸⁵ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 25.

³⁸⁶ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 25.

му видворенню через ворота до вузької смуги території держави на зовнішньому боці прикордонного паркану без належної ідентифікації та реєстрації й за відсутності будь-якої ефективної оцінки ризиків видворення³⁸⁷.

Третій сценарій стосується використання відділів поліції та прикордонної служби, які мали справу з великою кількістю іноземців, перехоплених на кордоні або затриманих поблизу кордонів, з жахливими умовами тримання. Згодом їх було негайно позбавлено свободи із застосуванням сили за відсутності індивідуальної оцінки ризику жорстокого поводження. Це включало поміщення до офіційних місць ув'язнення, а також неофіційних місць несвободи (запущені поліцейські відділки, покинуті будівлі, гаражі, контейнери, намети тощо). Опитані особи стверджували, що їх утримували в цих місцях упродовж періодів від кількох годин до кількох днів. Ці скарги регулярно супроводжувалися заявами про умисне жорстоке поводження з боку органів правопорядку³⁸⁸.

Четвертий сценарій стосується перехоплення або затримання біля сухопутних кордонів, фактичного затримання, негайного транспортування до кордону та подальших операцій «виштовхування» шляхом колективного видворення у певних місцях на «зеленому кордоні». Особи постійно стверджували, що вони не були ідентифіковані та зареєстровані, що їхні запити про надання притулку було проігноровано і що їм не було надано основних гарантій, екстреної медичної допомоги чи ефективних засобів правового захисту. Ці заяви часто супроводжувалися достовірними, детальними та узгодженими твердженнями про фізичне та інші форми жорстокого поводження³⁸⁹.

Колективні видворення, які стосуються примусового видворення окремих осіб як групи, незалежно від їхнього правового становища та без об'єктивного розгляду кожного окремого випадку, *заборонені*³⁹⁰.

³⁸⁷ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 26.

³⁸⁸ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 26.

³⁸⁹ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 28.

³⁹⁰ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 29.

Незважаючи на те, що рішення ЄСПЛ у справі «*N.D. and N.T. v. Spain*»³⁹¹ вказує на можливу вимогу щодо наявності справжніх та ефективних підстав законного в'їзду та встановлення, чи мали іноземці вагомі причини не скористатися ними, це не зменшило сферу дії статті 3 Конвенції, яка є *абсолютною*³⁹².

ЄСПЛ встановив, що порушення заборони колективного видворення згідно зі статтею 4 Протоколу № 4 до Конвенції може йти рука об руку з порушенням заборони катувань та інших форм жорстокого поводження³⁹³.

Відмовляючи заявникам у в'їзді до країни або незаконно виштовхуючи їх назад до Білорусі, відмовляючи їм у можливості подати заяви про міжнародний захист або подати аргументи проти їх видворення, країна-відповідач не змогла захистити їх від реально-го ризику бути підданими жорсткому поводженню³⁹⁴.

Держави, території яких формують зовнішні кордони Європейського Союзу, в даний час відчувають значні труднощі у боротьбі зі зростаючим напливом мігрантів та шукачів притулку. Не варто недооцінювати тягар і тиск, які ця ситуація накладає на відповідні держави, та які є ще важчими в нинішніх умовах економічної кризи. ЄСПЛ особливо добре знає про труднощі, пов'язані з явищем міграції морем, яка додатково ускладнює здійснення державами управління кордонами у Південній Європі. Проте, враховуючи абсолютний характер прав, гарантованих статтею 3 Конвенції, це не звільняє державу від її зобов'язань за цим положенням.

*«Hirsi Jamaa and Others v. Italy», n. 122*³⁹⁵

Суд повторює принцип, згідно з яким опосередковане вислання іноземця не змінює меж відповідальності держав-учасниць, і що згідно з усталеною практикою Суду держава зобов'язана забезпечити, щоб у випадку репатріації даній особі не загрожував реальний ризик поводження, забороненого статтею 3 Конвенції.

«Hirsi Jamaa and Others v. Italy», n. 146

³⁹¹ «*N.D. and N.T. v. Spain*», applications №№ 8675/15, 8697/15, judgment 13.02.2020

³⁹² 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 29.

³⁹³ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 30.

³⁹⁴ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 30.

³⁹⁵ «*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*», application № 27765/09, judgment 23.02.2012

Держава, яка здійснює повернення, повинна забезпечити, щоб держава-посередник надала достатні гарантії того, що відповідну особу не буде повернуто до її країни походження без вивчення ризиків, на які вона в ній може наражатись. Таке зобов'язання є ще більш актуальним, коли, як і в цій справі, держава-посередник не є державою-учасницею Конвенції.

«Hirsi Jamaa and Others v. Italy», n. 147

У цій справі завдання Суду полягає не в тому, щоб ухвалити рішення про порушення Конвенції в разі репатріації заявників, а в тому, щоб з'ясувати, чи існували достатні гарантії того, що відповідні особи не були б повернуті до країн їхнього походження, якщо б вони мали *обґрунтовану скаргу*, що їхня репатріація становитиме порушення статті 3 Конвенції.

«Hirsi Jamaa and Others v. Italy», n. 148

Під час відправлення заявників до Лівії органи влади Італії знали або повинні були знати, що достатніх гарантій захисту відповідних осіб від ризику репатріації до країн їхнього походження, враховуючи, зокрема, відсутність процедури надання притулку та неможливість примусити лівійські органи влади визнати наданий ВКБ ООН статус біженців, *не існувало*.

«Hirsi Jamaa and Others v. Italy», n.n. 156-158

Італія не звільняється від виконання своїх зобов'язань за статтею 3 Конвенції тільки тому, що заявники не клопотали про надання притулку або не описали ризики, на які вони наражались у результаті відсутності системи надання притулку в Лівії.

«Hirsi Jamaa and Others v. Italy», n.n. 156-158

Італійські органи влади повинні були встановити, яким чином лівійські органи влади виконували свої міжнародні зобов'язання щодо захисту біженців. Звідси випливає, що передача заявників до Лівії порушила статтю 3 Конвенції і тому, що вона наразила заявників на ризик свавільної репатріації.

«Hirsi Jamaa and Others v. Italy», n.n. 156-158

ВІДОБРАЖЕННЯ СКЛАДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЩОДО МІГРАЦІЇ НА СЕРЕДЗЕМНОМУ МОРІ У ПРАКТИЦІ СУДУ (УМОВИ ТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ НА МАЛЬТІ)

Заявник скаржився на умови його утримання в імміграційному центрі, які, на його думку, порушували статтю 3 Конвенції.

«*Feilazoo v. Malta*», п. 65³⁹⁶

Значний брак особистого простору у місці несвободи є вагомим аспектом, який слід враховувати для того, щоб з'ясувати, чи умови утримання були такими, що «принижували гідність» з точки зору статті 3 Конвенції.

«*Feilazoo v. Malta*», п. 82

Окрім необхідності мати *достатній особистий простір*, інші аспекти фізичних умов тримання під вартою мають значення для оцінки відповідності статті 3 Конвенції. Такі *елементи* включають доступ до фізичних вправ, природне освітлення або повітря, наявність вентиляції та відповідність основним санітарно-гігієнічним вимогам. *Тюремні стандарти*, розроблені КЗК, згадують про фізичні вправи на свіжому повітрі та вважають *базовою гарантією* добробуту ув'язнених те, що усім без винятку дозволяється принаймні одну годину щодня виконувати фізичні вправи на *свіжому повітрі* і – бажано – як частину більш широкої програми діяльності поза камерою.

«*Feilazoo v. Malta*», п. 83

Суд вже мав нагоду висловити свою стурбованість щодо адекватності та умов утримання у *Safi Barracks*. Різні міжнародні доповіді висловлюють стурбованість з цього приводу. І КЗК, і *International Commission of Jurists* вважали, що ці умови можуть становити нелюдське та принизливе поводження за статтею 3 Конвенції. Крім того, ці умови загострилися під час лівійської кризи, коли *Mr Suso Musa* перебував під вартою. У цьому контексті Суду було важко вважати такі умови належними для осіб, які не вчи-

³⁹⁶ «*Feilazoo v. Malta*», application № 6865/19, judgment 11.03.2021

нили кримінальних правопорушень, але які, часто побоюючись за своє життя, втекли зі своєї країни. Після постановлення цього рішення у 2016 році Суд знову мав нагоду вивчити умови утримання у *Safi Barracks* та визнав порушення статті 3 Конвенції, де затримані були вразливими особами, затриманими на тривалій термін.

«*Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar*», n.n. 114-115³⁹⁷;

«*Suso Musa v. Malta*», n. 101³⁹⁸;

«*Feilazoo v. Malta*», n. 84³⁹⁹

Справи, що стосуються тверджень про неналежні умови тримання під вартою, *не* підпадають під суворе застосування принципу *afirmanti incumbit probatio* (той, хто щось стверджує, повинен довести це твердження), оскільки у таких випадках лише уряд-відповідач має доступ до інформації, яка здатна підтвердити або спростувати ці звинувачення. Відповідно, заявники можуть відчувати певні труднощі з отриманням доказів для обґрунтування скарги з цього приводу. Тим не менш, у таких випадках від заявників можна очікувати, що вони нададуть щонайменше *детальний опис фактів*, які є предметом оскарження, та нададуть – якомога більшою мірою – *деякі докази* на підтвердження своєї скарги. Однак після того, як Суд повідомив Уряд про скаргу заявника, саме на Уряд покладено обов'язок збирати та надавати відповідні документи. Якщо Уряд не надав *переконливих доказів* щодо матеріальних умов ув'язнення, це може мати наслідком висновок щодо обґрунтованості тверджень заявника. Суд зазначає, що у той час коли заявник подав фотографії, що обґрунтовують багато його заяв, Уряд подав лише ряд *загальних тверджень*, жодне з яких не підтверджувалося жодними документами чи конкретними деталями.

«*Khudoyorov v. Russia*», n. 113⁴⁰⁰;

«*Gubin v. Russia*», n. 56⁴⁰¹;

«*Feilazoo v. Malta*», n. 85

Заявника оглядали лікарі у зв'язку з його захворюваннями, коли це було необхідно, і йому було призначено відповідне медичне лікування, як це було б у випадку, якщо він проходив лікування у державній лікарні, як і будь-який інший громадянин на волі. Суд повторює, що лікування у місцях позбавлення волі повинно бути відповідним та порівняним із якістю лікування, яке державні ор-

³⁹⁷ «*Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar*», applications № 25794/13, 28151/13, judgment 22.11/2016

³⁹⁸ «*Suso Musa v. Malta*», application № 42337/12, judgment 23.07.2013

³⁹⁹ «*Feilazoo v. Malta*», application № 6865/19, judgment 11.03.2021

⁴⁰⁰ «*Khudoyorov v. Russia*», application № 6847/02, judgment 08.11.2005

⁴⁰¹ «*Gubin v. Russia*», application № 8217/04, judgment 17.06.2010

гани зобов'язалися надавати населенню в цілому. Водночас це не означає, що кожному ув'язненому необхідно гарантувати таке ж лікування, що надається у найкращих закладах охорони здоров'я у суспільстві.

«*Story and Others v. Malta*», n. 108⁴⁰²;

«*Prestieri v. Italy*» (*dec.*)⁴⁰³;

«*Feilazoo v. Malta*», n. 86

Щодо переповненості, то Суд зазначає, по-перше, що з одного боку, заявник посилався на фотографічні свідчення та публічні заяви, не надаючи деталей. З іншого боку, розрахунки, на які спирається Уряд, є приблизними та непереконливими. Уряд стверджував, без будь-якого обґрунтування, що перший поверх блоку «B» у *Safi Barracks*, де утримувався заявник, мав загальну площу 207 кв.м. і що на той час там утримувалося не більше 45 осіб. Суд зазначає, що це подання стосується періоду до червня 2020 року, коли Уряд подав свої перші заяви, тобто перед будь-яким напливом шукачів притулку, який зазвичай відбувається у літні місяці через сприятливі погодні умови. У зауваженнях Уряду за листопад 2020 року не було зроблено жодного подібного подання. По-друге, Суд вважає важливим повторити методологію розрахунку мінімального особистого простору, виділеного ув'язненому у багатомісному приміщенні для його оцінки на відповідність вимогам статті 3 Конвенції. Виходячи з методології КЗК, санітарний простір у камері *не можна* зараховувати до загальної площі камери. З іншого боку, розрахунок наявної площі приміщення включає простір, зайнятий меблями. Важливим у цій оцінці є питання чи мали змогу ув'язнені *нормально пересуватися у камері*. Уряд, який мав кращі можливості надати ці дані, не надав Суду достатньо інформації для визначення фактичного місця, виділеного заявнику упродовж відповідного періоду. Звідси випливає, що за відсутності точних цифр упродовж усього періоду та відповідних вимірювань, наданих будь-якою зі сторін, Суд не може з упевненістю дійти висновку про те, що переповненість була достатньо серйозною, щоб сама по собі виправдати висновок про порушення статті 3 Конвенції.

«*Muršić v. Croatia*», n. 114;

«*Feilazoo v. Malta*», n. 87

У будь-якому випадку Суд має оцінити інші аспекти умов тримання під вартою, які мають значення для оцінки на відповідність

⁴⁰² «*Story and Others v. Malta*», applications №№ 56854/13, 57005/13 and 57043/13, judgment 29.10.2015, final 29.01.2016

⁴⁰³ «*Prestieri v. Italy*», (*dec.*), application № 66640/10, decision 29.01.2013

статті 3 Конвенції. Суд стурбований різними заявами, особливо з огляду на те, що затримання заявника тривало близько 14 місяців. Деякі з цих проблем вже були висвітлені у попередніх справах («*Suso Musa*», n. 101, in general; «*Abdullahi Elmi and Aweys Abubakar*», n. 110, concerning ventilation, sanitary facilities and activities; «*Yanez Pinon and Others*», n. 115, in relation to smoking). Інші раніше здавалися менш тривожними (*ibid.* n. 109 in fine, in relation to food, clothing and hygiene products), але за відсутності конкретних спростувань, у даному випадку, могли стати підставою для перегляду. Суд також ставить під сумнів, що туалети не функціонували належним чином, а гуртожитки були населені комахами та мишами.

«Feilazoo v. Malta», n. 87

Однак Суд вражений особливо тим фактом, що заявника майже 75 днів тримали в контейнері без доступу до природного світла або повітря, і що упродовж перших 40 днів у нього не було можливості займатися спортом. Уряд оскаржив заяву, стверджуючи, що заявника помістили одного до «кімнати» з деякими меблями, а пізніше повернули до «комплексу», і що упродовж цього часу йому дозволяли виходити на вулицю у відповідний час. Однак Уряд не надав жодних пояснень щодо розташування чи структури «кімнати», яка, здається, була подалі від блоку «B» (з'єднання), а також не надав жодних фотографічних доказів чи деталей щодо ситуації упродовж цього періоду. Зокрема, Уряд не стверджував, що «кімната» мала природне освітлення або вентиляцію, а також не надав конкретних подробиць щодо дозволених у цей період вправ на свіжому повітрі. Дійсно, маючи на увазі використання контейнерів у контексті відкритих центрів та конкретні заяви заявника з посиленням на точні дати, коли це відбувалося та за яких обставин, Суд вважає розумним надати довіру версії подій заявника.

«Feilazoo v. Malta», n. 89

Хоча розміщення в контейнері як таке не може означати нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, обмеженість освітлення та вентиляції, на які скаржиться заявник у цій справі упродовж цього періоду, викликають занепокоєння. Такі умови утримання мали бути ще більше погіршені обмеженим часом для тренувань упродовж перших 40 днів (якщо взагалі такий час був). У зв'язку з цим Суд зазначає, що заявник стверджував, що його доступ до телефону був обмеженим, а це означає, що він міг фактично користуватися телефоном час від часу (якого, звичайно, не було в кімнаті), тому Суд не помічає невідповідно-

сті, про яку вказується Урядом у заявах заявника. Суд повторює, що відсутність доступу до відкритого повітря та фізичних вправ є чинником, який має значну вагу в поєднанні з іншими умовами. Щодо страждань від спеки у контейнері, твердження про що висунуто заявником, Суд повторює, що страждання від холоду та спеки не можна недооцінювати, оскільки такі умови можуть вплинути на самопочуття та можуть за крайніх обставин вплинути на здоров'я.

«Feilazoo v. Malta», n. 90

Крім того, упродовж цих 75 днів, коли заявник утримувався в контейнері, але особливо упродовж перших 40 днів цього періоду, коли якого йому навіть не дозволяли виходити на тренування, заявник був поміщений до ізоляції *de facto*, хоча і не *de jure*. Тим не менш, залишаються актуальними ті ж загальні принципи (*«Podeschi», n.n. 109, 116*), а саме: необхідно враховувати конкретні умови, жорсткість заходу, його тривалість, мету, яку переслідують, та її вплив на зацікавлену особу. У зв'язку з цим тривалість періоду, що розглядається, вимагає ретельного вивчення Судом його обґрунтованості, необхідності вжитих заходів та їх пропорційності щодо інших можливих обмежень, гарантій, запропонованих заявнику, щоб уникнути свавілля, а також вжитих органами влади заходів, щоб переконатися, що фізичний та психологічний стан заявника дозволяв йому залишатися в ізоляції (*ibid., and Ramirez Sanchez v. France [GC], № 59450/00, n. 136*). Не заперечується, що заявник був ізолюваний для власного захисту на його власну вимогу. Однак суворість та тривалість вжитого заходу, а саме те, що упродовж щонайменше 40 днів заявник майже не контактував ні з ким (окрім охоронців, а також лише здійснював декілька телефонних дзвінків), за цих обставин здаються надмірними. Схоже, влада не вжила жодних заходів для забезпечення того, щоб фізичний та психологічний стан заявника дозволяв би йому перебувати в ізоляції. Крім того, не було продемонстровано, що за конкретних обставин цієї справи були б передбачені інші альтернативи цій ізоляції.

«Feilazoo v. Malta», n. 91

Також Суд стурбований твердженням, яке не було спростоване Урядом, про те, що після цього періоду заявника було переведено до інших житлових приміщень, де новоприбулі шукачі притулку перебували на карантині COVID-19. Немає жодних ознак того, що заявник потребував такого карантину – особливо після періоду ізоляції – який, крім того, тривав майже 7 тижнів. Таким чином, розміщення його упродовж декількох тижнів з іншими особами,

які могли б становити загрозу для його здоров'я за відсутності будь-яких відповідних міркувань для цього, не може розглядатися як захід, що відповідає основним санітарним вимогам

«Feilazoo v. Malta», n. 92

Викладених вище міркувань достатньо, щоб Суд дійшов висновку про порушення статті 3 Конвенції у цій справі.

«Feilazoo v. Malta», n. 93

УМОВИ ТРИМАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ НА КІПРІ

Заявник мав тривалу імміграційну історію відносин з кіпрською владою після першого приїзду до Кіпру в 1991 році. Упродовж періоду 1991 – 2012 років заявника двічі депортували. Більше того, хоча заявник отримав кіпрське громадянство, воно згодом було скасовано, і провадження, яке заявник порушив для оскарження цього рішення, було невдалим. Після скасування його громадянства та другої депортації у червні 2012 року заявник у невстановлену дату знову незаконно в'їхав до Кіпр.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n.n. 5-6⁴⁰⁴

10 лютого 2013 року заявник був заарештований поліцією під час випадкової перевірки особи на вулиці, а наступного дня щодо нього було видано розпорядження про затримання та депортацію. Його помістили під варту до блоку № 10 Центральної в'язниці Нікосії, а 18 лютого 2013 року заявник був переведений до Центру для затриманих у Меноїї.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n.n. 7-8

19 червня 2013 року Міністр внутрішніх справ розглянув питання про затримання заявника та вирішив продовжити його ще на 6 місяців. Згідно з внутрішніми примітками у матеріалах справи видно, що заявник не мав паспорта і що було дано вказівки щодо видачі проїзного документа, щоб заявника можна було депортувати. Також було зазначено, що заявник не співпрацював з органами влади щодо видачі паспорта.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 9

Заявника утримували з 11 лютого 2013 року до його депортації 8 липня 2014 року в місцях імміграційного затримання у різних закладах.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 46

Твердження про жорстоке поводження повинні бути підтвержені відповідними доказами. Оцінюючи докази, Суд прийняв стандарт доказування *«поза розумним сумнівом»*, але додав, що докази можуть впливати із співіснування достатньо сильних, чіт-

⁴⁰⁴ «Monir Lotfy v. Cyprus», application № 37139/13, judgment 29.06.2022

ких та узгоджених припущень або подібних неспростованих презумпцій факту. Рівень переконання, необхідний для досягнення конкретного висновку, та розподіл тягаря доказування невід'ємно пов'язані зі специфікою фактів, характером висунутих тверджень та правом Конвенції.

«*El-Masri v. the FYRM [GC]*, n. 151;

«*Monir Lotfy v. Cyprus*», n. 126;

«*Labita v. Italy*» [GC], n. 121

Стосовно скарги заявника щодо стверджуваного ним приковування його наручниками до стільця та нападу працівників поліції 17 липня 2013 року в підрозділі імміграційної поліції в Нікосії, Суд зазначає, що заявник не скаржився на заявлене жорстоке поводження до будь-якого органу державної влади. Його скарга від цієї дати не надходила і не надсилалася до жодного державного органу. Його адвокат, якому було надіслано лист, не передав цю скаргу компетентним органам. Важливіше, однак, схоже, що ані заявник, якого одразу після цього було доставлено до Верховного Суду для першого провадження у справі *habeas corpus*, ані його адвокат, який представляв заявника в цьому провадженні, не скаржились на таке поводження у цьому суді. Ця бездіяльність залишається незрозумілою. Крім того, заява заявника про неналежне поводження є абстрактною та позбавленою будь-яких фактичних деталей. Отже, Суд встановлює, що заявник не висунув аргументованої заяви про жорстоке поводження з ним.

«*Monir Lotfy v. Cyprus*», n. 127

Щодо скарги заявника щодо стверджуваного жорстокого поводження 9 жовтня 2013 року з боку офіцерів Центру в Меноїї, є цілком очевидним, що цього дня між співробітниками та заявником стався інцидент. Уряд стверджував, що співробітники застосували силу проти заявника, щоб надягти на нього наручники і доставити до камери після нападу заявника на двох з них.

«*Monir Lotfy v. Cyprus*», n. 128

З матеріалів справи випливає, що двох співробітників та заявника було доставлено до *Accident and Emergency Department of Larnaca General Hospital* для огляду трьома різними лікарями. Медичні висновки експертиз офіцерів збігаються з їхньою версією подій. Згідно з медичною картою, заявник відмовився від обстеження і не скаржився на жорстоке поводження. Маючи на увазі, що заявника регулярно доставляли до лікарні, а з його медичної справи видно, що лікарі реєстрували його скарги в інших випад-

ках, включаючи скарги на побиття, Суд не має підстав сумніватися в правдивості запису лікаря того дня. У зв'язку з цим Суд також надає ваги тому факту, що коли наступного дня заявника доставили до іншої лікарні з дерматологічною проблемою, лікар не зафіксував ніяких травм, а заявник не скаржився на будь-які з них та/або що він зазнав жорстокого поводження напередодні. Крім того, з матеріалів справи випливає, що заявник не подавав свої заяви про жорстоке поводження, хоча він мав можливість це зробити раніше, більше 4-х місяців після заявленого інциденту, і зробив це лише в контексті іншого розслідування, а потім – у подальшому листуванні. Пояснення щодо цієї затримки заявником не надано.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 129

У своїй скарзі заявник скаржився на те, що з ним жорстоко поводився *один*, а потім вже *вісім офіцерів*, не надавши додаткових деталей інциденту, проте згодом у своїй заяві від 18 лютого 2014 року та подальшій кореспонденції він посилався на п'ятьох поліцейських. Заявник зазначив, що офіцери били його руками та ногами по різних частинах тіла на сходах, а потім знову по дорозі до камери. Однак така сила могла б призвести до того, що заявник отримав би більш серйозні тілесні ушкодження, ніж ті, що викладені в його заяві, а саме набряки на руках та за лівим вухом, які могли бути спричинені наручниками та спробами знерухомити його. Заявник, який був представлений у цьому провадженні адвокатом, не надав жодних пояснень цим розбіжностям, що явно погіршує довіру до його тверджень.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 130

За цих обставин заявник не обґрунтував належним чином свою скаргу про жорстоке поводження з боку офіцерів у вказану дату.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 131

Нарешті, тією мірою, якою заявник скаржився на те, що його побили співробітники поліції з Центрі в Меноїї 19 жовтня 2013 року після прохання перевести його до лікарні, Суд зазначає, що заявник *взагалі* не надав будь-які подробиці щодо того, що нібито сталося, і точного поводження, якому він нібито піддавався. Його лист від 27 жовтня 2013 року не був надісланий жодному національному органу влади. Крім того, його версія подій не збігається з медичною картою, з якої, як видно, він не просив того дня їхати до лікарні, але в будь-якому випадку його туди доставили, бо він випив шампунь. Лікар, який його оглянув, зазначив, що заявник

скаржився на запаморочення і що його побили. Лікар також зазначив, що у заявника були різні садна. Однак, за відсутності будь-яких деталей, наданих заявником щодо способу, яким було завдано йому заявлене побиття, вони *самі по собі* недостатніми для того, щоб закласти основу спірної скарги на жорстоке поводження.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 132

Насамкінець, беручи до уваги всі вищезазначені міркування, Суд дійшов висновку, що заявник не подав *аргументованої скарги* на те, що з ним жорстоко поводитись у жодну із зазначених вище дат. Звідси випливає, що його скарги є *явно необґрунтованими* і повинні бути визнані неприйнятними відповідно до п. 3(а) та п. 4 статті 35 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 129133

Наступна скарга заявника стосується *душу*, який заявник був зобов'язаний прийняти за присутності офіцерів (скільки було офіцерів – заявник не вказує) перед відвідуванням стоматолога. Уряд стверджував, що в силу регламенту Центру душеві процедури за присутності офіцерів проводились як заходи безпеки. Проте заявник стверджував, що це було саме покарання, а не захід безпеки. Заявник у рамках цього провадження поскаржився лише на один такий інцидент.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 135

Суд зазначає, по-перше, що присутні офіцери були тієї самої статі, що і заявник. По-друге, хоча заявник скаржився на те, що вони принижували його, наказавши йому приймати душ за їхньої присутності, заявник не стверджував, що під час прийняття душу співробітники принижували його, вербально чи фізично знущалися над ним. Також не проводився обстеження всього тіла.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 135

Беручи до уваги тривалість часу, проведеного заявником у Центрі в Меноїї, його часті трансфери з Центру до лікарні головним чином для призначення лікарів і той факт, що це, здається, був одноразовим випадком, Суд має застереження щодо загального обґрунтування безпеки, висунутого урядом. Незважаючи на це, беручи до уваги обставини інциденту та, зокрема, відсутність будь-яких принижуючих та/або каральних елементів, Суд приходить до висновку, що, хоча приймання душу перед офіцерами повинно спричинити *моральні незручності* для заявника, ця *незручність*

сама по собі не досягає мінімального рівня суворості, необхідного, щоб потрапити в сферу дії статті 3 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 137

Відповідно, ця скарга також є явно необґрунтованою і повинна бути визнана неприйнятною відповідно до п. 3(а) та п. 4 статті 35 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 138

Вимоги заявника за статтею 3 Конвенції є явно необґрунтованими через його неспроможність подати справу *prima facie* і, отже, продемонструвати *основу аргументованого позову*. Оскільки у цій справі Суд встановив, що заявник не подав *достовірної скарги* відповідно до матеріальної частини статті 3 Конвенції, його процесуальна скарга відповідно до цього положення також повинна бути відхилена як явно необґрунтована у значенні п. 3(а) та п. 4 статті 35 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 139

Щодо скарги щодо доступу до медичної допомоги у Центрі в Менойї, то хоча стаття 3 Конвенції не може трактуватися як загальне зобов'язання звільнити затриманих за станом здоров'я, держава зобов'язує захищати фізичне благополуччя осіб, позбавлених волі. Суд визнає, що медична допомога, яка надається у в'язниці, не завжди може бути на такому ж рівні, як у медичних закладах для суспільства в цілому. Тим не менше, держава повинна забезпечити, щоб охорона здоров'я затриманих була забезпечено *належним чином*, зокрема, шляхом надання їм відповідної медичної допомоги.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 147

Згідно з медичною документацією, наданою Урядом, та матеріалами справи в цілому, заявник у цій справі не страждав від будь-якого конкретного стану здоров'я, який міг би зробити його ув'язнення більш обтяжливим. Проаналізувавши великі обсяги медичних записів, Суд встановив, що немає жодних ознак того, що заявник не отримував належної медичної допомоги та/або лікування під час утримання в Центрі в Менойї. Навпаки, здається, що під час тримання під вартою він регулярно звертався і отримував медичну допомогу та лікування, включаючи ліки та препарати, не тільки в клініці на місці, проте й у лікарні. Крім того, Суд уже встановив, що його версія подій 19 жовтня 2013 року не збігається з медичною картою. Це правда, що під час тримання під вартою у заявника погіршилось психологічне здоров'я, і він двічі випивав шампунь, перебуваючи під вартою у Центрі в Менойї, і подрывав-

ся, але його тоді доставляли до лікарні, а також відвідували психіатр. Слід визнати, що за цих обставин більш ретельне психіатричне спостереження могло б бути корисним заявнику, але з огляду на той факт, що він продовжував отримувати медичну допомогу упродовж усього свого тримання в Менойї, Суд вважає, що цього недостатньо для того, щоб порушити питання відповідно до статті 3 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 149

Отже, твердження заявника щодо відсутності необхідної медичної допомоги під час утримання його у Центрі в Менойї не було належно обґрунтованим. Звідси випливає, що ця скарга є явно необґрунтованою і її слід відхилити відповідно до п. 3(а) та п. 4 статті 35 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 150

Щодо скарги щодо блоку № 10 Центральної в'язниці Нікосії, поліцейського відділення Арадиппу, поліцейського відділення Поліс Хрисохус та поліцейського відділення Айя-Напі, то Суд вважає непотрібним розглядати питання щодо вичерпання національних засобів правового захисту відповідно до цього пункту або про те, чи входить перший період тримання заявника під вартою в центральних тюрмах Нікосії у шестимісячний строк, оскільки Суд вважає, що скарга заявника щодо утримання у вищезазначених закладах у будь-якому випадку є неприйнятною з наступних причин.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 163

По-перше, у своїй заяві заявник не описував умов утримання у жодному з цих закладів; заявник не навів *конкретних деталей* про камери чи інші аспекти фізичних умов, таких як освітлення, вентиляція, санітарні умови, фізичні вправи та харчування. Заявник також не надав жодних деталей у своїх подальших спостереженнях та не піддав сумнівам опис Уряду умов свого ж ув'язнення. Його заява ґрунтувалася на *характері цих установ як таких та тривалості* його утримання у цих закладах.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 164

Поліцейські та інші подібні установи, які за своєю суттю є місцями, призначеними для розміщення людей на *дуже короткий час*, не є належними місцями для тримання людей, які чекають на застосування такого адміністративного заходу як депортація. Однак, оцінюючи, чи мало місце порушення статті 3 Конвенції, Суд бере до уваги висновки, зроблені КЗК щодо умов утримання в таких закладах на тривалий період, конкретних недоліків щодо

тримання заявника під вартою в кожному конкретному випадку, зокрема, перенаселеність, відсутність відкритого простору для фізичних вправ, погані санітарні умови, неякісна їжа, а також тривалість утримання заявника («*Haghilo*», n.n. 160-69; «*H.A. and Others v Greece*», № 19951/16, n.n. 166-70; «*S.Z. v Greece*», n. 40; «*Thuo*», n.n. 159-63; «*Preci v Greece*» (dec.), № 9387/15; «*Ciocan and Others v Greece*» (dec.), № 41806/13; «*Chazaryan and Others v Greece*», № 76951/12, де у всіх Суд постановив, що утримання в установі такого типу на короткі періоди автоматично не призводить до порушення статті 3 Конвенції).

«*Monir Lotfy v. Cyprus*», n. 165

Заявника утримували у блоці № 10 Центральної в'язниці Нікосії упродовж 7 днів. Потім заявника утримували у поліцейському відділенні Арадиппу упродовж 20 днів, потім знову в блоці №10 на 1 місяць і 20 днів, у поліцейському відділенні Поліса Хрисохуса упродовж 4 днів, та в поліцейському відділенні Айя-Напи упродовж 18 днів.

«*Monir Lotfy v. Cyprus*», n. 167

У зазначених закладах заявник мав від 3,5 до 10,8 кв.м. особистого простору. У Центральній в'язниці Нікосії, де його тримали найдовше, він мав 4,5 кв.м., у дільниці Айя-Напа близько 9,4 кв.м., а в дільниці Поліс Хрисохус – близько 10,8 кв.м. У цих трьох приміщеннях він мав доступ до природного освітлення та свіжого повітря, а також доступ до санітарних приміщень та засобів гігієни. І в Центральній в'язниці Нікосії, і в дільниці Айя-Напа він мав доступ до фізичних вправ на відкритому повітрі. Хоча в дільниці Поліс Хрисохус заявник мав доступ лише до внутрішнього двору для позакамерних вправ, його там затримали лише 4 дні, а потім перевели до дільниці Айя-Напа.

«*Monir Lotfy v. Cyprus*», n. 168

У поліцейській дільниці Арадиппу, де заявник мав близько 3,5 кв.м. особистого простору, Суд бере до уваги зауваження КЗК про незадовільний доступ до природного освітлення, погані гігієнічні умови та небезпечний центр утримання. Суд також зазначає, що у цій дільниці був лише внутрішній двір. Однак він зазначає, що заявника тримали там упродовж короткого періоду 12 днів, а потім перевезли до Центральної в'язниці Нікосії, де він скористався кращими умовами та відкритим подвір'ям.

«*Monir Lotfy v. Cyprus*», n. 169

З огляду на загальні умови цих установ, як описано вище, відсутність конкретних скарг заявника та тривалість утримання заявника в цих установах, Суд вважає, що рівень, необхідний для визнання ув'язнення нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження, досягнуто не було.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 170

Суд пам'ятає про аргументи заявника, що стосуються його частих переїздів та утримання в різних закладах. Тим не менш, Суд встановлює, що вони не порушують жодних питань відповідно до статті 3 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 171

Стосовно Центру в Менойї, то Суд одразу ж зазначає, що заявник утримувався в цьому Центрі, який є спеціалізованим центром для утримання нелегальних мігрантів, двічі, а саме з 18 лютого по 6 липня 2013 року та з 30 вересня 2013 року до його депортації 8 липня 2014 року.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 173

Як і його скарга щодо інших ізоляторів, скарга заявника у формі заяви та подальших спостережень є загальною, без надання конкретних деталей про фізичні умови його утримання в цьому центрі. Крім того, заявник не спростовував опис умов ув'язнення, наданий Урядом. Заявник лише послався на звіт КЗК за 2014 рік.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 174

Беручи до уваги висновки КЗК, висновки Омбудсмена, опис Уряду умов, а також відсутність у заявника конкретної інформації щодо будь-яких конкретних недоліків, Суд доходить висновку, що *виключно недостатній особистий простір*, наданий затриманим під час утримання заявника в цьому центрі, порушує питання відповідно до статті 3 Конвенції. Отже, Суд обмежить розгляд скарги за цим пунктом цим питанням.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 175

КЗК у своєму звіті за 2014 рік висловив занепокоєння загальною проблемою недостатнього особистого простору для кожного затриманого в Центрі в Менойї, зазначивши, що умови життя були обмеженими, оскільки до 8-ми осіб утримувались у багатокамерних камерах площею лише близько 17 кв.м., тобто трохи більше 2 кв.м. житлової площі на одного затриманого. Тому КЗК рекомен-

дував владі зменшити офіційний ліміт багатокамерних камер до 4-х осіб.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 181

Уряд стверджував, що заявник утримувався у камері площею 18,36 кв.м., яка на той час використовувалася для утримання до 8-ми ув'язнених, і що під час свого затримання він перебував у камері разом із від 4-х до 7-ми інших ув'язнених. Отже, Суд зазначає, що, залежно від кількості інших ув'язнених, заявник повинен був мати від 2,29 кв.м. до 4,59 кв.м. особистого простору. Отже, коли заявник утримувався разом із 7-ма іншими затриманими, він мав би лише 2,29 кв.м. особистого простору, що було явно нижче прийняттого мінімального стандарту. Беручи до уваги відповідні принципи, проголошені в його прецедентній практиці, Суд приходить до висновку, що у цій справі виникає сильна презумпція порушення статті 3 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 182

Повертаючись до того, чи існують фактори, здатні спростувати цю презумпцію, Суд зазначає, що Уряд не надав жодних документів щодо кількості затриманих, які утримувались із заявником у камері щодня упродовж усього періоду його утримання. Отже, оскільки Уряд не довів, що необхідний особистий простір заявника обмежувався на короткий час, випадково та у незначній мірі, ця презумпція не може бути поставлена під сумнів.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 183

Поданих вище міркувань достатньо для того, щоб Суд міг зробити висновок, що упродовж відповідного періоду умови утримання заявника створювали для заявника труднощі, що перевищували неминучий рівень страждань, притаманних законному позбавленню свободи, і, таким чином, становили неналежне поводження, заборонене статтею 3 Конвенції.

«Monir Lotfy v. Cyprus», n. 185

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ ПРИВАТНИХ ОСІБ

Стаття 3 Конвенції вимагає від держави вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, які перебувають під її юрисдикцією, не були піддані катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню, у тому числі поганому поводженню з боку *приватних осіб*.

«*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», n. 50;
 «*Voykin and Others v. Ukraine*», n. n. 112-119;
 «*Z. and Others v. the UK*» [GC], n.n. 73-75;
 «*S., V. and A. v. Denmark*» [GC], n. 124;
 «*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 121;
 «*X. and Others v. Bulgaria*», n. 177⁴⁰⁵;
 «*O’Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 144;
 «*Orlik v. Ukraine*», n. 35⁴⁰⁶

Стаття 3 Конвенції вимагає від влади проведення ефективного розслідування передбачуваного жорстокого поводження, навіть якщо воно було нанесено *приватними особами*.

«*T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova*», n. 38⁴⁰⁷;
 «*Aleksandr Nikonenko v. Ukraine*», n. 43;
 «*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 125

Стаття 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного офіційного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження мало місце з боку *приватних осіб*.

«*97 members of the Gldani Congregation...v. Georgia*», n. 97;
 «*Biser Kostov v. Bulgaria*», n. 77⁴⁰⁸;
 «*Hovhannisyán v. Armenia*», n. 55;
 «*Denis Vasilyev v. Russia*», n. 99⁴⁰⁹;
 «*O’Keeffe v. Ireland*» [GC], n. 170

⁴⁰⁵ «*X. and Others v. Bulgaria*», application № 22457/16, judgment 02.02.2021

⁴⁰⁶ «*Orlik v. Ukraine*», application № 27454/11, judgment 11.02.2016

⁴⁰⁷ «*T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova*», application № 26608/11, judgment 28.01.2014

⁴⁰⁸ «*Biser Kostov v. Bulgaria*», application № 32662/06, judgment 10.01.2012

⁴⁰⁹ «*Denis Vasilyev v. Russia*», application № 32704/04, judgment 17.12.2009

Не можна вважати в принципі, що про позитивні обов'язки провести офіційне розслідування жорстокого поведження йдеться лише у випадках, які стосуються актів поганого поведження з боку агентів держави.

«Milena Felicia Dumitrescu v. Romania», n. 51;

«M.C. v. Bulgaria», n. 151

Стаття 3 Конвенції, так і стаття 8 Конвенції покладають на держави зобов'язання охороняти фізичну та психологічну недоторканність особи. Як було зазначено Судом раніше, позитивні зобов'язання органів влади у цьому контексті можуть включати обов'язок підтримувати та застосовувати на практиці адекватну правову базу, що забезпечує захист від актів насильства з боку *приватних осіб*. Зокрема, діти та інші вразливі особи мають право на ефективний захист.

«M. and C. v. Romania», n.n. 107-11;

«M.P. and Others v. Bulgaria», n. 108;

«R.B. v. Estonia», n. 78

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ

Стаття 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення *ефективного офіційного розслідування* тверджень про жорстоке поведження, навіть якщо таке поведження мало місце з боку приватних осіб.

«*Denis Vasilyev v. Russia*», n. 99⁴¹⁰;

«*Biser Kostov v. Bulgaria*», n. 77⁴¹¹;

«*Skorokhodov v. Ukraine*», n. 32;

«*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 71

Розслідування серйозних обвинувачень у жорстокому поведженні має бути як *оперативним*, так і *ретельним*. Це означає, що влада повинна завжди робити *серйозну* спробу з'ясувати, що сталося, і не має спиратися на поспішні або необґрунтовані висновки, щоб припинити розслідування або використовувати їх як основу для своїх рішень. Вона повинна вживати *усіх* доступних обґрунтованих заходів для отримання доказів щодо цього інциденту, включаючи *inter alia* свідчення очевидців та висновок судової експертизи.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 126

Загалом, для того, щоб розслідування було ефективним, установи та особи, відповідальні за його проведення, повинні бути *незалежними* від тих, хто має до цього відношення. Це означає не лише відсутність будь-якого ієрархічного або інституційного зв'язку, а й *практичну* незалежність. Незалежно від обставин влада повинна діяти *за власним бажанням*

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 127

Щоб бути ефективним, розслідування має бути здатним призвести до виявлення та покарання винних.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 127

Розслідування також має бути достатньо *широким*, щоб дозволити слідчим органам брати до уваги не лише дії державних

⁴¹⁰ «Denis Vasilyev v. Russia», application № 32704/04, judgment 17.12.2009

⁴¹¹ «Biser Kostov v. Bulgaria», application № 32662/06, judgment 10.01.2012

агентів, які безпосередньо використовували силу, але і всі *супутні обставини*.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 127

Будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність встановити причину травми чи особи/відповідальних осіб, може призвести до ризику падіння рівня ефективності.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 127

Якщо особа висуває небезпідставну скаргу про те, що вона зазнала надзвичайно поганого поводження з боку агентів держави на порушення статті 3 Конвенції, це вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, що здатне забезпечити встановлення і покарання винних осіб. Таке розслідування, як і розслідування за статтею 2 Конвенції, повинно бути здатним привести до встановлення і покарання винних.

«A.N. v. Ukraine», n. 65;

«Aleksakhin v. Ukraine», n. 49⁴¹²;

«Aleksandr Smirnov v. Ukraine», n. 56⁴¹³;

«Assenov and Others v. Bulgaria», n. 102;

«Basenko v. Ukraine», n. 58⁴¹⁴;

«Bilyy v. Ukraine», n. 69;

«Bocharov v. Ukraine», n. 55⁴¹⁵;

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 276;

«Dikme v. Turkey», n. 101;

«Hassan v. the UK» [GC], n. 62;

«Hovhannisyán v. Armenia», n. 51;

«Ismailov v. Ukraine», n. 42⁴¹⁶;

«Kapuštyak v. Ukraine», n. 74;

«Kaverzin v. Ukraine», n. 108⁴¹⁷;

«Kirpichenko v. Ukraine», n. 84;

«Kovalchuk v. Ukraine», n. 65⁴¹⁸;

«Krašťanov v. Bulgaria», n. 57;

«Kucheruk v. Ukraine», n. 155;

«Kulik v. Ukraine», n. 49⁴¹⁹;

«Labita v. Italy», n. 131;

⁴¹² «Aleksakhin v. Ukraine», application № 31939/06, judgment 19.07.2012

⁴¹³ «Aleksandr Smirnov v. Ukraine», application № 38683/06, judgment 15.07.2010

⁴¹⁴ «Basenko v. Ukraine», application № 24213/08, judgment 26.11.2015

⁴¹⁵ «Bocharov v. Ukraine», application № 21037/05, judgment 17.03.2011

⁴¹⁶ «Ismailov v. Ukraine», application № 17323/04, judgment 27.11.2008

⁴¹⁷ «Kaverzin v. Ukraine», application № 23893/03, judgment 15.05.2012

⁴¹⁸ «Kovalchuk v. Ukraine», application № 21958/05, judgment 04.11.2010

⁴¹⁹ «Kulik v. Ukraine», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

«Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine», n. 66;
 «Lunev v. Ukraine», n. 90;
 «Mahmut Kaya v. Turkey», n. 86⁴²⁰;
 «Milena Felicia Dumitrescu v. Romania», n. 52;
 «Naumenko v. Ukraine», n. 110;
 «O’Keeffe v. Ireland» [GC], n. 172;
 «Ogorodnik v. Ukraine», n. 87;
 «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 64;
 «Poltoratskiy v. Ukraine», n.n. 121-124⁴²¹;
 «Pomilyayko v. Ukraine», n. 53⁴²²;
 «Serikov v. Ukraine», n. 77;
 «Sylenok and Tekhnoservis-Plus v. Ukraine», n. 73;
 «Tarasov v. Ukraine», n. 68;
 «Vergelskiy v. Ukraine», n. 97⁴²³;
 «Yaremenko v. Ukraine», n. 64;
 «Yaşa v. Turkey», n. 98;
 «Yevgeniy Petrenko v. Ukraine», n. 65;
 «Zyakun v. Ukraine», n. 39⁴²⁴

Процесуальні зобов’язання щодо проведення офіційного розслідування про неналежне поводження виникають у держави одразу ж після того, як питання було доведено до відома органів влади.

«O’Keeffe v. Ireland» [GC], n. 173

Розслідування за статтею 3 Конвенції має привести до виявлення і покарання відповідальних осіб. Якщо б це було не так, загальна правова заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, попри своє фундаментальне значення, була б неефективною на практиці й у деяких випадках представникам держави було б можливо фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем.

«Assenov and Others v. Bulgaria», n. 102;
 «Kozinets v. Ukraine», n. 59;
 «Kobets v. Ukraine», n. 51⁴²⁵;
 «Labita v. Italy», n. 131;
 «Basenko v. Ukraine», n. 58⁴²⁶

⁴²⁰ «Mahmut Kaya v. Turkey», application № 22535/93, judgment 28.03.2000

⁴²¹ «Poltoratskiy v. Ukraine», application № 38812/97, judgment 29.04.2003

⁴²² «Pomilyayko v. Ukraine», application № 60426/11, judgment 11.02.2016

⁴²³ «Vergelskiy v. Ukraine», application № 19312/06, judgment 12.03.2009

⁴²⁴ «Zyakun v. Ukraine», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

⁴²⁵ «Kobets v. Ukraine», application № 16437/04, judgment 14.02.2008

⁴²⁶ «Basenko v. Ukraine», application № 24213/08, judgment 26.11.2015

Для того, щоб таке розслідування вважалось «ефективним», воно повинно призвести до встановлення фактів справи та до встановлення і покарання винних осіб. Це не є обов'язком досягнення результату, але обов'язком *вжиття заходів*. Державні органи повинні вживати усіх розумних і доступних їм заходів для забезпечення збирання доказів, що стосуються події, включаючи, серед іншого, покази свідків, висновки судових експертиз та ін. Будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність до встановлення походження тілесних ушкоджень або винних осіб, створюватиме небезпеку недотримання цього стандарту, а вимога *оперативності та розумної швидкості* є безумовною у цьому контексті.

«*Assenov and Others v. Bulgaria*», п. 102;

«*Mikheyev v. Russia*», п. 107⁴²⁷;

«*Ogorodnik v. Ukraine*», п. 87;

«*A.N. v. Ukraine*», п. 65

Обов'язок проводити розслідування – це не обов'язок «досягти результату», це обов'язок «*вжити заходів*».

«*Aleksandr Smirnov v. Ukraine*», п. 58;

«*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», п. 65;

«*Hovhannisyan v. Armenia*», п. 51;

«*Kulik v. Ukraine*», п. 49⁴²⁸;

«*Zelenin v. Russia*», п. 42

Заявник та його захисники почали подавати скарги про жорстоке поводження не одразу, що могло зменшити шанси отримання переконливих результатів щодо стверджуваного жорстокого поводження. Проте ця скарга стосується процесуального аспекту статті 3 Конвенції, яким передбачено обов'язок засобів, а не обов'язок досягнення результату. Відтак заявник подав до національних органів влади небезпідставну скаргу про жорстоке поводження і, відповідно, вони були зобов'язані вжити усіх необхідних заходів для проведення ефективного розслідування відповідно до статті 3 Конвенції.

«*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», п. 66

Порушення статті 3 Конвенції в матеріальному аспекті не було через те, що заявник подав замало доказів, які б свідчили про застосування до нього нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Проте й органи влади також не здійснили не-

⁴²⁷ «*Mikheyev v. Russia*», application № 77617/01, judgment 26.01.2006

⁴²⁸ «*Kulik v. Ukraine*», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

обхідної перевірки заяв щодо застосування до нього поведження, забороненого статтею 3 Конвенції.

«*Labita v. Italy*», n.n. 127-136⁴²⁹

Держава відповідає за благополуччя осіб, взятих під варту, і органи влади зобов'язані захищати таких осіб. На органи влади покладається обов'язок надати звіт щодо ушкоджень, завданих особам, що перебувають під їхнім контролем.

«*Afanasyev v. Ukraine*», n.n. 62-63;

«*Bocharov v. Ukraine*», n. 48;

«*Esen v. Turkey*», n. 28;

«*Yaz v. Turkey*», n. 30

Розслідування небезпідставних скарг про жорстоке поведження також повинно бути *ретьельним*. Це означає, що органи влади завжди повинні добросовісно намагатися з'ясувати те, що трапилось, та не покладатися на поспішні й необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень. Вони повинні вживати всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які мають відношення до події *inter alia* показань очевидців, експертних висновків і подальших посилань.

«*Adnaravlov v. Ukraine*», n. 45;

«*Aleksandr Nikonenko v. Ukraine*», n. 43

«*Assenov and Others v. Bulgaria*», n. 102;

«*Bocharov v. Ukraine*», n. 56;

«*Gordiyenko v. Ukraine*», n. 92;

«*Gul v. Turkey*», n. 89⁴³⁰;

«*Karabet and Others v. Ukraine*», n. 259;

«*Kaverzin v. Ukraine*», n.n. 108-109;

«*Kobets v. Ukraine*», n. 53;

«*Korobov v. Ukraine*», n. 78;

«*Kosumova v. Russia*», n. 91;

«*Kozinets v. Ukraine*», n. 60;

«*Kulik v. Ukraine*», n. 49⁴³¹;

«*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», n. 52⁴³²;

«*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 87;

«*Serikov v. Ukraine*», n. 77;

«*Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine*», n. 74;

⁴²⁹ «*Labita v. Italy*», application № 26772/95, judgment 06.04.2000

⁴³⁰ «*Gul v. Turkey*», application № 22676/93, judgment 14.12.2000

⁴³¹ «*Kulik v. Ukraine*», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

⁴³² «*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», application № 28440/07, judgment 24.03.2015

«*Tanrikulu v. Turkey*», n. 104⁴³³;
 «*Tarasov v. Ukraine*», n. 69;
 «*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», n. 65;
 «*Zelenin v. Russia*», n. 43;
 «*Zhebrailova and Others v. Russia*», n. 59;
 «*Zhyzitskyu v. Ukraine*», n. 48

Нездатність встановити агентів держави, винних у злочинному насильстві щодо затриманої особи, не може звільнити державу від відповідальності за Конвенцією.

«*Afanasyyev v. Ukraine*», n.n. 62-63;
 «*Yaz v. Turkey*», n. 30

Що стосується характеру розслідування, проведеного відповідними органами державної влади України на підставі скарг заявника, то в частині скарг на жорстоке поводження процесуальні гарантії статті 3 Конвенції переплітаються з гарантіями статті 13 Конвенції.

«*Naumenko v. Ukraine*», n. 129

Вимога статті 13 Конвенції, внаслідок якої кожна особа, яка обґрунтовано скаржитися на порушення статті 3 Конвенції, повинна мати ефективний засіб правового захисту та необхідні процесуальні гарантії від зловживання з боку представників держави, залежить від конкретних обставин справи.

«*Naumenko v. Ukraine*», n. 129;
 «*Ilhan v. Turkey*»

Покаравши офіцера міліції за допомогою м'якого вироку, що не передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, більш ніж через 8 років після вчинення ним злочину, держава сприяла виникненню в офіцера *відчуття безкарності*, замість того щоб продемонструвати йому, як вона мала б це зробити, що таким діям у жодному разі не потуратимуть.

«*Aleksakhin v. Ukraine*», n. 58

Справа не була складною ні юридично, ані фактологічно. Під час досудового розслідування органи влади приймали безпідставні рішення про закриття справи або зупинення досудового розслідування, що призвело до того, що справу було закрито судом у зв'язку із закінченням строків давності. Неefективне розслідування тверджень заявника про жорстоке поводження призвело до за-

⁴³³ «*Tanrikulu v. Turkey*», application № 23763/94, judgment 24.09.1999

кінчення строку давності, без вжиття необхідних заходів та зробило неможливим подальше продовження провадження. Отже, було порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

«Aleksandr Nikonenko v. Ukraine», n. 45

Створення органами влади *штучних* труднощів при отриманні доступу до матеріалів справи істотно впливає на ефективність процесу розслідування.

«Savitskyu v. Ukraine», n. 114

У своїх постановках органи влади посилалися на *поспішні* висновки та не робили *адекватних* спроб ретельно з'ясувати обставини справи. Держава не вжила всіх необхідних заходів, спрямованих на забезпечення проведення ефективного розслідування тверджень про жорстоке поводження.

«Gordiyenko v. Ukraine», n. 96

ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ МЕДИЧНИХ ДОКАЗІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Точне і вчасне документування і повідомлення таких медичних свідчень значно полегшить розслідування випадків можливо-го жорстокого поведження та притягнення винних до відповідальності, що, у свою чергу, діятиме як *потужний запобіжник* проти жорстокого поведження в майбутньому⁴³⁴.

Медико-санітарні служби в установах, які є точками входу в пенітенціарну систему, також мають зробити вирішальний внесок у запобігання жорстокому поведженню в період, що безпосередньо передує ув'язненню, а саме, коли особи перебувають під вартою в правоохоронних органах (наприклад, в поліції або жандармерії)⁴³⁵.

Доставлені до в'язниці особи повинні бути належним чином опитані і фізично обстежені медичним працівником якомога швидше після їх прийому⁴³⁶.

Опитування/обстеження повинно бути проведено упродовж 24 годин після надходження особи. Такий систематичний медичний огляд новоприбулих важливий з різних причин. Його належне виконання гарантуватиме, що будь-які травми, яких зазнали ці особи, а також пов'язані з ними заяви будуть документуватися без невинуватої затримки⁴³⁷.

Така ж процедура повинна застосовуватися, коли ув'язнений, який був переведений назад у поліцейський відділок для проведення слідчих дій, повертається до в'язниці. На жаль, у деяких державах, які відвідав Комітет, такі переведення все ще є звичай-

⁴³⁴ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поведження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 71.

⁴³⁵ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поведження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

⁴³⁶ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поведження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

⁴³⁷ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поведження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

ною практикою. Вони можуть спричинити високий ризик жорстокого поводження⁴³⁸.

Крім того, будь-який ув'язнений, який брав участь у ситуації, яка включала застосування насильства у в'язниці, повинен пройти негайний медичний огляд⁴³⁹.

Окрім в'язниць, існують й інші місця позбавлення волі, де особа може бути затримана упродовж тривалого періоду (тобто більш ніж на кілька днів). Це стосується, наприклад, центрів тимчасового перебування осіб, які утримуються згідно із законодавством про іноземців. Крім того, у ряді відвіданих Комітетом країн, різні категорії затриманих осіб (наприклад, адміністративні правопорушники, взяті під варту особи, які чекають на переведення у в'язницю або проходять процедуру подальшого розслідування) можуть утримуватися упродовж тривалого часу в «арештних будинках» або «ізоляторах тимчасового тримання». У таких місцях також слід проводити систематичний медичний огляд новоприбулих⁴⁴⁰.

Документ, що складається після медичного обстеження, згаданого у п. 73, повинен містити: (i) виклад заяв, зроблених особою, які мають відношення до медичного обстеження (у тому числі власний опис його/її стану здоров'я та будь-які твердження про жорстоке поводження); (ii) повний виклад об'єктивних медичних висновків, оснований на ретельному огляді; (iii) зауваження медичного працівника за пунктами (i) й (ii), де вказується, чи узгоджуються будь-які твердженнями й об'єктивні медичні показники⁴⁴¹.

Документ повинен також містити результати додаткових проведених обстежень, докладні висновки спеціалізованих консультацій та опис лікування травм і проведення будь-яких подальших процедур⁴⁴².

⁴³⁸ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

⁴³⁹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

⁴⁴⁰ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 73.

⁴⁴¹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 74.

⁴⁴² Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 74.

Результати медичного обстеження у випадках травматичних ушкоджень повинні бути записані у спеціальній формі, передбаченій для цієї мети, разом зі схемами тіла для відмічання травматичних ушкоджень. Такі схеми повинні зберігатися в медичній картці ув'язненого. Також було б бажано сфотографувати травми, також помістивши фотографії у медичну картку. Крім того, необхідно вести спеціальний реєстр травм, у який повинні записуватися всі види ушкоджень⁴⁴³.

Важливо чітко розмежувати вищезгадане медичне обстеження і процедуру, яку слід виконувати, коли затриманий передається у в'язницю. Остання процедура включає складання документації за підписом чергового тюремного співробітника і поліцейського конвою, а також, можливо, затриманої особи. Будь-які видимі пошкодження, які спостерігаються в ув'язненого в момент передачі в ув'язнення, як правило, мають бути записані в цій документації⁴⁴⁴.

Ця процедура має адміністративний характер, навіть якщо, як це іноді буває, вона відбувається за присутності співробітника медичної служби в'язниці. Вона в жодному разі не повинна замінювати процедури медичного обстеження, які були описані вище. Крім того, враховуючи наявність поліцейського конвою, а також занепокоєння, яке часто відчувається у момент входження у в'язницю, на цьому початковому етапі ув'язнені не повинні піддаватися допиту про походження будь-яких їхніх видимих пошкоджень. Тим не менш, документ, складений щодо видимих пошкоджень, повинен бути негайно направлений в санітарно-медичну службу в'язниці⁴⁴⁵.

Комітет надає велике значення дотриманню лікарської таємниці у в'язницях та інших місцях несвободи. Відповідно, так само як і будь-яке інше медичне обстеження затриманої особи, медичне обстеження, згадане у п. 73, повинно проводитися *за межами чутності* та – якщо тільки відповідних медичний працівник явно не просить про інше у цьому певному конкретному випадку – *за межами видимості* немедичного персоналу⁴⁴⁶.

⁴⁴³ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 74.

⁴⁴⁴ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 75.

⁴⁴⁵ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 75.

⁴⁴⁶ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 76.

Принцип конфіденційності не повинен ставати перешкодою для повідомлення медичних доказів жорстокого поводження, які медичні працівники збирають у відповідному випадку. Це б суперечило законним інтересам затриманих осіб та суспільства в цілому⁴⁴⁷.

Тому Комітет виступає за обов'язок *автоматичного повідомлення* для медичних працівників, які працюють у в'язницях або інших місцях несвободи, якщо вони отримують таку інформацію. Власне, такий обов'язок вже існує відповідно до законодавства багатьох держав, які відвідав Комітет, але часто не повною мірою виконується на практиці⁴⁴⁸.

У кількох останніх доповідях за результатами візитів Комітет рекомендував переглянути існуючі процедури з метою забезпечити, що кожен раз, коли медичними співробітниками реєструються травми, які узгоджуються з заявами про жорстоке поводження, зробленими затриманою особою, ця інформація негайно і систематично доводилася до відома відповідного органу, незалежно від бажання цієї особи. Якщо з'ясується, що затримана особа має травми, які явно свідчать про жорстоке поводження (наприклад, великі синці на підшвах ніг), але відмовляється розкрити їх причину або пояснює їх не жорстоким поводженням, його/її заява має бути точно задокументована і доведена до відома відповідного органу разом з повним переліком об'єктивних медичних висновків⁴⁴⁹.

«Відповідний орган», якому медичні співробітники повинні повідомляти про такі випадки, є, насамперед, незалежним органом, уповноваженим проводити службові розслідування за даним фактом і, за необхідності, порушувати кримінальну справу. Інші органи, які мають бути поінформовані, можуть включати органи, відповідальні за дисциплінарні розслідування або за нагляд за становищем осіб, які утримуються в установі, де може статися жорстоке поводження. Повідомлення також повинні бути доступні для затриманої особи та його/її адвоката⁴⁵⁰.

⁴⁴⁷ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 77.

⁴⁴⁸ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 77.

⁴⁴⁹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 77.

⁴⁵⁰ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 78.

Реальний механізм передачі інформації відповідним органам є різним у різних країнах у світлі організаційних структур і цілком може не включати прямий зв'язок між медичним працівником і таким органом. Повідомлення може бути передано через керівництво медичного працівника (наприклад, департамент охорони здоров'я на рівні міністерства) або керівництво установи утримання під вартою, в якій він/вона працює (наприклад, директора в'язниці). Проте незалежно від застосованого підходу, має бути забезпечена швидка передача інформації відповідному органу⁴⁵¹.

Супутнім наслідком обов'язку автоматичного повідомлення, згаданого у п. 77, є те, що медичний співробітник повинен поінформувати відповідну затриману особу про існування цього обов'язку, пояснивши, що складання такого повідомлення існує в рамках системи для запобігання жорстокому поводженню, і що направлення повідомлення відповідному органу не замінює собою подачу скарги у належному вигляді. Слушним моментом для повідомлення цієї інформації затриманому є момент, коли він/вона починає робити заяви про жорстоке поводження, та/або момент виявлення травм, що вказують на жорстоке поводження⁴⁵².

Якщо цей процес здійснюється з обережністю, більшість затриманих осіб не будуть заперечувати проти повідомлення. Що стосується тих осіб, є у яких зберігаються сумніви, медичний співробітник може обмежити зміст повідомлення об'єктивними медичними висновками⁴⁵³.

Повідомлення уповноваженому органу медичних доказів, що вказують на жорстоке поводження, повинно супроводжуватися ефективними заходами, щоб захистити особу, якої стосується повідомлення, а також інших затриманих осіб. Наприклад, співробітники в'язниці, які, як стверджується, брали участь у жорсткому поводженні, повинні до завершення розслідування виконувати обов'язки, що не передбачають регулярного контактування. Якщо можливе жорстоке поводження спричинене сусідами по камері, то ця затримана особа має бути переведена до іншої камери. Природно, якщо повідомлення стосується можливого жорстокого поводження з боку співробітників правоохоронних органів, затрима-

⁴⁵¹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, CPT/Inf(2013)29-part, 2013. П. 78.

⁴⁵² Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, CPT/Inf(2013)29-part, 2013. П. 79.

⁴⁵³ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, CPT/Inf(2013)29-part, 2013. П. 79.

ного не можна повертати їм за жодних обставин. У загальнішому плані, Комітет вважає, що мета повинна полягати в припиненні практики повернення ув'язнених осіб до правоохоронних органів для цілей розслідування; зокрема, будь-який додатковий допит відповідної особи, який може бути необхідним, повинен проводитися у приміщенні в'язниці⁴⁵⁴.

На додаток до повідомлення поіменно кожного випадку, у якому є медичні докази, що свідчать про жорстоке поводження, Комітет рекомендує, щоб усі травматичні ушкодження в результаті всіх можливих причин, контролювалися і періодично представлялися у відповідні органи (наприклад, керівництву в'язниці, міністерству) через анонімні статистичні дані. Така інформація може бути безцінною для виявлення проблемних ділянок⁴⁵⁵.

Для забезпечення відповідності стандартам, описаним вище, повинна бути запропонована спеціальна підготовка медичних працівників, які працюють у в'язницях та інших місцях, у яких особа може утримуватися упродовж тривалого періоду часу. На додаток до розвитку необхідних навичок з документування та пояснення виникнення травм, а також забезпечення знання про обов'язок повідомляти та відповідну процедуру, таке навчання повинно охоплювати техніку опитування осіб, які, можливо, піддавалися жорстокому поводженню⁴⁵⁶.

Було б також доцільно для відповідних медичних працівників отримувати через регулярні проміжки часу зворотну інформацію про заходи, вжиті владою після направлення їх повідомлень. Це може допомогти синтезувати конкретні заходи, за допомогою яких їх навички з документування та повідомлення можуть бути поліпшені, і, у загальнішому, стане нагадуванням про важливість цього конкретного аспекту їхньої роботи⁴⁵⁷.

До систематичного медичного обстеження, згаданого у п. 73, затримані особи часто проводять деякий час під вартою співробітників органів правопорядку з метою допиту та інших слідчих

⁴⁵⁴ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 80.

⁴⁵⁵ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 81.

⁴⁵⁶ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 82.

⁴⁵⁷ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 82.

дій. Під час цього періоду, який може тривати від декількох годин до одного або більше днів, залежно від правової системи, ризик жорстокого поводження може бути особливо високим. Отже, Комітет рекомендує забезпечити конкретні гарантії упродовж цього часу, зокрема право на доступ до лікаря. Як неодноразово наголошувалось Комітетом, прохання особи, що перебуває під вартою у поліції або жандармерії, про консультацію лікаря, повинно виконуватися завжди; співробітники органів правопорядку не можуть «фільтрувати» такі запити⁴⁵⁸.

Документ, що складається після будь-якого медичного обстеження особи, яка перебуває під вартою в поліції, повинен відповідати вимогам, викладеним вище у п. 74, а конфіденційність обстеження повинна бути гарантована, як описано у п. 76. Крім того, обов'язок автоматичного повідомлення, згаданий у п. 77, має застосовуватися щоразу, коли медичні свідчення, зібрані в ході обстеження, вказують на жорстоке поводження. Усі ці умови повинні бути дотримані, незалежно від того, чи медичні працівники офіційно викликаються на прохання затриманої особи, чи при виконанні службових обов'язків за ініціативою правоохоронних органів⁴⁵⁹.

Засоби для реалізації обов'язку повідомлення у таких випадках повинні відображати гостроту ситуації. Співробітник медико-санітарної служби повинен передати своє повідомлення прямо й безпосередньо до органу, який має найкращі можливості, щоб швидко втрутитися і покласти край будь-якому жорстокому поводженню, що відбувається. Функції цього органу будуть залежати від правової системи і конкретних обставин справи⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 83.

⁴⁵⁹ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 84.

⁴⁶⁰ Документування та повідомлення медичних доказів жорстокого поводження. 23-я Загальна доповідь, СРТ/Inf(2013)29-part, 2013. П. 84.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ПОВНОТА РОЗСЛІДУВАННЯ

Національні органи влади *не* повинні створювати враження, що вони готові залишити жорстоке поводження безкарним.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 126

Для того, щоб бути ефективним, розслідування має відповідати декільком базовим вимогам, сформульованим Судом: у першу чергу розслідування має бути *незалежним*.

«Kosumova v. Russia», n. 89

Мінімальні стандарти ефективності включають у себе вимоги, що розслідування має бути ретельним, незалежним, безстороннім та підконтрольним громадськості, а також що компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю й оперативністю.

«Savitskyu v. Ukraine», n. 99;

«Aleksakhin v. Ukraine», n. 55⁴⁶¹;

«Belousov v. Ukraine», n. 55;

«Lotarev v. Ukraine», n. 87⁴⁶²

Мінімальні критерії ефективності також включають вимоги того, що таке розслідування має бути незалежним, безстороннім, а також бути предметом прискіпливої уваги з боку громадськості, і при цьому компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю.

«Aleksakhin v. Ukraine», n. 55;

«Kucheruk v. Ukraine», n. 155;

«Yaremenko v. Ukraine», n. 64;

«Menesheva v. Russia», n. 67

Розслідування повинно бути незалежним від виконавчої влади. Незалежність розслідування передбачає не лише відсутність ієрархічного чи інституційного зв'язку, але й незалежність у *практичній площині*.

«Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine», n. 64;

«Lopatyn and Medvedskiy v. Ukraine», n. 66;

⁴⁶¹ «Aleksakhin v. Ukraine», application № 31939/06, judgment 19.07.2012

⁴⁶² «Lotarev v. Ukraine», application № 29447/04, judgment 08.04.2010

«*Mehmet Emin Yüksel v. Turkey*», n. 37⁴⁶³;
 «*Karabet and Others v. Ukraine*», n. 260;
 «*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 276;
 «*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 183;
 «*Kulik v. Ukraine*», n. 49⁴⁶⁴;
 «*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 87;
 «*Oğur v. Turkey*» [GC], n.n. 91-92

Слідство має закінчуватися обґрунтованою постановою, щоб запевнити громадськість у дотриманні принципу верховенства права.

«*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 87

Проведення внутрішнього розслідування та/або досудового розслідування за скаргою на дії працівників міліції *не* відповідає вимогам Конвенції.

«*Savitskyu v. Ukraine*», n. 103

Приймаючи версію про випадкове падіння заявника, органи влади мали виявити особливу ретельність при огляді місця події та встановленні точного розташування тіла заявника. Проте органи влади не встановили з належною точністю, де саме офіцери міліції знайшли заявника та якою була відстань від цього місця до наявної в парку огорожі.

«*Savitskyu v. Ukraine*», n. 108

Твердження держави про стан алкогольного сп'яніння особи вимагає наявності тестів на вміст алкоголю в крові.

«*Savitskyu v. Ukraine*», n. 112

У випадках, коли прокурори потребують оперативної підтримки з боку іншої служби для розслідування випадків можливого жорстокого поведження з боку працівників поліції, така підтримка має надаватися з повністю незалежного джерела, а не від регіональних управлінь поліції⁴⁶⁵.

Незалежний механізм для розслідування скарг на поведження під час тримання під вартою в поліції є *важливою гарантією*⁴⁶⁶.

⁴⁶³ «*Mehmet Emin Yüksel v. Turkey*», application № 40154/98, judgment 20.07.2004

⁴⁶⁴ «*Kulik v. Ukraine*», application № 10397/10, judgment 19.03.2015

⁴⁶⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 25, P. 15.

⁴⁶⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 21, P. 14.

Комітет рекомендував створити орган, що складається з незалежних осіб, для проведення ретельного розслідування методів, які використовували офіцери поліції у відділенні поліції м. Лімасол під час затримання та допиту підозрюваних⁴⁶⁷.

Комітет рекомендує владі Румунії вжити заходів для забезпечення діяльності прокурорів, яким доручено розслідувати заяви про жорстоке поводження з боку співробітників органів правопорядку, власними слідчими як засіб посилення незалежності, оперативності та ретельності розслідувань⁴⁶⁸.

Критеріями ефективності розслідувань є наступне: 1) чи є особи, відповідальні за проведення розслідування, незалежними та неупередженими щодо осіб, причетних до подій; 2) чи проводиться розслідування швидко та ретельно⁴⁶⁹.

⁴⁶⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 9, P. 8.

⁴⁶⁸ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 27, P. 19.

⁴⁶⁹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 17, P. 14.

САБОТУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

Суд засуджує методи проведення розслідувань, які фактично становлять форму саботування розслідування.

«*Savitskyu v. Ukraine*», n.n. 121-122;

«*Drozd v. Ukraine*», n.n. 68-71⁴⁷⁰;

«*Grinenko v. Ukraine*», n. 62⁴⁷¹

Розслідування характеризувалося різними затримками – не тільки при збиранні доказів, але й при повідомленні заявника про винесені постанови, що значною мірою перешкоджало йому брати участь у зазначених перевірках і оскаржувати їх результати. Підхід органів влади до перевірки скарг заявника здебільшого мав на меті виправдання підозрюваних офіцерів міліції, а не встановлення справжніх обставин, за яких було завдано тілесних ушкоджень.

«*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 88

У рішенні у справі «*Kaverzin v. Ukraine*» Суд дійшов висновку, що небажання органів влади забезпечити проведення оперативного та ретельного розслідування скарг підозрюваних у вчиненні злочинів на жорстоке з ними поводження становить системну проблему у розумінні статті 46 Конвенції. У цій справі також не було докладено жодних вагомих зусиль для розслідування скарг заявника на жорстоке поводження.

«*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 89

Заявнику чинилися перешкоди в отриманні інформації про хід розслідування. Зокрема, його не повідомляли про постанову про відмову в порушенні кримінальної справи близько 13 місяців. Жодних пояснень такої затримки надано не було.

«*Kapushnyak v. Ukraine*», n. 81

⁴⁷⁰ «*Drozd v. Ukraine*», application № 12174/03, judgment 30.07.2009

⁴⁷¹ «*Grinenko v. Ukraine*», № 33627/06, judgment 15.11.2012

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОКУРАТУРА

Як Суд установлював у минулому у справах щодо України, процедури подання скарг до вищих прокурорів або до суддів не є такими, які можуть забезпечити адекватне розслідування скарг на погане поводження з боку поліції та на погане розслідування. Так, Суд зазначив, що хоч прокурори та судді, розглядаючи скарги та заяви на погане поводження, нерідко зазначали, що необхідні дії повинні були вчинятися, зазначені вказівки або ігнорувалися, або виконувалися формально та без належної старанності. Це, у свою чергу, призводило до тривалих або повторних перевірок таких скарг з боку прокурорів та суддів, хоч ці скарги й не мали належного ефекту.

«Adnaravlov v. Ukraine», n. 39

Щодо тверджень про жорстоке поводження в колонії, Суд зазначає, що подання скарги прокурору, який здійснює пенітенціарний нагляд, не було ефективним і доступним засобом правового захисту. Зокрема, правовий статус такого прокурора, його близькість до посадових осіб колонії, з якими прокурор щодня наглядає за відповідною колонією, та його інтеграція до пенітенціарної системи не надають достатніх гарантій, щоб забезпечити проведення незалежного та неупередженого розгляду скарг на жорстоке поводження, поданих проти співробітників колонії.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 251

Органи прокуратури розглядали скарги заявника на жорстоке поводження в межах одноразових *дослідчих перевірок*, при цьому кримінальна справа так і не була порушена. Проте раніше Суд у різних контекстах вже встановлював, що ця слідча процедура не відповідає принципам ефективного засобу юридичного захисту, зокрема тому, що слідчий, у провадженні якого знаходиться справа, може провести лише обмежене коло слідчих дій в межах дослідчої перевірки.

«Serikov v. Ukraine», n.n. 81-82

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ЗАПОБІГАННІ КАТУВАНЬ

Якщо в оглянутої особи виявлено тілесні ушкодження, що свідчать про можливе жорстоке поводження, слід негайно повідомити про це відповідного *прокурора* та надіслати йому копію акту про виявлені тілесні ушкодження⁴⁷².

Після реформи прокуратури, проведеної у 2016 році, *пенітенціарний нагляд* було виключено з переліку функцій прокуратури. Однак на практиці існують різні тлумачення відповідного законодавства. Комітет хотів би отримати більше інформації про *точну роль прокуратури* у здійсненні нагляду за різними місцями несповоди, зокрема, поліцейськими дільницями та в'язницями⁴⁷³.

Комітет рекомендує владі Італії забезпечити, щоб кожного разу, коли прокуратурі надається інформація з пенітенціарної установи, яка передає звіт про тілесні ушкодження та твердження про жорстоке поводження з боку органів правопорядку, вживалися заходи для відкриття досудового розслідування, щоб негайно призначити судово-медичну експертизу стверджуваної жертви, допит стверджуваної жертви, ймовірних злочинців та свідків, а також збір відповідних доказів⁴⁷⁴.

⁴⁷² Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 28, P. 18.

⁴⁷³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 14, P. 13.

⁴⁷⁴ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 19, P. 15.

ШВИДКІСТЬ ТА РЕТЕЛЬНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ

Розслідування серйозних звинувачень у жорстокому поводженні повинно бути *швидким і ретельним*. Це означає, що органи влади повинні завжди робити серйозну спробу з'ясувати те, що сталося, і не повинні покладатися на поспішні чи необґрунтовані висновки для закриття свого розслідування або як підстави для свого рішення. Органи влади повинні вжити всіх доступних їм розумних заходів для фіксації доказів, які стосуються інциденту, у тому числі, серед іншого, показання очевидців та криміналістичні докази. Будь-які недоліки в розслідуванні, які підривають його здатність установити причини ушкоджень або відповідальних осіб, ризикують порушити цей стандарт.

«*Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*», n. 52;

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 278;

«*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 183;

«*Hovhannisyan v. Armenia*», n. 51;

«*Kapuştyak v. Ukraine*», n. 74;

«*Boicenco v. Moldova*», n. 123⁴⁷⁵;

«*Tanrıku v. Turkey*», n. 104⁴⁷⁶;

«*Zyakun v. Ukraine*», n. 42⁴⁷⁷;

«*Orlik v. Ukraine*», n. 35;

«*Basenko v. Ukraine*», n. 58;

«*Lunev v. Ukraine*», n. 90;

«*Gül v. Turkey*», n. 89⁴⁷⁸

Оперативна реакція органів влади при розслідуванні тверджень про жорстоке поводження має велике значення для підтримки довіри суспільства до їх прихильності принципам верховенства права та для запобігання будь-яким ознакам змови або терпимості до незаконних дій.

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 278

⁴⁷⁵ «*Boicenco v. Moldova*», application № 41088/05, judgment 11.06.2006

⁴⁷⁶ «*Tanrıku v. Turkey*» [GC], application № 23763/94

⁴⁷⁷ «*Zyakun v. Ukraine*», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

⁴⁷⁸ «*Gül v. Turkey*», application № 22676/93, judgment 14.12.2000

РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ НА ПІДҐРУНТІ ЕТНІЧНОЇ АБО РАСОВОЇ ВОРОЖНЕЧІ

При проведенні розслідування насильницьких інцидентів, таких як жорстоке поведження, органи держави зобов'язані вживати всіх розумних заходів, щоб розкрити будь-який расистський мотив та встановити, чи може етнічна ворожнеча чи упередження відігравати певну роль у подіях.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 126

На практиці докази расової мотивації важко отримати. Зобов'язання держави розслідувати можливість расового підтексту насильницького акту є обов'язком використовувати свої зусилля і не є абсолютним. Влада повинна робити те, що є обґрунтованим за даних обставин, для збирання та забезпечення доказів, вивчення всіх практичних засобів відкриття істини та надання повністю обґрунтованого, неупередженого та об'єктивного рішення, не залишаючи підозрілих фактів, які можуть свідчити про насильство за ознакою раси.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 126

Протидіючи насильству та жорстокості з дискримінаційним наміром *на рівних підставах* із справами, що не мають таких підтексту, не потрібно запліщувати очі на специфіку дій, які особливо руйнують основні права. Невиконання принципів відмінності в ситуаціях, що суттєво відрізняються, може являти собою невинуватене поведження, несумісне зі статтею 14 Конвенції.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 126

Суд вважає встановленим, що: (i) атака на будинки була мотивована антиромськими настроями; (ii) міліція не вжила жодних заходів для захисту будинків заявників від нападу, і не надала жодної об'єктивної причини своєї бездіяльності; (iii) резолюція селищної ради та, зокрема, присутність поліції та її пасивність на місці нападу викликали офіційне схвалення нападу; (iv) ця атака стала поведженням, що принижує гідність, зокрема з огляду на ставлення влади.

«Burlya and Others v. Ukraine», n. 136

ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ТА АМНІСТІЙ (ПОМИЛУВАНЬ) ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КАТУВАННЯ

Результативність дій, вжитих у випадку жорстокого поводження, є невід'ємною складовою *превенції* жорстокого поводження. Довіра до задекларованої заборони катувань та інших форм жорстокого поводження підринається щоразу, коли посадові особи, винні у таких правопорушеннях, не притягнуті до відповідальності за свої дії. Якщо за інформацією, що свідчить про жорстоке поводження, не слідує швидка й ефективна реакція, ті, хто має намір застосовувати жорстоке поводження до затриманих осіб, швидко повірять – *і з достатніми підставами*, – що вони зможуть робити це *безкарно*. Навпаки, коли посадові особи, які наказують, санкціонують, потурають або продовжують катування або жорстоке поводження, притягуються до відповідальності, їм надається недвозначне повідомлення про те, що така поведінка не толерується⁴⁷⁹.

Якщо агента держави було звинувачено у вчиненні злочинів, пов'язаних із застосуванням катувань або жорстокого поводження, є дуже важливим, щоб проведенню кримінального провадження та винесенню вироку *не* перешкождали строки давності, а амністії або помилування *не* застосовувалися.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 126

Амністія в цілому є *несумісною* з обов'язком, покладеним на державу щодо розслідування випадків катування, а тому обов'язок щодо кримінального переслідування злочинців не повинен бути підірваний наданням безкарності злочинцю у формі закону про амністію, що може розглядатися як порушення міжнародного права.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 126

Зобов'язання держав переслідувати такі діяння, як катування та умисні вбивства, є добре усталеним у практиці Суду. Практика Суду підтверджує, що застосування амністії щодо вбивства або поганого поводження з цивільними особами суперечитиме зо-

⁴⁷⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 18, P. 16.

бов'язанням держави за статтями 2 і 3 Конвенції, оскільки воно перешкоджатиме розслідуванню таких діянь і обов'язково створить ситуацію безкарності винних осіб. Такий результат зменшить вагу мети захисту, гарантованого статтями 2 і 3 Конвенції, та зробить *ілюзорними* гарантії щодо права особи на життя і права не піддаватися поганому поводженню. Об'єкт і мета Конвенції як інструменту захисту фізичних осіб вимагають, щоб її положення тлумачилися і застосовувалися таким чином, щоб її гарантії були практичними та ефективними.

«Marguš v. Croatia» [GC], n. 127

СПРИЯННЯ ПОСИЛЕННЮ АТМОСФЕРИ БЕЗКАРНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД РЕАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГЕНТІВ ДЕРЖАВИ ЗА КАТУВАННЯ ВНАСЛІДОК СТРОКІВ ДАВНОСТІ

Заявник скаржився на те, що розслідування жорстокого поводження під час тримання під вартою у поліції не було ефективним, і що його права не були захищені. Покарання офіцерів поліції не було пропорційним стражданням, які заявник переніс внаслідок жорстокого поводження.

«Barovov v. Russia», n. 29⁴⁸⁰

Уряд стверджував, що заявник не може бути жертвою стверджуваного порушення, оскільки національна влада засудила двох офіцерів поліції, визнала бездіяльність слідчого органу та надмірну тривалість розслідування, а також забезпечила заявника компенсацією.

«Barovov v. Russia», n. 31

Заявник заявив, що звільнення офіцерів поліції від кримінальної відповідальності та умовні вироки були несумісними з превентивною роллю кримінальних санкцій у випадку катування, що нічого не було зроблено для притягнення до відповідальності третього учасника його жорстокого поводження, а компенсація була недостатньою.

«Barovov v. Russia», n. 31

По-перше, національні органи повинні усувати будь-яке порушення Конвенції. У зв'язку з цим питання про те, чи може заявник заявити, що він став жертвою стверджуваного порушення, є актуальним на всіх етапах провадження у рамках Конвенції. Рішення чи заходу, сприятливого для заявника, в принципі недостатньо, щоб позбавити його статусу жертви для цілей статті 34 Конвенції, якщо національні органи влади не визнають це прямо чи по суті, а

⁴⁸⁰ «Barovov v. Russia», application № 9183/09, judgment 15.06.2021

потім не забезпечують відповідного відшкодування за порушення Конвенції.

«*Gäfgen v. Germany*» [GC], n. 115⁴⁸¹;
«*Barovov v. Russia*», n. 37

Якщо особа висуває небезпідставну скаргу про те, що вона була піддана жорсткому поводженню з боку офіцерів поліції або інших агентів держави незаконно та з порушенням статті 3 Конвенції, це положення слід читати разом із загальним обов'язком держави відповідно до статті 1 Конвенції про забезпечення кожної людини під її юрисдикцією прав та свобод, визначених у Конвенції, що вимагає, як наслідок, ефективного офіційного розслідування.

«*Barovov v. Russia*», n. 38

Основною метою такого розслідування є забезпечення ефективного виконання національних законів, що забороняють катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання у справах, що стосуються агентів держави, а також забезпечення їх відповідальності за жорстоке поводження, яке відбувається під їх контролем.

«*Barovov v. Russia*», n. 38

Для того, щоб розслідування було ефективним, воно повинно мати можливість *встановити та покарати винних*. Хоча це не є обов'язком досягнення результатів, а радше *використання засобів*, будь-який недолік у розслідуванні, що підриває його здатність встановлювати причину ушкоджень або особу відповідальних агентів держави, ризикує порушити необхідний стандарт ефективності.

«*Barovov v. Russia*», n. 38

Швидка реакція органів влади у розслідуванні звинувачень у жорсткому поводженні є важливою для підтримки довіри громадськості до дотримання принципу верховенства права та запобігання будь-якої видимості змови або терпимості до протиправних дій.

«*Bouyid v. Belgium*» [GC], n.n., 117, 119, 120, 121⁴⁸²;
«*Barovov v. Russia*», n. 38

Результати кримінальних проваджень, включаючи *кримінальні покарання*, а також *вжиті дисциплінарні заходи*, є вирішальними.

«*Barovov v. Russia*», n. 38

⁴⁸¹ «*Gäfgen v. Germany*» [GC], application № 22978/05, judgment 01.06.2010

⁴⁸² «*Bouyid v. Belgium*» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

Є вкрай важливим, щоб забезпечувався залякуючий вплив наявної судової системи та підкреслювалося значення ролі, яку вона повинна відігравати у запобіганні порушенням заборони жорстокого поводження

«*Gäfgen v. Germany*» [GC], n. 121⁴⁸³;
«*Barovov v. Russia*», n. 38

Хоча Суд повинен поважати національні суди у виборі відповідних санкцій за жорстоке поводження та вбивства з боку агентів держави, він повинен здійснювати певні повноваження щодо перегляду та втручати у випадки *явної непропорційності* між тяжкістю діяння та призначеним покаранням.

«*Nikolova and Velichkova v. Bulgaria*», n. 62⁴⁸⁴;
«*Atalay v. Turkey*», n. 40⁴⁸⁵;
«*Barovov v. Russia*», n. 38

Суд зауважує, що владі знадобилося майже 12 років – це *необґрунтовано тривалий період* – для проведення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні, яке закінчилося засудженням двох офіцерів поліції, які піддали заявника жорстокому поводженню.

«*Barovov v. Russia*», n. 39

Значну частину цього часу розслідування становили затримки внаслідок неодноразового незаконного закриття та зупинення провадження.

«*Barovov v. Russia*», n. 39

Лише після отримання висновку СМЕ від експертів, які не були з регіонального центру СМЕ (які протягом багатьох років висловлювали суперечливі думки щодо часу нанесення тілесних ушкоджень заявнику та виключали можливість заподіяння тяжкої травми в області живота в день жорстокого поводження із заявником), будь-який значущий прогрес у розслідуванні стався лише через 9 років після злочину.

«*Barovov v. Russia*», n. 39

Однак один із трьох виконавців жорстокого поводження із заявником ніколи не був офіційно встановлений та притягнутий до відповідальності, незважаючи на вимоги заявника, який сам його

⁴⁸³ «*Gäfgen v. Germany*» [GC], application № 22978/05, judgment 01.06.2010

⁴⁸⁴ «*Nikolova and Velichkova v. Bulgaria*», application № 7888/03, judgment 20.12.2007

⁴⁸⁵ «*Atalay v. Turkey*», application № 1249/03, judgment 18.09.2008

ідентифікував. Влада не надала жодних причин, які припинили провадження проти нього на тій підставі, що обвинувачення за статтею 286 КК минуло через давність, а також чому його обвинувачення за ч. 3(а) статті 111 КК (як й інші двоє поліцейські, з якими він вчинив злочин) було неможливим.

«Barovov v. Russia», n. 39

Важливі медичні та інші докази були втрачені.

«Barovov v. Russia», n. 39

Суд не має завдання аналізувати, чи належним чином дії офіцерів були кваліфіковані відповідно до КК РФ. Однак Суд має право перевірити, наскільки спосіб застосування російського законодавства у цьому випадку призвів до результатів, що суперечать вимогам статті 3 Конвенції.

«Myumyun v. Bulgaria», № 67258/13, n. 75⁴⁸⁶;

«Barovov v. Russia», n. 40

Щодо засудження поліцейських за ч. 3(а) статті 111 КК (умисне заподіяння групою осіб тяжкої шкоди здоров'ю, небезпечної для життя, з приниженням та стражданнями для потерпілого), яке передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 12 років, то національні суди вирішили призупинити накладення реального 6-річного строку ув'язнення з огляду на, зокрема, тривалий час після злочину, позитивні характеристики з місця роботи та проживання офіцерів, відсутність попередніх судимостей та їх законслухняна поведінка після вчинення злочину.

«Barovov v. Russia», n. 41

Суд не може прийняти ці аргументи як обґрунтування призначення умовних вироків працівникам поліції, які були визнані винними у діях, заборонених статтею 3 Конвенції і характеризується за національним законодавством як особливо тяжкий злочин.

«Nikolova and Velichkova», n. 63;

«Kopylov v. Russia», n.141⁴⁸⁷;

«Barovov v. Russia», n. 41

Щодо засудження офіцерів відповідно до ч. 3(а) статті 286 КК, яке передбачало покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 10 років, офіцери були засуджені до 5 років позбавлення волі та надалі звільнені від кримінальної відповідальності за закінчен-

⁴⁸⁶ «Myumyun v. Bulgaria», application № 67258/13, judgment 03.11.2015

⁴⁸⁷ «Kopylov v. Russia», application № 3933/04, judgment 29.07.2010

ням встановленого законом строку притягнення до кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність офіцерів поліції за зловживання службовим становищем стала неможливою внаслідок недосконалого розслідування, яке тривало більше 9 років через численні незаконні рішення, які то закривали провадження, то призупиняли його. Явна відсутність ретельності з боку влади призвела до результату кримінального провадження, який не мав залякуючого ефекту, здатного забезпечити ефективне запобігання жорсткому поведженню з боку поліції.

«*Abdulsamet Yaman v. Turkey*», n. 55⁴⁸⁸;

«*İzci v. Turkey*», n.n. 72-73⁴⁸⁹;

«*Barovov v. Russia*», n. 42

Отже, у цій справі мета ефективного захисту від актів жорсткого поведження не була досягнута будь-яким чином.

«*Beganović v. Croatia*», n. 85⁴⁹⁰;

«*Barovov v. Russia*», n. 42;

«*V.K. v. Russia*», n. 189⁴⁹¹

Суд очікує, що держави будуть ще більш суворими, караючи співробітників своїх органів правопорядку за вчинення таких тяжких злочинів, що загрожують життю, як порівняти зі звичайними злочинцями, адже йдеться не лише про юридичну відповідальність окремих злочинців, проте й на додаток про обов'язок держави боротися з почуттям безкарності, де злочинці можуть вважати, що вони користуються такою безкарністю в силу свого службового становища.

«*Barovov v. Russia*», n. 42

Йдеться також про підтримання довіри суспільства до правоохоронної системи та повагу до неї.

«*Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*», n. 157⁴⁹²;

«*Enukidze and Girgvliani v. Georgia*», n 274⁴⁹³;

«*Barovov v. Russia*», n. 42

Немає жодних ознак того, що стосовно офіцерів поліції були вжиті дисциплінарні заходи та вони були відсторонені від роботи

⁴⁸⁸ «*Abdulsamet Yaman v. Turkey*», application № 32446/96, judgment 02.11.2004

⁴⁸⁹ «*İzci v. Turkey*», application № 42606/05, judgment 23.07.2013

⁴⁹⁰ «*Beganović v. Croatia*», application № 46423/06, judgment 25.06.2009

⁴⁹¹ «*V.K. v. Russia*», application № 68059/13, judgment 07.03.2017

⁴⁹² «*Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*», application № 17247/13, judgment 26.05.2020

⁴⁹³ «*Enukidze and Girgvliani v. Georgia*», application № 25091/07, judgment 26.04.2011

до завершення кримінального провадження проти них. На момент винесення обвинувального вироку офіцер *П.* все ще був офіцером поліції, займав посаду керівника підрозділу у вищому відділі поліції, а офіцер *Т.* вирішив піти у відставку. Проте Судом підкреслюється важливість відсторонення таких агентів держави від виконання обов'язків агента у випадках перебування під слідством або під час судового розгляду, а також їх звільнення у разі засудження.

«*Ali and Ayşe Duran v. Turkey*», n. 64⁴⁹⁴;

«*Nikolova and Velichkova*», n. 63⁴⁹⁵;

«*Savin v. Ukraine*», n. 71⁴⁹⁶;

«*Barovov v. Russia*», n. 42

Суд не залишає поза увагою те, що національні суди у цивільному процесі присудили заявнику компенсацію за необґрунтовану тривалість кримінального провадження за його жорстоке поводження. Однак, беручи до уваги інші серйозні недоліки розслідування, не визнані національними органами влади, зокрема звільнення двох офіцерів поліції від кримінальної відповідальності та звільнення їх від покарання з випробуванням, що було явно непропорційним тяжкості їхніх дій, що не мало необхідного залякуючого впливу на агентів держави, які вважають, що вони й надалі можуть безкарно зловживати правами осіб, що перебувають під їх контролем.

«*Barovov v. Russia*», n. 45

Крім того, через відсутність будь-яких серйозних зусиль щодо виявлення та покарання третього злочинця, заявник все ще може претендувати на те, щоб бути жертвою порушення статті 3 Конвенції у розумінні статті 34 Конвенції.

«*Barovov v. Russia*», n. 45

З огляду на викладене вище мало місце процесуального аспекту порушення статті 3 Конвенції.

«*Barovov v. Russia*», n. 46

⁴⁹⁴ «*Ali and Ayşe Duran v. Turkey*», № 42942/02, judgment 08.04.2008

⁴⁹⁵ «*Nikolova and Velichkova*», application № 7888/03, judgment 20.12.2007

⁴⁹⁶ «*Savin v. Ukraine*», application № 34725/08, judgment 16.02.2012

ЗАЛУЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО ДО ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ

Потерпілий повинен мати можливість брати *дієву* участь у розслідуванні в тій чи іншій формі.

- «*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 67;
- «*Mocanu and Others v. Romania*» [GC], n. 324;
- «*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*», n. 107⁴⁹⁷;
- «*Khadzhialiyev and Others v. Russia*», n. 106⁴⁹⁸;
- «*Dedovskiy and Others v. Russia*», n. 92⁴⁹⁹;
- «*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 278;
- «*El-Masri v. the FYRM*» [GC], n. 185;
- «*O'Keefe v. Ireland*» [GC], n. 172;
- «*Denis Vasilyev v. Russia*», n. 157;

Поняття ефективного засобу правового захисту щодо тверджень про жорстоке поводження також включає в себе *ефективний* доступ заявника до процесу розслідування.

- «*Kirpichenko v. Ukraine*», n. 84;
- «*Ogorodnik v. Ukraine*», n. 87

Не було забезпечено право заявника на активну участь у розслідуванні. Слідчий не допитав його особисто, версія заявника про події не була навіть згадана в постанові. Оскільки кримінальна справа не була порушена, заявник не міг офіційно претендувати на статус жертви або користуватися процесуальними правами, що випливають з цього статусу.

- «*Chember v. Russia*», n. 63

⁴⁹⁷ «*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*», application № 46317/99, judgment 23.02.2006

⁴⁹⁸ «*Khadzhialiyev and Others v. Russia*», application № 3013/04, judgment 06.11.2008

⁴⁹⁹ «*Dedovskiy and Others v. Russia*», application № 7178/03, judgment 15.05.2008

ЗГВАЛТУВАННЯ ТА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО

Сукупність актів фізичного та психічного насильства, заподіяних заявниці, та особливо жорстоке зґвалтування, якому вона була піддана, становлять катування, що порушує статтю 3 Конвенції. Справді, Суд дійшов би такого висновку на будь-якій із цих підстав, взятих окремо.

«Aydin v. Turkey», n. 86⁵⁰⁰

Зґвалтування саме по собі є катуванням.

«Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine», n. 51

⁵⁰⁰ «Aydin v. Turkey», application № 23178/94, judgment 25.09.1997

БАТЬКИ ПОТЕРПІЛОГО У СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВІ ЯК КОНВЕНЦІЙНІ ЖЕРТВИ

У контексті розслідування звинувачень у сексуальному насильстві Суд дійшов висновку, що заявник – батько стверджуваної жертви – не навів жодних прикладів неналежної реакції чи неналежне ставлення до себе з боку органів влади.

«M.P. and Others v. Bulgaria», n.n. 122-125⁵⁰¹

Питання про те, чи кваліфікується один із батьків як «жертва» жорстокого поводження з його/її дитиною або через непроведення розслідування, залежить від наявності особливих факторів, які надають стражданням заявника характер, *відмінний від емоційного стресу*, який можна вважати неминуче завданним родичам жертви серйозного порушення прав людини. Відповідні елементи включають близькість родинних зв'язків і те, як органи влади реагували на запити батьків.

«M.P. and Others v. Bulgaria», n. 122

Заявник не продемонстрував жодних конкретних прикладів неналежної реакції або ставлення з боку органів влади до ситуації, на яку скаржиться, і до нього особисто. Навпаки, його скарги та заяви були розглянуті та надано відповіді; соціальні служби також провели з ним низку зустрічей і працювали над налагодженням стосунків між ним та його сином.

«M.P. and Others v. Bulgaria», n. 124

Крім того, як батько та представник стверджуваної жертви сексуального насильства, заявник брав участь у кримінальному провадженні проти *Y.S.*, мав право подавати скарги та оскаржувати рішення прокуратури та національних судів, а

«M.P. and Others v. Bulgaria», n. 124

Крім того, адвокати заявника також брали участь у кримінальному провадженні.

«M.P. and Others v. Bulgaria», n. 124

⁵⁰¹ «M.P. and Others v. Bulgaria», application № 22457/08, judgment 15.11.2011

НЕНАЛЕЖНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВИ ПРО ЗГВАЛТУВАННЯ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО АСПЕКТУ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

«Згвалтування» та «спроба згвалтування» – суттєво різняться рівнем реалізації. На відміну від *вчиненого злочину*, який передбачає матеріальну реалізацію злочинного наміру через певний досягнутий результат, «спроба» характеризується початком виконання, тобто частковою реалізацією злочину, яка полягає в діях, що спрямовані безпосередньо на здійснення цього злочину і вчиняються з таким наміром. При цьому відсутня добровільна відмова припинити такі дії з боку того, хто їх вчиняє.

«*Miroux v. France*», п. 36⁵⁰²

«Згвалтування» вимагає досягнення специфічного результату, тобто *статевого проникнення*, тоді як цей елемент не був необхідним для того, щоб висунути заявникові обвинувачення у вчиненні злочину, який полягав у «спробі згвалтування».

«*Miroux v. France*», п. 36

Оцінювати дії відповідних посадових осіб потрібно крізь призму *концепції позитивного обов'язку держави*: держави повинні запровадити ефективні норми, що встановлюють покарання за згвалтування, а також застосовувати їх на практиці, вдаючись до ефективного розслідування в таких випадках.

«*M.C. v. Bulgaria*», п. 185

Зі статей 3 та 8 Конвенції безпосередньо впливає позитивний обов'язок держав запровадити кримінально-правові норми, які б ефективно забезпечували покарання за згвалтування, а також застосовувати їх на практиці, вдаючись до ефективного розслідування та судового переслідування в таких випадках.

«*M.C. v. Bulgaria*», п. 153

Раніше національне право і практика деяких держав вимагали у справах про згвалтування наявності доказу щодо застосування фізичної сили та чинення фізичного опору. Однак упродовж ос-

⁵⁰² «*Miroux v. France*», application № 73529/01, judgment 26.09.2006

танніх десятиріч у Європі та деяких інших частинах світу спостерігається постійна тенденція до відмови від формалістичних значень і вузького тлумачення закону в цій сфері.

«M.C. v. Bulgaria», n. 156

Розвиток права та практики в цій сфері відображають еволюцію суспільств у напрямку ефективного забезпечення поваги до статевої автономії кожної людини.

«M.C. v. Bulgaria», n. 156

Органи влади не провели достатнього розслідування наявних обставин у справі заявниці через те, що надмірно акцентували на необхідності «прямих доказів» зґвалтування. Такий підхід був обмежувальним, який практично наділяє «чинення опору» статусом визначальної ознаки цього злочину.

«M.C. v. Bulgaria», n. 182

Не висловлюючись з приводу винності підозрюваних, Суд визнає, що ефективність розслідування у справі заявниці й, зокрема, підхід, який продемонстрували у цій справі слідчий та прокурори, не відповідає вимогам, які випливають з позитивних зобов'язань держав щодо впровадження та ефективного застосування системи кримінального права, яка забезпечує покарання за зґвалтування та сексуальні злочини.

«M.C. v. Bulgaria», n. 185

Характер сексуального насильства над дітьми нерідко є таким, коли кривдник перебуває в позиції влади над дитиною. Відтак наявність дієвих механізмів виявлення та повідомлення про такі випадки має фундаментальне значення для ефективного застосування відповідного кримінального законодавства.

«O'Keeffe v. Ireland» [GC], n. 148

ПОЗИТИВНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗАПРОВАДИТИ ЗАКОНОДАВЧУ ТА НОРМАТИВНУ БАЗУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ОСІБ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Позитивне зобов'язання, передбачене статтею 3 Конвенції, вимагає створення законодавчої бази для належного захисту осіб від порушень їхньої фізичної та психологічної недоторканності («*S.Z. v. Bulgaria*», n. 43; «*A and B v. Croatia*», n. 110). Що стосується серйозних дій, таких як зґвалтування та сексуальне насильство над дітьми, на державах-членах лежить забезпечення ефективних положень кримінального законодавства («*Söderman v. Sweden*» [GC], № 5786/08, n. 82; «*M.C. v. Bulgaria*», n. 150). Це зобов'язання також впливає з положень інших міжнародних документів, таких як, зокрема, ст. ст. 18-24 Лансаротської конвенції. У зв'язку з цим Конвенція повинна застосовуватися відповідно до принципів міжнародного права, зокрема з тими, що стосуються міжнародного захисту прав людини («*Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*» [GC], №№ 34044/96 and 2 others, n. 90; «*Al-Adsani v. the United Kingdom*» [GC], № 35763/97, n. 55).

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 179⁵⁰³

Позитивне зобов'язання щодо захисту набуває особливого значення в контексті державної служби з обов'язком захищати здоров'я та добробут дітей, особливо там, де ці діти є особливо вразливими та перебувають під виключним контролем влади («*O'Keeffe v. Ireland*», n. 145; *in the context of a facility for disabled children and under Article 2 of the Convention*, «*Nencheva and Others v. Bulgaria*», № 48609/06, n.n. 106-16, 119-120, 18 June 2013). За деяких обставин це може вимагати прийняття спеціальних заходів та гарантій. Отже, Суд зазначає стосовно справ про сексуальне насильство над дітьми, зокрема, коли зловмисник має владу над дитиною, що наявність корисних механізмів виявлення та повідомлення є основоположним для ефективної імплементації відповідного кримінального законодавства («*O'Keeffe v. Ireland*», n. 148).

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 180

⁵⁰³ «*X. and Others v. Bulgaria*», application № 22457/16, judgment 02.02.2021

Як і за статтею 2 Конвенції, стаття 3 Конвенції може за певних обставин вимагати від держави вжиття оперативних заходів для захисту жертв або потенційних жертв жорстокого поводження.

«*Osman v. the United Kingdom*», n. 115;

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 181

Однак це позитивне зобов'язання слід тлумачити таким чином, щоб не покладати на владу неможливий чи непропорційний тягар, беручи до уваги непередбачуваність людської поведінки та оперативний вибір, який необхідно зробити з точки зору пріоритетів та ресурсів. Відповідно, не кожен ризик жорстокого поводження може створити обов'язок для влади реалізовувати вимогу Конвенції із вжиття заходів для запобігання цьому ризику. Однак необхідні заходи повинні, принаймні, забезпечувати ефективний захист, зокрема, дітей та інших вразливих осіб, і повинні включати розумні кроки щодо запобігання жорстокому поводженню, про яке влада знала або повинна була знати.

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 182;

«*O'Keeffe v. Ireland*», n. 144

Отже, для виникнення позитивного зобов'язання має бути встановлено, що влада знала або повинна була знати на час існування реального та безпосереднього ризику жорстокого поводження з ідентифікованою особою через злочинні дії третьої особи, і що влада не вжила заходів у межах своїх повноважень, внаслідок вжиття яких, за розумною оцінкою, можна було уникнути цього ризику.

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 183;

«*Dorđević v. Croatia*», n. 139⁵⁰⁴;

«*Buturugă v. Romania*», n. 61⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ «*Dorđević v. Croatia*», application № 41526/10, judgment 24.07.2012

⁵⁰⁵ «*Buturugă v. Romania*», application № 56867/15, judgment 11.02.2020

РОЗСЛІДУВАННЯ СТВЕРДЖУВАНОВОГО СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА У ДИТЯЧОМУ БУДИНКУ

Якщо особа аргументовано стверджує, що вона зазнала дій, що суперечать статті 3 Конвенції, ця стаття вимагає від національних органів влади провести ефективне офіційне розслідування для встановлення фактів справи та виявлення та, якщо це можливо, покарання винних. Таке зобов'язання не можна вважати обмеженим виключно випадками жорстокого поводження з боку державних агентів.

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 184⁵⁰⁶;

«*S.Z. v. Bulgaria*», n. 44;

«*B.V. v. Belgium*», n. 56

Щоб бути ефективним, розслідування має бути *достатньо ретельним*. Влада повинна вжити розумних заходів, доступних для них, щоб отримати докази, що стосуються зазначеного злочину. Влада завжди повинна робити серйозну спробу з'ясувати, що сталося, і не повинна покладатися на поспішні або необґрунтовані висновки, щоб закрити своє розслідування. Будь-який недолік у розслідуванні, що підриває його здатність встановлювати факти чи особу відповідальних осіб, може ризикувати порушенням цього стандарту

«*Bati and Others v. Turkey*», n. 134⁵⁰⁷;

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 185⁵⁰⁸;

«*Bouyid v. Belgium*» [GC], n. 123⁵⁰⁹;

«*B.V. v. Belgium*», n. 60;

«*S.Z. v. Bulgaria*», n. 45

Однак обов'язок провести ефективне розслідування – це обов'язок не результату, а *засобів*. Не існує абсолютного права на притягнення до відповідальності або засудження будь-якої конкретної особи, якщо не було грубих недоліків у спробі притягну-

⁵⁰⁶ «*X. and Others v. Bulgaria*», application № 22457/16, judgment 02.02.2021

⁵⁰⁷ «*Bati and Others v. Turkey*», applications №№ 33097/96 and 57834/00, judgment 03/06/2004

⁵⁰⁸ «*X. and Others v. Bulgaria*», application № 22457/16, judgment 02.02.2021

⁵⁰⁹ «*Bouyid v. Belgium*» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

ти винних у вчиненні кримінальних правопорушень до відповідальності.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 186;

«A., B. and C. v. Latvia», n. 149⁵¹⁰;

«M.G.C. v. Romania», n. 5⁵¹¹

Крім того, Суд не турбується твердженнями про помилки чи поодинокі упущення у процесі розслідуванні: Суд не може замінити національну владу в оцінці фактів справи, а також не може вирішити питання про кримінальну відповідальність стверджуваних злочинців (*«B.V. v. Belgium», n. 61; «M. and C. v. Romania», № 29032/04, n. 113*). Так само, завдання Суду не полягає в тому, щоб поставити під сумнів версії розслідування, які відпрацьовують слідчі, або фактичні висновки, зроблені ними, якщо вони явно не враховують відповідних елементів або є довільними (*«S.Z. v. Bulgaria», n. 50; «Y v. Bulgaria», № 41990/18, n. 82*). Тим не менш, нездатність дотримуватися очевидної версії розслідування може кардинально підірвати здатність слідства встановити обставини справи та особу винних (*«M.N. v. Bulgaria», № 3832/06, n. 48; «Y v. Bulgaria», n. 82*)

«X. and Others v. Bulgaria», n. 186

Крім того, щоб розслідування було ефективним, установи та особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежними від тих, на кого воно спрямоване. Це означає не тільки відсутність ієрархічного чи інституційного зв'язку, проте й практичну незалежність.

«Bouyid v. Belgium» [GC], n. 118;

«X. and Others v. Bulgaria», n. 187

Вимога оперативності та невідкладності втручання також невід'ємною складовою у зобов'язанні провести ефективне розслідування. У зв'язку з цим Суд визнав суттєвою вимогою негайне відкриття та проведення розслідувань. Незалежно від остаточного результату провадження, механізми захисту, передбачені національним законодавством, мають діяти на практиці упродовж розумного часу, щоб завершити розгляд по суті конкретних заяв, поданих до органів влади (*«W. v. Slovenia», № 24125/06, n. 64; «S.Z. v. Bulgaria», n. 47; «V.C. v. Italy», № 54227/14, n. 95*).

«X. and Others v. Bulgaria», n. 188

⁵¹⁰ «A., B. and C. v. Latvia», application № 30808/11, judgment 31.03.2016

⁵¹¹ «M.G.C. v. Romania», application № 61495/11, judgment 15.03.2016

Крім того, потерпілий повинен мати можливість ефективно брати участь у розслідуванні. Крім того, розслідування має бути доступним для потерпілого тією мірою, якою це необхідно для захисту його/її законних інтересів (*in an Article 2 context*, «*Giuliani and Gaggio v. Italy*» [GC], № 23458/02, n. 303).

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 189;

«*Bouyid v. Belgium*» [GC], n. 123;

«*B.V. v. Belgium*», n. 59

Висновки розслідування повинні будуватися на ретельному, об'єктивному та неупередженому аналізі всіх відповідних елементів. Тим не менш, характер і ступінь ретельності, що задовольняють мінімальний поріг ефективності розслідування, залежать від конкретних обставин справи. Вони повинні бути оцінені на основі усіх відповідних фактів та з огляду на практичні реалії розслідування.

«*Armani Da Silva v. the UK*» [GC], n. 234⁵¹²;

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 190;

«*A and B v. Croatia*», n. 108

Вимога ефективності кримінального розслідування може, за деяких обставин, включати зобов'язання слідчих органів співпрацювати з органами *іншої держави*, що передбачає зобов'язання звертатися або надавати допомогу. Характер та обсяг цих зобов'язань неминуче залежать від обставин кожного конкретного випадку, наприклад, коли основні докази перебувають на території відповідної Договірної Держави, чи підозрювані втекли туди (*see, from the standpoint of Article 2 of the Convention*, «*Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey*» [GC], № 36925/07, n. 233). Це означає, що зацікавлені держави повинні вживати будь-яких розумних кроків для співпраці один з одним, добросовісно вичерпавши можливості, наявні у них згідно з чинними міжнародними документами щодо взаємної правової допомоги та співробітництва у кримінальних справах. Хоча Суд не є компетентним контролювати дотримання міжнародних договорів або зобов'язань, окрім Конвенції, він зазвичай перевіряє у цьому контексті, чи держава-відповідач використала можливості, передбачені цими документами.

«*Güzelyurtlu and Others*», n. 235;

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 191

Нарешті, з прецедентної практики Суду випливає, що у випадках, коли діти могли стати жертвами сексуального насильства,

⁵¹² «*Armani Da Silva v. the UK*» [GC], application № 5878/08, judgment 30.03.2016

дотримання позитивних зобов'язань, що випливають із статті 3 Конвенції, вимагає, у контексті національного провадження, ефективного захисту права дітей на те, щоб їхні найкращі інтереси були на першому місці, а також на належне вирішення особливої вразливості дитини та відповідних потреб («*A and B v. Croatia*», n. III; «*M.M.B. v. Slovakia*», № 6318/17, n. 61; «*M.G.C. v. Romania*», n.n. 70, 73).

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 192

Ці вимоги також викладені в інших міжнародних документах, що мають значення для цієї справи, таких як Конвенція про права дитини, Лансаротська конвенція та документи, прийняті в рамках Європейського Союзу.

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 192

Загалом, Суд вважає, що у справах, які потенційно стосуються сексуального насильства над дітьми, процесуальне зобов'язання за статтею 3 Конвенції щодо проведення ефективного розслідування повинно тлумачитись у світлі зобов'язань, що випливають з інших чинних міжнародних документів, а зокрема, Лансаротської конвенції.

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 192

Суд зауважує, що заявники через їхній молодий вік та статус дітей, які залишилися без піклування батьків та були поміщені до закладу, перебували в особливо вразливому становищі. На цьому тлі сексуальне насильство та насильство, яким вони нібито піддавалися, якщо такі факти встановлено, є достатньо серйозними, щоб потрапити до сфери застосування статті 3 Конвенції. Тому Суд перевірить, чи держава-відповідач виконала свої зобов'язання у цій справі за цим положенням.

«*X. and Others v. Bulgaria*», n. 193

Суд спочатку зазначає, що заявники не ставили під сумнів наявність у національному законодавстві держави-відповідача кримінального законодавства, спрямованого на запобігання та покарання актів сексуального насильства над дітьми. У цьому зв'язку Суд зазначає, що КК Болгарії карає сексуальне наругу над неповнолітніми у віці до 14 років особами старше 14 років навіть за відсутності застосування сили; що КК Болгарії передбачає більш суворі покарання, якщо сексуальне насильство вчинено проти неповнолітньої особи; і що КК Болгарії передбачає покарання за конкретні злочини, такі як вплив на неповнолітніх з метою вчи-

нення останніми сексуальних актів або розповсюдження порнографії. Положення, про які йдеться, схоже, охоплюють дії, на які скаржилися заявники у цій справі.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 194

Суд повторює, у світлі принципів, встановлених у рішеннях у справах *«O’Keeffe»* та *«Nencheva and Others»*, що держави мають посилені обов’язок захисту дітей, які, як і заявники у цій справі, були позбавлені батьківського піклування та передані під опіку державної установи, яка відповідає за забезпечення їх безпеки та добробуту, і тому перебували в особливо вразливій ситуації. У зв’язку з цим Суд зауважує, що держава-відповідач стверджувала, що було запроваджено ряд механізмів для запобігання та виявлення жорстокого поводження у дитячих установах. У відповідних звітах компетентні служби, які проводили перевірки у відповідному дитячому будинку, зазначили, що, відповідно до чинних правил, вживалися заходи з убезпечення дітей, які там проживають. Згідно з цими звітами, доступ сторонніх осіб до закладу контролювали охоронці та камери спостереження, і діти в принципі не залишалися без нагляду персоналу, зокрема вночі та під час поїздок за межі дитячого будинку. У звітах також зазначалося, що діти регулярно відвідувалися стороннім лікарем та психологом дитячого будинку, і що вони мали доступ до телефону та номера телефону довіри для дітей, яким загрожує небезпека. Нарешті, Суд зазначає, що держава-відповідач створила спеціалізовану установу – *the State Agency for Child Protection (SACP)*. Цей орган, серед іншого, мав завдання періодично проводити огляди дитячих будинків та реагувати на повідомлення, і він мав право вживати відповідних заходів для захисту дітей або звертатися до компетентних органів з цією метою притягнення до дисциплінарної або кримінальної відповідальності винних осіб.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 195

Суд зазначає, що заявники оскаржують фактичне існування та ефективність деяких з цих заходів та механізмів. Однак Суд зауважує, що інформація в матеріалах справи не дозволяє підтвердити чи спростувати фактичні висновки, що містяться у звітах відповідних служб, які перевіряли дитячий будинок щодо впровадження цих заходів. Більше того, Суд не має у своєму розпорядженні жодних доказів, які б свідчили про те, що на момент подій у Болгарії існувала, як припускають заявники, системна проблема, пов’язана з секс-туризмом педофілів або сексуальним насильством над маленькими дітьми у дитячих будинках або у школах, наприклад,

щоб вимагати більш жорстких заходів з боку органів влади (*порівняйте з рішенням «O'Keeffe»*, в якому Суд встановив, що держава-відповідач знала про велику кількість випадків сексуального насильства у початкових школах та не вжила заходів для запобігання ризику такого зловживання (*«O'Keeffe»*, п.п. 157-169)). З огляду на викладене, Суд не володіє достатньою інформацією для того, щоб встановити, що законодавча та нормативна база, запроваджена державою-відповідачем з метою захисту дітей, які проживають у закладах, від серйозних порушень їхньої недоторканності, є *дефектною* і, таким чином, порушує зобов'язання, що випливають зі статті 3 Конвенції щодо цього.

«X. and Others v. Bulgaria», п. 196

Як Суд зазначав вище, заявники у цій справі перебували в особливо вразливому становищі і були поміщені виключно під відповідальність органів державної влади. Керівництво дитячого будинку мало обов'язок виконувати обов'язки щодо забезпечення, здоров'я та благополуччя дітей, яких вони опікують, включаючи заявників. За таких обставин Суд вважає, що зобов'язання, покладене на органи влади відповідно до статті 3 Конвенції, вживати запобіжних оперативних заходів, коли вони мають або повинні мати знання про ризик того, що дитина може піддатися жорсткому поводженню, посилилося у цій справі та в принципі вимагало від відповідних органів проявляти особливу пильність. Тому Суд повинен з'ясувати, чи в конкретному випадку органи держави-відповідача знали або повинні були знати на момент існування реального та безпосереднього ризику для заявників бути підданими поводженню, що суперечить статті 3 Конвенції, і, якщо так, то чи вжили вони всіх заходів, які можна було б розумно очікувати від них, щоб уникнути цього ризику (*«Osman»*, п. 116).

«X. and Others v. Bulgaria», п. 197

Суд зазначає, що на підставі документів, наданих Урядом, проведені національні розслідування не встановили, що директор дитячого будинку, інший співробітник чи інший орган влади знали про заявлені заявниками зловживання. Відповідно до звітів слідчих, психолог та лікар загальної практики, які регулярно стежили за дітьми у дитячому будинку, проінформували слідчих, що вони не виявили жодних ознак, які б спонукали їх до підозри щодо застосування до заявників чи інших дітей фізичного або сексуального насильства. Щодо справи малолітньої дівчини М., на яку посилаються заявники, докази у матеріалах справи свідчать, що це не стосується зловживань, вчинених у дитячому будинку. За цих

обставин та за відсутності доказів, що підтверджують твердження про те, що перший заявник повідомив про зловживання директору, Суд не володіє достатньою інформацією, щоб встановити, що болгарська влада знала або повинна була знати про реальний і безпосередній ризик для заявників бути підданими жорсткому поводженню, наприклад, що обумовлювало б зобов'язання вжити превентивних оперативних заходів, щоб захистити їх від такого ризику (*see, conversely, «Dorđević», n.n. 144-46; «V.C. v. Italy», n.n. 99-102; «Talpis v. Italy», № 41237/14, n. 111*).

«X. and Others v. Bulgaria», n. 198

З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції відсутнє.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 199

Залишаючи осторонь питання про те, чи були достатньо детальними перші звіти, подані до болгарської влади, Суд зауважує, що, ще у лютому 2013 року ці органи отримали більш детальну інформацію від прокуратури Мілана щодо заяви заявників про те, що вони зазнали сексуального насильства у дитячому будинку, в якому вони були поміщені, з боку інших дітей, але також і з боку кількох дорослих (як співробітників, так і осіб ззовні). Ця інформація показала, по-перше, що психологи заявників вважали їхні твердження достовірними, а по-друге, що спеціалізована асоціація *Telefono Azzurro*, італійська *CAI* та прокуратура Мілану вважали їх достатньо серйозними, щоб вимагати розслідування.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 200

Відповідно, болгарська влада стикалася з «аргументованими» заявами про серйозне насильство над дітьми, про яке вони заявляли, і що влада мала обов'язок за статтею 3 Конвенції негайно вжити *необхідних заходів* для оцінки достовірності заявлених скарг, з'ясування обставин справи та виявлення винуватців.

«M.M.B. v. Slovakia», n. 66;

«B.V. v. Belgium», n. 66;

«X. and Others v. Bulgaria», n. 201

Після висвітлення у пресі та після того, як прокуратура Мілана надіслала їм зібрані докази та запит, поданий до Міністерства юстиції Болгарії італійським *CAI*, болгарська влада провела ряд «слідчих» дій. Так, *SACP* та інші соціальні служби провели відомчі перевірки, а прокурор наказав розпочати дослідчу перевірку. Не засуджуючи їх ефективності та ґрунтовності, слід зауважити, що

ці заходи здаються доцільними і в принципі здатними встановити факти, встановити та покарати винних. Залежно від їхніх висновків, ці розслідування могли привести до відкриття кримінального провадження проти осіб, підозрюваних у вчиненні насильницьких дій чи сексуального насильства щодо заявників, а також до вжиття інших заходів, таких як дисциплінарне провадження щодо працівників, які не виконали своїх обов'язків щодо убезпечення дітей, які перебували у дитячому будинку, або не вжили відповідних заходів стосовно дітей, які, можливо, вчинили карані дії, але не несли кримінальної відповідальності. Тому Суд перевірить, чи були національні розслідування достатньо ефективними з точки зору статті 3 Конвенції.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 202

Що стосується, по-перше, оперативності та швидкості, що очікується від влади, Суд зазначає, що первинна перевірка, ініційована *SACP*, була проведена у дитячому будинку вже у понеділок, 14 січня 2013 року, тобто у перший робочий день після висвітлення у болгарській пресі статті італійського тижневика *L'Espresso*. У зв'язку з цим Суд зазначає, що неофіційні контакти між журналістом італійського тижневика та невстановленим офіцером поліції не дають достатніх доказів того, що заяви заявників були доведені до відома органів влади у розумінні положень, встановлених прецедентною практикою Суду. Слід визнати, що батько заявників написав до *SACP* ще 16 листопада 2012 року, а 20 листопада 2012 року *Nadja Centre* повідомив *SACP* про телефонний дзвінок батька. Однак Суд зазначає, що в цих повідомленнях не згадувалися імена дітей чи назва відповідного дитячого будинку, а повідомлення батька не містило жодних конкретних звинувачень. Це правда, що *SACP* була уповноважена проводити перевірки, і насправді вона вжила певних заходів для цього; однак до моменту публікації статті у тижневику *L'Espresso* це ще не дало результатів. За цих обставин, здається, важко критикувати владу за той факт, що до проведення інспекції минули декілька тижнів.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 203

SACP оперативно повідомив органи прокуратури про заявлену тижневику *L'Espresso* інформацію та результати першої перевірки. Після отримання нових й більш конкретних доказів від прокуратури Мілана у січні 2013 року, маючи цього разу конкретні імена осіб, ймовірно, причетних до стверджуваного зловживання, прокуратура м. Велико Тарново швидко наказала розпочати поліцейську перевірку та подальші відомчі перевірки з питань захисту

прав дитини. Суд вважає, що всі ці слідчі заходи було вжито упродовж розумного строку з огляду на обставини справи, враховуючи, зокрема, більш тривалий час, необхідний у контексті міжнародного співробітництва для передачі інформації між різними залученими службами та для подання документів для перекладу. Дві справи, відкриті органами прокуратури Болгарії, були завершені упродовж кількох місяців, відповідно, у червні та листопаді 2013 року, і привели болгарську владу до висновку, що отримані докази не є підставою для відкриття кримінального провадження.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 204

Правда, згодом минуло більше часу, перш ніж результати розслідування були надіслані італійській владі та батькам заявників. Тим не менш, Суд вважає, що ці періоди не вплинули на ефективність розслідування, яке було завершено у 2013 році.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 205

З огляду на вищевикладене немає підстав ставити під сумнів оперативність та швидкість, з якою діяла болгарська влада.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 206

Щодо твердження заявників про те, що *SACP* не має незалежності та об'єктивності, Суд зазначає, що *SACP* є адміністративним органом, що спеціалізується на захисті дітей. *SACP* уповноважений контролювати дотримання правил, що застосовуються у дитячих будинках, для виявлення можливих недоліків заходів щодо убезпечення та піклування про цих дітей та вжиття заходів для усунення таких недоліків. Суд зазначає, що ані *SACP*, ані його працівники не були причетні до справи, і, крім того, у матеріалах справи немає доказів, здатних поставити під сумнів їх незалежність.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 207

Заявники також стверджували, що болгарська влада не проінформувала належним чином їх законних представників про хід розслідування. Суд зауважує у зв'язку з цим, що п.п. 1(a), 1(c) і 1(d) статті 31 Лансаротської конвенції встановлюють вимогу інформувати жертв про їх права та послуги, якими вони користуються, і, якщо вони не бажають отримувати таку інформацію, про хід провадження та їх право бути заслуханим, надаючи їм, у разі необхідності, відповідні послуги з підтримки. Суд зазначає, що у цій справі батьки заявників не подавали офіційної скарги до Болгарії та не зверталися до органів прокуратури, відповідальних за кримінальне розслідування, яке було розпочато у відповідь на зві-

ти *SACP*, незважаючи на відсутність офіційної скарги, відповідно до рекомендацій Лансаротської конвенції. Однак, незважаючи на те, що батьки заявників не прагнули брати участь у розслідуванні, Суд вважає прикро, що болгарська влада не намагалася з ними зв'язатися, щоб надати їм необхідну інформацію та підтримку. Хоча батьки дійсно були поінформовані через італійську владу про результати кримінального розслідування, той факт, що їм не була надана інформація та підтримка вчасно, заважав їм брати активну участь у різних провадженнях, в результаті чого вони могли подати апеляційну скаргу лише через тривалий час після завершення розслідування.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 208

Стосовно того, що заявники скаржилися на те, що влада розкрила пресі їхні персональні дані, Суд зазначає, що вони не подавали окремої скарги з цього приводу, зокрема за статтею 8 Конвенції, а натомість стверджували, що ця обставина становить аспект неефективності, як вони це вбачали, розслідування. У зв'язку з цим у Суду немає жодної інформації, яка б свідчила про те, що слідчі органи несли б відповідальність за таке розкриття інформації або що це підривало ефективність розслідування. Крім того, Суд зазначає, що *SACP* стверджувала, що вжила певних заходів у відповідь на скаргу, подану батьками заявників.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 209

Щодо ретельності розслідування, то процесуальний обов'язок провести ефективне розслідування – це обов'язок не результатів, а засобів. Відповідно, єдиного факту, що розслідування у цій справі не призвело до притягнення конкретних осіб до кримінальної чи іншої відповідальності, недостатньо для того, щоб поставити під сумнів ефективність такого розслідування.

«M.P. and Others v. Bulgaria», n. 111⁵¹³;

«X. and Others v. Bulgaria», n. 210;

«A and B v. Croatia», n.n. 110, 129

У цьому зв'язку зазначається, що компетентні національні органи провели ряд заходів та перевірок. Під час першої перевірки, проведеної у січні 2013 року після розкриття інформації у пресі щодо справи та ідентифікації заявників, служби захисту дітей проводили перевірки на місці для перевірки стану функціонування дитячого будинку та, згідно зі звітами складені перевіряючими з цього приводу, ознайомилися з документами, включаючи медичну

⁵¹³ «M.P. and Others v. Bulgaria», № 22457/08, judgment 15.11.2011

документацію, заявників та інших дітей, які проживали там упродовж відповідного періоду. Вони опитали у директора дитячого будинку, інших працівників, лікаря загальної практики та мера муніципалітету, який відповідав за управління дитячим будинком. Вони також опитали дітей, які проживають у дитячому будинку, хоча, необхідно зазначити, у форматі, що не був адаптований до віку та рівня зрілості дітей та за відсутності відеозапису, і попросили старших дітей заповнити анонімну анкету (*див. зокрема необхідність проводити бесіди з дітьми у відповідних для цього приміщеннях та записувати на відео їхні заяви, п.п. 1-2 статті 35 Лансаротської конвенції*). Під час другого сету запитів, здійснених у лютому 2013 року групою експертів із різних адміністративних органів та поліції після отримання більш детальної інформації, надісланої прокуратурою Мілану, були проведені додаткові документальні перевірки та було допитано декілька ймовірно допитаних осіб. Зокрема, поліція допитала різних чоловіків, які могли бути стверджуваними злочинцями, названими заявниками, і деякі з них, як водій *Da.*, доглядальниця *K.* та технік з опалення *I.*, були працівниками дитячого будинку, а інші, як і фотограф *D.* та електрик *N.*, час від часу працювали там. Також були проведені співбесіди з чотирма дітьми, згаданими заявниками, які ще жили в дитячому будинку, хоча, знову ж таки, їхні заяви не були записані на відео, і дитину *B.* довелося опитати міліції вдруге.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 211

Влада, очевидно, не захотіла проводити розслідування за деякими версіями, які могли б виявитися доречними за обставин справи, та вжити розумних слідчих заходів.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 212

Суд повторює, що обов'язок влади проводити достатньо ретельне розслідування починається, як тільки органи влади отримують аргументовані заяви про сексуальне насильство. Це зобов'язання не може обмежуватися лише відповіддю на будь-які заяви потерпілого або покладанням на потерпілого ініціативи взяти на себе відповідальність за проведення будь-яких слідчих процедур (*«S.M. v. Croatia», n. 314, and Yv. Bulgaria, n. 93; see also the judgment in S.Z. v. Bulgaria (n. 50), in which the Court criticised the authorities for not following certain lines of inquiry, even though the applicant had not challenged an order discontinuing the proceedings in part, and the case of «M. and Others v. Italy and Bulgaria» (№ 40020/03, n. 104, 31 July 2012), in which the Court identified some witnesses whom the*

authorities should have questioned, although the issue had not been raised in the domestic proceedings).

«X. and Others v. Bulgaria», n. 213

Подібним чином слід підкреслити, що інші міжнародні документи, такі як Конвенція про права дитини та Лансаротська конвенція, включають стандарти судової практики Суду щодо насильства над дітьми, особливо стосовно процесуального обов'язку ефективного розслідування (*see Article 19 § 2 of the Convention on the Rights of the Child as interpreted by the Committee on the Rights of the Child and also Articles 12-14 and 30-38 of the Lanzarote Convention, to be read in conjunction with the Explanatory Report on that Convention*). Згідно з умовами цих документів, застосування яких *ratione temporis* до розслідувань у цій справі не оспорується, держави зобов'язані вживати відповідних законодавчих та інших заходів для забезпечення необхідної підтримки дитини та осіб, які піклуються про дитину, для цілей звітності, ідентифікації та розслідування (стаття 19 Конвенції про права дитини) з метою надання їм допомоги та консультування (статті 11-14 Лансаротської конвенції), захисту їх анонімності (стаття 13 Лансаротської конвенції, що також стосується подання заяв за допомогою конфіденційних телефонних та Інтернет-телефонів довіри). Метою цих положень є забезпечення того, щоб розслідування, забезпечуючи захист прав обвинуваченого, проводилося в інтересах дитини (п.п. 1, 4, 5 статті 30 Лансаротської конвенції). Лансаротська конвенція також передбачає необхідність надати можливість зацікавленим дітям «бути заслуханими, надавати докази та обирати засоби представлення їхніх поглядів, потреб та проблем, безпосередньо або через представника, та їх розгляду» (п. 1(с) статті 31 Лансаротської конвенції), у тому числі дозволивши їм юридичний супровід з боку їх законного представника. Щоб мінімізувати кількість допитів і, таким чином, уникнути подальших травм, Лансаротська конвенція також передбачає використання відеозапису та рекомендує приймати такі записи як доказ (стаття 35).

«X. and Others v. Bulgaria», n. 214

Показання заявників, що були отримані та записані психологами з ЦРТ за допомогою батька заявників, та показання, які вони згодом надали прокурору Італії у справах неповнолітніх, також записані на *DVD*, які італійська влада визнала достовірними на підставі висновків, зроблених спеціалістами, містили деякі точні деталі та називали конкретних осіб винуватцями стверджуваного сексуального насильства. Більшість доступних документів посту-

пово передавалися болгарській владі у контексті кількох запитів про відкриття кримінального провадження, поданих прокурором Мілану по дипломатичних каналах, а пізніше Міністерством юстиції Італії та *CAI*. Якби болгарська влада мала сумніви щодо достовірності цих тверджень, зокрема через певні суперечності, що спостерігалися у послідовних повідомленнях заявників, або можливість того, що їхні батьки вплинули на них, вона могла б спробувати з'ясувати факти, подавши запит опитати заявників та їхніх батьків (*for a similar situation, see «G.U. v. Turkey», № 16143/10, n. 71, 18 October 2016*). Це дало б змогу оцінити достовірність тверджень заявників та за необхідності отримати додаткову інформацію щодо деяких з них. Так само спеціалісти, які заслуховували показання дітей, різні психологи, які спілкувалися із заявниками в Італії, також могли б надати відповідну інформацію.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 192

Це правда, що не було б доцільним болгарській владі допитувати заявників – варіант, залишений відкритим італійським прокурором, який радив не допитувати заявників з огляду на той факт, що болгарська влада, можливо, побажає опитати їх – враховуючи ризик посилення будь-якої травми, яку могли зазнати заявники, а також ризик того, що такі слідчі дії виявляться невдалим з огляду на час, що минув з моменту їх першого розкриття інформації, та можливість того, що їхні показання можуть бути запламованим накладанням спогадів або зовнішніми впливами. Тим не менш, Суд вважає, що за цих обставин болгарська влада мала б оцінити необхідність запитувати такі допити. Постанови органів прокуратури, однак, не містять жодних міркувань з цього приводу, і можливість допиту заявників, здається, не розглядалася, ймовірно, з тієї єдиної причини, що вони не проживали в Болгарії. У зв'язку з цим Суд зауважує, що п. 2 статті 38 Лансаротської конвенції передбачає, що жертви стверджуваного зловживання можуть подати скаргу до компетентних органів держави свого проживання і від них не можна вимагати виїзду за кордон. Стаття 35 цієї Конвенції, зі свого боку, передбачає, що всі допити дітей повинні, наскільки це можливо, проводити одна й та ж особа, і що, де це можливо, аудіовізуальні записи слід використовувати як докази. Отже, у цій справі болгарська влада, керуючись принципами, викладеними у міжнародних документах, могла б вжити заходів для надання допомоги та підтримки заявників в їх подвійному статусу жертв та свідків, а також могла б відвідати Італію у контексті взаємної правової допомоги або просити італійську владу знову допитати заявників.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 216

У транснаціональних справах процесуальне зобов'язання проводити розслідування може тягнути за собою зобов'язання прагнути до співпраці з іншими державами з метою розслідування та судового переслідування. Можливість звернення до міжнародної співпраці з метою розслідування сексуального насильства над дітьми також прямо передбачена статтею 38 Лансаротської конвенції. У цій справі, хоча прокурор Мілану відмовився від юрисдикції на підставі недостатнього юрисдикційного зв'язку з Італією з огляду на факти, було б можливе опитування заявників відповідно до механізмів судової співпраці, що існують зокрема у Європейському Союзі.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 217

Навіть якщо болгарська влада не прагнула безпосередньо допитати заявників, вона могла б принаймні вимагати від своїх італійських колег відеозаписи, зроблені під час розмов заявників з психологами з ЦРТ та їх інтерв'ю з прокурором у справах неповнолітніх. Через це упущення у розслідуванні, якого дуже легко можна було уникнути, болгарська влада не змогла вимагати від фахівців, «підготовлених для цієї мети», переглянути аудіовізуальний матеріал та оцінювати достовірність наданої інформації (*Articles 34 § 1 and 35 § 1 (c) of the Lanzarote Convention*).

«X. and Others v. Bulgaria», n. 218

Так само, оскільки заявники не надали медичних довідок, болгарська влада могла б знову, в контексті міжнародної судової співпраці, запропонувати їм пройти медичне обстеження, яке дозволило б підтвердити або виключити певні можливості, зокрема заяви першого заявника про зґвалтування.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 219

Суд також зазначає, що заяви заявників та докази, надані їх батьками, також містять інформацію щодо інших дітей, які нібито стали жертвами насильства, та дітей, які, як це стверджується, вчинили зловживання. У зв'язку з цим Суд зазначає, що навіть якщо не було можливості розпочати кримінальне провадження щодо дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності, деякі дії, про які заявники заявили як такі, що було вчинено іншими дітьми, становили жорстоке поведіння у значенні статті 3 Конвенції та насильство у значенні статті 19 Конвенції про права дитини. Отже, владу пов'язував процесуальний обов'язок пролити світло на факти, про які заявляли заявники. Однак, незважаючи на ці звіти, розслідування обмежувалося опитуванням та видачею анкет

кільком дітям, які ще жили у дитячому будинку, в середовищі, яке могло вплинути на їхні відповіді. Так, Суд зазначає, що болгарська влада не намагалася опитати всіх дітей, названих заявниками, які тим часом покинули дитячий будинок, безпосередньо або, якщо це було необхідне, шляхом звернення до механізмів міжнародного правового співробітництва.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 220

З огляду на характер та серйозність стверджуваного сексуального насильства та, як про це наголошували заявники, було необхідно розглянути питання використання слідчих заходів більш прихованого характеру, таких як спостереження за периметром дитячого будинку, прослуховування телефону або перехоплення телефонних та електронних повідомлень, а також використання агентів під прикриттям. Приховані операції такого роду прямо передбачені п. 5 статті 30 Лансаротської конвенції і широко використовуються по всій Європі для розслідувань щодо жорстокого поводження з дітьми. У зв'язку з цим Суд бере до уваги аргумент Уряду про те, що такі заходи можуть порушувати право на конфіденційність заінтересованих осіб і потребують судового дозволу на основі наявності достовірних доказів того, що було скоєно правопорушення. Суд повторює, що міркування щодо дотримання гарантій, що містяться у статті 8 Конвенції, можуть на законних підставах обмежувати обсяг слідчих дій (*«Dordević», n. 139*). Тим не менш, у цій справі такі заходи виглядають доречними та пропорційними, враховуючи твердження заявників про причетність організованої форми злочинності та той факт, що було ідентифіковано відповідних осіб. Такі заходи можна було впроваджувати поступово, починаючи з тих, що мали найменший вплив на приватне життя осіб, таких як зовнішнє спостереження за входами та виходами з дитячого будинку, і, рухаючись далі, за необхідності та на основі відповідних судових дозволів, до більш агресивних заходів, такі як прослуховування телефонних дзвінків, з метою забезпечення поваги до права, передбаченого статті 8 Конвенції відповідних осіб, що також слід враховувати.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 213⁵¹⁴

Суд не може розмірковувати про хід та результати розслідування, якби воно було проведено по-іншому. Тим не менш, Суд шкодує про те, що після електронного листа, надісланого батьком заявника до *SACP*, та звіту *Nadja Centre* від листопада 2012 року *SACP* просто надіслала батькові лист, написаний болгарською мо-

⁵¹⁴ *«X. and Others v. Bulgaria», application № 22457/16, judgment 02.02.2021*

вою, з проханням надати додаткову інформацію. Суд зазначає, що Лансаротська конвенція заохочує використання спеціальних ліній довіри в Інтернеті або телефоні як засобу повідомлення про зловживання, і не робить початок розслідування залежним від заяв потерпілих. За обставин цієї справи, *SACP* могла, у рамках гарантування анонімності потенційним жертвам, запитати всі необхідні деталі у *Nadja Centre*, який контактував з *Telefono Azzurro*; це дало б можливість ідентифікувати відповідний дитячий будинок та провести негласні слідчі заходи ще до публікації статті у тижневику *L'Espresso* у січні 2013 року. Хоча це правда, як зазначив Уряд, що стаття у тижневику *L'Espresso*, про яку повідомлялося у болгарській пресі, можливо, насторожила можливих винуватців зловживань, Суд вважає, що сам факт її публікації міг спонукати їх зв'язатися один з одним по телефону або через інші види обміну повідомленнями, що було можливістю продемонструвати корисність таких негласних слідчих розшукових дій.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 222

Незважаючи на твердження заявників про те, що фотограф *D.* зробив фотографії та зафільмував відео, слідчі не розглядали можливість обшукати його майстерню, якщо це необхідно з відповідною ухвалою суду, та промоніторити засоби масової інформації, на яких такі зображення могли бути збережені. Загалом, вилучення телефонів, комп'ютерів, камер, відеокамер чи інших засобів масової інформації, якими користуються особи, конкретно зазначені у списках, складених батьком заявника та надісланих болгарській владі, могло призвести до, можливо, якщо не реального отримання доказів сексуального насильства, яким заявники нібито піддавалися декілька місяців до цього, то принаймні до отримання доказів, що стосуються подібного насильства над іншими дітьми.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 223

Незважаючи на те, що після публікації статей у пресі та запитів італійської влади було розпочато три дослідчих перевірки, болгарська влада обмежила свої зусилля допитом людей, присутніх у дитячому будинку або поблизу нього, і закрила справу виключно на основі цього методу розслідування, який повторювався у різних формах у кожному з трьох дослідчих перевірок. У зв'язку з цим Суд вважає неприйнятним те, що ще до того, як висновки першої перевірки *SACP* в дитячому будинку 14 та 15 січня 2013 року – яка була дуже обмеженою з точки зору проведених слідчих дій – були відтворені у письмовому звіті та повідомлені до органів кримінальної юстиції, президент *SACP*, виступаючи по телебачен-

ню, звинуватив батьків заявників у наклепі, маніпуляціях та неадекватному вихованні. Через кілька днів, коли результати кримінального розслідування все ще не були відомі, група депутатів, які відвідали дитячий будинок, продемонструвала аналогічне ставлення до ситуації. Такі заяви неминуче підривають об'єктивність, а, отже, і достовірність перевірок, проведених *SACP* та самої цієї установи як такої (п. 207).

«X. and Others v. Bulgaria», n. 224

Незаперечним є те, що болгарська влада, проводячи три дослідчих перевірки, про які йдеться, офіційно відповіла на прохання італійської влади та, побічно, на запити батьків заявників. Однак Суд підкреслює, що від перших заяв, зроблених президентом *SACP* 16 січня 2013 року, до остаточної постанови, винесеної прокуратурою Верховного касаційного суду 27 січня 2016 року, після відкриття процесу комунікації у цій справі в Суді, мотиви, наведені для рішень органів влади, свідчать про *обмежений характер розслідувань*.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 225

Так, перша дослідча перевірка була закрита виключно на підставі звіту *SACP*. У другій і третій дослідчих перевірках органи влади, не заслухавши доказів заявників безпосередньо та навіть не переглянувши відеозаписи, надали вирішальної ваги поясненням, які пропонували особи, які були допитані, та суперечностям у заявах заявників, зокрема щодо імен та ролей фігурантів, яких вони назвали, хоча деякі з цих суперечностей, особливо стосовно імені Е., легко пояснити. Остання постанова прокуратури найвищої інстанції від 27 січня 2016 року стверджувала, що заявники заявляли про звинувачення у зловживанні, оскільки вони «[боялися] бути відкинутими їхніми усиновлювачами, які категорично не схвалювали їх аморальну поведінку ... [і] прагнули викликати жалість ... розповідаючи про події, які насправді не мали місця в реальності, що вони начебто стали жертвами злочинів». Однак ця постанова, яка, здається, ґрунтується на заяві, зробленій президентом *SACP* за кілька годин після початку розслідування три роки тому (п.п. 207, 224), не містила деталей щодо фактичних обставин, на яких ґрунтувалися зроблені висновки.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 226

Аналіз зібраної інформації та причин, наведених для прийняття рішень, виявляє недоліки, які могли знизити ефективність розслідування у цій справі. Викладені причини, схоже, не є результа-

том ретельного вивчення отриманих доказів і, схоже, показують, що слідчі органи замість з'ясування усіх відповідних фактів прагнули встановити неправдивість тверджень заявників, підкреслюючи неточності, які вони містили, зокрема, щодо імені директора та того факту, що особа на ім'я N. не працювала в дитячому будинку, а працювала стороннім підрядником.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 227

Усі ці міркування свідчать про те, що слідчі органи, які не скористалися, зокрема, наявними механізмами розслідування та міжнародної співпраці, не вжили усіх розумних заходів, щоб пролити світло на факти цієї справи та не провели повного й ретельного аналізу наявних у них доказів. Встановлені недоліки здаються *достатньо серйозними*, щоб можна було вважати, що проведене розслідування *не було ефективним* для цілей статті 3 Конвенції, інтерпретованої у світлі інших чинних міжнародних документів, зокрема Лансаротської конвенції. З цього випливає, що мало місце порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

«X. and Others v. Bulgaria», n. 228

РОЗСЛІДУВАННЯ СІМЕЙНОГО СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Справа стосується скарги заявниці відповідно до статті 3 та статті 8 Конвенції про те, що органи влади не провели ефективного кримінального розслідування за її заявами про сексуальне насильство з боку її батька, який був виправданий через порушення процесуальних правил в процесі отримання доказів у справі.

«R.B. v. Estonia», n. 1⁵¹⁵

Заявниця народилася в серпні 2007 року. У вересні 2010 року її батьки розлучились. Заявниця продовжувала жити з матір'ю та зустрічалася з батьком згідно з домовленістю між її батьками. З лютого 2012 року зустрічі з дитиною відбувались за правилами, визначеними судом.

«R.B. v. Estonia», n. 5

Згідно із заявами матері заявниці у подальшому кримінальному провадженні, заявниця стала підозрілою щодо поведінки батька вже у 2009 році, коли її донька скаржилася на біль у нижній частині спини. У 2011 році матір заявниці почала помічати зміни у поведінці дочки, коли та повернулася від батька. Заявниця сказала своїй матері, що вона спала гола з батьком, що вона робила йому масаж по всьому тілу, включаючи статеві органи, і що він вставляв свої пальці в її анус і піхву, заподіявши заявниці болю.

«R.B. v. Estonia», n. 6

Як стаття 3 Конвенції, так і стаття 8 Конвенції покладають на держави зобов'язання охороняти фізичну та психологічну недоторканність особи. Позитивні зобов'язання органів влади у цьому контексті можуть включати обов'язок підтримувати та застосовувати на практиці адекватну правову базу, що забезпечує захист від актів насильства з боку приватних осіб. Зокрема, діти та інші вразливі особи мають право на ефективний захист.

«M.P. and Others v. Bulgaria», n. 108;

«M. and C. v. Romania», n.n. 107-11;

«R.B. v. Estonia», n. 78

⁵¹⁵ «R.B. v. Estonia», application № 22597/16, judgment 22.06.2021

Що стосується серйозних дій, таких як звалтування та інші форми сексуального насильства над дітьми, де ставляться під загрозу *основоположні цінності та суттєві аспекти приватного життя*, держави-учасниці повинні забезпечити дотримання ефективних положень кримінального законодавства. У таких випадках позитивні зобов'язання держави також містять вимоги, що стосуються ефективності кримінального розслідування.

«*X. and Others v. Bulgaria*» [GC];

«*R.B. v. Estonia*», п. 79

Ефективне розслідування в принципі повинно бути здатним привести до встановлення фактів справи, а також до ідентифікації та, якщо це можливо, покарання винних. Це не обов'язок результату, а натомість обов'язок вжиття засобів. Влада повинна вжити усіх можливих розумних заходів із забезпечення доказів, що стосуються інциденту, таких, зокрема, як показання свідків та висновки експертиз.

«*R.B. v. Estonia*», п. 80;

«*Z. v. Bulgaria*», п. 65⁵¹⁶

Якщо розслідування призводить до висунення обвинувачень у національних судах, процесуальні зобов'язання щодо ствержуваного жорстокого поведіння поширюються і на *стадію судового розгляду*. У таких випадках провадження в цілому, включаючи стадію судового розгляду, повинно задовольняти вимогам заборони жорстокого поведіння. Незалежно від остаточного результату провадження, механізми захисту, передбачені національним законодавством, мають діяти на практиці у спосіб, що дозволяє розглянути конкретну справу по суті упродовж розумного строку.

«*W. v. Slovenia*», п. 65⁵¹⁷;

«*Z. v. Bulgaria*», п. 65⁵¹⁸;

«*R.B. v. Estonia*», п. 81

Водночас не існує абсолютного права на кримінальне переслідування або на засудження будь-якої конкретної особи, якщо не було вчинено умисних чи з необережності помилок під час притягнення до відповідальності тих, хто вчинив кримінальні правопорушення.

«*R.B. v. Estonia*», п. 81

⁵¹⁶ «*Z. v. Bulgaria*», application № 39257/17, judgment 28.05.2020

⁵¹⁷ «*W. v. Slovenia*», application № 24125/06, judgment 23.01.2014

⁵¹⁸ «*Z. v. Bulgaria*», application № 39257/17, judgment 28.05.2020

Зобов'язання держави за статтею 3 і статтею 8 Конвенції у справах про стверджуване сексуальне насильство над дітьми вимагають поваги до *найкращих інтересів дитини*. Право на людську гідність та психологічну недоторканність потребує *особливої уваги*, якщо жертвою насильства є *дитина*. На державах лежить обов'язок запровадити процесуальні правила, що гарантують та захищають свідчення дітей.

«C.A.S. and C.S. v. Romania», n. 82⁵¹⁹

«M.M.B. v. Slovakia», n. 61⁵²⁰;

«G.U. v. Turkey», n. 73⁵²¹;

«R.B. v. Estonia», n. 81

Відповідно до статей 3 і 8 Конвенції держави зобов'язані запровадити положення, що криміналізують сексуальне насильство над дітьми, та застосовувати їх на практиці шляхом ефективного розслідування та судового переслідування, беручи до уваги *особливу вразливість дітей*, їх гідність та їх права як дітей та як жертв. Ці зобов'язання також впливають з інших міжнародних документів, таких як *inter alia* Конвенція ООН про права дитини та Лансаротська конвенція. При тлумаченні зобов'язань держави, вказаних вище, Суд враховує відповідні норми та принципи міжнародного права, а також документи органів Ради Європи, що мають характер рекомендацій.

«A and B v. Croatia», n. 112;

«R.B. v. Estonia», n. 81;

«Z v. Bulgaria», n. 70.

Стверджуване сексуальне насильство щодо заявника підпадає під сферу застосування статей 3 і 8 Конвенції, що поклало на державу *позитивні зобов'язання* запровадити кримінально-правові положення, що ефективно карають сексуальне насильство над дітьми та застосовувати їх на практиці шляхом ефективного розслідування та судового переслідування.

«R.B. v. Estonia», n. 85

Суд повинен перевірити, чи було застосування кримінально-правових норм на практиці шляхом розслідування кримінального провадження та судового переслідування було неналежним настільки, що це призвело до порушення позитивних зобов'язань держави-відповідача за статтями 3 і 8 Конвенції. Кримінально-пра-

⁵¹⁹ «C.A.S. and C.S. v. Romania», application № 26692/05, judgment 20.03.2012

⁵²⁰ «M.M.B. v. Slovakia», application № 6318/17, judgment 26.11.2019

⁵²¹ «G.U. v. Turkey», application № 16143/10, judgment 18.10.2016

вові механізми слід впроваджувати так, щоб усунути особливу вразливість заявниці як маленької дитини, яка, за її твердженнями, стала жертвою сексуального насильства з боку свого батька, беручи до уваги в першу чергу найкращі інтереси дитини, а також цей зв'язок, щоб забезпечити захист її прав як жертви.

«*R.B. v. Estonia*», n. 87

Вирішуючи це питання, Суд буде враховувати критерії, встановлені міжнародними документами. Лансаротська конвенція, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо дружнього до дітей правосуддя та відповідні директиви ЄС встановлюють ряд вимог щодо отримання доказів від дітей та збереження таких. Хоча Лансаротська конвенція набула чинності для Естонії після фактів цієї справи, інші відповідні документи містять положення, подібні до положень цієї Конвенції.

«*R.B. v. Estonia*», n. 88

Суд не бере до уваги заяви про процесуальні помилки чи самотні упущення. У центрі уваги Суду перебувають лише *суттєві недоліки* у провадженні та відповідному процесі прийняття рішень, а саме ті, які були здатні підірвати спроможність органів влади встановити обставини справи або винуватого злочинця. Суд не може замінити національну владу в оцінці фактів справи, а також не може вирішити питання про кримінальну відповідальність стверджуваного злочинця.

«*X and Others v. Bulgaria*», n. 186;

«*S.M. v. Croatia*» [GC], n. 32;

«*R.B. v. Estonia*», n. 88

Скарга заявниці стосується *процесуальних недоліків* у кримінальному провадженні в цілому, включаючи бездіяльність слідчого повідомити заявниці про її процесуальні права та обов'язки, а також реакцію Верховного Суду на це порушення, що призвело до виключення її свідчень та виправдання стверджуваного злочинця з процесуальних підстав.

«*R.B. v. Estonia*», n. 90

Після надходження заяв про сексуальне насильство 19 березня 2012 року влада негайно розпочала кримінальне провадження. Заявницю було допитано в той же день як потерпілу. Наступний допит відбувся 16 травня 2012 року. Допит проводив спеціально призначений слідчий тієї ж статі за присутності психолога. Заявницю супроводжувала її мати як її законний представник. Допит

було записано на відео, щоб захистити показання заявниці для їх можливого використання у наступних судових засіданнях та забезпечити повагу до прав обвинуваченого, якому не дозволено безпосередньо перебувати під час допиту.

«R.B. v. Estonia», n. 91

Однак в жодному з цих допитів слідчий не роз'яснив заявниці її право не давати свідчення проти члена її сім'ї та її обов'язок говорити правду, оскільки такі вказівки вимагаються правилами кримінального процесу.

«R.B. v. Estonia», n. 92

Слідчі органи двічі допитували стверджуваного злочинця, який заперечував будь-яке сексуальне насильство над своєю донькою, і на додаток йому проводили психіатричну експертизу. Йому та його адвокату були надані відеозаписи показань заявниці та надана можливість, якою вони не скористалися, поставити їй письмові запитання.

«R.B. v. Estonia», n. 93

Докази, зібрані під час розслідування, були визнані достатніми, щоб звинуватити батька заявника у вчиненні сексуальних домагань у червні 2013 року та скерувати справу для судового розгляду.

«R.B. v. Estonia», n. 94

Враховуючи її вік, заявниця не була викликана для надання свідчень у суді, як пропонували експерти. Відеозаписи заявниці, зроблені на етапі досудового розслідування, були оприлюднені під час судових слухань та розглянуті судами першої та апеляційної інстанцій. Захист також зміг поспостерігати за поведінкою потерпілої і поставити під сумнів достовірність її показань, стверджуючи *inter alia* про те, що на них чинив надмірний вплив її мати, яка була присутня під час допитів.

«R.B. v. Estonia», n. 95

На підставі зібраних доказів, включаючи висновки експертів та показання інших свідків, суд першої інстанції визнав докази заявниці про сексуальне насильство допустимими та засудив її батька за відповідним обвинувальним актом. Незважаючи на те, що апеляційний суд підтримав це рішення, його рішення не було одностайним. Один із судів поставив під сумнів достовірність показань потерпілої, на яких ґрунтувалося засудження, та виявив,

що свідчення були отримані з порушенням процесуальних вимог щодо інформування свідка про обов'язок говорити правду та право не свідчити проти найближчого родича.

«R.B. v. Estonia», n. 96

Розглядаючи касаційну скаргу обвинуваченого, Верховний Суд встановив, що бездіяльність щодо повідомлення заявниці до надання нею показань про її обов'язок говорити правду та про її право відмовитись давати свідчення проти свого батька мала значення для визнання її свідчень недопустимими, адже її показання були вирішальним доказом у справі. Оскільки процесуальну помилку, про яку йдеться, *неможливо* було виправити, передавши справу до суду нижчої інстанції, де дитину-жертву не могли заслухати, виключення основних доказів призвело до виправдання обвинуваченого.

«R.B. v. Estonia», n. 97

В Естонії загальні правила, викладені в законі щодо допиту свідків, також застосовуються до дітей-свідків. Тим не менш, на практиці було визнано, що під час допиту дітей-свідків та надання їм прав та обов'язків необхідно враховувати їх вік та рівень розуміння ними стану справ.

«R.B. v. Estonia», n. 98

Відповідно до міжнародних стандартів, досудове розслідування та судовий розгляд мають проводитися таким чином, щоб захищати *найкращі інтереси та права дітей*, де такий захист вимагає прийняття дружніх до дитини та захисних заходів щодо дітей-жертв у кримінальному провадженні (*див., наприклад, статтю 30 Лансаротської конвенції та пояснювальну доповідь до неї*). У цьому контексті важливо, щоб у державах були встановлені процесуальні правила, які б гарантували та охороняли показання дітей.

«R.B. v. Estonia», n. 99;

«G.U. v. Turkey», , n. 73

Є безсумнівним, що слідчий жодним чином не давав заявниці необхідних вказівок під час допиту її як дитини-свідка після відкриття кримінального провадження. Вся кримінальна справа в основному спиралася на достовірність свідчень заявниці. Однак Верховний Суд виключив ці свідчення повністю з сукупності доказів з процесуальних підстав, пов'язаних з ненаданням слідчим необхідних попереджень заявниці. Хоча Верховний Суд також

вказував на інші процесуальні недоліки, зокрема у рішеннях судів нижчої інстанції, виявлений процесуальний недолік, допущений слідчими органами була сама по собі достатньою для виправданя обвинуваченого. Національні органи, зокрема суди, мають насамперед тлумачити та застосовувати національне законодавство. Роль ЄСПЛ зводиться до того, щоб з'ясувати, чи наслідки такого тлумачення були сумісними з Конвенцією.

«R.B. v. Estonia», n. 100

Неоголошення заявниці, 4-річній дитині, попереджень, загалом необхідних законом для будь-яких свідчень свідків, та наслідки, що впливають з цієї процесуальної помилки, визначені Верховним Судом, призвели до визнання свідчень недопустимими для цілей засудження обвинуваченого. Оскільки засудження останнього в значній мірі ґрунтувалося на показаннях заявниці та оскільки не було ніякого способу виправити пов'язану з цим процесуальну помилку, *обвинуваченого довелося виправдати*. Окрім питання, чи можна взагалі вважати такі попередження доречними у такій справі, як ця, рішення Верховного Суду у поєднанні з бездіяльністю слідчого підірвало ефективне кримінальне переслідування стверджуваних злочинів. Це пояснюється тим, що з огляду на неможливість повторного розгляду справи у судах нижчої інстанції, воно в кінцевому підсумку не змогло встановити факти справи та вирішити питання про вину стверджованого злочинця.

«R.B. v. Estonia», n. 101

Для ефективного захисту прав дітей відповідно до міжнародних стандартів дуже важливо захистити їх свідчення як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Естонське законодавство, що стосується попереджень для свідків, не проводить відмінності між свідками відповідно до їх віку, а отже, не передбачає винятків або особливого правозастосування для свідків-дітей. У зв'язку з цим Суд зазначає, що відповідно до Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, де застосовуються менш суворі правила щодо дачі показань чи інші заходи, придатні для дитини, такі заходи самі по собі не повинні зменшувати значення до свідчень чи доказів дитини без шкоди для прав на захист. Однак у цій справі свідчення заявниці були визнані недопустимими саме через *суворе застосування процесуальних правил*, що не робили відмінності між дорослими та дітьми. Суд повторює, що його не турбує відповідальність будь-якого конкретного національного органу, оскільки

те, що йдеться у всіх справах, що розглядаються, – це міжнародна відповідальність держави.

«R.B. v. Estonia», n. 102

У процедурному аспекті реакція національної влади на скарги заявниці про зґвалтування та сексуальне насильство з боку її батька містила значні недоліки, які недостатньо врахували її особливу вразливість та відповідні потреби як маленької дитини, щоб забезпечити їй ефективний захист як стверджуваної жертви сексуальних злочинів.

«R.B. v. Estonia», n. 103

Суд, не висловлюючи думки щодо вини обвинуваченого, приходить до висновку, що спосіб реалізації кримінально-правових механізмів у цілому у цій справі, що призвів до вирішення справи з процесуальних підстав, був недосконалим такою мірою, що відбулося порушення позитивних зобов'язань держави за статтями 3 і 8 Конвенції.

«R.B. v. Estonia», n. 104

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПІСЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ У ПОЛОНІ

9 травня 2009 року заявник зник і, як виявилось згодом, був схоплений азербайджанськими силами. Його родичі зв'язалися з вірменською владою, після чого він був зареєстрований як зниклий у Вірменії, де було ініційовано його розшук.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 4⁵²²

Однак місце його перебування залишалося невідомим для його сім'ї та вірменської влади до 5 листопада 2010 року, коли він був зареєстрований Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) як вірменський полонений в Азербайджані.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 4

Після цього МКЧХ регулярно відвідував заявника під вартою до 17 березня 2011 року, коли він був переданий вірменській владі за посередництва МКЧХ в рамках програми обміну полоненими.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 4

Після захоплення заявника азербайджанськими силами він провів у полоні 22 місяці у різних військових об'єктах. Заявник стверджує, що йому не давали достатньо їжі, і його часто не пускали в туалет, тому йому доводилося піклуватися про свої потреби в камері.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 7

Він зазнав жорстокого катування та психічних страждань, оскільки його вважали військовим бранцем, а відтак – регулярно допитували для отримання інформації. Його часто били по ногах сильно, що він не міг їх відчувати чи рухати.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 7

До пальців часто прикріплювали електричні дроти і вмикали живлення, викликаючи сильні болі.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 7

У двері його камери били металевими предметами, внаслідок чого він зараз страждає від розладу слуху.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 7

⁵²² «Badalyan v. Azerbaijan», application № 51295/11, judgment 22.07.2021

18 березня 2011 року, на наступний день після звільнення, заявника госпіталізували та обстежили у Вірменії. Відповідно до довідки, виданої військово-медичним департаментом Міністерства оборони, у нього діагностували неврастенію, психопатологічний стан, симптоми депресії. Коли заявника було повернуто до Вірменії, виявилось, що він страждав, серед іншого, від страху, стресу, тривоги та депресії, скаржився на втому, а також на болі в руках і ногах. Він був виписаний 29 березня 2011 року через одинадцять днів, ймовірно, у покращеному стані, з рекомендацією, щоб його помістили під нагляд терапевта або психолога.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 10

Відповідно до пункту 1 статті 35 Конвенції, держави не зобов'язані відповідати перед міжнародним органом за свої дії, доки не матимуть можливості виправити ситуацію засобами своєї правової системи, і тому ті, хто має намір послатися на наглядову юрисдикцію Суду стосовно скарг проти держави, повинні спочатку використати засоби юридичного захисту, передбачені правовою системою їхньої держави.

«Akdivar and Others v. Turkey», n. 65⁵²³;

«Sargsyan v. Azerbaijan», n. 116⁵²⁴;

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 11

Уряд зобов'язується довести невичерпання національних засобів правового захисту, щоб заявити, що засіб правового захисту був ефективним, доступним теоретично та на практиці у відповідний час, тобто, щоб він був доступним, здатним забезпечити компенсацію за скаргою заявника та продемонструвати обґрунтовані перспективи успіху. Після того, як цей тягар доказування буде задоволений, заявник має довести, що засіб захисту, запропонований Урядом, насправді був використаний або з якихось причин був неадекватним та неефективним за конкретних обставин справи, або що існували особливі обставини, що звільняли його/її від його застосування.

«Molla Sali v. Greece» [GC], n. 89⁵²⁵;

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 29

Хоча ця справа не стосується подій, пов'язаних з конфліктом між Вірменією та Азербайджаном як таким, Суд, тим не менш, вважає, що певні зауваження, зроблені для опису загального контек-

⁵²³ «Akdivar and Others v. Turkey», application № 21893/93, judgment 16.09.1996

⁵²⁴ «Sargsyan v. Azerbaijan», application № 40167/06, judgment 16.06.2015

⁵²⁵ «Molla Sali v. Greece» [GC], application № 20452/14, judgment 18.06.2020

сту відносин між Вірменією та Азербайджаном у справі «*Sargsyan v. Azerbaijan*», є актуальними і в цій справі. Ані на момент відповідних подій, ані в будь-який момент після цього між Вірменією та Азербайджаном не існувало дипломатичних відносин. Крім того, кордони були закриті, а поштові послуги були неможливими між двома країнами. У такій ситуації слід визнати, що могли існувати перешкоди для належного функціонування системи здійснення правосуддя. Зокрема, могли виникнути значні практичні труднощі при порушенні та продовженні судового провадження в іншій країні.

«*Sargsyan v. Azerbaijan*», n. 117;

«*Badalyan v. Azerbaijan*», n. 30

У цій справі Уряд-відповідач не довів, що заявник, місцеперебування якого залишалося невідомим його родині протягом 1 року та майже 6 місяців, мав будь-яку можливість спілкуватися із зовнішнім світом та контактувати з адвокатом упродовж утримання в Азербайджані. Хоча він, врешті-решт, був звільнений і міг повернутися до Вірменії, Уряд-відповідач не надав жодного прикладу національної справи чи засобів правового захисту, які б свідчили про те, що особи, які перебувають у ситуації заявника, могли б звернутися з позовом до влади Азербайджану. Навпаки, відмова цих органів надавати будь-яку допомогу або навіть відповідати на запит вірменського Генерального прокурора відповідно до Конвенції СНД 1993 року у схожій справі «*Saribekyan and Balyan*» радше вказує на відсутність ефективних засоби захисту в Азербайджані для особи, яка перебувала в ситуації заявника.

«*Saribekyan and Balyan v. Azerbaijan*»⁵²⁶;

«*Badalyan v. Azerbaijan*», n. 31

Повторюючи свої висновки у справі «*Saribekyan and Balyan*», Суд вважає, що Уряд-відповідач не довів наявність у заявника засобу правового захисту, який міг забезпечити відшкодування у зв'язку з його скаргами щодо порушення Конвенції та запропонувати розумні перспективи успіху. Отже, заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів правового захисту відхиляється.

«*Saribekyan and Balyan v. Azerbaijan*»;

«*Badalyan v. Azerbaijan*», n. 32;

Крім того, у світлі тверджень сторін, що скарга за статтею 3 Конвенції порушує серйозні фактичні та юридичні питання відповідно до Конвенції, для вирішення яких необхідний розгляд справи по суті. Отже, скарга не є явно необґрунтованою у значен-

⁵²⁶ «*Saribekyan and Balyan*», application № 35746/11, judgment 30.01.2020

ні пункту 3(а) статті 35 Конвенції. Жодної іншої підстави для визнання скарги неприйнятною не встановлено. Тому її слід визнати прийнятною.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 33

Що стосується стану здоров'я заявника до його затримання, Уряд не заперечував, що заявник був визнаний придатним до військової служби в 1997 році і що він проходив службу до 1999 року. Однак це було ще за десять років до подій у справі та заявник не надав медичних документів про стан свого здоров'я в період з 1999 року до його затримання органами влади Азербайджану.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 34

Щодо ситуації під час тримання заявника під вартою, Уряд вказав на проведення медичних оглядів. Що стосується психічного здоров'я заявника, то Уряд вперше у своїх додаткових коментарях до відповіді заявника надав стенограму з медичного журналу від 7 березня 2011 року, трохи більше ніж за тиждень до цього звільнення заявника, зазначивши, що психопатологічних симптомів та ознак психічних захворювань не виявлено.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 35

Повертаючись до ситуації зі здоров'ям заявника після звільнення, надані медичні звіти показують, що він страждав на хронічний маячний розлад та параною, і що він лікувався 29 днів у 2011 році. Стан його психічного здоров'я ще більше погіршився, і в 2015 році у нього діагностували параноїдальну шизофренію. Було встановлено, що заявник має право на отримання допомоги по інвалідності.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 42

Суд зазначає, що заявник стверджував, що його психічний стан на момент звільнення був наслідком жорстокого поводження як фізичного, так і психологічного характеру, і що заявник не надав доказів фізичних травм. Однак перед Судом не заперечувалося, що описані вище проблеми з психічним здоров'ям, якщо вони і були результатом дій, яким заявник піддавався під час тримання під вартою, свідчать про жорстоке поводження, заборонене статтею 3 Конвенції.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 43

Суд дійшов висновку, що заявник довів, що його симптоми значних травм психічного здоров'я, виявлені відразу після звіль-

нення, стосувались його часу перебування в полоні держави-відповідача, незалежно від того, чи було подальше погіршення прямим наслідком цього чи ні.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 44

Крім того, заявник детально та послідовно виклав факти, на які скаржився, та надав єдино доступні йому докази, зокрема медичні записи обстежень після звільнення.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 45

Отже, Уряд повинен, згідно із загальними принципами, надати задовільне та переконливе пояснення, надавши докази, що встановлюють факти, що ставлять під сумнів позицію жертви.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 46

Уряд, який єдиний має доступ до будь-якої іншої інформації, здатної підтвердити або спростувати твердження, у відповідь на твердження заявника стверджував, що: (i) заявник був схоплений та утриманий живим та у безпечних умовах, та згодом так само безпечно звільнений за результатами переговорів з МКЧХ; (ii) твердження заявника про жорстоке поводження підтверджуються лише медичними документами, наданими вірменськими органами влади; (iii) не існує причинно-наслідкових зв'язків, які б свідчили про те, що заявника катували; (iv) утримання у полоні упродовж тривалого часу, як 22 місяці, під постійними тортурами, з поганим годуванням та позбавленням сну, як стверджував заявник, могло б спричинити набагато серйозніші наслідки для здоров'я, ніж ті, які він подав; (v) МКЧХ регулярно проводив візити з метою нагляду за умовами тримання заявника без подання звітів про жорстоке поводження із заявником.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 46

Щодо останнього аргументу, Суд зазначає, що МКЧХ з міркувань конфіденційності не оприлюднював інформацію про обставини затримання заявника на прохання його адвоката. Що стосується інших аргументів, Суд не вважає, що вони або являють собою задовільне та переконливе пояснення, підкріплене доказами, як того вимагає Конвенція. Суд зазначає у зв'язку з цим, що Уряд не скористався доказами, які могли б надати розслідування, оскільки Уряд не показав, що будь-яке суттєве розслідування заяв заявника коли-небудь мало місце.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 46

Уряд не надав, у тому числі під час розгляду справи в Суді, інформацію про місця утримання заявника, умов утримання та режим ув'язнення під час тримання під вартою. Той факт, що жодна інформація про місцеперебування заявника ніколи не надходила до його сім'ї до моменту його реєстрації МКЧХ (через 1 рік та 6 місяців після первинного затримання) породжує висновки щодо способу поводження із заявником та наслідків такого поводження для психічного здоров'я заявника.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 47

У світлі викладеного вище Уряд не надав задовільного та переконливого пояснення, щоб довести, що серйозні психічні травми заявника, виявлені безпосередньо після звільнення заявника та діагностовані пізніше, не були повністю, головним чином або частково спричинені умовами утримання та поводження, якого зазнав заявник, перебуваючи у полоні держави-відповідача.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 48

Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«Badalyan v. Azerbaijan», n. 48

ЧИ ДОСТАТНЬО МАТЕРІАЛЬНОЇ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ З БОКУ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ?

Провадження, наслідком якого могло бути лише присудження компенсації, а не покарання осіб, винних у поганому поведженні, не може вважатися таким, що відповідає процесуальним вимогам статті 3 Конвенції.

«*Kelly and Others v. the UK*», n. 105⁵²⁷;

«*Tanrikulu v. Turkey*», n. 79;

«*Salman v. Turkey*», n. 83;

«*Avsar v. Turkey*», n. 377;

«*Ayder v. Turkey*», n. 98;

«*Ilhan v. Turkey*», n. 61;

«*Yasa v. Turkey*», n. 74;

«*Gul v. Turkey*», n. 57

Якби органи влади могли обмежувати свою реакцію на випадки умисного поганого поведження простою виплатою компенсації, залишаючись пасивними до судового переслідування винних, це зробило б можливим для уповноважених осіб держави в деяких випадках фактично безкарно зловживати правами осіб, що перебувають під їхнім контролем, і загальна правова заборона катування та нелюдського поведження або покарання, незважаючи на її фундаментальну значущість, стала б неефективною на практиці.

«*Kraštanov v. Bulgaria*», n. 60

У ситуації, коли смерть мала місце внаслідок умисного поганого поведження, порушення Конвенції неможливо виправити лише шляхом надання компенсації потерпілій особі. Якби органи влади реагували на такі інциденти, що мали місце з вини представників держави, лише виплатою компенсації, не вживаючи при цьому достатніх заходів для кримінального переслідування і покарання винних осіб, тоді в деяких випадках представники держави могли б фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем.

«*Mikhalkova and Others v. Ukraine*», n. 31

⁵²⁷ «*Kelly and Others v. the UK*», application № 30054/96, judgment 04.05.2001

НЕЗДАТНІСТЬ ПРИТЯГТИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБУ, ВИННУ В ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННІ

Держава відповідальна за добробут затриманих осіб. Існує обов'язок органів влади захищати таких осіб. Враховуючи те, що існує обов'язок органів влади нести відповідальність за ушкодження, спричинені особам під їхнім контролем, нездатність знайти та переслідувати в кримінальному порядку осіб, винних у злочині насильства проти особи, яка тримається під вартою, не звільняє державу від її відповідальності за Конвенцією.

«*Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*», n. 59;

«*Samardak v. Ukraine*», n. 39⁵²⁸;

«*Ayşe Tepe v. Turkey*», n. 40⁵²⁹;

«*Esen v. Turkey*», n. 28⁵³⁰;

«*Yaz v. Turkey*», n. 30⁵³¹

Виходячи з обов'язку представників органів влади нести відповідальність за осіб, які перебувають під їхнім контролем, виправдання поліцейських у кримінальному процесі не звільняє державу від відповідальності, яку покладає на неї Конвенція.

«*Berktaş v. Turkey*», n. 168;

«*Bursuc v. Romania*», n. 80

⁵²⁸ «*Samardak v. Ukraine*», application № 43109/05, judgment 04.11.2010

⁵²⁹ «*Ayşe Tepe v. Turkey*», application № 29422/95, judgment 22.07.2003

⁵³⁰ «*Esen v. Turkey*», application № 29484/95, judgment 22.07.2003

⁵³¹ «*Yaz v. Turkey*», application № 29485/95, judgment 22.07.2003

КАМЕРИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ

Незадовільні умови, в яких заявника тримали під вартою, посилювали його психологічні страждання, яких він зазнав унаслідок незаконного затримання, були ознакою поводження, передбаченого статтею 3 Конвенції.

«Fedotov v. Russia», n.n. 66-70

НЕНАДАННЯ НАЛЕЖНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЩО ЇХ ПОТРЕБУЮТЬ

Держава зобов'язана вживати особливих заходів для надання уразливим особам ефективного захисту від жорстокого поводження, про які влада знала або повинна була знати.

«Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania» [GC], n. 130

Держави несуть обов'язок захищати осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, від катування або жорстокого поводження чи покарання. Цей обов'язок включає в себе здійснення *ефективних заходів*, спрямованих на захист дітей та інших соціально вразливих категорій населення від неналежного з ними поводження, про яке органи влади знали або повинні були знати.

«O'Keeffe v. Ireland» [GC], n. 144;

«Z. and Others v. the UK», n. 73;

«E. and Others v. the UK»

Неспроможність системи державних органів захистити заявників від жорстокого та довготривалого знуцання та бездіяльності з боку батьків є порушенням статті 3 Конвенції.

«Z. and Others v. the UK»;

«E. and Others v. the UK»

Шкільні органи зобов'язані захищати здоров'я та благополуччя школярів і, зокрема, малих дітей, які є особливо вразливими і перебувають під виключним контролем цих органів.

«O'Keeffe v. Ireland» [GC], n. 144

ПЕРЕБУВАННЯ ІНВАЛІДІВ У ПРИМІЩЕННІ БЕЗ НАЛЕЖНОГО ОБЛАДНАННЯ

Якщо агенти держави вирішують позбавити свободи інваліда, вони повинні виявити особливу турботу щодо гарантування таких умов, які б відповідали його особливим потребам, спричиненим інвалідністю.

«Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania» [GC], n. 131

Немає доказів того, що працівники поліції або в'язниці мали намір здійснювати заходи всупереч статті 3 Конвенції. Проте самі умови перебування заявниці надають підстави говорити про таке порушення. Порушення статті 3 Конвенції констатується з точки зору можливості передбачити це порушення, оскільки з обставин справи було цілком очевидно, що засудження особи, прикутої до інвалідного візка і позбавленої можливості обслуговувати себе, до покарання у вигляді ув'язнення – навіть на незначний строк – без забезпечення їй належних умов тримання під вартою неодмінно призведе до порушення конвенційного права.

«Price v. the UK», n. 30⁵³²

⁵³² «Price v. the UK», application № 33394/96, judgment 10.07.2001

ЧЛЕНИ СІМ'Ї ЗНИКЛОЇ ОСОБИ ЯК ЖЕРТВИ НЕЛЮДСЬКОГО ТА ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ

Стаття 3 Конвенції до цього розглядалась у численних схожих справах, у яких заявники скаржились, що вони зазнали нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження у зв'язку зі смертю або зникненням їхніх близьких родичів. Чи є *член сім'ї зниклої особи* жертвою поведження у світлі статті 3 Конвенції, залежатиме від існування спеціальних факторів, які спричиняють страждання родичам, розміру та характеру, що відрізняються від емоційного стресу, який може розглядатись як неминуче спричинений родичам жертви. Основні елементи повинні включати близькість родинних зв'язків, особливі обставини відносин, ступінь участі члена сім'ї в подіях, які розглядаються, участь членів сім'ї у спробах отримати інформацію про зниклу особу та яким чином державні органи відповідають на такі запити.

«*Er and Others v. Turkey*», n. 94⁵³³;

«*Gongadze v. Ukraine*», n. 184;

«*Orhan v. Turkey*», n. 358

Насильницьке зникнення особи може ставити питання про порушення статті 3 Конвенції щодо *близьких родичів зниклої особи*. Сутність такого порушення статті 3 Конвенції полягає не стільки у факті зникнення як такого, скільки в реакції та ставленні органів влади до цієї події, коли вона стає відомою.

«*Zhebrailova and Others v. Russia*», n. 63;

«*Babusheva and Others v. Russia*», n. 108;

«*Karimov and Others v. Russia*», n. 124;

«*Bazorkina v. Russia*», n. 139;

«*Orhan v. Turkey*», n. 358

Ставлення слідчих органів до заявниці та її сім'ї дійсно завдало серйозних страждань, які порівнюються до принижуючого гідність поведження всупереч статті 3 Конвенції.

«*Gongadze v. Ukraine*», n. 186

⁵³³ «*Er and Others v. Turkey*», application № 23016/04, judgment 31.07.2012

Заявники є близькими родичами безвісно зниклої людини і були очевидцями викрадення. Понад 4 років вони не отримували відомостей про свого родича. Упродовж цього періоду вони особисто та поштою зверталася із запитом про свого родича до різних інстанцій. Незважаючи на вжиті ними зусилля, заявники так і не отримали будь-якого прийняттого пояснення або інформації про те, що стало з їх родичем після викрадення останнього. В отриманих ними відповідях здебільшого заперечувалася відповідальність держави за затримання чи заявникам просто повідомляли, що слідство у справі триває. Безпосереднє відношення до вищесказаного мають і висновки Суду щодо процесуальної частини статті 2 Конвенції.

«Takhayeva and Others v. Russia», n. 102

У світлі вищевикладеного заявники зазнали і продовжують зазнавати емоційного стресу й моральних страждань у результаті зникнення свого родича і нездатності з'ясувати, що з ним сталося. Те, як влада реагує на їхні скарги, слід уважати нелюдським поведінням, що порушує статтю 3 Конвенції.

«Takhayeva and Others v. Russia», n. 103

НАРУГА НАД ТРУПАМИ ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

Наруга над трупами відбулася, коли тіла перебували в руках сил безпеки. Суд не може встановити, що каліцтво сталося перед смертю, оскільки розслідування прокуратури було зосереджено на обвинуваченні в «*нарузі над трупами*», а національні суди не встановили факти справи. Суд дійшов висновку, що вуха Сейіта Кулекчі та Догана Алтуна були відрізані після їхньої смерті. Тим не менш, Суд ніколи не застосовував статтю 3 Конвенції в контексті *неповаги до мертвого тіла*. Палата погоджується з таким підходом, встановивши, що *людська якість втрачається зі смертю*, і, отже, заборона на жорстоке поводження більше не застосовується до трупів, незважаючи на жорстокість відповідних дій. Отже, порушення статті 3 Конвенції з цього приводу не було.

«*Akpinar and Altun v. Turkey*», n.n. 82⁵³⁴;

«*Kanlıbaş v. Turkey*»⁵³⁵

Що стосується другої частини скарги заявників, Суд раніше постановив у рішенні у справі «*Akkum and Others v. Turkey*», що один із заявників, батько якому показали понівечене тіло його сина, міг стверджувати, що він є жертвою порушення статті 3 Конвенції (у розумінні статті 34 Конвенції). Посилаючись на свою судову практику щодо страждань, яких зазнали члени сімей зниклих осіб, Суд дійшов висновку, що страждання, заподіяні цьому заявнику за таких обставин, становили поводження, що принижує гідність.

«*Akpinar and Altun v. Turkey*», n.n. 84-87⁵³⁶;

«*Akkum and Others v. Turkey*», n. 259⁵³⁷

У світлі рішення у справі «*Akkum and Others*» Суд підтверджує, що заявники, які є сестрою та батьком померлого, можуть претендувати на те, щоб бути жертвами у розумінні статті 34 Конвенції. Суд не сумнівається, що страждання, завдані їм внаслідок цього каліцтва, становили поводження, що принижує гідність, що яке суперечить статті 3 Конвенції.

«*Akkum and Others v. Turkey*», n. 259

«*Akpinar and Altun v. Turkey*», n. 87

⁵³⁴ «*Akpinar and Altun v. Turkey*», application № 56760/00, judgment 27.02.2007

⁵³⁵ «*Kanlıbaş v. Turkey*», application № 32444/96, judgment 08.12.2005

⁵³⁶ «*Akpinar and Altun v. Turkey*», application № 56760/00, judgment 27.02.2007

⁵³⁷ «*Akkum and Others v. Turkey*», application № 21894/93, judgment 24/03/2005

Порушення статті 3 Конвенції відсутнє, де тіла родичів заявників, убитих солдатами, були доставлені на військову базу для цілей проведення СМЕ. Тіла розмістили на відкритому повітрі в місці, де їх могли бачити військові на базі, звільнили від одєжі та надали на огляд прокурору та двом лікарям. Незалежно від того, чи бачили заявники тіла особисто, їх знання про умови, в яких оглядалися тіла їхніх родичів, призвело до душевних страждань. Однак, беручи до уваги мету поводження (проведення СМЕ), обставини справи не надали стражданням заявників *розміру та характеру*, відмінного від *емоційного стресу*, який можна вважати неминуче завданним будь-якому члену сім'ї померлої особи в схожій ситуації.

«*Cangöz and Others v. Turkey*», n.n. 158-168⁵³⁸

Обставини цієї заяви відрізняють її від схожих справ, у яких Суд встановив порушення статті 3 Конвенції. Такі дії як калічення тіл, підпал будинків та бомбардування цивільних осіб винищувачами, були здійснені навмисно та без будь-якого законного приводу. Однак у цій справі страждання заявників виникли внаслідок *законних* дій прокурора, який виконував свої обов'язки з розслідування, але не зміг оцінити наслідки своїх дій.

«*Cangöz and Others v. Turkey*», n. 167

У світлі справи та, зокрема, з огляду на *мету* поводження, що полягала у проведенні прокурором і лікарями огляду тіл, обставини *не надають* стражданням заявників *розміру та характеру*, відмінного від *емоційного стресу*, який можна вважати неминуче спричиненим будь-якому члену сім'ї померлої особи в подібній ситуації. Отже, Суд не може констатувати порушення статті 3 Конвенції.

«*Cangöz and Others v. Turkey*», n. 168

⁵³⁸ «*Cangöz and Others v. Turkey*», application № 7469/06, judgment 26.04.2016

НЕМОЖЛИВІСТЬ ПОХОВАННЯ РІДНИХ ТА БЛИЗЬКИХ ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

Рамзан і Різван Хаджіалієви були викрадені 15 грудня 2002 року. Їхні останки були знайдені через чотири дні. Суд не переконаний, що в цій справі існував тривалий період, упродовж якого заявники переживали невизначеність та страждання, характерні для явища зникнень. Тим не менш, Суд вважає за необхідне звернути увагу на те, що трупи Рамзана та Різвана Хаджіалієвих були розчленовані та обезголовлені. Були виявлені лише деякі їх фрагменти, а відсутні частини досі не знайдені. Майже *шість років* заявники не могли належним чином поховати мертві тіла своїх близьких, що саме по собі повинно було спричинити їхні глибокі та безперервні переживання та страждання. Таким чином, за обставин цієї справи моральні страждання, яких зазнали заявники, *досягли* розміру та характеру, відмінного від емоційного страждання, яке є неминучим внаслідок заподіяним родичам жертви серйозного порушення прав людини.

«Khadzhaliyev and Others v. Russia», n. 121⁵³⁹

⁵³⁹ «Khadzhaliyev and Others v. Russia», application № 3013/04, judgment 06.11.2008

ВИЛУЧЕННЯ ОРГАНІВ У ПОМЕРЛОГО БЕЗ ЗГОДИ РОДИЧІВ

Страждання заявниці були посилені тим фактом, що їй не повідомили про видалення частини тіла її чоловіка. Через два роки їй повідомили про незавершене кримінальне розслідування та про потенційно протиправні дії, вчинені щодо тіла її померлого чоловіка. Зрозуміло, що в цей момент заявниця пережила особливий біль та усвідомила, що її чоловік міг бути похований зі слідами дій, що були вчинені з його тілом у Центрі СМЕ.

«Elberte v. Latvia», n. 141⁵⁴⁰

Страждання заявниці були обумовлені не лише порушенням її прав як найближчого родича та пов'язаною з цим невизначеністю щодо того, що було зроблено у Центрі СМЕ, проте й через насильницький характер дій, вчинених з тілом її померлого чоловіка.

«Elberte v. Latvia», n. 142

За цих обставин відхиляються заперечення Уряду про те, що скарга заявниці не підпадає під дію статті 3 Конвенції і що заявниця не може вважатися жертвою у цьому відношенні. Суд не сумнівається, що страждання, заподіяні заявниці, становили таке, що принижує гідність, поводження, яке суперечить статті 3 Конвенції.

«Elberte v. Latvia», n. 143

⁵⁴⁰ «Elberte v. Latvia», application № 61243/08, judgment 13.01.2015

ЗНИЩЕННЯ МАЙНА ЯК ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

Знищення будинку та майна 70-річної заявниці на її очах агентами держави під час проведення поліцейської операції є нелюдським поводженням.

«Dulaş v. Turkey», n.n. 54-56⁵⁴¹

Знищення будинків заявників, які перебували у віці 54 та 60 років, на їх очах агентами держави під час проведення поліцейської операції є нелюдським поводженням.

«Selçuk and Asker v. Turkey», n.n. 77-78⁵⁴²

⁵⁴¹ «Dulaş v. Turkey», application № 25801/94, judgment 30.01.2001

⁵⁴² «Selçuk and Asker v. Turkey», applications № 23184/94, 23185/94, judgment 24.04.1998

ПРИЗНАЧЕННЯ НАДМІРНО СУВОРОГО ПОКАРАННЯ ЯК ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ

Питання належного застосування покарання в основному *не* належать до сфери дії Конвенції, проте свавільний або невиправдано тривалий термін покарання *може за певних обставин* викликати питання щодо відповідності Конвенції.

«Haidn v. Germany», n. 107

Питання належної практики з призначення покарань виходить за рамки Конвенції. Водночас *грубо непропорційний* вирок може кваліфікуватися як жорстоке поведження в момент його винесення.

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 74

Хоча питання належного покарання виходять за межі Конвенції, *вкрай непропорційне покарання може* становити жорстоке поведження, що суперечить статті 3 Конвенції на момент його застосування. Однак при цьому *«груба непропорційність»* є суворим критерієм і вона буде лише *«рідкісним та унікальним випадком»*.

«Babar Ahmad and Others v. the UK», n. 237⁵⁴³

Проте *груба непропорційність є жорсткою перевіркою*, і вона буде пройдена лише в рідкісних та поодиноких випадках. У справі *«Harkins та Edwards»*, яка стосувалася скарги заявників на те, що в державі, яка зробила запит про їх екстрадицію, проти них будуть винесені *грубо непропорційні* вирок, Суд пояснив, що у справі про екстрадицію порушення може виникнути тоді, коли заявник зміг довести, що він перебував у реальній небезпеці винесення *грубо непропорційного* вироку в приймаючій державі.

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 71;
«Harkins and Edwards v. the UK», n. 133⁵⁴⁴

Разом із тим Конвенція не є тим засобом, що вимагає від держав нав'язування стандартів Конвенції іншим державам. Необхідно приділити належну увагу тому факту, що практика з при-

⁵⁴³ «Babar Ahmad and Others v. the UK», applications №№ 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 and 67354/09, judgment 10.04.2012

⁵⁴⁴ «Harkins and Edwards v. the UK», applications № 9146/07, № 32650/07

значення покарань значно різняться між державами і що завжди матимуть місце *законні та розумні відмінності* між державами в питаннях тривалості покарань, що призначаються, навіть за подібні злочини. Відповідно, лише в *дуже виняткових* справах заявник зможе довести, що вирок, який він повинен буде відбутися в державі-учасниці, буде грубо непропорційним і, таким чином, суперечитиме статті 3 Конвенції.

«*Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK*» (dec.), n. 74;

«*Harkins and Edwards v. the UK*», n. 133

У справах, в яких державам пропонується відмовитися в екстрадиції до держави, в якій може бути винесено *грубо непропорційний вирок*, та у справах, у яких ця сама держава отримує клопотання від ув'язненого про свою передачу з метою відбуття покарання, винесеного іноземним судом, яке могло б уважатися грубо непропорційним, якби воно було розглянуте в контексті попереднього клопотання про екстрадицію, виникають різні міркування.

У першому разі держава має право запобігти винесенню неналежного вироку.

У другому – вирок уже було винесено; можливо, його довелось б відбутися в суворих та таких, що принижують гідність, умовах, з урахуванням обмежених положень про дострокове звільнення.

При розгляді питання про ступінь приниження або страждання, властивого оскаржуваним діям, необхідно враховувати ступінь приниження або страждання, властивого альтернативному варіанту.

Якби передбачений статтею 3 Конвенції захист діяв так, щоб перешкоджати ув'язненим у передачі з метою відбуття покарання в більш гуманних умовах, це було б парадоксом та анафемою його обов'язку тлумачити та застосувати права за Конвенцією у спосіб, який робить гарантії практичними й ефективними, а не теоретичними й ілюзорними.

«*Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK*» (dec.), n. 75

При розгляді питання про те, чи порушує вирок статтю 3 Конвенції в контексті подальшого виконання вироку в рамках угоди про передачу ув'язнених, у центрі уваги повинно бути те, чи виходить будь-яке страждання та приниження, яке мало місце, за межі неминучого елемента страждання або приниження, пов'язаного з виконанням вироку у вигляді позбавлення волі, винесеного іноземним судом.

При оцінці ступеня страждання або приниження необхідно робити поправку на різні практики з призначення покарань, засто-

совані державами, а також законні й розумні відмінності між державами стосовно належної тривалості вироку.

Суд повинен також брати до уваги той факт, що передача відбулася в рамках міжнародного співробітництва у сфері здійснення правосуддя, яка в принципі перебуває в інтересах відповідних осіб. Зокрема, угоди про передачу ув'язнених, як правило, мають за мету служити похвальним цілям усунення негативних наслідків відбуття покарання у незнайомому соціокультурному та мовному середовищі та полегшення майбутньої реінтеграції до громади.

Таким чином, якщо захід міжнародного співробітництва спрямований на сприяння та захист основних прав тих, хто підлягає кримінальним санкціям за кордоном, переваги, які отримує заявник у результаті виконання цього заходу, є важливим фактором на користь висновку про те, що спосіб та порядок виконання вироку не піддають заявника позбавленням та стражданням, які перевищують неминучий рівень страждань, властивих утриманню під вартою.

«Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK» (dec.), n. 76

Раніше Суд постановив, що хоча питання відповідного покарання значною мірою виходять за межі Конвенції, *вкрай непропорційний вирок* може становити жорстоке поводження, що суперечить статті 3 Конвенції, на момент його призначення. Однак *«груба непропорційність»* є дуже суворим тестом, який буде порушуватися лише у *«рідкісних та унікальних випадках»*. У цій справі заявник міг бути засуджений до позбавлення волі на строк до 35 років. Вимог щодо мінімального покарання не було. З огляду на характер стверджуваних злочинів, які включали терористичні злочини, і високий поріг, необхідний для демонстрації того, що вирок буде вкрай непропорційним, Суд не визнає, що екстрадиція заявника призведе до реального ризику поводження, яке суперечить 3 Конвенції внаслідок тривалості будь-якого призначеного покарання.

«Aswat v. the UK», n. 58⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ «Aswat v. the UK», application № 17299/12, judgment 16.04.2013

ПЕРЕБУВАННЯ ОСОБИ В ОЧІКУВАННІ УВ'ЯЗНЕНОГО РОДИЧА

Беручи до уваги поведінку національних органів влади, встановлено, що перша заявниця – мати затриманої п'ятирічної дитини – зазнала глибоких страждань та переживань внаслідок затримання її доньки (*другої заявниці*).

«*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*», n. 55-59⁵⁴⁶

Становище *другої заявниці* характеризувалося її дуже молодим віком, тим фактом, що вона була нелегальним мігрантом у чужій країні, і тим фактом, що її не супроводжувала її родина, а тому *друга заявниця* була надзвичайно вразливою. З огляду на абсолютний характер захисту, який надається статтею 3 Конвенції, важливо мати на увазі, що це є вирішальним фактором і він має перевагу над міркуваннями, пов'язаними зі статусом *другої заявниці* як нелегального мігранта. Таким чином, *друга заявниця*, безсумнівно, належала до класу *дуже вразливих членів суспільства*, щодо яких бельгійська держава була зобов'язана вжити відповідних заходів для забезпечення догляду та захисту в рамках своїх позитивних зобов'язань за статтею 3 Конвенції.

«*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*», n. 55

Заходи, вжиті бельгійською владою (інформування першої заявниці про позицію, надання першій заявниці номера телефону, за яким вона могла б зв'язатися зі своєю дочкою (*другою заявницею*), призначення адвоката для допомоги *другій заявниці* та підтримка зв'язку з канадською владою та посольством Бельгії в Кіншасі) були явно недостатніми для виконання зобов'язань бельгійської держави щодо забезпечення догляду за *другою заявницею*. Крім того, держава мала в своєму розпорядженні цілу низку засобів. Суд не сумнівається, що тримання *другої заявниці* під вартою в описаних вище умовах спричинило їй *значні страждання*. Органи влади, які видали наказ про її затримання, також не могли не знати про серйозні психологічні наслідки для неї. Тримання під вартою *другої заявниці* в таких умовах продемонструвало *відсутність гуманності* до такого рівня, що це було рівнозначно нелюдському поводженню. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*», n.n. 58-59

⁵⁴⁶ «*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*», application № 13178/03, judgment 12.10.2006, final 12.01.2007

Занепокоєння матері восьмирічної дитини, яка провела день у відділку поліції під час розслідування проти матері, що поліція не повідомила про її затримання органам опіки дітей, *не досягло* необхідного мінімального рівня жорстокості.

«Tarak and Depe v. Turkey», n. 79⁵⁴⁷

Немає сумніву, що заявниця, як мати, страждала від занепокоєння через те, що її восьмирічного сина утримували у поліції щонайменше один день. Проте обставини справи не дозволяють стверджувати, що поріг жорстокості, що вимагається статтею 3 Конвенції, було досягнуто.

«Tarak and Depe v. Turkey», n. 79

⁵⁴⁷ «Tarak and Depe v. Turkey», application № 70472/12, judgment 09.04.2019

ТЕРОРИЗМ ТА ДОТРИМАННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ВИМОГ

Суд вважає законним прийняття державами-учасницями *твердої позиції* щодо тих, хто робить свій внесок у вчинення терористичних актів, з якими він не може змиритися за жодних обставин.

«*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», n. 183

Розслідування справ про терористичні злочини, безсумнівно, створює певні проблеми для органів влади.

«*Brogan and Others v. the UK*», n. 61;

«*Murray v. the UK*» [GC], n. 58;

«*Dikme v. Turkey*», n. 64

Проте потреби розслідування та безумовна складність боротьби зі злочинністю, зокрема з тероризмом, не можуть виправдати порушення захисту фізичного стану людини.

«*Tomasi v. France*», n. 115

У рамках боротьби з тероризмом держави повинні мати можливість депортації іноземців, яких вони вважають загрозою для державної безпеки. Розгляд питання про те, чи насправді особа становить таку загрозу, не є завданням Суду; його єдине завдання полягає в розгляді питання про те, чи буде депортація такої особи сумісною з її правами за Конвенцією.

«*Othman (Abu Qatada) v. the UK*», n. 184

Навіть за найскладніших обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, Конвенція *категорично забороняє* будь-яке катування або нелюдське поводження чи таке, що принижує людську гідність, поводження або покарання.

«*Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine*», n. 66;

«*Bekos and Koutropoulos v. Greece*», n. 45⁵⁴⁸;

«*Assenov and Others v. Bulgaria*», n. 93;

«*Khachaturov v. Armenia*», n. 81⁵⁴⁹;

«*Selmouni v. France*» [GC], n. 95;

«*Jalloh v. Germany*» [GC], n. 99;

«*Bazorkina v. Russia*», n. 129;

⁵⁴⁸ «*Bekos and Koutropoulos v. Greece*», application № 15250/02, judgment 13.12.2005

⁵⁴⁹ «*Khachaturov v. Armenia*», application № 59687/17, judgment 24.06.2021

«Bocharov v. Ukraine», n. 44;
 «Zyakun v. Ukraine», n. 39⁵⁵⁰

Суд усвідомлює *труднощі*, з якими стикаються держави у сфері захисту своїх громадян від терористичного насильства. Це робить ще більш важливим наголос, що стаття 3 Конвенції закріплює одну з найбільш фундаментальних цінностей демократичного суспільства. На відміну від більшості основних положень Конвенції та протоколів, стаття 3 Конвенції *не* передбачає винятків і ніяких відступів від неї, незважаючи на існування надзвичайного стану, що загрожує життю нації. Навіть у найскладніших обставинах, таких як *боротьба з тероризмом*, а також незалежно від поведінки зацікавленої особи Конвенція забороняє в абсолютному значенні тортури і нелюдське або принижуюче гідність поводження і покарання.

«A. and Others v. the UK» [GC], n. 126⁵⁵¹;
 «Khachaturov v. Armenia», n. 81;
 «Trabelsi v. Belgium», n. 117⁵⁵²;
 «Cobzaru v. Romania», n. 60;
 «Zyakun v. Ukraine», n. 39⁵⁵³

⁵⁵⁰ «Zyakun v. Ukraine», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

⁵⁵¹ «A. and Others v. the UK» [GC], application № 3455/05, judgment 19.02.2009

⁵⁵² «Trabelsi v. Belgium», application № 140/10, judgment 04.09.2014

⁵⁵³ «Zyakun v. Ukraine», application № 34006/06, judgment 25.02.2016

СФЕРА НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Страждання через захворювання природного походження *можуть* охоплюватись статтею 3 Конвенції у випадках, якщо вони загострюються або існує ризик їх загострення внаслідок заходів, за які може бути відповідальна держава. Проте поріг у цих ситуаціях є *високим*, оскільки стверджувана шкода походить не від дій чи упущень органів влади, а від протікання самої хвороби.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 111

Вимога заявників зводилася до того, що відмова органів влади надати їм доступ до *експериментальних* лікарських засобів, які, на думку заявників, потенційно могли врятувати їм життя, дорівнювала нелюдському поведженню, за яке держава мала нести відповідальність, оскільки вона не захистила їх від страждання на останніх стадіях хвороби. Однак Суд вважає, що подібна вимога виходить з розширеного тлумачення поняття нелюдського і такого, що принижує гідність, поведження, яке Суд не може прийняти.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 113

Немає підстав стверджувати, що своєю відмовою надати заявникам доступ до лікарського засобу, навіть потенційно здатного врятувати життя, але безпечність та ефективність якого все ще була під сумнівом, органи влади прямо долучилися до заподіяння фізичних страждань заявникам. Враховуючи те, що зазначені відмови не дали змоги заявникам використати лікарський засіб, який, на їхню думку, міг би покращити їхні шанси на одужання і виживання, вони дійсно спричинили їм душевні страждання, особливо з огляду на той факт, що цей лікарський засіб виявився доступним в інших країнах у винятковому порядку.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 113

Відмова органів влади не досягла достатнього рівня жорсткості, щоб бути охарактеризованою як нелюдське поведження. Стаття 3 не накладає на держави обов'язку згладжувати відмінності в рівні медичного забезпечення в різних країнах.

«Hristozov and Others v. Bulgaria», n. 113

ЗАБОРОНА АБОРТІВ

Подорож за кордон для проведення абортів була одночасно і психологічно, і психічно виснажливою для кожної із заявниць. Крім того, ця подорож також була фінансово обтяжливою для першої заявниці. Проте застосування статті 3 Конвенції впливає з мінімального рівня жорстокості. Тому зазначеного рівня не було досягнуто.

«A., B. and C. v. Ireland», n.n. 163-164⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ «A., B. and C. v. Ireland», application № 25579/05, judgment 16.12.2010

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ТА «ДІДІВЩИНА»

Обов'язкова військова служба нерідко включає *елемент страждання*, як і заходи щодо позбавлення особи свободи.

«*Chember v. Russia*», п. 49⁵⁵⁵

Однак багато дій, які б становили собою нелюдське або принижуюче гідність поводження щодо ув'язнених, можуть не досягати межі поганого поводження, якщо вони відбуваються в збройних силах у випадках, коли служать *специфічній місії збройних сил* у тому, що становить, наприклад, частину бойової підготовки.

«*Chember v. Russia*», п. 49

Проте на державі лежить обов'язок забезпечити, щоб громадянин ніс військовою службу в умовах, сумісних з повагою до його людської гідності, щоб порядок та методи військової підготовки не завдавали йому болю й страждань тією мірою, яка перевершує *неминучий рівень страждань, властивий військової підготовці*, і щоб з урахуванням практичних вимог такої служби його здоров'я і благополуччя належним чином забезпечувалися *inter alia* шляхом надання необхідної йому медичної допомоги.

«*Chember v. Russia*», п. 50

На державі лежить обов'язок впровадити правила, що визначають рівень загрози життю або здоров'ю, яка може виникати не тільки від самого характеру військової діяльності, але й від людського фактору, який вступає в дію, коли держава призиває звичайних громадян на військовою службу.

«*Chember v. Russia*», п. 50

Такі правила мають вимагати вжиття практичних заходів, спрямованих на ефективний захист призовників від небезпек, властивих військовою життю, і відповідних методів визначення недоробок і помилок, які можуть допустити щодо цього відповідальні особи на різному рівні.

«*Chember v. Russia*», п. 50

⁵⁵⁵ «*Chember v. Russia*», application № 7188/03, judgment 03/07/2008

Навіть якщо фізичні вправи є невід'ємною частиною військової підготовки, то для того щоб вони були сумісні зі статтею 3 Конвенції, вони не повинні перевищувати рівень, за яким буде слідувати загроза здоров'ю призовників або образа їх людської гідності.

«Chember v. Russia», n. 52

Заявник був насильно підданий фізичним вправам до втрати свідомості. Це покарання його командири застосували *навмисно* при повній поінформованості про його конкретні проблеми зі здоров'ям і без будь-якої військової необхідності, яка могла б викликати такий хід дій. За таких обставин таке покарання викликало в заявника глибокі фізичні страждання і вийшло за межі мінімального рівня жорстокості.

«Chember v. Russia», n. 56

ЗАПОБІГАННЯ ПОГАНОМУ ПОВОДЖЕННЮ

Держава має позитивний обов'язок забезпечувати захист від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 124;

«*Z. and Others v. the UK*», n. 73;

«*Oshurko v. Ukraine*», n. 68⁵⁵⁶;

«*M.C. v. Bulgaria*», n. 149

Такий захист вимагає вжиття *розумних та ефективних заходів* з метою запобігання поганому поводженню, про яке органи влади знали чи повинні були знати. Зокрема, держава несе відповідальність за кожну особу, яка тримається під вартою, оскільки особа, перебуваючи під владою агентів держави, перебуває у вразливому становищі, а тому органи влади зобов'язані її захищати. Проте цей обов'язок необхідно тлумачити таким чином, щоб не покладати на органи влади надмірний тягар.

«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 124;

«*O'Keefe v. Ireland*» [GC], n. 144;

«*Oshurko v. Ukraine*», n. 69;

«*Berktaş v. Turkey*», n. 167

Для заявника достатньо показати, що органи влади не зробили всього, що розумно очікувалося від них, для запобігання реалізації реального та прямого ризику його фізичній недоторканності, про який вони знали чи повинні були знати. Йдеться про питання, відповідь на яке залежить від сукупності обставин справи, яка розглядається.

«*Keenan v. the UK*», n.n. 110-115;

«*Oshurko v. Ukraine*», n. 70

Водночас, беручи до уваги труднощі в забезпеченні правопорядку в сучасному суспільстві, непередбачуваність людської поведінки та оперативний вибір, який необхідно зробити в питаннях пріоритетності та ресурсів, межі цього позитивного зобов'язання необхідно тлумачити таким чином, щоб не накладати нездійснених або непропорційно важких завдань на органи влади.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 139;

⁵⁵⁶ «*Oshurko v. Ukraine*», application № 33108/05, judgment 08.09.2011

«*O'Keefe v. Ireland*» [GC], n. 144;
«*Burlya and Others v. Ukraine*», n. 124

Тому не кожен стверджуваний ризик поганого поведження може тягнути за собою обов'язок за Конвенцією з боку органів влади щодо вжиття оперативних заходів для запобігання матеріалізації цього ризику. Для того щоб виникло *позитивне зобов'язання*, необхідно встановити, що органи влади знали або повинні були знати у відповідний момент часу про існування для встановленої особи реального та безпосереднього ризику жорстокого поведження від злочинних дій третьої сторони і що вони не вжили заходів у рамках своїх повноважень, вжиття яких, якщо судити розумно, можна було очікувати для уникнення цього ризику.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 139;
«*O'Keefe v. Ireland*» [GC], n. 144

Ще одним важливим міркуванням є необхідність забезпечення того, щоб поліція здійснювала свої повноваження з контролю та запобігання скоєнню злочинів у спосіб, який повністю дотримується *належної правової процедури та інших гарантій*, які законно накладають обмеження на її повноваження в розслідуванні злочинів та притягненні правопорушників до відповідальності (у тому числі гарантій, передбачених статтею 8 Конвенції).

«*Dorđević v. Croatia*», n. 139

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (ЗАГАЛЬНІ СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

Комітет приділяє особливу увагу *трьом правам* тих осіб, яких затримала поліція: 1) праву особи повідомити про факт свого затримання третю сторону за власним вибором (члена родини, друга, консульство); 2) праву доступу до адвоката; 3) праву вимагати медичного обстеження лікарем за власним вибором (додатково до медичного обстеження, яке здійснюється лікарем, якого запросили поліцейські органи)⁵⁵⁷.

Зазначені ці права є трьома основними гарантіями проти жорстокого поводження із затриманими особами, і вони мають застосуватися від самого початку затримання, незалежно від того, як таке затримання визначається у відповідній правовій системі (затримання, арешт тощо)⁵⁵⁸.

Особи, яких затримала поліція, повинні бути негайно поінформовані про свої права, зокрема, про наступні права: 1) право повідомити про факт свого затримання третю сторону; 2) право доступу до адвоката; 3) право вимагати медичного обстеження лікарем⁵⁵⁹.

Будь-яка надана державним органам можливість відстрочки в реалізації одного з наведених вище прав має бути чітко визначена, а її застосування жорстко обмежене в часі⁵⁶⁰.

Що стосується більш конкретно права доступу до адвоката і вимоги медичного обстеження не тим лікарем, якого запросили поліцейські органи, то при системах, де, у виняткових випадках,

⁵⁵⁷ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 36; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 45, P. 20.

⁵⁵⁸ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 37.

⁵⁵⁹ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

⁵⁶⁰ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

адвокати та лікарі можуть обиратися з попередньо визначених переліків, складених за згодою з відповідною професійною організацією, будь-яка відстрочка у здійсненні цих прав, має бути скасована⁵⁶¹.

Доступ до адвоката для осіб, яких тримають під вартою в поліції, передбачає право зв'язатися з адвокатом та право на візит адвоката (в обох випадках обов'язковою умовою є гарантія конфіденційності переговорів). Так само важливим є право особи на присутність адвоката під час допиту⁵⁶².

Стосовно медичного обстеження осіб, яких тримають під вартою в поліції, то ці обстеження повинні проводитись у такий спосіб, щоб поліцейські службовці не могли чути, а по можливості й спостерігати за таким обстеженням. Після цього результати кожного обстеження а також відповідні заяви затриманої особи і висновки лікаря офіційно протоколюються лікарем і надаються затриманій особі та її адвокату⁵⁶³.

Стосовно самої процедури проведення допиту Комітет вважає, що повинні існувати чіткі правила та інструкції проведення поліцейського допиту. Вони, зокрема, повинні врегульовувати такі питання: інформування затриманої особи про персональні дані (прізвища та/або номери) осіб, які присутні під час проведення допиту; допустима тривалість допиту; час на відпочинок між допитами та час на перерви під час проведення допиту; місця, де може проводитись допит; можлива вимога до затриманої особи стояти під час відповіді на запитання; допит осіб, які знаходяться під впливом наркотиків, алкоголю тощо. Також слід вимагати, щоб постійно фіксувався час початку та закінчення допиту, так само як і висловлені під час допиту будь-які прохання від затриманої особи, а також від осіб, що були присутні під час кожного допиту⁵⁶⁴.

Комітет вважає за необхідне додати, що електронні записи поліцейських допитів є додатковою гарантією недопущення жор-

⁵⁶¹ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

⁵⁶² Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

⁵⁶³ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 38.

⁵⁶⁴ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 39.

стокого поводження із затриманими особами (такі записи надають також значні переваги самій поліції)⁵⁶⁵.

Основні гарантії, які надаються затриманим поліцією особам, будуть значно підсилені (і це може значно полегшити роботу офіцерів поліції), якщо буде вестись єдине й повне досьє щодо кожної затриманої особи, де б фіксувалися всі аспекти, що пов'язані із затриманням особи, та мають бути відображені усі заходи, яких було вжито по відношенню до затриманої особи (час, коли особу було позбавлено волі та мотив(и) цього заходу; час, коли особу було поінформовано про її права; фіксація ушкоджень, проявів душевних захворювань тощо; час, коли було сповіщено близьких/консула чи адвоката, а також час, коли вони відвідали затриману особу; час, коли було запропоновано їжу; час, коли проводився допит; час, коли особу було переведено до іншого закладу або звільнено тощо)⁵⁶⁶.

Слід вимагати, щоб підпис заінтересованої особи був під різними пунктами (наприклад, тими, де йдеться про речі, які можуть бути в розпорядженні особи, або про факт повідомлення про якесь із прав та про застосування або відмову у застосуванні якогось із прав), і, якщо це необхідно, було надане пояснення відсутності такого підпису. Окрім цього, адвокат затриманої особи повинен мати доступ до досьє тримання під вартою⁵⁶⁷.

Існування незалежного механізму розгляду скарг щодо поводження під час тримання під вартою в поліції є ще однією важливою гарантією дотримання прав⁵⁶⁸.

Тримання під вартою в поліції, в основному, триває відносно недовго. З огляду на це не слід сподіватись на те, що в установах поліції будуть такі ж добрі матеріальні умови тримання, як і в тих місцях, де позбавлені волі особи перебувають тривалий період часу. Однак певні елементарні вимоги щодо матеріального забезпечення мають бути дотримані⁵⁶⁹.

⁵⁶⁵ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 39.

⁵⁶⁶ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 41.

⁵⁶⁷ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 41.

⁵⁶⁸ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 40.

⁵⁶⁹ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 42.

Всі поліцейські камери повинні мати належний розмір – з огляду на кількість осіб, які можуть там знаходитись – а також відповідне освітлення (достатнє для читання у час, що не відводиться для сну) і вентиляцію. Бажано, щоб камери мали природнє освітлення. Окрім цього, камери мають бути обладнані засобами для відпочинку (наприклад, закріпленим стільцем або закріпленою лавкою); особи, які повинні провести ніч в місці тримання, мають бути забезпечені чистими матрацом та ковдрами⁵⁷⁰.

Особам, яких тримають під вартою в поліції, слід дозволяти справляти природні потреби в час, коли вони того забажають, в чистих і пристойних умовах; їм також слід надавати відповідну можливість для умивання. Ці особи повинні бути забезпечені харчуванням у відведений для цього час, включаючи, як мінімум, один раз на день повноцінне харчування (щось більш суттєве, ніж бутерброд)⁵⁷¹.

Питання про те, яким має бути належний розмір поліцейської камери (або будь-яке інше приміщення для затриманого/ув'язненого) є досить складним. При оцінці до уваги слід брати численні фактори. Однак, делегації Комітету вважають за необхідне встановити основні критерії при вирішенні цього питання. Наступний критерій (що розглядається скоріше як бажаний рівень, аніж як мінімальний стандарт) застосовується при оцінці поліцейських камер для одиночного тримання на час, що перевищує декілька годин: загальна площа приблизно 7 кв.м., відстань між стінами не менше 2 метрів та відстань між підлогою і стелею 2.5 метри⁵⁷².

⁵⁷⁰ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 42.

⁵⁷¹ Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 42.

⁵⁷² Тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part1, 1992. П. 43.

МЕТА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

Комітет наголошує на необхідності реалізовувати у правоохоронній діяльності *принципово інший підхід* до поліцейського розслідування. Система кримінального правосуддя, що надає перевагу *доказам зізнання*, створює для слідчих стимули застосовувати фізичний або психологічний примус. Перш за все, головна мета допиту підозрюваного повинна бути чітко визначена: мета має полягати в отриманні точної та достовірної інформації для точного з'ясування обставин справи, а не в тому, щоб отримати зізнання від фактичного підозрюваного, який в очах офіцерів, які проводять допит, вже є винним⁵⁷³.

Для оперативних співробітників поліції та слідчих необхідно регулярно проводити спеціальні тренінги щодо підстав застосування сили та практичні тренінги щодо професійних методів інтерв'ю (*таких як «investigative interviewing» з метою отримання точних і достовірних свідчень від жертв, свідків або підозрюваних щодо справ, які розслідуються поліцією*). Крім того, більшу увагу слід приділяти сучасним науковим методам розслідування шляхом здійснення відповідних інвестицій в обладнання та кваліфіковані людські ресурси, щоб зменшити залежність від зізнань для отримання обвинувальних вироків⁵⁷⁴.

Співробітники поліції та слідчі повинні виконувати свої обов'язки згідно з положеннями КПК виключно для цілей *встановлення істини*. З цією метою влада повинна регулярно проводити практичну професійну підготовку з управління ситуаціями високого ризику для цих посадових осіб, що має охоплювати відповідні методи опитування та розслідування, а також запобігання жорсткому поводженню⁵⁷⁵.

⁵⁷³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 16, P. 15; Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 32, P. 21.

⁵⁷⁴ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 16, P. 15.

⁵⁷⁵ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 16, P. 15.

Комітет рекомендує владі Румунії сприяти запровадженню системи *investigative interviewing*. З цією метою необхідно регулярно проводити професійне навчання слідчих, яке має охоплювати професійні та непримусові методи опитування та розслідування, а також запобігання жорсткому поводженню. Прокурори, які беруть участь в допитах підозрюваних, також виграли б від такого навчання⁵⁷⁶.

⁵⁷⁶ Report on the ad hoc visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 17, P.15.

ПОЛІЦЕЙСЬКА КУЛЬТУРА

Дуже важливо сприяти поліцейській культурі, де застосування жорстокого поводження вважалось би ознакою *непрофесіоналізму*. Основна відповідальність за впровадження змін з цього питання та зміцнення громадської довіри лежить на керівництві поліції, яке має сприяти розвитку *культури* в органах поліції, згідно з якою є *правильним* викриття колег у випадку застосування колегами жорстокого поводження. Це передбачає розробку законодавчої бази для захисту викривачів, які розголошують інформацію про жорстоке поводження та інші неправомірні дії⁵⁷⁷.

Дії, вжиті владою Чорногорії для зменшення жорстокого поводження з боку поліцейських, очевидно, не були ефективними: *культуру жорстокого поводження поліції* досі не вдалося ефективно викоринити⁵⁷⁸.

Влада має визнати, що існування жорстокого поводження з боку поліцейських є *фактом*, де жорстоке поводження аж ніяк не є результатом окремих дій декількох офіцерів-ізгоїв, а натомість є *загальноприйнятою практикою в рамках поточної поліцейської культури*, зокрема серед інспекторів кримінального розшуку⁵⁷⁹.

Органи влади повинні активно використовувати всі засоби для того, щоб повідомлення про *нульову терпимість до жорстокого поводження* з затриманими особами дійшло до посадових осіб органів правопорядку усіх рівнів; їм слід довести до відома шляхом *конкретних дій*, що уряд має намір викоринити жорстоке поводження з особами, позбавленими свободи. Боротьба з жорстоким поводженням передбачає не лише прийняття відповідних правових норм, а й вжиття *необхідних заходів* для забезпечення їх виконання⁵⁸⁰.

⁵⁷⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 17, P. 16.

⁵⁷⁸ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 14, P. 13.

⁵⁷⁹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 14, P. 13.

⁵⁸⁰ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 14, P. 13.

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Молдова

Комітет рекомендує владі Молдови продовжувати свої зусилля із запобігання жорсткому поводженню щодо затриманих осіб з боку офіцерів поліції та залишатися пильними щодо будь-якої інформації, що свідчить про жорстоке поводження. Офіцерам поліції слід нагадувати, що *будь-яка* форма жорсткого поводження із затриманими особами є незаконною й неприйнятною та буде каратися відповідно⁵⁸¹.

Польща

Комітет закликає владу Польщі рішуче продовжувати зусилля з боротьби із жорстким поводженням з боку офіцерів поліції. Офіцери поліції по всій країні повинні отримати *чітке нагадування* про те, що всі форми жорсткого поводження (у тому числі словесні образи) із затриманими особами є незаконними та будуть каратися відповідно⁵⁸².

Делегація почула низку звинувачень у фізичному жорсткому поводженні. Більшість цих тверджень стосувалося застосування надмірної сили під час затримання або одразу після затримання щодо осіб, які, як повідомляється, вже були під контролем та які не чинили (або більше не чинили) опору офіцерам поліції. Стверджуване жорстоке поводження полягало у штовханні людини обличчям до землі (або обличчям до стіни), стоянні на колінах над особою, в тому числі на її обличчі, або наступанні на неї, іноді супроводжуючись ляпасами та/або ударами (у тому числі ногами). Були також численні твердження про болісне й тривале закову-

⁵⁸¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 19, P. 15.

⁵⁸² Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 23, P. 15; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 13, P. 11; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 17, P. 10

вання рук наручниками за спиною. Деякі люди стверджували, що їх піднімали за наручники та/або тягнули таким чином по землі. Делегація також почула невелику кількість заяв про фізичне жорстоке поводження, яке набуло форми ляпасів і, в одному випадку, ударів ногами під час допиту в поліцейській дільниці⁵⁸³.

Слід повторювати офіцерам поліції, що під час затримання не можна застосовувати більше сили, аніж це необхідно, і що після того, як затриманих осіб взято під контроль, нанесення їм ударів не може мати жодного виправдання. Якщо вважається необхідним застосувати наручники до особи під час затримання або упродовж періоду затримання, наручники за жодних обставин не повинні бути занадто тугими і повинні застосовуватися лише до тих пір, поки це вкрай необхідно⁵⁸⁴.

Офіцери поліції повинні бути краще навчені запобіганню та мінімізації насильства при здійсненні затримання. У випадках, коли застосування сили стає необхідним, вони повинні вміти застосовувати професійні прийоми, які максимально зменшують будь-який ризик заподіяння шкоди особам, яких вони намагаються затримати⁵⁸⁵.

Кіпр

Керівники поліції повинні недвозначно інформувати правоохоронців, що жорстоке поводження є неприпустимим і буде суворо каратися⁵⁸⁶.

Міністр юстиції та громадського порядку і керівник поліції неодноразово нагадували офіцерам поліції про їхній обов'язок поважати Конституцію, міжнародні конвенції з прав людини та законодавство Кіпру. Комітет рекомендує Міністру повторити це повідомлення всім поліцейським, інформуючи їх про те, що жорстоке поводження з затриманими є *образою цінностей*, які становлять саму основу держави, і не буде толеруватися. У цьому повідомленні має бути чітко зазначено – і має бути підкріплено конкретними

⁵⁸³ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 12, P. 7.

⁵⁸⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 17, P. 10.

⁵⁸⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 17, P. 10.

⁵⁸⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 21, P. 14.

діями, – що будь-який сигнал щодо можливого жорстокого поводження буде мати наслідком відповідне розслідування, а винні у жорстокому поводженні будуть піддані суворим санкціям⁵⁸⁷.

Незалежно від того, наскільки ефективним може бути розслідування, вкрай важливо, щоб після виявлення доказів жорстокого поводження слідувало застосування *належного покарання* (кримінального чи дисциплінарного); будь-який інший підхід породив би атмосферу безкарності⁵⁸⁸.

Усі офіцери поліції повинні чітко розуміти, що будь-яка форма жорстокого поводження із затриманими особами (включаючи словесні образи, расистську поведінку, погрози та психологічне жорстоке поводження) є *кримінальним злочином* або – у відповідних випадках – *дисциплінарним проступком*⁵⁸⁹.

Затримання у поліцейських відділках саме по собі створює *підвищений ризик* жорстокого поводження, адже поліцейські відділки не є належним приміщенням для затримання осіб більше ніж на кілька днів. Особи, які перебувають під вартою понад трьох днів, повинні бути негайно переведені до пенітенціарної установи; такий підхід не перешкоджає поліції у разі потреби проводити подальші допити осіб, які тримаються під вартою⁵⁹⁰.

Туреччина

Комітет повторює свою рекомендацію щодо чіткого й твердого повідомлення усім посадовим особам органів правопорядку про *нульову толерантність* до жорстокого поводження, починаючи з найвищого політичного рівня, а саме Президента Республіки. У рамках цього повідомлення слід ще раз наголосити, що будь-які форми жорстокого поводження щодо затриманих (включаючи словесні образи), а також будь-яке терпиме ставлення до жорстокого

⁵⁸⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 20, P. 12; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 19 May 2008, Para 20, P. 13; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 57, P. 28.

⁵⁸⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 26, P. 14; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 12, P. 10.

⁵⁸⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 15, P. 14.

⁵⁹⁰ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 45, P. 29.

поводження з боку керівництва є незаконними та каратимуться відповідним чином⁵⁹¹.

Німеччина

Поліцейські, які носять маски, балаклави або інше екіпірування, що може перешкоджати їх ідентифікації, зобов'язані носити чітко помітні *засоби ідентифікації* (наприклад, унікальний номер на формі та/або шоломі)⁵⁹².

Вірменія

Коли особу доставляють (викликають, «запрошують») до поліцейської установи з будь-якої причини (включаючи бесіду з поліцейським), її присутність має завжди бути належним чином зареєстрована в єдиному електронному обліковому реєстрі. У протоколі має бути зазначено, хто доставлений (викликаний, «запрошений»), ким, за чийм розпорядженням, в який час, з якої причини та в якій якості (підозрюваний, свідок тощо), коли особа залишила приміщення відповідної установи⁵⁹³.

Копія протоколу має бути доступна на вимогу відповідної особи⁵⁹⁴.

⁵⁹¹ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 14, P. 12.

⁵⁹² Report on the periodic visit to Germany carried out by the CPT from 1 to 14 December 2020, Para 17, P. 13.

⁵⁹³ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 19, P. 16.

⁵⁹⁴ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 19, P. 16.

ЗАПОБІГАННЯ ПОГАНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)

Молдова

Основоположні гарантії проти жорстокого поводження (право на повідомлення родича або іншої третьої особи про затримання, право на доступ до адвоката та лікаря) повинні застосовуватися із самого початку затримання. Цими правами повинні користуватися не тільки особи, затримані у зв'язку з вчиненням кримінального чи адміністративного правопорушення, але й ті, хто зобов'язаний залишатися в поліції з інших причин (наприклад, як свідок або особа, викликана для впізнання)⁵⁹⁵.

Усі особи, затримані поліцією, мають бути повністю проінформовані про їхні основні права з *самого початку* позбавлення волі (тобто з моменту, коли вони зобов'язані залишатися в поліції). Це має забезпечуватися наданням чіткої усної інформації з самого початку (після прибуття до приміщення поліції) і доповнюватися за першої ж можливості *наданням письмової форми*, в якій чітко та ясно викладені права затриманої особи. Ця форма повинна бути доступною на відповідному *діапазоні мов*⁵⁹⁶.

Кожного разу, коли особу доставляють або викликають до поліцейської установи (незалежно від причини), її присутність завжди належним чином *реєструється*. Зокрема, у протоколі має бути зазначено, хто був доставлений (викликаний), ким, за чийм наказом, в який час, з якої причини, в якій якості (підозрюваний, свідок тощо), кому було передано відповідну особу і коли особа залишила приміщення поліції⁵⁹⁷.

⁵⁹⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 20, P. 16.

⁵⁹⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 31, P. 20.

⁵⁹⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 32, P. 20.

Повинна здійснюватися фіксація відповідної інформації про дотримання основоположних гарантій проти жорстокого поводження (наприклад, коли особі було роз'яснено її права; коли про її затримання було повідомлено третю особу; коли вона мала контакти з адвокатом, лікарем або представником консульської установи)⁵⁹⁸.

Польща

Усі особи, затримані поліцією, повинні бути повністю поінформовані про їхні основні права з *самого початку* позбавлення волі (тобто з моменту, коли вони зобов'язані залишатися в поліції). Це має бути забезпечено шляхом надання чіткої усної інформації в момент затримання, яка повинна доповнюватися за першої ж можливості наданням *письмової інформації* про права затриманих осіб⁵⁹⁹.

Комітет вкотре рекомендує владі Польщі розробити письмову форму, в якій би чітко та ясно викладені права затриманих. Затриманим особам слід пропонувати підписати заяву про те, що вони були поінформовані про свої права, і завжди надавати їм копію згаданої вище письмової форми про їхні права. Бланк має бути доступним на відповідному *діапазоні мов*. Особливу увагу слід приділяти тому, щоб затримані особи дійсно розуміли свої права; обов'язком поліцейських є переконатися в тому, що це дійсно так⁶⁰⁰.

Кіпр

Комітет надає *особливого значення* трьом правам осіб, затриманих поліцією: 1) праву повідомити близького родича чи іншу третю сторону про своє затримання; 2) праву на доступ до адвоката; 3) праву на доступ до лікаря. Ці права є *трьома основними гарантіями* проти жорстокого поводження із затриманими особами, які мають застосовуватися з самого початку затримання (як тільки відповідні особи зобов'язані залишатися в поліції)⁶⁰¹.

⁵⁹⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 32, P. 20.

⁵⁹⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 31, P. 18; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 30, P. 18.

⁶⁰⁰ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 31, P. 18.

⁶⁰¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 22 to 30 May 2000, Para 17, P. 12.

Болгарія

Під час затримання не можна застосовувати більше сили, ніж це суворо необхідно. Після того, як затриманих осіб взято під контроль, завдання їм ударів не може бути виправдано жодним чином. Офіцери поліції повинні бути навчені запобіганню та мінімізації насильства під час здійснення затримання. У випадках, коли застосування сили стає необхідним, вони повинні вміти застосовувати *професійні* методи, які максимально знижують будь-який ризик заподіяння шкоди особам, яких вони намагаються затримати⁶⁰².

Чорногорія

Коли особу доставляють (викликають) до поліцейської установи з метою збору інформації про злочин, її присутність завжди має фіксуватися належним чином. Зокрема, у протоколі має бути зазначено, хто був доставлений (викликаний), ким, за чийм розпорядженням, в який час, з якої причини, в якому статусі (підозрюваний, свідок тощо), кому передано відповідну особу та коли особа залишила приміщення поліції⁶⁰³.

⁶⁰² Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 23, P. 18.

⁶⁰³ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 29, P. 22.

ДОСТУП ДО АДВОКАТА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ЗАГАЛЬНІ СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

Можливість для осіб, які затримані поліцією, мати доступ до адвоката, є однією з основоположних гарантій проти жорстокого поводження⁶⁰⁴.

Існування такої можливості має *стримуючий вплив* на тих, хто схильний до жорстокого поводження щодо затриманих. Адвокат є саме тією особою, що може вжити відповідних заходів у разі, якщо жорстоке поводження дійсно має місце⁶⁰⁵.

Ризик залякування та фізичного жорстокого поводження є найвищим одразу після затримання. Щоб бути ефективним, право доступу до адвоката має бути гарантовано *від самого початку затримання*⁶⁰⁶.

Право на доступ до адвоката має застосовуватися з моменту затримання незалежно від конкретного правового статусу особи, а точніше, здійснення цього права не повинно залежати від офіційного оголошення особи «*підозрюваним*». Наприклад, у багатьох правових системах в Європі особи можуть бути зобов'язані приходити до правоохоронних органів – і залишатися там – упродовж певного періоду як «свідки» або для «надання інформації»; Водночас ці особи можуть піддаватися ризику жорстокого поводження⁶⁰⁷.

Право на доступ до адвоката повинно надаватися кожному затриманому незалежно від того, наскільки дрібним є правопорушення, у вчиненні якого він підозрюється⁶⁰⁸.

⁶⁰⁴ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁶⁰⁵ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁶⁰⁶ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁶⁰⁷ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 18.

⁶⁰⁸ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 20.

Особи можуть бути позбавлені волі на кілька тижнів за вчинення *адміністративного правопорушення*. Комітет не вбачає ніяких підстав для позбавлення цих осіб права на доступ до адвоката⁶⁰⁹.

Комітет уже неодноразово стикався з такою практикою, коли осіб, які у дійсності підозрювались у скоєнні злочину, формально утримували у зв'язку з адміністративним правопорушенням для того, щоб уникнути застосування гарантій, які застосовуються до осіб, що підозрюються у скоєнні злочину. Виключення певних категорій правопорушень зі сфери застосування права на доступ до адвоката неминуче призводить до ризику розвитку такого роду лазівок⁶¹⁰.

Право на доступ до адвоката повинно застосовуватися незалежно від тяжкості злочину, в скоєнні якого підозрюється затримана особа. Дійсно, особи, які підозрюються в скоєнні особливо тяжких злочинів більш ніж інші ризикують піддатися жорсткому поводженню і, отже, більш ніж інші потребують доступу до адвоката. Отже, Комітет виступає проти заходів, які передбачають систематичну відмову упродовж визначеного періоду в доступі до адвоката для затриманих осіб, які підозрюються у вчиненні певних категорій злочинів (наприклад, злочинів, що караються відповідно до антитерористичного законодавства). Питання про те, чи є обмеження права на доступ до адвоката виправданим, має оцінюватися у кожному конкретному випадку, а не визначатися категорією злочинів⁶¹¹.

Комітет повністю визнає, що в окремих випадках може бути необхідно упродовж певного часу не дозволяти затриманій особі бачитися із самостійно обраним нею адвокатом. Однак це не повинно призводити до того, що особі буде повністю відмовлено у доступі до адвоката упродовж періоду, про який йде мова. У таких випадках має бути забезпечено доступ до іншого незалежного адвоката, якому можна довіряти, щоб не ставити під загрозу законні інтереси слідства. Це цілком можливо зробити, якщо заздалегідь

⁶⁰⁹ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 20.

⁶¹⁰ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 20.

⁶¹¹ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2011)28-part1, 2011. П. 21.

знайти задовільні рішення для такого роду ситуації, порадившись з місцевою колегією адвокатів або спілкою юристів⁶¹².

Право на доступ до адвоката під час утримання в поліції має охоплювати право зустрітися з ним та спілкуватися віч-на-віч. Саме якщо розглядати це як гарантію проти жорстокого поводження (на відміну від засобів, що забезпечують справедливий судовий розгляд), дуже важливо, щоб адвокат був фізично присутнім біля затриманої особи. Тільки це надає можливість точно оцінити її фізичний і психологічний стан. Крім того, якщо зустріч з адвокатом не проходить у приватному порядку, затримана особа може побоюватися розповідати, яким чином з нею поводяться. Допустивши, що, як виняток, інтереси особи може захищати не обраний нею адвокат, а замість нього інший адвокат, обраний відповідно до узгодженої заздалегідь процедури, Комітет не вбачає жодної необхідності відступати від принципу конфіденційності зустрічей між адвокатом і зацікавленою особою⁶¹³.

Право на доступ до адвоката повинно також охоплювати право на присутність адвоката під час допиту, а також можливість для адвоката брати участь у допиті затриманого. Очевидно, що це не повинно ні заважати поліції відразу ж починати допитувати затриману особу, яка скористалася своїм правом на доступ до адвоката, ще до прибуття адвоката, якщо цього вимагає крайня терміновість справи, що розглядається, ні виключати можливість замінити адвоката, який перешкоджає належному проведенню допиту. Разом з тим, у разі виникнення такої ситуації, поліція згодом повинна відповідати за свої дії⁶¹⁴.

Для того, щоб право на доступ до адвоката під час затримання ефективно забезпечувалося на практиці, необхідно передбачити відповідну процедуру для осіб, які не мають фінансової змоги оплатити послуги адвоката⁶¹⁵.

⁶¹² Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 22.

⁶¹³ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 23.

⁶¹⁴ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 24.

⁶¹⁵ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поводженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1, 2011. П. 25.

ДОСТУП ДО АДВОКАТА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ДОПОВІДІ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)

Молдова

Комітет знову закликає владу Молдови внести зміни до КПК щодо права на доступ до адвоката з тим, щоб це право гарантувалося з *самого початку затримання*. Слід вжити практичних заходів для забезпечення того, щоб затримані особи могли ефективно користуватися правом на доступ до адвоката з моменту, коли вони зобов'язані залишатися у поліції (включаючи можливість адвоката мати конфіденційне побачення з клієнтом та бути присутнім під час допиту)⁶¹⁶.

Неповнолітні не повинні допитуватися за відсутності адвоката та іншої дорослої особи, якій вони довіряють⁶¹⁷.

Комітет сподівається, що влада Молдови реалізує відповідні заходи – у співпраці з Національною радою з питань правничої допомоги – для забезпечення того, щоб затримані особи мали ефективний доступ до безоплатної правничої допомоги⁶¹⁸.

Польща

Комітет рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб особи, затримані поліцією: 1) з самого початку затримання мали право на доступ до адвоката; 2) негайно інформувалися про право на доступ до адвоката⁶¹⁹.

⁶¹⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 24, P. 17.

⁶¹⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 24, P. 17.

⁶¹⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 25, P. 17.

⁶¹⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 51, P. 24; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 24, P. 17.

Комітет закликає владу Польщі без подальших зволікань розробити повноцінну та належним чином фінансовану систему правничої допомоги особам, які перебувають під вартою в поліції та не мають можливості оплатити послуги адвоката, яка б застосовувалася з самого початку затримання⁶²⁰.

Делегація знову почула багато тверджень, згідно з якими, навіть у тих рідкісних випадках, коли затримані особи зустрічалися зі своїм адвокатом, перебуваючи під вартою у поліції, такі зустрічі систематично відбувалися за присутності працівника поліції. Це є *абсолютно неприйнятним*⁶²¹.

Право на доступ до адвоката має включати право на зустріч з ним, причому *наодинці*. Якщо розглядати це право як *гарантію проти жорстокого поводження* (на відміну від засобу забезпечення справедливого судового розгляду), очевидно, що важливо, щоб адвокат перебував за *безпосередньої* фізичної присутності затриманої особи. Це єдиний спосіб зробити *точну оцінку* фізичного та психологічного стану затриманої особи. Якщо зустріч з адвокатом відбувається не наодинці, затримана особа може не відчувати себе вільно, щоб розповісти про те, як з нею поводяться⁶²².

Комітет закликає владу Польщі негайно вжити заходів для того, щоб право на доступ до адвоката було ефективно гарантовано всім особам, які перебувають під вартою в поліції, з самого початку їх затримання, відповідно до Директив ЄС⁶²³.

Комітет закликає владу Польщі забезпечити, щоб особи, затримані поліцією, могли в усіх випадках скористатися своїм правом поговорити з адвокатом *наодинці*⁶²⁴.

Делегацію вразила одна особливо негативна практика, а саме те, що новоприбулі ув'язнені (навіть ті, щодо яких уповноважений прокурор схвалив призначення захисника) майже систематично позбавлялися можливості зв'язатися зі своїм адвокатом (особисто чи по телефону) упродовж початкового періоду попередньо-

⁶²⁰ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 27, P. 16.

⁶²¹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 29, P. 17.

⁶²² Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 29, P. 17.

⁶²³ Directive (EU) 2016/1919 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings.

⁶²⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 22, P. 12; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 26, P. 18.

го ув'язнення (1 – 1,5 місяця), через те, що кожен такий контакт мав бути санкціонований прокурором. Таким чином виникла парадоксальна й дещо абсурдна ситуація, коли ув'язнені формально отримували безоплатну правничу допомогу, але фактично її отримати не могли. Комітет закликає владу Польщі виправити цей неприйнятний стан справ⁶²⁵.

Кіпр

Комітет неодноразово наголошував на важливості, яку він надає праву затриманих осіб мати доступ до адвоката з *самого початку затримання*⁶²⁶.

Комітет рекомендує вжити заходів для того, щоб: 1) усі особи, затримані поліцією, мали право на доступ до незалежного адвоката з самого початку затримання; 2) право на доступ до адвоката включало право на контакт і право на відвідування ним клієнта (в обох випадках в умовах, що гарантують конфіденційність спілкування), а також, в принципі, право зацікавленої особи на присутність адвоката під час допиту⁶²⁷.

Результати кожного медичного огляду, а також будь-які відповідні заяви затриманого та висновки лікаря мають фіксуватися лікарем у письмовій формі та мають бути доступними для затриманого та його адвоката⁶²⁸.

Як і в 1996 році, делегація виявила, що право затриманої особи на доступ до адвоката, хоча й теоретично гарантоване, на практиці обмежується. У багатьох випадках затриману особу повідомляють про її право на доступ до адвоката лише після того, як вона деякий час перебуває під вартою в поліції. Крім того, затриманим відмовлялося у праві на доступ до адвоката до тих пір, поки вони не підпишуть офіційну заяву або поки суд не залишить їх під вартою. В одному з таких випадків делегація виявила, що офіцер Департаменту кримінальних розслідувань написав у відповідному

⁶²⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 23, P. 13.

⁶²⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 31, P. 16; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 17, P. 12.

⁶²⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 52, P. 22; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 40, P. 18.

⁶²⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 24, P. 13.

бланку, що затриманому не надається доступ до адвоката без попереднього дозволу Департаменту кримінальних розслідувань⁶²⁹.

Комітет закликає владу Кіпру вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб усі особи, затримані поліцією, могли *ефективно* скористатися, якщо вони цього бажають, доступом до адвоката із самого початку їх затримання, у тому числі під час будь-якого допиту в поліції. Доступ до адвоката не може залежати від попередньої подачі письмового клопотання підозрюваним. Чіткі законодавчі положення щодо прав затриманих осіб на доступ до адвоката повинні бути повторені всім поліцейським⁶³⁰.

Відмова від права на правову допомогу повинна підписуватися затриманим *регулярно*, якщо він не бажає скористатися своїм правом на доступ до адвоката⁶³¹.

Комітет рекомендує владі Кіпру розширити систему правничої допомоги, щоб затримані могли б зв'язатися з призначеними державою адвокатами, а адвокати – зустрітися зі своїми клієнтами, в тому числі під час допиту в поліції. Ця система має застосовуватися із самого початку затримання, незалежно від тяжкості ймовірно вчиненого злочину та незалежно від того, чи була відповідна особа офіційно звинувачена у вчиненні злочину⁶³².

Туреччина

Влада Туреччини має вжити усіх необхідних заходів (у тому числі законодавчого характеру) для забезпечення того, щоб кожна особа, затримана органами правопорядку, мала *реальне* право на доступ до адвоката (що включає право розмовляти з адвокатом приватно та мати присутність адвоката під час допиту), починаючи з самого початку затримання⁶³³.

Мета Комітету гарантувати *ефективне* право на доступ до адвоката – з самого початку затримання поліцією – не пов'язана з

⁶²⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 22 to 30 May 2000, Para 20, P. 13.

⁶³⁰ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 3, P. 25.

⁶³¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 3, P. 25.

⁶³² Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 38, P. 26; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 18, P. 12.

⁶³³ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 22, P. 15; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 18, P. 16; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 9 to 21 June 2013, Para 26, P. 15.

питаннями належного процесу чи права на захист; вона спрямована на *запобігання жорстокому поводженню*⁶³⁴.

Досвід Комітету свідчить, що ризик залякування та жорстокого поводження є найбільшим у період безпосередньо після затримання

Болгарія

Комітет знову закликає владу Болгарії активізувати свої зусилля для забезпечення того, щоб право на доступ до адвоката для всіх осіб, позбавлених волі офіцерами органів правопорядку, було *повністю реальним на практиці*, починаючи з самого початку затримання⁶³⁵.

Доступ до адвоката під час затримання є не лише питанням справедливого судового розгляду, але, що важливіше, *основним запобіжником проти жорстокого поводження*. Комітет знову закликає владу Болгарії активізувати свої зусилля для забезпечення того, щоб право на доступ до адвоката для всіх осіб, затриманих органами правопорядку, було *ефективним на практиці*, починаючи із самого початку затримання⁶³⁶.

Комітет повторює свою рекомендацію систематично надавати інформацію про права усім особам, затриманим поліцією – спочатку в усній формі на самому початку їх фактичного позбавлення волі, а згодом у письмовій формі, як тільки їх доставляють до поліцейської установи. Необхідно взяти заходів для того, щоб затримані завжди отримували копію «*декларації прав*» (і їм було дозволено зберігати її в камері)⁶³⁷.

Румунія

Будь-якій особі, затриманій поліцією, має бути надана можливість поговорити наодинці з адвокатом⁶³⁸.

⁶³⁴ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 22, P. 15; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 18, P. 16; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT. from 9 to 21 June 2013, Para 27, P.16.

⁶³⁵ Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 23, P. 18.

⁶³⁶ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 31, P. 23.

⁶³⁷ Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 25, P. 19.

⁶³⁸ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 28, P. 23

Комітет рекомендує владі Румунії забезпечити, щоб поліцейські відклали початок допиту до прибуття адвоката, коли затримана особа подала запит на присутність адвоката (за винятком передбачених законом випадків)⁶³⁹.

Грузія

Комітет повторює свою рекомендацію щодо необхідності вжиття заходів для забезпечення *реальності* права на доступ до адвоката, починаючи з початку затримання⁶⁴⁰.

Чорногорія

Комітет закликає органи влади Чорногорії забезпечити, щоб усі особи, затримані поліцією, були проінформовані про своє право на доступ до адвоката та мали можливість реалізувати це право з самого початку їх затримання поліцією. Є особливо важливим, щоб адвокат зустрічався із затриманою особою наодинці на ранній стадії процесу та був присутнім під час допиту відповідної особи⁶⁴¹.

Сполучене Королівство

Комітет рекомендує владі Сполученого Королівства вжити заходів для того, щоб затримані особи мали *реальний безперешкодний доступ* до адвоката упродовж усього періоду затримання⁶⁴².

Слід вжити заходів, щоб гарантувати конфіденційність консультацій між затриманою особою та її адвокатом⁶⁴³.

Італія

За результатами консультацій з асоціаціями адвокатів влада Італії має вжити належних заходів для забезпечення ефективного надання адвокатами допомоги під час затримання – незалежно від того, чи їх обирає затримана особа, чи вони *призначаються ex officio*⁶⁴⁴.

⁶³⁹ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 27, P. 23; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 30, P. 20.

⁶⁴⁰ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 22, P. 19.

⁶⁴¹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 25, P. 20.

⁶⁴² Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 18, P. 15.

⁶⁴³ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 18, P. 15.

⁶⁴⁴ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 21, P. 16.

ІНФОРМУВАННЯ РОДИЧІВ ЗАТРИМАНОГО ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ

Затримані особи мають отримувати підтвердження того, чи була можливість повідомити близького родича або іншу особу про факт їхнього затримання⁶⁴⁵.

Комітет закликає владу вжити дієвих заходів для забезпечення того, щоб особам, затриманим поліцією, систематично надавалося право інформувати близького родича чи третю сторону про свою ситуацію, починаючи з самого початку їх затримання (тобто з моменту, коли вони зобов'язані залишатися у поліції)⁶⁴⁶.

Реалізація цього права завжди повинна бути письмово зафіксована із зазначенням точного часу повідомлення та особи, яку було повідомлено⁶⁴⁷.

Комітет закликає владу забезпечити систематичне надання затриманим зворотнього зв'язку про те, чи вдалося повідомити близького родича чи іншу особу про факт їхнього затримання⁶⁴⁸.

⁶⁴⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 27, P. 16; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 24, P. 17; Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 22, P. 17; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 30, P. 20; Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 14, P. 12; Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 11, P. 12.

⁶⁴⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 20, P. 11; Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 31, P. 23; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 26, P. 22; Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 25, P. 19; Report on the periodic visit to Germany carried out by the CPT from 1 to 14 December 2020, Para 19, P. 15; Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 24, P. 20.

⁶⁴⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 20, P. 12; Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 31, P. 23; Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 22, P. 17; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 30, P. 20.

⁶⁴⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 20, P. 12; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 24, P. 17.

Будь-яка можливість затримки повідомлення близького родича чи іншої близької особи про затримання має бути чітко визначена в законі та має супроводжуватися відповідними гарантіями (наприклад, будь-яка затримка має бути зафіксована письмово)⁶⁴⁹.

Комітет рекомендує владі вжити без подальших зволікань необхідних заходів для закріплення в законі права затриманої особи повідомляти когось про свою ситуацію із самого початку затримання⁶⁵⁰.

Комітет рекомендує надати поліції чіткі інструкції щодо того, щоб усі особи, позбавлені волі поліцією, мали право інформувати родича чи третю сторону за власним вибором про свою ситуацію із самого початку затримання⁶⁵¹.

Право інформувати родича або третю сторону за власним вибором про свою ситуацію з самого початку затримання має бути *практичним та реалізовуватися ефективно*⁶⁵².

Комітет рекомендує владі Кіпру забезпечити, щоб будь-яка особа, яка утримується під вартою (включаючи іноземців), могла повідомити (наприклад, за допомогою безкоштовного телефонного дзвінка) про факт свого затримання свою сім'ю або третю особу⁶⁵³.

Комітет закликає владу Туреччини забезпечити виконання посадовими особами органів правопорядку у всій країні своїх юридичних зобов'язань щодо реалізації права на повідомлення про затримання⁶⁵⁴.

⁶⁴⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 49, P. 21; Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 25, P. 19.

⁶⁵⁰ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 22 to 30 May 2000, Para 19, P. 12; Report on the periodic visit to Germany carried out by the CPT from 1 to 14 December 2020, Para 19, P. 15.

⁶⁵¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 30, P. 15; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 19, P. 13.

⁶⁵² Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 19 May 2008, Para 43, P. 20; Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 11, P. 12.

⁶⁵³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 37 P. 25.

⁶⁵⁴ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 17, P. 15.

Право затриманої особи інформувати родича або іншу третю сторону про свою ситуацію має бути чітко захищено з самого початку затримання. Здійснення цього права, звичайно, може бути предметом певних винятків, спрямованих на захист інтересів правосуддя, якщо це стосується розслідування. Однак такі винятки повинні бути чітко визначені та суворо обмежені в часі. Крім того, обов'язком поліцейських, відповідальних за місце затримання, має бути перевірка того, що затриманій особі було надано право повідомити свою сім'ю чи третю сторону про свою ситуацію, і вжиття відповідних заходів, щоб забезпечити практичну реалізацію цього права⁶⁵⁵.

⁶⁵⁵ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 10, P. 16.

ДОСТУП ДО ЛІКАРЯ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ПОВОДЖЕННЮ (ДОПОВІДІ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)

Комітет закликає владу на практиці забезпечити особам, затриманим поліцією, реалізацію права на доступ до лікаря з самого початку затримання⁶⁵⁶.

Вимога затриманої особи про відвідування лікаря завжди має бути задоволена; «фільтрація» таких запитів не перебуває у компетенції ані поліцейських, ані будь-яких інших органів влади⁶⁵⁷.

Усі медичні огляди осіб, які перебувають під вартою в поліції, мають проводитися поза межами слуху та – якщо відповідний медичний працівник прямо не вимагає іншого у конкретному випадку – поза полем зору поліцейських, а медичні дані, як правило, мають бути недоступними для немедичного персоналу⁶⁵⁸.

Комітет має серйозні застереження щодо встановлення та використання камер відеоспостереження в оглядових кабінетах. Такі заходи є вкрай нав'язливими та шкідливими для встановлення відносин між лікарем та пацієнтом. Коли у виняткових випадках на прохання медичного персоналу необхідно провести медичний огляд за присутності персоналу місця несвободи (тієї ж статі, що й особа, яку обстежують), мають бути вжиті інші заходи для максимального збереження конфіденційності обстеження та терапевтичних відносин між лікарем і пацієнтом. Іншою можливістю може бути встановлення системи дзвінків, за допомогою якої лікар зможе швидко попередити персонал місця несвободи про ті

⁶⁵⁶ Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 14, P. 12; Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 26, P. 21.

⁶⁵⁷ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 26, P. 21.

⁶⁵⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 27, P. 18; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 53, P. 23; Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 22, P. 16.

виняткові випадки, коли затримана особа стає збудженою або демонструє небезпеку під час медичного огляду⁶⁵⁹.

Всі особи, які потрапляють до поліцейського ІТТ, невідкладно проходять ретельний огляд медичним працівником; такий огляд повинен включати повне фізичне обстеження навіть за відсутності явних заяв про жорстоке поводження з боку відповідної особи⁶⁶⁰.

Протоколи, складені за результатами медичного огляду, повинні містити: (i) повний звіт про об'єктивні медичні висновки, засновані на ретельному обстеженні, (ii) звіт про заяви, зроблені відповідною особою, які мають відношення до медичного огляду (включаючи опис стану її здоров'я та будь-які твердження про жорстоке поводження), та (iii) спостереження медичного працівника у світлі пунктів (i) та (ii) із зазначенням відповідності між будь-якими твердженнями/заявами та об'єктивними медичними висновками⁶⁶¹.

Будь-які травматичні ушкодження, виявлені під час медичного огляду, детально фотографуються, а фотографії разом з «картами тіла» зберігаються в індивідуальній медичній картці затриманої особи⁶⁶².

Результати кожного обстеження, включаючи вищезазначені заяви та висновки медичного працівника, мають бути надані затриманій особі та її адвокату⁶⁶³.

⁶⁵⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 27, P. 18.

⁶⁶⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 29, P. 19.

⁶⁶¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 29, P. 19; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 30, P. 17; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 24, P. 13; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 27, P. 19.

⁶⁶² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 29, P. 19.

⁶⁶³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 29, P. 19; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 13, P. 11; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 105, P. 48; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 54, P. 25; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 24, P. 13; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 27, P. 19; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 53, P. 23.

Для медичних працівників, які працюють в ІТТ, має проводитися спеціальна підготовка; окрім розвитку необхідної компетентності в документуванні та інтерпретації тілесних ушкоджень, а також забезпечення повного знання зобов'язань та процедур звітності, ця підготовка повинна охоплювати техніку опитування осіб, які, ймовірно, зазнали жорстокого поводження⁶⁶⁴.

Бажано, щоб медичний персонал, який працює у поліцейських ІТТ, був незалежним від поліції⁶⁶⁵.

Комітет рекомендує, щоб: 1) право осіб, затриманих поліцією, на доступ до лікаря включало право – за бажанням відповідних осіб – на медичний огляд лікарем за їхнім вибором; 2) особи, взяті під варту поліцією, негайно інформувалися про їхнє право на доступ до лікаря⁶⁶⁶.

Комітет ще раз повторює свою давню рекомендацію про те, що особам, затриманим поліцією, має бути реально гарантовано право на доступ до лікаря (у тому числі до лікаря за власним вибором, де огляд таким лікарем може здійснюватися за власний рахунок затриманої особи) з самого початку затримання. Прохання затриманої особи про побачення з лікарем завжди має бути задоволене: ані працівники поліції, ані будь-який інший орган не має права «*фільтрувати*» такі прохання⁶⁶⁷.

Усі медичні огляди мають проводитися за відсутності співробітників поліції (прикордонної служби)⁶⁶⁸.

⁶⁶⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 29, P. 19.

⁶⁶⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 30, P. 19.

⁶⁶⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 53, P. 24; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 28, P. 23.

⁶⁶⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 30, P. 18; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 28, P. 17.

⁶⁶⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 13, P. 11; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 105, P. 48; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 54, P. 25; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 9 to 16 September 2020, Para 24, P. 13.

ФІКСАЦІЯ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАТРИМАНИМИ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДІЛЬНИЦЯХ

Комітет рекомендує владі Кіпру розглянути можливість запровадження електронної системи запису допитів у поліції. Система повинна пропонувати всі належні гарантії (наприклад, згода затриманого; використання двох плівок, одна з яких буде запечатана за присутності затриманого, а інша буде використана як робоча копія)⁶⁶⁹.

У минулому влада Кіпру досліджувала можливість запровадження електронної системи запису допитів поліцейськими, проте її зусилля не увінчалися успіхом. Комітет пропонує владі Кіпру переглянути можливість запровадження електронної системи запису поліцейських допитів⁶⁷⁰.

Комітет рекомендує владі Кіпру забезпечити виконання поліцейськими свого обов'язку щодо ретельного заповнення протоколів затримання щодо кожної затриманої особи⁶⁷¹.

⁶⁶⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 61, P. 24.

⁶⁷⁰ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 35, P. 18.

⁶⁷¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 36, P. 18.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ ЗАТРИМАНИХ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАКЛАДАХ (ДОПОВІДІ КОМІТЕТУ ЩОДО ОКРЕМИХ КРАЇН)

Молдова

Комітет рекомендує владі Молдови продовжити зусилля щодо поліпшення умов тримання під вартою у поліцейських ІТТ. Зокрема, слід вжити заходів для забезпечення того, щоб:

- камери були освітлені належним чином (включаючи доступ до природного світла);
- освітлення в камерах завжди було належним чином приглушене в нічний час;
- санітарні приміщення утримувалися у чистоті;
- туалети в камерах для кількох осіб були повністю перегороджені від підлоги до стелі;
- усі затримані мали доступ до мила та туалетного паперу;
- особи, які тримаються під вартою більше 24 годин, були забезпечені базовим гігієнічним набором, включаючи рушник, зубну пасту та зубну щітку;
- якщо ІТТ у м. Флорешті все ще використовується, негайно усунути вищезазначені недоліки, що стосуються туалету⁶⁷².

Польща

Особи, які перебували під вартою в поліції, не могли займатися фізичними вправами на свіжому повітрі. Комітет повторює рекомендацію, щоб усім особам, які тримаються під вартою впродовж 24 годин або більше, щодня пропонувалися прогулянки на свіжому повітрі⁶⁷³.

Комітет рекомендує вжити заходів для забезпечення постійної присутності офіцера жіночої статі при розміщенні затриманих жінок у місцевих відділах поліції та ІТТ⁶⁷⁴.

⁶⁷² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 36, P. 22.

⁶⁷³ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 34, P. 19.

⁶⁷⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 35, P. 20.

На відміну від інших відвіданих поліцейських установ, співробітники Управління столичної поліції у Варшаві під час виконання своїх обов'язків не носили жодних ідентифікаційних жетонів або бейджів. Комітет рекомендує зобов'язати персонал Управління столичної поліції у Варшаві носити посвідчення особи на видному місці на уніформі під час виконання своїх обов'язків⁶⁷⁵.

Комітет рекомендує, щоб особам, які тримаються під вартою у поліції, надавалися належні умови для вмивання, у тому числі можливість прийняти душ. Особи, затримані на ніч, також повинні забезпечуватися основними засобами особистої гігієни⁶⁷⁶.

Комітет рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб особам, які перебувають під вартою в поліції, завжди пропонували їжу в звичайний час і щоб вони мали необмежений доступ до питної води⁶⁷⁷.

Усі затримані особи повинні мати постійний доступ до туалету⁶⁷⁸.

Туалети у багатомісних камерах мають бути повністю відділені один від одного⁶⁷⁹.

Кіпр

Усі камери мають бути розумного розміру для кількості осіб, для розміщення яких вони використовуються, мати належне освітлення (тобто достатнє для читання, за винятком періодів сну) та вентиляцію; бажано, щоб камери мали природне освітлення. Крім того, камери мають бути обладнані засобами для відпочинку (наприклад, фіксованим стільцем або лавою)⁶⁸⁰.

Особам, які зобов'язані залишатися на ніч під вартою, слід забезпечити чистий матрац та чисті ковдри⁶⁸¹.

⁶⁷⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 36, P. 20.

⁶⁷⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 30, P. 18.

⁶⁷⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 31, P. 21.

⁶⁷⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 32, P. 21.

⁶⁷⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 32, P. 21.

⁶⁸⁰ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 20, P. 12.

⁶⁸¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 20, P. 12.

Особам, які перебувають під вартою, слід дозволити задовольняти природні потреби, коли це необхідно, у чистих та гідних умовах⁶⁸².

Затриманим особам мають бути запропоновані відповідні приміщення для вмивання⁶⁸³.

Затримані особи повинні мати вільний доступ до питної води та отримувати їжу у відповідний час, включаючи принаймні один повноцінний прийом їжі (тобто щось більш суттєве, ніж бутерброд) щодня⁶⁸⁴.

Особам, які утримуються упродовж тривалого часу (24 години або більше), слід, наскільки це можливо, пропонувати щоденні прогулянки на свіжому повітрі⁶⁸⁵.

Камери площею від 6 кв.м. до 7 кв.м. не можна використовувати для нічного утримання більш, ніж однієї особи, а камеру площею 21 кв.м. – більше ніж для п'яти⁶⁸⁶.

Комітет рекомендує вжити негайних заходів для забезпечення того, щоб усім особам, які з будь-якої причини утримуються у поліцейському ізоляторі, щодня була запропонована щонайменше одна година прогулянок на свіжому повітрі⁶⁸⁷.

Комітет рекомендує владі Кіпру вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб затримані особи не утримувалися у поліцейських дільницях цієї категорії упродовж періодів, що перевищують 24 години⁶⁸⁸.

Туреччина

Влада Туреччини має переглянути умови тримання під вартою в усіх органах правопорядку для забезпечення наступного:

– камери повинні мати належне освітлення (включаючи доступ природного світла);

⁶⁸² Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 20, P. 12.

⁶⁸³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 20, P. 12.

⁶⁸⁴ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 20, P. 12.

⁶⁸⁵ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 20, P. 12.

⁶⁸⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 24, P. 13.

⁶⁸⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 22 to 30 May 2000, Para 30, P. 16.

⁶⁸⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 27, P. 15.

– особам, які утримуються упродовж 24 годин і більше, за можливості мають пропонуватися щоденні прогулянки на свіжому повітрі;

– потреба у майданчиках для прогулянок на відкритому повітрі для затриманих має враховуватися при проектуванні будь-яких нових ІТТ поліції або жандармерії⁶⁸⁹.

Комітет закликає владу Туреччини вжити заходів без подальших зволікань, щоб забезпечити, щоб у всіх органах правопорядку по всій країні затриманим особам, які утримуються на ніч, були надані спальні місця розумного розміру з чистим матрацом (на додаток до ковдр)⁶⁹⁰.

Влада Туреччини має вжити заходів для забезпечення того, щоб у всіх камерах, де люди можуть утримуватися на ніч, було достатньо простору для затриманих; камери розміром від 7 кв.м. до 9 кв.м. не можуть використовуватися для розміщення більше ніж двох осіб одночасно⁶⁹¹.

Комітет рекомендує владі Туреччини вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб у всіх органах правопорядку затриманим надавався безперешкодний доступ до туалету у *будь-який час* (включаючи нічний час), а тих, хто утримується у нічній час, було забезпечено основними засобами *особистої гігієни*⁶⁹².

Спортивний зал не підходить для розміщення затриманих упродовж тривалого часу (тобто більше кількох днів), і Комітет закликає турецьку владу вилучити його з експлуатації як ІТТ⁶⁹³.

Болгарія

Комітет рекомендує владі Болгарії внести зміни до міністерського наказу, щоб чітко визначити, що всім особам, які перебувають під вартою (включно з підозрюваними у скоєнні злочинів), на ніч мають видавати матраци⁶⁹⁴.

⁶⁸⁹ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 28, P. 18; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 17, P. 15.

⁶⁹⁰ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 29, P. 18; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 23, P. 18.

⁶⁹¹ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 30, P. 18.

⁶⁹² Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 32, P. 18.

⁶⁹³ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 24, P. 20.

⁶⁹⁴ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 40, P. 27; Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 30, P. 20.

Слід також видати єдині інструкції щодо надання ковдр, їжі та прибирання камер у відділках поліції, а також щодо туалетів⁶⁹⁵.

Комітет рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб ніхто не утримувався в поліцейських установах довше 24 годин, якщо тільки вони не обладнані належними майданчиками для прогулянок на відкритому повітрі та належним чином укомплектовані. Для будь-якого перебування понад 24 годин має бути запропонована будь-яка форма корисної діяльності (телевізор, книги, можливо, спорт, робота тощо)⁶⁹⁶.

Незважаючи на те, що це прямо заборонено міністерським наказом, у деяких поліцейських установах затриманих осіб продовжували тримати упродовж тривалого часу (до 24 годин) у кабінетах чи коридорах, на лавках чи стільцях, іноді проковуючи наручниками до нерухомих об'єктів, таких як труби чи поручні. Комітет знову закликає владу Болгарії припинити цю практику без подальших зволікань⁶⁹⁷.

Румунія

Практика приковування підозрюваних наручниками до нерухомих об'єктів у відділках поліції має бути припинена⁶⁹⁸.

Усім особам, які утримуються у відділках поліції, має бути наданий доступ до питної води та їжі у відповідний час⁶⁹⁹.

Комітет закликає владу Румунії вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб у поліцейських відділках та ІТТ на кожну затриману особу виділялося щонайменше 4 кв.м. житлової площі у багатомісних камерах⁷⁰⁰.

⁶⁹⁵ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 40, P. 27; Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 30, P. 20.

⁶⁹⁶ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 41, P. 27.

⁶⁹⁷ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 42, P. 27.

⁶⁹⁸ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 19, P. 15.

⁶⁹⁹ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 19, P. 15.

⁷⁰⁰ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 43, P. 25.

Грузія

У всіх ІТТ має дотримуватися вимога житлової площі 4 кв.м. на одного затриманого (у багатомісних камерах)⁷⁰¹.

В одиночних камерах на кожного затриманого має бути не менше 7 кв.м. житлової площі⁷⁰².

Кожному затриманому на строк більше 24 годин (незалежно від правового статусу) має надаватися доступ до душу⁷⁰³.

Особи, які зобов'язані перебувати в ІТТ більше 24 годин (незалежно від правового статусу), повинні мати доступ до щоденних прогулянок на свіжому повітрі, де це можливо. Усі нові ІТТ повинні бути обладнані відповідними відкритими майданчиками для прогулянок⁷⁰⁴.

Чорногорія

У камерах у більшості відвіданих відділень поліції були спальні місця з матрацами та ковдрами, система вентиляції та дзвоник для виклику. Проте недоліки було виявлено у кожному закладі, включаючи поганий доступ до природного освітлення, недостатній доступ до штучного освітлення, недостатню вентиляцію, напівзруйновані стіни, потріскані підлога та дах⁷⁰⁵.

Деякі камери виявилися недостатнього розміру, приблизно 4,5 кв.м. або навіть менше⁷⁰⁶.

Умови у поліцейській дільниці Тівата, розташованій у «тимчасовій» будівлі 1980 року, були *особливо плачевними*. Це стосується як зони безпосереднього ув'язнення, так і кабінетів працівників поліції (включаючи поганий доступ до природного освітлення, не-

⁷⁰¹ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 30, P. 21.

⁷⁰² Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 30, P. 21.

⁷⁰³ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 30, P. 21.

⁷⁰⁴ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 30, P. 21.

⁷⁰⁵ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 32, P. 23.

⁷⁰⁶ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 32, P. 23.

достатній доступ до штучного освітлення, потріскані підлоги та дах, а також камери недостатнього розміру)⁷⁰⁷.

У багатьох відділках поліції затриманим не пропонували навіть елементарних засобів гігієни (наприклад, туалетного паперу). Забезпечення їжею затриманих було нерегулярним у всіх відвіданих відділеннях поліції; загалом їжа не надавалася упродовж перших 12 годин затримання, а після цього її надання було спорадичним. Вочевидь, слідчим часто доводилося купувати їжу для затриманих за власні гроші⁷⁰⁸.

Відвідані поліцейські установи не мали можливостей, щоб надати затриманим будь-який доступ до прогулянок на свіжому повітрі⁷⁰⁹.

Що стосується поліцейської дільниці Тівата, то, враховуючи її жалюгідні умови, Комітет рекомендує негайно *закрити* цю поліцейську установу⁷¹⁰.

Комітет також рекомендує владі Чорногорії забезпечити виділення достатнього бюджету на регулярне та систематичне забезпечення *їжею* затриманих особами з самого початку їхнього затримання, а також систематичне надання всім затриманим *основних засобів гігієни* (туалетний папір, зубна щітка, рушники тощо)⁷¹¹.

Комітет рекомендує *не* використовувати камери площею 5 кв.м. або менше для утримання осіб упродовж ночі.

Комітет рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб усім особам, які утримуються під вартою упродовж 24 годин або більше, пропонувалися щоденні прогулянки на свіжому повітрі⁷¹².

⁷⁰⁷ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 32, P. 23.

⁷⁰⁸ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 32, P. 23.

⁷⁰⁹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 32, P. 23.

⁷¹⁰ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 33, P. 23.

⁷¹¹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 33, P. 23.

⁷¹² Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 33, P. 23.

Сполучене Королівство

Особам, які утримуються під вартою упродовж 24 годин або більше, має бути надано доступ до прогулянок на свіжому повітрі та можливість прийняти душ⁷¹³.

Душова кабіна поліцейського відділку має бути обладнана дверима, щоб забезпечити приватність⁷¹⁴.

Під час ремонту або будівництва камер слід передбачили створення безпечного зовнішнього двору та щоб усі камери затримання у поліції мали доступ до природного освітлення⁷¹⁵.

Литва

У кімнаті для допитів поліцейського ІТТ делегація виявила відгороджену зону, де затримана особа повинна була сидіти на табуретці під час допиту. Це ставить затриманих осіб у психологічно підпорядковане становище, і такі заходи не характерні для *професійних* слідчих. Комітет рекомендує владі Литви видалити клітки у кімнатах для допитів з усіх поліцейських ІТТ⁷¹⁶.

Комітет рекомендує владі Литви припинити використання ліжок для фізичного стримування у поліцейських установах та видалити їх з поліцейських приміщень. Будь-яке фізичне стримування має відбуватися виключно у медичному середовищі, проте аж ніяк не в поліцейській установі⁷¹⁷.

Італія

Має бути забезпечене прибирання камер у всіх поліцейських ІТТ після кожного їх використання, а також заміна ковдр. Штучне освітлення має бути достатнім для читання. Усі камери повинні мати матраци, і є бажаним, щоб ці матраци можна було б прати⁷¹⁸.

⁷¹³ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 27, P. 17.

⁷¹⁴ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 27, P. 17.

⁷¹⁵ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 27, P. 17.

⁷¹⁶ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 24, P. 14.

⁷¹⁷ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 25, P. 16.

⁷¹⁸ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 35, P. 19.

Щодо доступу до природного освітлення, надання душу та доступу до майданчика для прогулянок на відкритому повітрі, Комітет рекомендує владі Італії взяти до уваги ці вимоги при будівництві нових поліцейських ІТТ або модернізації існуючих ІТТ⁷¹⁹.

Комітет рекомендує владі Італії забезпечити всім особам, які утримуються у відділках поліції, *безперешкодний доступ до питної води і триразове харчування*, одне з яких має бути *гарячим*. Слід докласти всіх зусиль, щоб задовольнити різні культурні та харчові вимоги затриманих осіб⁷²⁰.

⁷¹⁹ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 35, P. 19.

⁷²⁰ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 36, P. 19.

ТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ УСТАНОВАХ

Ув'язнені *в принципі* не повинні утримуватися в ізоляторах поліції замість пенітенціарних установ (слідчих ізоляторів)⁷²¹.

Комітет знову закликає владу Литви забезпечити, щоб особи, які перебувають під вартою, були негайно переведені до слідчого ізолятора, щоб покласти край практиці утримання «довирокових» ув'язнених у поліцейських установах⁷²².

⁷²¹ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 12, P. 11.

⁷²² Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 12, P. 11.

ЗАПРОШЕННЯ ОСІБ ДО УСТАНОВ ПОЛІЦІЇ НА «НЕФОРМАЛЬНІ БЕСІДИ»

Практика «неформальних розмов», яку неодноразово критикував Комітет у минулому, не була викорінена повністю⁷²³.

Так, осіб «запрошують» (зазвичай по телефону) до поліції до офіційного оголошення про підозру і до складання протоколу затримання. Такі «розмови» зазвичай тривають кілька годин (іноді упродовж ночі), але інколи можуть тривати до двох днів. Упродовж цього періоду осіб, «запрошених» до поліції, утримують у приміщеннях поліції та допитують на предмет злочину без надання будь-яких правових гарантій (таких як повідомлення про затримання, доступ до адвоката та доступ до лікаря)⁷²⁴.

Метою цих «неформальних бесід» є отримання зізнання та/або зібрання доказів до того, як затриманій особі буде офіційно оголошено про підозру у вчиненні злочину та повідомлено про її права (і, таким чином, надано можливість ними скористатися)⁷²⁵.

Комітет закликає владу припинити практику «неформальних бесід»⁷²⁶.

⁷²³ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 9, P. 10.

⁷²⁴ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 9, P. 10.

⁷²⁵ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 9, P. 10.

⁷²⁶ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 9, P. 10.

НЕДОЛІКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВИ ПРО ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ У ВІДДІЛЕННІ ПОЛІЦІЇ: ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО АСПЕКТУ, ВІДСУТНІСТЬ ПОРУШЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО АСПЕКТУ

Заявник подав скаргу на жорстоке поведження з ним під час перебування заявника під вартою у поліції, разом з іншим підозрюваним, на неможливість скористатися послугами адвоката за власним вибором упродовж цього часу та на подальшу відсутність ефективного службового розслідування за фактами жорстокого поведження з боку офіцерів поліції. Крім того, заявник поскаржився на його затримання у відділку поліції та на його утримання під вартою після цього.

«Stevan Petrović v. Serbia», n. 1⁷²⁷

Коли особа висуває аргументовану скаргу або робить достовірне твердження про те, що вона зазнала поведження всупереч статті 3 Конвенції з боку агентів держави, це положення слід читати разом із загальним обов'язком за статтею 1 Конвенції про *«забезпечення кожній людині під їх юрисдикцією прав та свобод, визначених у Конвенції»*, що вимагає, як наслідок, ефективного офіційного розслідування.

«Assenov and Others v. Bulgaria», n. 102⁷²⁸;

«Stevan Petrović v. Serbia», n. 107⁷²⁹;

«Bouyid v. Belgium» [GC], n. 124⁷³⁰;

«Labita v. Italy» [GC], n. 131⁷³¹;

«Almaši v. Serbia», n. 60⁷³²

Яким би не був метод розслідування, органи влади повинні вжити заходів *одразу* після подання офіційної скарги. Навіть якщо не було подано скарги як такої, слід розпочати розслідування,

⁷²⁷ «Stevan Petrović v. Serbia», applications №№ 6097/16 and 28999/19, judgment 20.04.2021

⁷²⁸ «Assenov and Others v. Bulgaria», application № 24760/94, judgment 28.10.1998

⁷²⁹ «Stevan Petrović v. Serbia», applications №№ 6097/16 and 28999/19, judgment 20.04.2021

⁷³⁰ «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

⁷³¹ «Labita v. Italy» [GC], application № 26772/95, judgment 06.04.2000

⁷³² «Almaši v. Serbia», application № 21388/15, judgment 08.10.2019

якщо є достатньо чіткі ознаки того, що жорстоке поводження дійсно було застосовано.

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 108;

«*Stanimirović v. Serbia*», n. 39;

«*Almaši v. Serbia*», n. 61

Розслідування повинно призвести до *ідентифікації* та – за необхідності – *покарання винних*. У протилежному випадку загальна законодавча заборона катувань, нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження та покарання була б, незважаючи на її фундаментальну важливість, неефективною на практиці, і в деяких випадках агенти держави могли б фактично безкарно зловживати правами тих, хто перебуває під їх контролем. Розслідування також повинно бути *ретельним*: влада завжди повинна робити серйозну спробу з'ясувати, що сталося, і не покладатися на поспішні або необґрунтовані висновки для закриття розслідування або для ухвалення своїх рішень. Крім того, розслідування має бути *оперативним* та *незалежним*.

«*Labita v. Italy*» [GC], n. 131;

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 109;

«*Bati and Others v. Turkey*», n. 137;

«*Krsmanović v. Serbia*», n. 74;

«*Yatsenko v. Ukraine*», n. 43;

«*Almaši v. Serbia*», n. 62

Нарешті, розслідування повинно забезпечити *достатній елемент громадського контролю* для цілей забезпечення підзвітності. Хоча ступінь громадського контролю може змінюватись, скаржник повинен мати ефективний доступ до процедури розслідування у всіх справах. Більш того, щоб забезпечити достатній доступ громадськості, потерпілий або його сім'я повинні бути залучені до процедури тією мірою, якою це необхідно для захисту їх законних інтересів. Однак розкриття або публікація поліцейських звітів та матеріалів розслідування може включати делікатні питання з можливими шкідливими наслідками для приватних осіб або інші розслідування. Тому не може автоматично задовольнятися вимога потерпілого або його близьких родичів про доступ до матеріалів розслідування упродовж проведення розслідування. Необхідний доступ може бути передбачений на інших етапах наявних процедур, і слідчі органи не несуть обов'язку задовольнити кожен запит щодо певного слідчого заходу під час розслідування.

«*Labita v. Italy*» [GC], n. 131;

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 109;

«*Bati and Others v. Turkey*», n. 137;
 «*Krsmanović v. Serbia*», n. 74;
 «*Yatsenko v. Ukraine*», n. 43;
 «*Almaši v. Serbia*», n. 62

Скарга заявника на зловживання з боку поліції була такою, що вимагала *ефективного офіційного розслідування*, зауважуючи, що навіть якщо були відсутні достатні докази того, що заявник насправді піддавався жорстокому поводженню, процесуальне зобов'язання щодо розслідування може виникнути, особливо коли, як і у цій справі, існує *потенційний ризик зловживання* внаслідок затримання особи агентами держави.

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 110;
 «*Stepuleac v. Moldova*», n. 64

Суд підкреслює *дещо суперечливий підхід* до оцінки доказів органами прокуратури при розгляді заяв заявника про жорстоке поводження з боку поліції. Примітно, що прокуратура частково базувала свої висновки на заявах офіцерів поліції, причетних до інциденту, і відкинула свідчення, запропоновані батьками заявника та заявником особисто, очевидно, тому що вони вважалися упередженими за своєю природою. Водночас прокуратура визнала достовірність заяв поліцейських, не надавши переконливих пояснень і не зважаючи на те, що ці заяви також могли бути суб'єктивними та спрямовані на ухилення від кримінальної відповідальності останніх.

«*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*», n. 99⁷³³;
 «*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 111;
 «*Antipenkov v. Russia*», n. 69⁷³⁴

22 лютого 2013 року заявник поскаржився слідчому судді на зловживання з боку офіцерів поліції, але слідчий суддя не встиг оперативно призначити медичний огляд. Крім того, заявник нібито міг ідентифікувати своїх стверджуваних кривдників, але ідентифікація особи з цього приводу ніколи не проводився. Крім того, ані лікарі, які оглядали заявника, ані один із стверджуваних співучасників заявника, які також перебували у відділенні поліції 21 лютого 2013 року, не були заслухані під час розслідування, хоча їх свідчення, можливо, могли б пролити світло щодо питання, що перебуває на порядку денному. Звісно, зрозуміло, що якби ці свідки були заслухані, в кінцевому підсумку від самих відповідних наці-

⁷³³ «*Ognyanova and Choban v. Bulgaria*», application № 46317/99, judgment 17.11.1998

⁷³⁴ «*Antipenkov v. Russia*», application № 33470/03, judgment 15.09.2009

ональних органів залежало б розглянути ці заяви разом з іншими наявними доказами та оцінити їх доказову цінність.

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 112⁷³⁵

Нарешті, 14 листопада 2013 року Сектор внутрішньої безпеки, що проводив власне розслідування, відмовив у наданні заявнику будь-якої інформації щодо перебігу розгляду справи. До 21 липня 2015 року заявнику вдалося отримати протоколи цих проваджень. Все це перешкоджало ефективному доступу заявника до процедури розслідування. Зрозуміло, що розкриття або публікація поліцейських звітів або матеріалів розслідування може іноді стосуватись *делікатних питань* з можливими шкідливими наслідками для приватних осіб чи інших розслідувань, тому це не можна розглядати як автоматичну вимогу у всіх ситуаціях. Проте, у даному випадку, однак, не було жодних ознак жодного з цих питань.

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 113

У світлі вищесказаного органи держави не провели ефективного офіційного розслідування за заявами заявника про жорстоке поводження. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції в процесуальному аспекті.

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 114

Стаття 3 Конвенції слід розглядати як одне з найбільш фундаментальних положень Конвенції, що закріплює основні цінності демократичних суспільств, що створюють Раду Європи. На відміну від інших положень Конвенції, вона застосовується в *абсолютному* значенні, без винятків або застережень, або можливості відступу за статтею 15 Конвенції.

«*Ilias and Ahmed v. Hungary*» [GC], n. 124;

«*Chahal v. the United Kingdom*», n. 79;

«*Pretty v. the United Kingdom*», n. 49;

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 115;

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 141

Відповідно до усталеної судової практики Суду, жорстоке поводження має досягати *мінімального рівня жорстокості*, щоб потрапити під сферу застосування статті 3 Конвенції. Оцінка цього мінімального рівня жорстокості є *відносною*; це залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках – від статі, віку та стану здоров'я потерпілого.

⁷³⁵ «*Stevan Petrović v. Serbia*», applications №№ 6097/16 and 28999/19, judgment 20.04.2021

«*Z.A. and Others v. Russia*» [GC], n. 181⁷³⁶;
 «*Price v. the United Kingdom*», n. 24⁷³⁷;
 «*Gäfgen v. Germany*» [GC], n. 88⁷³⁸;
 «*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 116;
 «*Jalloh v. Germany*» [GC], n. 67⁷³⁹

Суд визнавав поведження «жорстоким», якщо воно *inter alia* було навмисним, впродовж кількох годин застосовувалося безперервно і спричинило або фактичні тілесні ушкодження, або серйозні фізичні та психічні страждання. Поведження вважається «*принижуючим*», якщо воно викликало у жертв почуття страху, болісні страждання й почуття неповноцінності, було здатне зламати її фізичний чи моральний опір. *Катування*, однак, включає навмисне нелюдське поведження, що спричиняє дуже серйозні й жорстокі страждання.

«*Aydın v. Turkey*», n.n. 83, 84, 84, 86⁷⁴⁰;
 «*Habimi and Others v. Serbia*», n. 85⁷⁴¹;
 «*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 117⁷⁴²;
 «*Labita v. Italy*» [GC], n. 121;
 «*Wieser v. Austria*», n. 36⁷⁴³

У контексті статусу *затриманих осіб* Суд підкреслив, що особи, які перебувають під вартою, перебувають у *вразливому становищі*, і що влада зобов'язана захищати їхнє фізичне благополуччя. Будь-яке використання фізичної сили щодо особи, позбавленої свободи, що не було вкрай необхідним з огляду на її поведінку, принижує людську гідність і в принципі є порушенням права, встановленого у статті 3 Конвенції. Суд підкреслює, що слова «*в принципі*» не можна вважати такими, що означають, що можуть виникнути ситуації, коли таке виявлення порушення не вимагається, оскільки вищезгаданий поріг жорстокості не було досягнуто. Будь-яке посягання на людську гідність вражає саму суть Конвенції. З цієї причини будь-яка поведінка правоохоронців щодо особи, що принижує людську гідність, є порушенням статті 3 Конвенції. Це стосується, зокрема, застосування фізичної сили щодо особи,

⁷³⁶ «*Z.A. and Others v. Russia*» [GC], applications №№ 61411/15, 61420/15, 61427/15 and 3028/16, judgment 21.11.2019

⁷³⁷ «*Price v. the United Kingdom*», application № 33394/96, judgment 10.07.2001

⁷³⁸ «*Gäfgen v. Germany*» [GC], № 22978/05, judgment 01.06.2010

⁷³⁹ «*Jalloh v. Germany*» [GC], application № 54810/00, judgment 11.07.2006

⁷⁴⁰ «*Aydın v. Turkey*», application № 57/1996/676/866, judgment 25.09.1997

⁷⁴¹ «*Habimi and Others v. Serbia*», application № 19072/08, judgment 03.06.2014

⁷⁴² «*Stevan Petrović v. Serbia*», applications №№ 6097/16 and 28999/19, judgment 20.04.2021

⁷⁴³ «*Wieser v. Austria*», application № 2293/03, judgment 22.02.2007

якщо це не було строго необхідним з огляду на її поведінку, незалежно від впливу на особу, про яку йде мова.

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 118⁷⁴⁴;

«*Mouisel v. France*», n. 40⁷⁴⁵;

«*Habimi and Others*», n. 86;

«*Jevtović v. Serbia*», n. 76⁷⁴⁶

Твердження про жорстоке поводження мають бути підтвержені *відповідними доказами*. При оцінці доказів Суд загалом застосує стандарт доказування «*поза розумним сумнівом*». Однак такий доказ може впливати із співіснування достатньо сильних, чітких та узгоджуваних висновків або подібних незаперечних презумпцій фактів. Якщо події, про які йдеться, цілком або значною мірою відбуваються виключно у межах компетенції органів влади, як і у випадку осіб, які перебувають під їхнім контролем під час утримання під вартою, виникають вагомні презумпції фактів щодо тілесних ушкоджень, що сталися під час такого затримання. Відтак, тягар доказування можна вважати покладеним на органи влади, які мають надати задовільне та переконливе пояснення, а за відсутності такого пояснення Суд може зробити висновки, які можуть бути несприятливими для Уряду. Незважаючи на те, що в принципі завдання Суду не полягає у тому, щоб підмінити власною оцінкою фактів оцінку національних судів, Суд тим не менш не пов'язаний висновками національних судів з цього приводу.

«*Ireland v. the United Kingdom*», n. 161;

«*Stevan Petrović v. Serbia*», n. 119;

«*Salman v. Turkey*» [GC], n. 100;

«*Jevtović v. Serbia*», n. 77

Заявник стверджував, що 20 – 21 лютого 2013 року він зазнав жорстокого поводження з боку поліції, і що його батьки були свідками його жорстокого поводження внаслідок випадковості, що мала місце згодом. Заявник також стверджував, що це було зроблено для того, щоб примусити його зізнатися у злочинах, в яких його звинувачували. Однак, на думку Суду, слід зазначити, що заявник поскаржився на зазначене жорстоке поводження лише 22 лютого 2013 року перед слідчим суддею, але при цьому не повідомив про це адвоката, призначеного йому, 20 або 21 лютого 2013 року. Фактично, на допиті, що мав місце 20 лютого 2013 року, був особисто присутній заступник прокурора, який – принаймні формально –

⁷⁴⁴ «*Stevan Petrović v. Serbia*», applications №№ 6097/16 and 28999/19, judgment 20.04.2021

⁷⁴⁵ «*Mouisel v. France*», application № 67263/01, judgment 14.11.2022

⁷⁴⁶ «*Jevtović v. Serbia*», application № 29896/14, judgment 03.12.2019

був зобов'язаний розслідувати будь-які звинувачення щодо жорстокого поводження з боку офіцерів поліції.

«Stevan Petrović v. Serbia», n. 120

Крім того, у своїй заяві, оприлюдненій 22 лютого 2013 року заявником перед слідчим суддею, заявник одночасно, але дещо збентежено сказав, що йому довелося зізнатися у зазначених злочинах через страх додаткового зловживання з боку офіцерів поліції, але він не міг сказати, що не вчиняв ці злочини, оскільки він фактично це зробив. Однак, коли заявник знову залучив адвоката *V.J.Đ.* як свого захисника, він вирішив скористатися своїм правом на мовчання щодо звинувачень, намагаючись реалізувати нову стратегію захисту. 22 лютого 2013 року слідчий суддя також, очевидно, не помітив жодних видимих травм на заявнику, інакше він був би за законом зобов'язаний вжити відповідних заходів. У матеріалах справи немає доказів того, що або слідчий суддя, або заступник прокурора мали підстави упереджено ставитися до заявника, і Суд не може занурюватися до спекуляцій з цього приводу. Так само, що стосується призначеного заявникові адвоката з бюро правничої допомоги, Суд зазначає, що заявник не відкликав його до 05 березня 2013 року, що свідчило про відсутність нагальної потреби з боку заявника відмежуватися від особи, яка, можливо, не мала б щирої зацікавленості щодо захисту заявника.

«Stevan Petrović v. Serbia», n. 121

Що стосується медичних оглядів, Суд зазначає, що 21 лютого 2013 року, перебуваючи у *Zrenjanin District Prison*, заявник був оглянутий тюремним лікарем, який у відповідь на скарги заявника зазначив, що легені заявника потребують додаткового обстеження. 25 лютого 2013 року поліція доставила заявника до медичного закладу для проведення рентгенографії та спірометрії. Лікарі дійшли висновку, що заявник страждає на бронхіт. 27 лютого 2013 року заявника знову оглянув лікар, який не виявив видимих ушкоджень. Нарешті, 27 травня 2014 року судово-медичний експерт надав свої висновки. Експерт взяв до уваги твердження заявника, а також наявну медичну документацію, та дійшов висновку, що, хоча заявник стверджував, що його сильно били по всьому тілу, не існує медичної документації, яка б підтверджувала ці твердження. За цих обставин Суд не може не зробити висновок, що наявні медичні докази не підтверджують твердження заявника про те, що він жорстоко поводився під час перебування під вартою в поліції. Водночас, однак, Суд з деякою стурбованістю зазначає можливість

того, що міг бути значний недолік у способі проведення деяких з цих медичних оглядів.

«Stevan Petrović v. Serbia», n. 122

З огляду на викладене вище, застосовуючи стандарт доказування *«поза розумним сумнівом»*, Суд не може встановити порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції, а недоліки у розслідуванні, проведеному сербською владою, не є такими, що дозволяють Суду робити будь-які висновки з цього приводу.

«Stevan Petrović v. Serbia», n. 123⁷⁴⁷

⁷⁴⁷ «Stevan Petrović v. Serbia», applications №№ 6097/16 and 28999/19, judgment 20.04.2021

ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ТА ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Дія Конвенції не може зупинятися біля воріт в'язниці.
«Hirst v. the United Kingdom (№2)» [GC], n. 70⁷⁴⁸;
«Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia», n. 836⁷⁴⁹;
«Klibisz v. Poland», n. 354⁷⁵⁰

Ув'язнені не можуть піддаватися поведженню, забороненому статтею 3 Конвенції.

«Hirst v. the United Kingdom (№2)» [GC], n. 70⁷⁵¹

Ключовим принципом, що лежить в основі практики Суду щодо прав ув'язнених, є необхідність поведження з усіма особами, позбавленими свободи, з повагою до їх гідності та прав. Сама суть конвенційної системи захисту прав людини базується на повазі людської гідності, що поширюється на поведження з ув'язненими.

«Vinter and Others v. the UK» [GC], n. 113⁷⁵²;
«Bouyid v. Belgium» [GC], n.n. 89-90⁷⁵³

Існує міцний зв'язок між поняттями «принизливого поведження» та поваги «гідності». Відтак, коли поведження принижує людину, демонструючи відсутність поваги, або викликає почуття страху, страждання або неповноцінності, що здатне зламати моральний та фізичний опір особи, це може характеризуватися як принизливе поведження та підпадає під заборону статті 3 Конвенції.

«Bouyid v. Belgium» [GC], n. 90⁷⁵⁴;

⁷⁴⁸ «Hirst v. the United Kingdom (№2)» [GC], application № 74025/01, judgment 06.10.2005

⁷⁴⁹ «Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia», applications № 11082/06 and 13772/05, judgment 25.07.2013

⁷⁵⁰ «Klibisz v. Poland», application № 2235/02, judgment 04.10.2016

⁷⁵¹ «Hirst v. the United Kingdom (№2)» [GC], application № 74025/01, judgment 06.10.2005

⁷⁵² «Vinter and Others v. the United Kingdom» [GC], applications № 66069/09, 130/10, 3896/10, judgment 09.07.2013

⁷⁵³ «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

⁷⁵⁴ «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

«*Muršić v. Croatia*» [GC], n. 98⁷⁵⁵;
 «*Ananyev and Others v. Russia*», n. 140⁷⁵⁶;
 «*Varga and Others v. Hungary*», n. 70⁷⁵⁷

Щоб потрапити під дію статті 3 Конвенції, страждання та приниження в будь-якому випадку повинні виходити за рамки *неминучого елемента страждання та приниження, пов'язаного із затриманням*. Держава повинна забезпечити, щоб особа утримувалася в умовах, сумісних з повагою людської гідності, щоб манера та спосіб виконання заходу не піддавали особу стражданню або труднощам, що перевищують неминучий рівень страждань, притаманний затриманню, і що, з огляду на практичні вимоги ув'язнення, її здоров'я та добробут були належним чином забезпечені.

«*Varga and Others v. Hungary*», n. 70⁷⁵⁸;
 «*Kudła v. Poland*», n.n. 92-94⁷⁵⁹;
 «*Idalov v. Russia*», n. 93⁷⁶⁰

Ситуація у Кишинівській та Сорокській в'язницях в цілому залишилася незмінною для значної кількості ув'язнених, які продовжують утримуватися в умовах, які очевидно можна вважати нелюдськими й такими, що принижують людську гідність⁷⁶¹.

⁷⁵⁵ «*Muršić v. Croatia*» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

⁷⁵⁶ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁷⁵⁷ «*Varga and Others v. Hungary*», applications № 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13, judgment 10.03.2015

⁷⁵⁸ «*Varga and Others v. Hungary*», applications № 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13, judgment 10.03.2015

⁷⁵⁹ «*Kudła v. Poland*», application № 30210/96, judgment 26.10.2000

⁷⁶⁰ «*Idalov v. Russia*», application № 5826/03, judgment 22.05.2012

⁷⁶¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 29, P. 12.

НАЯВНІСТЬ АБО ВІДСУТНІСТЬ УМИСЛУ НА ПРИНИЖЕННЯ ЗАТРИМАНОВОГО

Відсутність умислу принизити або зневажити затриманого, помістивши його до неналежних умов, хоча і є фактором, який потрібно враховувати, автоматично *не* виключає висновок про порушення статті 3 Конвенції.

«*Peers v. Greece*», n. 74⁷⁶²;

«*V. v. the United Kingdom*» [GC], n. 71⁷⁶³;

«*Mandić and Jović v. Slovenia*» [GC], n. 80⁷⁶⁴

Висновок, про те, що органи влади піддали заявника труднощам, що перевищують неминучий рівень страждань, притаманних затриманню, на порушення статті 3 Конвенції, жодним чином не може бути скасовано відсутністю ознак того, що органи влади діяли з наміром принизити заявника, адже особи, які перебувають під вартою, перебувають у вразливому становищі, а тому органи влади зобов'язані їх захищати.

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 143⁷⁶⁵;

«*Helhal v. France*», n. 63⁷⁶⁶

⁷⁶² «*Peers v. Greece*», application № 28524/95, judgment 19.04.2001

⁷⁶³ «*V. v. the United Kingdom*», application № 24888/94, judgment 16.12.1999

⁷⁶⁴ «*Mandić and Jović v. Slovenia*» [GC], applications № 5774/10, 5985/10, judgment 20.10.2011

⁷⁶⁵ «*Rooman v. Belgium*» [GC], application № 18052/11, judgment 31.01.2019

⁷⁶⁶ «*Helhal v. France*», application № 10401/12, judgment 19.02.2015

ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВ ДЛЯ УТРИМАННЯ У СТАНІ НЕСВОБОДИ

Держава зобов'язана організувати свою пенітенціарну систему таким чином, щоб забезпечити повагу гідності затриманих, незалежно від фінансових та матеріально-технічних труднощів.

«Muršić v. Croatia» [GC], n. 99⁷⁶⁷

Нестача кадрів не знімає з держави обов'язку дбати про добробут ув'язнених у пенітенціарних установах.

«Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina», n.n. 17, 31, 71

Високий рівень злочинності, відсутність ресурсів або інші структурні проблеми не є обставинами, які виключають або послаблюють відповідальність держави за неналежні умови ув'язнення. На державу покладається обов'язок організувати свою пенітенціарну систему таким чином, щоб функціонування пенітенціарної системи не призводило до появи таких умов, незалежно від фінансових або технічних труднощів.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 229⁷⁶⁸

Брак коштів не може в принципі виправдати умови, які є настільки поганими, що перевищили поріг поведження, що суперечить статті 3 Конвенції.

«Aliev v. Ukraine», n. 151

Економічні проблеми держави не можуть у будь-якому разі пояснити та виправдати окремі умови утримання, які неприпустимі з огляду на дотримання вимог статті 3 Конвенції.

«Aliev v. Ukraine», n. 151

⁷⁶⁷ «Muršić v. Croatia» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

⁷⁶⁸ «Neshkov and Others v. Bulgaria», applications № 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12, 9717/13, judgment 27.01.2015

ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Викладена Урядом версія щодо умов перевезення з однієї конкретної в'язниці до іншої є показово лаконічною. Суд повторює, що в такому конвенційному провадженні, яким є розгляд цієї справи, не завжди можливо неухильне застосування принципу *affirmanti incumbit probatio* («*he who alleges must prove*» – «Той, хто стверджує щось, повинен довести це твердження»), оскільки в деяких випадках лише Уряд має доступ до інформації, яка може підтвердити або спростувати відповідні заяви. Ненадання Урядом такої інформації без переконливого пояснення може служити підставою для відповідного висновку про обґрунтованість показань заявника.

«*Yakovenko v. Ukraine*», n. 106;

«*Idalov v. Russia*» [GC], n. 98;

«*Lotarev v. Ukraine*», n. 102

Справи щодо скарг на неадекватні умови тримання під вартою не зводяться до неухильного застосування принципу *affirmanti incumbit probatio*, оскільки в таких випадках лише Уряд держави-відповідача має доступ до інформації, яка може підтвердити або спростувати відповідні твердження. Суд бере до уваги, що заявник може мати певні труднощі в отриманні доказів на підтвердження своїх скарг з цього приводу. Однак у таких справах розумно очікувати від заявників подання принаймні *детального викладу оскаржуваних фактів* та надання – максимально можливою мірою – *певних доказів* на підтвердження своїх скарг.

«*Vorobyev v. Ukraine*», n. 51

У цій справі не було дотримано цієї вимоги, оскільки скарги заявника щодо умов тримання у виправній колонії обмежувалися нечіткими та загальними твердженнями, що не надає Суду підстав дійти висновку, що страждання заявника досягли мінімального рівня жорстокості, що вимагається статтею 3 Конвенції.

«*Vorobyev v. Ukraine*», n. 52

Заявник стверджував, що камери, в яких його тримали, були вогкими та холодними, а харчування було поганою якості. Проте з цього приводу він не надав жодних доказів або додаткових дета-

лей. У той самий час Уряд спростував аргумент заявника, посилаючись на довідки, надані адміністрацією виправної колонії.

«Vorobyev v. Ukraine», n. 53

Твердження заявника щодо умов тримання його під вартою не було підтверджено свідченнями інших засуджених, разом з якими він перебував у камерах.

«Vorobyev v. Ukraine», n. 54

Суд також зазначає, що у виправній колонії заявник одужав від туберкульозу.

«Vorobyev v. Ukraine», n. 54

З огляду на вищевикладене скарга на умови тримання у виправній колонії не була належним чином обґрунтованою.

«Vorobyev v. Ukraine», n. 55

ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ

Суд уже встановлював порушення статті 3 Конвенції в деяких справах проти Росії, де йшлося про брак простору в камерах та при транспортуванні до та із суду.

«*Khudoyorov v. Russia*», n.n. 118-120⁷⁶⁹;

«*Starokadomskiy v. Russia*», n.n. 53-60⁷⁷⁰;

«*Idalov v. Russia*» [GC], n. 106

Суд заснував практику, що стосується умов перевезення ув'язнених у в'язничних мікроавтобусах між слідчими ізоляторами та судами. Так, Суд встановив порушення статті 3 Конвенції у багатьох випадках, коли ув'язнених перевозили в надзвичайно тісних умовах, коли, зокрема, у розпорядженні ув'язнених було менше 0,5 кв.м. площі, а дехто з них мав навіть 0,25 кв.м.

«*Starokadomskiy v. Russia*», n.n. 55-60⁷⁷¹;

«*Radzhab Magomedov v. Russia*», n. 61⁷⁷²;

«*Yakovenko v. Ukraine*», n.n. 107-109⁷⁷³;

«*Retunscăia v. Romania*», n. 78⁷⁷⁴;

«*Vlasov v. Russia*», n.n. 92-99⁷⁷⁵

Перевезення заявника разом з іншим затриманим у кабіні розміром в 1 кв.м. становить порушення статті 3 Конвенції, навіть якщо подорож тривала менше 1 години. Подібні подорожі є неприпустимими незалежно від їхньої тривалості. На додаток треба враховувати, що заявникові доводилося переносити подібні тісні умови двічі на день упродовж 200 днів судового розгляду його справи.

«*Vlasov v. Russia*», n. 92⁷⁷⁶

Заявника перевозили на фургоні «ГАЗ» (розміром менше 9 кв.м.) разом із 11 – 12 затриманими та, мабуть, щонайменше 3

⁷⁶⁹ «*Khudoyorov v. Russia*», application № 6847/02, judgment 08.11.2005

⁷⁷⁰ «*Starokadomskiy v. Russia*», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁷⁷¹ «*Starokadomskiy v. Russia*», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁷⁷² «*Radzhab Magomedov v. Russia*», application № 20933/08, judgment 20.12.2016

⁷⁷³ «*Yakovenko v. Ukraine*», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

⁷⁷⁴ «*Retunscăia v. Romania*», application № 25251/04, judgment 08.01.2013

⁷⁷⁵ «*Vlasov v. Russia*», application № 78146/01, judgment 12.06.2008

⁷⁷⁶ «*Vlasov v. Russia*», application № 78146/01, judgment 12.06.2008

конвойними. Також його багато разів перевозили у пасажирському салоні (11 кв.м.) у мікроавтобусі «ЗІЛ» разом з 12 – 13 затриманими та, мабуть, щонайменше 3 конвойними. Беручи до уваги вищезазначені дані, на одного затриманого припадало менше 0,35 та 0,32 кв.м. відповідно. Припущення Уряду про те, що проектна спроможність не була перевищена, саме по собі не спростовує твердження заявника про те, що він був перевезений у тісних умовах.

«Starokadomskiy v. Russia», n. 55⁷⁷⁷

Окремі відсіки площею 0,4 кв.м., 0,5 кв.м. або навіть 0,8 кв.м. є непридатними для перевезення людини, незалежно від тривалості такого перевезення (*див. CPT/Inf (2004) 36 [Azerbaijan], § 152; CPT/Inf (2004) 12 [Luxembourg], § 19; CPT/Inf (2002) 23 [Ukraine], § 129; CPT/Inf (2001) 22 [Lithuania], § 118; and CPT/Inf (98) 13 [Poland], § 68*). У цій справі заявник стверджував, що в'язничні мікроавтобуси площею 6 кв. м зазвичай перевозили 30 затриманих. Уряд заявив, що ніколи в фургоні не було більше 20 або 21 людини, але не вказав загальний розмір відділень, в яких знаходився заявник під час поїздок. Тому, навіть припускаючи на користь уряду, що на фургона припадає 0,3 кв.м., це, очевидно, нижче рівня, допустимого за стандартами КЗК.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 108

Враховуючи висоту фургонів (приблизно 1,6 м), затримані утримувалися лише у сидячому положенні. Однак, беручи до уваги, що відсіки у мікроавтобусах «ЗІЛ» загальною площею склали 11,28 кв.м., а відсіки у фургонах «ГАЗ» загальною площею 8,93 кв.м., Суд не вважає можливим, щоб 36 осіб у фургонах «ЗІЛ» або 25 чоловік у мікроавтобусах «ГАЗ» отримали достатню кількість місць для сидіння та місця для транспортування в гуманних умовах.

«Idalov v. Russia» [GC], n. 103⁷⁷⁸

Заявника транспортували понад 150 разів у стандартному в'язничному автомобілі, який іноді був заповнений понад проектної місткості. Враховуючи, що йому доводилося перебувати в замкнутому приміщенні по кілька годин, такі обмежені умови повинні були завдавати йому серйозних фізичних страждань. Його страждання ще більш посилювалися відсутністю належної вентиляції й освітлення та ненадійним опаленням. Враховуючи кумулятивний вплив, який ці умови чинили на заявника, Суд вважає,

⁷⁷⁷ «Starokadomskiy v. Russia», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁷⁷⁸ «Idalov v. Russia» [GC], application № 5826/03, judgment 22.05.2012

що умови транспортування з СІЗО до суду і назад досягали рівня *нелюдського поводження* в розумінні статті 3 Конвенції. Важливе значення має також й те, що заявник піддавався такому поводженню під час суду або під час судового розгляду скарг на продовження терміну утримання під вартою, тобто тоді, коли він найбільше потребував зосередженості й розумової готовності. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з умовами транспортування заявника.

«Moiseyev v. Russia», n.n. 135-136

Держава повинна забезпечити тримання особи в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, а спосіб і метод виконання заходу не повинні завдавати їй душевного страждання чи труднощів, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманний ув'язненню, і щоб здоров'я і самопочуття особи були належним чином забезпечені з огляду на практичні потреби ув'язнення. Ці принципи також стосуються умов перевезення ув'язнених з пенітенціарної установи до суду і назад, а також їх тримання у приміщенні суду, включаючи забезпечення належним харчуванням (*«Yevgeniy Bogdanov v. Russia», № 22405/04, n.n. 101-105; «Romanova v. Russia», № 23215/02, n.n. 88-92; «Kovaleva v. Russia», № 7782/04, n.n. 62-65; «Yakovenko v. Ukraine», № 15825/06, n.n. 103-113).*

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 155

Недостатня вентиляція у спекотні дні та відсутність обігріву, коли фургон стоїть з вимкненим двигуном, є кваліфікуючими ознаками для визнання транспортування ув'язнених з порушенням вимог статті 3 Конвенції.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 109⁷⁷⁹

Комітет рекомендує владі Чорногорії продовжити поступову заміну мікроавтобусів старого покоління для транспортування ув'язнених⁷⁸⁰.

Усі транспортні засоби для транспортування ув'язнених мають бути обладнані ременями безпеки та достатньо освітлені⁷⁸¹.

⁷⁷⁹ «Yakovenko v. Ukraine», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

⁷⁸⁰ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 82, P. 46.

⁷⁸¹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 82, P. 46; Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 16, P. 12.

ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Відсутність ременів безпеки або інших пристроїв безпеки, які зменшують ризик травмування у транспортному засобі, що рухається, *сама по собі* не є порушенням статті 3 Конвенції. Водночас відсутність ременів безпеки або ручок *може бути* порушенням статті 3 Конвенції за певних обставин та у поєднанні з іншими факторами, наприклад, коли крісло ув'язненого з особливими потребами не було належним чином зафіксовано в автомобілі.

«*Tarariyeva v. Russia*», n.n. 112-117⁷⁸²;

«*Jatsõšõn v. Estonia*», n.n. 42-43⁷⁸³;

«*Voicu v. Romania*», n. 63⁷⁸⁴;

«*Engel v. Hungary*», n. 28⁷⁸⁵

⁷⁸² «*Tarariyeva v. Russia*», application № 4353/03, judgment 14.12.2006

⁷⁸³ «*Jatsõšõn v. Estonia*», application № 27603/15, judgment 30.10.2018

⁷⁸⁴ «*Voicu v. Romania*», application № 22015/10, judgment 10.07.2014

⁷⁸⁵ «*Engel v. Hungary*», application № 46857/06, judgment 20.05.2010

ТРАНСПОРТУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Що стосується залізничного транспорту, сторони не погодились щодо кількості осіб, які зазвичай розміщувались у вагоні. Беручи до уваги, що допустимий простір для ув'язненого за національними стандартами для короткострокових поїздок на залізниці становить 0,3 кв.м., то виявляється, що у вагоні, розрахованому на 104 особи, розміщувалися 70 ув'язнених. В результаті чого на одного ув'язненого припадало 0,4 кв.м., що є непридатним для перевезення людини на *будь-яку* дистанцію. Вентиляція у вагонах була поганою, їжа не була забезпечена, а води бракувало. Заявник повинен був витримувати такі умови двічі на місяць по дорозі до Севастопольського ІТТ упродовж 2 років і 8 місяців, таким чином здійснивши близько 64 таких поїздок. Тому поводження, яке було застосовано до заявника під час його неодноразових перевезень між Севастопольським ІТТ та Сімферопольським слідчим ізолятором, перевищувало мінімальний рівень суворості

«Yakovenko v. Ukraine», n.n. 110-113⁷⁸⁶

Сторони надали різні описи загальних умов транспорту заявника. Заявник стверджував, що його перевозили у вагонах із чотирма сидіннями площею 2,9 кв.м., які містили від 12 до 15 затриманих. Уряд не надав жодної інформації про виміри відсіків. Він лише зазначив, що під час першої частини його поїздки, з Москви до Воронежа, заявника перевозили у купе № 5 з іншими 10 затриманими. Інформації щодо залишкової частини подорожі заявника не було надано. Уряд назвав знищення відповідних документів причиною їх ненадання відповідної інформації.

«Sudarkov v. Russia», n.n. 63-69⁷⁸⁷

Під час його переїзду з Санкт-Петербурга в Мурманськ, який тривав кілька днів, заявника перевозили в тісноті з іншими 16 ув'язненими в купе. Значна перенаселеність залізничного вагона становила нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження.

«Dudchenko v. Russia», n. 131⁷⁸⁸

⁷⁸⁶ «Yakovenko v. Ukraine», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

⁷⁸⁷ «Sudarkov v. Russia», application № 3130/03, judgment 10.07.2008

⁷⁸⁸ «Dudchenko v. Russia», application № 37717/05, judgment 07.11.2017

НІЧНИЙ СОН ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕНЬ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Упродовж 65-годинного транспортування з Сосногорська до Нижнього Новгорода заявник залишався сам у купе площею 2 кв.м. Кожні 2 години його перевіряли і змушували змінювати положення, відмовляючи тим самим у безперервному 8-годинному сні. Суд вважає особливо вражаючим те, що такі регулярні «перевірки» передбачені національним законодавством, що регулюють перевезення затриманих. Умови сну заявника ще більше погіршувало постійне освітлення в камері. Позбавлення сну становило важкий фізичний та психологічний тягар для заявника.

«Guliyev v. Russia», n.n. 61-65⁷⁸⁹

⁷⁸⁹ «Guliyev v. Russia», application № 24650/02, judgment 19.06.2008

УТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У ПРИМІЩЕННІ СУДУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ

Заявник перебував у конвойному приміщенні у вкрай обмежених умовах декілька годин на день, а іноді і 8 – 10 годин. Хоч його перебування в конвойному відділенні не було постійним, Суд не може ігнорувати той факт, що воно перемирювалося з утриманням у слідчому ізоляторі та транспортуванням в умовах, які вище він уже визнав нелюдськими й такими, що принижують гідність. За цих умов кумулятивний вплив на тримання заявника у вкрай маленьких камерах конвойного відділення суду без вентиляції, їжі, пиття та вільного доступу до туалету був настільки серйозним, що призводив до фізичних страждань і морального пригнічення. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з умовами тримання заявника в конвойному приміщенні суду.

«Moiseyev v. Russia», n.n. 142-143

Зважаючи на вищезазначене, за обставин цієї справи сукупний вплив неналежного харчування та стану здоров'я заявника під час судових засідань, які проводилися 23.05.2011, 17.01.2012, 18.01.2012 та 19.01.2012, був достатнім для посилення фізичних страждань та психічного виснаження заявника. Це ще більше обтяжувалося тим, що зазначене вище поведження мало місце під час судового розгляду справи заявника – у той час, коли йому найбільше були потрібні концентрація та розумова активність. Тому Суд доходить висновку, що заявника було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поведженню всупереч положенням статті 3 Конвенції.

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n. 160;

«Strelets v. Russia», n. 62.

ПРИЙОМ ЗАТРИМАНИХ ДО МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ТА РЕЄСТРАЦІЯ ЗАТРИМАНИХ

Взяття під варту в принципі є «законним», якщо саме це обмеження свободи засноване на судовому рішенні.

«*Mooren v. Germany*» [GC], n. 74⁷⁹⁰

Рішення про взяття під варту слід розглядати як *ex facie* недійсне, якщо недолік рішення був серйозним і очевидним порушенням у винятковому значенні, зазначеному в практиці ЄСПЛ.

«*Mooren v. Germany*» [GC], n. 75

⁷⁹⁰ «*Mooren v. Germany*» [GC], application № 11364/03, judgment 09.07.2009

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ (ПРАКТИКА ЄСПЛ)

Держава повинна забезпечити тримання особи в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, щоб спосіб і метод виконання покарання не завдавали засудженому душевного страждання чи мук, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманного ув'язненню, і щоб здоров'я і добробут особи були належним чином забезпечені. Оцінюючи умови тримання, необхідно врахувати *сукупний вплив* цих умов, а також тривалісність тримання в цих умовах.

- «*A. and Others v. the UK*» [GC], n. 128⁷⁹¹;
- «*Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine*», n. 57;
- «*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 96;
- «*Kharchenko v. Ukraine*», n. 50;
- «*Krivolapov v. Ukraine*», n. 74⁷⁹²;
- «*Lada v. Ukraine*», n. 34⁷⁹³;
- «*Lotarev v. Ukraine*», n. 99;
- «*Lutsenko v. Ukraine (№ 2)*», n. 116
- «*Moiseyev v. Russia*», n. 121;
- «*Muršić v. Croatia*», n. 50;
- «*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 228;
- «*Ostrovar v. Moldova*», n.n. 79-80;
- «*Pisaroglu v. Moldova*», n.n. 17-18⁷⁹⁴;
- «*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 47;
- «*Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina*», n. 67;
- «*Varga and Others v. Hungary*», n. 71;
- «*Visloguzov v. Ukraine*», n. 56;
- «*Zakshevskiy v. Ukraine*», n. 73⁷⁹⁵

Беручи до уваги скарги заявника на переповненість, проблеми з вентиляцією, освітленням, опаленням і харчуванням, що не були спростовані Урядом, Суд доходить висновку, що матеріальні умови тримання заявника під вартою упродовж зазначеного термі-

⁷⁹¹ «*A. and Others v. the UK*» [GC], application № 3455/05, judgment 19.02.2009

⁷⁹² «*Krivolapov v. Ukraine*», application № 5406/07, judgment 02.10.2018

⁷⁹³ «*Lada v. Ukraine*», application № 32392/07, judgment 06.02.2018

⁷⁹⁴ «*Pisaroglu v. Moldova*», application № 21061/11, judgment 03.03.2015

⁷⁹⁵ «*Zakshevskiy v. Ukraine*», application № 7193/04, judgment 17.03.2016

ну були такими, що принижують гідність, на порушення статті 3 Конвенції.

«Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine», n. 61

Умови ув'язнення можуть іноді бути нелюдським або такими, що принижують гідність поведженням. Оцінюючи умови тримання під вартою, потрібно оцінювати *кумулятивний ефект* цих умов, а також заяви, що зробив заявник.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 146;

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 61⁷⁹⁶;

«Idalov v. Russia» [GC], n. 94;

«Dougou v. Greece», n. 46;

«Lotarev v. Ukraine», n. 99;

«Melnik v. Ukraine», n. 93

Окрім необхідності мати *достатній особистий простір*, інші аспекти фізичних умов тримання під вартою мають значення для оцінки відповідності статті 3 Конвенції. Такі *елементи* включають доступ до фізичних вправ, природне освітлення або повітря, наявність вентиляції та відповідність основним санітарно-гігієнічним вимогам.

«Feilazoo v. Malta», n. 83⁷⁹⁷

Тюремні стандарти, розроблені КЗК, конкретно згадують про фізичні вправи на свіжому повітрі і вважають базовою гарантією добробуту в'язнів те, що всім без винятку дозволяється принаймні одну годину щодня виконувати вправи на свіжому повітрі і бажано як частину більш широкої програми діяльності поза камерою.

«Feilazoo v. Malta», n. 83

⁷⁹⁶ «Lorsé and Others v. the Netherlands», application № 52750/99, judgment 04.02.2003

⁷⁹⁷ «Feilazoo v. Malta», application № 6865/19, judgment 11.03.2021

ТРИМАННЯ В УСТАНОВІ ВИСОКОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ

Незважаючи на те що умови ув'язнення нерідко включають елементи страждання або приниження, *не* можна сказати, що ув'язнення у в'язниці високого рівня безпеки *саме по собі* становить порушення статті 3 Конвенції.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 62

Дотримання громадського порядку вимагає у певних випадках ув'язнення певних категорій осіб у в'язницях *високого рівня безпеки*. Проте стаття 3 Конвенції *суворо* вимагає, щоб такі особи трималися в умовах, які б були сумісними з повагою до людської гідності, щоб порядок та спосіб виконання покарання *не* призводив до страждань та труднощів, які б перевищували рівень страждань, характерних ув'язненню як такому, і щоб здоров'я та добробут таких осіб належним чином охоронялися.

«Lorsé and Others v. the Netherlands», n. 62

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Суд часто встановлював порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з браком житлового простору, що надавався ув'язненим.

«Tymoshenko v. Ukraine», n. 200;

«Iglin v. Ukraine», n. 52⁷⁹⁸;

«Kulik v. Ukraine», n. 94⁷⁹⁹

Виходячи у цьому контексті з методології КЗК, Суд постановив, що санітарний простір у камері не слід можна зараховувати до загальної площі камери. З іншого боку, розрахунок наявної площі приміщення включає простір, зайнятий меблями. Важливим у цій оцінці є питання чи мали змогу ув'язнені нормально пересуватися у камері

«Muršić v. Croatia», n. 114;

«Feilazoo v. Malta», n. 87

Суд уже знаходив порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з браком особистого простору ув'язнених у наступних справах:

– *«Mamedova v. Russia»*, № 7064/05, п. 61;

– *«Khudoyorov v. Russia»*, № 6847/02, п. 104;

– *«Labzov v. Russia»*, № 62208/00, п. 44;

– *«Novoselov v. Russia»*, № 66460/01, п. 41;

– *«Mayzit v. Russia»*, № 63378/00, п. 39;

– *«Kalashnikov v. Russia»*, № 47095/99, п. 97;

– *«Peers v. Greece»*, № 28524/95, п. 69.

«Lind v. Russia», n. 60⁸⁰⁰

Суттєвий брак простору у в'язничній камері є одним із важливих чинників, які повинні братися до уваги при визначенні того, чи були оспорюванні умови тримання під вартою такими, що «принижували гідність», у розумінні статті 3 Конвенції.

«Varga and Others v. Hungary», n. 73

⁷⁹⁸ *«Iglin v. Ukraine»*, application № 39908/05, judgment 12.01.2012

⁷⁹⁹ *«Kulik v. Ukraine»*, application № 34515/04, judgment 02.02.2017

⁸⁰⁰ *«Lind v. Russia»*, application № 25664/05, judgment 06.12.2007

При оцінці вільного місця у в'язничній камері необхідно також враховувати простір, зайнятий меблями та сантехнікою.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 231

Недостатність простору може також ускладнюватися відсутністю достатньої кількості окремих спальних місць.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 231

Навіть якщо перенаселеність не є серйозним настільки, що лише за цим показником призводить до порушення статті 3 Конвенції, вона може бути такою у поєднанні з *іншими умовами* тримання під вартою (наприклад, відсутність приватності при використанні туалету, погана вентиляція, відсутність доступу до природного освітлення та свіжого повітря, відсутність належного опалення або відсутність елементарної гігієни). Сукупність таких умов призводить до рівня страждань, які перевищують страждання, властиві утриманню під вартою.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 231

Держава має забезпечити особу умовами утримання, які б не порушували її людської гідності, щоб спосіб та метод виконання міри покарання не зумовлювали страждань або труднощів такої міри, які б перевищували неминучий рівень страждань ув'язненого, та щоб його здоров'я та добробут були *забезпечені*. Оцінюючи умови утримання, треба брати до уваги *кумулятивний ефект* цих умов, а також специфічні твердження заявника.

«Varga and Others v. Hungary», n. 72;

«Ostrovar v. Moldova», n. 79;

«Apoștu v. Romania», n. 79;

«Muršić v. Croatia», n. 52;

«Melnik v. Ukraine», n. 93

Упродовж решти строку перебування у Київському слідчому ізоляторі в особистому розпорядженні заявника було більше 4 кв.м особистого простору. На той час нестачі спальних місць у зазначених камерах не було. Суд не має будь-якої інформації щодо площі камери № 136, але заявник не подав жодної скарги у зв'язку з цим. Оскільки впродовж відповідного періоду розмір камер сам по собі не порушує питання за Конвенцією, Суд має встановити, чи був *сукупний вплив* інших аспектів побутових умов тримання заявника під вартою таким, що становить нелюдське та/або таке, що принижує гідність, поводження у порушення статті 3 Конвенції.

Суд погоджується, що у заявника могли бути певні проблеми щодо побутових умов тримання його під вартою у зазначених камерах.

У той же час Суд не може встановити, чи мали подібні недоліки значний вплив на заявника. Відсутні також докази того, що штучне освітлення або системи вентиляції були недостатніми. Заявникові щоденно надавалась прогулянка на 1 годину. Вікна у камерах не були облаштовані металевими чи іншими перекриттями, які б перешкоджали доступу до камер природного світла, а заявник не скаржився, що камери не були додатково облаштовані штучним освітленням.

Що стосується санітарно-гігієнічних умов, Суд, оцінивши надані сторонами речові докази, зокрема і надані Урядом світлини, зазначив, що стіл, унітаз, холодильник та ліжко були розташовані всередині камер, у яких перебував заявник, іноді дуже близько один до одного. Проте, виходячи з наявних документів, Суд не може встановити ні стан санвузла, за винятком камери № 260, ні те, чи було його відокремлено від решти камери. У камерах зазвичай була холодна проточна вода і особам, які перебували під вартою, включаючи заявника, дозволялося приймати душ щонайменше один раз на 7 днів. Суд додає, що заявник визнав умови в камері № 136 *достатньо задовільними*.

Враховуючи *кумулятивний вплив* цих умов, вони *не* досягають мінімального рівня жорстокості, який вимагається для кваліфікації поведінки як нелюдського або такого, що принижує гідність у розумінні статті 3 Конвенції. Отже, порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з триманням заявника під вартою у СІЗО не було.

«Lutsenko v. Ukraine (№ 2)», n.n. 121-125

Заявник не надав жодних документальних доказів, які б дали Судові змогу встановити правдивість його тверджень стосовно побутових умов тримання у СІЗО. Хоча у справах, що стосуються умов тримання під вартою, Суд не завжди вимагає від заявників підтвердження всіх та кожного твердження конкретними документами, визнаючи, що відповідна інформація та можливості перевірки фактів у таких випадках перш за все знаходяться в руках *органів влади*, для того, щоб Суд переклав тягар доведення та розглянув скарги по суті, вони щонайменше повинні бути *чітко і послідовно сформульовані*.

«Temchenko v. Ukraine, n. 97⁸⁰¹

⁸⁰¹ «Temchenko v. Ukraine, application № 30579, judgment 16.07.2015

У цій справі вказаної вимоги дотримано *не було*, оскільки виклад заявником фактів не був достатньо детальним, щоб можна було чітко побачити характер та ступінь його страждань та показати, чи досягло оскаржуване жорстоке поводження рівня тяжкості, який підпадає під дію статті 3 Конвенції. Отже, заявник не подав небезпідставної скарги стосовно побутових умов тримання його під вартою у СІЗО. Твердження заявника стосовно застосування до нього наручників під час перебування у лікарні не підтверджуються жодними доказами, а тому їм бракує обґрунтованості.

«Temchenko v. Ukraine, n. 97⁸⁰²

З інформації, наданої сторонами, незрозуміло, скільки ув'язнених утримувалось у камері із заявником упродовж періоду його ув'язнення. Крім того, жодна із сторін не зазначила, скільки часу заявник кожного дня проводив зачиненим у своїй камері. У той же час Суд зазначає, що Уряд не надав коментарів щодо інших детальних та конкретних елементів, які є суттєвими для оцінки умов тримання заявника під вартою. Отже, Суд бере до уваги виклад фактів заявника.

«Lada v. Ukraine», n. 36

З огляду на свою усталену практику, Суд вважає, що умови тримання заявника під вартою у СІЗО № 27, зокрема, брак особистого простору у розпорядженні заявника у поєднанні з відсутністю можливості для прогулянок впродовж майже трьох місяців тримання його під вартою, становили таке, що принижує гідність, поводження. Відповідно у зв'язку з цим було порушення статті 3 Конвенції.

«Zakshevskiy v. Ukraine», n. 68

⁸⁰² «Temchenko v. Ukraine, application № 30579, judgment 16.07.2015

РОЗМІРИ ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Екстремальний брак місця у в'язничній камері необхідно ретельно оцінювати на предмет наявності порушення статті 3 Конвенції. Проте якщо ув'язнені мають у своєму розпорядженні менше 3 кв.м. житлової площі, таке перенаселення слід розглядати настільки серйозним, щоб констатувати порушення статті 3 Конвенції незалежно від інших факторів.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 231;

«*Muršić v. Croatia*», n. 52

Площа одиночної камери не може бути менше 3 кв.м.

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 299

Кожен ув'язнений повинен мати не менше 4 кв.м. житлової площі в багатомісних та спільних камерах.

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 299

Простір від 1 кв.м. до 2,5 кв.м. на одного ув'язненого є *тривалою істотною переповненістю*.

«*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 299

В оцінці того, чи мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з відсутністю особистого простору, увага повинна бути приділена таким факторам: (а) кожен ув'язнений повинен мати індивідуальне спальне місце; (б) кожен ув'язнений повинен мати принаймні 3 кв.м житлової площі; (с) розмір камери повинен дозволити ув'язненим вільно пересуватися між предметами меблів. Відсутність будь-якого з цих елементів сама по собі призводить до сильної презумпції, що умови утримання під вартою не відповідають вимогам статті 3 Конвенції.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 231;

«*Varga and Others v. Hungary*», n. 72;

«*Ananyev and Others*», n. 148;

«*Muršić v. Croatia*», n. 52

Крім розміру простору, *інші аспекти фізичних умов* утримання під вартою також мають відношення до оцінки відповідності

статті 3 Конвенції. Такі елементи включають у себе, зокрема, доступ до свіжого повітря, природне світло і повітря, наявність вентиляції, адекватності опалення, можливість використання туалету з дотриманням приватності, дотримання елементарних санітарно-гігієнічних вимог. Таким чином, навіть у в'язничних камерах, що забезпечують від 3 кв.м. до 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого, може бути порушення цієї статті, якщо просторовий фактор поєднується з відсутністю вентиляції та освітлення.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 233;

«*Moiseyev v. Russia*», n. 121;

«*Muršić v. Croatia*», n. 57

При встановленні того, чи є умови тримання такими, «що принижують гідність» у розумінні статті 3 Конвенції, *серйозний брак простору* у в'язничних камерах вважається впливовим чинником та може становити порушення як *сам по собі*, так і у сукупності з іншими недоліками. Зокрема, у справах, в яких йдеться про в'язничну камеру, площею від 3 кв.м. до 4 кв.м. особистого простору на кожного ув'язненого, вирішальним фактором при оцінці Судом адекватності умов тримання буде *фактор простору*.

«*Lada v. Ukraine*», n. 35

Порушення статті 3 Конвенції буде встановлено, якщо фактор простору поєднаний з іншими неналежними фізичними умовами тримання під вартою, пов'язаними, зокрема, з доступом до прогулянок на свіжому повітрі, природного освітлення або повітря, наявністю системи вентиляції, адекватністю температури у камері, можливістю приватного використання туалету, а також дотриманням базових санітарно-гігієнічних вимог.

«*Lada v. Ukraine*», n. 35

У камері заявника на особу припадало не більше ніж 2,25 кв.м. Отже, камера була постійно надмірно переповненою, що *саме по собі* порушує питання за статтею 3 Конвенції.

Ситуація ускладнювалася тим, що санвузол у переповненій камері заявника майже не забезпечував усамітнення. Як видно з фотографій, що надали сторони, перегородка заввишки 100 см відокремлювала унітаз у кутку камери від умивальника, але не від її житлової зони. На вході до туалету не було жодної ширми. Таким чином, заявник був змушений користуватися туалетом за присутності та на очах інших співкамерників і перебувати в камері, коли туалетом користувалися вони.

Тому умови тримання, зокрема надмірна переповненість камери і відповідний негативний вплив на самопочуття заявника в поєднанні з тривалістю строку, впродовж якого заявник тримався під вартою у таких умовах, становили таке, що принижує гідність, поведження, що було порушенням статті 3 Конвенції.

«Buglov v. Ukraine», n.n. 87-90

Заявник більшість часу перебував у камері, яку ділив з іншим ув'язненим, розмір якої становив 6 кв.м. Отже, на кожного ув'язненого припадало близько 3 кв.м. особистого простору, що є менше за мінімальну норму, рекомендовану КЗК для України. З огляду на практику Суду, брак наданого заявникові особистого простору *сам по собі* порушує питання за статтею 3 Конвенції, особливо з огляду на значні обмеження свободи пересування та прогулянок.

«Gorbatenko v. Ukraine», n. 139;

«Trepashkin v. Russia», n. 92⁸⁰³;

«Visloguzov v. Ukraine», n. 46;

«Melnik v. Ukraine», n. 103

У цій справі заявник не мав змоги точно виміряти розміри камери у в'язничному фургоні чи дістати довідки про пасажиромістність. З іншого боку, для Уряду не було складним завданням навести конкретні дані на підтвердження своїх доводів, але він не зробив цього і не дав жодних пояснень, чому він утримувався від надання такої інформації. По суті, Уряд обмежився твердженням, що умови відповідали чинним нормам і що тривалість поїздки була втричі менша, ніж стверджував заявник. Копій документів із зазначеними нормами чи інструкцій стосовно в'язничних furgonів подано не було. Зважаючи на ці обставини, Суд розглядатиме цю скаргу по суті, виходячи з інформації, яку подав заявник, тією мірою, якою вона підтверджується згаданими вище результатами перевірок, які проводив Комітет.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 107⁸⁰⁴

Комітет вважає одиночні камери транспортного засобу, площа яких становить 0,4 – 0,5 кв.м. або навіть 0,8 кв.м., неприйнятними для перевезення особи, хоч би якою короткою була тривалість поїздки⁸⁰⁵.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 108

⁸⁰³ «Trepashkin v. Russia», application № 36898/03, judgment 19.07.2007

⁸⁰⁴ «Yakovenko v. Ukraine», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

⁸⁰⁵ СРТ/Іnf (2004) 36 [Азербайджан], п. 152; СРТ/Іnf (2004) 12 [Люксембург], п. 19; СРТ/Іnf (2002) 23 [Україна], п. 129; СРТ/Іnf (2001) 22 [Литва], п. 118; СРТ/Іnf (98) 13 [Польща], п. 68

У цій справі заявник стверджував, що у в'язничних фургонах площею 6 кв.м, як правило, перевозили 30 затриманих. Уряд доводив, що у фургоні ніколи не було понад 20 або 21 особи, але не зазначив загального розміру камер, у яких тримали заявника під час поїздки. Отже, навіть якщо виходити з твердження Уряду про те, що на одного ув'язненого у фургоні припадало 0,3 кв.м, такий показник все одно явно нижчий, ніж це допускають стандарти КЗК.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 108

Якщо враховувати те, що за національними нормами на одного ув'язненого припадає 0,3 кв.м. простору в разі нетривалої залізничної поїздки, тоді впливає, що в разі поміщення 70 ув'язнених у вагон, розрахований на 104 місця, на одного ув'язненого припадатиме 0,4 кв.м. простору, а це, як уже зазначено вище, є неприйнятним для перевезень на будь-які відстані.

«Yakovenko v. Ukraine», n. 110

Суд посилається на загальні принципи, що регулюють застосування статті 3 Конвенції щодо умов ув'язнення, які були коротко викладені у справі *«Muršić»*. Як Суд наголосив у цитованій справі, серйозний брак місця у камері є фактором, який слід враховувати з метою встановлення того, чи є описані умови утримання «принизливими» з точки зору статті 3 Конвенції і може бути порушенням як в окремому статусі, так і разом з іншими порушеннями.

«Muršić v. Croatia» [GC], n.n. 96-141;

«Sili v. Ukraine», n. 42⁸⁰⁶

Інші елементи, що мають значення для оцінки відповідності умов тримання під вартою статті 3 Конвенції, включають доступ до фізичних вправ на відкритому повітрі, природне освітлення або повітря, наявність вентиляції, достатність обігріву, можливість приватного користування туалетом та дотримання основні санітарно-гігієнічні вимоги.

«Sili v. Ukraine», n. 43

Суд бере до відома інформацію зі звітів Омбудсмена, опублікованих за результатами моніторингових візитів до колонії № 56, що камери площею 6 кв.м. були спільними для двох ув'язнених, тоді як ті, що розміром 12 кв.м., вмістили чотирьох ув'язнених. Враховуючи те, що сторони не оскаржували достовірність цієї інформації та не надавали жодних альтернативних даних, Суд виходить з припущення, що така ситуація мала у цій справі. Іншими

⁸⁰⁶ *«Sili v. Ukraine», application № 42903/14, judgment 08.07.2021*

словами, схоже, що заявник мав лише 3 кв.м. особистого приміщення під час утримання у колонії № 56.

«Sili v. Ukraine», n. 46

Суд встановив, що у випадках, коли йдеться про камеру розміром від 3 кв.м. до 4 кв.м. особистого простору на одного ув'язненого, це залишається *вагомим фактором* у оцінці Судом адекватності умов ув'язнення. У таких випадках порушення статті 3 Конвенції встановлюється, якщо *просторовий фактор* поєднується з *іншими аспектами* невідповідних фізичних умов утримання.

«Sili v. Ukraine», n. 47

У цій справі заявник надав детальний опис умов утримання, і багато його тверджень підтверджуються вагомими доказами. Це стосується, зокрема, тверджень про відсутність приватності в туалеті, наявність неприємних запахів та поганий гігієнічний стан. Що стосується тверджень Уряду, вони мали загальний характер і не враховували основних аргументів заявника.

«Sili v. Ukraine», n. 48

Суд також бере до уваги той факт, що, будучи поміщеним до сектору максимального рівня безпеки, заявник більшу частину часу залишався у камері.

«Sili v. Ukraine», n. 49

Беручи до уваги, по-перше, достовірні твердження заявника про дуже обмежений простір, який був йому доступний у переповненій камері, погані санітарні умови та відсутність приватного життя, а також про недостатню вентиляцію, опалення та освітлення, жодне з яких не має було спростовано Урядом, і, по-друге, жорсткі обмеження тюремного режиму заявника, що надавали йому дуже обмежений час перебування поза камерою, Суд дійшов висновку, що матеріальні умови його утримання у колонії № 56 становили порушення статті 3 Конвенції.

«Sili v. Ukraine», n. 50

РОЗМІРИ ЖИТЛОВОГО ТА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ У КАМЕРАХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Житлова площа на одного ув'язненого не може бути нижчою за *національний мінімальний стандарт*, що становить 4 кв.м.⁸⁰⁷.

Розмір камери у 4 кв.м. є *мінімальним стандартом* житлової площі на одного ув'язненого у багатомісних камерах (не враховуючи площу внутрішньокамерного санітарного вузла)⁸⁰⁸.

У доповіді про свій періодичний візит 2015 року Комітет дійшов висновку, що *національний стандарт* у розмірі *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого далекий від дотримання у більшості відвіданих в'язниць; зокрема, у Кишинівській та Сорокській в'язницях рівень переповненості сягнув *загрозливих масштабів*⁸⁰⁹.

У Кишинівській в'язниці, як і раніше, багато камер перебували у незадовільному стані з точки зору ремонту та гігієни та мали недостатню вентиляцію, на додаток до того, що вони були сильно переповнені (житлова площа на одного ув'язненого іноді становила менше 2 кв.м.)⁸¹⁰.

До завершення будівництва нової в'язниці, Комітет рекомендує владі Молдови продовжувати докладати зусиль для поліпшення умов тримання під вартою у нинішніх приміщеннях Кишинівської в'язниці. Слід вжити заходів для забезпечення зниження рівня заповнюваності камер з тим, щоб на одну особу в багатомісних камерах припадало *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі (не враховуючи площу, яку займають внутрішньокамерні туалети), а

⁸⁰⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 63, P. 32.

⁸⁰⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 64, P. 33.

⁸⁰⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 27, P. 12.

⁸¹⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 30, P. 12.

також для забезпечення достатньої вентиляції камер та підтримання їхнього належного стану з точки зору ремонту та гігієни⁸¹¹.

Комітет закликає владу Польщі переглянути норми житлової площі на одного ув'язненого таким чином, щоб у всіх пенітенціарних установах на одного ув'язненого припадало *щонайменше* 4 кв.м. у багатомісних камерах і щонайменше 6 кв.м. у одномісних камерах, не враховуючи площу внутрішньокамерного туалету⁸¹².

Комітет рекомендує вжити заходів у Бидгоському слідчому ізоляторі з метою зменшення кількості ув'язнених у камерах з тим, щоб на одного ув'язненого припадало *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі у багатомісних камерах. У камерах площею близько 6 кв.м. не повинно утримуватися більше одного ув'язненого⁸¹³.

Комітет рекомендує Люблінському слідчому ізолятору вжити заходів для зменшення кількості ув'язнених з метою забезпечення *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого у камерах для багатомісного утримання⁸¹⁴.

Комітет рекомендує вжити заходів у Щецинському слідчому ізоляторі для зменшення кількості ув'язнених з метою забезпечення *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого у багатомісних камерах; у камерах площею близько 7 кв.м. не повинно утримуватися більше одного ув'язненого⁸¹⁵.

Комітет рекомендує вжити заходів у Варшавсько-Мокотівському слідчому ізоляторі для зменшення кількості ув'язнених з метою забезпечення *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого⁸¹⁶.

Комітет також повторює свою рекомендацію польській владі якнайшвидше переглянути встановлені законодавством норми житлової площі на одного ув'язненого, забезпечивши, щоб вони забезпечували щонайменше 4 кв.м. на одного ув'язненого у багатомісних камерах⁸¹⁷.

⁸¹¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 32, P. 13.

⁸¹² Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 42, P. 23.

⁸¹³ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 55, P. 28.

⁸¹⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 58, P. 29.

⁸¹⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 61, P. 30.

⁸¹⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 67, P. 32.

⁸¹⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 83, P. 34.

Комітет повторює рекомендацію, надану у 1996 році, що існуюча норма для ув'язнених чоловіків має бути приведена у відповідність до норми для ув'язнених жінок, а саме 4 кв.м. на ув'язненого. Існуюча норма у 3 кв.м. на одного ув'язненого чоловічої статі не забезпечує задовільного обсягу житлової площі, зокрема у камерах відносно невеликого розміру⁸¹⁸.

Комітет рекомендує змінити конфігурацію вузьких камер таким чином, щоб відстань між стінами становила 2 кв.м. або більше⁸¹⁹.

Правова норма житлової площі на одного ув'язненого досі не приведена у відповідність до стандарту Комітету (тобто *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого в багатомісних камерах за винятком санітарної частини, і не менше 6 кв.м. в одномісних камерах за винятком санітарної частини)⁸²⁰.

Камери розміром приблизно 7 кв.м., призначені для розміщення двох ув'язнених, забезпечують дуже обмежений житловий простір⁸²¹.

Площа одичної камери для тримання одного ув'язненого розміром приблизно 7,5 кв.м. є цілком прийнятною⁸²².

Необхідно забезпечити, щоб камери розміром менше 7 кв.м. використовувалися лише для розміщення одного ув'язненого і щоб житлова площа багатомісних камер становила не менше 4 кв.м. на одного ув'язненого⁸²³.

Камери розміром менше 8 кв.м. можуть використовувалися для розміщення лише одного ув'язненого, а житлова площа у багатомісній камері має становити не менше 4 кв.м. на одного ув'язненого⁸²⁴.

⁸¹⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 61, P. 26; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 70, P. 29.

⁸¹⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 84, P. 33; Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 59, P. 27.

⁸²⁰ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 11 to 22 May 2017, Para 24, P. 13.

⁸²¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 30, P. 16.

⁸²² Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 31, P. 16.

⁸²³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 19 May 2008, Para 74, P. 30; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 64, P. 31.

⁸²⁴ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 80, P. 44.

Комітет рекомендує владі Румунії продовжувати свою програму реформ з метою забезпечення гідних умов утримання всіх ув'язнених і надання кожному з них у багатомісних камерах мінімум 4 кв.м. житлової площі (за винятком санітарної частини)⁸²⁵.

18 молодих людей утримувалися в одній напівзруйнованій і переповненій камері площею лише 26 кв.м. (тобто 1,5 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого)⁸²⁶.

Комітет рекомендує вжити термінових заходів для ремонту камер (зокрема, щодо забезпечення у камерах належної температури) у в'язниці Галац та ще більше зменшити рівень розміщення, щоб забезпечити всім ув'язненим 4 кв.м. житлової площі кожному в багатомісних камерах (без урахування сантехнічної частини камери)⁸²⁷.

Комітет рекомендує докласти додаткових зусиль в обох установах для зменшення рівня наповнення камер, щоб забезпечити всім ув'язненим *не менше* 4 кв.м. житлової площі у багатомісних камерах (крім санвузла)⁸²⁸.

Влада Грузії має забезпечити неухильне дотримання *мінімального стандарту* 4 кв.м. житлової площі на кожного ув'язненого у багатомісних камерах у всіх пенітенціарних установах і для всіх категорій ув'язнених, не враховуючи площі, яку займає будь-який туалет у камері. Для одномісних камер цей норматив має бути не менше 6 кв.м. У новозбудованих в'язницях стандарти мають бути ще вищими⁸²⁹.

Комітет знову закликає владу Чорногорії вжити швидких та конкретних заходів для досягнення *принаймні* мінімального стандарту у 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого у багатомісній камері⁸³⁰.

⁸²⁵ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 51, P. 34;

⁸²⁶ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 92, P. 59.

⁸²⁷ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 92, P. 59.

⁸²⁸ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 95, P. 60.

⁸²⁹ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 47, P. 27.

⁸³⁰ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 46, P. 29.

Комітет закликає владу Чорногорії забезпечити, щоб усі ув'язнені мали *як мінімум* 4 кв.м. житлової площі (за винятком площі, яку займають санітарні приміщення камери). Санітарні прибудови повинні бути повністю перегороджені (тобто до стелі)⁸³¹.

У той час як деякі з багатомісних камер забезпечували від 4 кв.м. до 5 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого, окремі камери забезпечували лише 3 кв.м. на одного ув'язненого, а в одному випадку – 2,2 кв.м. на одного ув'язненого⁸³².

До будівництва нової в'язниці Комітет рекомендує владі Чорногорії відремонтувати камери слідчого ізолятору. Крім того, влада Чорногорії повинна вжити заходів для того, щоб кожному ув'язненому було надано *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі у багатомісних камерах⁸³³.

Комітет рекомендує гарантувати, щоб кожному ув'язненому завжди надавалося *щонайменше* 4 кв.м. житлової площі на особу в багатомісній камері та бажано 7 кв.м. відповідно до *національного стандарту* Словенії⁸³⁴.

Комітет рекомендує владі Сполученого Королівства вжити заходів для забезпечення того, щоб тюремні камери площею менше 8 кв.м. (за винятком простору, зайнятого санітарною частиною камери) використовувалися лише для одиночного розміщення. Було б бажано, щоб двомісні камери мали площу не менше 10 кв.м. (без урахування повністю відокремленої санітарної зони)⁸³⁵.

Органи влади Литви мають забезпечити належне дотримання мінімального стандарту 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого у багатомісних камерах (не враховуючи площі, яку займає будь-який туалет у камері) у всіх пенітенціарних установах та для

⁸³¹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 50, P. 31.

⁸³² Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 52, P. 32.

⁸³³ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 52, P. 32.

⁸³⁴ Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 40, P. 22.

⁸³⁵ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 47, P. 27.

всіх категорій ув'язнених; для одномісних камер цей норматив має становити *не менше* 6 кв.м⁸³⁶.

Офіційне наповнення італійських в'язниць розраховується на основі мінімальної житлової площі 9 кв.м. на особу в одномісній камері та 5 кв.м. на особу у багатомісних камерах. Система моніторингу житлового простору в режимі реального часу в кожній в'язниці, а також превентивний механізм, запроваджений після пілотного рішення у справі *Torreggiani*⁸³⁷, були розроблені для того, щоб жодна особа у в'язниці не утримувалася в камері площею меншою за 3 кв.м. Проте, на думку Комітету, кожному ув'язненому слід запропонувати мінімум 4 кв.м. житлової площі у багатомісних камерах (за винятком санітарної частини) та запропонувати щоденний режим, який передбачає 8 позакамерних годин цілеспрямованої діяльності⁸³⁸.

Влада Італії повинна вжити заходів для забезпечення того, щоб усі особи у в'язниці мали щонайменше 4 кв.м. житлової площі в багатомісних камерах. Крім того, італійська влада повинна прагнути дотримуватись *національного мінімального стандарту*, встановленого її законодавством⁸³⁹.

Перенаповнення залишалося основною проблемою, що впливала на всю пенітенціарну систему Бельгії. Бельгійська влада продовжила свої зусилля щодо подолання явища переповненості в'язниць шляхом, з одного боку, законодавчих ініціатив, спрямованих на зменшення як кількості ув'язнених, так і часу, проведеного у в'язницях, та, з іншого боку, через модернізацію та розширення території в'язниць. Відзначаючи ці заходи (як заплановані, так і ті, що вже впроваджено), Комітет закликає владу Бельгії продовжувати скорочувати кількість ув'язнених та боротися з переповненістю пенітенціарних установ відповідно до рекомендацій Ради Європи⁸⁴⁰.

⁸³⁶ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 29, P. 17.

⁸³⁷ «Torreggiani and Others v. Italy», applications №№ 43517/09, 35315/10, 37818/10, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, judgment 08.01.2013

⁸³⁸ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 44, P. 22.

⁸³⁹ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 44, P. 22.

⁸⁴⁰ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 15.

ДИСПРОПОРЦІЯ У РОЗМІРАХ КАМЕР ЯК ПОКАЗНИК НЕФОРМАЛЬНОЇ В'ЯЗНИЧНОЇ ІЄРАРХІЇ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

У Кишинівській в'язниці делегація зіткнулася з випадками нерівномірного розподілу ув'язнених у камерах⁸⁴¹.

У той час як деякі привілейовані ув'язнені Кагульської в'язниці проживали у просторих камерах з житловою площею до 8 кв.м на одну особу, в деяких інших камерах житлову площу близько 12 кв.м. поділяли до шести ув'язнених⁸⁴².

У Тараклійській в'язниці делегація бачила камери площею від 15 кв.м. до 18 кв.м., призначені для одиночного утримання, в той час як у камері площею близько 12 кв.м. утримувалося п'ять ув'язнених⁸⁴³.

Для делегації було очевидно, що такий різючий контраст між умовами тримання під вартою є показником сильної *неформальної тюремної ієрархії* у відвіданих установах⁸⁴⁴.

У Сорокській в'язниці Комітет знову відзначив різючі відмінності в умовах тримання під вартою між різними зонами розміщення. Наприклад, у той час як багато ув'язнених утримувалися у дуже переповнених камерах/гуртожитках (від 2 кв.м. до 2,5 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого), деякі *привілейовані* ув'язнені проживали у просторих кімнатах (до 9 кв.м. житлової площі на одну особу). Аналогічна ситуація спостерігалася і в лазареті тюремної медичної частини установи. Проте найбільш помітна різниця полягала в облаштуванні деяких приміщень. У той час як більшість ув'язнених спали в тісних кімнатах, обладнаних стари-

⁸⁴¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 66, P. 33.

⁸⁴² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 66, P. 33.

⁸⁴³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 66, P. 33.

⁸⁴⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 66, P. 33.

ми вузькими двоярусними ліжками та кількома старими шафами, в деяких кімнатах ув'язнених були створені умови, які можна охарактеризувати як такі, що *межують з розкішшю*: в кімнатах були розкладні ліжка, міні-кухні, багатоярусні холодильники, акваріуми, килими на підлозі, великі телевізори з підлоговими колонками, шкіряні крісла, підвісні стелі⁸⁴⁵.

Спостерігалася разюча невідповідність матеріальних умов у різних камерах: деякі камери мали *майже розкішні умови*⁸⁴⁶.

⁸⁴⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 33, P. 14.

⁸⁴⁶ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 50, P. 28.

ДОСТУП ДО ПИТНОЇ ВОДИ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

У Тараклійській в'язниці керівництво зазначило, що існують проблеми з постачанням питної води, і що питну воду доводиться перевозити автоцистернами та зберігати у резервуарі. Однак з інформації, зібраної делегацією, випливає, що цим процесом керують, і за постачання води платять *керівники в'язничної ієрархії* (з *«колективного фонду»*), які, вочевидь, також контролюють доступ ув'язнених до питної води. Дійсно, багато ув'язнених, з якими спілкувалася делегація, скаржилися на нестачу питної води. Це є неприйнятним: така *базова річ*, як питна вода, має надаватися ув'язненим адміністрацією в'язниці *безкоштовно*⁸⁴⁷.

Комітет рекомендує владі Молдови вжити відповідних заходів у Тараклійській в'язниці, щоб гарантувати *регулярне безкоштовне* постачання питної води⁸⁴⁸.

⁸⁴⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 68, P. 34.

⁸⁴⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 68, P. 34.

ДОСТУП ДО ОСВІТЛЕННЯ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Доступ до природного світла був обмежений у великій кількості камер через малий розмір вікон камер. Більше того, одна з карантинних камер в'язниці (в якій ув'язнені могли перебувати до 15 діб) не мала доступу до природного світла, а два наявних вікна виходили у темний коридор⁸⁴⁹.

Будь-яка камера, де забезпечення хоча б якогось доступу до природного світла є неможливим через структурні причини, має бути виведена з експлуатації як приміщення для розміщення ув'язнених⁸⁵⁰.

⁸⁴⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 30, P. 12.

⁸⁵⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 32, P. 13.

СПОСІБ ПОСТАЧАННЯ ЇЖИ УВ'ЯЗНЕНИМ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Викликає занепокоєння спосіб роздачі їжі ув'язненим, а саме у відрах, поставлених на підлогу⁸⁵¹.

У всіх в'язницях слід вжити заходів для забезпечення роздачі їжі ув'язненим з використанням відповідного обладнання (наприклад, контейнерів для їжі та візків)⁸⁵².

⁸⁵¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 69, P. 34.

⁸⁵² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 69, P. 34.

ДОСТУП ДО СВІЖОГО ПОВІТРЯ

Особливу увагу слід приділяти питанню перебування ув'язнених на свіжому повітрі⁸⁵³.

Вимога про дозвіл ув'язненим перебувати щодня хоча б одну годину на свіжому повітрі визнається як основна гарантія прав (бажано, щоб ця вимога була невід'ємною складовою більш широкої програми діяльності)⁸⁵⁴.

Усі без винятку ув'язнені мають право на щоденне перебування на свіжому повітрі⁸⁵⁵.

Навіть ув'язнені, які відбувають покарання в штрафному ізоляторі, мають право на щоденне перебування на свіжому повітрі⁸⁵⁶.

Саме по собі зрозуміло, що щоденне перебування на свіжому повітрі повинне відбуватись на ділянці *достатньої площі*. Ділянка для прогулянок на свіжому повітрі має бути, наскільки це видається можливим, обладнана укриттям на випадок поганої погоди⁸⁵⁷.

Коротка тривалість прогулянок на свіжому повітрі може бути фактором, який впливає на встановлення порушення статті 3 Конвенції.

«Neshkov and Others v. Bulgaria», n. 235;

«Apostu v. Romania», n. 79

Враховуючи, що заявник був зобов'язаний майже 4 роки жити, спати і користуватися туалетом у погано освітленій і вентиляваній камері, не маючи можливості для належної прогулянки на свіжому повітрі, це завдало йому страждань такої інтенсивності, яка перевершила неминучий рівень страждань, притаманний ув'язненню. Звідси випливає, що умови його утримання під вартою були нелюдськими й такими, що принижують людську гідність.

«Moiseyev v. Russia», n. 126

⁸⁵³ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁸⁵⁴ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁸⁵⁵ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁸⁵⁶ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

⁸⁵⁷ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(92)3-part, 1992. П. 48.

Уряд ніяк не обґрунтував своїх тверджень щодо нормальної вентиляції. За таких обставин Суд схильний віддати перевагу твердженням заявника.

«Kharchenko v. Ukraine», n. 54

Понад двох років заявнику доводилося проводити значну частину кожного дня в тісній камері з поганою вентиляцією та без вікна у власному розумінні цього слова.

«Gladkiy v. Russia», n. 69⁸⁵⁸

⁸⁵⁸ «Gladkiy v. Russia», application № 3242/03, judgment 21.12.2010

НАЛЕЖНИЙ ДОСТУП ДО ТУАЛЕТНИХ ПРИМІЩЕНЬ

Перенаселення, неналежне медичне лікування та незадовільні санітарні умови тримання заявника упродовж усього часу становлять поведження, що принижує людську гідність.

«*Melnik v. Ukraine*», n.n. 110-112;

«*Peers v. Greece*», n. 74

Доступ до туалетів у будь-який час, а також підтримання належних гігієнічних умов є суттєвими елементами створення людських умов перебування⁸⁵⁹.

Комітет не схвалює практику, яка спостерігається в окремих країнах, коли ув'язнені повинні справляти природні потреби у відра у своїх камерах (ці відра спорожнюються у визначений час)⁸⁶⁰.

Туалети мають бути розміщені або безпосередньо в камерах (бажано, щоб це було в санітарній зоні камери), або ж ув'язненим потрібно забезпечити можливість у будь-який час (включаючи нічний час) без жодних зволікань виходити з камери, для того щоб скористатись туалетом⁸⁶¹.

Ув'язнені повинні мати регулярний доступ до душу та ванної кімнати⁸⁶².

Бажано також, щоб в камері була проточна вода⁸⁶³.

Доступ до належним чином оснащених приміщень для особистої гігієни має першочергове значення для збереження відчуття особистої гідності ув'язненого.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 240;

«*Apoștu v. Romania*», n. 79

⁸⁵⁹ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁸⁶⁰ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁸⁶¹ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁸⁶² Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(92)3-part, 1992. П. 49.

⁸⁶³ Тюремне ув'язнення. 2-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(92)3-part, 1992. П. 49.

По-справжньому гуманне середовище є неможливим без доступу до туалетних приміщень або можливості підтримувати гігієну тіла.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 240;

«*Apostu v. Romania*», n. 79;

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 156⁸⁶⁴

Відсутність безперешкодного доступу до туалету у в'язниці може бути достатньо серйозним фактором, щоб кваліфікуватися як нелюдське й принижуюче гідність поводження.

«*Halil Adem Hasan v. Bulgaria*», n. 59⁸⁶⁵

Що стосується доступу до туалетів, то умови, де унітази, розміщені в куті камери і не відділені від місця, де перебувають ліжка ув'язнених, є неприйнятними не лише з гігієнічної точки зору. Це також позбавляє ув'язненого будь-якої приватності, оскільки ув'язнений перебуває на виду інших ув'язнених, які сидять на нарах, а також в'язничних охоронців, які можуть спостерігати за ним через вічко. Це може бути особливо важким тягарем для ув'язнених, які страждають на захворювання системи травлення.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 241;

«*Aleksandr Makarov v. Russia*», n. 97⁸⁶⁶;

«*Moiseyev v. Russia*», n. 124;

«*Longin v. Croatia*», n. 60⁸⁶⁷

Комітет закликає владу Кіпру гарантувати усім ув'язненим своєчасний доступ до туалету, коли це необхідно⁸⁶⁸.

Санітарні прибудови повинні бути повністю перегороджені до стелі⁸⁶⁹.

⁸⁶⁴ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁸⁶⁵ «*Halil Adem Hasan v. Bulgaria*», application № 4374/05, judgment 10.03.2015

⁸⁶⁶ «*Aleksandr Makarov v. Russia*», application № 15217/07, judgment 12.03.2009

⁸⁶⁷ «*Longin v. Croatia*», application № 49268/10, judgment 06.11.2012

⁸⁶⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 81, P. 44.

⁸⁶⁹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 50, P. 31; Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 47, P. 27; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 81, P. 44.

КОРИСТУВАННЯ ДУШЕМ

Обмежений час для прийняття душу може вважатися таким, що принижує гідність до ув'язнених.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 158⁸⁷⁰;

«*Grishin v. Russia*», n.n. 47, 48, 49, 94⁸⁷¹

Можливість приймати душ не частіше одного разу на 10 днів або від 15 до 20 хвилин один раз на тиждень є недостатньою для забезпечення належної особистої гігієни.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 158;

«*Shilbergs v. Russia*», n. 97⁸⁷²

У багатьох випадках спосіб користування душею не давав затриманим елементарного приватного життя, оскільки їх везли в душеві зали цілою групою, одну камеру за іншою, а кількість функціонуючих душевих насадок часом була замалою щоб розмістити їх усіх.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 158;

«*Grishin v. Russia*», n.n. 47, 48, 49, 94⁸⁷³

Комітет рекомендує вжити заходів) для забезпечення того, щоб усі ув'язнені були безкоштовно забезпечені достатньою кількістю основних засобів особистої гігієни (включаючи гігієнічні рушники для жінок) та мали можливість приймати гарячий душ *принаймні* двічі на тиждень⁸⁷⁴.

Ув'язнені в усіх пенітенціарних установах повинні мати можливість приймати гарячий душ щодня (якщо це можливо) і *принаймні* двічі на тиждень (або частіше, якщо необхідно) в інтересах загальної гігієни⁸⁷⁵.

Затриманим слід пропонувати душ *щонайменше* два рази на тиждень⁸⁷⁶.

⁸⁷⁰ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁸⁷¹ «*Grishin v. Russia*», application № 30983/02, judgment 15.11.2007

⁸⁷² «*Shilbergs v. Russia*», application № 20075/03, judgment 17.12.2009

⁸⁷³ «*Grishin v. Russia*», application № 30983/02, judgment 15.11.2007

⁸⁷⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 70, P. 34.

⁸⁷⁵ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 39, P. 25.

⁸⁷⁶ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 50, P. 31.

ДОДАТКОВІ ГІГІЄНИЧНІ УМОВИ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

У справі «*Logvinenko v. Ukraine*» Суд зазначив, що, згідно з відповідними внутрішніми положеннями в Україні, при лікуванні туберкульозу особливе значення надається *спеціальній гігієні та фізичним вправам*. Так само, як і в цій справі, немає ніяких підстав припускати, що для заявника був розроблений якої-небудь комплекс гігієнічних заходів або фізичних вправ. Згаданий вище висновок Суду про те, що заявник провів три роки в слідчому ізоляторі, у переповнених камерах з поганими гігієнічними умовами, чітко вказує на протилежне.

«*Kushnir v. Ukraine*», п. 148

ФІЗИЧНІ ВПРАВИ

Фізичні характеристики приміщення для заняття фізичними справами також можуть бути фактором, який впливає на встановлення порушення статті 3 Конвенції. Наприклад, двір для прогулянок, що за розмірами є лише на 2 кв.м. більшим за розмір камери, оточений трьохметровою стіною і має отвір в небо, покритий металевими прутами і густою сіткою, не надає ув'язненим належних можливостей для відпочинку та оздоровлення.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 236;
«*Moiseyev v. Russia*», n. 125

Усім ув'язненим без винятку необхідно надавати щоденну прогулянку на відкритому повітрі тривалістю не менше 1 години, переважно в складі більш широкої програми занять поза камерою, з огляду на, що прогулянкові двори повинні бути досить просторими і, за наявності, можливості забезпечувати укриття на випадок поганої погоди. Режим утримання в установах для засуджених ув'язнених має бути ще більш сприятливим.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 150⁸⁷⁷;
«*Muršić v. Croatia*» [GC], n. 99⁸⁷⁸

У в'язничних стандартах, розроблених Комітетом з питань запобігання катуванням, конкретно згадуються фізичні вправи на свіжому повітрі та вважається основним гарантом добробуту ув'язнених, що всім без винятку дозволяється щонайменше 1 година вправ на відкритому повітрі щодня і бажано в рамках ширшої програми позакамерної діяльності.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 150

Невелика тривалість фізичних вправ на відкритому повітрі, обмежена 1 годиною на день, була фактором, який ще більше погіршував становище заявника, який упродовж усього часу перебував у камері без будь-якої свободи пересування.

«*Gladkiy v. Russia*», n. 69⁸⁷⁹;
«*Tunis v. Estonia*», n. 46⁸⁸⁰

⁸⁷⁷ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, № 60800/08, judgment 10.01.2012

⁸⁷⁸ «*Muršić v. Croatia*» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

⁸⁷⁹ «*Gladkiy v. Russia*», application № 3242/03, judgment 21.12.2010

⁸⁸⁰ «*Tunis v. Estonia*», application № 429/12, judgment 19.12.2013

Комітет рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб усі ув'язнені мали можливість здійснювати *щоденні* прогулянки на свіжому повітрі в умовах, які дозволяють їм фізично навантажувати себе⁸⁸¹.

Всі прогулянкові двори повинні бути обладнані захистом від несприятливих погодних умов⁸⁸².

⁸⁸¹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 72, P. 34.

⁸⁸² Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 72, P. 34.

КОРИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЗА МЕЖАМИ КАМЕР (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Комітет рекомендує владі Молдови подвоїти зусилля зі збільшення кількості засуджених ув'язнених, які беруть участь в організованих заходах у Кагульській і Тараклійській в'язницях⁸⁸³.

Комітет закликає владу Молдови запровадити програму заходів, включаючи можливість працевлаштування та професійної підготовки, для ув'язнених, які перебувають під вартою у Кагульській і Кишинівській в'язницях⁸⁸⁴.

Метою має бути забезпечення того, щоб усі ув'язнені, незалежно від їхнього правового статусу, мали можливість проводити розумну частину дня за межами своєї камери, займаючись цілеспрямованою діяльністю різного характеру (наприклад, працею, бажано професійно орієнтованою, освітою і спортом)⁸⁸⁵.

Комітет рекомендує вжити заходів у Кагульській в'язниці для того, щоб існуючі відкриті майданчики були достатньо великими для того, щоб ув'язнені могли займатися фізичними вправами⁸⁸⁶.

Делегація Комітету зауважила, що у Кагульській і Тараклійській в'язницях деякі ув'язнені працювали у забрудненому та непровітрюваному середовищі (наприклад, у котельні та зварювальній майстерні) та не були забезпечені належними засобами захисту. Наприклад, зварювальник у Тараклійській в'язниці не був забезпечений гумовим взуттям, рукавичками або захисним костюмом. Крім того, у зварювальній майстерні була відсутня належна електрична ізоляція, внаслідок чого зварювальник, за отриманою інформацією, періодично отримував удари електричним струмом. Комітет рекомендує владі Молдови забезпечити спеціальними

⁸⁸³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 73, P. 35-36.

⁸⁸⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 73, P. 35-36.

⁸⁸⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 73, P. 35-36.

⁸⁸⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 73, P. 35-36.

засобами захисту тих ув'язнених, які працюють на небезпечних роботах (таких як котельня та зварювальна майстерня), що вимагають особливих заходів безпеки⁸⁸⁷.

Комітет закликає владу Польщі вжити необхідних заходів для розробки програм діяльності як для ув'язнених, які перебувають під вартою, так і для засуджених. Метою має бути забезпечення того, щоб кожен ув'язнений мав можливість проводити розумну частину дня (8 годин або більше) за межами своєї камери, займаючись цілеспрямованою діяльністю різноманітного характеру (працею, навчанням, професійною підготовкою, спортом тощо)⁸⁸⁸.

Комітет рекомендує докласти значних зусиль для розробки програм заходів для ув'язнених та засуджених у Познанському слідчому ізоляторі та в'язниці у Рацібужі. Метою має бути забезпечення того, щоб обидві категорії ув'язнених мали можливість проводити розумну частину дня (8 годин або більше) за межами своїх камер, займаючись цілеспрямованою діяльністю різноманітного характеру⁸⁸⁹.

Слід також докласти зусиль для забезпечення того, щоб усі ув'язнені, включаючи працюючих ув'язнених у в'язницях Рацібужа та Равіча, могли користуватися фізичними вправами на свіжому повітрі⁸⁹⁰.

Слід дозволити працюючим ув'язненим напіввідкритого відділення в'язниці в Рацібужі брати книги з бібліотеки⁸⁹¹.

⁸⁸⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 74, P. 36.

⁸⁸⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 43, P. 23; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 84, P. 34.

⁸⁸⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 112, P. 43.

⁸⁹⁰ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 112, P. 43.

⁸⁹¹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 112, P. 43.

КОНТАКТИ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Контакти із зовнішнім світом, зокрема побачення з членами сім'ї та іншими родичами, залишаються надзвичайно важливими для соціальної реабілітації ув'язнених та протидії негативним наслідкам ув'язнення. Тому Комітет рекомендує, щоб усі ув'язнені користувалися правом на побачення тривалістю не менше однієї години щотижня⁸⁹².

Комітет повторює свою рекомендацію владі Молдови вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб «довирокові» ув'язнені мали реальне право на побачення. Цей же принцип повинен застосовуватися і до інших видів контактів осіб, які перебувають під вартою, із зовнішнім світом. Будь-яка відмова компетентного органу у наданні дозволу на такі контакти повинна бути конкретно обґрунтована потребами розслідування, вимагати схвалення органу, не пов'язаного з розглядом справи, і застосовуватися на певний період часу із зазначенням причин⁸⁹³.

Чоловікам-засудженим дозволялося здійснювати телефонні дзвінки тривалістю до 20 хвилин кожні два тижні, а жінкам – щотижневі телефонні дзвінки. Комітет рекомендує надати всім ув'язненим можливість здійснювати телефонні дзвінки частіше⁸⁹⁴.

Комітет знову пропонує владі Польщі розглянути можливість запровадження системи бронювання побачень (принаймні для засуджених ув'язнених) у всіх пенітенціарних установах з метою уникнення тривалих черг перед в'язницями⁸⁹⁵.

⁸⁹² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 93, P. 41.

⁸⁹³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 92, P. 41.

⁸⁹⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 95, P. 42.

⁸⁹⁵ Report on the visit to Poland carried by the CPT out from 5 to 17 June 2013, Para 96, P. 45.

НАЯВНІСТЬ СПІВКАМЕРНИКІВ У КАМЕРІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Перебування особи в місці ув'язнення в одній камері з декількома співкамерниками, що перевищувало неминучий рівень страждання, який супроводжує ув'язнення, є достатнім, щоб викликати стрес, почуття страху, болю й неповноцінності.

«Lind v. Russia», n.n. 58-63

Тримання заявника в переповнених камерах упродовж 3-х місяців та 22-х днів було ще більш погіршено недостатньою вентиляцією та нестачею ліжок, що змусила заявника та інших ув'язнених спати по черзі.

«Visloguzov v. Ukraine», n. 60

Перенаселення, неналежне медичне лікування та незадовільні санітарні умови тримання заявника упродовж усього часу становили поведження, що принижує людську гідність.

«Melnik v. Ukraine», n.n. 110-112;

«Peers v. Greece», n. 74

НАЯВНІСТЬ ПАРАЗИТІВ У КАМЕРАХ

Проблемою може бути наявність тарганів, гризунів, блох, вошей, клопів та інших паразитів.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 243;

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 159⁸⁹⁶

В'язнична адміністрація повинна вирішувати такі зараження шляхом надання адекватних засобів дезінфекції, миючих засобів, постільної білизни, матраців тощо, а також регулярними дезінфекціями й оглядами камер, зокрема приміщень, що використовуються для зберігання продуктів харчування.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 243;

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 159

Матеріальні умови тримання під вартою у Сорокській та Кишинівській в'язницях також були незадовільними у багатьох інших відношеннях (наприклад, наявність паразитів) і, на думку Комітету, можуть розглядатися як такі, що дорівнюють нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню⁸⁹⁷.

⁸⁹⁶ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁸⁹⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 27, P. 12.

НОСІННЯ БОРОДИ

Вимоги гігієни або безпеки не можуть виправдовувати норми, що передбачають абсолютну заборону ув'язненим відрощувати бороду (незалежно від її довжини, охайності чи будь-яких інших міркувань), якщо ці норми прямо не передбачають жодних винятків із цієї заборони.

«Biržietis v. Lithuania», n.n. 55-58⁸⁹⁸

Примусове гоління волосся ув'язненого призводить до *відчуття неповноцінності*, оскільки його зовнішній вигляд змінюється проти його волі.

«Yankov v. Bulgaria», n. 112⁸⁹⁹

Упродовж певного періоду ув'язнений, якого було піддано примусовому голінню, демонструє на собі таке гоління, що помітне персоналу в'язниці, іншим ув'язненим, відвідувачам або іншим особам, якщо ув'язненого незабаром після цього звільняють або доставляють до громадського місця. Відтак людина, швидше за все, відчуватиме *приниження гідності* через явні фізичні сліди гоління, яке мало місце незадовго до цього.

«Yankov v. Bulgaria», n. 113

Примусове гоління ув'язнених в принципі є актом, який може призвести до пониження їхньої людської гідності або може викликати в них почуття неповноцінності, або здатне принизити їх. Чи буде досягнуто внаслідок примусового гоління мінімальний рівень жорстокості, а, отже, чи буде таке поводження таким, що принижує гідність та суперечить статті 3 Конвенції, залежатиме від *конкретних обставин справи*, включаючи особисті обставини потерпілого, контекст та мета такого поводження.

«Yankov v. Bulgaria», n. 114

⁸⁹⁸ «Biržietis v. Lithuania», application № 49304/09, judgment 14.06.2016

⁸⁹⁹ «Yankov v. Bulgaria», application № 39084/97, judgment 11.12.2003

НАЯВНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СПАЛЬНОГО МІСЦЯ ТА ПОСТІЛЬНОЇ БІЛИЗНИ

Питання неадекватної постільної білизни часто виникає в контексті ширшої проблеми переповненості в'язниць. Практика Суду підтримує принцип «*один ув'язнений – одне ліжко*». У багатьох випадках Суд встановлював порушення статті 3 Конвенції, коли ув'язнені не мали індивідуального спального місця та, як наслідок, їм доводилося спати по черзі. Отже, *кожен* затриманий повинен мати окреме спальне місце в камері. Важливо також пам'ятати про гігієнічні вимоги, пов'язані з адекватною постільною білизною.

«*Ananyev and Others v. Russia*», n. 146⁹⁰⁰;

«*Gusev v. Russia*», n. 57⁹⁰¹;

«*Dorokhov v. Russia*», n. 58⁹⁰²;

«*Bagel v. Russia*», n. 61⁹⁰³;

«*Babushkin v. Russia*», n. 44⁹⁰⁴;

«*Kalashnikov v. Russia*», n. 97⁹⁰⁵

Комітет рекомендує владі Італії забезпечити всім ув'язненим мінімальний рівень умов життя, який гарантує їхню гідність. Усім новоприбулим ув'язненим необхідно надавати чисту постіль і подушку. Зношені та пошкоджені матраци необхідно регулярно замінювати⁹⁰⁶.

⁹⁰⁰ «*Ananyev and Others v. Russia*», applications № 42525/07, 60800/08, judgment 10.01.2012

⁹⁰¹ *Gusev v. Russia*, application № 67542/01, judgment 15.05.2008

⁹⁰² «*Dorokhov v. Russia*», application № 66802/01, judgment 14.02.2008

⁹⁰³ «*Bagel v. Russia*», application № application № 37810/03, judgment 15.11.2007

⁹⁰⁴ «*Babushkin v. Russia*», application № 67253/01, judgment 18.10.2007

⁹⁰⁵ «*Kalashnikov v. Russia*», application № 47095/99, judgment 15.07.2020

⁹⁰⁶ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 88, P. 34.

ВИМОГИ ЩОДО ОДЕЖИ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Вимога ув'язнених носити особистий одяг у в'язниці не захищається статтею 9 Конвенції

«McFeeley and Others v. the United Kingdom»⁹⁰⁷

Хоча обов'язок ув'язнених носити в'язничний одяг може розглядатися як втручання до їх особистої недоторканності, він, безсумнівно, базується на законній меті захисту інтересів громадської безпеки та запобігання громадським безладам і злочинам.

«Nazarenko v. Ukraine», n. 139⁹⁰⁸

Зобов'язання ув'язненого носити в'язничний одяг під час відвідування поліклініки поза в'язницею є втручанням до його права на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції.

«T.V. v. Finland»⁹⁰⁹

Ненадання ув'язненому своєчасної та адекватної інформації про умови короткотермінової відпустки у в'язниці, а саме про зобов'язання носити в'язничний одяг та кайданки, призвело до його вимушеної відмови від відвідування похорону, що становило порушення статті 8 Конвенції.

«Giszczak v. Poland», n.n. 33-41⁹¹⁰

⁹⁰⁷ «McFeeley and Others v. the United Kingdom», the Commission decision, adopted 02.10.1984

⁹⁰⁸ «Nazarenko v. Ukraine», application № 39483/98, judgment 29.04.2003

⁹⁰⁹ «T.V. v. Finland», the Commission decision, application № 21780/93, adopted 02.03.1994

⁹¹⁰ «Giszczak v. Poland», application № 40195/08, judgment 29.11.2011

ХАРЧУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ

Явна недостатність харчування ув'язненого може сама по собі порушити питання відповідно до статті 3 Конвенції.

«*Dudchenko v. Russia*», n. 130⁹¹¹;
 «*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», n. 55⁹¹²;
 «*Stepuleac v. Moldova*», n. 55⁹¹³;
 «*Guliyev v. Russia*», n. 62⁹¹⁴

Одноразове (на день) харчування становить форму поведження, забороненого статтею 3 Конвенції.

«*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», n. 55⁹¹⁵;
 «*Stepuleac v. Moldova*», n. 55⁹¹⁶;

Суд встановив відсутність порушення статті 3 Конвенції, у ситуації, коли їжа, що подавалася ув'язненим тричі на день, регулярно перевірялася в'язничним лікарем та компетентними державними органами, які не визнавали її неякісною.

«*Muršić v. Croatia*» [GC], n. 166⁹¹⁷

Питання повноцінного харчування стає *принциповим* у випадку ув'язнення жінки, яка годує дитину груддю.

«*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», n. 141⁹¹⁸

Питання надання повноцінного харчування набуває більшої актуальності під час транспортування ув'язненого до суду.

«*Starokadomskiy v. Russia*», n. 58⁹¹⁹

Ненадання ув'язненому води та їжі упродовж 24-х годин після доставляння до в'язниці є поведженням, забороненим статтею 3 Конвенції.

«*S.F. and Others v. Bulgaria*», n. 87⁹²⁰

⁹¹¹ «*Dudchenko v. Russia*», application № 37717/05, judgment 07.11.2017

⁹¹² «*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», application № 62393/00, judgment 04.05.2006

⁹¹³ «*Stepuleac v. Moldova*», application № 8207/06, judgment 06.11.2007

⁹¹⁴ «*Guliyev v. Russia*», application № 24650/02, judgment 19.06.2008

⁹¹⁵ «*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*», application № 62393/00, judgment 04.05.2006

⁹¹⁶ «*Stepuleac v. Moldova*», application № 8207/06, judgment 06.11.2007

⁹¹⁷ «*Muršić v. Croatia*» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016

⁹¹⁸ «*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», application № 56660/12, judgment 24.03.2016

⁹¹⁹ «*Starokadomskiy v. Russia*», application № 42239/02, judgment 31.07.2008

⁹²⁰ «*S.F. and Others v. Bulgaria*», application № 8138/16, judgment 07.12.2017

Питання, пов'язане з харчуванням, може виникнути в контексті статті 3 Конвенції, коли адміністрація в'язниці відмовляє ув'язненому в забезпеченні його певною дією та ігнорує індивідуальні потреби ув'язненого у харчуванні.

«*D. and E.S. v. the United Kingdom*»⁹²¹

Обов'язок органів влади забезпечувати харчування ув'язнених, безперечно, можна трактувати як такий, що вимагає врахування особливих дієтичних вимог, а саме їжі, яку ув'язнений не може вживати з огляду на релігійні чи інші перешкоди.

«*D. and E.S. v. the United Kingdom*»

Забезпечення їжею ув'язненого відповідно до його релігійних переконань має важливе значення, оскільки дотримання дієтичних норм можна вважати прямим вираженням переконань у розумінні статті 9 Конвенції.

«*Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*» [GC], n. 73⁹²²;

«*Vartic v. Romania (№ 2)*», n.n. 33-36⁹²³;

«*Jakóbski v. Poland*», n. 45⁹²⁴

Ненадання дієтичного харчування ув'язненому з огляду на стан його здоров'я не може виправдано економічними труднощами органів державної влади.

«*Ebedin Abi v. Turkey*», n.n. 31-54⁹²⁵

Органи влади були зобов'язані доручити спеціалісту оцінити стандартне меню, запропоноване відповідною в'язницею, і одночасно запросити заявника пройти медичний огляд, спеціально пов'язаний з його скаргами на стан здоров'я.

«*Ebedin Abi v. Turkey*», n.n. 31-54

Комітет рекомендує владі Італії вжити заходів для покращення якості їжі у в'язницях, а також докласти зусиль для задоволення різноманітних культурних та харчових вимог ув'язнених. Крім того, варто подумати про те, щоб подавати вечерю пізніше або запропонувати додатковий перекус пізніше ввечері⁹²⁶.

⁹²¹ «*D. and E.S. v. United Kingdom*», the Commission decision, application № 13669/88, adopted 07.03.1990

⁹²² «*Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*» [GC], application 27417/95, judgment 27.06.2000

⁹²³ «*Vartic v. Romania (№ 2)*», application № 14150/08, judgment 17.12.2013

⁹²⁴ «*Jakóbski v. Poland*», application № 18429/06, judgment 07.12.2010

⁹²⁵ «*Ebedin Abi v. Turkey*», application № 10839/09, judgment 13.03.2018

⁹²⁶ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 90, P. 35.

ПЕРСОНАЛ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Комітет рекомендує владі Кіпру вжити необхідних заходів для того, щоб:

- розвивати спроможність та роль тюремного персоналу;
- подовжити робочі зміни, щоб надати персоналу більше вільного часу та мінімізувати час, витрачений на дорогу на роботу та з роботи;
- забезпечувати більше вступного навчання та навчання без відриву від роботи;
- належним чином оплачувати будь-яку понаднормову роботу;
- розробити ініціативи з боротьби з прогулами, включаючи преміювання за хорошу відвідуваність та дієві санкції за постійні прогули;
- замінити систему *просування за вислугою років* до системи *кар'єрного зростання*, що ґрунтується на заслугах та здатна визначити найкращих кандидатів для виконання ключових посад середньої ланки⁹²⁷.

⁹²⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 99, P. 50.

НОСІННЯ НАГРУДНИХ ВІДЕОРЕЄСТРАТОРІВ ПРАЦІВНИКАМИ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Комітет рекомендує владі Литви забезпечити видачу, носіння та ввімкнення нагрудних відеореєстраторів усіма працівниками пенітенціарних установ, які можуть бути змушені застосовувати силу під час взаємодії з ув'язненими⁹²⁸.

Невиконання обов'язку з носіння відеореєстратора (за відсутності розумного пояснення з викладом виняткових обставин) має розглядатися як *дисциплінарний проступок*. Це також сприятиме запобіганню будь-яким необґрунтованим звинуваченням у жорстокому поведженні з боку персоналу⁹²⁹.

⁹²⁸ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 29, P. 17.

⁹²⁹ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 29, P. 17.

МЕДИЧНІ СЛУЖБИ У В'ЯЗНИЦЯХ

Недостатній рівень медичних служб може призвести до ситуації, що може бути охарактеризована як нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Окрім того, медична служба у конкретному закладі потенційно може відігравати важливу роль в боротьбі із проявами жорстокого поводження як в самому закладі, так і в інших місцях (особливо в поліцейських закладах). Більш того, медична служба може позитивно вплинути на загальний рівень життя в закладі, в рамках якого вона функціонує⁹³⁰.

Під час своїх відвідувань медичних служб у в'язницях Комітет керувався визначенням таких питань:

- a) доступ до лікаря;
- b) непреференційне медичне обслуговування;
- c) згода пацієнта і конфіденційність;
- d) профілактика захворювань;
- e) гуманітарна допомога;
- f) професійна незалежність;
- g) професійна компетентність⁹³¹.

⁹³⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 30.

⁹³¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 32.

ДОСТУП ДО ЛІКАРЯ

Після прибуття до в'язниці кожна позбавлена волі особа повинна бути негайно оглянута медичним працівником закладу⁹³².

Кожному новому ув'язненому якомога в найкоротший строк після прибуття до в'язниці має бути надана можливість спілкування з лікарем та, у разі необхідності, проведене медичне обстеження⁹³³.

Слід додати, що в деяких країнах повноцінне медичне обстеження після прибуття до в'язниці проводиться кваліфікованим молодшим медичним персоналом (медсестрою), який готує доповідь для лікаря. Такий підхід можна інколи розглядати як більш ефективне використання наявних людських ресурсів⁹³⁴.

Усі новоприбулі ув'язнені підлягають комплексному медичному обстеженню (включаючи систематичний скринінг на туберкульоз та добровільне тестування на ВІЛ і гепатит В/С) лікарем (або кваліфікованою медичною сестрою, яка підпорядковується лікарю) упродовж 24 годин з моменту надходження до установи⁹³⁵.

Будь-які травматичні тілесні ушкодження, виявлені під час медичного огляду, повинні детально фотографуватися, а фотографії разом з *«картами тіла»* зберігатися в індивідуальній медичній картці затриманої особи⁹³⁶.

Новоприбулі ув'язнені повинні пройти ретельний медичний огляд⁹³⁷.

Також було б бажано, щоб новому ув'язненому після його прибуття до в'язниці була надана пам'ятка або брошура з інформа-

⁹³² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁹³³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁹³⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁹³⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 49, P. 17; Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 81, P. 38.

⁹³⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 81, P. 38.

⁹³⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 78, P. 37.

цією про наявність і діяльність медичних служб та нагадуванням про основні гігієнічні вимоги⁹³⁸.

Під час перебування в ув'язненні позбавлені волі особи повинні мати можливість доступу до лікаря в будь-який час, незалежно від режиму їхнього утримання. Медичне обслуговування повинне бути організоване у такий спосіб, щоб запити стосовно лікарської консультації виконувались без непотрібних затримок⁹³⁹.

Ув'язненим слід надати можливість доступу до медичного обслуговування на конфіденційній основі, наприклад, через надсилання повідомлення у заклясному конверті⁹⁴⁰.

Персонал закладу не повинен намагатися контролювати і сортувати запити стосовно лікарської консультації⁹⁴¹.

Тюремна медична служба повинна, як мінімум, бути здатною надавати регулярні амбулаторні консультації та невідкладну медичну допомогу (само собою зрозуміло, що додатково до цього можуть бути ще й приміщення лікарняного типу з ліжками)⁹⁴².

Кожен з ув'язнених повинен мати змогу отримувати допомогу кваліфікованого стоматолога⁹⁴³.

Окрім того, медичні працівники, що працюють в пенітенціарних закладах, повинні мати змогу використовувати допомогу фахівців⁹⁴⁴.

Завжди повинна існувати можливість викликати лікаря для надання невідкладної медичної допомоги. Окрім цього, на території пенітенціарного закладу повинна постійно бути присутня особа, яка може надати невідкладну допомогу. Ця особа, по можливості, повинна мати офіційно підтверджену кваліфікацію молодшого медичного працівника (медсестри)⁹⁴⁵.

⁹³⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 33.

⁹³⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 34.

⁹⁴⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 34.

⁹⁴¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 34.

⁹⁴² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁹⁴³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁹⁴⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁹⁴⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

Амбулаторне лікування повинно здійснюватися під наглядом з боку медичного персоналу; у багатьох випадках для забезпечення лікування недостатньо ініціативи з боку ув'язненого⁹⁴⁶.

Має бути забезпечена пряма підтримка з боку добре обладнаної лікарняної служби або в цивільному, або у тюремному медичному закладі⁹⁴⁷.

У випадку, коли потрібно отримати послуги цивільної лікарні, постає питання про заходи безпеки. У зв'язку з цим ув'язнених, які перебувають у лікарні на лікуванні, не слід з мотивів безпеки прив'язувати до лікарняних ліжок чи до інших конструкцій. Слід знаходити інші рішення для виконання вимог безпеки; одним із можливих рішень може стати створення в таких лікарнях охоронних підрозділів⁹⁴⁸.

Кожного разу, коли виникає потреба госпіталізувати ув'язнену особу чи здійснити спеціальне обстеження в умовах лікарні, транспортування ув'язнених пацієнтів повинно здійснюватися у такі строки та за таких умов, як того вимагає стан їхнього здоров'я⁹⁴⁹.

Результати кожного обстеження, включаючи заяви та висновки медичного працівника, повинні бути доступними для ув'язненого та його/її адвоката⁹⁵⁰.

Комітет закликає владу Молдови забезпечити, щоб усі медичні огляди ув'язнених (як після прибуття, так і на пізніших етапах) проводилися *за відсутності тюремного персоналу*, якщо іншого за конкретних умов не вимагає сам медичний працівник⁹⁵¹.

⁹⁴⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 35.

⁹⁴⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 36.

⁹⁴⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 36.

⁹⁴⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 37.

⁹⁵⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 49, P. 17; Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 81, P. 38.

⁹⁵¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 81, P. 38.

НЕПРЕФЕРЕНЦІЙНЕ МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

і) загальне медичне обслуговування

Медичні служби в місцях позбавлення волі повинні бути здатними забезпечити медичну допомогу та лікування, а також відповідну дієту, фізіотерапію, реабілітацію чи будь-який інший спеціальний догляд на такому ж рівні, який пропонується пацієнтам в цивільних медичних закладах⁹⁵².

Повинна бути передбачена забезпеченість лікарським, допоміжним медичним і технічним персоналом а також бути надані відповідні приміщення, обладнання і устаткування⁹⁵³.

Кожна в'язниця має бути оснащена як мінімум дефібрилятором і киснем, а також апаратом ЕКГ. Також мають бути належним чином обладнані тюремні медичні кабінети⁹⁵⁴.

Повинен бути забезпечений відповідний нагляд за розподілом ліків та медичних препаратів, а підготовка медичних препаратів має доручатись виключно кваліфікованому персоналу (фармацевту, медичній сестрі тощо)⁹⁵⁵.

На кожного пацієнта повинна бути заведена медична картка, в якій занотовуватиметься діагностична інформація а також поточні записи про зміни стану здоров'я пацієнта та про будь-які спеціальні обстеження пацієнта. У разі переведення пацієнта до іншої установи, його медична картка повинна бути передана лікарям цієї установи⁹⁵⁶.

Окрім цього, медичний персонал кожної бригади повинен щоденно вносити записи до журналу, в якому має фіксуватись інформація щодо окремих інцидентів, які стосуються пацієнтів. Такі реєстраційні записи корисні саме тому, що вони дають загальне

⁹⁵² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 38.

⁹⁵³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 38.

⁹⁵⁴ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 112, P. 67.

⁹⁵⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 38.

⁹⁵⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 39.

уявлення про ситуацію з медичним обслуговуванням у місці позбавлення волі і одночасно висвітлюють окремі проблеми, які можуть виникати⁹⁵⁷.

Передумовою успішного функціонування медичної служби є те, що лікарі і допоміжний медичний персонал мають змогу регулярно проводити зустрічі і створювати робочі групи під керівництвом головного лікаря, який очолює цю службу⁹⁵⁸.

ii) психіатрична допомога

У порівнянні із звичайним населенням у осіб, яких позбавлено волі, частіше зустрічаються симптоми психічного розладу. Тому для роботи в медичній службі в кожному закладі позбавлення волі повинен бути запрошений лікар, який спеціалізується в психіатрії, а декілька працівників із допоміжного медичного персоналу повинні отримати підготовку в цій області медицини⁹⁵⁹.

Забезпеченість лікарями і допоміжним медичним персоналом а також внутрішнє планування місць позбавлення волі повинні давати змогу регулярно здійснювати програми фармакологічної, психотерапевтичної та професійної терапії⁹⁶⁰.

Комітет особливо підкреслює роль, яку повинен відігравати керівний склад в'язничного персоналу у превентивному виявленні ув'язнених, які страждають психічними захворюваннями (до яких відносять депресію, агресивний стан і таке інше), з метою відповідного корегування умов їхнього утримання. Такому напрямку діяльності може сприяти відповідна медична підготовка окремих членів охоронного персоналу⁹⁶¹.

Утримувати душевнохворого ув'язненого і доглядати за ним слід в лікарняному закладі з достатнім обладнанням і належним чином підготовленим персоналом. Таким закладом могла б бути звичайна (цивільна) психіатрична лікарня або спеціально обладнаний психіатричний заклад в рамках пенітенціарної системи⁹⁶².

⁹⁵⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 39.

⁹⁵⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 40.

⁹⁵⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 41.

⁹⁶⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 41.

⁹⁶¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 42.

⁹⁶² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 43.

З одного боку, часто висувають доводи про те, що з етичних міркувань душевнохворих осіб, яких було позбавлено волі, доречно госпіталізувати поза межами пенітенціарної системи в закладах, відповідальність за які покладено на державні служби охорони здоров'я. З іншого боку, можна стверджувати, що існування лікувальних психіатричних закладів в рамках пенітенціарної системи дозволяє здійснювати догляд за хворими в оптимальних умовах безпеки і підвищує ефективність роботи медичних та соціальних служб. Яким би не був обраний підхід, кількість місць у такому психіатричному закладі повинна бути достатньою; надто часто зустрічаються випадки, коли доводиться довго очікувати на переведення хворого. Переведення таких осіб до психіатричного закладу має розглядатись як питання першочергової значимості⁹⁶³.

Лікування психічно нестійкого та буйного пацієнта слід проводити під суворим наглядом із забезпеченням догляду за хворим, та, якщо це буде визнано необхідним, із застосуванням заспокійливих медичних препаратів. Застосування засобів фізичного впливу може бути виправданим лише в разі крайньої необхідності, при цьому завжди вимагається або безпосередня вказівка лікаря, або негайне повідомлення лікаря з метою отримати подальше його схвалення. Засоби фізичного впливу слід вилучити при самій першій можливості. Їх ніколи не слід застосовувати або продовжувати їхнє застосування в якості покарання⁹⁶⁴.

В разі застосування засобів фізичного впливу про це необхідно зробити запис в медичній картці пацієнта та у відповідному журналі, де вказується час початку та закінчення застосування засобів а також всі обставини цього випадку та причини вживання засобів⁹⁶⁵.

⁹⁶³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 43.

⁹⁶⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 44.

⁹⁶⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 44.

ЗГОДА ПАЦІЄНТА І КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ

Вільно висловлена згода та дотримання конфіденційності є *основними правами особи*. Вони також є особливо важливими для створення атмосфери довіри, яка є необхідною частиною у стосунках між лікарем і пацієнтом, особливо в місцях позбавлення волі, де ув'язнений не має можливості вільно вибрати свого власного лікаря⁹⁶⁶.

і) згода пацієнта

Пацієнтам повинна бути надана вся відповідна інформація (якщо необхідно, у формі медичного висновку) відносно їхнього стану здоров'я, курсу їхнього лікування та медичних лікувальних препаратів, які їм прописані. Бажано, щоб у пацієнтів було право ознайомлюватись із змістом своїх медичних карток, якщо тільки проти цього немає заперечень з терапевтичної точки зору. Вони повинні мати можливість звертатись із проханням передавати цю інформацію до їхніх родин та адвокатів або ж до лікаря поза межами закладу⁹⁶⁷.

Кожен пацієнт, який перебуває при здоровому розумі та свідомості, вільний відмовитись від лікування або будь-якого іншого медичного втручання. Будь-який відступ від цього основоположного принципу повинен, як і по відношенню до всього населення в цілому, базуватись на законі і застосовуватись лише за чітко і суворо визначених виняткових обставин⁹⁶⁸.

Типова складна ситуація виникає, як правило, тоді, коли рішення пацієнта суперечить покладеному на лікаря обов'язку піклуватись про здоров'я пацієнта. Подібне може трапитись у випадку, коли пацієнт перебуває під впливом власних переконань (наприклад, відмовляється від переливання крові) або коли він має намір завдати собі каліцтва з метою відстояти свої вимоги, про-

⁹⁶⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 45.

⁹⁶⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 46.

⁹⁶⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 47.

тестуючи проти органів влади чи висловлюючи свою підтримку якимось переконанням⁹⁶⁹.

У випадку голодного страйку органи державної влади або професійні організації в деяких країнах вимагають втручання лікаря, щоб запобігти смерті, якщо тільки стан свідомості пацієнта серйозно погіршується. В інших країнах право ухвалювати рішення про клінічне втручання належить головному лікарю після того, як він отримав консультації та зважив на всі факти, що стосуються справи⁹⁷⁰.

Стосовно питання про проведення медичних досліджень над ув'язненими, то цілком зрозуміло, що слід дотримуватись дуже обережного підходу, оскільки існує ризик, що згода ув'язнених на участь в таких дослідженнях може бути обумовлена їхнім перебуванням в місцях позбавлення волі. Повинні існувати гарантії того, що ув'язнений, про якого йде мова, дав на це згоду без примусу і будучи поінформованим про зміст цих досліджень⁹⁷¹.

Правила, що застосовуються, повинні бути такими, які існують в суспільстві, і вони мають передбачати втручання комісії з питань етики⁹⁷².

Комітет підтримує дослідження, які пов'язані з тюремною патологією та епідеміологією або з іншими специфічними аспектами, що стосуються умов утримання позбавлених волі осіб⁹⁷³.

Залучення ув'язнених до навчальних програм студентів вимагає згоди самих ув'язнених⁹⁷⁴.

ii) конфіденційність

Розголошення медичної таємниці у місцях позбавлення волі не повинно мати місце так само, як і взагалі в практиці суспільного життя. Відповідальність за зберігання медичних карток пацієнтів покладається на лікаря⁹⁷⁵.

⁹⁶⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 47.

⁹⁷⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 47.

⁹⁷¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 48.

⁹⁷² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 48.

⁹⁷³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 48.

⁹⁷⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 49.

⁹⁷⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 50.

Всі медичні обстеження ув'язнених (як відразу по прибутті, так і пізніше) повинні здійснюватися у такий спосіб, щоб медичний персонал не міг чути, а по можливості й спостерігати за обстеженням. Окрім цього, позбавлені волі особи повинні проходити обстеження не групами, а в індивідуальному порядку⁹⁷⁶.

Комітет повторює свою рекомендацію щодо гарантування конфіденційності медичних даних у в'язниці. Медичний персонал може інформувати працівників пенітенціарної установи за необхідності про стан здоров'я особи, яка перебуває під вартою; однак надана інформація має бути обмежена обсягом, який необхідний для запобігання серйозному ризику для затриманої особи або інших осіб, якщо тільки затримана особа не погоджується на надання додаткової інформації. Крім того, під час медичних оглядів не повинні бути присутні санітари⁹⁷⁷.

Ув'язнені повинні мати можливість звернутися до служби охорони здоров'я на конфіденційній основі, наприклад, за допомогою листа у запечатаному конверті. Усі медичні огляди слід проводити поза межами слуху та – якщо відповідний лікар прямо не вимагає іншого в конкретному випадку – поза полем зору немедичного персоналу. Медичний персонал може інформувати працівників колонії за необхідністю про стан здоров'я ув'язненого, однак надана інформація має бути обмежена тією, яка необхідна для запобігання серйозному ризику для ув'язненого чи інших осіб, якщо тільки ув'язнений не погоджується на надання додаткової інформації⁹⁷⁸.

⁹⁷⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 51.

⁹⁷⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 90, P. 47.

⁹⁷⁸ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 94, P. 51.

ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ

Завдання медичних служб в місцях позбавлення волі не обмежується виключно лікуванням хворих пацієнтів. На ці служби покладається також відповідальність за соціальну та профілактичну медицину⁹⁷⁹.

i) гігієна

На медичні служби в місцях позбавлення волі (які взаємодіють в разі потреби з іншими властями) покладено обов'язок контролювати організацію харчування (кількість, якість, приготування та розподіл їжі) і дотримання умов гігієни (чистота одягу і постільної білизни; доступ до кранів з проточною водою; сантехнічне обладнання), а також слідкувати за опаленням, освітленням та вентиляцією камер. Вони також повинні слідкувати за умовами організації праці та прогулянок на свіжому повітрі⁹⁸⁰.

Шкідливі для здоров'я умови тримання, переповнення камер, тривала ізоляція і відсутність фізичної діяльності можуть спричинити або необхідність надання медичної допомоги окремій особі, або якісь дії медичного персоналу проти властей, що відповідальні за такий стан справ⁹⁸¹.

ii) заразні захворювання

Медична служба в місцях позбавлення волі повинна регулярно поширювати інформацію про заразні захворювання (особливо про такі, як гепатит, СНІД, туберкульоз, дерматологічні інфекції) як серед ув'язнених, так і серед персоналу в'язниці. В разі необхідності слід здійснювати медичний контроль за тими особами, з якими ув'язнений має постійні контакти (особи, які разом з ним перебувають у камері, персонал в'язниці, постійні відвідувачі)⁹⁸².

У тому, що стосується, зокрема, захворювання на СНІД, то слід надавати відповідну підтримку психолога як до, так, в разі

⁹⁷⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 52.

⁹⁸⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 53.

⁹⁸¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 53.

⁹⁸² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 54.

необхідності, і після обслідування. Персонал в'язниці повинен проходити постійну підготовку з питань превентивних заходів та поведінки по відношенню до ВІЛ-інфікованих. Персонал також повинен отримати відповідні інструкції про недопущення дискримінації осіб чи розголошу конфіденційної інформації⁹⁸³.

Не існує жодних медичних показань для окремого тримання ув'язненого ВІЛ-інфікованого, який почуває себе здоровим⁹⁸⁴.

iii) запобігання самогубству

Запобігання самогубству є ще одним питанням, яке належить до компетенції медичних служб в місцях позбавлення волі. Медична служба повинна забезпечувати відповідне ознайомлення з цією проблемою у всьому закладі і передбачати відповідні процедури⁹⁸⁵.

Медичне обстеження після прибуття до закладу та весь процес прийому в цілому повинні в зв'язку з цим відігравати важливу роль; виконані належним чином, такі заходи могли б визначити, як мінімум, декого з тих, хто знаходиться в небезпеці і частково полегшити відчуття тривоги, яке властиве всім новоприбулим ув'язненим⁹⁸⁶.

Безпосередньо перед судом та після суду, а також в окремих випадках і в період перед звільненням спостерігається підвищений ризик самогубства. Тюремний персонал, незалежно від того, які він обов'язки виконує, повинен бути ознайомлений (що передбачає підготовку в розпізнаванні) з ознаками загрози самогубства⁹⁸⁷.

Особа, яку визнано такою, що може вдатись до самогубства, повинна якомога довше перебувати під спеціально організованим наглядом. Крім цього, такі особи не повинні мати вільний доступ до засобів, за допомогою яких вони можуть вчинити самогубство (прути камерних віконних ґрат, розбите скло, паски чи краватки тощо)⁹⁸⁸.

⁹⁸³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 55.

⁹⁸⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 56.

⁹⁸⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 57.

⁹⁸⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 58.

⁹⁸⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 58.

⁹⁸⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 59.

Слід ужити заходів, які гарантуватимуть належне проходження інформації як всередині цього закладу, так і, в разі необхідності, між закладами (а точніше, між відповідними медичними службами) про осіб, яких віднесено до групи потенційних самогубців⁹⁸⁹.

iv) запобігання насильству

Медичні служби у місцях позбавлення волі можуть зробити свій внесок у запобігання насильству проти осіб, яких тримають під вартою, шляхом систематичної реєстрації тілесних ушкоджень а також, якщо це необхідно, через інформування відповідних органів влади. Інформація може стосуватись також конкретних випадків; до такого засобу, однак, слід вдаватись лише отримавши згоду від ув'язнених, яких це стосується⁹⁹⁰.

Будь-які ознаки застосування насильства, які були помічені в ув'язненого під час медичного огляду відразу після його прибуття до закладу, повинні бути зареєстровані разом з відповідними заявами з боку ув'язненого та діагнозом лікаря. Окрім цього, така інформація повинна бути надана ув'язненому⁹⁹¹.

Такого підходу слід дотримуватись кожного разу, коли ув'язнений проходить медичне обстеження безпосередньо після вчинення акту насильства у місці позбавлення волі або ж після повернення такої особи до в'язниці після тимчасового перебування під вартою в поліції з метою проведення розслідування⁹⁹².

Медична служба повинна складати періодичні статистичні дані про помічені тілесні ушкодження для доведення до відома адміністрації закладу, де перебувають позбавлення волі особи, міністерства юстиції тощо⁹⁹³.

v) соціальні та родинні зв'язки

Медична служба могла б також допомогти обмежити руйнування соціальних та сімейних зв'язків, що, звичайно, пов'язане з позбавленням волі⁹⁹⁴.

⁹⁸⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 59.

⁹⁹⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 60.

⁹⁹¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 61.

⁹⁹² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 61.

⁹⁹³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 62.

⁹⁹⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 63.

Разом з відповідними соціальними службами вона повинна підтримувати заходи, які сприяють контактам позбавлених волі осіб із зовнішнім світом; йдеться, зокрема про утримання відповідно обладнаних приміщень для відвідувачів, візити членів родини або членів подружжя у відповідних умовах та перебування в родині, професійний, навчальний та соціокультурний аспекти⁹⁹⁵.

В залежності від обставин тюремний лікар може вжити заходів для того, щоб отримати грошову допомогу або продовження виплат пільг соціального страхування для ув'язнених або їхніх родин⁹⁹⁶.

⁹⁹⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 63.

⁹⁹⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 63.

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА

Можна визначити декілька окремих категорій ув'язнених осіб, які є особливо вразливими. Медичні служби місць позбавлення волі повинні звертати особливу увагу на їхні потреби⁹⁹⁷.

і) мати й дитина

У цілому діти не повинні народжуватись у в'язниці⁹⁹⁸.

Є аксіомою те, що діти не мають народжуватись у тюрмах; схоже, що в державах Ради Європи існує практика переведення вагітних жінок, у певний момент, із ув'язнення до лікарень⁹⁹⁹.

Матері слід дозволяти бути разом з дитиною, у крайньому разі, упродовж певного часу. Якщо мати і дитина перебувають разом у в'язниці, то вони повинні знаходитись в умовах, які б забезпечували їм рівноцінну заміну дитячих ясел і допомогу персоналу, який спеціалізується на післяпологовому догляді і догляді за немовлятами¹⁰⁰⁰.

Рішення, результати яких триватимуть довгий проміжок часу, наприклад, про передачу дитини за межі закладу позбавлення волі – а це пов'язане з розлученням матері і дитини – повинні ухвалюватися окремо по кожному конкретному випадку в світлі педагогічно-психіатричної і медико-соціальної практики¹⁰⁰¹.

ii) підлітки

Підлітковий вік визначається як період, для якого характерними є певні зміни особистості, що вимагає спеціальних зусиль для зменшення ризику довготривалої соціальної адаптації¹⁰⁰².

⁹⁹⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 64.

⁹⁹⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 65.

⁹⁹⁹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Inf(2018), 2018. П. 27.

¹⁰⁰⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 66.

¹⁰⁰¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 66.

¹⁰⁰² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 67.

Під час перебування в місцях позбавлення волі підліткам слід давати можливість залишатися на постійному місці, тримати при собі особисті речі та входити до соціально сприятливих груп. Режим ув'язнення повинен бути оснований на активній діяльності, до якої слід віднести різні соціально-навчальні зустрічі, спортивну діяльність, навчання, професійну світу, організовані екскурсії в супроводі охорони та наявність відповідних факультативних видів діяльності¹⁰⁰³.

iii) ув'язнені, які відзначаються психічними розладами

Серед пацієнтів медичних служб в місцях позбавлення волі завжди є неврівноважені, маргінальні особи, у яких в минулому мали місце родинні травми, які тривалий час вживали наркотики, мали конфлікти з органами влади або інші проблеми у відносинах із суспільством. Вони можуть бути буйними, схильними до самогубства або ж характеризуватись неприпустимою сексуальною поведінкою, і більшу частину часу нездатні контролювати самих себе або ж обходити себе¹⁰⁰⁴.

Проблеми таких ув'язнених не є суто медичними, однак тюремний лікар може сприяти розробці соціально-терапевтичних програм для таких осіб в тюремних підрозділах, які утворюються за зразком комунальних об'єднань і перебувають під ретельним наглядом¹⁰⁰⁵.

Такі підрозділи в змозі послабити принизливе становище ув'язнених, презирство і ненависть їх по відношенню до самих себе, повернути їм почуття відповідальності, і в якійсь мірі підготувати їх до повернення до суспільства. Прямою перевагою програм такого типу є те, що вони передбачають активну участь і використання персоналу закладу позбавлення волі¹⁰⁰⁶.

iv) ув'язнені, які неспроможні тривалий час перебувати в місцях позбавлення волі

Типовими прикладами цієї категорії ув'язнених є ті, кому, згідно медичному прогнозу, залишилось недовго жити, ті, хто

¹⁰⁰³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 67.

¹⁰⁰⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 68.

¹⁰⁰⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 69.

¹⁰⁰⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 69.

страждає на серйозні захворювання, які неможливо належним чином лікувати в місцях позбавлення волі, особи з серйозними фізичними вадами або люди похилого віку. Продовження тримання таких осіб в місці позбавлення волі може створити нетерпиму ситуацію у тюремному середовищі. В подібних випадках лікар закладу, де тримають позбавлених волі осіб, повинен підготувати рапорт для відповідного керівництва з тим, щоб були вжиті альтернативні заходи¹⁰⁰⁷.

¹⁰⁰⁷ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 70.

ПРОФЕСІЙНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Персонал медичних служб будь-якого закладу, де тримають позбавлених волі осіб, перебуває під загрозою потенційного ризику. Обов'язок піклуватись про пацієнтів (хворих ув'язнених) може часто вступати в суперечку з міркуваннями тюремної адміністрації та підтриманням режиму безпеки у в'язниці. Така ситуація може спричинити виникнення складних етичних питань та проблему вибору. З метою гарантувати незалежність медичного персоналу Комітет вважає важливим, щоб такий персонал мав якнайбільш тісні зв'язки з державною системою охорони здоров'я¹⁰⁰⁸.

Незалежно від того, яку посаду займає лікар закладу, де тримають позбавлених волі осіб, в своїх рішеннях він повинен керуватись виключно медичними критеріями¹⁰⁰⁹.

Якість та ефективність медичної роботи повинна оцінюватись кваліфікованою медичною керівною інстанцією. Розпоряджатись наявними ресурсами повинна також ця керівна інстанція, а не фінансові відділи чи охоронні служби¹⁰¹⁰.

Лікар закладу, де тримають позбавлених волі осіб, виступає в якості особистого лікаря пацієнта. Відповідно, в інтересах збереження відносин між лікарем та пацієнтом, до нього не можна звертатись із проханням засвідчити, що ув'язнений є фізично здоровим і може бути підданий покаранню. Його не можна також запрошувати для обшуків або персонального огляду на вимогу адміністрації, за винятком надзвичайних ситуацій, коли немає можливості викликати іншого лікаря¹⁰¹¹.

У професійному плані свобода дій лікаря закладу, де тримають позбавлених волі осіб, в'язниці є обмежена ситуацією, яка властива в'язниці: лікар не може вільно вибирати своїх пацієнтів, так само як і ув'язнені не мають права вибору іншого лікаря. Він повинен виконувати свій професійний обов'язок навіть тоді, коли пацієнт порушує медичні правила або вдається до погроз чи насильства¹⁰¹².

¹⁰⁰⁸ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 71.

¹⁰⁰⁹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 72.

¹⁰¹⁰ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 72.

¹⁰¹¹ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 73

¹⁰¹² Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, CPT/Inf(93)12-part, 1993. П. 74.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Лікарі та допоміжний медичний персонал місця позбавлення волі повинні мати спеціальні знання, які дозволять їм належним чином займатись лікуванням окремих форм тюремної патології і адаптувати свої методи лікування до умов, які обумовлені триманням під вартою. Зокрема, повинні бути розроблені методи професійної поведінки, які розраховані на запобігання насильству, а в разі необхідності – на встановлення контролю над ситуацією¹⁰¹³.

З метою забезпечити присутність достатньої кількості працівників допоміжному медичному персоналу часто допомагають санітари, деякі з них відбираються із числа службовців закладу, де перебувають позбавлені волі особи. Кваліфікований персонал різних рівнів повинен здійснювати обмін необхідним досвідом та періодично оновлювати його¹⁰¹⁴.

Інколи позбавленим волі особам дозволяють працювати в якості санітарів. Поза всяким сумнівом, такий підхід може мати перевагу в тому, що забезпечить частину ув'язнених корисною роботою. Однак це повинно розглядатись як крайній захід. Окрім того, ув'язнені ніколи не повинні бути залучені до розподілу медикаментів¹⁰¹⁵.

Особливий характер надання медичних послуг в умовах позбавлення волі міг би виправдати введення загальновизнаної медичної спеціалізації як для лікарів, так і для допоміжного медичного персоналу на основі програм навчання дипломованих фахівців і системи періодичної підготовки без відриву від виробництва¹⁰¹⁶.

Під час медичних оглядів не повинні бути присутні санітари¹⁰¹⁷.

Комітет рекомендує владі Кіпру забезпечити систему відпуску медикаментів лише кваліфікованим медичним або медсестринським персоналом, але не тюремними офіцерами. Крім того, слід переглянути процедуру та організацію видачі ліків, щоб переконатися, що ув'язнені отримували правильні ліки в потрібний час¹⁰¹⁸.

¹⁰¹³ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 75.

¹⁰¹⁴ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 76.

¹⁰¹⁵ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 76.

¹⁰¹⁶ Медичні служби у в'язницях. 3-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(93)12-part, 1993. П. 77.

¹⁰¹⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 90, P. 47.

¹⁰¹⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 90, P. 47.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Охорона здоров'я затриманих повинна бути забезпечена належним чином.

- «*Kushnir v. Ukraine*», n. 134;
- «*Kudła v. Poland [GC]*», n. 94;
- «*İlhan v. Turkey [GC]*», n. 87;
- «*Sarban v. Moldova*», n. 90;
- «*Kushch v. Ukraine*», n. 77

Відсутність належної медичної допомоги може становити звернення, яке суперечить статті 3 Конвенції.

- «*Kushnir v. Ukraine*», n. 134;
- «*Kudła v. Poland [GC]*», n. 94;
- «*İlhan v. Turkey [GC]*», n. 87;
- «*Sarban v. Moldova*», n. 90;
- «*Kushch v. Ukraine*», n. 77

Держава повинна забезпечити тримання особи під вартою в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, а спосіб і метод позбавлення свободи не завдають їй душевного страждання чи труднощів, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманний ув'язненню, і щоб з урахуванням практичних вимог ув'язнення належним чином забезпечувалися охорона здоров'я такої особи та її благополуччя.

- «*Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan*», n. 138¹⁰¹⁹;
- «*Kudła v. Poland*» [GC], n.n. 92-94;
- «*Sergey Antonov v. Ukraine*», n. 72;
- «*Sokil v. Ukraine*», n. 47¹⁰²⁰;
- «*Kulik v. Ukraine*», n. 93¹⁰²¹

Здоров'я ув'язнених має адекватно охоронятись.

- «*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 294;
- «*Kudła v. Poland*» [GC], n. 94;
- «*Enea v. Italy*» [GC], n. 57;

¹⁰¹⁹ «Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan», application № 59620/14, judgment 02.06.2016

¹⁰²⁰ «Sokil v. Ukraine», application № 9414/13, judgment 22.10.2015

¹⁰²¹ «Kulik v. Ukraine», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

«*Barilo v. Ukraine*», n. 66¹⁰²²;
«*G. v. France*», n. 38

Стаття 3 Конвенції покладає на державу обов'язок захищати фізичне здоров'я ув'язнених.

«*Aleksanyan v. Russia*», n. 140¹⁰²³;
«*Grishin v. Russia*», n. 76¹⁰²⁴;
«*Hurtado v. Switzerland*»¹⁰²⁵
«*Kharchenko v. Ukraine*», n. 58;
«*Kudła v. Poland [GC]*», n. 94;
«*Mirilashvili v. Russia*» (*dec.*)¹⁰²⁶;
«*Okhrimenko v. Ukraine*», n. 69;
«*Petukhov v. Ukraine*», n. 89¹⁰²⁷;
«*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 61;
«*Ukhan v. Ukraine*», n. 72;
«*Visloguzov v. Ukraine*», n. 68

Суд зазначає, що він вже розглянув велику кількість справ проти України за скаргами на неналежне медичне обслуговування, яке надавалось ув'язненим, за відсутності в Україні ефективного засобу юридичного захисту щодо відповідних скарг. Суд перед тим, як встановити, чи було дотримано гарантій статті 3 Конвенції, повинен був сам здійснити безпосередню оцінку доказів.

«*Savinov v. Ukraine*», n. 49¹⁰²⁸;
«*Kushnir v. Ukraine*»¹⁰²⁹

Статтю 3 Конвенції *не можна* тлумачити як таку, що гарантує кожній особі, взятій під варту, медичну допомогу на такому самому рівні, як у *найкращих цивільних медичних закладах*. Тим не менш держава має забезпечити належний захист здоров'я ув'язнених, зокрема шляхом надання необхідної медичної допомоги.

«*Aleksanyan v. Russia*», n. 140;
«*Grishin v. Russia*», n. 76;
«*Hurtado v. Switzerland*»;
«*Kharchenko v. Ukraine*», n. 58;
«*Kudła v. Poland [GC]*», n. 94;

¹⁰²² «*Barilo v. Ukraine*», application № 9607/06, judgment 16.05.2013

¹⁰²³ «*Aleksanyan v. Russia*», application № 46468/06, judgment 22.12.2008

¹⁰²⁴ «*Grishin v. Russia*», application № 30983/02, judgment 15.11.2007

¹⁰²⁵ «*Hurtado v. Switzerland*», application № 17549/90, judgment 28.01.2014

¹⁰²⁶ «*Mirilashvili v. Russia*» (*dec.*), application № 6293/04, judgment 10.07.2007

¹⁰²⁷ «*Petukhov v. Ukraine*», application № 43374/02, judgment 21.10.2010

¹⁰²⁸ «*Savinov v. Ukraine*», application № 5212/13, judgment 22.10.2015

¹⁰²⁹ «*Kushnir v. Ukraine*», application № 42184/09, judgment 11.12.2014

«*Mirilashvili v. Russia*» (dec.);
«*Okhrimenko v. Ukraine*», n. 69;
«*Petukhov v. Ukraine*», n. 89;
«*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 61;
«*Ukhan v. Ukraine*», n. 72;
«*Visloguzov v. Ukraine*», n. 68

Статтю 3 Конвенції *не можна* тлумачити як таку, що містить загальне зобов'язання звільняти особу за станом здоров'я чи направляти її до цивільної лікарні для отримання специфічної медичної допомоги.

«*Melnik v. Ukraine*», n. 93;
«*Enea v. Italy*» [GC], n. 57;
«*Grimailovs v. Latvia*», n. 150¹⁰³⁰;
«*Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan*», n. 138¹⁰³¹

¹⁰³⁰ «*Grimailovs v. Latvia*», application № 6087/03, judgment 25.06.2013

¹⁰³¹ «*Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan*», application № 59620/14, judgment 02.06.2016

ПЕРЕБУВАННЯ В УВ'ЯЗНЕННІ ХВОРОЇ ЛЮДИНИ БЕЗ НАЛЕЖНИХ УМОВ

Щодо ув'язнених, які страждають на певне фізичне чи психічне захворювання, *три фактори* повинні бути взяті до уваги при вирішенні питання сумісності перебування їх під вартою: 1) стан здоров'я ув'язненого; 2) адекватність медичної допомоги в місцях позбавлення волі; 3) доцільність продовження тримання під вартою у зв'язку зі станом здоров'я ув'язненого.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 244;

«*Mouisel v. France*», n.n. 40-42;

«*Dybeku v. Albania*», n. 42;

«*Melnik v. Ukraine*», n. 94

Особлива увага повинна бути приділена в цьому зв'язку рекомендаціям, що містяться в пунктах 39 та 48 Європейських пенітенціарних правил, незважаючи на їх необов'язковий характер.

«*Neshkov and Others v. Bulgaria*», n. 244

Адміністрація пенітенціарних установ мусить забезпечувати охорону здоров'я всіх ув'язнених цих установ.

Правило 39 Європейських пенітенціарних правил

Ув'язнені не повинні піддаватися ніяким експериментам без їхньої згоди. Експерименти за участю ув'язнених, які можуть привести до фізичних травм, психічних страждань або завдати іншу шкоду здоров'ю, мають бути заборонені.

Правило 48 Європейських пенітенціарних правил

Ненадання належної медичної допомоги ув'язненому підпадає під дію статті 3 Конвенції, тільки якщо його фізичному чи психічному стану було завдано дійсної шкоди, або він зазнав страждань певної інтенсивності, яких можна було уникнути, або мала місце пряма загроза завдання такої шкоди або страждань.

«*Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine*», n. 51¹⁰³²;

«*Mikalauskas v. Malta*», n. 63¹⁰³³

¹⁰³² «*Aleksandr Vladimirovich Smirnov v. Ukraine*», application № 69250/11, judgment 13.03.2014

¹⁰³³ «*Mikalauskas v. Malta*», application № 4458/10, judgment 23.06.2013

Якщо органи влади прийняли рішення взяти під варту особу, яка має серйозні проблеми зі здоров'ям, вони повинні продемонструвати особливу турботу щодо гарантування таких умов, які б відповідали спеціальним умовам, що впливають з конкретного захворювання.

«*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 61;

«*Farbtuhs v. Latvia*», n. 56¹⁰³⁴;

«*Barilo v. Ukraine*», n. 67;

«*Price v. the UK*», n. 30

Відсутність належної медичної допомоги може становити поведження, що суперечить статті 3 Конвенції.

«*Lunev v. Ukraine*», n. 71;

«*Sokil v. Ukraine*», n. 47

При оцінці того, чи виконала держава обов'язок щодо охорони здоров'я особи, яка тримається під вартою і перебуває на утриманні держави, необхідно проаналізувати, наскільки погіршився стан здоров'я цієї особи упродовж тримання під вартою. Хоч таке погіршення саме по собі не означає порушення статті 3 Конвенції, проте воно може розглядатись як характерний елемент усіх умов тримання. Коли органи влади вирішують помістити та тримати під вартою серйозно хвору особу, вони мають виявити особливу ретельність, гарантуючи такі умови, які відповідають її спеціальним потребам, що зумовлені інвалідністю.

«*Ukhan v. Ukraine*», n. 73

Влада повинна забезпечити всеосяжне спостереження за станом здоров'я затриманого та його лікуванням під час перебування під вартою, своєчасні і правильні діагноз й лікування та, якщо цього вимагає медичний стан ув'язненого, регулярний і систематичний контроль і всебічну терапію, спрямовану, по можливості, на лікування захворювань затриманого або запобігання їх загостренню, а не на усунення симптомів. Влада повинна також показати, що були створені всі необхідні умови для призначеного лікування. У той самий час при оцінці адекватності лікування слід керуватися перевіркою на належне старання, бо зобов'язання держави надати лікування важко хворому затриманому є зобов'язанням дії, а не зобов'язанням результату.

«*Kushnir v. Ukraine*», n. 135;

«*Goginashvili v. Georgia*», n. 71¹⁰³⁵;

¹⁰³⁴ «*Farbtuhs v. Latvia*», application № 4672/02, judgment 02.12.2004

¹⁰³⁵ «*Goginashvili v. Georgia*», application № 47729/08, judgment 04.10.2011

«*Holomiov v. Moldova*», n. 117¹⁰³⁶;
 «*Popov v. Russia*», n. 211¹⁰³⁷;
 «*Sarban v. Moldova*», n. 79

Лише той факт, що ув'язненого оглянув лікар та призначив певний вид лікування, автоматично *не* може привести до висновку, що медична допомога була достатньою. Органи влади мають забезпечити *повну фіксацію стану здоров'я* особи, яка тримається під вартою, та *лікування*, яке ця особа отримувала під час перебування під вартою чи позбавлення свободи; забезпечити *своєчасність та правильність діагнозів та догляду*; а також, у разі необхідності та залежно від характеру захворювання, забезпечити *регулярний та систематичний нагляд*, який включає в себе *всебічний план лікування*, що має бути спрямований на лікування захворювань ув'язненого та запобігання їх погіршенню, а не на усунення симптомів. Державні органи також повинні довести, що були створені умови, необхідні для призначеного лікування, щоб це лікування було дійсно отримано.

«*Barilo v. Ukraine*», n. 66;
 «*Holomiov v. Moldova*», n.n. 117-121;
 «*Hummatov v. Azerbaijan*», n.n. 115-116¹⁰³⁸;
 «*Kharchenko v. Ukraine*», n. 58;
 «*Khudobin v. Russia*», n. 83;
 «*Kushch v. Ukraine*», n. 77¹⁰³⁹;
 «*Melnik v. Ukraine*», n.n. 104-106;
 «*Pokhlebin v. Ukraine*», n. 61;
 «*Popov v. Russia*», n. 211;
 «*Sarban v. Moldova*», n. 79¹⁰⁴⁰;
 «*Tymoshenko v. Ukraine*», n. 200;
 «*Ukhan v. Ukraine*», n. 74;
 «*Visloguzov v. Ukraine*», n. 69

«*Належність*» медичної допомоги залишається найбільш важким елементом для визначення. Сам факт огляду ув'язненого лікарем та призначення йому певного виду лікування автоматично не може призвести до висновку, що медична допомога була належною.

«*Hummatov v. Azerbaijan*», n. 116;
 «*Sergey Antonov v. Ukraine*», n. 72

¹⁰³⁶ «*Holomiov v. Moldova*», application № 30649/05, judgment 07.11.2006

¹⁰³⁷ «*Popov v. Russia*», application № 26853/04, judgment 13.07.2006

¹⁰³⁸ «*Hummatov v. Azerbaijan*», application № 9852/03, 13413/04, judgment 29.11.2007

¹⁰³⁹ «*Kushch v. Ukraine*», application № 53865/11, judgment 03.12.2015

¹⁰⁴⁰ «*Sarban v. Moldova*», application № 3456/05, judgment 04.10.2005

Органи влади повинні також забезпечити докладне документування стану здоров'я ув'язненого та його лікування упродовж ув'язнення, оперативність та точність діагнозу і лікування, а за умови, коли це викликано медичним станом, – регулярність та систематичність нагляду та наявність плану терапевтичних заходів з метою лікування хвороб ув'язненого або запобігання їхньому ускладненню, а не усунення симптомів

«*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», п. 149¹⁰⁴¹;

«*Hummatov v. Azerbaijan*», п.п. 109, 114, 115;

«*Lutsenko v. Ukraine (№ 2)*», п. 133;

«*Sergey Antonov v. Ukraine*», п. 72;

«*Khudobin v. Russia*», п. 83;

«*Popov v. Russia*», п. 211

Державні органи влади також повинні довести, що було створено умови, необхідні для фактичного надання призначеного лікування.

«*Sergey Antonov v. Ukraine*», п. 72;

«*Hummatov v. Azerbaijan*», п. 116;

«*Holomiov v. Moldova*», п. 117

У той же час обов'язок держави вилікувати тяжко хворого ув'язненого є обов'язком вжиття засобів, а не досягнення результату (*критерій належної старанності*).

«*Sergey Antonov v. Ukraine*», п. 72;

«*Goginashvili v. Georgia*», п. 71

Статтю 3 Конвенції не можна тлумачити як таку, що гарантує кожному ув'язненому медичну допомогу на рівні «найкращих закладів охорони здоров'я», хоча загалом ресурси медичних установ пенітенціарної системи обмежені порівняно з ресурсами закладів охорони здоров'я».

«*Sergey Antonov v. Ukraine*», п. 74;

«*Grishin v. Russia*», п. 76

Суд залишає за собою достатню гнучкість при визначенні того, який саме рівень охорони здоров'я вимагався у контексті конкретних обставин справи. Зазначений стандарт має бути «сумісним з людською гідністю» ув'язненого та повинен враховувати «практичні потреби ув'язнення».

«*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», п. 150;

«*Sergey Antonov v. Ukraine*», п. 74;

¹⁰⁴¹ «*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», application № 56660/12, judgment 24.03.2016

«*Aleksanyan v. Russia*», n. 140;
«*Lunev v. Ukraine*», n. 71¹⁰⁴²

Перенаселення, неналежне медичне лікування та незадовільні санітарні умови тримання заявника упродовж усього часу становили поводження, що принижує людську гідність.

«*Melnik v. Ukraine*», n.n. 110-112;
«*Peers v. Greece*», n. 74

Незабезпечення ув'язненому належної медичної допомоги та лікування становило нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження.

«*Kucheruk v. Ukraine*», n. 152

¹⁰⁴² «*Lunev v. Ukraine*», application № 4725/13, judgment 22.10.2015

ІНФЕКЦІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ

Поширення інфекційних захворювань, зокрема, туберкульозу, гепатиту та ВІЛ/СНІД, повинно викликати занепокоєння в галузі охорони здоров'я, особливо у в'язничних умовах. За їхньою згодою ув'язнені повинні мати можливість отримати упродовж розумного строку після їхнього потрапляння до в'язниці безкоштовні скринінгові тести на гепатит та ВІЛ/СНІД.

«Cătălin Eugen Micu v. Romania», n. 56¹⁰⁴³

Неможливість отримати безкоштовний тест може мати наслідки для тягара доказування для встановлення факту, чи мало місце інфікування заявника у в'язниці або до потрапляння до в'язниці.

«Cătălin Eugen Micu v. Romania», n. 56

Незалежно від того, де саме мало місце інфікування ув'язненого – на волі або у в'язниці, – держава несе відповідальність за забезпечення лікування ув'язненого, а відсутність адекватної медичної допомоги для серйозних проблем зі здоров'ям, які проявляли себе до затримання, може становити порушення статті 3 Конвенції. Відсутність або неадекватне медичне лікування, особливо коли хвороба заразилася під вартою, є, безумовно, предметом особливої занепокоєння.

«Shchebetov v. Russia», n. 71¹⁰⁴⁴

Тривале ненадання заявникові належної медичної допомоги у зв'язку з його ВІЛ-інфекцією та іншими захворюваннями під час тримання його під вартою становило нелюдське та таке, що припиняє гідність, поведження у порушення статті 3 Конвенції.

«Lunev v. Ukraine», n.n. 78-79

Заявник мав низку серйозних захворювань (ВІЛ, туберкульоз, вірусний гепатит), про що він повідомив владі на самому початку свого утримання під вартою. Відповідно, його стан вимагав особливої медичної уваги.

«Kushnir v. Ukraine», n. 138;

«Pokhlebin v. Ukraine», n. 63

¹⁰⁴³ «Cătălin Eugen Micu v. Romania», application № 55104/13, judgment 05.01.2016

¹⁰⁴⁴ «Shchebetov v. Russia», application № 21731/02, judgment 10.04.2012

Відповідно до усталеної практики Суду, відсутність або неадекватність лікування туберкульозу, особливо коли інфікування або рецидив сталися під час утримання під вартою, безумовно, викликає занепокоєння.

«Kushnir v. Ukraine», n. 143

Питання неналежної медичної допомоги ВІЛ-інфікованим особам, які перебувають в установах тримання під вартою та виконання покарань України, вже розглядалось Судом у низці справ (*«Kats and Others v. Ukraine», № 29971/04; «Pokhlebin v. Ukraine», № 35581/06; «Salakhov and Islyamova v. Ukraine», № 28005/08*).

«Sokil v. Ukraine», n. 51

Зокрема, у справі *«Kats and Others v. Ukraine»*, незважаючи на те, що органам влади було відомо про ВІЛ-інфекцію у доньки/матері заявників, відповідного лікування не надавалось взагалі, що призвело до смерті особи.

«Sokil v. Ukraine», n. 51

У справі *«Salakhov and Islyamova v. Ukraine»* лікування заявника від інфекції, пов'язаної з ВІЛ, було нерегулярним і неналежним.

«Sokil v. Ukraine», n. 51

Загальна ситуація з лікуванням ВІЛ-інфікованих ув'язнених в Україні також розглядається у рішенні у справі *«Sergey Antonov v. Ukraine» (№40512/13)*.

«Sokil v. Ukraine», n. 51

Суд також повторює, що вже розглядав велику кількість справ проти України, в яких порушувались питання неналежного медичного обслуговування, що надавалось ув'язненим (*«Barilo v. Ukraine», №9607/06; «Kushnir v. Ukraine, №42184/09*). За відсутності в Україні ефективного засобу юридичного захисту щодо відповідних скарг Суд перед тим, як встановити, чи було дотримано гарантій статті 3 Конвенції, зобов'язаний сам здійснити безпосередню оцінку доказів.

«Sokil v. Ukraine», n. 53

Це завдання особливо ускладняються необхідністю оцінювати докази, які вимагають спеціальних знань у різних сферах медицини. У зв'язку з цим Суд чітко усвідомлює *субсидіарний харак-*

тер свого завдання та визнає, що має бути обачним, перебираючи на себе роль суду першої інстанції щодо вирішення питань факту, коли це не є неминучим з огляду на обставини справи («*McKerr v. the UK*» (*dec.*), № 28883/95). Тим не менш, у випадках, коли висуваються за статтею 3 Конвенції, Суд повинен здійснити «особливо ретельний аналіз» («*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*», № 42310/04, п. 148). У такій ролі, звертаючи особливу увагу на вразливість заявників з огляду на тримання їх під вартою, саме Уряд має надати правдоподібні та переконливі докази на підтвердження того, що зазначений заявник під час тримання під вартою отримував комплексну та належну медичну допомогу.

«*Sokil v. Ukraine*», п. 54

Докази, надані Урядом на підтвердження свого доводу про те, що медична допомога заявнику була належною та що він отримував призначені ліки у повному обсязі, є *незадовільними*. Копія медичної картки заявника дуже низької якості та у багатьох місцях є непридатною для читання. Дуже часто неможливо дійти висновку про те, які скарги заявника було розглянуто, та встановити, якою мірою виконувалися призначення.

«*Sokil v. Ukraine*», п. 55

Упродовж тривалого часу медичний стан заявника вимагав його переведення до лікарні, що спеціалізується на лікуванні СНІДу, адже в'язнична лікарня не була відповідною установою для цілей лікування заявника. Причому жодних серйозних практичних перешкод для негайного переведення заявника до спеціалізованого медичного закладу не було. Московський центр боротьби зі СНІДом (клініка, яка, швидше за все, була б пунктом призначення заявника у разі його переведення з в'язничної лікарні) знаходився в тому ж місті, і він був готовий прийняти заявника на стаціонарне лікування. На додаток, заявник міг нести більшу частину витрат, пов'язаних з лікуванням. Крім того, з огляду на стан здоров'я заявника та його попередню поведінку, ризики для безпеки були незначними, як порівняти з ризиками для здоров'я, з якими стикався заявник. Проте органи влади не достатньо подбали про здоров'я заявника, щоб гарантувати, щоб він отримав належне лікування, принаймні до його переведення до зовнішньої гематологічної лікарні. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«*Aleksanyan v. Russia*», п.п. 156-158¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴⁵ «*Aleksanyan v. Russia*», application № 46468/06, judgment 22.10.2008

Суд посилається на висновки Комітету за результатами його візиту до України і вважає, що зобов'язання ув'язнених залишатися в установі, в якій немає відповідних засобів для належного лікування туберкульозу, або відмовляти їм у доступі до таких засобів є *неприйнятним*.

«Logvinenko v. Ukraine», п. 76¹⁰⁴⁶

Окрім того, коли недоступність адаптованих умов тримання супроводжується нездатністю відділити здорових в'язнів від тих, хто хворіє заразними хворобами, такими як туберкульоз, це може не лише спровокувати певні фізичні та психічні страждання в'язня, який потребує лікування, але й поширення хвороби та мати серйозні несприятливі наслідки для мешканців пенітенціарної установи в цілому.

«Logvinenko v. Ukraine», п. 76

Тримання під вартою особи, хворою на цироз печінки, спричинений хронічним гепатитом В, становив порушення статті 3 Конвенції, оскільки всупереч експертним висновкам заявника тримали під вартою близько 9 місяців без дотримання спеціальної дієти або лікування, а також без обстеження у спеціалізованому медичному центрі. Більше того, операція, запланована на певну дату, була проведена лише через рік. Страждання заявника поглиблювалися тим, що заявника, який страждав від тяжкої інфекційної хвороби, утримували разом з 10 іншими ув'язненими у переповненій камері.

«Kotsaftis v. Greece», n.n. 55-61¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁶ «Logvinenko v. Ukraine», application № 13448/07, judgment 14.10.2010

¹⁰⁴⁷ «Kotsaftis v. Greece», application № 39780/06, judgment 12.06.2008

КОНТАКТИ З ІНФІКОВАНИМИ УВ'ЯЗНЕНИМИ

Факт використання ВІЛ-позитивними ув'язненими тих самих медичних, санітарно-гігієнічних, громадських та інших приміщень, як і всі інші ув'язнені, *сам по собі* не порушує питання відповідно до статті 3 Конвенції.

«Korobov and Others v. Russia» (dec.)¹⁰⁴⁸

У справі не стверджувалося, що заявник заразився ВІЛ або що він незаконно піддавався реальному ризику зараження, наприклад, через статеві контакти або внутрішньовенне вживання наркотиків. Заявник не заперечував, що адміністрація колонії вжила *необхідних заходів* для запобігання сексуальним контактам між ув'язненими та забороняла вживання наркотиків та нанесення татуювань. Суд також не залишає поза увагою той факт, що адміністрація колонії застосовувала *техніку зменшення шкоди*, а саме розподіл презервативів, а також *універсальну політику запобіжних заходів*, таку як стерилізація медичного обладнання для кожного пацієнта. Сам факт відвідування ВІЛ-позитивними ув'язненими тих самих медичних, санітарно-гігієнічних, громадських та інших приміщень, як і всі інші ув'язнені, сам по собі не піднімає питання відповідно до статті 3 Конвенції. Адміністрація надавала ув'язненим точну та об'єктивну інформацію про ВІЛ-інфекцію та СНІД, чітко визначаючи шляхи передачі ВІЛ. Суд приділяє особливе значення консультуванню щодо зменшення ризику ВІЛ, яке проводило адміністрація колонії. За цих обставин Суд не вважає, що органи влади не забезпечили здоров'я заявника.

«Artyomov v. Russia», n. 190¹⁰⁴⁹

Стосовно скарги на рішення влади не запроваджувати програму обміну голочок для споживачів наркотиків у в'язницях з метою запобігання розповсюдженню інфекційних захворювань, Суд наголосив, що незалежно від більшого ризику зараження ВІЛ або гепатитом серед ув'язнених, Суд не впевнений, що загальний невизначений ризик або страх зараження ув'язненим був достатньо серйозним, щоб порушити питання відповідно до статей 2 або 3 Конвенції.

¹⁰⁴⁸ «Korobov and Others v. Russia» (dec.), application № 67086/01

¹⁰⁴⁹ «Artyomov v. Russia», application № 14146/02, judgment 27.05.2010

«Shelley v. the United Kingdom» (dec.)¹⁰⁵⁰

Однак Суд був готовий визнати, що заявник утримувався у в'язниці, де був значно вищий ризик зараження ВІЛ та гепатитом, а відтак заявляє, що подібна політика охорони здоров'я може розглядатися в контексті статті 8 Конвенції.

«Shelley v. the United Kingdom» (dec.)

¹⁰⁵⁰ «Shelley v. the United Kingdom» (dec.), application № 23800/06

НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ненадання державою особі зубних протезів на фоні повної відсутності зубів у такої особи або надання зубних протезів на фоні явної неспроможності особи оплатити такі протези становить порушення статті 3 Конвенції.

«V.D. v. Romania», n.n. 94-100¹⁰⁵¹

¹⁰⁵¹ «V.D. v. Romania», 7078/02, judgment 16.02.2010

ОРТОПЕДИЧНЕ ВЗУТТЯ

Ненадання державою на безоплатній основі ортопедичного взуття особі, яка мала об'єктивно підтвержену потребу в такому взутті, становило порушення статті 3 Конвенції

«Vladimir Vasilyev v. Russia», n.n. 67-70¹⁰⁵²

¹⁰⁵² «Vladimir Vasilyev v. Russia», application № 28370/05, judgment 10.01.2012

ЗАТРИМКА У ВИЗНАЧЕННІ ДІАГНОЗУ

Невиправдана затримка у встановленні медичного діагнозу щодо особи, яка перебуває в ув'язненні, становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Kondrulin v. Russia*», n. 59¹⁰⁵³;

«*Nogin v. Russia*», n. 97¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵³ «*Kondrulin v. Russia*», application № 12987/15, judgment 20.09.2016

¹⁰⁵⁴ «*Nogin v. Russia*», application № 58530/08, judgment 15.01.2015

НАЛЕЖНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ ІСТОРІЇ ХВОРОБИ

Відсутність належного документування історії хвороби ув'язненого може становити порушення статті 3 Конвенції.

«Iacov Stanciu v. Romania», n.n. 180-186¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵⁵ «Iacov Stanciu v. Romania», application № 35972/05, judgment 24.07.2012

УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ З НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Покладання обов'язку з допомоги ув'язненому з особливими потребами у користуванні туалетом, купанні та вдяганні чи роздяганні на його співкамерників, становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Mircea Dumitrescu v. Romania*», n.n. 59-65¹⁰⁵⁶;

«*Engel v. Hungary*», 2010, n.n. 27-30¹⁰⁵⁷;

«*Semikhvošov v. Russia*», n.n. 84-85¹⁰⁵⁸;

«*Kaprykowski v. Poland*», n. 74¹⁰⁵⁹;

«*Topekhin v. Russia*», n. 86¹⁰⁶⁰;

«*Helhal v. France*», n. 62¹⁰⁶¹

Існують об'єктивні сумніви щодо адекватності покладання на некваліфікованих осіб відповідальності за догляд за особою, яка страждає на важку хворобу.

«*Potoroc v. Romania*», n. 77¹⁰⁶²

Транспортування ув'язненого з обмеженими можливостями становило порушення статті 3 Конвенції, оскільки відповідальність за це була покладена на жандармів, які, безумовно, не були кваліфікованими для передбачення медичних ризиків, пов'язаних із переміщенням інваліда.

«*Hüseyin Yıldırım v. Turkey*», n. 84¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁶ «*Mircea Dumitrescu v. Romania*», application № 14609/10, judgment 30.07.2013

¹⁰⁵⁷ «*Engel v. Hungary*», application № 46857/06, judgment 20.05.2010

¹⁰⁵⁸ «*Semikhvostov v. Russia*», application № 2689/12, judgment 06.02.2014

¹⁰⁵⁹ «*Kaprykowski v. Poland*», application № 23052/05, judgment 03.02.2009

¹⁰⁶⁰ «*Topekhin v. Russia*», application № 78774/13, judgment 10.05.2016

¹⁰⁶¹ «*Helhal v. France*», application № 10401/12, judgment 19.02.2015

¹⁰⁶² «*Potoroc v. Romania*», application № 37772/17, judgment 02.07.2020

¹⁰⁶³ «*Hüseyin Yıldırım v. Turkey*», application № 2778/02, judgment 03.05.2007

НЕНАДАННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО ПОМІЧНИКА УВ'ЯЗНЕНОМУ З ПСИХІЧНИМИ ВАДАМИ ТА НЕНАЛЕЖНЕ РЕАГУВАННЯ НА ІНДИВІДУАЛЬНІ РИЗИКИ Й ПОТРЕБИ УВ'ЯЗНЕНОГО

Заявник страждав на епілепсію, і йому кілька разів діагностували легкі та більш серйозні психічні захворювання.

«Epure v. Romania», n. 5¹⁰⁶⁴

Суд повторює, що оцінка становища затриманих з психічними розладами повинна враховувати їхню вразливість, а в деяких випадках і нездатність послідовно або взагалі скаржитися на те, як на них впливає певне лікування.

«Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania» [GC], n. 151;

«Murray v. the Netherlands» [GC], n. 106;

«V.D. v. Romania», n.n. 87-88;

«Epure v. Romania», n. 106

Ці міркування справедливі і в тому, що стосується способу, за допомогою якого такі вразливі особи можуть формувати свої скарги перед національними судами. Суд зазначає, що у цій справі заявник зробив кілька спроб подати до відповідних національних органів влади свої скарги щодо невідповідності режиму його утримання конкретному стану заявника. Кожного разу його клопотання відхилялись фактично з двох підстав: або того, що його стан адекватно лікувався у в'язниці, або що його власна агресивна поведінка не дозволяла йому бути переведеним до менш суворого тюремного режиму. Однак саме очевидна неадекватність, у силу своєї циркулярності, цієї відповіді на скаргу заявника є основним питанням у цій справі.

«Epure v. Romania», n. 55

Спочатку, враховуючи той факт, що заявник мав можливість звернутися до національних судів з клопотаннями оцінити суміс-

¹⁰⁶⁴ «Epure v. Romania», application № 73731/17, judgment 11.05.2021

ність його тримання під вартою з його здоров'ям, Суд зазначає, що рішення, прийняті національною владою, стосувалися медичних висновків або правових норм, які, на думку національного суду, підтвердили реальну дієздатність заявника залишатися у в'язниці в режимі утримання під вартою, а також необхідність того, щоб він там перебував.

«*Epure v. Romania*», п. 70

У світлі викладеного вище, а також враховуючи скаргу заявника, що була подана до ЄСПЛ, Суд дійшов висновку, що ця справа не стосується питання про придатність заявника відбувати покарання, але стосується швидше якості наданої допомоги, і зокрема, чи робили національні органи влади все, що можна було розумно очікувати від них, щоб надати заявнику необхідну йому медичну допомогу та запропонувати заявнику певні перспективи поліпшення його стану.

«*Epure v. Romania*», п. 71

Ризик суттєвого погіршення психічного та фізичного здоров'я заявника, що виникає внаслідок утримання у в'язниці суворого режиму, що може погіршити стан хвороби заявника з параноїдальною шизофренією, є достатнім для порушення статті 3 Конвенції.

«*Epure v. Romania*», п. 72

Не можна сказати, що утримання у в'язничному приміщенні суворого режиму *само по собі* порушує питання відповідно до статті 3 Конвенції, оскільки міркування щодо громадського порядку можуть змусити державу запровадити посилений тюремний режим для певних категорій затриманих.

«*Piechowicz v. Poland*», п. 161¹⁰⁶⁵;

«*Epure v. Romania*», п. 73

Тим не менш, держава має обов'язок забезпечити, щоб форма та спосіб виконання заходу не піддавали ув'язненого з психічними розладами стражданням або труднощам інтенсивності, що перевищує неминучий рівень страждань, властивий ув'язненню. Крім того, враховуючи практичні вимоги ув'язнення, здоров'я та добробут особи повинні бути належним чином забезпечені.

«*Piechowicz v. Poland*», п. 161;

«*Epure v. Romania*», п. 73

¹⁰⁶⁵ «*Piechowicz v. Poland*», application № 20071/07, judgment 17.04.2012

Зобов'язання за статтею 3 Конвенції можуть поширюватися так далеко, що зобов'язуватимуть державу переводити ув'язнених (у тому числі тих, хто психічно хворий) до спеціальних установ для отримання належного лікування.

«Epire v. Romania», n. 74

У цій справі держава не тільки не забезпечила охорону здоров'я та благополуччя заявника шляхом його розміщення у спеціальному закладі, де він міг би отримувати належне лікування та нагляд на більш послідовній основі. Навпаки, незважаючи на його складний стан та історію самоагресії, органи влади вважали за доцільне помістити заявника до умов в'язничного суворого режиму саме на основі його *агресивної поведінки*.

«Epire v. Romania», n. 76

Перебування заявника в умовах такого суворого режиму ув'язнення на значний період часу (більше 1 року і 10 місяців) не сприяло його реабілітації та не стримувало його від вчинення подальших правопорушень, що, на думку національних судів, є основною метою покарання. Головне є те, що це мало серйозні негативні психологічні та емоційні наслідки, що спричинили погіршення психічного стану заявника, як це підкреслювали медичні органи та суди.

«Epire v. Romania», n. 76

Докази з різних медичних джерел підтверджують, що у заявника було декілька серйозних захворювань, які з часом вимагали більш регулярного медичного обслуговування та нагляду.

«Epire v. Romania», n. 77

Беручи до уваги загальний стан здоров'я заявника, враховуючи вразливу та важку ситуацію, в якій заявник опинився через свою постійну втрату працездатності, що підтверджується медичними довідками, заявник відповідно до національного законодавства мав право на помічника з особистої гігієни, не порушуючи при цьому окреме питання.

«Epire v. Romania», n. 78

Однак упродовж декількох періодів, у тому числі під час переїзду між тюрмами чи тюремними лікарнями, і, незважаючи на кілька поданих ним запитів з цього приводу, заявник залишався без допомоги. Це саме по собі призводить до твердої презумпції порушення статті 3 Конвенції.

«Epire v. Romania», n. 79

Хоча з матеріалів справи видно, що в певний час заявник мав допомогу різних ув'язнених, Суд особливо стурбований якістю їх допомоги, оскільки вони не мали необхідної *кваліфікації* для надання такої допомоги такій особі як заявник з його складним станом через психічні вади.

«Epure v. Romania», n. 80

При цьому спосіб призначення особистих помічників заявника, мабуть, базувався на оцінці їх адекватної фізичної форми та на тому, чи мали вони дисциплінарні стягнення чи не, а не на тому, чи мали вони якусь медичну підготовку.

«Epure v. Romania», n. 80

У зв'язку з цим Суд посилається на медичні докази, а також на твердження заявника, які свідчать про те, що приступи у заявника були частими і могли відбуватися в будь-який час дня і ночі, і включали епізоди високої роздратованості, агресивної поведінки та повної втрати самоконтролю.

«Epure v. Romania», n. 80

Було очевидним, що заявник у будь-який момент мав ризик впасти до стану з дуже серйозними наслідками, що вимагав би *екстреної медичної допомоги*, де водночас кваліфікована медична допомога не могла бути надана. Отже, залишення заявника без спеціалізованої допомоги у таких ситуаціях повинно була викликати значну тривогу щодо заявника.

«Epure v. Romania», n. 80

За обставин, коли співробітники в'язниці *вважали*, що їх звільнили від обов'язку забезпечувати безпеку та догляд за найбільш вразливими ув'язненими, чиї співкамерники були зобов'язані надавати їм щоденну допомогу або, за необхідності, першу екстрену допомогу Суд уже встановлював порушення статті 3 Конвенції на підставі того, що така допомога не є частиною будь-якої організованої допомоги з боку держави для забезпечення того, щоб заявник утримувався в умовах, сумісних із повагою до його людської гідності. Таким чином, ця допомога не може вважатися відповідною або достатньою з огляду на фізичні вади заявника

«Semikhvostov v. Russia, n.n. 84-85¹⁰⁶⁶;

«Farbtuhs v. Latvia», n. 60;

«D.G. v. Poland», n. 147¹⁰⁶⁷;

«Epure v. Romania», n. 81

¹⁰⁶⁶ «Semikhvostov v. Russia, application № 2689/12, judgment 06.02.2014

¹⁰⁶⁷ «D.G. v. Poland», application № 45705/07, judgment 12.02.2013

Почуття неповноцінності та безсилля, що характерне для осіб, які страждають на психічні розлади, вимагає підвищеної пильності при перегляді того, чи дотримується (чи буде дотримуватися) Конвенція.

«Epire v. Romania», n. 82

Беручи до уваги, що помічники з особистої допомоги, які надавали заявникові допомогу на нерегулярній основі, явно не були навчені надавати йому будь-які заходи екстреної допомоги, допомога заявнику з боку інших ув'язнених у жодному разі не становила частину дієвої допомоги з боку держави, щоб забезпечити утримання заявника в умовах, сумісних з дотриманням його людської гідності. Тому така допомога не може вважатися придатною чи достатньою.

«Epire v. Romania», n. 83

Більше того, навіть у тих випадках, коли заявник перебував під опікою та безпосереднім наглядом навченого персоналу, а саме перебуваючи в тюремній лікарні, він встиг завдати собі серйозної шкоди, забивши цвяхи у голову. Ці випадки, розглянуті з урахуванням медичного стану заявника, *мали насторожити* органи влади достатньою мірою, щоб запровадити більш адекватну стратегію, здатну послідовно та ефективно реагувати на серйозні психічні захворювання заявника.

«Epire v. Romania», n. 84

Суд також звертає увагу на аргументи Уряду щодо відсутності у заявника установки на лікування. Однак, хоча Суд усвідомлює той факт, що заявник був *вразливою особою* через його стан здоров'я та його тримання під вартою, співпраця заявника є лише одним фактором, який слід враховувати при оцінці ефективності необхідного лікування, і що обов'язок надавати належну допомогу на основі індивідуального лікування покладається насамперед на відповідні органи.

«Epire v. Romania», n. 85

Аргумент Уряду про те, що заявник отримував допомогу, що відповідає його потребам, фактично не є точним. Навпаки, усі докази у матеріалах справи, зокрема той факт, що заявник часто перебував у ситуації заподіяння собі шкоди, навіть перебуваючи під спеціалізованим наглядом, і єдиними заходами, які неодноразово вживались на рівні в'язниці, були санкції за дисциплінарні проступки, мабуть, свідчить про неможливість правильного визна-

чення владою його медичних потреб і, відповідно, неможливість забезпечення йому комплексного терапевтичного лікування та спостереження, як вимагав його складний психічний стан.

«Epire v. Romania», п. 86

З огляду на стан здоров'я заявника та його інвалідність національні органи влади не запровадили та не забезпечили *послідовну відповідну терапевтичну стратегію*, здатну адекватно реагувати на медичні потреби заявника, щоб уникнути піддавання заявника поводженню, що суперечить статті 3 Конвенції.

«Epire v. Romania», п.п. 87-88

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Багато людей неналежним чином утримуються у великих психіатричних закладах без будь-якої надії на повернення до суспільства, що дуже шкодить їхньому благополуччю¹⁰⁶⁸.

Комітет має завдання розглядати поведження з усіма категоріями осіб, яких органи державної влади позбавили свободи. Оскільки до категорії таких осіб належать і психічно хворі, то Комітет часто відвідує психіатричні заклади різного типу¹⁰⁶⁹.

Одним із видів таких закладів, що їх відвідує Комітет, є психіатричні лікарні, де, окрім пацієнтів, що потрапили туди за власною згодою, перебувають особи, яких було поміщено туди за рішенням, яке було ухвалене в результаті процедури цивільного судочинства, для лікування психічного захворювання без їхньої (осіб) на те згоди¹⁰⁷⁰.

Комітет також відвідує відділення (спеціальні госпіталі, окремі відділення в структурі цивільних лікарень тощо), передбачені для перебування в них осіб, направлення яких до психіатричних лікувальних закладів без їхньої на те згоди було здійснене в рамках процедури кримінального розслідування¹⁰⁷¹.

Під пильною увагою Комітету перебувають також психіатричні відділення для осіб, психічне захворювання яких розвинулось за час перебування в ув'язненні. Такі відділення знаходяться в структурі пенітенціарної системи або цивільних психіатричних закладів¹⁰⁷².

¹⁰⁶⁸ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 10.

¹⁰⁶⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

¹⁰⁷⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

¹⁰⁷¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

¹⁰⁷² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 25.

Комітет уважно вивчає умови проживання та лікування пацієнтів; існування преференційності в цьому питанні може швидко призвести до ситуації, що може бути визначена як «нелюдське, або таке, що принижує, поводження». Слід поставити задачу досягти таких матеріальних умов, які позитивно впливатимуть на лікування пацієнтів і на їхній стан; психіатри називають це позитивним терапевтичним середовищем. Це важливо не лише для пацієнтів, але і для персоналу, який працює в психіатричних закладах. Окрім цього, слід забезпечити неприференційність у лікуванні пацієнтів – як у психіатричному, так і в соматичному – та у догляді за ними. З огляду на принцип однакового підходу до усіх пацієнтів при наданні медичної допомоги, медичне лікування та догляд з боку молодшого медичного персоналу за особами, яких було поміщено до психіатричних закладів без їхньої на те згоди, повинні бути подібними до лікування та догляду за пацієнтами, які дали згоду на перебування у закладі такого типу¹⁰⁷³.

Якість умов проживання та лікування пацієнтів, безумовно, значною мірою залежить від існуючих ресурсів. Комітет визнає, що в часи серйозних економічних труднощів чимсь потрібно жертвувати навіть у лікувальних установах. Однак, з огляду на факти, які були встановлені під час візитів, Комітет хоче наголосити, що основні вимоги до умов проживання мають за будь-яких обставин бути забезпечені державою особам, які перебувають на її утриманні. Ці вимоги включають в себе надання харчування, опалення та відповідного одягу, а в лікувальних закладах – і належного лікування¹⁰⁷⁴.

Комітет рекомендує вжити заходів у психіатричному відділенні Познанської в'язничної лікарні для створення індивідуальних планів лікування пацієнтів на основі більш широкого спектру терапевтичних, реабілітаційних та рекреаційних заходів. Це передбачає залучення відповідної кількості персоналу¹⁰⁷⁵.

Крім того, всім особам, які перебувають у тюремному психіатричному відділенні, слід пропонувати, якщо дозволяє стан здоров'я, щонайменше одну годину на день для прогулянок на свіжому повітрі у достатньо просторому та безпечному місці¹⁰⁷⁶.

¹⁰⁷³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 32.

¹⁰⁷⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

¹⁰⁷⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 124, P. 47.

¹⁰⁷⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 124, P. 47.

УМОВИ ПРОЖИВАННЯ ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Створення позитивного терапевтичного середовища передбачає, передовсім, забезпечення пацієнту достатнього простору для проживання, так само як і нормального освітлення, опалення та провітрювання а також підтримання закладу в належним чином відремонтованому стані, який відповідає гігієнічним нормам, що встановлені для лікарняних закладів¹⁰⁷⁷.

Особливу увагу слід приділяти обладнанню палат для пацієнтів та місць відпочинку, з тим, щоб надавати пацієнтам візуальну стимуляцію. Дуже бажано, щоб у розпорядженні пацієнтів були тумбочки біля ліжок і шафи для одягу. Пацієнтам також слід дозволити тримати при собі окремі особисті речі (фотографії, книжки тощо). Слід також підкреслити, що дуже важливо надавати у розпорядження пацієнта яесь місце для зберігання його особистих речей, що зачинятиметься на ключ; відсутність такої можливості може сприйматись пацієнтом як посягання на його особисту безпеку та незалежність¹⁰⁷⁸.

Сантехнічне обладнання повинне бути розташоване таким чином, щоб пацієнт міг бути наодинці сам із собою¹⁰⁷⁹.

Мають також бути враховані потреби пацієнтів похилого віку та/або пацієнтів-інвалідів; таким пацієнтам, наприклад, не підходять вбиральні, де немає унітазів, на яких можна сидіти¹⁰⁸⁰.

В розпорядженні медичного персоналу також повинно бути основне лікарняне обладнання, завдяки якому прикуті до ліжка

¹⁰⁷⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

¹⁰⁷⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

¹⁰⁷⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

¹⁰⁸⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

можуть отримувати таку ж медичну допомогу і догляд (включаючи також і дотримання особистої гігієни), як і інші пацієнти; відсутність такого обладнання може призвести до злиднених умов перебування¹⁰⁸¹.

Слід також відзначити, що практика, яку спостерігав Комітет в окремих психіатричних закладах, коли всі пацієнти постійно були одягнуті в піжами або нічні сорочки, не сприяє зміцненню почуття самобутньої особистості та особистої гідності; індивідуалізація одягу є однією із форм процесу лікування¹⁰⁸².

Ще одним аспектом умов проживання, якому приділяв увагу Комітет, було харчування пацієнтів. Їжа повинна бути не лише у відповідній кількості і відповідної якості, але й подаватись пацієнтам для споживання вона повинна у задовільних умовах. В закладі має бути необхідне обладнання, завдяки якому пацієнти отримуватимуть їжу належної температури. Окрім цього, пацієнти повинні мати змогу їсти в пристойних умовах¹⁰⁸³.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що надання пацієнтам можливості використовувати елементи звичайного «нелікарняного» життя – наприклад, їсти за столом, користуючись відповідним посудом та столовими приборами – є невід'ємною частиною програми психосоціальної реабілітації пацієнтів¹⁰⁸⁴.

Ще одним фактором, який не можна залишати без уваги, є зовнішній вигляд їжі¹⁰⁸⁵.

Мають також бути враховані особливі потреби щодо умов споживання їжі пацієнтами-інвалідами¹⁰⁸⁶.

Комітет висловлює свою чітку підтримку тенденції, яку він спостерігав в окремих країнах, стосовно закриття в психіатрич-

¹⁰⁸¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

¹⁰⁸² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 34.

¹⁰⁸³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

¹⁰⁸⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

¹⁰⁸⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

¹⁰⁸⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 33.

них закладах палат, що розраховані на велику кількість пацієнтів, – такі палати є зовсім несумісні з нормами сучасної психіатрії. Створення розрахованих на невеликі групи помешкань для проживання є важливим фактором для збереження/відновлення гідності пацієнта і ключовим елементом у політиці його психологічної та соціальної реабілітації. Структури подібного типу, окрім іншого, дозволяють розподіляти пацієнтів на групи в залежності від типу захворювання та виду лікування¹⁰⁸⁷.

Комітет також підтримує підхід, який недавно знайшов своє застосування. Згідно з цим підходом, пацієнтам, які цього бажають, дозволяється упродовж дня перебувати у своїй кімнаті (палаті), а не залишатись обов'язково разом з іншими пацієнтами в місцях, де всі перебувають разом¹⁰⁸⁸.

Комітет рекомендує керівництву Кишинівської психіатричної лікарні зберігати пильність і нагадувати персоналу, що будь-яка форма жорстокого поводження з пацієнтами, включаючи словесні образи, є неприйнятною і буде відповідним чином каратися¹⁰⁸⁹.

Комітет знову рекомендує владі Молдови вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб:

- поточний рівень заповнюваності палат був зменшений, щоб забезпечити пацієнтів достатнім житловим простором у палатах; офіційна місткість цих відділень повинна бути переглянута відповідним чином;
- пацієнти мали доступ до особистої шафи для зберігання речей, що замикається; крім того, палати мають бути обладнані приліжковими тумбочками відповідно до кількості пацієнтів, які перебувають у палаті;
- палати та інші приміщення були менш суворими для забезпечення більш сприятливого терапевтичного середовища; слід захочувати та підтримувати пацієнтів у персоналізації та декорванні своїх палат¹⁰⁹⁰.

¹⁰⁸⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 36.

¹⁰⁸⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 36.

¹⁰⁸⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 109, P. 47.

¹⁰⁹⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 114, P. 48.

Комітет рекомендує керівництву Кишинівської психіатричної лікарні продовжувати докладати зусиль для подальшого зменшення місткості палат для пацієнтів. Метою має бути забезпечення того, щоб у жодній палаті не перебувало більше чотирьох пацієнтів¹⁰⁹¹.

Комітет знову рекомендує владі Молдови вжити необхідних заходів для забезпечення належного рівня приватності для пацієнтів, які користуються туалетами та душами у Кишинівській психіатричній лікарні¹⁰⁹².

Комітет рекомендує, щоб: 1) всі туалети і душові кімнати в лікарні підтримувалися у належному стані ремонту та гігієни; 2) всі пацієнти мали доступ до душу щонайменше двічі на тиждень; бажано, щоб вони мали необмежений доступ до душу; 3) температура води у душових була відповідною¹⁰⁹³.

Комітет рекомендує владі Молдови забезпечити, щоб усі пацієнти Кишинівської психіатричної лікарні мали щоденний доступ до прогулянок на свіжому повітрі (за необхідності, під належним наглядом або охороною). За необхідності, в лікарні слід встановити безпечний майданчик для прогулянок на свіжому повітрі (який повинен бути достатньо просторим й обладнаним місцями для відпочинку та укриттям від негоди). Метою має бути забезпечення того, щоб усі пацієнти мали *необмежений доступ* до занять фізичними вправами на свіжому повітрі упродовж дня, якщо тільки лікувальні заходи не вимагають їх присутності в палаті¹⁰⁹⁴.

Комітет рекомендує владі Болгарії вжити необхідних заходів для покращення умов в лікарні Бяла, зокрема, щоб:

- була зменшена наповненість гуртожитків відділення для чоловіків з гострими розладами, відділення для чоловіків похилого віку та відділення для жінок з хронічними захворюваннями;
- у першочерговому порядку було зроблено капітальний ремонт у відділенні для жінок з хронічними захворюваннями та відділенні для чоловіків похилого віку;

¹⁰⁹¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 114, P. 48.

¹⁰⁹² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 116, P. 49.

¹⁰⁹³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 116, P. 49.

¹⁰⁹⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 118, P. 50.

- підтримувалися стандарти особистої гігієни;
- було покращено харчування хворих (як за якістю, так і за різноманітністю);
- відбулася заміна зламаних ліжок та пошарпаних матраців, а також щоб усі пацієнти були забезпечені повною постільною білизною, яка б змінювалася через регулярні проміжки часу та у разі забруднення;
- всі пацієнти мали необмежений доступ до душу¹⁰⁹⁵.

Стосовно лікування, умов і правових гарантій, які пропонуються пацієнтам з психічними розладами та мешканцям закладів соціального догляду, то Комітет констатує постійну нездатність влади Болгарії усунути більшість фундаментальних недоліків та виконати конкретні рекомендації, що неодноразово надавалися Комітетом упродовж багатьох років¹⁰⁹⁶.

Комітет піддає критиці відсутність дій для викорінення навмисного фізичного жорстокого поводження з мешканцями та пацієнтами з боку персоналу. Комітет також піддає критиці жахливий рівень гігієни у деяких будинках соціального догляду та плачевна нестача персоналу як у будинках соціального догляду, так і в психіатричних лікарнях, що є результатом десятиліть нехтування та відсутності підтримки з боку влади Болгарії¹⁰⁹⁷.

Пацієнти з психічними розладами в Болгарії не отримують низки сучасних психіатричних методів лікування, що саме по собі є небезпечним та шкідливим для їхнього благополуччя¹⁰⁹⁸.

¹⁰⁹⁵ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 21, P. 14.

¹⁰⁹⁶ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 16.

¹⁰⁹⁷ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 16.

¹⁰⁹⁸ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 17.

ЛІКУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Психіатричне лікування повинно базуватись на індивідуальному підході, який передбачає вироблення окремого плану лікування для кожного пацієнта. Такий план повинен містити широкий набір реабілітаційних та терапевтичних заходів, включаючи й доступ до працетерапії, групової терапії, індивідуальної психотерапії, до мистецтва, театру, музики та спорту¹⁰⁹⁹.

Пацієнти повинні мати регулярний доступ до належним чином обладнаних кімнат відпочинку і мати можливість щоденно здійснювати прогулянки на свіжому повітрі. Бажано було б також, щоб їм була запропонована можливість вчитись або займатись прийнятною для них трудовою діяльністю¹¹⁰⁰.

Комітет дуже часто зустрічався із ситуацією, коли ці основні складові ефективного лікування та психосоціальної реабілітації були в напіврозвиненому стані, або ж навіть були взагалі відсутні, і лікування, яке пропонувалось пацієнтам, було, в основному, медикаментозним. Така ситуація може бути наслідком відсутності належним чином підготовленого персоналу та відповідних інфраструктур або ж залишком філософії, в основі якої лежать контроль і нагляд за пацієнтами¹¹⁰¹.

Звичайно ж, психофармакологічне лікування часто є необхідною складовою лікування пацієнтів, які страждають психічними розладами. Мають бути запроваджені формальні процедури, які повинні забезпечити те, щоб призначені медичні препарати є справді необхідними для лікування і щоб було також забезпечене

¹⁰⁹⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 37.

¹¹⁰⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 37.

¹¹⁰¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 37.

їхнє регулярне вживання. Комітет пильно слідкує за всіма повідомленнями про зловживання медичними препаратами¹¹⁰².

Електрошокотерапія (ЕШТ) є одним із відомих засобів для лікування пацієнтів, що страждають певними психічними захворюваннями. Однак, слід ретельно стежити за тим, щоб ЕШТ обов'язково була занесена до плану лікування (амбулаторної картки), а її застосування супроводжувалось належними гарантіями безпеки¹¹⁰³.

Комітет дуже непокоять випадки, коли ЕШТ застосовується у своєму немодифікованому вигляді (тобто без анестезії та міорелаксантів); у такому вигляді метод не може вважатись прийнятним в сучасній психіатричній практиці. Окрім ризику отримати переломи, розриви або інші неблагополучні в медичному плані наслідки, сама процедура спричинює деградацію як пацієнта, так і персоналу, який її застосовує. Тому ЕШТ повинна завжди застосовуватись лише у модифікованому вигляді. ЕШТ повинна застосовуватись таким чином, щоб за цим не могли спостерігати інші пацієнти (бажано в окремо відведеному і спеціально обладнаному для такої мети приміщенні), і лише працівниками персоналу, які спеціально навчені застосувати такий спосіб лікування. Окрім того, застосування ЕШТ повинно детально фіксуватись в окремій книзі записів. Лише в такий спосіб керівництво лікувального закладу може встановити, що мало місце якесь небажане застосування цього методу, і обговорити це питання з персоналом¹¹⁰⁴.

Іншою основною вимогою є здійснення постійної перевірки стану здоров'я пацієнтів та перегляд приписаних їм медикаментів. Це, зокрема, дозволить прийняти вмотивоване рішення про можливість виписки пацієнта з лікарні, або про переведення його до іншого середовища, де існує менше обмежень¹¹⁰⁵.

Особиста і конфіденційна амбулаторна картка повинна бути доступною пацієнту. У цій амбулаторній картці повинна бути зафіксована діагностична інформація (включаючи результати

¹¹⁰² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 38.

¹¹⁰³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 39.

¹¹⁰⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 39.

¹¹⁰⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 40.

будь-якого спеціального обстеження пацієнта), а також поточні записи про стан соматичного та психічного здоров'я пацієнта та про лікування пацієнта. Пацієнт повинен мати змогу знайомитись із своєю амбулаторною карткою, якщо тільки для цього не існує протипоказань терапевтичного порядку. На прохання пацієнта, інформація, яка міститься в амбулаторній картці, повинна бути надана членам його родини або його адвокату. У випадку переведення пацієнта ця амбулаторна картка повинна бути передана лікарям закладу, до якого перевели пацієнта. У випадку виписки пацієнта з лікувального закладу, ця амбулаторна картка повинна бути – за згодою пацієнта – відіслана лікареві, лікарській практиці якого знаходиться поза межами лікувального закладу¹¹⁰⁶.

Пацієнт, в принципі, повинен мати змогу дати вільну та усвідомлену згоду на лікування¹¹⁰⁷.

Поміщення пацієнта без його на те згоди до лікувального психіатричного закладу не повинне сприйматись як дозвіл на лікування пацієнта без отримання його на те згоди. Це означає, що кожен пацієнт, який в змозі приймати рішення, незалежно від того, в який спосіб він був госпіталізований – добровільно, чи ні – повинен мати можливість відмовитись від лікування або від іншого медичного втручання. Кожен відступ від цього основного принципу повинен мати правові підстави і застосовуватись лише у виняткових випадках, які є точно і чітко визначеними¹¹⁰⁸.

Згода на лікування, звичайно ж, може бути визнана як вільна та усвідомлена лише в тому випадку, коли вона основана на повній, точній та зрозумілій інформації про стан здоров'я пацієнта та лікування, яке йому пропонується¹¹⁰⁹.

Представлення ЕШТ як «лікування сном» є прикладом скоріше неповної, аніж повної та точної інформації про лікування¹¹¹⁰.

¹¹⁰⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 40.

¹¹⁰⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

¹¹⁰⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

¹¹⁰⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

¹¹¹⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

Кожен пацієнт повинен регулярно отримувати належну інформацію про стан свого здоров'я та лікування, яке пропонується йому приписати. Належна інформація (результати тощо) повинна також бути надана пацієнту після лікування¹¹¹¹.

Комітет повторює свою рекомендацію владі Молдови вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб у Кишинівській психіатричній лікарні:

– було розроблено ряд терапевтичних варіантів для підготовки пацієнтів до самостійного життя і повернення додому; для початку, і як абсолютний мінімум, кожному пацієнту повинна бути запропонована можливість брати участь в одному організованому заході щодня, і персонал повинен мотивувати його до участі в ньому

– для всіх пацієнтів склалися індивідуальні плани лікування; слід застосовувати мультидисциплінарний підхід до лікування пацієнтів, а різні категорії клінічного персоналу повинні регулярно зустрічатися з метою обміну інформацією та обговорення потреб пацієнтів і терапевтичного прогресу¹¹¹².

¹¹¹¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 41.

¹¹¹² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 126, P. 52.

ПЕРСОНАЛ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Кадровий склад персоналу повинен бути збалансований *кількісно*, за професійною спеціалізацією (психіатри, лікарі загально-го профілю, медичні сестри, психологи, працетерапевти, соціальні працівники тощо), в плані співвідношення досвідчених фахівців і тих, хто проходить підготовку. Нестача людських ресурсів часто суттєво підриває спроби, які робляться для запровадження описаних у п. 37 заходів. Окрім цього, така нестача, незважаючи на добрі наміри і реальні зусилля персоналу, може призвести до ситуацій, які становитимуть великий ризик для пацієнтів¹¹¹³.

В окремих країнах Комітет був справді вражений тим, що у загальній масі допоміжного медичного персоналу психіатричних закладів дуже мало кваліфікованих медичних сестер, які отримали підготовку у догляді за психічно хворими, а також відсутній кваліфікований персонал для запровадження соціотерапевтичної діяльності (зокрема, трудотерапевти). Розвиток спеціалізованої фахової підготовки медичних сестер, які доглядають за психічно хворими, та приділення більшої уваги соціотерапії значно вплинуть на якість догляду за пацієнтами. Це, зокрема, зменшить концентрацію уваги лікарів на лікуванні медичними препаратами та фізичними лікувальними засобами¹¹¹⁴.

Комітет також приділяє пильну увагу ставленню до пацієнтів з боку лікарів та медичних сестер. Комітет, зокрема, намагається пересвідчитись в існуванні зацікавленості з боку лікарів у встановленні терапевтичних стосунків з їхніми пацієнтами¹¹¹⁵.

¹¹¹³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 42.

¹¹¹⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 43.

¹¹¹⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 44.

Комітет також перевіряє, щоб не були обійдені увагою важкі або невиліковно хворі пацієнти¹¹¹⁶.

Як і для інших медичних служб, є важливо, щоб різні категорії працівників, які працюють в одному психіатричному відділенні, регулярно збирались разом і створили команду під керівництвом старшого лікаря. Це дозволить визначати проблеми, які виникають щодня, обговорювати їх та використовувати отримані поради. У разі відсутності такої можливості серед працівників персоналу можуть виникнути почуття розчарування та образи¹¹¹⁷.

Необхідним також є зовнішнє стимулювання. Завдяки йому можна уникнути самоізоляції персоналу психіатричного закладу. Тому є надзвичайно бажаним, щоб такому персоналу було запропоновано проходити курси підготовки, перепідготовки або стажування в інших закладах. Також слід заохочувати присутність у психіатричних закладах незалежних осіб (наприклад, студентів або дослідників) та зовнішніх структур¹¹¹⁸.

Влада Молдови має продовжувати докладати зусиль для стабілізації кадрової ситуації у Кишинівській психіатричній лікарні. Зокрема, слід вжити заходів для: 1) заповнення вакантних посад лікарів-психіатрів, медсестер та санітарів у пріоритетному порядку (існуюча кількість посад медсестер та санітарів повинна бути збільшена); 2) залучення до роботи персоналу, кваліфікованого для проведення психосоціальних реабілітаційних заходів, зокрема соціальних працівників та ерготерапевтів (цю категорію персоналу слід інтегрувати разом із психологами та медичним персоналом у мультидисциплінарні команди, які надають лікування та догляд пацієнтам)¹¹¹⁹.

Комітет повторює свою рекомендацію про те, щоб:

– тюремний персонал, який працює у відділенні судово-психіатричної експертизи Центру СМЕ, проходив відповідну підготовку для роботи з психічно хворими перед початком виконання

¹¹¹⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 44.

¹¹¹⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 45.

¹¹¹⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 46.

¹¹¹⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 130, P. 54.

своїх обов'язків та підвищення кваліфікації без відриву від виробництва;

– ця категорія персоналу відвідувала палати лише на прохання й на доручення медичного персоналу;

– моніторинг системи відеоспостереження експертної палати покладался виключно на медичний персонал¹¹²⁰.

Комітет закликає владу Болгарії діяти *на випередження*, щоб запобігати подальшому жорстокому поводженню персоналу з пацієнтами, а також забезпечити, щоб керівництво психіатричних лікарень виявляло постійну пильність та нагадувало персоналу через регулярні й часті проміжки часу, що будь-які форма жорстокого поводження з пацієнтами – словесна чи фізична – є *абсолютно неприйнятною* та каратиметься відповідним чином¹¹²¹.

Необхідно створити атмосферу, в якій прийнято вважати, що є *правильним* повідомляти керівникам про жорстоке поводження через відповідні канали. Це передбачає наявність чіткої лінії звітності, а також запровадження механізмів захисту викривачів¹¹²².

¹¹²⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 132, P. 54.

¹¹²¹ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 18, P. 12.

¹¹²² Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 18, P. 12.

ЗАСОБИ СТРИМУВАННЯ У ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРНЯХ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

У кожному психіатричному закладі виникають випадки, коли необхідно вгамувати пацієнта в збудженому або агресивному стані. Це є областю, якій Комітет приділяє особливу увагу з огляду на можливі зловживання силою, що може призвести до жорстокого поводження¹¹²³.

Гамування пацієнта із застосуванням фізичної сили повинно стати об'єктом чітко визначеної політики. Ця політика повинна без жодних застережень визначити, що перші спроби гамування пацієнта в збудженому або агресивному стані повинні, наскільки це видається можливим, бути здійснені іншими способами, а не застосуванням фізичної сили (наприклад, вербальним способом), а коли гамування за допомогою фізичної сили є необхідним, воно має бути обмеженим гамуванням з використанням ручних способів (без застосування інших знарядь)¹¹²⁴.

Персонал в психіатричних закладах повинен проходити підготовку з питань техніки встановлення контролю за пацієнтами в збудженому або агресивному стані як без застосування фізичної сили, так і з використанням ручних способів. Оволодіння такими навичками надасть можливість персоналу знаходити найоптимальніше рішення у складних ситуаціях, і, тим самим, зменшить ризик нанесення шкоди пацієнтам та персоналу¹¹²⁵.

Засоби для гамування з використанням фізичної сили (ремені, гамівні сорочки тощо) повинні застосовуватись дуже рідко. Лікар обов'язково повинен віддати наказ про застосування таких гамівних засобів, або ж, в іншому випадку, бути негайно поінформованим про таке застосування і дати на це свою згоду. Якщо вже

¹¹²³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 47.

¹¹²⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 47.

¹¹²⁵ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 47.

трапився винятковий випадок застосування гамівних засобів, пацієнта слід при першій же можливості звільнити від них. Такі засоби ніколи не повинні застосовуватись (або застосування їх продовжуватись) у якості покарання¹¹²⁶.

Комітет інколи зустрічався із випадками, коли гамівні засоби застосовувались до психічно хворих упродовж кількох днів. Такий стан справ не може жодним чином бути виправданий з терапевтичної точки зору і, на думку Комітету, є близький до жорстокого поводження¹¹²⁷.

У зв'язку з цим слід також згадати про ізолювання (мається на увазі тримання в окремії замкнутій кімнаті) буйних або, інакше кажучи, «некерованих» пацієнтів. Така процедура вже давно відома в психіатрії. У сучасній психіатричній практиці існує чітка тенденція – не ізолювати пацієнтів, і Комітет із задоволенням відзначає, що така практика вже не застосовується у багатьох країнах. Там, де практика ізолювання ще зберігається, вона повинна бути детально розробленою і давати чіткі відповіді на такі питання: типи випадків, коли може застосовуватись ізолювання; мета, якої намагаються досягти; тривалість ізолювання та необхідність частого перегляду рішення про ізолювання; існування відповідних контактів з людьми; обов'язок персоналу виявляти посилену увагу¹¹²⁸.

Ізолювання не повинно ніколи застосовуватись в якості покарання¹¹²⁹.

На думку Комітету, психічно хворим ув'язненим має бути забезпечено *належний людський контакт*, і вони не повинні утримуватись в умовах, подібних до одиночного ув'язнення¹¹³⁰.

Кожний випадок застосування фізичного гамування пацієнта (використання ручних способів, засобів для гамування з використанням фізичної сили, ізолювання) повинен бути зафіксований в окремому журналі, який буде передбачений саме для цього (а та-

¹¹²⁶ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 48.

¹¹²⁷ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 48.

¹¹²⁸ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 49.

¹¹²⁹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 49.

¹¹³⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 83, P. 39.

кож в амбулаторній картці пацієнта). Має бути занотований точний час початку і закінчення застосування засобу, обставини цього випадку, мотиви застосування засобу, прізвище лікаря, який видав наказ або схвалив застосування засобу та, якщо це мало місце, опис поранень, які були завдані пацієнтам або працівникам персоналу. Це справить значний вплив на розв'язання подібних інцидентів і дасть можливість спостерігати їхню кількість і частоту¹¹³¹.

Комітет повторює свою рекомендацію владі Молдови забезпечити, щоб:

- пацієнти не піддавалися фізичному стримуванню за присутності інших пацієнтів (за винятком випадків, коли пацієнт прямо висловлює бажання залишитися за присутності певного іншого пацієнта);

- кожен пацієнт, до якого застосовуються засоби фізичного стримування, перебував під постійним наглядом (у приміщенні повинен постійно перебувати кваліфікований працівник для підтримання *терапевтичного альянсу* з пацієнтом та надання йому допомоги);

- після зняття засобів стримування проводиться дебрифінг пацієнта з метою роз'яснення причин стримування, зменшення психологічної травми від пережитого та відновлення стосунків між лікарем та пацієнтом. Це також надає можливість пацієнту разом з персоналом знайти *альтернативні засоби* для збереження контролю над собою, тим самим, можливо, запобігаючи майбутнім спалахам насильства та подальшим обмеженням свободи¹¹³².

Комітет рекомендує, щоб у разі необхідності стримування пацієнта використовувалися *спеціальні* ремені безпеки, наявні в закладі, а не інші підручні засоби¹¹³³.

Спецзасоби мають використовуватися як *крайній захід* для запобігання безпосередній небезпеці для відповідного пацієнта або інших осіб. Збільшення кадрових ресурсів має сприяти цим зусиллям¹¹³⁴.

¹¹³¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 50.

¹¹³² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 132, P. 54.

¹¹³³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 132, P. 54.

¹¹³⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 132, P. 54.

Комітет рекомендує владі Молдови негайно припинити використання *металевих наручників* для стримування збуджених пацієнтів у відділенні судово-психіатричної експертизи Центру судової медицини. У разі необхідності стримування пацієнта, слід використовувати лише засоби, призначені для обмеження шкідливого впливу (бажано, м'які полотняні ремені), з метою мінімізації ризику отримання пацієнтом травм та/або болю¹¹³⁵.

Кожна психіатрична установа повинна мати всеосяжну, ретельно розроблену *політику щодо заходів стримування*. Залучення та підтримка як персоналу, так і керівництва у розробці цієї політики є дуже важливими. Така *політика* повинна чітко визначати, які засоби стримування можуть бути застосовані, за яких обставин вони можуть бути застосовані, практичні способи їх застосування, необхідний нагляд та дії, що мають бути здійснені, а також дії, які необхідно вжити після завершення застосування заходу¹¹³⁶.

Настанови щодо застосування засобів стримування повинні включати наступні моменти:

1. Будь-яке застосування засобів стримування завжди повинно бути або чітко визначено лікарем, або негайно доведено до відома лікаря з метою отримання його/її схвалення.

2. Належне застосування засобів фізичного стримування вимагає значних ресурсів персоналу. Наприклад, коли кінцівки пацієнта утримуються ременями або поясами, повинен постійно бути присутнім навчений співробітник, щоб підтримувати *терапевтичний альянс* та надавати допомогу. Така допомога може включати супровід пацієнта до туалету або допомогу в питті/споживанні їжі. Відеоспостереження не може замінити таку постійну присутність персоналу.

3. Замикання вразливого пацієнта з психічним розладом наодинці в кімнаті повинно застосовуватися дуже обережно та бути лише *крайнім заходом* та на якомога коротший період; до ізоляції не слід вдаватися через відсутність альтернативних стратегій, персоналу та режимного забезпечення.

4. *Кожен* випадок застосування до пацієнта засобів стримування – фізичних або медикаментозних – повинен реєструватися у *спеціальному реєстрі*, створеному для цієї мети (на додаток до особової справи пацієнта). Запис повинен включати час початку та

¹¹³⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 137, P. 56.

¹¹³⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 135, P. 50.

закінчення застосування заходу, обставини справи, причини застосування заходу, прізвище лікаря, який його призначив (схвалив), а також опис будь-яких ушкоджень, отриманих особою або персоналом. Це значно полегшить як управління такими інцидентами, так і нагляд за масштабами їх виникнення¹¹³⁷.

Комітет закликає владу Болгарії створити механізм для забезпечення наступного:

- пацієнти обмежуються лише як *крайній захід*, щоб запобігти неминучому завданню шкоди собі або іншим, і обмежувальні засоби застосовуються завжди *упродовж найкоротшого часу* (звичай хвилин, а не годин). Коли надзвичайна ситуація, що призвела до застосування обмежень, припиняється, пацієнт *негайно* звільняється;

- якщо визнається за необхідне стримувати добровільного пацієнта, а пацієнт не погоджується, правовий статус пацієнта переглядається;

- засоби стримування *ніколи* не використовуються як покарання, для зручності, через нестачу персоналу або замість належного догляду або лікування;

- будь-яке застосування засобів стримування завжди признається лікарем після *індивідуальної оцінки* або негайно доводиться до відома лікаря з метою отримання *схвалення лікаря*. Для цього лікар повинен якнайшвидше оглянути пацієнта. Загальний дозвіл на застосування засобів стримування *не допускається*;

- пацієнти *ніколи* не залучаються до стримування інших пацієнтів;

- пацієнти не піддаються фізичному стримуванню на очах інших пацієнтів (якщо пацієнт явно не висловлює бажання залишитися поруч з певним пацієнтом); відвідування іншими пацієнтами має відбуватися лише за чіткої згоди пацієнта, якого стримують;

- кожен пацієнт, який піддається фізичному стримуванню або ізоляції, піддається постійному нагляду. У разі застосування фізичного стримування кваліфікований персонал повинен постійно перебувати в палаті, щоб підтримувати терапевтичний союз з пацієнтом і надавати допомогу пацієнту. Якщо пацієнти утримуються ізольовано, персонал може перебувати поза кімнатою пацієнта (або в сусідній кімнаті зі сполучним вікном), за умови, що пацієнт може повністю бачити співробітника, а останній може постійно спостерігати та чути пацієнта. Відеоспостереження не може замінити постійну присутність персоналу;

¹¹³⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 135, P. 50.

– після припинення застосування засобів стримування проводиться *опитування пацієнта*, щоб пояснити пацієнту, для чого його було піддано стримуванню, і дати пацієнту можливість пояснити свої емоції перед застосуванням стримування, які можуть покращити розуміння пацієнтом та персоналом своєї поведінки;

– створюється *спеціальний центральний реєстр* для обліку всіх випадків застосування засобів стримування, щоб керівництво могло контролювати їх використання (на додаток до записів, що містяться в особистій медичній карті пацієнта). Записи в реєстрі повинні містити: 1) точно зафіксований час початку та закінчення заходу; 2) обставини справи; 3) причини застосування заходу; 4) ім'я лікаря, який призначив (погодив) його; 5) звіт лікаря про будь-які травми, отримані пацієнтами або персоналом. Пацієнти повинні мати право додавати коментарі до реєстру та повинні бути проінформовані про це право; на їхнє прохання вони повинні отримати копію повного запису¹¹³⁸.

Пацієнтам слід надавати відповідну вичерпну інформацію про політику стримувань у закладі¹¹³⁹.

Про частоту та тривалість випадків стримування слід регулярно повідомляти наглядовий орган та/або призначений зовнішній орган моніторингу. Це сприятиме національному огляду існуючих практик стримування з метою впровадження стратегії обмеження частоти та тривалості використання засобів стримування¹¹⁴⁰.

Якщо необхідно вдатися до медикаментозного стримування, до них повинні застосовуватися такі ж гарантії, як і до фізичних засобів стримування¹¹⁴¹.

¹¹³⁸ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 41, P. 23.

¹¹³⁹ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 41, P. 23.

¹¹⁴⁰ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 41, P. 23.

¹¹⁴¹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 135, P. 50.

ГАРАНТІЇ ПРИ ПОМІЩЕННІ ПАЦІЄНТА ДО ЗАКЛАДУ БЕЗ ЗГОДИ ПАЦІЄНТА (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Вразливість душевнохворих осіб вимагає *посиленої уваги* до них, з тим, щоб запобігти будь-яким вчинкам або уникнути якогось недогляду, які можуть негативно вплинути на стан хворого. Тому поміщення пацієнта без його на те згоди до психіатричного закладу завжди повинно супроводжуватись належними гарантіями¹¹⁴².

Однією із найважливіших гарантій є *вільна та усвідомлена згода на лікування*¹¹⁴³.

Особам, які госпіталізуються до психіатричного закладу, надавалася повна, чітка та точна інформація як в усній, так і в письмовій формі, в тому числі про їхнє право дати або не дати *згоду на госпіталізацію*, а також про можливість згодом відкликати згоду¹¹⁴⁴.

Процедура поміщення пацієнта без його згоди до психіатричного закладу повинна гарантувати незалежність та неупередженість тих, хто приймає рішення, та об'єктивну медичну експертизу¹¹⁴⁵.

Щодо всіх пацієнтів, які не бажають (або, враховуючи їх психічний стан, не можуть) дати дійсну згоду на госпіталізацію, має бути проведена оцінка необхідності застосування процедури примусової госпіталізації¹¹⁴⁶.

¹¹⁴² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 51.

¹¹⁴³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 51.

¹¹⁴⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 142, P. 58.

¹¹⁴⁵ Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

¹¹⁴⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 142, P. 58.

Звертаючись більш детально до питання про процедуру примусового поміщення до закладів цивільного типу, слід зазначити, що в деяких країнах таке рішення ухвалюється судовим органом (або ж такий орган в найкоротший час дає свою згоду на таке поміщення)¹¹⁴⁷.

Однак обов'язкова участь судового органу у прийнятті рішення про поміщення не передбачена у всіх країнах. Рекомендація №R(83)2 про правовий захист осіб із психічними захворюваннями, яких без їхньої на те згоди поміщують до лікувальних закладів, робить можливими два підходи у вирішенні цього питання (однак передбачає спеціальні гарантії у випадках, коли рішення про поміщення має прийняти несудовий орган). Парламентська асамблея, разом з тим, знову звернулася до цієї проблеми у своїй Рекомендації 1235 (1994) щодо психіатрії та прав людини, вимагаючи, щоб рішення про поміщення до лікувального закладу без згоди на те пацієнта міг приймати лише суддя¹¹⁴⁸.

У кожному випадку особа, яку за рішенням несудового органу було поміщено до психіатричного закладу без її на те згоди, повинна мати право звернутись до суду з тим, щоб в найкоротший строк було розглянуте питання про законність позбавлення свободи цієї особи¹¹⁴⁹.

Якщо визнається необхідним надання стаціонарної допомоги добровільно госпіталізованому пацієнту, який бажає залишити лікарню, слід повною мірою застосовувати передбачену законом *цивільно-правову процедуру примусової госпіталізації*. Така ж процедура повинна повністю застосовуватися до всіх недієздатних пацієнтів, незалежно від того, чи мають вони опікуна, чи ні, з поведінки яких очевидно, що вони виступають проти їх поміщення та/або перебування в стаціонарі¹¹⁵⁰.

У розпорядження пацієнта або його родини під час поміщення до закладу повинна бути надана брошура, в якій буде інформація про функціонування закладу та права пацієнтів. Пацієнти, які не в

¹¹⁴⁷ Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

¹¹⁴⁸ Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

¹¹⁴⁹ Поміщення особи до лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 52.

¹¹⁵⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 142, P. 58.

зможі самостійно осягнути зміст цієї брошури, повинні мати змогу отримати належну допомогу¹¹⁵¹.

Як і в будь-якому іншому місці несвободи, в психіатричних закладах повинна існувати *ефективна процедура подання скарг*, що є основною гарантією проти жорстокого поводження. Мають існувати спеціальні положення, що дозволить пацієнтам звертатись із скаргами до конкретного органу та надсилати в конфіденційному порядку інформацію до відповідних органів влади поза межами лікувального закладу¹¹⁵².

Підтримування контактів із зовнішнім світом є важливим не лише для запобігання жорстокому поводженню але й з терапевтичної точки зору. Пацієнти повинні мати змогу посылати та отримувати листи, користуватися телефоном і зустрічатися із членами своєї сім'ї та друзями. Має бути забезпечений також конфіденційний доступ до адвоката¹¹⁵³.

Психіатричні заклади регулярно мають відвідувати *представники незалежних структур* (це може бути, наприклад, суддя або наглядова комісія), які уповноважені здійснювати нагляд за лікуванням і доглядом пацієнтів. Такий орган повинен бути наділений повноваженнями вести приватні бесіди з пацієнтами, отримувати безпосередньо від пацієнтів скарги та, в разі необхідності, робити необхідні рекомендації¹¹⁵⁴.

Комітет рекомендує владі Кіпру вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб:

- усі пацієнти, госпіталізовані у примусовому порядку, мали фактичне право бути особисто заслуханими судом під час процедури примусового розміщення в лікарні (у цьому відношенні слід розглянути можливість судового розгляду в лікарні);
- всі малозабезпечені пацієнти або їхні особисті представники користувалися безоплатною правничою допомогою;
- гарантувалися незалежність та неупередженість особистого представника;

¹¹⁵¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 53.

¹¹⁵² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 53.

¹¹⁵³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 54.

¹¹⁵⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 55.

– усі пацієнти отримували копію будь-якого судового рішення про примусове поміщення до психіатричної лікарні та інформувалися в усній та письмовій формі про мотиви рішення та способи/строки подання апеляції¹¹⁵⁵.

Комітет рекомендує владі Кіпру вжити заходів (у тому числі законодавчого характеру) для чіткого розмежування між процедурою *примусового поміщення* до психіатричного закладу та процедурою *примусового психіатричного лікування*, щоб дозволити пацієнтам окремо оскаржувати рішення про примусове лікування¹¹⁵⁶.

¹¹⁵⁵ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 132, P. 65.

¹¹⁵⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 134, P. 66.

ЗГОДА НА ГОСПІТАЛІЗАЦІЮ

Комітет рекомендує забезпечити надання особам, які госпіталізовані до психіатричних закладів, повної, чіткої й точної інформації, у тому числі щодо їхнього *права* погоджуватися чи не погоджуватися на госпіталізацію, а також щодо можливості у подальшому *відкликати свою згоду*¹¹⁵⁷.

Пацієнти, які вважаються добровільними та дієздатними, повинні бути поінформовані про своє *право залишити заклад у будь-який час*, у тому числі невідкладно залишити заклад, якщо вони бажають виписатися самі¹¹⁵⁸.

У разі визнання за необхідне надання стаціонарної допомоги пацієнту, який добровільно бажає залишити стаціонар, у *повному обсязі* має бути застосований передбачений законом порядок *примусової цивільної госпіталізації*¹¹⁵⁹.

¹¹⁵⁷ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 51, P. 28.

¹¹⁵⁸ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 51, P. 28.

¹¹⁵⁹ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 51, P. 28.

ВИПИСКА ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЛІКАРЕНЬ

Пацієнт, якого було поміщено без його на те згоди до психіатричного закладу, повинен бути звільнений, як тільки його психічне здоров'я дозволить це зробити. Тому необхідність перебування у закладі повинна регулярно переглядатись через встановлені проміжки часу¹¹⁶⁰.

Якщо було прийнято рішення про поміщення пацієнта без його на те згоди на визначений строк, який може бути змінений у світлі даних про психічний стан пацієнта, то така зміна може відбутись навіть упродовж встановленого терміну перебування у закладі¹¹⁶¹.

Однак, може прийматись рішення про поміщення пацієнта без його на те згоди і без визначення строку перебування у закладі. Наприклад, в рамках проведення кримінального розслідування може мати місце поміщення до психіатричних закладів осіб, що їх вважають небезпечними. Якщо тривалість перебування у психіатричному закладі не є визначеною, то автоматично це передбачає необхідність перегляду через регулярні проміжки часу рішення про необхідність перебування у такому закладі¹¹⁶².

Окрім цього, пацієнт повинен сам мати можливість робити звернення через раціональні проміжки часу з тим, щоб питання про необхідність його перебування у закладі було розглянуте судовим органом¹¹⁶³.

Існують випадки, коли вже немає потреби тримати пацієнта без його на те згоди у психіатричному закладі, однак такий пацієнт все ще потребує лікування та додаткових засобів безпеки під час перебування поза межами лікувального закладу. У зв'язку з

¹¹⁶⁰ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

¹¹⁶¹ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

¹¹⁶² Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

¹¹⁶³ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(98)12-part, 1998. П. 56.

цим Комітет визнав, що в окремих країнах пацієнти, психічний стан яких вже дозволяє їм залишити психіатричний заклад, все ж продовжують там залишатись через відсутність належного догляду або умов в місцях свого проживання. Особи, які продовжують перебувати у закладі, будучи тим самим позбавлені свободи через відсутність належних умов в місцях свого проживання, можуть легко оскаржити такий стан справ¹¹⁶⁴.

Комітет хотів би отримати інформацію про те, які кроки вживаються для того, щоб пацієнти, які більше не потребують лікування у психіатричній лікарні, отримували відповідну допомогу та підтримку в громаді¹¹⁶⁵.

¹¹⁶⁴ Поміщення особи до психіатричного лікувального закладу без її на те згоди. 8-а Загальна доповідь, CPT/Inf(98)12-part, 1998. П. 57.

¹¹⁶⁵ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 10 to 21 August 2020, Para 46, P. 26.

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПСИХІЧНОХВОРИХ ОСІБ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Взяття під варту людини, яка має захворювання, може порушувати питання, передбачені статтею 3 Конвенції, і що відсутність належної медичної допомоги може становити поводження, яке суперечить цьому положенню. Оцінка того, чи конкретні умови ув'язнення є несумісними зі стандартами статті 3 Конвенції, у випадку психічно хворих осіб повинна враховувати їхню вразливість та – в деяких випадках – їхню нездатність скаржитися послідовно чи взагалі про те, як на них впливає якесь конкретне поводження.

«*Sławomir Musiał v. Poland*», n. 87¹¹⁶⁶;

«*Kucheruk v. Ukraine*», n. 148;

«*Sarban v. Moldova*», n. 90;

«*Aerts v. Belgium*», n. 66¹¹⁶⁷

Зобов'язання за статтею 3 Конвенції можуть сягати такої міри, що покладатимуть на державу зобов'язання переводити психічно хворих ув'язнених до спеціальних установ для отримання належного лікування.

«*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 105¹¹⁶⁸;

«*Raffray Taddei v. France*», n. 63¹¹⁶⁹

Суд уже розглядав справи щодо можливості тримання людей із серйозними психологічними розладами або психічними захворюваннями в умовах ув'язнення. Найважливішим питанням у цих справах було те, наскільки в'язничне середовище непридатне для осіб, які страждають на розлади психіки.

«*Mouisel v. France*», n. 42¹¹⁷⁰;

«*Rivière v. France*», n. 64¹¹⁷¹;

«*G. v. France*», n. 39

¹¹⁶⁶ «*Sławomir Musiał v. Poland*», application № 28300/06, judgment 20.01.2009

¹¹⁶⁷ «*Aerts v. Belgium*», application № 25357/94, judgment 30.08.1998

¹¹⁶⁸ «*Murray v. the Netherlands*» [GC], application № 10511/10, judgment 26.04.2016

¹¹⁶⁹ «*Raffray Taddei v. France*», application № 36435/07, judgment 21.12.2010

¹¹⁷⁰ «*Mouisel v. France*», application № 67263/01, judgment 14.11.2002

¹¹⁷¹ «*Rivière v. France*», application № 33834/03, judgment 11.07.2006

При оцінці того, чи є конкретні умови тримання під вартою психічнохворих осіб несумісними з вимогами статті 3 Конвенції, необхідно брати до уваги їх вразливість та рівень їх недієздатності, а в деяких випадках також і рівень впливу лікування на них.

- «*Dybeku v. Albania*», n. 41¹¹⁷²;
 «*Rooman v. Belgium [GC]*», n. 145¹¹⁷³;
 «*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 106;
 «*Herczegfalvy v. Austria*», n. 82¹¹⁷⁴;
 «*Aerts v. Belgium*», n. 66¹¹⁷⁵

Суд не знайшов порушення зазначеного вище положення щодо тримання особи упродовж 3 років в установі загального призначення, де заявник оглядався психіатром раз на місяць, де умови тримання відповідали його стану, які не спряли погіршенню стану заявника або випадкам самогубства.

- «*Kudla v. Poland*» [GC], n.n. 95-99;
 «*Kosenko v. Russia*», n. 38¹¹⁷⁶

Навпаки, ув'язнення на декілька років в установі, яка за висновками медичних працівників була непридатна для його тримання з огляду на стан заявника, який, що важливо, страждав він переповнення установи, становило порушення статті 3 Конвенції.

- «*Claes v. Belgium*», n. 100¹¹⁷⁷;
 «*Kosenko v. Russia*», n. 38

Так само, кумулятивний ефект неналежного медичного піклування та поганих умов ув'язнення упродовж 3,5 років, що могло бути пов'язаним зі спробою суїциду, становило нелюдське та таке, що принижує гідність поведження на порушення статті 3 Конвенції.

- «*Stawomir Musiał v. Poland*» n. 97¹¹⁷⁸;
 «*Rivière v. France*», n. 76;
 «*G. v. France*», n.n. 41-46¹¹⁷⁹;
 «*Kosenko v. Russia*», n. 38

¹¹⁷² «*Dybeku v. Albania*», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

¹¹⁷³ «*Rooman v. Belgium [GC]*», application № 18052/11, judgment 31.01.2019

¹¹⁷⁴ «*Herczegfalvy v. Austria*», application № 10533/83, judgment 24.09.1992

¹¹⁷⁵ «*Aerts v. Belgium*», application № 61/1997/845/1051, judgment 30.07.1998

¹¹⁷⁶ «*Kosenko v. Russia*», applications №№ 15669/13, 76140/13, judgment 17.03.2020

¹¹⁷⁷ «*Claes v. Belgium*», application № 43418/09, judgment 10.01.2013

¹¹⁷⁸ «*Stawomir Musiał v. Poland*», application № 28300/06, judgment 20.01.2009

¹¹⁷⁹ «*G. v. France*», application № 27244/09, judgment 23.02.2012

Утримання заявника упродовж 6 місяців в установі загального режиму без психіатричної допомоги в очікуванні переведення заявника до медичної установи високого рівня безпеки з інтенсивним наглядом не порушувало статтю 3 Конвенції, оскільки це не призвело до суттєвого порушення здоров'я та спроби суїциду.

«Kosenko v. Russia», n. 39;

«Vasenin v. Russia», n. 100¹¹⁸⁰

Почуття неповноцінності й безсилля, яке є типовим для особи, що страждає на психічні розлади, вимагає *підвищеної уваги* в контексті питання щодо дотримання вимог Конвенції.

«Halilović v. Bosnia and Herzegovina», n. 18¹¹⁸¹;

«G. v. France», n. 39

До ув'язнених, які страждають на серйозні психічні розлади і схильні до самогубства, мають вживатися спеціальні заходи, які були б пристосовані до їх стану для забезпечення людського ставлення до них. Суворі санкції, пов'язані з обмеженням контактів з родичами і близькими, покарання, покладені на таких осіб, не відповідають стандарту поведінки з психічнохворими особами, а отже, є нелюдськими та такими, що принижують людську гідність.

«Renolde v. France», n.n. 85-110

За виняткових обставин особа із серйозним психічним захворюванням повинна бути доставлена до лікарняного закладу.

«G. v. France», n. 40

Що стосується обсягу наданого лікування, то, на думку Суду, рівень медичної допомоги, необхідний для категорії ув'язнених, повинен виходити за межі базового медичного догляду. Простого доступу до допомоги лікарів, консультацій і надання ліків може бути недостатньо для того, щоб лікування вважалося ефективним і, отже, задовільним відповідно до статті 5 Конвенції. Однак функція Суду полягає не в аналізі змісту лікування, яке пропонується і здійснюється. Важливим є те, що Суд може перевірити, чи була реалізована індивідуальна програма лікування з урахуванням конкретних даних про психічне здоров'я ув'язненого з метою його або її підготовки до можливої *майбутньої реінтеграції до суспільства*. У даній сфері Суд надає органам державної влади певну сво-

¹¹⁸⁰ «Vasenin v. Russia», application № 48023/06, judgment 21.06.2016

¹¹⁸¹ «Halilović v. Bosnia and Herzegovina», application № 23968/05, judgment 24.11.2009

боду дій у відношенні як форми, так і змісту медичної допомоги або даної програми лікування.

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 209

Оцінка того, чи є конкретний заклад «відповідним», повинна включати вивчення конкретних умов утримання, що переважають у ньому, і особливо лікування, яке надається особам, які страждають на психологічні розлади.

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 210

Цілком можливо, що установа, яка *a priori* є невідповідною, наприклад, структурний підрозділ в'язниці, може, тим не менш, вважатися задовільною, якщо вона надає належний догляд. Навпаки, може бути, що спеціалізований психіатричний заклад, який за визначенням повинен бути відповідним, може виявитись неспроможним забезпечити необхідне лікування.

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 210

Належне та індивідуальне лікування є важливою частиною поняття «відповідна установа».

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 210

Позбавлення волі, передбачене пунктом 1(е) статті 5 Конвенції, виконує подвійну функцію: з одного боку, *функцію соціального захисту*, а з іншого – *терапевтичну функцію*, яка пов'язана з зацікавленістю людини зі здоровим розумом в отриманні відповідної та індивідуальної форми терапії або курсу лікування. Необхідність забезпечення першої функції *a priori* не повинна виправдовувати відсутність заходів, спрямованих на виконання другої.

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 210

Звідси випливає, що рішення про відмову в припиненні примусової госпіталізації особи може стати несумісним з *первинною метою превентивного утримання* під вартою, яка виражена в обвинувальному вирокі, якщо відповідна особа утримується під вартою внаслідок ризику повторного вчинення злочину, але при цьому їй не надано належних заходів, зокрема, лікування, необхідного для демонстрації того, що така особа більш не являє небезпеки.

«*Rooman v. Belgium*» [GC], n. 210

Суд не має підстав зробити висновок, що поміщення заявника до установи із загальним режимом було несумісним із станом його здоров'я, враховуючи наданий медичний нагляд й лікування, не-

тривалий період перебування у такій установі та відсутність негативних наслідків ув'язнення. Заявник не подавав скарг з приводу умов його тримання та лікування в установі ІЗ-77/2 або з приводу умов лікування в психіатричній установі, де він пройшов успішне лікування після закриття кримінального провадження проти нього, що призвело до його звільнення з психіатричної установи.

«Kosenko v. Russia», n. 41

СПЕЦИФІКА ПОВОДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ВИДУ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ

Хронічна депресія.

«*Kudła v. Poland*» [GC]¹¹⁸²

Психічні розлади у поєднанні з суїцидальними тенденціями.

«*Rivière v. France*»¹¹⁸³;

«*Jeanty v. Belgium*», n.n. 101-114¹¹⁸⁴

Посттравматичний стрес.

«*Novak v. Croatia*»¹¹⁸⁵

Хронічна параноїдальна шизофренія.

«*Dybeku v. Albania*»¹¹⁸⁶

Гострий психотичний розлад.

«*Renolde v. France*»¹¹⁸⁷

Неврологічні розлади різної природи.

«*Kaprykowski v. Poland*»¹¹⁸⁸

Синдром Мюнхаузена.

«*Raffray Taddei v. France*»¹¹⁸⁹

Психічні розлади, пов'язані зі статевою сферою.

«*Claes v. Belgium*»¹¹⁹⁰

¹¹⁸² «*Kudła v. Poland*» [GC], application № 30210/96, judgment 26.10.2020

¹¹⁸³ «*Rivière v. France*», application № 33834/03, judgment 11.07.2006

¹¹⁸⁴ «*Jeanty v. Belgium*», application № 82284/17, judgment 31.03.2020

¹¹⁸⁵ «*Novak v. Croatia*», application № 8883/04, judgment 14.06.2007

¹¹⁸⁶ «*Dybeku v. Albania*», application № 41153/06, judgment 18.12.2007

¹¹⁸⁷ «*Renolde v. France*», application № 5608/05, judgment 16.10.2008

¹¹⁸⁸ «*Kaprykowski v. Poland*», application № 23052/05, judgment 03.02.2009

¹¹⁸⁹ «*Raffray Taddei v. France*», application № 36435/07, judgment 21.12.2010

¹¹⁹⁰ «*Claes v. Belgium*», application № 43418/09, judgment 10.04.2013

ПОВОДЖЕННЯ З НАРКОЗАЛЕЖНИМИ УВ'ЯЗНЕНИМИ

Невжиття заходів для усунення симптомів абстиненції героїну на фоні явних ознак схуднення та зневоднення ув'язненого становить порушення статті 3 Конвенції.

«*McGlinchey and Others v. the UK*», п.п. 52-58¹¹⁹¹;

«*Wenner v. Germany*», п. 80¹¹⁹²

Тюремний медичний персонал Кишинівської в'язниці у був залучений до відбору зразків сечі та їх тестування для *дисциплінарних цілей*. Комітет повинен ще раз підкреслити, що це, по суті, *немедичне завдання* може вплинути на терапевтичні відносини між медичним персоналом та пацієнтами¹¹⁹³.

Тюремний медичний персонал *не повинен* залучатися до збору та дослідження зразків сечі для цілей дисциплінарних проваджень¹¹⁹⁴.

¹¹⁹¹ «*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*», application № 50390/99, judgment 29.04.2003

¹¹⁹² «*Wenner v. Germany*», application № 62303/13, judgment 01.09.2016

¹¹⁹³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 85, P. 39.

¹¹⁹⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 85, P. 39.

ПАСИВНЕ ПАЛІННЯ

Пасивне паління, якщо воно саме по собі не є порушенням статті 3 Конвенції, може бути ще одним *обтяжуючим фактором* неналежних умов тримання під вартою.

«Sylla and Nollomont v. Belgium, n. 41»¹¹⁹⁵

Між державами-членами Ради Європи немає єдиної думки щодо захисту від пасивного паління у в'язницях. У деяких державах-членах курців розміщували в камері разом з некурящими, тоді як у деяких державах їх тримали окремо. Більше того, в деяких державах паління дозволялося лише у визначених місцях загального користування, тоді як у деяких державах таких обмежень не існує.

«Aparicio Benito v. Spain» (dec.)¹¹⁹⁶

У справі, де ув'язненого, який не палить, помістили до окремої камери, де паління дозволялося лише у загальній зоні відпочинку з телевизором, Суд не встановив, що проблема зі здоров'ям пов'язана з пасивним палінням.

«Aparicio Benito v. Spain» (dec.)

Перебування ув'язненого, який не палить, в одному приміщенні у в'язничній лікарні, всупереч пораді лікаря, становить порушення статті 3 Конвенції.

«Flore v. Romania», n.n. 60-62»¹¹⁹⁷

Держава зобов'язана вживати заходів щодо захисту ув'язненого від шкідливих наслідків пасивного паління, якщо, як у справі заявника, медичні обстеження і рекомендації лікарів вказують, що це необхідно з медичних причин.

«Elefteriadis v. Romania», n.n. 49-55»¹¹⁹⁸

У цій справі органи влади були зобов'язані вжити заходів щодо захисту здоров'я заявника, зокрема шляхом відділення його від ув'язнених-курців, як він неодноразово вимагав. Це увяляло-

¹¹⁹⁵ «Sylla and Nollomont v. Belgium», applications № 37768/13, 36467/14, judgment 16.05.2017

¹¹⁹⁶ «Aparicio Benito v. Spain» (dec.), application № 36150/03, decision 04.05. 2004

¹¹⁹⁷ «Flore v. Romania», application № 37186/03, judgment 14.09.2010

¹¹⁹⁸ «Elefteriadis v. Romania», application № 38427/05, judgment 25.01.2011

ся не тільки бажаним, проте й можливим, адже у в'язниці була камера, в якій ніхто з ув'язнених не палив. Хоча заявник, мабуть, дійсно користувався правом щоденної прогулянки у в'язничному дворі, займався спортом тричі на тиждень і перебував у відносно великій камері, що мала природне освітлення і вентиляцію та не була переповнена. Зазначені позитивні обставини водночас не були достатніми для усунення шкідливих наслідків пасивного паління, якому піддавався заявник. Зокрема, після утримання в камері з курцями медичні довідки, видані кількома лікарями, відзначили погіршення дихання заявника і виявили додаткове захворювання, а саме хронічний обструктивний бронхіт. Що стосується того факту, що заявник утримувався в судових кімнатах очікування з ув'язненими-курцями, – навіть якщо допустити, що це були нетривалі періоди, – це суперечило рекомендаціям лікарів, які пропонували заявнику уникати паління або схильності тютюнового диму. Той факт, що заявник був згодом переведений до камери з некурящими, мабуть, був викликаний наявністю достатнього простору в тюрмі, в якій він утримувався в той час, а не об'єктивними критеріями національного законодавства, що забезпечують роздільне утримання курців і некурців. Таким чином, немає даних про те, що заявник буде міститися в таких сприятливих умовах, якщо в'язниця, в якій він утримується, виявиться переповненою в майбутньому. Що стосується мотивів, наведених національними судами при відхиленні його вимоги про компенсацію, сам факт припинення оскаржуваної ситуації в зв'язку з його переведенням до більш сприятливих умов не звільняє національні суди від обов'язку розгляду питання про шкідливі наслідки ситуації і присудження компенсації. Суд не знайшов розумним за обставин цієї справи покладати на заявника тягар доведення його тверджень шляхом подання доказу страждання, яке викликане триманням під вартою в умовах, що суперечать статті 3 Конвенції. Ухвалення такого формального підходу виключило б можливість компенсації у багатьох справах, в яких утримання під вартою не супроводжувалося погіршенням фізичного або психічного здоров'я ув'язненого.

«Elefteriadis v. Romania», n.n. 49-55¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁹ «Elefteriadis v. Romania», application № 38427/05, judgment 25.01.2011

ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ

У попередній прецедентній практиці Комісія встановила, що примусове годування особи включає такі, що принижують гідність, елементи, які за певних обставин можуть розглядатися як заборонені статтею 3 Конвенції. Проте в ситуації, подібній до цієї справи, коли особа, що утримується під вартою, оголошує голодування, це неминуче призводить до конфлікту між правом особи на фізичну недоторканність та позитивним зобов'язанням держави за статтею 2 Конвенції, цей конфлікт не вирішений самою Конвенцією (див. «*X v. Germany*» (1984) 7 EHHR 152). Комісія повторювала, що «згідно з законодавством Німеччини цей конфлікт вирішено; законодавством дозволено примусове годування особи, яка утримується під вартою, якщо через голодування ця особа зазнаватиме шкоди постійного характеру, і примусове годування є навіть обов'язковим у разі наявності очевидної небезпеки для життя особи. Оцінювання вищезазначених умов повинно проводитися відповідальним лікарем, але остаточне рішення щодо примусового годування може бути прийняте тільки після отримання судового дозволу». Комісія також встановила, що твердження заявника щодо неналежного з ним поводження у зв'язку з примусовим годуванням під час голодування були необґрунтованими, оскільки заявник не довів, що спосіб, у який його примусово годували, є катуванням, нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням чи покаранням («*Petar Ilijkov v. Bulgaria*», №33977/96, п. 1). Що стосується примусового годування особи, яка утримується під вартою, то Комісія далі звернулася до рекомендацій Комітету міністрів, доповідей КЗК та Всесвітньої медичної асоціації стосовно примусового годування затриманих осіб.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 93¹²⁰⁰»

Захід, продиктований з точки зору встановлених принципів медицини терапевтичною необхідністю, не може в принципі розглядатися як нелюдський і такий, що принижує гідність. Те ж саме можна сказати і про примусове годування, метою якого є рятування життя конкретної особи, що утримується під вартою, яка свідомо відмовляється від вживання їжі. Проте органи Конвенції все ж мають переконатися в тому, що існування такої медичної необхідності переконливо доведено («*Herczegfalvy v. Austria*», п. 83,

¹²⁰⁰ «Nevmerzhitsky v. Ukraine, applications № 54825/00, judgment 05.04.2005

24.09.1992). Крім того, Суд повинен пересвідчитися, що при прийнятті рішення про примусове годування було дотримано процесуальних гарантій. До того ж спосіб, у який заявника було піддано примусовому годуванню під час голодування, не повинен виходити за межі мінімального рівня жорстокості, встановленого практикою Суду згідно зі статтею 3 Конвенції.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 94

Із самого початку Суд зазначає, що заявник не заявляв про те, що його слід залишити без їжі чи медикаментів, незважаючи на те, що це може призвести до смерті. Він навпаки заявляв, що не було жодної медичної необхідності примусово його годувати, оскільки не було жодного медичного обстеження, відповідних аналізів чи інших документів, які б переконливо підтверджували таку необхідність. Він заявив, що рішення про примусове його годування було обґрунтоване результатами аналізу на вміст ацетону в його сечі. Він далі наполягав на тому, що примусове годування здійснювалося з метою його приниження та покарання, оскільки мало на меті зупинити його голодування, а у разі його відмови – завдати йому тяжких фізичних страждань.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 95

Суд бере до уваги твердження Уряду щодо задовільного стану здоров'я заявника під час тримання під вартою. Проте, зважаючи на ненадання Урядом «письмового висновку комісії лікарів про значне погіршення стану заявника та виникнення загрози його смерті» та «рішення начальника пенітенціарної установи», що було обов'язковим згідно з наказом від 04.03.1992, Суд робить висновок, що Уряд не продемонстрував, що для примусового годування заявника існувала «медична необхідність», встановлена національними органами. Тому можна припустити, що примусове годування було *свавіллям*. При застосуванні примусового годування заявника проти його волі, незважаючи на його свідому відмову вживати їжу, не було дотримано *процесуальних гарантій*. Відповідно, не можна сказати, що органи влади діяли в найкращих інтересах заявника, піддаючи його примусовому годуванню.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 96

Щодо способу, в який заявника годували, Суд припускає, що з огляду на доводи сторін органи влади дотримувалися порядку примусового годування, передбаченого наказом. Проте самі по собі засоби примусу, що використовувалися, а саме – наручники, роторозширювач, спеціальна гумова трубка, вставлена до рота, а у

випадку опору – застосування сили, можна вважати катуванням у розумінні статті 3 Конвенції за відсутності медичної необхідності.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n. 97

У цій справі примусове годування заявника без жодних медичних підстав, доведених Урядом, з використанням засобів, що передбачені в наказі, але яким заявник вчиняв спротив, вважається поводженням такого жорстокого характеру, що відповідає характеристиці катування.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine, n.n. 98-99

МАСОВЕ ГОЛОДУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ

Хоча перед оскаржуваною операцією майже 100% засуджених об'єднались у висловленні своїх достатньо конкретних скарг на адміністрацію, після проведення цієї операції не було зафіксовано жодної скарги.

В результаті обшуку не було зафіксовано будь-яких серйозних порушень засудженими правил внутрішнього розпорядку (виявлені та вилучені заборонені предмети такі як леза від одноразових станків, медикаменти, кип'ятильники тощо не дозволяли зробити припущення про підготовку до заворушень або щось подібного у той час).

Така *блискавична* зміна з чітко продемонстрованої односпайної незгоди до повного прийняття, що відбулась за лічені години, може бути пояснена тільки тим, що мала місце *тотальна жорстокість* щодо засуджених.

Насамкінець, Суд не випускає з поля зору обставини, за яких заявників було етаповано до Хмельницького та Рівненського СІЗО після операції. Їм не було надано можливості підготуватися до етапування, зібрати свої особисті речі або навіть належним чином одягнутися з огляду на погодні умови (події відбувалися у січні). Такий перебіг подій є більш ймовірним на фоні *насильства* та залякування, аніж після належно організованого і впорядкованого обшуку та заходів з безпеки, які, як зазначалося вище, не виявили будь-яких серйозних порушень.

Відтак Суд визнає доведеним, згідно *критерію доведеності*, якого вимагає конвенційне провадження, що заявники зазнали поводження, на яке вони скаржилися.

«Karabet and Others v. Ukraine», n.n. 330-332¹²⁰¹

¹²⁰¹ «Karabet and Others v. Ukraine», applications № 38906/07, 52025/07, judgment 17.01.2013

ЛІКУВАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЬОГО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Якщо ув'язненого було піддано жорсткому поводженню, внаслідок чого він отримав ушкодження, держава зобов'язана забезпечити своєчасне лікування, відповідне стану здоров'я заявника та отриманим ним пошкодженням.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 294

Це позитивне зобов'язання вимагає *inter alia* реєстрацію медичних скарг, своєчасне виявлення та діагностику ушкоджень, розробку комплексної медичної стратегії лікування ушкоджень, документування процесу надання медичної допомоги, оцінку стану здоров'я особи після медикаментозного лікування і можливе посттравматичне лікування, яке може включати в себе оцінку психічного стану ув'язненого.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 294

ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ

За певних обставин тримання під вартою особи похилого віку впродовж тривалого терміну може викликати питання щодо дотримання вимог статті 3 Конвенції.

«Haidn v. Germany», п. 106

ЗАСТОСУВАННЯ АГЕНТАМИ ДЕРЖАВИ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ БЕЗ СУВОРОЇ НЕОБХІДНОСТІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Суд пам'ятає про *потенціал насильства*, який існує у пенітенціарних установах, і про те, що непокоря затриманих може швидко призвести до загострення ситуації.

«*Gömi and Others v. Turkey*», n. 77¹²⁰²;

«*Tali v. Estonia*», n. 59¹²⁰³

Застосування сили може бути необхідним в окремих випадках для забезпечення у в'язниці, для забезпечення порядку або для цілей запобігання злочинам у в'язниці. Тим не менш, така сила може бути використана лише в тому випадку, якщо вона є необхідною і не повинна бути надмірною. Використання фізичної сили, яка не була суворо необхідна з огляду на поведінку ув'язненого, принижує людську гідність, і в принципі є порушенням статті 3 Конвенції.

«*Vladimir Romanov v. Russia*», n. 63¹²⁰⁴;

«*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», n. 63¹²⁰⁵;

«*Sharomov v. Russia*», n. 27¹²⁰⁶;

«*Ribitsch v. Austria*», n. 38¹²⁰⁷;

«*Tali v. Estonia*», n. 59¹²⁰⁸

Ув'язнені особи можуть бути вразливими щодо тиску на них.

«*Sergey Savenko v. Ukraine*», n. 29;

«*Artyomov v. Russia*», n. 145¹²⁰⁹

Коли особа позбавлена свободи, то застосування щодо неї фізичної сили тоді, коли вона не викликана необхідністю, становить посягання на людську гідність і є порушенням статті 3 Конвенції.

¹²⁰² «*Gömi and Others v. Turkey*», application № 35962/97, judgment 21.12.2006

¹²⁰³ «*Tali v. Estonia*», application № 66393/10, judgment 13.02.2014

¹²⁰⁴ «*Vladimir Romanov v. Russia*», application № 41461/02, judgment 24.07.2008

¹²⁰⁵ «*Ivan Vasilev v. Bulgaria*», application № 48130/99, judgment 12.04.2007

¹²⁰⁶ «*Sharomov v. Russia*», application № 8927/02, § 27, judgment 15.01.2009

¹²⁰⁷ «*Ribitsch v. Austria*», application № 18896/91, judgment 04.12.1995

¹²⁰⁸ «*Tali v. Estonia*», application № 66393/10, judgment 13.02.2014

¹²⁰⁹ «*Artyomov v. Russia*», application № 14146/02, judgment 27.05.2010

«*Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine*», n. 67;
 «*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*», n. 54;
 «*Davydov and Others v. Ukraine*», n. 263;
 «*Bouyid v. Belgium*» [GC], n. 101¹²¹⁰;
 «*Tekin v. Turkey*», n.n. 52-53;
 «*Pantea v. Romania*», n. 180;
 «*Labita v. Italy*», n.n. 119-120;
 «*Artyomov v. Russia*», n. 145

Застосування фізичної сили до особи, в якій не було суворой необхідності, враховуючи її власну поведінку, принижує людську гідність та *в принципі* є порушенням права, викладеного у статті 3 Конвенції. Суд також застосовував такий стандарт «*точної пропорційності*» і стосовно ситуації, коли особа вже перебувала під повним контролем поліції.

«*Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*», n. 56

Інколи засудженому дуже важко отримати докази жорстокого поводження з боку персоналу пенітенціарної установи. За цих обставин засуджений повинен отримати докази, наприклад, вимагаючи зробити йому медичний огляд. Суд нагадує: і для національних судів, і для Суду жорстоке поводження, що оскаржується, повинно має *детально описано*, щоб суд мав змогу повністю оцінити цю ситуацію.

«*Naumenko v. Ukraine*», n. 121

Щодо заперечення Уряду стосовно прийнятності заяви з того погляду, що заявник не звернувся до відповідного прокурора зі скаргами на незадовільні умови тримання його під вартою та ненадання належної і необхідної медичної допомоги, варто наголосити, що такі скарги не можна вважати ефективним і доступним засобом юридичного захисту для цілей пункту 1 статті 35 Конвенції.

«*Yakovenko v. Ukraine*», n. 75¹²¹¹

Щодо посилання Уряду на той факт, що заявник не звернувся до національних судів зі скаргами на умови тримання його під вартою, Суд нагадує, що в кількох попередніх рішеннях він відхилив подібні аргументи, визнавши такий засіб юридичного захисту неефективним, оскільки Уряд не довів, яким чином звернення до такого засобу може привести до покращання умов тримання заявників під вартою.

¹²¹⁰ «*Bouyid v. Belgium*» [GC], application № 23380/09, judgment 28.09.2015

¹²¹¹ «*Yakovenko v. Ukraine*», application № 15825/06, judgment 25.10.2007

«*Melnik v. Ukraine*», n.n. 70-71;
 «*Khokhlich v. Ukraine*», n. 153;
 «*Yakovenko v. Ukraine*», n. 76;
 «*Dvoynykh v. Ukraine*», n. 50

У справі може бути встановлено відсутність доказів існування позитивного наміру принизити чи збентежити заявника. Однак, незважаючи на те що питання, чи метою поведження було прагнення принизити чи збентежити жертву, є фактором, який слід брати до уваги, відсутність такої мети не може виключати констатації порушення статті 3 Конвенції. Умови, в яких утримувався заявник, могли завдати йому значних фізичних та/або психологічних страждань та принизити його людську гідність.

«*Melnik v. Ukraine*», n.n. 110-112;
 «*Kalashnikov v. Russia*», n. 101;
 «*Aliiev v. Ukraine*», n. 149;
 «*Peers v. Greece*», n. 74;
 «*V. v. the UK*», n. 71

Органи влади не дотрималися свого позитивного обов'язку захистити фізичну цілісність заявника в рамках їхнього обов'язку наглядати за особами, яких позбавлено свободи, та не допускати посягання на їх фізичну цілісність. Таким чином, держава є відповідальною за погане поведження із заявником під час тримання його під вартою, у зв'язку з чим було порушення статті 3 Конвенції.

«*Oshurko v. Ukraine*», n. 73¹²¹²

Державні органи повинні вживати додаткових заходів для деталізації медичних висновків стосовно походження тілесних ушкоджень ув'язнених.

«*Sergey Savenko v. Ukraine*», n. 30

Державні органи повинні демонструвати особливу ретельність при встановленні конкретних обставин стверджуваного жорстокого поведження із заявником з боку представників в'язничної адміністрації.

«*Sergey Savenko v. Ukraine*», n. 30

¹²¹² «*Oshurko v. Ukraine*», application № 33108/05, judgment 08.09.2011

ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Комітет рекомендує *регулярно* доводити до відома керівництва та персоналу Кишинівської в'язниці, що жорстоке поводження з ув'язненими є незаконним й неприйнятним і буде відповідно каратися¹²¹³.

Слід також нагадати тюремному персоналу всіх в'язниць, що для контролю над агресивними та/або непокірними ув'язненими не слід застосовувати більше сили, ніж це є суворо необхідним, і що після того, як ув'язнених взято під контроль, не може бути жодних виправдань для нанесення їм ударів¹²¹⁴.

Персонал Кагульської в'язниці має отримати чітке повідомлення про те, що до всіх ув'язнених, у тому числі неповнолітніх, слід ставитися з повагою і що всі форми жорстокого поводження, включаючи словесні образи, будуть предметом відповідних санкцій¹²¹⁵.

¹²¹³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 45, P. 26.

¹²¹⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 45, P. 26.

¹²¹⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 45, P. 26.

ЗБЕРІГАННЯ ВІДЕОЗАПИСІВ ІНЦИДЕНТІВ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

У ході візиту делегація мала можливість вивчити деякі аспекти нещодавнього інциденту, пов'язаного із застосуванням сили персоналом Кишинівської в'язниці. Делегація була здивована, дізнавшись, що відповідні записи з камер відеоспостереження вже були стерті (тобто приблизно через *три тижні* після інциденту)¹²¹⁶.

Більше того, делегація не змогла отримати від керівництва в'язниці чіткої інформації про термін зберігання записів камер відеоспостереження. У зв'язку з цим стверджувалося, що ємність серверів в установі недостатня для того, щоб забезпечити зберігання всіх записів довше, ніж кілька тижнів¹²¹⁷.

Відеозаписи, зроблені нагрудними камерами співробітників колонії, які брали участь в інциденті, були *неповними*; вони зафіксували лише початок втручання персоналу та не включали фактичне застосування сили до ув'язнених. Це було пов'язано з *циклічним режимом запису* в нагрудних камерах, що надавало неповний матеріал, що може мати незначну доказову цінність при розслідуванні подібних інцидентів¹²¹⁸.

Комітет рекомендує вжити заходів у Кишинівській в'язниці (і, за необхідності, в інших пенітенціарних установах) для максимального використання потенціалу системи відеозапису у світлі цих зауважень. Зокрема, записи з камер відеоспостереження та нагрудних камер повинні зберігатися *щонайменше 30 днів*, а у випадку насильницького інциденту або будь-якого випадку, пов'язаного зі звинуваченнями у жорстокому поводженні, записи повинні зберігатися упродовж періоду, достатнього для того, щоб їх можна було використати за необхідності як докази¹²¹⁹.

¹²¹⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 47, P. 27.

¹²¹⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 47, P. 27.

¹²¹⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 47, P. 27.

¹²¹⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 47, P. 27.

ТРИМАННЯ ОСОБИ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ПІД ЧАС СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

Тримання особи у металевій клітці під час судового засідання *саме по собі* – з огляду на його об'єктивно принизливий характер, несумісний з нормами цивілізованої поведінки, які є характерною ознакою демократичного суспільства, – становить публічне приниження людської гідності на порушення статті 3 Конвенції.

«*Svinarenko and Slyadnev v. Russia*» [GC], n.n. 136-139¹²²⁰;

«*Lutsenko v. Ukraine (№ 2)*», n. 169;

«*Kulik v. Ukraine*», n.n. 117-121¹²²¹

¹²²⁰ «*Svinarenko and Slyadnev v. Russia*» [GC], applications № 32541/08, № 43441/08

¹²²¹ «*Kulik v. Ukraine*», application № 34515/04, judgment 02.02.2017

ТРИМАННЯ У МЕТАЛЕВІЙ КЛІТЦІ ВАГІТНОЇ ЖІНКИ ТА ГОДУЮЧОЇ МАТЕРІ

Заявниця перебувала у металевій клітці впродовж усіх судових засідань у її справі. Під час перших двох засідань вона перебувала на найпізніших стадіях вагітності, а впродовж решти чотирьох судових засідань вона була годуючою матір'ю, відокремленою від своєї дитини металевими ґратами у судовій залі. Фактично обґрунтування застосування такого запобіжного заходу ніколи не розглядалось, зважаючи на позицію судді, що надання заявниці дозволу на перебування за межами клітки було б рівнозначним її тимчасовому звільненню з-під варти, що суперечило б обраному їй запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 165

ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ ЖІНКИ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

Наявність жінок серед пенітенціарного персоналу становить важливу гарантію від жорстокого поводження в місцях позбавлення волі. Наявність у персоналі як чоловіків, так і жінок може позитивно впливати на моральний дух у пенітенціарному закладі і на формування більш нормального середовища в місці утримання¹²²².

Наявність жінок у персоналі уможливить правильний розподіл функцій при виконанні таких чутливих з гендерної точки зору доручень, як, наприклад, проведення обшуку. У цьому контексті Комітет ізнов наголошує, що позбавлені волі особи мають обшукуватись лише особами своєї статі і що будь-який обшук, котрий потребує роздягання позбавленої волі особи, має здійснюватися поза полем зору персоналу протилежної статі¹²²³.

Обов'язок держави доглядати за позбавленими волі особами включає обов'язок захищати їх від інших, які захочуть заподіяти їм шкоду. Комітету подеколи доводилось чути скарги про наругу жінок над жінками. Однак, значно частіше Комітет мав справу із заявами про жорстоке поводження чоловіків із позбавленими волі жінками (і, зокрема, про сексуальні домагання, включаючи словесні образи із сексуальним підтекстом), особливо у тих країнах, де держава не може забезпечити окреме утримання позбавлених волі жінок у закладах, переважно укомплектованих жіночими кадрами¹²²⁴.

Жінки, яких позбавлено волі, неодмінно повинні утримуватись у приміщеннях, фізично відокремлених від будь-яких інших приміщень закладу, де утримуються будь-які чоловіки. Принагідно слід зауважити, що деякі держави почали забезпечувати спільне утримання подружжя (у випадках, коли обох його членів позбавлено волі) та/або, певну міру спілкування осіб різної статі, які утримуються у в'язницях. Комітет вітає так прогресивні зрушен-

¹²²² Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 23.

¹²²³ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 23.

¹²²⁴ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 24.

ня, але за умови, що ув'язнені погоджуються брати участь у таких заходах і що їх ретельно відбирають та адекватно наглядають¹²²⁵.

Позбавленим волі жінкам змістовна діяльність (робота, отримання спеціальності, навчання, спорт, тощо) має бути доступна у тій же мірі, що аналогічно утримуваним ув'язненим чоловічої статі. Як зазначив Комітет у свої попередній Загальній доповіді, його делегації часто натрапляють на ситуації, коли в пенітенціарних закладах жінкам пропонують робити те, що їм нібито «належить» (наприклад, шиття або інше рукоділля), в той час, як ув'язненим чоловікам пропонують опанувати більш серйозні спеціальності. Комітет гадає, що такий дискримінаційний підхід може лише підсилити застарілі стереотипні уявлення щодо соціальної ролі жінки. Більш того, за певних обставин відмова жінкам у рівному з чоловіками доступі до передбачених режимом видів діяльності може бути визнана поведженням, що принижує гідність людини¹²²⁶.

Необхідно докладати усіх зусиль для задоволення потреб позбавлених волі вагітних жінок в особливому харчуванні; їм треба пропонувати багату білками дієту та достатньо свіжих фруктів і овочів¹²²⁷.

Є аксіомою те, що діти не мають народжуватись у тюрмах; схоже, що в державах Ради Європи існує практика переведення вагітних жінок, у певний момент, із ув'язнення до лікарень¹²²⁸.

Утім, час від часу Комітету стає відомо про випадки, коли вагітних жінок наручниками або в інакший спосіб фіксують до ліжок або інших меблів під час гінекологічних обстежень і / або пологів. Такий підхід є абсолютно неприпустимим і безумовно класифікується як нелюдське і принизливе поведження. Потреби безпеки можна задовольняти і слід задовольняти зовсім інакшими методами¹²²⁹.

Багато ув'язнених жінок мають на піклуванні дітей або інших осіб, чие благополуччя може потерпати внаслідок ув'язнення піклувальниці. У цьому контексті особливо проблемним питанням

¹²²⁵ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 24.

¹²²⁶ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 25.

¹²²⁷ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 26.

¹²²⁸ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 27.

¹²²⁹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 27.

є те, чи немовлятам та малим дітям можна перебувати у в'язниці разом із матір'ю, і якщо можна, то як довго. На це питання важко знайти відповідь, бо, з одного боку, в'язниця безумовно не може бути належним середовищем для немовляти чи малої дитини, а, з іншого боку, примусове розлучення матерів і малолітніх дітей є вкрай небажаним¹²³⁰.

На погляд Комітету, основним міркуванням в усіх випадках має бути благополуччя дитини. Це, зокрема, означає, що будь-який передпологовий і післяпологовий догляд у місці позбавлення волі має дорівнювати догляду, який надається поза межами пенітенціарної системи. Якщо немовлята чи малі діти перебувають у тюремному середовищі, поводження з ними має бути під наглядом спеціалістів у сферах соціальної роботи і дитячого розвитку. Основною метою має стати створення сприятливого для дитини середовища, вільного від видимих ознак перебування за ґратами, без брязкоту ключів і охоронців у формах¹²³¹.

Також необхідно подбати, щоби у діточок, які зростають у в'язницях, нормально розвивались моторні та когнітивні навички. Зокрема, їм треба виділити достатньо місця для ігор і фізичних вправ, а також, коли це можливо, дозволяти залишати заклад і дізнаватись про звичайне життя за його стінами¹²³².

Сприяння участі в догляді за дитиною інших членів родини (наприклад, батька дитини) поза межами закладу також допоможе зменшити тягар, який лежить на ув'язненій піклувальниці. Якщо таке не є можливим, варто обміркувати варіант влаштування дитини в заклад ясельного типу. Завдяки цьому ув'язнені жінки зможуть брати участь у роботі чи інших видах передбаченої для тюрми діяльності в більшій мірі, ніж це було би можливим за інших обставин¹²³³.

Комітет вважає за доцільне привернути увагу до низки питань гігієни і здоров'я, коли потреби позбавлених волі жінок значно відрізняються від потреб чоловіків¹²³⁴.

¹²³⁰ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 28.

¹²³¹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 29.

¹²³² Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 29.

¹²³³ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 29.

¹²³⁴ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 30.

Особливі гігієнічні потреби жінок мають задовольнятися належним чином. Особливого значення набувають зручний доступ до санітарних вузлів та приміщень для миття, безпечно позбавлення від просякнутих кров'ю гігієнічних засобів, а також забезпечення відповідними гігієнічними засобами на кшталт гігієнічних прокладок і тампонів. Ненадання таких предметів першої необхідності може саме по собі означати поведження, що принижує гідність людини¹²³⁵.

Також суттєво, щоби охорона здоров'я позбавлених волі осіб відповідала стандартному рівню медичного обслуговування у відповідній країні¹²³⁶.

Що стосується жінок, позбавлених волі, то забезпечення додержання зазначеного вище принципу потребуватиме надання їм медичних та інших послуг медичними і сестринськими кадрами, які отримали спеціальну підготовку щодо охорони здоров'я жінок і, зокрема, обізнані в гінекології¹²³⁷.

Більш того, профілактично-медичні заходи, які мають особливе значення для жінок (наприклад, обстеження задля виявлення раку грудей або матки) і здійснюються серед проживаючого у країні жіноцтва, мають також пропонуватись тим жінкам, яких позбавлено волі¹²³⁸.

Рівні можливості щодо охорони здоров'я також означають, що позбавлені волі жінки мають таке ж право на особисту недоторканність і право приймати важливі для свого здоров'я рішення, як усі інші жінки. Зокрема, якщо жінки, котрі не позбавлені волі, можуть скористатись так званими «ранковими» пігулками для відвернення небажаної вагітності та/або якимось в інакший спосіб перервати вагітність на її подальших стадіях, позбавленим волі жінкам слід надавати такі ж можливості¹²³⁹.

Обов'язково, щоби позбавлені волі особи, котрі розпочали лікувальний курс до ув'язнення, могли продовжити його після поміщення в заклад, де їх утримуватимуть. У цьому зв'язку слід

¹²³⁵ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 31.

¹²³⁶ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

¹²³⁷ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

¹²³⁸ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

¹²³⁹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іnf(2018), 2018. П. 32.

подбати про забезпечення місця утримання належними запасами спеціальних медичних засобів, які необхідні жінкам¹²⁴⁰.

Що стосується, зокрема, контрацептивних таблеток, то варто пригадати, що подібні препарати подеколи прописують в інших, ніж попередження вагітності, цілях (наприклад, для полегшення сильного менструального болю). Той факт, що перебування жінки у закладі позбавлення волі може саме по собі значно зменшити вірогідність зачаття, не є достатньою причиною для незастосування зазначених медичних засобів¹²⁴¹.

¹²⁴⁰ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іпф(2018), 2018. П. 33.

¹²⁴¹ Позбавлені волі жінки. СРТ/Іпф(2018), 2018. П. 33.

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Дисциплінарне покарання ув'язненого, що передбачало перебування в менш комфортних умовах, обов'язки з прибирання приміщення та обмеження в отриманні передач, *не порушує* статті 3 Конвенції.

«*Valasinas v. Lithuania*», n.n. 103-112¹²⁴²

Щодо аргументу Уряду про те, що ув'язнення заявника у штрафному відділенні відповідало закону, то предметом скарги *не є* незаконне використання влади персоналом в'язниці. Так само, предметом скарги *не є* законність накладення цього дисциплінарного стягнення. Предметом скарги є сумісність загальних умов у карцері Тбіліської тюрми № 5 із вимогами статті 3 Конвенції. Сам по собі захід дисциплінарного ув'язнення може не порушувати такі вимоги. Скоріше пропорційність його накладення та умови дисциплінарного ув'язнення можуть бути сумнівними відповідно до вищезазначеного положення.

«*Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia*», n. 82¹²⁴³

Суд зазначає, що серед кількох наявних дисциплінарних стягнень, передбачених за порушення в'язничних норм, адміністрація обрала *найсуворіший* – ув'язнення в дисциплінарному відділенні. Очевидно, не розглядалися такі факти, як, наприклад, характер протиправних дій заявника, його особистість та той факт, що це було його першим таким порушенням. У зв'язку з цим Суд нагадує, що пропорційність додаткового карального заходу, призначеного ув'язненому, має важливе значення при оцінці того, чи перевищений неминучий рівень страждань, властивий ув'язненню.

«*Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia*», n. 83

Застосування одиночного ув'язнення як покарання за надсилання скарг до різних органів влади становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Rzakhanov v. Azerbaijan*», n. 74¹²⁴⁴

¹²⁴² «*Valasinas v. Lithuania*», application № 44558/98, judgment 24.07.2001

¹²⁴³ «*Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia*», application № 1704/06, judgment 27.01.2009

¹²⁴⁴ «*Rzakhanov v. Azerbaijan*», application № 4242/07, judgment 04.07.2013

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ УВ'ЯЗНЕНОГО (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Молдова

Максимальний строк одиночного ув'язнення у 20 днів для до-
рослих ув'язнених чоловічої статі є *надмірним*¹²⁴⁵.

Максимальний строк дисциплінарної ізоляції не повинен пе-
ревищувати 14 днів за певний проступок, а бажано, щоб він був
меншим¹²⁴⁶.

Враховуючи потенційно дуже шкідливий вплив одиночного
ув'язнення на психічне, соматичне та соціальне здоров'я відповід-
них осіб, цей строк повинен становити не більше 14 діб за певне
правопорушення, а бажано менше¹²⁴⁷.

Одиночне ув'язнення як захід дисциплінарного стягнення [у
пенітенціарних установах Молдови] може бути застосоване на
строк не більше 20 діб до засуджених у кримінально-виконавчих
установах закритого типу, 15 діб – у колоніях відкритого і напівза-
критого типу, 10 діб – до осіб, які тримаються під вартою, 3 доби –
до засуджених неповнолітніх та 7 діб – до засуджених жінок. До
вагітних засуджених, матерів, які мають дітей віком до трьох ро-
ків, та неповнолітніх, які перебувають під вартою, дисциплінарне
тримання в одиночній камері не застосовується¹²⁴⁸.

Комітет повторює свою рекомендацію владі Молдови скоротити
максимальний термін дисциплінарного одиночного ув'яз-
нення за певне правопорушення в закритих, напівзакритих і від-
критих в'язницях до 14 днів (а бажано скоротити ще більше) та
повністю скасувати дисциплінарне одиночне ув'язнення для не-
повнолітніх¹²⁴⁹.

¹²⁴⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 56, P. 19.

¹²⁴⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 98, P. 45.

¹²⁴⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 56, P. 19.

¹²⁴⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 95, P. 42.

¹²⁴⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 95, P. 42; Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 57, P. 20.

Слід вжити заходів, у тому числі шляхом перегляду законодавства, щоб дисциплінарне покарання ув'язнених не призводило до повної заборони контактів із сім'єю і щоб будь-які обмеження контактів із сім'єю як форма дисциплінарного покарання застосовувалися лише тоді, коли правопорушення стосується таких контактів¹²⁵⁰.

Комітет рекомендує владі Молдови вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб у Кишинівській в'язниці:

- виявлені дві невеликі дисциплінарні камери були або збільшені до розміру щонайменше 6 кв.м. (без урахування внутрішньо-камерного санітарного вузла) або були виведені з експлуатації;
- з вікон дисциплінарних ізоляторів знято металеві решітки для забезпечення достатнього природного освітлення в камерах;
- усі дисциплінарні ізолятори обладнані відповідним штучним освітленням та дзвінками для дзвінків;
- усі дисциплінарні ізолятори обладнані відповідними місцями для сидіння, наприклад, стільцем або лавкою (на думку Комітету, ліжка в цих ізоляторах не повинні складатися вдень)¹²⁵¹.

Комітет закликає владу Молдови вжити заходів (у тому числі законодавчого характеру) для забезпечення того, щоб ув'язнені, проти яких висунуто дисциплінарні звинувачення, мали *право бути вислуханими особою, яка ухвалює рішення*¹²⁵².

Слід вжити заходів для забезпечення того, щоб такі ув'язнені мали право на правничу допомогу, право на виклик свідків від свого імені та право на перехресний допит свідчень, наданих проти них¹²⁵³.

Ув'язненому, проти якого висунуто дисциплінарні звинувачення, мають бути офіційно гарантовані наступні права: 1) бути негайно поінформованими мовою, яку він розуміє, про характер висунутого проти нього обвинувачення; 2) мати достатній час для підготовки свого захисту та бути особисто заслуханим органом, який ухвалює рішення; 3) викликати свідків від свого імені та про-

¹²⁵⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 95, P. 42; Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 57, P. 20.

¹²⁵¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 100, P. 43.

¹²⁵² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 101, P. 44.

¹²⁵³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 101, P. 44.

водити перехресний допит свідчень, наданих проти нього; 4) бути вислуханим про необхідність пом'якшення покарання у випадках, коли директор визнає його винним; 5) отримати копію дисциплінарного рішення із зазначенням порядку його оскарження¹²⁵⁴.

Комітет рекомендує, щоб усі дисциплінарні камери площею менше 6 кв.м. були або розширені, або виведені з експлуатації¹²⁵⁵.

Кіпр

Дисциплінарне покарання ніколи не повинно передбачати повної заборони на контакт із зовнішнім світом¹²⁵⁶.

За жодних обставин не можна припиняти на тривалий період побачення між ув'язненим та його/її родиною¹²⁵⁷.

Туреччина

Комітет повторює свою рекомендацію, щоб влада Туреччини вжила необхідних заходів (у тому числі законодавчого характеру) для забезпечення того, щоб дисциплінарні покарання ув'язнених не призводили до повної заборони на контакти з сім'єю і щоб будь-які обмеження на контакти з сім'єю як форма дисциплінарного стягнення застосовувалися лише тоді, коли правопорушення пов'язане з такими контактами¹²⁵⁸.

Вірменія

Комітет ще раз закликає владу Вірменії забезпечити, щоб ув'язнені, поміщені до «*карцеру*», не підпадали під повну заборону контактів з сім'єю, і щоб будь-яке обмеження на контакти з сім'єю як вид покарання застосовувалося лише тоді, коли правопорушення стосується таких контактів¹²⁵⁹.

¹²⁵⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 99, P. 46.

¹²⁵⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 135, P. 50.

¹²⁵⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 71, P. 30.

¹²⁵⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 71, P. 30.

¹²⁵⁸ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 139, P. 64.

¹²⁵⁹ Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 62, P. 37.

Чорногорія

Якщо ув'язнений був покараний дисциплінарним ув'язненням на загальний строк понад 14 днів у зв'язку з двома чи більше правопорушеннями, упродовж цих 14 днів має бути перерва на кілька днів¹²⁶⁰.

Дисциплінарне провадження у місяцях позбавлення волі за своєю природою є *спрощеним провадженням*. Його функція полягає в тому, щоб якнайшвидше реагувати після виявлення ймовірного правопорушення. Чим швидше буде застосовано стягнення, тим більше шансів, що воно буде ефективним. Очікування тижнями (іноді місяцями), щоб провести слухання та накласти будь-яке покарання, робить процедуру неефективною. Справедливість вимагає, щоб стягнення за дисциплінарний проступок було накладено та виконано якнайшвидше, а не через місяці¹²⁶¹.

Сполучене Королівство

Максимальний строк одиночного ув'язнення, застосованого як покарання для дорослих ув'язнених, не повинен перевищувати 14 днів, а бажано ще менше¹²⁶².

Має існувати *заборона послідовних дисциплінарних стягнень*, які призводять до безперервного періоду одиночного ув'язнення, що перевищує максимальний строк. Якщо на ув'язненого було накладено дисциплінарне стягнення у вигляді одиночного ув'язнення на загальний строк понад 14 днів у зв'язку з двома чи більше порушеннями, упродовж 14 днів має бути перерва в дисциплінарному ув'язненні на декілька днів¹²⁶³.

Комітет повторює свою рекомендацію щодо внесення змін до нормативних актів, щоб відобразити зазначені міркування. До внесення поправок має бути збережена існуюча практика застосування одиночного ув'язнення як дисциплінарного стягнення на строк не більше 14 днів¹²⁶⁴.

¹²⁶⁰ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 73, P. 42.

¹²⁶¹ Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017, Para 74, P. 43.

¹²⁶² Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 80, P. 41.

¹²⁶³ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 80, P. 41.

¹²⁶⁴ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 80, P. 41.

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ ЗА САМОУШКОДЖЕННЯ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Комітет залишається стурбованим тим, що акти навмисного фізичного самоушкодження все ще вважаються дисциплінарним проступком і можуть призвести до покарання у вигляді одиночного ув'язнення. Крім того, ув'язнені, які завдають собі шкоди, все ще повинні нести витрати на будь-яке лікування, за винятком випадків голодування¹²⁶⁵.

Акти самоушкодження часто свідчать про стани психологічного або психіатричного характеру, і до них слід підходити з *терапевтичної*, а не каральної точки зору. У цьому контексті всі випадки самоушкодження повинні оцінюватися з *медичної* точки зору одразу після інциденту для визначення ступеня ураження та оцінки психологічного стану ув'язненого¹²⁶⁶.

Зобов'язання ув'язнених, які завдають собі тілесних ушкоджень, оплачувати надану їм медичну допомогу є *абсолютно неприйнятним*¹²⁶⁷.

Комітет рекомендує владі Румунії забезпечити, щоб акти самоушкодження та спроби самогубства ув'язнених більше не підлягали дисциплінарному покаранню¹²⁶⁸.

¹²⁶⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 96, P. 42.

¹²⁶⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 98, P. 43.

¹²⁶⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 98, P. 43.

¹²⁶⁸ Report on the visit to Romania carried out by the CPT by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 131, P. 77; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 126, P. 63.

ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

У всіх випадках, коли вважається за необхідне одягти наручники на особу, вони за жодних обставин не можуть бути надмірно тугими та застосовуватися лише на той час, коли це є *суворо необхідним*¹²⁶⁹.

Надмірне затягування наручників може мати серйозні медичні наслідки (наприклад, тяжке та/або постійне пошкодження рук)¹²⁷⁰.

Ув'язнених ніколи не слід приковувати наручниками до нерухомих предметів та/або тримати у стресовому положенні; якщо ув'язнений діє у вкрай збудженому або агресивному стані, його слід тримати під пильним наглядом у відповідному приміщенні¹²⁷¹.

Про кожен випадок застосування до ув'язненого фізичних засобів стримування слід завжди має повідомлятися лікар¹²⁷².

Комітет рекомендує припинити практику прив'язування затриманих наручниками до нерухомих об'єктів. Кожна поліцейська установа, де можуть перебувати затримані особи, повинна бути обладнана однією або декількома кімнатами, призначеними для цілей затримання та забезпеченими належними засобами безпеки¹²⁷³.

¹²⁶⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 15, P. 14; Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 19, P. 16; Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 14, P. 12; Report on the ad hoc visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 18, P.15; Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 23, P. 17; Report on the periodic visit to Germany carried out by the CPT from 1 to 14 December 2020, Para 14, P. 12; Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 11, P. 12; Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 16, P. 12; Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 45, P. 26; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 12, P. 10.

¹²⁷⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 18, P. 15.

¹²⁷¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 45, P. 26; Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 23 September to 1 October 2013, Para 12, P. 10.

¹²⁷² Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 105, P. 48.

¹²⁷³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 47, P. 29.

Комітет рекомендує вжити заходів для того, щоб припинити прив'язування підозрюваних до предметів у відділках поліції¹²⁷⁴.

Необхідно припинити практику приковування неповнолітніх наручниками до нерухомих предметів¹²⁷⁵.

Потрібно вжити заходів, щоб покласти край використанню наручників під час медичних процедур¹²⁷⁶.

Незважаючи на те, що це прямо заборонено, у деяких поліцейських установах затриманих осіб продовжували тримати упродовж тривалого часу (до 24 годин) у кабінетах чи коридорах, на лавках чи стільцях, іноді приковуючи наручниками до нерухомих об'єктів, таких як труби чи поручні. Комітет знову закликає владу Болгарії припинити таку практику без подальших зволікань¹²⁷⁷.

¹²⁷⁴ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 10, P. 13; Report on the ad hoc visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 18, P.15.

¹²⁷⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 58, P. 20.

¹²⁷⁶ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 6 to 17 May 2019, Para 24, P. 16.

¹²⁷⁷ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 42, P. 27.

ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Застосування наручників чи інших засобів приборкання, як правило, не є підставою для порушення питання за статтею 3 Конвенції, якщо такий захід здійснено у зв'язку із законним затриманням і якщо застосування сили при цьому або публічна відкритість проведення такого заходу не перевищує того, що розумно визнається необхідним за даних обставин. До того ж захід, продиктований, з огляду на встановлені принципи медицини, терапевтичною необхідністю, *в принципі не може* вважатися нелюдським і таким, що принижує гідність. Необхідно переконатися, що існування такої медичної необхідності *переконливо доведено*. У цьому зв'язку необхідно переконатися, що при винесенні рішення про застосування до заявника засобів приборкання було дотримано відповідні процесуальні гарантії. До того ж спосіб, у який було застосовано цей захід до заявника, *не може* за своєю суворістю виходити поза межі мінімального рівня жорстокості, допустимого за статтею 3 Конвенції.

«*Nevmerzhitsky v. Ukraine*», n. 94¹²⁷⁸;

«*Zakshevskiy v. Ukraine*», n. 74;

«*Kucheruk v. Ukraine*», n. 139

¹²⁷⁸ «*Nevmerzhitsky v. Ukraine*», application № 54825/00, judgment 05.04.2005

ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ НАРУЧНИКІВ НА ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

Надягання наручників на психічно хворого ув'язненого упродовж семи днів цілодобово під час перебування в одиночній камері без будь-яких психіатричних висновків та обґрунтувань

«Kucheruk v. Ukraine», n.n. 140-146¹²⁷⁹

Надягання наручників під час примусового годування за відсутності будь-якого опору.

«Nevmerzhitsky v. Ukraine», n. 97¹²⁸⁰;

«Ciorap v. Moldova», n. 85¹²⁸¹

Надягання наручників на хворого ув'язненого в лікарні під час очікування ним медичної операції.

«Henaf v. France», n.n. 52-60¹²⁸²

«Istratii and Others v. Moldova», n.n. 55-58¹²⁸³

Приковування наручниками хворого на рак ув'язненого до його ліжка в лікарні.

«Okhrimenko v. Ukraine», n. 98¹²⁸⁴

Надягання наручників на ув'язненого під час судового засідання.

«Gorodnichev v. Russia», n.n. 103-109¹²⁸⁵

Приковування вагітної ув'язненої жінки до гінекологічного крісла під час перебування у відділенні прийому пенітенціарної установи.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n.n. 112-115¹²⁸⁶

¹²⁷⁹ «Kucheruk v. Ukraine», application № 2570/04, judgment 06.09.2007

¹²⁸⁰ «Nevmerzhitsky v. Ukraine», application № 54825/00, judgment 05.04.2005

¹²⁸¹ «Ciorap v. Moldova», application № 12066/02, judgment 19.06.2007

¹²⁸² «Henaf v. France», application № 65436/01, judgment 27.11.2003

¹²⁸³ «Istratii and Others v. Moldova», applications № 8721/05, 8705/05, 8742/05, judgment 27.03.2007

¹²⁸⁴ «Okhrimenko v. Ukraine», application № 53896/07, judgment 15.10.2009

¹²⁸⁵ «Gorodnichev v. Russia», application № 52058/99, judgment 24.05.2007

¹²⁸⁶ «Korneykova and Korneykov v. Ukraine», application № 56660/12, judgment 24.03.2016

Надягання наручників на фізично слабкого хворого ув'язненого під час транспортування до лікарні.

«*Mouisel v. France*», n. 47¹²⁸⁷

Надягання наручників на жінку під час гінекологічного обстеження.

«*Filiz Uyan v. Turkey*», n.n. 32-35¹²⁸⁸

Невиправдане надягання наручників упродовж медичного обстеження.

«*Duval v. France*», n.n. 50-53¹²⁸⁹

Застосування наручників до психічно хворої людини упродовж 7 днів без будь-якого психіатричного обґрунтування та без надання їй медичної допомоги у зв'язку з тілесними ушкодженнями, які виникли внаслідок застосування до неї сили з метою приборкання і які вона спричинила собі сама, перебуваючи в карцері, слід розглядати як нелюдське й таке, що принижує гідність, поведження.

«*Kucheruk v. Ukraine*», n. 145

Як правило, застосування наручників не дає підстав для порушення питання за статтею 3 Конвенції, якщо такий захід здійснювався у зв'язку із законним затриманням, без застосування сили і без його публічної демонстрації, а також у межах того, що обґрунтовано вважалось необхідним. При цьому важливо враховувати, наприклад, ризик втечі даної особи або спричинення нею тілесного ушкодження або шкоди.

«*Okhrimenko v. Ukraine*», n. 97;

«*Kushch v. Ukraine*», n.n. 94-95;

«*Henaf v. France*», n.n. 50-53¹²⁹⁰

Застосування до хворої або виснаженої особи наручників або приковування її не відповідає вимогам безпеки та означає невиправдане приниження незалежно від того, чи є воно умисним, чи ні.

«*Korneykova and Korneykov v. Ukraine*», n. 111

¹²⁸⁷ «*Mouisel v. France*», application № 67263/01, judgment 14.11.2002

¹²⁸⁸ «*Filiz Uyan v. Turkey*», application № 7496/03, judgment 08.01.2009

¹²⁸⁹ «*Duval v. France*», application № 19868/08, judgment 26.05.2011

¹²⁹⁰ «*Henaf v. France*», application № 65436/01, judgment 27.11.2003

У цій справі заявницю вже було прикуто наручниками до гінекологічного крісла у приймальному відділенні пологового будинку, до якого її привезли у день її пологів. З огляду на її стан, будь-який ризик агресивної поведінки або спроби втечі було важко собі уявити. Фактично ніколи не стверджувалося, що вона агресивно поведилась із працівниками пологового будинку або з правоохоронцями, або що вона робила спроби втекти, або становила загрозу своїй власній безпеці.

«Korneykova and Korneykov v. Ukraine», n. 112

В'язничний лікар скерував заявницю до лікарні для проходження ультразвукового сканування. Заявницю було доставлено до лікарні, у наручниках та під конвоєм однієї жінки-офіцера та трьох чоловіків з числа офіцерів спецслужб. Суд визнає загрозу безпеці, адже заявниця була засуджена до суворого покарання за членство у терористичній організації, і що кабінет лікарів знаходився на першому поверсі лікарні без віконних решіток. Тим не менш, наполягання на використанні наручників під час огляду гінекологом та присутність трьох жандармів чоловічої статі у кімнаті для медичного огляду під час консультації (навіть за відкидною ширмою) були *непропорційними* заходами безпеки, коли були інші альтернативи. Наприклад, жандарми могли охороняти кімнату, залишивши там жінку-охоронця, а одного з жандармів виставити за вікно прийомного покою.

«Filiz Uyan v. Turkey», n. 32¹²⁹¹

¹²⁹¹ «Filiz Uyan v. Turkey», application № 7496/03 judgment 8 January 2009

ВИКОРИСТАННЯ ГУМОВИХ КИЙКІВ

Використання гумових кийків проти ув'язнених мало характер *помсти*. Це не сприяло і не могло сприяти виконанню завдань, на які були поставлені перед офіцерами в'язниці. Безпричинне насильство, до якого офіцери навмисно вдавались, мало на меті викликати у заявників почуття страху й приниження та зламати їх фізичний і моральний опір. Метою такого поведження було *приниження ув'язнених та спонукання їх до покори*. Крім того, удари кийком, мабуть, завдали їм сильних психічних та фізичних страждань, хоча вони, мабуть, не спричинили довгострокової шкоди для здоров'я. За цих обставин до ув'язнених застосовувалось поведження, яке можна охарактеризувати як катування.

«Dedovskiy and Others v. Russia», n. 85, n. 94¹²⁹²

Суд не встановив жодної необхідності, яка могла б виправдати використання гумових кийків проти заявника. Навпаки, дії офіцерів були *вкрай непропорційними* приписаним заявнику проступкам та явно не відповідали цілям, яких прагнули досягти офіцери. З поданих урядом матеріалів випливає, що група офіцерів увійшла до камери № 3, де заявника було затримано з наміром провести його обшук. Заявник відмовився виходити з камери, ображав співробітників та тягнув їх одяг.

За цих обставин офіцерам, можливо, потрібно було вдатися до фізичної сили, щоб вивести заявника з камери. Однак Суд не впевнений, що удар кийком по ув'язненому сприяв досягненню бажаного результату, а саме сприяв обшуку. Тому удар кийком був лише формою розправи або фізичного покарання.

Крім того, заявника побили не в ході випадкової операції, яка могла спричинити несподівані події, у ході проведення якої офіцери підрозділу спеціального призначення могли реагувати без попередньої підготовки. Уряд не заперечував, що офіцери заздалегідь спланували свою діяльність і що вони мали достатньо часу для оцінки можливих ризиків та вжиття всіх необхідних заходів для виконання свого завдання. Була задіяна група офіцерів, і вони явно переважали заявника, який, схоже, на той момент був у камері один. Крім того, Суд не впевнений, що заявник чинив опір наказам офіцерів таким чином, який міг спонукати використовувати гумові кийки.

¹²⁹² «Dedovskiy and Others v. Russia», application № 7178/03, judgment 15.05.2008

Суд також пам'ятає про скаргу заявника на те, що побиття тривало в коридорі навіть після того, як він виконав наказ і залишив камеру. У цьому відношенні Суд зазначає, що якщо Уряд вважав ці твердження неправдивими, він міг спростувати їх шляхом, наприклад, показань свідків чи інших доказів. Тим не менш, в процесі провадження у Суді Уряд жодного разу не оскаржував цей аспект фактичних тверджень заявника.

Як зазначалося вище, використання гумових паличок проти заявника мало характер *помсти*. Це не сприяло і не могло сприяти виконанню завдань, які ставили перед собою офіцери. Каральне насильство, до якого офіцери навмисно вдавались, мало на меті викликати у заявника почуття страху й приниження та зламати його фізичний чи моральний опір. Метою такого поводження було приниження заявника та спонукання його до підкорення. Крім того, удари палиці, мабуть, заподіяли йому сильні психічні та фізичні страждання. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«Artyomov v. Russia», n.n. 169-173, n. 184¹²⁹³

¹²⁹³ «Artyomov v. Russia», application № 14146/02, judgment 27.05.2010

ЕЛЕКТРОШОКОВА ЗБРОЯ

Використання електрошокової зброї працівниками державних органів є *спірним питанням*. Існують суперечливі погляди як щодо специфічних умов, що виправдовують її використання, так і потенційних негативних наслідків для здоров'я, які у зв'язку з цим можуть виникати¹²⁹⁴.

Застосуванню цієї зброї – з огляду на її особливості – притаманне *зловживання*¹²⁹⁵.

Комітет розуміє бажання державних органів влади забезпечити співробітників своїх правоохоронних органів засобами, які дозволяли би їм у більш диференційований спосіб реагувати на небезпечні ситуації. Немає жодного сумніву у тому, що володіння менш смертоносною зброєю, такою як електрошокова, може у певних випадках дозволити уникнути використання вогнепальної зброї. Однак, електрошокова зброя може завдавати сильного болю і, як вже вказувалося вище, призводити до зловживань¹²⁹⁶.

Отже, рішення про оснащення працівників правоохоронних та інших державних органів електрошоковою зброєю повинне прийматися після ґрунтовних обговорень на рівні державних законодавчих та виконавчих органів. Критерії застосування електрошокової зброї мають бути визначені законодавчим шляхом та докладно пояснені в детальних правилах¹²⁹⁷.

Використання електрошокової зброї повинне здійснюватися з дотриманням принципів необхідності, субсидіарності, пропорційності, попередження (коли це можливо) та обережності. Ці принципи передбачають, що працівники державних органів, яким видається така зброя, мають пройти відповідну підготовку з її застосування. У тому, що стосується електрошокової зброї, здатної випускати снаряди, правила її використання повинні безпосередньо спиратися на правила використання вогнепальної зброї¹²⁹⁸.

¹²⁹⁴ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 66.

¹²⁹⁵ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 66.

¹²⁹⁶ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 68.

¹²⁹⁷ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 68.

¹²⁹⁸ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 69.

Використання електрошокової зброї повинне обмежуватися ситуаціями, коли існує реальна та безпосередня загроза для життя або ризик серйозних поранень¹²⁹⁹.

Використання такої зброї лише з метою домогтися підкорення наказу є неприпустимим¹³⁰⁰.

Використання подібної зброї повинне дозволятися лише тоді, коли інші, менш примусові методи (переговори або переконання чи методи фізичного контролю тощо), виявилися неефективними або непридатними, і коли немає ніякої іншої альтернативи використанню засобу, що являє собою більший ризик поранень або смерті¹³⁰¹.

КЗК чітко висловився проти оснащення електрошоковою зброєю членів підрозділів, що відповідають за операції з депортації осіб, затриманих за порушення імміграційного законодавства¹³⁰².

Комітет висловив рішучі застереження щодо використання електрошокової зброї у в'язницях (тим більше у закритих психіатричних закладах)¹³⁰³.

Застосування електрошокової зброї в таких місцях може бути виправданим лише за надзвичайних обставин (наприклад, захоплення заручників) і виключно у тому випадку, якщо така зброя буде використовуватися лише спеціально підготовленим для цього персоналом¹³⁰⁴.

Електрошокова зброя не може бути частиною стандартного екіпірування персоналу, що працює в безпосередньому контакті з особами, які утримуються у місцях несвободи¹³⁰⁵.

Якщо електрошокова зброя буде все частіше використовуватися у випадках чинення спротиву під час затримань, це може мати

¹²⁹⁹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 70.

¹³⁰⁰ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 70.

¹³⁰¹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 70.

¹³⁰² Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

¹³⁰³ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

¹³⁰⁴ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

¹³⁰⁵ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 71.

дуже негативний вплив на ставлення громадськості до працівників правоохоронних органів¹³⁰⁶.

Зважаючи на межі свого мандату, Комітет утримався від зайняття твердої позиції у питанні використання електрошокової зброї в рамках заходів з підтримання або відновлення громадського порядку (наприклад, за підтримання порядку під час демонстрацій). Незважаючи на це, в світлі принципів, викладених вище у п. 70, використання електрошокової зброї в рамках таких заходів може розглядатись як недоречне, за виключенням випадків, коли існує реальна та неминуха загроза для життя або ризик серйозних поранень. Відповідні працівники правоохоронних органів матимуть (або повинні мати) у своєму розпорядженні інші засоби захисту та реагування, що є спеціально пристосованими до виконання поставлених перед ними завдань. Треба відзначити, що деякі служби поліції в Європі відмовилися від електрошокової зброї при підтриманні порядку під час демонстрацій¹³⁰⁷.

У разі прийняття рішення про використання електрошокової зброї, відповідні органи влади повинні забезпечити, щоб докладні інструкції було поширено в усіх службах, які матимуть у своєму розпорядженні такого роду зброю¹³⁰⁸.

Службовці, які зможуть використовувати цю зброю, повинні бути спеціально підібрані – беручи до уваги їх стійкість до стресу та розсудливість – та належним чином підготовлені. Має бути запроваджено програму навчання без відриву від роботи, а також регулярне тестування (див. також п. 80)¹³⁰⁹.

Як і у випадку з будь-яким іншим видом зброї, перед тим як електрошокова зброя увійде в експлуатацію, вона повинна пройти *процедуру технічної сертифікації*. Така процедура повинна гарантувати, що кількість, тривалість та потужність електричних розрядів не буде перевищувати безпечний рівень¹³¹⁰.

Комітету стало відомо про випадки, коли ув'язнені отримували один за одним декілька електричних розрядів. Таке надмірне та непотрібне використання сили має безумовно розглядатись як

¹³⁰⁶ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 72.

¹³⁰⁷ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 73.

¹³⁰⁸ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 75.

¹³⁰⁹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 75.

¹³¹⁰ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 76.

жорстоке поводження. Крім того, слід передбачити процедуру регулярного технічного догляду/обслуговування цього типу зброї¹³¹¹.

Електрошокова зброя повинна бути оснащена пристроєм (як правило, чіпом пам'яті), що дозволяв би записувати різну інформацію та здійснювати контроль за використанням зброї (наприклад, точний час використання, кількість, тривалість та потужність електричних розрядів тощо). Записана інформація має регулярно перевірятися компетентними органами влади (принаймні, кожні три місяці). Крім того, така зброя повинна бути оснащена вбудованим *лазерним прицілом* та *відеозаписувальним пристроєм*, що забезпечували би точне прицілювання та запис обставин, за яких вона застосовувалася¹³¹².

Електрошокова зброя, що видається співробітникам правоохоронних органів, може використовуватися різними способами, зокрема, в «дистанційному» та «контактному» режимах¹³¹³.

При роботі в дистанційному режимі зброя викидає снаряди, які встромляються в особу, що є суб'єктом впливу, на короткій відстані один від одного, породжуючи при цьому електричний розряд. У більшості випадків цей розряд викликає загальний спазм нервово-м'язової системи, який спричиняє тимчасовий параліч та падіння особи¹³¹⁴.

На противагу цьому, при роботі в контактному режимі, електроди, що знаходяться на кінці зброї, породжують електричну дугу, і коли вони торкаються особи, що є суб'єктом впливу, то це викликає в місці контакту дуже сильний біль, а іноді опіки шкіри. Комітет серйозно занепокоєний застосуванням електрошокової зброї в цьому режимі¹³¹⁵.

Очевидно, що належним чином підготовлені працівники правоохоронних органів матимуть в своєму розпорядженні інші численні методи впливу, які вони можуть використовувати, коли знаходяться в прямому контакті з особою, яку вони повинні вгамувати¹³¹⁶.

¹³¹¹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 76.

¹³¹² Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 77.

¹³¹³ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 78.

¹³¹⁴ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 78.

¹³¹⁵ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 78.

¹³¹⁶ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 78.

Використання електрошокової зброї має регулюватися принципами необхідності, субсидіарності, пропорційності, завчасного попередження (де це можливо) та запобіжних заходів. Застосування такої зброї може бути дозволено лише тоді, коли інші, менш примусові методи (переговори, переконання, методи ручного контролю тощо) не дали результатів або є неможливими, і якщо це єдина можлива альтернатива використанню методу, що являє більший ризик поранення або смерті (наприклад, вогнепальної зброї)¹³¹⁷.

¹³¹⁷ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 24, P. 19.

ЕЛЕКТРОШОКОВІ РЕМЕНІ

Комітет чітко заявив про свою незгоду з використанням електрошоків ременів для здійснення контролю за пересуванням утриманих осіб, і це як в місцях позбавлення волі, так і поза ними. Такі пристрої за своєю суттю є принижуючими гідність особи, яка їх використовує, крім того дуже високим є ризик їх неправомірного використання. Для забезпечення під час пересування утриманих осіб можуть і повинні бути знайдені інші засоби¹³¹⁸.

¹³¹⁸ Електрошочкова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Іпф(2010)28-part, 2010. П. 73.

МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ

Потенційна негативна дія електрошокової зброї на фізичне та психічне здоров'я осіб, проти яких вона спрямовується, є предметом численних дискусій та дебатів, викликаних, почасти, певною кількістю випадків, коли особи помирали невдовзі після того, як вони ставали мішенню такої зброї. Навіть якщо дослідження з цього питання залишаються поки що малопереконливими загалом неостаточними, безперечним є те, що використання електрошокової зброї пов'язане зі специфічними небезпеками для здоров'я, такими як ризик поранень при падінні особи після влучення у неї снарядів або ризик опіку шкіри у разі тривалого використання зброї у «контактному» режимі. Через те, що ґрунтовних досліджень щодо потенційної негативної дії електрошокової зброї на здоров'я особливо вразливих осіб (як-от: люди похилого віку, вагітні жінки, діти, особи з проблемами серця) проведено не було, КЗК вважає, що у будь-якому разі слід уникати їх використання щодо таких осіб¹³¹⁹.

Використання електрошокової зброї проти осіб, що перебувають у стані марення або сп'яніння, є іншим чутливим питанням; особи, що перебувають у такому психічному стані, можуть не зрозуміти смислу попередження і стати, натомість, ще більш збудженими у такій ситуації. Смерть деяких осіб, що наставала під час затримань, відносили до стані їхнього названого медичного стану, зокрема у тому разі, коли використовувалася електрошокова зброя. З цієї причини треба особливо уважно ставитися до цього питання і уникати застосування електрошокової зброї в цьому випадку і взагалі у ситуаціях, коли вона здатна збільшити ризик смерті або поранень¹³²⁰.

Підготовка службовців, яким видається електрошокова зброя, повинна передбачати надання інформації про випадки, коли використання такої зброї є, з медичних міркувань, недоречним, а також про надання першої допомоги (у випадках падіння, опіків, поранень від снарядів, проблем із серцем, буйного стану тощо). Крім того, особи, які були поранені електрошоковою зброєю, повинні,

¹³¹⁹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2010)28-part, 2010. П. 79.

¹³²⁰ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2010)28-part, 2010. П. 79.

після того, як їх було вгамовано, бути поінформовані про те, що їм дія є лише тимчасовою¹³²¹.

Комітет вважає, що будь-яка особа, проти якої було застосовано електрошокову зброю, повинна у всякому разі бути оглянута лікарем і, у разі необхідності, госпіталізована. Лікарі та служби швидкої допомоги повинні бути поінформовані про можливі фізичні та психічні ураження, пов'язані з використанням електрошокової зброї, та засоби їх лікування¹³²².

Крім того, особам, проти яких була використана електрошокова зброя (та/або їх адвокату, на вимогу), має бути видане відповідну медичну довідку¹³²³.

¹³²¹ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 80.

¹³²² Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 81.

¹³²³ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 82.

ПРОЦЕДУРА, ЩО МАЄ МІСЦЕ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОШОКОВОЇ ЗБРОЇ

Після *кожного* випадку використання електрошокової зброї слід опитати працівника правоохоронних органів, який її застосував.

Докладний звіт про інцидент має бути влади направлений до відповідного керівництва. В цьому звіті слід вказати конкретні обставини, з огляду на які застосування електрошокової зброї вважалося виправданим, спосіб її використання та вся інша доречна інформація (присутність свідків, наявність інших видів зброї, медична допомога, надана пораненим особам тощо). До звіту має бути додано технічну інформацію, записану на електронний чіп, та відеозапис застосування електрошокової зброї¹³²⁴.

Така внутрішня службова процедура повинна супроводжуватися елементами зовнішнього контролю. Він може полягати у регулярному інформуванні незалежного органу, відповідального за контроль за роботою правоохоронних служб, про всі випадки застосування електрошокової зброї¹³²⁵.

Якщо виявиться, що застосування електрошокової зброї не відповідало існуючим у цій галузі законодавчим нормам або правилам, має бути проведене відповідне розслідування (дисциплінарне та/або кримінальне)¹³²⁶.

¹³²⁴ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 82.

¹³²⁵ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 83.

¹³²⁶ Електрошокова зброя. 20-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2010)28-part, 2010. П. 84.

ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАНЬ ПІДРОЗДІЛІВ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ У В'ЯЗНИЦІ

Суд уже звернув увагу на те, що ув'язнених не повідомили про проведення подібних навчань. Відсутність такої інформації про навчання підтверджує згадані в різних звітах відомості про національну практику використання ув'язнених в якості об'єктів навчань і обшуків, коли ніхто не питає згоди ув'язнених і не повідомляє їх про обшуки або навчання. Таке ставлення з боку влади підказує Суду, що поведження, якому піддалися заявники, є принизливим й несумісним з їхньою гідністю.

Крім того, однією з цілей навчань було залякати і принизити ув'язнених, а також змусити тих, хто часто порушує режим («злісних порушників режиму») дотримуватися в'язничних правил. Прикладом таких погроз, залякування та використання спеціального спорядження є використання автоматичної зброї під час входу в камери, без будь-якого попереднього повідомлення або пояснення.

Крім того, використання спеціальних підрозділів є звичайною практикою в колоніях, де містяться небезпечні ув'язнені.

«Davydov and Others v. Ukraine», n.n. 264-266¹³²⁷

Крім того, непропорційна сила була застосована до ув'язнених без будь-яких виправдань або законних підстав. Сила і спеціальні засоби використовувалися без будь-яких розумних причин, що суперечить міжнародним нормам застосування сили і спеціальних засобів. Спосіб організації цих навчань неминуче призвів би до заподіяння шкоди та приниженню ув'язненим. Це пов'язано не лише з непропорційним застосуванням сили посадовими особами, які намагалися у стислі терміни провести обшуки в камерах, проте й з витягуванням ув'язнених з камер, їх «прискоренням» після виходу з камер і примусом виконувати необґрунтовані і принизливі накази співробітників, які брали участь в навчаннях. Принизливі накази склалися в вимогах повністю роздягнутися та присягнути за присутності інших ув'язнених, що заявники будуть виконувати вимоги адміністрації колонії і не будуть порушувати режим тримання під вартою. Ушкодження були заподіяні заявникам за те, що вони чинили опір, відмовлялися виконати або недостатньо швидко

¹³²⁷ «Davydov and Others v. Ukraine», applications № 17674/02, 39081/02, judgment 01.07.2010

виконували накази, або, з точки зору співробітників, неправильно реагували на раптовий обшук камери.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 267

Навіть в найскладніших обставинах, таких, як боротьба з тероризмом, організованою злочинністю і небезпечними злочинцями, Конвенція абсолютно забороняє тортури або нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження або покарання. На відміну від більшості основних положень Конвенції та протоколів № 1 і № 4, стаття 3 Конвенції не передбачає винятків, і жодні відступи від неї не дозволені відповідно до частини 2 статті 15 Конвенції навіть у разі надзвичайного стану, що загрожує життю нації. Крім того, стаття 3 Конвенції, як і стаття 2 Конвенції, встановлює позитивний обов'язок держави проводити підготовку співробітників своїх правоохоронних органів таким чином, щоб забезпечити високий рівень їх професійної компетентності в їх професійній поведінці, так щоб ніхто не відчув на собі тортури або звернення, що йде врозріз з цим положенням. Це також передбачає, що проведення навчань для співробітників правоохоронних органів, в тому числі співробітників пенітенціарних установ, не тільки має відповідати цій абсолютній забороні, проте й бути спрямоване на запобігання будь-якого можливого поводження або поведінки представників держави, яке може суперечити абсолютній забороні катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводженню чи покарання.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 268

Застосування непропорційної сили і використання шоломів і масок, щоб приховати обличчя офіцерів, які брали участь в навчаннях, щоб їх неможливо було виділити або впізнати, а також практична неможливість подачі скарг у зв'язку з ушкодженнями і принизливою формою, в якій проводилися обшуки, заподіяли фізичну і психічну біль та страждання 1-му і 2-му заявникам в ході перших навчань і всім 3-м заявникам в ході других навчань.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 269

Страждання заявників були пов'язані не тільки з травмами і приниженням під час навчань, проте й зі страхом і відчаєм, які вони могли відчувати в очікуванні наступних навчань; переживши перші навчання, заявники повинні були відчувати занепокоєння, коли до них дійшли чутки, що заплановані чергові навчання, а потім, коли вони почалися, від шуму, чутного зовні.

«Davydov and Others v. Ukraine», n. 270

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ КОНВОЮВАННІ

Надмірне застосування сили з боку агентів держави при конвоюванні ув'язненого становить порушення статті 3 Конвенції.

«*Ostrovņecs v. Latvia*», n.n. 75-81¹³²⁸;

«*Balajevs v. Latvia*», n.n. 87-97¹³²⁹

¹³²⁸ «*Ostrovņecs v. Latvia*», applications № 36043/13, judgment 05.10.2017

¹³²⁹ «*Balajevs v. Latvia*», applications № 36043/13, judgment 05.10.2017

ОБШУКИ УВ'ЯЗНЕНИХ

Обшук, проведений належним чином з належною повагою до людської гідності та з законною метою, не суперечить статті 3 Конвенції.

«*Wainwright v. the United Kingdom*», n. 42¹³³⁰;

«*Dejneke v. Poland*», n. 60¹³³¹

¹³³⁰ «*Wainwright v. the United Kingdom*, application № 12350/04, judgment 26.09.2006

¹³³¹ «*Dejneke v. Poland*», application № 9635/13, judgment 01.07.2017

ОБШУК, ПОЄДНАНИЙ З РОЗДЯГАННЯМ

Обшук, поєднаний з роздяганням, може бути необхідним для цілей забезпечення у в'язниці або для запобігання порушення порядку та вчинення злочинів.

«*Van de Ven v. the Netherlands*», n. 60¹³³²;

«*Iwańczuk v. Poland*», n. 59¹³³³

Суд усвідомлює необхідність забезпечення у місцях несвободи. Однак такі примусові та потенційно принижуючі заходи, такі як обшуки або обшуки у поєднанні з роздяганням, вимагають правдоподібного обґрунтування. Відсутність такого обґрунтування може призвести до порушення статті 8 Конвенції.

«*Dejneek v. Poland*», n.n. 75-56.

Обшук, поєднаний з роздяганням, посягає на гідність особи, за винятком ситуацій, коли його може бути виправдано конкретними обставинами. Хоч у деяких випадках для забезпечення в'язничної безпеки або запобігання порушенням внутрішнього порядку у в'язниці й справді може потребуватися обшук з роздяганням догола, такий захід має вживатися належним чином. У таких випадках є обов'язковим дотримання форми обшуку, а сама процедура не може бути образливою за формою. Так само виключається присутність осіб протилежної статі.

«*Valasinas v. Lithuania*», n. 117;

«*Iwańczuk v. Poland*», n.n. 58-59

При вирішенні питання про порушення статті 3 Конвенції під час обшуку необхідно брати до уваги наявність або відсутність умислу з боку агентів держави, а також реакцію на такий обшук з боку особи, яка була піддана обшуку.

«*S.J. v. Luxembourg (№ 2)*», n.n. 55-62¹³³⁴

У цій справі засуджених обшукували з роздяганням догола при вході та на виході з території підприємства колонії. При цьому Суду не було надано інформації про особливості виробничого

¹³³² «*Van de Ven v. the Netherlands*», application № 50901/99, judgment 04.02.2003

¹³³³ «*Iwańczuk v. Poland*», application № 25196/94, judgment 15.11.2001

¹³³⁴ «*S.J. v. Luxembourg (№ 2)*», application № 47229/12, judgment 31.10.2013

процесу на підприємстві або якоїсь іншої інформації, яка могла б пояснити доцільність такої практики. Крім того, обшуки з роздягання догола проводились за присутності інших засуджених і жодних засобів, необхідних для проведення такого заходу, не було. Зважаючи на ці обставини, проведення обшуків, під час яких заявника роздягали догола, принижували його людську гідність та становили порушення статті 3 Конвенції.

«Malenko v. Ukraine», n. 61

Заявникові не просто наказали роздягнутися. Він був роздягнутий поліцейськими, коли він перебував у безпорадному стані. Сама процедура роздягання була заходом, пов'язаним із широким втручанням та приниженням гідності, незважаючи на відсутність потреби в такій процедурі. Якихось доводів на користь потреби в повному особистому огляді наведено не було. У заявника, на якого вже одягли наручники, шукали зброю, а не наркотики чи якісь інші дрібні предмети, які важко помітити під час простого особистого обшуку без повного роздягання.

«Wieser v. Austria», n. 40¹³³⁵

Заявнику було наказано роздягнутися перед групою в'язничних офіцерів, проте жодних вагомих причин не було наведено, щоб встановити, що цей наказ, з огляду на особистість заявника та всі інші обставини справи, був необхідним та виправданим з міркувань безпеки.

«Iwańczuk v. Poland», n. 58

¹³³⁵ «Wieser v. Austria», application № 2293/03, judgment 22.02.2007

ПРИМУСОВЕ ПЕРЕБУВАННЯ БЕЗ ОДЕЖІ

Заявник перебував у ніжній білизні, будучи закованим у кайданки, упродовж 2,5 годин. За інформацією Уряду одяга заявника була потрібна слідчим органам для зібрання доказів винуватості заявника. Таке пояснення є зрозумілим, проте воно аж ніяк не виправдовує перебування заявника без одягу упродовж такого часу. Зазначене поводження, а також подальше поміщення заявника до однієї камери із дорослими на строк 3 днів становить порушення статті 3 Конвенції.

«Zherdev v. Ukraine», n.n. 87, 94¹³³⁶

¹³³⁶ «Zherdev v. Ukraine», application № 34015/07, judgment 27.04.2017

НАСИЛЬСТВО З БОКУ ІНШИХ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

У цій справі Уряд відмовився взяти на себе відповідальність за жорстоке поводження, заявлене заявником, заперечуючи будь-які невдачі чи бездіяльність з боку в'язничної влади. На їх думку, оскільки заявник не подав жодної офіційної скарги, не можна було очікувати, що адміністрація в'язниці захистить його.

Однак у звітах КЗК насильство серед ув'язнених у в'язниці в Сремській Митровиці неодноразово вказувалось на *серйозну проблему* як до, так і після подій у цій справі.

У цих звітах КЗК відзначив велику кількість випадків, що стосуються насильства між ув'язненими, і зазначив, що в'язниці або державні органи не вживали жодних дій для виправлення такої поведінки або зменшення її. КЗК також розкритикував невдачі медичного персоналу у в'язниці в Сремській Митровиці, щоб належним чином реєструвати травми, спричинені насильством серед ув'язнених.

З огляду на обставини цієї справи Суд зазначає, що працівники в'язниці в Сремській Митровиці, мабуть, помітили, що брови заявника були поголені, що у нього була дивна зачіска і що його шкіра була пошкоджена. Вони також повинні або повинні були чути крики заявника та співи націоналістичних пісень вночі.

Суд доходить висновку, що адміністрація в'язниці не помітила жодної з ознак насильства, перелічених вище, або не реагувала на них; вона також не змогла забезпечити безпечне середовище для заявника, а також не змогла виявити, запобігти або відстежувати насильство, якого він зазнав. Відповідно, у цьому відношенні було порушено статтю 3 Конвенції.

«Gjini v. Serbia», n.n. 84-88¹³³⁷

Це правда, як зауважує Уряд, що заявник ніколи не подавав офіційну кримінальну скаргу до відповідних органів влади (тобто в міліцію чи прокуратуру) і не скаржився адміністрації в'язниці на конкретні вчинки поводження, якого він зазнав у в'язниці в Сремській Митровиці.

¹³³⁷ «Gjini v. Serbia», application № 128/16, judgment 15.01.2019

Однак, беззаперечним є те, що після того, як адвокат заявника поскаржився керівництву в'язниці на жорстоке поводження через кілька днів, заявника перевели в іншу камеру.

Крім того, згодом заявник подав свою цивільний позов до цивільного суду в Белграді, поскаржившись, зокрема, на жорстоке поводження у в'язниці в Сремській Митровиці та вимагаючи компенсації за це. Упродовж 2008, 2009 та 2010 років заявник продовжував скаржитися на різні національні органи влади, включаючи Президента Республіки, Міністерство юстиції та омбудсменів, на жорстоке поводження, яке він зазнав.

Беззаперечним є те, що жодного разу не проводилось розслідування заяв заявника щодо жорстокого поводження з боку його співкамерників у в'язниці Сремська-Митровиця. Таким чином, Суд не повинен встановлювати, чи було ефективно розслідування заяв заявника, оскільки такого розслідування не було. Питання полягає, швидше, у тому, чи неподання заявником офіційної кримінальної скарги завадило державним органам провести розслідування або звільнило їх від загального обов'язку.

У цьому відношенні Суд зазначає, що органи влади на той час знали або повинні були знати про жорстоке поводження із заявником, крім того, він неодноразово піднімав це питання. Отже, не було жодного формального чи фактичного елемента, який би заважав розслідуванню.

Більше того, у національному законодавстві не було нічого, що заважало б органам в'язничної влади реагувати або заважати іншим органам порушувати кримінальне розслідування. Навпаки, сербська законодавча база чітко передбачала зобов'язання всіх державних органів повідомляти про кримінальні злочини, що підлягають державному переслідуванню, про що вони інформуються.

Враховуючи зазначене вище, Суд зазначає, що відсутність кримінальної скарги від заявника не завадило прокурору порушити кримінальне провадження та не завадило іншим національним органам влади інформувати прокурора про твердження про жорстоке поводження.

У світлі вищевикладеного, за відсутності ефективного офіційного розслідування, Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання заявником національних засобів правового захисту шляхом використання процедури кримінальної скарги та приходять до висновку, що порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.

«Gjini v. Serbia», n.n. 96-103¹³³⁸

¹³³⁸ «Gjini v. Serbia», application № 128/16, judgment 15.01.2019

АТМОСФЕРА ПОСТІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО НАПРУЖЕННЯ У В'ЯЗНИЦІ

Труднощі, що зазнали заявники, зокрема відчуття постійної фізичної напруги з етнічних міркувань, були такими, що порушували статтю 3 Конвенції.

«Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n.n. 68-77¹³³⁹

¹³³⁹ «Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», application № 22893/05, judgment 27.05.2008

НАСИЛЬСТВО ТА ЗАГРОЗА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Ув'язнені, яких підозрюють або які засуджені за сексуальні злочини, та ув'язнені, які раніше співпрацювали з правоохоронними органами, зазнають особливого ризику насильства серед ув'язнених в латвійських тюрмах. Зв'язок між звинуваченнями у сексуальних злочинах та ризиком стати жертвою насильства з боку ув'язнених також підтверджений КЗК. За таких обставин очевидно, що кожен день, який заявник мав проводити разом із загальною масою ув'язнених, лише збільшував ризик насильства щодо нього, оскільки відомості про характер звинувачень проти нього та його минулі зв'язки з поліцією поширювалося дедалі на більшу кількість ув'язнених.

«D.F. v. Latvia», n. 81¹³⁴⁰

КЗК неодноразово висловлював особливу стурбованість щодо насильства серед ув'язнених у в'язниці Даугавпілс та у в'язницях Латвії. Тому Суд дотримується думки, що, можливо, є певна заслуга в припущенні уряду про те, що переведення заявника до в'язниці Матіса не було єдиним можливим способом вирішення його ситуації, оскільки загроза насильства була спричинена природою звинувачення проти заявника.

«D.F. v. Latvia», n. 81

Суд має більші труднощі з прийняттям твердження Уряду про те, що переведення заявника до будь-якої іншої в'язниці, ніж в'язниця Матіса, було б ефективним способом усунення загроз, що виникали внаслідок його попередньої співпраці з поліцією. Уряд Латвії чітко усвідомлює проблеми, з якими стикаються ув'язнені, які працювали в правоохоронних органах, та їхні родичі. Вирішенням, яке обрав уряд, було розміщення таких ув'язнених у спеціальному крилі в'язниці Матіса.

«D.F. v. Latvia», n. 81

¹³⁴⁰ «D.F. v. Latvia», application № 11160/07, judgment 29.10.2013

Однак Суд не може не зауважити, що національні органи влади не лише відмовили в тому, що було визначено Урядом як *«наполегливе клопотання»* заявника про його переведення до в'язниці Матіса. Вони, схоже, вважали, що скарги заявника взагалі не вимагали будь-якої реакції, включаючи, як було запропоновано урядом, переведення його до іншої в'язниці. Тепер Суд перевірить, чи були органи влади праві дійти такого висновку.

«D.F. v. Latvia», n. 82

Зобов'язання держав згідно зі статтею 1 Конвенції забезпечувати кожному, хто знаходиться під їх юрисдикцією, права та свободи, визначені Конвенцією, разом із статтею 3 Конвенції, вимагає від держав вжити заходів, спрямованих на те, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, не зазнавали тортур або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, включаючи таке жорстоке поводження, яке здійснюється приватними особами. Ці заходи повинні забезпечувати *ефективний захист*, зокрема, вразливих осіб, які перебувають під вартою під виключним контролем влади, а також повинні включати *розумні заходи* щодо запобігання жорстокому поводженню, про яке влада мала або мала знати.

«D.F. v. Latvia», n. 83

Обсяг цього обов'язку щодо захисту залежить від конкретних обставин кожної справи. Суд у своїй прецедентній практиці щодо захисту вразливих ув'язнених пояснив, що національні органи влади зобов'язані вжити всіх розумно прийнятих заходів для запобігання реальним і безпосереднім ризикам для фізичної цілісності ув'язнених, яких влада мала або повинні були мати знання.

«D.F. v. Latvia», n. 84

КЗК вже вказував, що адміністрація в'язниць повинні вжити конкретних заходів безпеки для боротьби з явищем насильства серед ув'язнених. Цей обов'язок тим більше справедливий у випадках, коли існує ризик жорстокого поводження з боку своїх ув'язнених, наприклад, щодо сексуальних злочинців та співробітників міліції.

«D.F. v. Latvia», n. 84

Що стосується мінімального ступеня жорстокості поводження, необхідного для ініціювання відповідальності влади щодо захисту особи, підхід Суду змінився.

«D.F. v. Latvia», n. 85

Спочатку Суд постановив, що «одне лише відчуття стресу затриманої особи» та «простий страх [заявника] перед репресіями з боку співкамерників», самі по собі не були достатніми, щоб вивести ситуацію до сфери дії статті 3 Конвенції. Коли страх репресій поєднувався з *додатковими елементами*, Суд встановлював, наприклад, що «сукупний ефект перенаселеності та навмисне розміщення людини в камері з особами, які можуть являти для нього небезпеку, в принципі може порушити питання відповідно до статті 3 Конвенції».

«*D.F. v. Latvia*», n. 85

У справах «*Rodić and Others*» та «*Alexandru Marius Radu*» Суд постановив, що «труднощі, які зазнали заявники, зокрема постійне психічне занепокоєння, спричинене загрозою фізичного насильства, та очікування такого насильства повинні були перевищити неминучий рівень, властивий ув'язненню». Отже, було встановлено порушення статті 3 Конвенції.

«*Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina*»¹³⁴¹;

«*Alexandru Marius Radu v. Romania*»¹³⁴²;

«*D.F. v. Latvia*», n. 85

У цій справі державні органи були обізнані, що заявник належав до категорії ув'язнених з *підвищеним ризиком насильства* з боку інших ув'язнених. Адміністрація в'язниці чітко усвідомлювала характер звинувачень проти заявника та ризик, пов'язаний з такими звинуваченнями. Крім того, в державному апараті була інформація про минулу співпрацю заявника з поліцією, але така інформація не була використана державними органами належним чином. Крім того, на відміну від іншої нещодавньої справи проти Латвії, де Суд мав нагоду застосувати вищезазначені принципи («*Aleksejeva v. Latvia*»), Уряд сам визнав, що заявник неодноразово просив перевести його до іншого місця через загрози його життю та здоров'ю у в'язниці Даугавпілса.

«*Aleksejeva v. Latvia*», n.n.38-39¹³⁴³;

«*D.F. v. Latvia*», n. 86

Хоча Уряд представив загальну інформацію про те, як в латвійських в'язницях поводяться із засудженими в ситуаціях, порівнянних із ситуацією із заявником, Суду бракує інформації про будь-

¹³⁴¹ «*Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina*», application № 22893/05, judgment 27.05.2008

¹³⁴² «*Alexandru Marius Radu v. Romania*», application № 34022/05, judgment 21.07.2009

¹³⁴³ «*Aleksejeva v. Latvia*», application № 21780/07, judgment 03.07.2012

які конкретні кроки, вжиті адміністрацією в'язниці Даугавпілс для усунення вразливості заявника. Заявник стверджував, і Уряд не заперечував, що його часто переміщували між різними камерами. Уряд не представив жодного переконливого обґрунтування цих частих передач. Переміщення ув'язненого подалі від камери, в якій він зазнав погроз, безумовно, було б доцільним і, принаймні в короткостроковій перспективі, адекватним заходом. З іншого боку, Суд приходять до висновку, що якщо такі переміщення відбуваються часто і регулярно без жодної чітко визначеної мети, це видається підходом, який суперечить політиці, окресленій урядом, щодо захисту вразливих ув'язнених від загального в'язничного населення. У будь-якому випадку, будь-яке переміщення вразливих ув'язнених повинно становити частину ретельно розробленої стратегії боротьби з насильством серед ув'язнених, існування та деталі якої Уряд не пояснив.

«D.F. v. Latvia», n. 87

Суд тепер звернеться до скарги заявника на відсутність *конкретних* заходів безпеки, які б дозволили йому отримати переведення до в'язниці Матіса. Заявник, зокрема, критикував тривалість часу, необхідного для офіційного визнання його попередньої співпраці з поліцією та вжиття заходів щодо його переведення до в'язниці Матіса.

«D.F. v. Latvia», n. 88

Уряд стверджував, що існуюча система забезпечення безпеки поліцейських інформаторів є достатньою, щоб відповідати вимогам Конвенції. За словами Уряду, особи, які вважали, що їхня безпека була порушена у в'язниці через їх попередню співпрацю з правоохоронними органами, могли звернутися до поліції або Генерального прокурора з підтвердженням, що ця співпраця мала місце, після чого відповідні органи забезпечать ізоляція ув'язненого, наприклад, шляхом переведення їх до в'язниці Матіса.

«D.F. v. Latvia», n. 89

Суд вважає, що для того, щоб вітчизняний превентивний механізм був ефективним, він повинен дозволити відповідним органам реагувати у надзвичайному порядку, пропорційно пропорційному ризику, з яким стикається зацікавлена особа.

«D.F. v. Latvia», n. 91¹³⁴⁴

¹³⁴⁴ «D.F. v. Latvia», application № 11160/07, judgment 29.10.2013

Як було зрозуміло на прикладі заявника, запит до правоохоронних органів на підтвердження того, що раніше існувала співпраця з поліцією, може перетворитися на *тривалу й сильно бюрократичну процедуру*. Цьому сприяла *відсутність достатньої координації* між слідчими, прокурорами та пенітенціарними установами для запобігання можливого жорстокого поводження з ув'язненими, які, завдяки відомостям про інформування щодо кримінальних правопорушень стали особливо вразливими та піддаються жорстоким нападкам у в'язниці. Раніше Суд визначив і критикував відсутність *системного підходу* до вирішення труднощів, з якими стикаються поліцейські інформатори в латвійських в'язницях.

«D.F. v. Latvia», n.92

Беручи до уваги *тривалий страх та страждання від безпосереднього ризику жорстокого поводження* із заявником упродовж більш ніж одного року, який він провів у в'язниці в Даугавпілсі, та відсутність національного засобу правового захисту, який би дозволив вирішити цю ситуацію Суд приходить до висновку, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.

«D.F. v. Latvia», n. 95¹³⁴⁵

¹³⁴⁵ «D.F. v. Latvia», application № 11160/07, judgment 29.10.2013

НАСИЛЬСТВО ТА ЗАГРОЗА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСОБЛИВИХ КАТЕГОРІЙ УВ'ЯЗНЕНИХ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Молдова

В'язниці Молдови упродовж десятиліть страждають від *неформальної ієрархії ув'язнених* як ключової риси *тюремної субкультури* та пов'язаної з нею проблеми насильства серед ув'язнених¹³⁴⁶.

У доповіді про свій візит 2015 року Комітет закликав владу Молдови вжити рішучих заходів для запобігання залякуванню та насильству серед ув'язнених, зокрема, шляхом вжиття ефективних заходів для боротьби з *явищем неформальної тюремної ієрархії* з усіма негативними наслідками, що випливають з цього *явища*¹³⁴⁷.

Представники влади, з якими зустрічалася делегація під час візиту 2018 року (як на центральному, так і на місцевому рівнях) визнали, що *система неформальної ієрархії* серед ув'язнених все ще існує, однак вони вважали, що тримають її під контролем або роблять все можливе, щоб протидіяти впливу *ієрархії*¹³⁴⁸.

У відвіданих пенітенціарних установах здійснювалися спроби з різним ступенем успіху вирішити цю *глибоко вкорінену проблему*. Зокрема, у Гоянській в'язниці порівняно з попереднім візитом значно покращилася взаємодія між персоналом та ув'язненими. У цій в'язниці докладаються реальні зусилля для розвитку позитивних відносин між персоналом і неповнолітніми (молодими дорослими), а також для забезпечення того, щоб жоден ув'язнений не мав можливості реалізувати *владу* над іншими ув'язненими¹³⁴⁹.

Як у Кишинівській, так і у Сорокській в'язницях *першопричини проблеми насильства* серед ув'язнених були далекі від усунен-

¹³⁴⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 13, P. 7.

¹³⁴⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 13, P. 7.

¹³⁴⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 14, P. 7.

¹³⁴⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 14, P. 7.

ня і ці установи все ще значною мірою не забезпечували *основоположну* вимогу ув'язнених – *безпечне середовище*. В установах продовжували переважати *явища* насильства, залякування та експлуатації серед ув'язнених, що є прямим наслідком існування *неформальних владних структур* у середовищі ув'язнених¹³⁵⁰.

Деякі ув'язнені вкотре розповіли делегації про те, що вони стали жертвами побиття, погроз застосування сили та рекету з боку *неформальних лідерів* або їхнього найближчого оточення¹³⁵¹.

Комітет особливо занепокоєний становищем ув'язнених, які вважаються *«приниженими»* або *«недоторканими»*. Ці ув'язнені, які належать до *найнижчої частини в ієрархії ув'язнених*, часто піддаються фізичному та вербальному насильству з боку інших ув'язнених та змушені прибирати усі приміщення, у тому числі загальні санітарні приміщення. Неформальний *«кодекс поведінки»* вимагав від них уникати контактів з іншими ув'язненими (і навіть з їхніми речами) та приймати їжу лише за спеціально відведеними столами у їдальні. Деякі ув'язнені, з якими зустрічалася делегація, у тому числі неповнолітні, зазначили, що їм доводилося стикатися з постійним приниженням, пов'язаним з тим, що їх називали *«недоторканими»*¹³⁵².

Становище вказаної вище категорії ув'язнених можна вважати таким, що становить тривале порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини, яка забороняє *inter alia* всі форми поведінки, що принижує гідність, та зобов'язує органи державної влади вживати належних заходів для запобігання такому поведінню, у тому числі з боку інших ув'язнених¹³⁵³.

Проблема насильства серед ув'язнених, як видається, була набагато більш гострою серед неповнолітніх (або молодих дорослих осіб), які перебувають у слідчих ізоляторах. Багато з них відчували потребу самоствердитися під час перебування в установі для неповнолітніх, щоб отримати *«звання»* у *неформальній ієрархії ув'язнених*, коли їх врешті-решт переведуть до в'язниць для дорослих. Делегація спілкувалася як з жертвами, так і з правопорушниками, які розповіли про побиття та інші форми фізичного насильства у відділенні для неповнолітніх Кишинівської в'язниці. Делегація та-

¹³⁵⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 17, P. 8.

¹³⁵¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 17, P. 8.

¹³⁵² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 18, P. 8.

¹³⁵³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 18, P. 8.

кож дізналася про три випадки ствержуваного згвалтування неповнолітніх або молодих людей у Кишинівській в'язниці упродовж місяців, що передували візиту¹³⁵⁴.

Не дивно, що тюремна адміністрація, зважаючи на брак кваліфікованого та добре підготовленого персоналу та загальний підхід, згідно з яким *ієрархія ув'язнених є усталеним елементом системи*, вважала або необхідною співпрацю з неформальними лідерами, або неефективною боротьбу з цим *явищем*, або відчувала себе безпорадною у своїх намаганнях приборкати *владу* верхівки цієї *ієрархії*¹³⁵⁵.

Як і раніше, в обох установах склалося враження, що між адміністрацією та неформальними лідерами існує *мовчазна угода* щодо підтримання порядку серед ув'язнених, яка, *на перший погляд*, забезпечує безперервне функціонування установ. Однак ця *угода* вимагала від керівництва та персоналу закривати очі на тяжке становище так званих *«принижених»*, а також на випадки залякування та насильства щодо тих, хто не бажав робити внески до незаконного колективного фонду (*«общак»*). Так, кілька ув'язнених, з якими спілкувалася делегація, стверджували, що тюремний персонал не завжди втручався, щоб зупинити переслідування або побиття ув'язнених *«нижчого класу»*¹³⁵⁶.

Особливо яскравий приклад такої *«співпраці»* між керівництвом в'язниці та *неформальною ієрархією* делегація спостерігала у Сорокській в'язниці. Під час інтерв'ю з ув'язненими члени делегації зустрілися з ув'язненим, який відповідав за ведення обліку всіх осіб, що утримуються у в'язниці. Зокрема, він мав реєстр, що містив імена, дати народження, строки ув'язнення (разом з відповідними статтями КК Молдови) та номери камер всіх ув'язнених, які утримувалися у Сорокській в'язниці з 1999 року. Швидко з'ясувалося, що ці дані були доступні не тільки керівництву в'язниці, але й *неформальним босам в'язничної ієрархії*, які могли негайно отримати основну інформацію про кожного новоприбулого ув'язненого, в тому числі і про те, за які злочини ця особа була засуджена. Це, звісно, дуже полегшувало миттєве виявлення ув'язнених, які за своїм кримінальним минулим потрапляли до категорії *«недоторканих»*¹³⁵⁷.

¹³⁵⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 19, P. 8.

¹³⁵⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 20, P. 9.

¹³⁵⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 20, P. 9.

¹³⁵⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 20, P. 9.

Мовчазна співпраця між адміністрацією та неформальними лідерами у в'язницях має *серйозні ерозійні наслідки* для всієї системи кримінального правосуддя. Такі домовленості неминуче підривають повагу ув'язнених до адміністрації. У цьому контексті також слід зазначити, що ув'язнені, які належать до *вищих ешелонів неформальної ієрархії*, продовжували вести надзвичайно комфортне життя у в'язниці з усіма можливими зручностями; зокрема, у Сорокській в'язниці вкотре спостерігалася різюча різниця в умовах (головним чином, у стані ремонту та обладнання, а також щодо рівня заповнюваності) між різними зонами розміщення ув'язнених¹³⁵⁸.

За таких обставин будь-яка *ідея реабілітації* втрачає сенс, а *стримуючий ефект покарання* у вигляді позбавлення волі практично втрачається¹³⁵⁹.

Крім того, що такий стан справ сприяє створенню небезпечного середовища в місцях позбавлення волі, він *спотворює мету ув'язнення та роль пенітенціарної системи*¹³⁶⁰.

Не слід також забувати, що для інших ув'язнених, зокрема неповнолітніх, бачити, як «*боси*» живуть розкішним життям з усіма можливими привілеями та винятковими повноваженнями, є потужним стимулом для залучення до *кримінальної субкультури* та просування по неформальних кар'єрних сходах за рахунок насильства над іншими¹³⁶¹.

Обмежена присутність персоналу у місцях розміщення ув'язнених призвела до незахищеності самих працівників пенітенціарних установ. Це також частково пояснює їхнє очевидне небажання втручатися у випадки насильства серед ув'язнених¹³⁶².

За цих обставин не можна обґрунтовано очікувати, що всі ув'язнені, які стали жертвами насильства серед ув'язнених (а також будь-які свідки з числа ув'язнених), вирішать викрити винних осіб. Є очевидним, що про багато таких випадків не повідомляється через страх наразитися на подальше насильство, що переважає у середовищі ув'язнених. Згідно з журналом реєстрації скарг у Со-

¹³⁵⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 21, P. 9.

¹³⁵⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 21, P. 9.

¹³⁶⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 21, P. 9.

¹³⁶¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 21, P. 9.

¹³⁶² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 23, P.

рокській в'язниці, у 2017 році було подано лише 9 офіційних скарг про факти насильства серед ув'язнених. За перші п'ять місяців 2018 року до журналу не було внесено *жодного* запису. Однак під час перекличок персонал регулярно виявляв у деяких ув'язнених видимі тілесні ушкодження на обличчі або руках. Ці ув'язнені незмінно стверджували адміністрації та медичному персоналу, який проводив обстеження, що вони отримали тілесні ушкодження випадково (наприклад, внаслідок «*падіння з ліжка*» або «*падіння у ванній кімнаті*»). У зв'язку з цим слід також звернути увагу на недоліки, виявлені під час реєстрації тілесних ушкоджень медичним персоналом у відвіданих установах¹³⁶³.

У делегації склалося враження, що директор Сорокської в'язниці намагається посунути *неформальні структури влади ув'язнених* і забезпечити *альтернативи* для тих, хто не бажає бути пов'язаним з *кримінальною субкультурою* (яких, за словами різних співрозмовників, постійно зростає). Однак навряд чи ці зусилля принесуть значні результати, доки ключові завдання управління в'язницею будуть «аутсорсинговими» для ув'язнених, які таким чином ставляться у вищу позицію над іншими ув'язненими та фактично відповідають за контроль над життям у в'язниці¹³⁶⁴.

Проблему залякування та насильства серед ув'язнених неможливо вирішити без *відновлення контролю керівництва та персоналу над ситуацією* у пенітенціарних установах¹³⁶⁵.

Перш за все, тюремний персонал повинен мати можливість здійснювати свої повноваження *належним чином*. Це означає, зокрема, що рівень укомплектованості персоналом має бути *достатнім* (у тому числі в нічний час) для того, щоб працівники пенітенціарних установ могли здійснювати належний нагляд за діяльністю ув'язнених та ефективно підтримувати один одного у виконанні покладених на них завдань¹³⁶⁶.

Вирішення проблеми насильства серед ув'язнених також вимагає, щоб тюремний персонал був *особливо уважним* до ознак неблагополуччя та належним чином підготовленим для рішучого

¹³⁶³ Report on the visit to carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 23, P. 10.

¹³⁶⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 24, P. 10.

¹³⁶⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 25, P. 11.

¹³⁶⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 25, P. 11.

та ефективного втручання на якомога ранній стадії. У цьому контексті вирішальним фактором є наявність позитивних відносин між персоналом та ув'язненими, заснованих на *динамічній безпеці* та *турботі*; такі відносини можуть допомогти подолати звичне небажання жертв (або свідків) свідчити проти осіб, які вчиняють насильство серед ув'язнених¹³⁶⁷.

На додаток питання протидії насильству серед ув'язнених має бути включено до програм початкової та поточної підготовки персоналу всіх рівнів¹³⁶⁸.

Комітет закликає владу Молдови без подальших зволікань вжити *рішучих заходів* для запобігання насильству та залякуванню серед ув'язнених. Це вимагатиме вжиття *ефективних*, а часом і *сміливих* кроків для подолання *явища неформальної тюремної ієрархії*, таких як:

- проведення оцінки функціонування сектору № 1 Сорокської в'язниці та розгляд можливості створення подібних секторів у цій та інших в'язницях;

- забезпечення, щоб ув'язнені (у тому числі неповнолітні), які наражаються на ризик жорстокого поводження з боку інших ув'язнених, а також ті, які не бажають (або *більше* не бажають) бути залученими до *тюремної субкультури*, отримували повну підтримку з боку адміністрації, у тому числі, на їхнє прохання, шляхом розміщення у секторах, подібних до згаданих вище;

- припинення практик *делегування повноважень* неформальним лідерам ув'язнених та використання їх для підтримання порядку серед ув'язнених;

- припинення практик залучення ув'язнених до виконання ключових адміністративних завдань персоналу установи (наприклад, ведення індивідуального обліку ув'язнених);

- позбавлення всіх *неформальних лідерів* та їх близького оточення привілеїв, якими не користуються інші ув'язнені, у тому числі щодо умов ув'язнення; у цьому контексті слід розглянути можливість відокремлення неформальних лідерів та їх близького оточення від решти ув'язнених на основі належної індивідуальної оцінки ризиків та потреб¹³⁶⁹.

¹³⁶⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 25, P. 11.

¹³⁶⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 25, P. 11.

¹³⁶⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018, Para 26, P. 11.

На жаль, деякі з давніх рекомендацій Комітету залишаються без уваги. Це стосується *явища тюремної субкультури*, насильства серед ув'язнених, що виникає внаслідок тюремної субкультури, та супутніх умов життя тих ув'язнених, яких *неофіційна тюремна ієрархія* вважає «*приниженими*», а також режиму, що пропонується «*довіроковим*» і засудженим ув'язненим, а також низького рівня укомплектованості в'язниць¹³⁷⁰.

На тюремному сленгу ці особи визначалися різними термінами («*опущені*», «*принижені*» тощо) та вважалися такими, що перебувають з різних причин на найнижчих щаблях *неформальної тюремної ієрархії* (через попередню судимість, особливо за сексуальні злочини, через сексуальну орієнтацію, певні серйозні порушення тощо)¹³⁷¹.

Викликає серйозне занепокоєння те, що, зокрема, у Кагульській в'язниці, персонал нібито радив ув'язненим не звертатися зі скаргами до делегації, і що персонал намагався провести «заслуховування» ув'язнених, які були опитані делегацією. Більше того, персонал Тараклійської в'язниці не зміг перешкодити *неофіційній тюремній ієрархії* залякувати ув'язнених, щоб вони не спілкувалися з делегацією, а також «заслуховувати» в'язнів, які це зробили, незважаючи на те, що персонал був обізнаний про залякування¹³⁷².

Будь-які види залякування, репресій або інші прояви упередженого ставлення до особи, позбавленої волі, за те, що вона прагне спілкуватися або спілкувалася з Комітетом, або спроби з'ясувати, що саме ув'язнені розповідають делегаціям Комітету, які відвідують їх під час приватних бесід, є *абсолютно несумісними з принципом співробітництва*¹³⁷³.

Під час візиту 2020 року делегація вивчила ситуацію в трьох в'язницях для дорослих, а саме: в'язниці № 1 у Тараклії, в'язниці № 5 у Кагулі та в'язниці № 13 у Кишиневі. Вона також здійснила цільовий повторний візит до в'язниці № 10 (Гоянська виховна ко-

¹³⁷⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 7, P. 11.

¹³⁷¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Footnote 33, P. 23.

¹³⁷² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 8, P. 11.

¹³⁷³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 8, P. 11.

лонія для неповнолітніх) з метою вивчення кроків, зроблених для подолання явища насильства серед ув'язнених¹³⁷⁴.

В окремому блоці № 1/1 Тараклійської в'язниці утримувалися ті, кого *неформальна тюремна ієрархія* відносила до категорії «*принижених*» або «*недоторканих*»¹³⁷⁵.

Блок № 2 Кагульської в'язниці був зарезервований для новоприбулих ув'язнених, а також для тих, хто вважається «*недоторканими*» і де-факто перебуває під захистом¹³⁷⁶.

Проблема насильства та залякування ув'язнених у в'язницях Молдови вже давно викликає серйозне занепокоєння Комітету. У доповіді за результатами спеціального візиту 2018 року Комітет закликав владу Молдови вжити рішучих заходів для вирішення цієї проблеми, зокрема шляхом подолання явища *неформальної тюремної ієрархії*. Висновки делегації Комітету під час візиту 2020 року продемонстрували, що проблема залякування та насильства серед дорослих чоловіків-ув'язнених залишається такою ж гострою, як і раніше, та, як і в минулому, значною мірою пов'язана з усталеною *неформальною ієрархією* у пенітенціарній системі¹³⁷⁷.

Згідно з медичними картками, дослідженими делегацією у в'язницях Кагула, Кишинева й Тараклії, у в'язнів регулярно виявлялися тілесні ушкодження, що свідчать про насильство серед ув'язнених, такі як гематоми навколо очей, а також, хоча і в меншій мірі, більш серйозні тілесні ушкодження (наприклад, зламанна рука). Як і в минулому, практично усі випадки насильства залишалися без реєстрації через атмосферу страху та залякування, створену в установах ув'язненими, які перебували на вершині *неформальної тюремної ієрархії*, а також через загальну недовіру до здатності персоналу гарантувати безпеку ув'язнених¹³⁷⁸.

Не дивно, що багато ув'язнених, з якими зустрічалася делегація, дуже неохоче розповідали про обставини, за яких вони отри-

¹³⁷⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 39, P. 23.

¹³⁷⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 39, P. 23.

¹³⁷⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 39, P. 23.

¹³⁷⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 48, P. 27.

¹³⁷⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 49, P. 28.

мали тілесні ушкодження, а деякі з них були *помітно налякані*. У кількох випадках делегацію супроводжували ув'язнені, які намагалися чинити тиск на інших ув'язнених з метою перешкодити їм вільно спілкуватися з делегацією. Тим не менш, декілька ув'язнених у кожній з відвіданих в'язниць розповіли про побиття, погрози насильством та вимагання з боку інших ув'язнених, а також про сексуальні домагання з боку інших ув'язнених¹³⁷⁹.

У Кишинівській в'язниці делегація почула твердження про те, що сексуального злочинця навмисно помістили до камери з ув'язненими, відомими насильством щодо сексуальних злочинців (*«пресхата»*). Цей ув'язнений стверджував, що його жорстоко побили та звалтували співкамерники, вочевидь, як покарання за те, що він був сексуальним злочинцем. Однак скаргу ув'язнений не подав через страх помсти¹³⁸⁰.

Незважаючи на рішучі заперечення влади Молдови на попередні доповіді Комітету, знову стало очевидним, що існує *негласна співпраця* між керівництвом відвіданих в'язниць та *неформальною ієрархією ув'язнених* щодо підтримання «порядку» серед ув'язнених та забезпечення *«безперервної роботи»* установ¹³⁸¹.

Найбільш вражаючим є те, що *неформальна ієрархія* мала *право голосу* при початковій «класифікації» та розміщенні в камерах новоприйнятих ув'язнених, а також при прийнятті рішення, кому з ув'язнених дозволити працювати. Це допомагало *неформальним лідерам* постійно залучати «недосвідчених» ув'язнених до неформальної спільноти засуджених, пропонуючи захист та іншу підтримку в обмін на їхні гроші та лояльність. Такий порядок також означав, що *неформальні лідери* могли вільно застосовувати залякування та «розумний» рівень насильства щодо тих, хто відмовлявся робити внески до незаконного колективного фонду (*«обшача»*), яким керував лідер неформальної ієрархії¹³⁸².

Що стосується, зокрема, ув'язнених, які за неформальною ієрархією вважаються *«недоторканими»*, то вони продовжували

¹³⁷⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 49, P. 28.

¹³⁸⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 49, P. 28.

¹³⁸¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 49, P. 28.

¹³⁸² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 49, P. 28.

жити у стані постійного страху та приниження. Делегація знову отримала багато скарг від таких ув'язнених на постійні вербальні образи та принизливу поведінку з боку інших ув'язнених. Деякі з них навіть побоювалися, що будуть згвалтовані в якості покарання за злочини, в яких їх звинувачували або засуджували. Як і раніше, цих ув'язнених примушували виконувати «брудну» роботу (наприклад, прибирати туалети та збирати сміття), а внутрішні правила ієрархії вимагали від них уникати будь-яких фізичних контактів з іншими ув'язненими. Оскільки основна маса ув'язнених не сприймала їх, їм не дозволялося працювати з іншими ув'язненими або мати доступ до місць загального користування, таких як спортзал, бібліотека або каплиця. Більше того, за помітним винятком Тараклійської в'язниці, ув'язнені цієї категорії утримувалися у найбільш незадовільних умовах, які тільки можна знайти у в'язницях¹³⁸³.

Становище зазначеної вище категорії ув'язнених можна вважати таким, що становить триваюче порушення статті 3 Конвенції, яка забороняє *inter alia* всі форми поведіння, що принижує гідність, та зобов'язує державні органи вживати належних заходів для запобігання такому поведінню, у тому числі з боку інших ув'язнених¹³⁸⁴.

Делегація відзначила, що у відвіданих нею в'язницях для дорослих певна кількість ув'язнених була відокремлена від основної маси ув'язнених та розміщена у спеціальних приміщеннях за їхнім власним бажанням. Було очевидно, що для багатьох з цих ув'язнених така форма *самоізоляції*, яка зазвичай передбачала посилений режим упродовж тривалого часу (в деяких випадках – упродовж років), була єдиним способом втекти від потенційних агресорів¹³⁸⁵.

Особи, засуджені вперше, повинні триматися окремо від тих, хто раніше відбував покарання у вигляді позбавлення волі. Однак це правило не дотримується у кожній з відвіданих установ. Ув'язнені, які не мали попереднього досвіду ув'язнення, були основною

¹³⁸³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 51, P. 28.

¹³⁸⁴ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 51, P. 29.

¹³⁸⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 52, P. 29.

мішенню для експлуатації, здирицтва та маніпуляцій з боку *неформальних лідерів*¹³⁸⁶.

У Кишинівській та Кагульській в'язницях новоприбулі особи, які вчинили сексуальні злочини, *LGBTQI+* та особи з обмеженими можливостями до навчання, не були відокремлені від основного контингенту ув'язнених, а спочатку утримувалися в «карантинній» камері разом з іншими ув'язненими, а згодом були поміщені до основного контингенту ув'язнених. Таким чином, вони піддавалися *особливо високому* ризику насильства з боку інших ув'язнених. Запобігання таким актам має бути одним із *пріоритетів* у боротьбі з насильством серед ув'язнених. Рішенням може бути відокремлення таких осіб від решти ув'язнених¹³⁸⁷.

Перманентна нездатність влади Молдови забезпечити безпечне та надійне середовище для ув'язнених безпосередньо пов'язана з низкою факторів, зокрема, з хронічною нестачею персоналу, залежністю від *неформальних лідерів ув'язнених*, які здійснюють контроль над ув'язненими, та існуванням переповнених гуртожитків. Водночас відсутня належна оцінка ризиків та потреб ув'язнених при прийнятті, а також класифікація ув'язнених при їх розміщенні в установі. Підвищена вразливість деяких ув'язнених (наприклад, осіб, які вчинили сексуальні злочини, осіб з психічними розладами або наркотичною залежністю) чітко вказує на необхідність виявлення потенційних ризиків та вразливостей з метою запобігання насильству та експлуатації цих осіб з боку інших ув'язнених¹³⁸⁸.

Комітет знову закликає владу Молдови без подальших зволікань вжити рішучих заходів для запобігання насильству та залякуванню серед ув'язнених у рамках всієї пенітенціарної системи. Це вимагає, зокрема: 1) запровадження системи оцінки ризиків та потреб, класифікації та розподілу окремих ув'язнених з метою забезпечення того, щоб ув'язнені не контактували з іншими ув'язненими, які можуть завдати їм шкоди (належним чином враховуючи *неформальну тюремну ієрархію*); 2) забезпечення розміщення ув'язнених у невеликих за площею житлових приміщеннях; 3) запровадження ефективної системи підбору та підготовки тюремного персоналу; 4) забезпечення безперервного контролю

¹³⁸⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 54, P. 29.

¹³⁸⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 55, P. 29.

¹³⁸⁸ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 57, P. 30.

за приміщеннями з боку тюремної адміністрації (у т.ч. у нічний час)¹³⁸⁹.

У зв'язку з цим слід також невідкладно вжити певних конкретних заходів для подолання такого явища, як *неформальна тюремна ієрархія*, а саме:

- остаточно покласти край практиці використання *неформальних тюремних лідерів* для підтримання належного порядку у в'язницях. У цьому контексті можна також розглянути питання про відокремлення *неформальних лідерів* та їх близького оточення від решти в'язнів на основі належної індивідуальної оцінки ризиків та потреб;

- позбавлення *неформальних тюремних лідерів* можливості доступу до новоприбулих ув'язнених та виконання ними своїх *кастових функцій*. У цьому контексті слід ще раз нагадати тюремному персоналу, що будь-який співробітник, який сприятиме таким контактам, буде підданий відповідним санкціям;

- покласти край практиці, коли адміністрація в'язниці покладається на думку *неформальної ієрархії* при здійсненні процедур прийому до в'язниці;

- забезпечення того, щоб ув'язнені, які наражаються на ризик жорстокого поводження з боку інших ув'язнених (у т.ч. *LGBTQI+*, ув'язнені, які страждають на розумові вади, та сексуальні злочинці), а також ті, які не бажають (або більше не бажають) бути залученими до *тюремної субкультури*, отримували повну підтримку з боку адміністрації, у тому числі, на їхнє прохання, шляхом розміщення в окремих блоках із забезпеченням належних умов та режиму тримання¹³⁹⁰.

Тюремна субкультура не була повністю викорінена у в'язниці для неповнолітніх Гоян, і серед неповнолітніх все ще можна розрізнити касти *неформальних лідерів* та «недоторканих». Засуджені останньої категорії здебільшого працювали на прибиранні загальних туалетів та коридорів і мали право лише роздавати їжу іншим «недоторканим». Більше того, як й їхні дорослі «колеги», неповнолітні *тюремні лідери* використовували інших ув'язнених для прибирання своїх камер та вимагали частку їхніх продуктових передач в обмін на «захист» від інших ув'язнених¹³⁹¹.

¹³⁸⁹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 58, P. 30.

¹³⁹⁰ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 58, P. 30.

¹³⁹¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 59, P. 31.

У в'язниці Гоян делегація чула розповіді про те, що чергові іноді дозволяли неповнолітньому *тюремному лідеру* відвідувати камери прийому та розмовляти з новоприбулими ув'язненими щодо їхнього розподілу згідно з неформальними правилами. Це є *неприйнятним*¹³⁹².

Кіпр

Влада Кіпру має вжити необхідних заходів щодо запобігання насильству серед ув'язнених¹³⁹³.

Має важливе значення ретельна перевірка адміністрацією в'язниці *всієї інформації* щодо насильства серед ув'язнених (незалежно від того, чи має ця інформація форму офіційної скарги)¹³⁹⁴.

Відсутність належної реакції з боку керівництва в'язниці може сприяти атмосфері, в якій ті, хто бажає жорстокого поводження з ув'язненими, можуть швидко повірити – і з дуже вагомими підставами – що вони можуть робити це *безкарно*. У делегації склалося враження, що керівництво Центральної в'язниці Нікосії не бажає посісти *проактивну* позицію у цьому відношенні¹³⁹⁵.

Під час свого візиту делегація отримала кілька заяв про насильство серед ув'язнених. Наприклад, ймовірний випадок згвалтування стався під час відвідування делегацією в'язниці. Про цей інцидент повідомили персоналу, який просто сказав потерпілому написати заяву. Як наслідок, особа не отримала негайної медичної допомоги, а керівництво в'язниці не було поінформовано про інцидент. Загалом, випадки насильства серед ув'язнених не реєструвалися, персонал не реагував оперативним чином на інциденти та не запобігав насильству. Також було вжито недостатніх заходів для захисту ув'язнених, що в сукупності сприяло створенню *небезпечного середовища* для ув'язнених¹³⁹⁶.

¹³⁹² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 60, P. 31.

¹³⁹³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 60, P. 27.

¹³⁹⁴ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 61, P. 27.

¹³⁹⁵ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 61, P. 27.

¹³⁹⁶ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 77, P. 42.

Щодо ймовірної спроби зґвалтування та інциденту сексуального насильства, то делегація звернулася з вимогою вжити негайних заходів для відповідного розслідування. Повідомленням від 31 березня 2017 року влада Кіпру повідомила Комітет, що ув'язненого було направлено до загальної лікарні для обстеження (яка не знайшла доказів, що підтверджують звинувачення), а в'язниця та поліція проводять окремі розслідування стверджуваного інциденту. Внутрішнє розслідування у в'язниці було завершено, в результаті якого з ув'язненим зустрівся керівництво, яке дійшло висновку, що, оскільки ув'язнений *перебував у доброму настрої та не згадував про інцидент*, справу було закрито. Комітет *не переконаний* у ретельності такої методології внутрішнього розслідування. Крім того, враховуючи тип стверджуваного сексуального насильства (анальне проникнення за допомогою стороннього предмету), відсутність судово-медичних доказів за цих обставин не спростовує твердження¹³⁹⁷.

Обов'язок тюремної адміністрації піклуватися про ув'язнених, які перебувають під їх контролем, включає відповідальність захищати їх від інших ув'язнених, які можуть мати намір завдати їм шкоди. Адміністрація має діяти *на випередження*, щоб запобігти насильству з боку ув'язнених щодо інших ув'язнених. Обов'язок піклуватися про забезпечення *безпечної в'язниці* поширюється на всіх осіб, які утримуються або працюють в її стінах, включаючи персонал в'язниці¹³⁹⁸.

Заходи, задекларовані владою щодо вирішення проблеми насильства серед ув'язнених, здається, мали лише *обмежений успіх*. Показники, які використовуються для вимірювання справжнього насильства серед ув'язнених, ще недостатньо розроблені, і склалися враження, що фактична кількість інцидентів насильства значно перевищує зареєстровану кількість¹³⁹⁹.

Комітет рекомендує керівництву пенітенціарної системи терміново переглянути *політику запобігання насильству серед ув'язнених*, щоб запровадити заходи для більш адекватного та точного фіксування, реагування, розслідування та впровадження заходів для запобігання насильству. Це має включати ухвалення *комплексних*

¹³⁹⁷ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 77, P. 42.

¹³⁹⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 78, P. 42.

¹³⁹⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 78, P. 42.

сної політики протидії булінгу та систематичну оцінку ризиків щодо розподілу та розміщення ув'язнених. Це також має включати навчання персоналу вживати заходи на випередження для виявлення ознак будь-якого ризику насильства серед ув'язнених, а також регулярний моніторинг камер відеоспостереження та забезпечення їх справного обслуговування¹⁴⁰⁰.

Угорщина

Викорінення явища насильства серед ув'язнених вимагає багатостороннього підходу, що включає посилений постійний моніторинг поведінки ув'язнених (включно з виявленням потенційних кривдників та жертв), з особливим акцентом на ситуації в камерах у вечірній (нічний) час (наприклад, шляхом більш частих і нерегулярних відвідувань персоналом), належне повідомлення про ймовірні та підтвержені випадки залякування або насильства серед ув'язнених, ретельне розслідування всіх інцидентів та застосування відповідних санкцій, а також розробка ефективних заходів зі зменшення насильства. Керівництво та персонал установи повинні приділяти підвищену увагу оцінці ризиків та потреб, класифікації та розподілу окремих ув'язнених з метою забезпечення того, щоб ув'язнені не піддавалися впливу інших ув'язнених, які можуть завдати їм шкоди¹⁴⁰¹.

Грузія

Що стосується насильства серед ув'язнених, воно не було серйозною проблемою у в'язницях закритого типу (чого слід було очікувати в установах, де ув'язнені залишалися замкненими у своїх камерах більшу частину дня), за винятком кількох звинувачень та інших ознак (наприклад зареєстровані тілесні ушкодження у в'язниці № 6). Подібним чином насильство серед ув'язнених виявилось рідкістю у в'язниці № 11. При цьому насильство серед ув'язнених явно було проблемою у в'язниці № 15. Це не було несподіванкою, враховуючи дуже низьку присутність персоналу, де трохи більше 30 співробітників намагалися контролювати приблизно 1800 ув'язнених, які вільно пересувались великою територією в'язниці¹⁴⁰².

¹⁴⁰⁰ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 78, P. 42.

¹⁴⁰¹ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 48, P. 26.

¹⁴⁰² Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 50, P. 28.

Іншим важливим фактором у колонії № 15 був вплив *неформальної ієрархії ув'язнених*. Серед ознак цього впливу можна згадати той факт, що багато ув'язнених явно не бажали та навіть боялися розмовляти з делегацією (хоча деякі з них нарешті більш-менш прямо визнали, що у в'язниці були так звані «*смотрящі*» (принаймні по одному на кожному поверсі)¹⁴⁰³.

Мала місце різка невідповідність матеріальних умов у різних камерах (деякі камери були майже розкішними), і до делегації звернулися кілька самозваних «*керівників в'язниці*», які своїм ставленням та поведінкою демонстрували свій *неформальний* «привілейований» статус¹⁴⁰⁴.

Керівництво колонії № 15 визнало, що вважає себе змушеним розділити частину своєї відповідальності за порядок та безпеку з «*привілейованими ув'язненими*» («*смотрящими*»), наражаючи таким чином слабших ув'язнених на ризик насильства та залякування. Зайве говорити, що це є *абсолютно неприйнятним*. Повторна поява цього *явища* у в'язниці № 15 є тривожною ознакою, і потрібні значні зусилля, щоб гарантувати, що воно не пошириться по всій пенітенціарній системі¹⁴⁰⁵.

Обов'язок тюремної адміністрації піклуватися про ув'язнених, які перебувають під їх контролем, включає відповідальність захищати їх від інших ув'язнених, які можуть мати намір заподіяти їм шкоду¹⁴⁰⁶.

Адміністрація пенітенціарної установи має діяти *на випередження*, щоб запобігти насильству з боку ув'язнених щодо інших ув'язнених¹⁴⁰⁷.

Викорінення *явища* насильства та залякування серед ув'язнених вимагає, щоб в'язничний персонал був уважним до ознак

¹⁴⁰³ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 50, P. 28.

¹⁴⁰⁴ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 50, P. 28.

¹⁴⁰⁵ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 51, P. 29.

¹⁴⁰⁶ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 52, P. 29.

¹⁴⁰⁷ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 52, P. 29.

напруження у середовищі ув'язнених, а також був рішучим й належним чином навченим втрутитися за необхідності¹⁴⁰⁸.

Наявність позитивних стосунків між персоналом та ув'язненими, заснованих на *динамічній безпеці* та *підкуванні*, є вирішальним фактором у цьому контексті; це значною мірою залежатиме від достатньої кількості персоналу та володіння навичками міжособистісного спілкування¹⁴⁰⁹.

Ефективна стратегія боротьби із насильством серед ув'язнених має бути спрямована на те, щоб персонал пенітенціарних установ мав можливість *належним чином* виконувати свої повноваження. Як початкові, так і поточні навчальні програми для персоналу всіх категорій мають стосуватися питання боротьби з насильством серед ув'язнених¹⁴¹⁰.

Вирішення проблем, пов'язаних із насильством серед ув'язнених, вимагає результативного впровадження системи *індивідуальної оцінки ризиків та потреб ув'язнених*¹⁴¹¹.

Необхідно вживати заходів для захисту фактичних або потенційних жертв від фактичних або потенційних кривдників (наприклад, шляхом переведення їх до різних закладів або іншим чином запобігати будь-яких контактам один з одним)¹⁴¹².

Мають бути припинені практики делегування повноважень *неформальним лідерам ув'язнених* та їх використання для підтримки порядку та безпеки серед ув'язнених. *Усі неформальні лідери* та їхнє близьке оточення повинні бути позбавлені привілеїв, якими не користуються інші ув'язнені, у тому числі щодо матеріальних умов; у цьому контексті можна розглянути питання про відокремлення *неформальних лідерів* та їх близького оточення від решти в'язничного населення на основі індивідуальної оцінки ризиків та потреб¹⁴¹³.

¹⁴⁰⁸ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 52, P. 29.

¹⁴⁰⁹ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 52, P. 29.

¹⁴¹⁰ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 52, P. 29.

¹⁴¹¹ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 52, P. 29.

¹⁴¹² Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 53, P. 29.

¹⁴¹³ Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September 2018, Para 53, P. 29.

Молоді люди ризикували набагато більше бути «зарахованими» (добровільно або навпаки) до неофіційної «кримінальної академії», аніж отримати будь-які реальні перспективи соціальної реабілітації¹⁴¹⁴.

Делегація спостерігала очевидні ознаки присутності *неформальної ієрархії*, такі як типові символи (зокрема, восьмикутні зірки «злодійського світу» та оскалені вовки, також відомі як «оскали»), розміщені на дверях та стінах камер (особливо у колонії № 17)¹⁴¹⁵.

В усіх в'язницях (переважно у Руставі, також у Ксані, найменше у Гегуті) спостерігалася явна відмінність в умовах між камерами: у той час як більшість ув'язнених мусили жити в тісних і досить напівзруйнованих приміщеннях, окремі ув'язнені (ймовірно, ті, хто займає вищі ранги в *ієрархії ув'язнених*) мали відносно комфортні умови, з більшою житловою площею, відремонтованими камерами (з паркетною або кахельною підлогою) та великою кількістю нестандартного обладнання (великі телевізори, *DVD*, *hi-fi* обладнання, кондиціонери, кухонні куточки тощо)¹⁴¹⁶.

Деякі ув'язнені підтвердили існування *неформальної ієрархії* та збирання (а точніше вимагання) грошей (з ув'язнених, але частіше їхніх сімей) до незаконного фонду ув'язнених («*общак*»)¹⁴¹⁷.

Поєднання вищезазначених факторів призвело до високого ризику насильства серед ув'язнених, залякування та вимагання¹⁴¹⁸.

Декілька ув'язнених згадували про вербальні образи та погрози (фізичного насильства та/або смерті по відношенню до них самих та їхніх сімей) з боку співув'язнених у трьох відвіданих в'язницях, зазвичай у контексті неспроможності ув'язненого (че-

¹⁴¹⁴ Report on the *ad hoc* visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May 2021, Para 12, P. 7.

¹⁴¹⁵ Report on the *ad hoc* visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May 2021, Para 12, P. 7.

¹⁴¹⁶ Report on the *ad hoc* visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May 2021, Para 12, P. 7.

¹⁴¹⁷ Report on the *ad hoc* visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May 2021, Para 12, P. 7.

¹⁴¹⁸ Report on the *ad hoc* visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May 2021, Para 13, P. 7.

рез відсутність грошей або будь-яких родичів, здатних заплатити замість нього) або небажання робити внески до «общака»¹⁴¹⁹.

Примітно також, що багато ув'язнених явно боялися говорити з делегацією. У цьому контексті не є дивним, що було отримане лише одне відкрите твердження про фізичне насильство серед ув'язнених, що набуло прояву ударів кулаками по обличчю (було отримано від ув'язненого, опитаного у в'язниці № 2, куди його перевели з в'язниці Гегуті)¹⁴²⁰.

Словенія

Персонал іноді взагалі не реагував, коли деякі ув'язнені навіть за його присутності завдавали ударів руками та ногами іншим ув'язненим у коридорі та, загалом, намагалися домінувати над ними. Також було чути твердження про те, що тюремні офіцери показували скарги, подані ув'язненим, ув'язненому, проти якого скарга і була подана. Випадки насильства серед ув'язнених майже виключно пов'язані з існуванням *чорного ринку* заборонених речовин, ліків, що відпускаються за рецептом (зокрема, препаратів замісної терапії) та мобільних телефонів, і, як наслідок, боргами деяких ув'язнених¹⁴²¹.

Торгівля забороненими предметами зросла у зв'язку з розміщенням у закладі небезпечного ув'язненого, який намагався домінувати над іншими ув'язненими та який був причетним до торгівлі забороненими предметами; однак після його переведення назад до іншої в'язниці ситуація, як кажуть, покращилася¹⁴²².

Обов'язок адміністрації пенітенціарної установи піклуватися про ув'язнених, які перебувають під їх опікою, включає відповідальність захищати їх від інших ув'язнених, які можуть захотіти завдати їм шкоди. Адміністрація пенітенціарної установи має діяти *на випередження*, щоб запобігти насильству з боку ув'язнених щодо інших ув'язнених, а в'язничні офіцери мають бути навчені належним чином виконувати свої повноваження. Відсутність на-

¹⁴¹⁹ Report on the *ad hoc* visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May 2021, Para 13, P. 7.

¹⁴²⁰ Report on the *ad hoc* visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May 2021, Para 13, P. 7.

¹⁴²¹ Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 37, P. 20.

¹⁴²² Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 37, P. 20.

лежної реакції тюремного персоналу може сприяти атмосфері, в якій ув'язнені, які хочуть жорстоко поводитися з іншими ув'язненими, можуть швидко повірити – з дуже вагомою причиною – що вони можуть робити це безкарно¹⁴²³.

Сполучене Королівство

Насильство серед ув'язнених залишається тривожним *явищем* в англійських в'язницях¹⁴²⁴.

Враховуючи постійність таких епізодів у в'язницях та їх серйозність, незважаючи на обмеження, запроваджені під час пандемії COVID-19, Комітет рекомендує владі Сполученого Королівства активізувати свої зусилля для боротьби з таким *явищем*, як насильство у в'язницях¹⁴²⁵.

Збільшення кількості належним чином підготовленого персоналу пенітенціарних установ та кількості ув'язнених залишається *критичним фактором* у боротьбі з усіма формами насильства у в'язницях, включаючи напади на ув'язнених. Особливим пріоритетом має бути збільшення кількості персоналу, який безпосередньо працює у пенітенціарних установах, а також покращення його підготовки¹⁴²⁶.

Литва

Неформальна ієрархія, або *кастова система* все ще є ключовою основою життя ув'язнених у відвіданих пенітенціарних установах. Традиції *кастової системи* диктують внутрішній порядок та мають пріоритет над офіційними правилами¹⁴²⁷.

Найбільше від цього страждають відносно численні ув'язнені *найнижчої касту* («недоторкані»), адже більшість отриманих повідомлень про насильство серед ув'язнених походять від них. Було

¹⁴²³ Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 37, P. 20.

¹⁴²⁴ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 38, P. 23.

¹⁴²⁵ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 38, P. 23.

¹⁴²⁶ Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021, Para 38, P. 24.

¹⁴²⁷ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 39, P. 20.

очевидно, що бути «недоторканим» означає значно високі ризики стати жертвою насильства¹⁴²⁸.

Багато «недоторканих» повідомили делегації під час інтерв'ю, що належність до їхньої *касти* означає, що можна лише безпечно (тобто без ризику фізичного насильства, вимагання, психологічного тиску тощо) ділити камеру чи кімнату гуртожитку з ув'язненими того самого типу¹⁴²⁹.

«Недоторкани» проінформували, що вони повинні виконувати накази ув'язнених *вищої каст*, чи то вчинення нових злочинів, порушення тюремних правил або купівля наркотиків чи інших речей. Крім того, коли їм завдають ударів, їм заборонено завдавати ударів у відповідь¹⁴³⁰.

Коли тюремна адміністрація хоче «неофіційно» покарати ув'язненого *вищої каст*, вона ініціює його переведення до камери/кімнати, де утримуються «недоторкани», що потім призведе до «звичайного» ланцюга подій: 1) відмова ув'язненого виконувати наказ адміністрації; 2) накладення дисциплінарного стягнення; 3) переведення до суворого режиму¹⁴³¹.

Страх ув'язнених «втратити свій статус» через «недоторканих» є настільки великим, що ув'язненим *вищої каст* навіть не можна ділити один поверх з «недоторканими», оскільки це може понизити їхній неформальний статус під час наступного ув'язнення¹⁴³².

Під час інтерв'ю стало зрозуміло, що «недоторканим» все одно найкраще спати у кімнаті або камері гуртожитку (біля дверей або біля туалету), і що вони є тими, хто повинен прибирати всі місця загального користування (коридори, кухні, санітарні вузли тощо), а також кімнати ув'язнених *вищої каст*. У гуртожитках «недоторкани» можуть користуватися лише душем і туалетами,

¹⁴²⁸ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 39, P. 20.

¹⁴²⁹ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 39, P. 20.

¹⁴³⁰ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 39, P. 20.

¹⁴³¹ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 39, P. 20.

¹⁴³² Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 39, P. 20.

виділеними їм *вищою кастою* (пропорційно їх набагато менше, аніж тих, які доступні *вищій касті*)¹⁴³³.

У день покупок «*недоторканим*» дозволяється відвідувати тюремний магазин лише після того, як усі ув'язнені *вищої касті* зроблять покупки, що часто означає, що не так багато можна вже й придбати. У деяких випадках «*недоторканим*» також дають список речей, які потрібно купити для ув'язнених *вищої касті* за власні гроші¹⁴³⁴.

У тюремних їдальнях «*недоторканим*» виділяють окреме місце для сервіровки, вони повинні їсти за окремими столами, а також використовувати марковані тарілки та столові прибори, які іноді навіть миються в окремих посудомийних машинах. Для їжі «*недоторканих*» використовуються термоси іншого кольору¹⁴³⁵.

Хоча упродовж останніх кількох років багатьох *неформальних лідерів* було переведено до інших в'язниць, де вони були розміщені в окремому відділенні, що цей захід був лише частково ефективним. Це не зламало хребта *неофіційної ієрархії* та її глибокого впливу¹⁴³⁶.

Становище «*недоторканих*» ув'язнених у Литві можна вважати триваючим порушенням статті 3 Конвенції, яка забороняє *inter alia* усі форми жорстокого поводження та зобов'язує державні органи вживати відповідних заходів із запобігання такому поводженню (у тому числі з боку інших ув'язнених)¹⁴³⁷.

Для вирішення проблеми *неформальної ієрархії* терміново потрібен *цілісний підхід*, бажано у формі *цілеспрямованої стратегії*, включаючи: 1) запровадження комплексної оцінки ризиків і потреб; 2) створення окремих підрозділів/секторів для ув'язнених, які не бажать (або більше не бажать) бути залученими до *неформальної ієрархії*, пропонуючи адекватні (або навіть кращі) умови та режими, які винагороджують просоціальну та коопера-

¹⁴³³ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 40, P. 21.

¹⁴³⁴ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 40, P. 21.

¹⁴³⁵ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 40, P. 21.

¹⁴³⁶ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 41, P. 21.

¹⁴³⁷ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 41, P. 21.

тивну поведінку; 3) відокремлення *неформальних лідерів*; 4) сприяння діяльності, яка відхиляє класифікацію ув'язнених за кастами; 5) розвиток можливостей для роботи та освіти; 6) подальше посилення індивідуального планування вироків¹⁴³⁸.

Необхідно також покращити належну реєстрацію, звітування та ретельне розслідування ймовірних випадків насильства та залякування серед ув'язнених та, у відповідних випадках, ухвалення відповідних санкцій чи інших заходів, а також розвиток ефективної боротьби з насильством серед ув'язнених¹⁴³⁹.

Греція

Пенітенціарна система Греції залишається у *жахливому стані* з неадекватним прогресом у вирішенні системних недоліків переповненості, високого рівня насильства серед ув'язнених, хронічної нестачі персоналу, неадекватних матеріальних умов та поганого медичного обслуговування¹⁴⁴⁰.

Хоча рівень насильства серед ув'язнених у чоловічій в'язниці Корідаллос був нижчим порівняно з квітнем 2019 року, більшість в'язниць Греції все ще не забезпечують безпечного середовища для ув'язнених. Це безпосередньо пов'язано з постійною нестачею персоналу, що призводить до того, що *контроль над пенітенціарними установами* передається певним групам ув'язнених, часто сформованих за етнічною ознакою¹⁴⁴¹.

¹⁴³⁸ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 51, P. 25.

¹⁴³⁹ Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021, Para 51, P. 25.

¹⁴⁴⁰ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 18.

¹⁴⁴¹ 32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Strasbourg: Council of Europe, March 2023. P. 18.

ТОТАЛЬНА СЕНСОРНА ІЗОЛЯЦІЯ

Повна *сенсорна ізоляція*, поєднана з тотальною *соціальною ізоляцією*, може знищити особистість та становить форму негуманного поводження, яка *не* може бути виправдана потребами забезпечення безпеки за будь-яких причин.

«*Lorsé and Others v. the Netherlands*», n. 63¹⁴⁴²;

«*Csüllög v. Hungary*», n. 31¹⁴⁴³;

«*Messina v. Italy*» (*dec.*)¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴² «*Lorsé and Others v. the Netherlands*», application № 52750/99, judgment 04.02.2003

¹⁴⁴³ «*Csüllög v. Hungary*», application № 30042/08, judgment 07.06.2011

¹⁴⁴⁴ «*Messina v. Italy*» (*dec.*), application № 25498/94

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

Комітет розуміє «одиначне ув'язнення» як утримання ув'язненого окремо від інших ув'язнених, наприклад: 1) на підставі рішення суду; 2) як дисциплінарну санкцію, передбачену в рамках пенітенціарної системи; 3) як адміністративний превентивний захід; 4) як захід для захисту самого ув'язненого¹⁴⁴⁵.

Ув'язнений, щодо якого застосовується такий захід, утримується, як правило, сам, проте, в деяких державах він може утримуватися разом з одним або двома іншими ув'язненими¹⁴⁴⁶.

Водночас одиначне ув'язнення само по собі потенційно створює проблеми, пов'язані із заборорою катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання¹⁴⁴⁷.

Крім того, воно може створювати умови для навмисного жорстокого поводження з ув'язненими поза увагою інших ув'язнених і персоналу в'язниці¹⁴⁴⁸.

Одиначне ув'язнення ще більш обмежує і без того дуже обмежені права осіб, позбавлених волі. Ці додаткові обмеження не притаманні позбавленню волі як такому, і отже повинні бути окремо обґрунтовані. Для перевірки того, чи є застосування будь-якого специфічного заходу виправданим, доцільно використовувати традиційні критерії, закріплені в положеннях Європейської конвенції з прав людини та розвинуті у практиці ЄСПЛ:

(а) Пропорційним: будь-яке додаткове обмеження прав ув'язненого повинно бути пов'язане з реальною або потенційною шкодою, яку спричинили або можуть спричинити його дії (або з потенційною шкодою, якої йому може бути завдано) в пенітенціарній установі. Враховуючи, що одиначне ув'язнення є серйозним обмеженням прав ув'язненого і містить в собі ризики для самого

¹⁴⁴⁵ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 54.

¹⁴⁴⁶ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 54.

¹⁴⁴⁷ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 53.

¹⁴⁴⁸ Одиначне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 53.

ув'язненого, фактична або потенційна шкода повинна бути принаймні настільки ж серйозною, наскільки серйозним є сам захід, і піддаватися усуненню тільки за допомогою цього заходу. Це знайшло своє відображення, наприклад, у тому, що в більшості країн особи утримуються в одиночній камері як покарання лише за найсерйозніші дисциплінарні проступки, але цей принцип повинен дотримуватися щоразу, коли застосовується цей захід. Чим довше триває одиночне ув'язнення, тим переконливішими мають бути підстави для нього і тим пильніше належить стежити за тим, щоб застосування цього заходу досягло визначеної мети¹⁴⁴⁹.

(b) Правомірним: необхідно передбачити в національному законодавстві відповідні положення для кожного виду одиночного ув'язнення, що допускається в країні. Ці положення мають бути *розумними*. Їх необхідно повідомити у зрозумілій формі всім, хто може піддаватися одиночному ув'язненню. У законі слід чітко визначити *конкретні обставини*, за яких кожний вид одиночного ув'язнення може бути застосований; *осіб*, які можуть його призначати; *процедури*, яких мають дотримуватися такі особи; *право ув'язненого* висловлювати свої погляди в рамках процедури прийняття рішення про застосування одиночного ув'язнення; *вимогу інформувати ув'язненого*, щодо якого було вирішено застосувати такий захід, у якомога докладнішій формі, про підстави прийняття такого рішення (зрозуміло, що у певних випадках можуть існувати розумні підстави не надавати специфічної інформації з причин дотримання безпеки або в цілях захисту інтересів третіх осіб); *періодичність та порядок перегляду рішень*, а також *процедуру оскарження рішень*. Режим кожного виду одиночного ув'язнення повинен бути встановлений законом, при цьому кожний з режимів має чітко відрізнятися від інших¹⁴⁵⁰.

(c) Підзвітним: повинні здійснюватися та зберігатися докладні записи стосовно рішень про одиночне ув'язнення особи та стосовно перегляду таких рішень. Записи повинні чітко вказувати на фактори, які було взято до уваги при винесенні рішень, та на інформацію, на яку вони спиралися. Також мають здійснюватися записи про участь ув'язненої особи в процедурі прийняття рішень про її поміщення в одиночну камеру або про її відмову брати участь у такій процедурі. Крім того, повинні докладно реєструватися всі контакти персоналу тюремної установи з особою під

¹⁴⁴⁹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

¹⁴⁵⁰ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

час її одиночного ув'язнення, спроби налагодити з нею діалог та її реакція на такі спроби¹⁴⁵¹.

(d) Необхідним: правило, згідно з яким допускаються тільки такі обмеження, які є необхідними для безпечного і належного утримання особи та дотримання вимог правосуддя, однаковою мірою застосовуються і до осіб, що перебувають в одиночному ув'язненні. Відповідно, під одиночного ув'язнення особу не повинно бути, наприклад, автоматично позбавлено права на побачення, телефонні розмови та листування або доступу до видів діяльності, що зазвичай є доступними для ув'язнених осіб (як-от матеріалів для читання). Так само, режим має бути достатньо гнучким, або дозволяти усувати будь-які обмеження, які у конкретних випадках не вважаються необхідними¹⁴⁵².

(e) Недискримінаційним: при прийнятті рішення про одиночне ув'язнення особи треба стежити не лише за тим, щоб бралися до уваги всі питання, які є важливими у справі, але також за тим, щоб не бралися до уваги ті питання, які не мають значення для справи. Органи влади повинні стежити за застосуванням будь-якого виду одиночного ув'язнення для того, щоб переконатися, що цей захід не застосовується непропорційно, без об'єктивного і розумного виправдання і не є спрямованим проти конкретного ув'язненого або групи ув'язнених¹⁴⁵³.

Особі, що відбувають одиночне ув'язнення, повинні утримуватися у *гідних* умовах. Крім того, такий захід повинен передбачати накладення мінімальних обмежень на ув'язнених з урахуванням мети його застосування і поведінки ув'язнених і завжди супроводжуватися енергійними зусиллями тюремного персоналу на усунення існуючих проблем¹⁴⁵⁴.

Режими одиночного ув'язнення, зокрема, повинні бути якомога більш *позитивними* та спрямованими на усунення чинників, які виправдовують необхідність застосування заходу¹⁴⁵⁵.

¹⁴⁵¹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

¹⁴⁵² Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

¹⁴⁵³ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 55.

¹⁴⁵⁴ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

¹⁴⁵⁵ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

Процедури прийняття рішень про застосування одиночного ув'язнення та їхнього перегляду повинні передбачати правові та практичні гарантії¹⁴⁵⁶.

Треба забезпечити, щоб одиночне ув'язнення завжди являло собою пропорційну реакцію на складні ситуації, що виникають у в'язницях. Це сприятиме позитивним відносинам між персоналом та ув'язненими і обмежить шкоду, завдану особам, які дуже часто вже належать до найбільш неспокійних і невірноважених осіб, що утримуються у в'язниці¹⁴⁵⁷.

¹⁴⁵⁶ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

¹⁴⁵⁷ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 64.

ВИДИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ (СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

(а) Одиночне ув'язнення як результат судового рішення

У більшості країн суди мають право видати наказ, аби особа, взята під варту (тобто щодо якої застосовано попереднє ув'язнення), трималася упродовж певного періоду в одиночній камері в інтересах кримінального розслідування. Крім того, в декількох країнах строк одиночного ув'язнення є складовою частиною покарання, встановленого законодавством, або може призначатися судом як частина вироку.

У тому, що стосується одиночного ув'язнення, призначеного судом у рамках попереднього ув'язнення, само собою зрозуміло, що в окремому випадку і на підставі достатніх доказів може існувати виправдання тримання конкретного заарештованого окремо від певної групи ув'язнених або, за ще більш виняткових обставин, окремо від усіх ув'язнених, а також виправдання обмеження його контактів із зовнішнім світом. Це повинно робитися тільки в цілях попередження реального ризику для відправлення правосуддя і з урахуванням гарантій, викладених нижче у пункті 57.

Комітет вважає, що одиночне ув'язнення ніколи не повинно призначатися – або залишатися на розгляд відповідного суду – як частина вироку. У цьому контексті слід нагадати загальноприйнятий принцип, згідно з яким правопорушники направляються до тюрми для *відбуття покарання*, а не для отримання покарання. Тюремне ув'язнення є само по собі *покаранням*, і потенційно небезпечне посилення покарання як частини вироку є неприйнятним. Може бути необхідним, щоб до засудженої особи упродовж певного періоду застосовувався режим одиночного ув'язнення, однак застосування такого режиму має вирішуватися пенітенціарним органом, а не бути елементом переліку кримінальних санкцій¹⁴⁵⁸.

(б) Одиночне ув'язнення як дисциплінарна санкція

Позбавлення ув'язненого контакту з іншими ув'язненими може бути призначено як найсуворіша дисциплінарна санкція в рамках звичайних дисциплінарних процедур, передбачених законом. Визнаючи небезпеку цієї санкції, країни встановлюють максимальні строки, на який вона може призначатися. Ці строки можуть тривати від лише кількох діб до одного місяця або більше.

¹⁴⁵⁸ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 56.

У деяких країнах начальникам в'язниць дозволяється приймати рішення про ізоляцію ув'язненого лише в межах певного максимального строку, залишаючи за судовим органом право призначити застосування цього заходу на більш тривалий період.

Більшість країн (але не всі) заборонили засуджувати особу до одиночного ув'язнення кілька разів підряд.

Беручи до уваги той факт, що одиночне ув'язнення може мати дуже *руйнівні наслідки*, Комітет вважає, що принцип пропорційності вимагає застосовувати його як дисциплінарне покарання лише у виняткових випадках і як крайній захід упродовж якомога коротшого часу. У багатьох державах-членах спостерігається тенденція до зниження максимально можливого строку одиночного ув'язнення як покарання. Комітет вважає, що максимальний строк не повинен перевищувати 14 діб за конкретне правопорушення і бажано, щоб він був ще коротшим. Крім того, слід заборонити призначення дисциплінарних санкцій підряд, у результаті чого безперервний строк перебування в одиночній камері може перевищувати максимально встановлений строк. Будь-які злочини, вчинені ув'язненим, що вимагають за думкою органів влади застосування більш суворих санкцій, повинні розглядатися в рамках системи кримінального правосуддя¹⁴⁵⁹.

(с) Адміністративне одиночне ув'язнення в превентивних цілях

Закон у більшості європейських країн дозволяє приймати в адміністративному порядку рішення про поміщення в одиночну камеру ув'язнених, які заподіяли або, як вважається, можуть заподіяти серйозну шкоду іншим особам, або які являють собою дуже серйозну загрозу для порядку або безпеки у в'язниці.

Такий захід може застосовуватися упродовж кількох годин, у випадку одиничного інциденту, або упродовж кількох років, якщо йдеться про ув'язнених, які вважаються особливо небезпечними і продовжують являти собою безпосередню загрозу.

Це той тип одиночного ув'язнення, що може тривати найдовше і що часто супроводжується найменшою кількістю процесуальних гарантій.

Тому дуже важливо, щоб існували правила, які не дозволяли би застосовувати цей захід занадто легко (наприклад, як негайне реагування на кожне дисциплінарне порушення в очікуванні судового рішення), занадто широко або упродовж занадто тривалого часу. Таким чином гарантії, викладені нижче у *пункті 57*, повинні суворо дотримуватись.

¹⁴⁵⁹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 56.

(d) Одиночне ув'язнення в цілях захисту ув'язненої особи

У кожній пенітенціарній системі існують ув'язнені, які можуть потребувати захисту від інших ув'язнених. Це може обумовлюватися характером вчиненого ними злочину, їхньою співпрацею з органами кримінального правосуддя, суперництвом між різними бандами, боргами за межами чи всередині в'язниці або загальною уразливістю особи. За таких обставин багато хто з них може утримуватися серед загального числа ув'язнених, але ризик для деяких з них є таким високим, що тюремна установа для належного виконання своїх обов'язків повинна тримати їх окремо від усіх інших ув'язнених. Якою би не була процедура, справа в тому, що ув'язнений може потребувати такого захисту до кінця відбування покарання і, можливо, навіть під час відбування наступних покарань.

Держави зобов'язані забезпечувати безпечні умови для тих осіб, які утримуються у в'язницях, і повинні намагатися виконувати цей обов'язок, дозволяючи налагодження наскільки це можливо нормальних соціальних відносин між ув'язненими, підтримуючи у той же час необхідний порядок.

Одиночне ув'язнення в цілях захисту конкретного ув'язненого має застосовуватися тільки тоді, коли немає ніяких інших способів забезпечення його безпеки¹⁴⁶⁰.

¹⁴⁶⁰ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 56.

РІШЕННЯ ПРО ПОМІЩЕННЯ ОСОБИ ДО ОДИНОЧНОЇ КАМЕРИ: ПРОЦЕДУРИ ТА ГАРАНТІЇ

Щоб забезпечити, що поміщення особи до одиночної камери здійснюється тільки за виняткових обставин і упродовж якнайкоротшого часу, щодо кожного з видів одиночного ув'язнення повинна існувати окрема процедура його застосування та перегляду відповідних рішень¹⁴⁶¹.

(а) Одиночне ув'язнення в рамках попереднього ув'язнення

Як уже зазначалося, поміщення осіб, узятих під варту, в одиночну камеру повинно застосовуватися помірно і тільки тоді, коли існують прямі докази в кожному окремому випадку, що спілкування ув'язненого з конкретними особами або взагалі з іншими особами являє собою ризик для відправлення правосуддя.

Такі рішення повинні прийматися у відкритому судовому засіданні, на підставі максимально повно вмотивованого рішення і підлягати окремому оскарженню.

Вони також повинні регулярно переглядатися компетентним судом для того, щоб гарантувати, що необхідність застосування такого заходу продовжує існувати¹⁴⁶².

(б) Одиночне ув'язнення як дисциплінарна санкція

Причини та строки застосування одиночного ув'язнення як покарання повинні бути зафіксовані у протоколі дисциплінарного слухання. Керівники вищого рангу та наглядові органи повинні мати доступ до таких протоколів.

Також повинна існувати ефективна процедура оскарження рішень, що дозволяла би вчасно переглянути висновок про винність особи і/або вирок та внести зміни щодо їхнього застосування на практиці.

При цьому слід також одразу ж забезпечити надання ув'язненим, які опинилися в подібній ситуації, юридичної допомоги.

Ув'язнені, що піддаються цьому покаранню, повинні щодня відвідуватися начальником в'язниці або іншим представником

¹⁴⁶¹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

¹⁴⁶² Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

адміністрації установи. Рішення припинити одиночне ув'язнення повинно прийматися, якщо цього вимагає стан здоров'я ув'язненого або дозволяє його поведінка. Такі візити і відповідні рішення мають бути належним чином запротокольовані¹⁴⁶³.

(с) Адміністративне одиночне ув'язнення в превентивних цілях

Такий вид одиночного ув'язнення може призвести до довгострокового поміщення особи до одиночної камери. Адміністративні рішення у таких випадках є часто невизначеними.

Обидва ці елементи посилюють негативні наслідки застосування цього заходу, що вимагає здійснення суворого контролю. Комітет вважає, що дозвіл на адміністративне одиночне ув'язнення особи має надавати тільки найстарший за званням працівник пенітенціарної установи. Будь-яке застосування цього заходу як надзвичайного має бути негайно повідомлено найстаршому за званням працівнику установи, що заступив на чергування, а також якомога швидше доведено до відома начальника в'язниці.

Повний рапорт повинен бути складений до того, як співробітник, котрий приймав рішення, здасть чергування. У рапорті має бути вказано причини та точний час прийняття рішення, а також погляди самого ув'язненого, наскільки вони можуть бути з'ясовані. Упродовж перших годин повинен здійснюватися постійний моніторинг ситуації, результати якого мають одразу ж реєструватись. Особа має бути звільнена з одиночної камери, як тільки причини для застосування заходу були усунені. У тих випадках, коли захід триває понад 24 години, має проводитися повний перегляд всіх аспектів справи з метою скасування заходу в найкоротші строки.

Якщо стає ясно, що одиночне ув'язнення має бути продовжено на більш тривалий строк, то це потребує втручання представника зовнішнього по відношенню до установи, в якій утримується особа, органу, як, наприклад, старшого за рангом працівника управління пенітенціарної служби. Також повинно існувати право на подання апеляції до незалежного органу.

Якщо рішення про продовження одиночного ув'язнення затверджується, то для розгляду справи має бути організована міждисциплінарна нарада, на якій ув'язненому буде запропоновано висловити свої погляди. Головним завданням для групи осіб, що займається переглядом справи, є розробка спеціальної програми для ув'язненого, спрямованої на розв'язання проблем, що спричи-

¹⁴⁶³ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

няють його подальше утримання в одиночній камері. Під час перегляду справи, з-поміж інших питань, має бути розглянуто питання про те, чи є деякі з обмежень, накладених на ув'язненого, суворо необхідними.

Так, наприклад, ув'язненому може бути дозволено підтримувати обмежені контакти з іншими відібраними для цього ув'язненими. Ув'язнений повинен отримати в письмовій формі обґрунтоване рішення апеляційного органу, а також інформацію про процедуру оскарження.

Принаймні через місяць після винесення первісного рішення, а потім кожні три місяці, має проводитися перегляд справи, в рамках якого мають оцінюватися успіхи в реалізації узгодженої програми, а за необхідності розроблено нову програму. Чим довше особа перебуває в цій ситуації, тим ретельнішим має бути перегляд її справи і тим більше ресурсів, включаючи зовнішні, має виділятися для реалізації спроб її (ре)інтеграції серед інших ув'язнених. Ув'язнений повинен мати можливість зажадати перегляду своєї справи в будь-який момент і отримувати незалежні звіти про здійснення такого перегляду. Начальник тюрми або старший персонал повинні щодня відвідувати таких ув'язнених і ознайомлюватися з їхніми індивідуальними програмами. Медичний персонал установи повинен з особливою увагою ставитися до ув'язнених, що тримаються в таких умовах¹⁴⁶⁴.

(d) Одиночне ув'язнення в цілях захисту ув'язненої особи

Захист ув'язненої особи *«на її вимогу»* викликає менше проблем, ніж її захист за наказом персоналу тюремної установи, але все ж таки потребує уваги.

Комітет вважає, що будь-які альтернативи одиночному ув'язненню, а зокрема переведення до іншої установи конкретного ув'язненого, що потребує захисту, або ув'язнених, що створюють проблеми, посередництво або навчальні курси, що розвивають упевненість в собі, повинні випробуватися у першу чергу, а наслідки рішення про поміщення в одиночну камеру належним чином пояснюватися зацікавленій особі.

Звичайно, що будь-яке прохання ув'язненої особи, щодо якої за її вимогою застосовуються засоби захисту, повернутися до звичайного тюремного середовища, повинно бути розглянуто та задоволено, якщо тільки це можливо зробити з дотриманням умов безпеки.

¹⁴⁶⁴ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

Особи, яких помістили під захист проти їхньої волі, повинні мати право повною мірою брати участь в обговоренні рішення про застосування щодо них засобу захисту у формі одиночного ув'язнення і пропонувати альтернативні рішення. Їм потрібно дати вичерпне пояснення щодо причин прийняття такого рішення і можливість оскаржити його на вищому рівні. Таке рішення має регулярно переглядатися з метою припинити одиночне ув'язнення, як тільки в ньому більше не буде необхідності¹⁴⁶⁵.

¹⁴⁶⁵ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 57.

МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Камери одиночного ув'язнення повинні відповідати тим же мінімальним стандартам, що застосовуються до інших місць утримання ув'язнених. Тому вони повинні бути достатнього розміру, мати доступ до природнього світла і бути обладнані штучним освітленням (в обох випадках освітлення повинно бути достатнім для читання), мати достатнє опалення та вентиляцію. Вони також повинні бути обладнані засобами зв'язку з тюремним персоналом. Мають бути вжиті необхідні заходи, аби дозволяти особам справляти природні потреби в час, коли вони того забажають, у пристойних умовах, а також приймати душ принаймні так часто, як і особи, що утримуються на загальному режимі. Особам, поміщеним в одиночні камери, повинно бути дозволено носити звичайний тюремний одяг¹⁴⁶⁶.

Вони повинні харчуватися так само, як і інші ув'язнені, а за потреби отримувати спеціальне харчування. Що стосується ділянок для прогулянок, то вони повинні бути досить великими, щоб дозволяти ув'язненим займатися справжньою фізичною активністю, а також обладнані укріттям на випадок поганої погоди¹⁴⁶⁷.

Будь-яка камера розміром менше 6 кв.м. не повинна більше використовуватися для утримання ув'язнених осіб. Ділянки для занять фізичною активністю також часто не відповідають установленим вимогам¹⁴⁶⁸.

Згідно із загальною практикою, камери для ув'язнених, щодо яких як покарання застосовується одиночне ув'язнення, мають обмежену кількість меблів, що часто прикріплюються до підлоги. Тим не менш, такі камери повинні бути обладнані принаймні столом, а також відповідними місцями для сидіння в денний час (тобто стільцем або лавкою), а також ліжком із постільними речами для відпочинку в нічний час¹⁴⁶⁹.

¹⁴⁶⁶ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 58.

¹⁴⁶⁷ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 58.

¹⁴⁶⁸ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 59.

¹⁴⁶⁹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 60.

У тому, що стосується камер, які використовуються для інших видів одиночного ув'язнення, то Комітет вважає, що вони повинні бути обладнані так само, як і камери для ув'язнених, які утримуються на загальному режимі¹⁴⁷⁰.

¹⁴⁷⁰ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 60.

РЕЖИМИ ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Як і у тому, що стосується всіх інших режимів утримання осіб, принцип, згідно з яким до ув'язненого, поміщеного в одиночну камеру, не повинно застосовуватися більше обмежень, ніж це необхідно для його безпечного і відповідного встановленому порядку утримання, має бути дотриманим. Крім того, особливі зусилля мають докладатися на покращення режиму утримання тих осіб, які засуджені до довгострокового одиночного ув'язнення. Треба звести до мінімуму шкоду, яка може бути їм заподіяна цим заходом¹⁴⁷¹.

Необов'язково застосовувати підхід *«усе або нічого»* у даному питанні. Кожне обмеження повинно застосовуватися тільки як відповідна реакція на оцінку ризику, який являють собою окремі ув'язнені. Так само, як уже зазначалося, режими, що застосовуються до осіб, які перебувають в одиночному ув'язненні, мають відрізнятися один від одного з урахування виду одиночного ув'язнення¹⁴⁷².

(а) З ув'язненими, поміщеними в одиночну камеру в рамках попереднього ув'язнення, призначеного за розпорядженням суду, треба поводитися, наскільки це можливо, так само, як і з іншими підслідними. Додаткові обмеження мають застосовуватися тільки тоді, коли вони є суворо необхідними для відправлення правосуддя¹⁴⁷³.

(б) Ув'язнені, які відбувають одиночне ув'язнення як дисциплінарну санкцію, не повинні бути повністю позбавлені контактів зі своїми сім'ями. Будь-які обмеження на такі контакти можуть бути накладені тільки у тому разі, якщо скоєний злочин був пов'язаний з такими контактами. Не повинно накладатися жодних обмежень на право ув'язнених на доступ до адвоката. Ув'язнені повинні мати право і заохочуватися проводити принаймні одну годину на день на свіжому повітрі з самого першого дня розміщення в одиночній камері. Їм також має бути забезпечено доступ до розумною мірою широкого вибору матеріалів для читання (такий ви-

¹⁴⁷¹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

¹⁴⁷² Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

¹⁴⁷³ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

бір не повинен обмежуватися, наприклад, лише релігійною літературою). Принципово важливо, щоб ув'язнені мали різні стимули. Це допомагає їм підтримувати своє психічне здоров'я¹⁴⁷⁴.

(с) **Ув'язнені, які відбувають адміністративне одиночне ув'язнення в превентивних цілях**, повинні мати індивідуальну програму, спрямовану на вирішення проблем, що спричинили застосування цього заходу. Така програма повинна намагатися збільшити до максимуму контакти ув'язненого з іншими особами – спочатку з персоналом в'язниці, а потім, як тільки це стає можливим, з іншими ув'язненими, – а також передбачати якомога більш широкий спектр діяльності для того, щоб зайняти особу впродовж дня. Персонал в'язниці повинен рішуче заохочувати ув'язненого брати участь у різних видах діяльності. Треба також сприяти його контактам із зовнішнім світом. Загальною метою впродовж усього періоду застосування цього заходу має бути переконання ув'язненого у необхідності повернутися до загального режиму¹⁴⁷⁵.

(d) У тому, що стосується **ув'язнених, поміщених в одиночну камеру в цілях їхнього захисту**, то тут слід знайти рівновагу між, з одного боку, необхідністю уникати того, щоб такий тип ізоляції ставав занадто привабливим для ув'язнених, а, з іншого боку, зводити до мінімуму обмеження, накладені на осіб, щодо яких застосовується такий захід. Звичайно, на самому початку одиночного ув'язнення повинні бути вжиті заходи, спрямовані на якомога швидшу реінтеграцію особи. Якщо стає ясно, що існують підстави для довгострокового захисту і що проблему не можна врегулювати за допомогою інших заходів, то необхідно шукати шляхи поліпшення режиму утримання. Особливі зусилля мають бути докладені на відбір ув'язнених, з якими зацікавлена особа могла би без ризику спілкуватись, а також на пошук ситуацій, що дозволяли би їй виходити з камери¹⁴⁷⁶.

¹⁴⁷⁴ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

¹⁴⁷⁵ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

¹⁴⁷⁶ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 61.

РОЛЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ПІД ЧАС ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Медичні працівники у в'язницях діють як особисті лікарі ув'язнених. Налагодження позитивних відносин «лікар-пацієнт» між ними є найважливішим чинником забезпечення здоров'я і благополуччя ув'язнених. Практика, що полягає у зобов'язанні лікарів засвідчувати, що ув'язнений може відбувати одиночне ув'язнення, котре призначається в якості дисциплінарного покарання (або будь-який інший вид одиночного ув'язнення, призначений проти його волі), навряд чи може сприяти таким відносинам. Ця точка зору була визнана в Рекомендації Комітету міністрів Рес (2006) 2 про Переглянуті пенітенціарні правила¹⁴⁷⁷.

Положення Пенітенціарних правил у попередній редакції, яке зобов'язувало тюремних лікарів засвідчувати, що ув'язнений може відбувати покарання, було скасоване. Комітет вважає, що медичний персонал не повинен брати участі у будь-якій частині процесу прийняття рішення, у результаті якого застосовується одиночне ув'язнення, крім випадків, коли такий захід застосовується в медичних цілях¹⁴⁷⁸.

З іншого боку, медичні працівники повинні дуже уважно ставитися до потреб усіх ув'язнених, які перебувають в одиночному ув'язненні. Медичний персонал має бути поінформований про кожний випадок застосування такого заходу, відвідувати ув'язнених негайно після їх розміщення в одиночній камері, а потім регулярно принаймні один раз на день, і за необхідності своєчасно надавати їм медичну допомогу або призначати необхідне лікування. Вони повинні повідомляти начальника в'язниці про серйозне погіршення стану здоров'я ув'язнених, спричинене їхнім утриманням в одиночній камері¹⁴⁷⁹.

¹⁴⁷⁷ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 62.

¹⁴⁷⁸ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 62.

¹⁴⁷⁹ Одиночне ув'язнення. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part2, 2011. П. 63.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ЩОДО ОДИНОЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Одиночне ув'язнення само по собі не є порушенням статті 3 Конвенції. Хоча тривале відсторонення від спілкування з іншими є небажаним, чи підпадає такий захід у сферу дії статті 3 Конвенції, залежить від конкретних умов, жорсткості заходу, його тривалості, переслідуваної мети та впливу на відповідну особу

«*Lorsé and Others v. the Netherlands*», n. 63;

«*Ensslin, Baader, Raspe v. Germany*»¹⁴⁸⁰;

«*Rzakhanov v. Azerbaijan*, n. 64¹⁴⁸¹;

«*Hosie v. United Kingdom*»¹⁴⁸²;

«*Rohde v. Denmark*», n. 93¹⁴⁸³;

«*R. v. Denmark*»¹⁴⁸⁴

Заборона контактувати з іншими ув'язненими з міркувань безпеки, дисциплінарних або захисних норм сама по собі не означає нелюдського поводження або покарання.

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 123¹⁴⁸⁵

Повна сенсорна ізоляція в поєднанні з повною соціальною ізоляцією може знищити особистість і є формою нелюдського поводження, яке не може бути виправдано вимогами безпеки чи будь-якою іншою причиною.

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 120

Одиночне ув'язнення повинно застосовуватися винятково як *крайній захід* з необхідними *процедурними гарантіями* та лише після *попередження* про можливість застосування одиночного ув'язнення.

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 139;

«*A.T. v. Estonia (№ 2)*», n. 73¹⁴⁸⁶

¹⁴⁸⁰ «*Ensslin, Baader, Raspe v. Germany*», applications № 7572/76, 7586/76, 7587/76, Commission decision, 08.07.1978.

¹⁴⁸¹ «*Rzakhanov v. Azerbaijan*, application № 4242/07, judgment 04.07.2013

¹⁴⁸² «*Hosie v. United Kingdom*», application № 27847/95, Commission decision of 23.10.1997

¹⁴⁸³ «*Rohde v. Denmark*», application № 69332/01, judgment 21.07.2005

¹⁴⁸⁴ «*R. v. Denmark*», application № 10263/83, Commission decision of 11.03.1985.

¹⁴⁸⁵ «*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], application № 59450/00, judgment 04.07.2006

¹⁴⁸⁶ «*A.T. v. Estonia (№ 2)*», application № 70465/14, judgment 13.11.2018

Одиночне ув'язнення (навіть у випадках, якщо воно передбачає відносну ізоляцію) не може застосовуватися до ув'язненого на невизначений період. Щоб уникнути будь-якого свавілля, необхідно наводити належні підстави для продовження одиночного ув'язнення. Рішення про продовження одиночного ув'язнення повинно ухвалюватися лише на підставі *повторної оцінки ситуації*, яка має враховувати будь-які зміни обставин, ситуації чи поведінки ув'язненого.

«*A.T. v. Estonia (№ 2)*», n. 73;
 «*Csüllög v. Hungary*», n. 31¹⁴⁸⁷;
 «*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 139

Застосування одиночного ув'язнення повинно враховувати стан здоров'я відповідної особи.

«*Jeanty v. Belgium*», n. 117¹⁴⁸⁸

При вирішенні питання про застосування одиночного ув'язнення у будь-якому випадку необхідно шукати альтернативні варіанти для осіб, яких вважають небезпечними, і утримання яких у звичайній в'язниці за звичайним режимом вважається недоцільним.

«*Ramirez Sanchez v. France*» [GC], n. 146

Зазначені вище принципи застосовуються, коли одиночне ув'язнення застосовується як дисциплінарне стягнення.

«*Rzakhanov v. Azerbaijan*», n.n. 74-76¹⁴⁸⁹

Зазначені вище принципи застосовуються, коли одиночне ув'язнення застосовується як превентивний захід щодо небезпечного ув'язненого.

«*X. v. Turkey*», n.n. 41-45¹⁴⁹⁰

¹⁴⁸⁷ «*Csüllög v. Hungary*», application № 30042/08, judgment 07.06.2011

¹⁴⁸⁸ «*Jeanty v. Belgium*», application № 82284/17, judgment 31.03.2020

¹⁴⁸⁹ «*Rzakhanov v. Azerbaijan*», application № 4242/07, judgment 94.07.2013

¹⁴⁹⁰ «*X. v. Turkey*», application № 24626/09, judgment 09.10.2012

КАМЕРИ ДЛЯ УТРИМАННЯ ДВОХ ОСІБ

Навіть перебування двох ув'язнених в одній камері може мати негативні наслідки, як у випадку з одиночним ув'язненням, якщо обом ув'язненим доведеться проводити роки в одній камері без будь-якої цілеспрямованої діяльності, належного доступу до фізичних вправ або контактів із зовнішнім світом.

«N.T. v. Russia», n. 45¹⁴⁹¹

Навіть якщо ізоляція не є абсолютною – оскільки двоє ув'язнених утримуються разом – інтенсивність та тривалість такого заходу може порушити питання відповідно до статті 3 Конвенції через значний негативний вплив, який ізоляція робить на образ життя ув'язнених та їх соціальні навички.

«N.T. v. Russia», n. 45

Необхідне належне обґрунтування щодо тривалого тримання ув'язнених у *подвійних камерах*, якщо інтенсивність і тривалість їх сегрегації настільки значні, що ефект порівнянний із одиночним ув'язненням.

«N.T. v. Russia», n. 45

¹⁴⁹¹ «N.T. v. Russia», application № 14727/11, judgment 02.06.2020

ПРОЦЕДУРИ ОСКАРЖЕННЯ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Комітет рекомендує владі Молдови забезпечити, щоб ув'язнені могли вільно надсилати та отримувати кореспонденцію з державних органів та організацій без будь-яких наслідків з боку тюремного персоналу. Крім того, незаможні ув'язнені повинні забезпечуватися канцелярським приладдям на їхнє прохання¹⁴⁹².

Настінні плакати з витягами з відповідного законодавства та інформацією про заборонену поведінку та санкції не можуть вважатися належною заміною *інформаційних буклетів*, які ув'язнені можуть мати при собі в камері. Комітет повторює свою рекомендацію щодо надання *інформаційних буклетів* (що містять, зокрема, інформацію про право подавати офіційні скарги як в межах, так і за межами в'язниці, а також про порядок подання таких скарг) усім новоприбулим ув'язненим¹⁴⁹³.

Ув'язнений, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності, має право отримати копію відповідного рішення із зазначенням порядку його оскарження¹⁴⁹⁴.

Комітет рекомендує вжити заходів для запровадження системи, за якої кожному пенітенціарну установу на регулярній основі відвідуватиме незалежний орган, уповноважений інспектувати в'язницю та *приймати скарги* від ув'язнених щодо поводження з ув'язненими в установі¹⁴⁹⁵.

Буклети або брошури для ув'язнених повинні містити інформацію про *право подавати скарги* та відповідні процедури подання скарг¹⁴⁹⁶.

Комітет рекомендує владі Румунії покращити доступ до механізмів подання скарг. Крім того, слід вжити заходів для підвищення довіри до *справедливості системи* подання скарг ув'язненими¹⁴⁹⁷.

¹⁴⁹² Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 102, P. 44.

¹⁴⁹³ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 103, P. 44.

¹⁴⁹⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 99, P. 46.

¹⁴⁹⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 109, P. 50.

¹⁴⁹⁶ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 145, P. 65.

¹⁴⁹⁷ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 131, P. 635.

НЕПОВНОЛІТНІ, ЗАТРИМАНІ ПОЛІЦІЄЮ (СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Саме в період, який безпосередньо слідує за арештом, люди піддаються найбільшому ризику жорстокого поводження. З огляду на це, Комітет відстоює *три основні гарантії*, а саме: право затриманих осіб повідомити близького родича або іншу особу про їх утримання під вартою, право на доступ до адвоката й право на доступ до лікаря, які повинні застосовуватися з самого початку затримання (тобто з моменту, щойно особа зобов'язана залишатися в правоохоронній установі)¹⁴⁹⁸.

Неповнолітні ніколи не повинні не піддаватися поліцейським допитам, примусово робити будь-яку заяву або підписати будь-який документ стосовно правопорушення, у вчиненні якого вони підозрюються, за відсутності адвоката та, в принципі, довіреної дорослої особи. Такі запобіжники захистять цю вікову групу та забезпечать їм підтримку дорослих, щоб їм не доводилося самотійно приймати рішення з важливими правовими наслідками¹⁴⁹⁹.

Комітет закликає владу Румунії забезпечити, щоб усіх неповнолітніх супроводжували дорослі, яким вони довіряють, та адвокат під час усіх процедур кримінального провадження¹⁵⁰⁰.

Враховуючи їх вразливість, неповнолітні, які утримуються в поліцейській дільниці, завжди повинні користуватися такими *додатковими гарантіями* проти жорстокого поводження:

– співробітники правоохоронних органів повинні перебувати під формальним зобов'язанням забезпечити, щоб родичам або іншій дорослій особі, якій довіряє неповнолітній, було повідомлено про те, що неповнолітнього було затримано (незалежно від того, просив неповнолітній зробити це чи ні);

¹⁴⁹⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 98.

¹⁴⁹⁹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 38, P. 26; Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 28, P. 19; Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 17, P. 14.

¹⁵⁰⁰ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 10, P. 13.

– затримані неповнолітні ніколи не повинні піддаватися допиту і їм не повинно пропонуватися зробити будь-яку заяву або підписати будь-який документ про правопорушення, у скоєнні якого він/вона підозрюється, без присутності адвоката і, в принципі, дорослої особи, якій вона довіряє (варіант «не бажає зустрічатися з адвокатом» не повинен застосовуватися щодо неповнолітніх);

– спеціальний бюлетень з інформацією, викладеною вище, повинен надаватися всім неповнолітнім, узятим під варту, відразу після їх прибуття до правоохоронних органів¹⁵⁰¹.

Бюлетень повинен бути адаптований для дітей, написаний *просто і зрозуміло* та доступний різними мовами. Особливу увагу слід приділяти забезпеченню того, щоб неповнолітні в повній мірі розуміли інформацію¹⁵⁰².

Жодна особа не повинна утримуватися у правоохоронних установах упродовж тривалого часу, оскільки такі установи, як правило, не забезпечують належних умов і відповідного режиму. Крім того, особи, які перебувають під вартою, є більш уразливими і часто схильні до підвищеного ризику піддатися катуванням та іншим формам жорстокого поводження. Звідси випливає, що утримання для неповнолітніх під вартою в правоохоронних установах було *мінімальним*¹⁵⁰³.

Неповнолітні не повинні утримуватися в органах правопорядку на строк, більший за 24 години¹⁵⁰⁴.

Уразливість неповнолітніх означає, що в принципі вони повинні розміщуватися окремо від дорослих. Для цього, було б дуже бажано заснувати окремі поліцейські підрозділи у справах неповнолітніх, щоб неповнолітні могли бути якнайшвидше усунені від осіб, які перебувають під вартою і розміщені в спеціалізованому закладі тримання¹⁵⁰⁵.

¹⁵⁰¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 98.

¹⁵⁰² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 98.

¹⁵⁰³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 99.

¹⁵⁰⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 99.

¹⁵⁰⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 99.

Співробітники правоохоронних органів, які часто або виключно займаються неповнолітніми або які головним чином займаються попередженням злочинності серед неповнолітніх, повинні проходити спеціальне початкове навчання та постійне підвищення кваліфікації¹⁵⁰⁶.

Комітет рекомендує владі Польщі вжити наступні кроки щодо поліцейської установи для дітей у Жешуві:

- покращити вентиляцію у спальному приміщенні для хлопчиків та обладнати її ліжками і повною постільною білизною;
- покращити оздоблення та обладнання у кімнаті денного перебування;
- відремонтувати туалети та душову кімнату закладу та забезпечити *належний рівень приватності* у приміщенні;
- забезпечити утримуваних дітей відповідним денним одягом;
- забезпечити утримуваним дітям *щонайменше* одну годину на день прогулянок на свіжому повітрі;
- розширити спектр заходів, що пропонуються затриманим дітям, з особливим з особливим акцентом на освіту;
- забезпечити проведення обшуків дівчат, які утримуються в установі, працівниками жіночої статі¹⁵⁰⁷.

¹⁵⁰⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 100.

¹⁵⁰⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 26, P. 15.

УВ'ЯЗНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ТА СТАНДАРТИ КОМІТЕТУ)

Статтю 3 Конвенції не можна тлумачити як встановлення загального обов'язку звільняти неповнолітнього ув'язненого, адже Конвенція не забороняє державам ув'язнювати неповнолітніх.

«*Kuparadze v. Georgia*», n. 60¹⁵⁰⁸;

«*T. v. the UK*» [GC], n. 97¹⁵⁰⁹

Тим не менш, розміщення неповнолітнього з дорослими ув'язненими навіть на короткий проміжок часу може здійснити на нього сильне враження, яке в поєднанні з іншими неадекватними умовами ув'язнення може призвести до порушення статті 3 Конвенції.

«*Zherdev v. Ukraine*», n.n. 92-93¹⁵¹⁰

Комітет вже висловлював свої побоювання щодо політики розміщення неповнолітніх, які перебувають під вартою, у в'язницях для дорослих. На думку Комітету, було б набагато краще, якби всі неповнолітні ув'язнені утримувалися у центрах тримання під вартою, спеціально призначених для осіб цього віку, з режимом, пристосованим до їхніх потреб, і укомплектованих персоналом, який пройшов спеціальну підготовку з питань поведження з молодими людьми¹⁵¹¹.

Міжнародні стандарти дозволяють широкий підхід до способу здійснення розподілу неповнолітніх та дорослих правопорушників, включаючи розміщення неповнолітніх правопорушників в окремих частинах установ, зазвичай призначених для дорослих ув'язнених. Це автоматично не свідчить про порушення статті 3 Конвенції. Проте Суд повинен оцінити, чи відповідають умови тримання в цілому зобов'язанням держави за статтею 3 Конвенції.

«*I.E. v. Moldova*», n. 43¹⁵¹²

¹⁵⁰⁸ «*Kuparadze v. Georgia*», application № 30743/09, judgment 21.09.2017

¹⁵⁰⁹ «*T. v. the United Kingdom*» [GC], application № 24724/94, judgment 16.12.1999

¹⁵¹⁰ «*Zherdev v. Ukraine*», application № 34015/07, judgment 27.04.2017

¹⁵¹¹ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 75, P. 35.

¹⁵¹² «*I.E. v. Moldova*», application № 45422/13, judgment 26.05.2020

Усі затримані неповнолітні, підозрювані або обвинувачені у вчиненні злочину, мають утримуватися в центрах затримання, спеціально призначених для осіб цього віку, в яких середовище не нагадує в'язницю, а режим враховує їх потреби, та в яких працюють особи, навчені поводженню з неповнолітніми¹⁵¹³.

Моделлю для утримання затриманих неповнолітніх осіб у всіх європейських країнах є установа, в основу якої покладено власне *інтереси неповнолітніх* і які засновані на *концепції сімейного помешкання*. Установа складається з невеликих добре укомплектованих персоналом блоків, кожен з яких містить обмежену кількість одномісних кімнат (як правило, не більш ніж десять), а також зону загального користування. Неповнолітні упродовж дня зайняті різною цілеспрямованою діяльністю, а персонал заохочує почуття спільноти в межах блоку¹⁵¹⁴.

Неповнолітні (незалежно від того, знаходяться вони під вартою або відбувають покарання) повинні, *як правило*, утримуватися не в установах для дорослих, а натомість в місцях, спеціально призначених для їхньої вікової групи¹⁵¹⁵.

Коли у виняткових випадках вони утримуються у в'язницях для дорослих, неповнолітні повинні *завжди* розміщуватися окремо від них, у *спеціальному блоці*. Крім того, дорослі ув'язнені не повинні мати доступ до цього блоку¹⁵¹⁶.

Тим не менш, можуть існувати аргументи на користь участі неповнолітніх у заходах, що проводяться поза камерами, разом з дорослими ув'язненими, за обов'язкової умови відповідного контролю з боку персоналу. Такі ситуації виникають, наприклад, коли в установі перебуває дуже мало або тільки один неповнолітній; мають бути вжиті заходи, щоб уникнути фактичного одиночного ув'язнення неповнолітніх¹⁵¹⁷.

¹⁵¹³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 101.

¹⁵¹⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 101.

¹⁵¹⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 102.

¹⁵¹⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 102.

¹⁵¹⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 102.

Неповнолітні, затримані в рамках кримінального законодавства, не повинні, в принципі, утримуватися з неповнолітніми, позбавленими волі за іншими підставами¹⁵¹⁸.

Неповнолітні чоловічої й жіночої статі, розмішені в одному й тому ж закладі, повинні розмішуватися в окремих блоках, хоча вони й можуть об'єднуватися для організованих заходів упродовж дня під відповідним контролем¹⁵¹⁹.

Молоді дорослі правопорушники можуть, за необхідності, розглядатися як неповнолітні та утримуватися відповідним чином. Ця практика може бути корисною для молодих людей, але вимагає ретельного управління, щоб запобігти появі негативної поведінки¹⁵²⁰.

Добре продумані центри утримання під вартою для неповнолітніх повинні забезпечувати позитивні й індивідуальні умови утримання для неповнолітніх, які поважають їхню гідність й недоторканність приватного життя. Всі приміщення повинні бути відповідним чином оформлені, забезпечувати хороший доступ природного освітлення та вентиляцію¹⁵²¹.

Зважаючи на вік заявника, тривалість його тримання у в'язниці разом з повнолітніми особами, ненадання належної медичної допомоги у його психологічних проблемах та, зрештою, на невжиття заходів для запобігання повторних спроб вчинення самогубства, Суд не має сумнівів, що заявника було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню.

«Güveç v. Turkey», n.n. 91-98¹⁵²²

¹⁵¹⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 103.

¹⁵¹⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 103.

¹⁵²⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 103.

¹⁵²¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

¹⁵²² «Güveç v. Turkey», application № 70337/01, judgment 20.01.2009

МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ НЕПОВНОЛІТНІХ

Неповнолітні повинні, як правило, розміщуватися в окремих спальнях; повинні бути надані пояснення, чому в інтересах неповнолітнього буде розділити спальне приміщення з іншим ув'язненим. Неповнолітніх слід запитати про те, чи вони бажають розділити спальне приміщення; вони повинні бути в змозі зазначити, з ким вони хотіли б бути розміщені¹⁵²³.

Необхідно уникати розміщення підлітків у великих спальних приміщеннях, оскільки досвід Комітету показує, що це ставить неповнолітніх під значно більшу небезпеку насильства та експлуатації¹⁵²⁴.

Використання установ з великими спальними приміщеннями має бути припинено¹⁵²⁵.

Неповнолітні повинні мати вільний доступ до санітарних приміщень, які є гігієнічними і поважають приватне життя. Зокрема, увага повинна приділятися забезпеченню того, щоб неповнолітні особи жіночої статі отримували безперешкодний доступ до санітарних приміщень та душових кімнат, а також предметів гігієни, таких як гігієнічні прокладки¹⁵²⁶.

Неповнолітні правопорушники також повинні мати *право* носити свій власний одяг, якщо він підходящий. Особи, які не мають відповідного власного одягу, повинні бути забезпечені *неформальним* одягом установою¹⁵²⁷.

¹⁵²³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

¹⁵²⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

¹⁵²⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 104.

¹⁵²⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 105.

¹⁵²⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 106.

РЕЖИМ УТРИМАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ

Хоча відсутність цілеспрямованої діяльності є згубною для будь-якого ув'язненого, це особливо шкідливо для неповнолітніх, які мають особливі потреби у фізичній активності та інтелектуальній стимуляції. Неповнолітні в'язні повинні проходити упродовж дня повну програму освіти, спорту, професійної підготовки, відпочинку та іншої цілеспрямованої діяльності поза межами камери¹⁵²⁸.

Фізичні вправи повинні складати *важливу частину* щоденної програми неповнолітніх¹⁵²⁹.

Всі неповнолітні повинні мати можливість регулярно тренуватися, принаймні дві години щодня, з яких принаймні одна година повинна проходити на відкритому повітрі, а за можливості більше. Відкриті дворики для тренувань повинні бути просторими і відповідним чином обладнані, щоб надавати неповнолітнім реальну можливість розвиватися фізично (наприклад, займатися спортом); вони також повинні бути обладнані укриттям на випадок негоди¹⁵³⁰.

При надходженні, повинен складатися *індивідуалізований план* для кожного неповнолітнього із зазначенням мети, терміну та засобів, за допомогою яких повинні бути досягнуті цілі, для того, щоб найкращим чином використовувати час, який неповнолітній проводитиме у закладі тримання, розвивати навички та компетенції, які допоможуть йому/їй повернутися до нормального життя¹⁵³¹.

Освіта та професійна підготовка, запропонована неповнолітнім, які перебувають у місцях несвободи, повинні відповідати тим,

¹⁵²⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 107.

¹⁵²⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 108.

¹⁵³⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 108.

¹⁵³¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 109.

що існують у суспільстві, надаватися професійними викладачами або тренерами¹⁵³².

Неповнолітні, які перебувають у місцях несвободи, повинні отримувати ті ж самі типи дипломів або сертифікатів (після успішного завершення освітньої програми), як і неповнолітні, які відвідують освітні установи за місцем проживання. Повинні бути вжиті заходи, щоб уникнути, щоб ці дипломи/сертифікати не містили жодні ознаки приналежності неповнолітнього до відповідної установи¹⁵³³.

Враховуючи особливо складну біографію багатьох неповнолітніх, зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб заохочувати і мотивувати їх відвідувати навчальні заняття (або професійне навчання) та брати участь у практичних заняттях, на яких вони зможуть отримати навички, які допоможуть їм після звільнення¹⁵³⁴.

Повинна заохочуватися практику навчання неповнолітніх з використанням комп'ютерів (зокрема мережі *Internet*) та/або відвідування обраними затриманими неповнолітніми школи громади поза межами центру для утримання¹⁵³⁵.

Неповнолітні особи жіночої статі не повинні ні за яких обставин отримувати менший догляд, захист, допомогу і навчання, ніж неповнолітні особи чоловічої статі, незважаючи на те, що їх набагато менше, і що центри утримання під вартою майже завжди призначені для ув'язнених чоловіків. За необхідності, повинні бути вжиті додаткові заходи для забезпечення рівного ставлення¹⁵³⁶.

У різних відвіданих установах КЗК виявив існування диференційованого режиму на основі заохочення, що передбачає винагороду для неповнолітніх, які співпрацюють і показують хорошу поведінку, тоді як до ув'язнених, які проявляють негативну поведінку, застосовуються різні обмеження. З точки зору Комітету, поведінковий підхід може бути корисним у заохоченні неповноліт-

¹⁵³² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

¹⁵³³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

¹⁵³⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

¹⁵³⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 110.

¹⁵³⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 111.

ніх ув'язнених дотримуватися норм життя в групі і продовжувати конструктивний шляху саморозвитку. Тим не менш, скасування заохочення через недотримання правил може швидко досягти рівня позбавлення волі, що є несумісним з мінімальними вимогами. Зокрема, повинні бути вжиті заходи, щоб уникнути застосування до цих неповнолітніх режиму, який схожий до одиночного ув'язнення. Крім того, повинні бути формальні і прозорі процедури, аби уникнути застосування «виховних заходів», які стають чи сприймаються як довільні¹⁵³⁷.

Необхідно терміново вжити необхідних заходів, щоб запропонувати неповнолітнім ув'язненим повні програми навчання, спорту, професійного навчання, відпочинку та інших заходів¹⁵³⁸.

¹⁵³⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, CPT/Inf(2015)1-part, 2015. П. 112.

¹⁵³⁸ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 71, P. 30.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ

Здоров'я неповнолітніх, позбавлених волі, необхідно охороняти відповідно до встановлених медичних стандартів, що застосовуються до неповнолітніх у цілому у вільному суспільстві. Влада завжди повинна керуватися *найкращими інтересами дитини*, а дитині слід гарантувати належний догляд та захист. Більше того, якщо влада вирішує питання щодо позбавлення свободи неповнолітнього, слід зробити медичну оцінку стану здоров'я дитини, щоб визначити, чи можна його чи її розмішувати в центрі для утримання неповнолітніх.

«Blokhin v. Russia» [GC], n. 138¹⁵³⁹

При розгляді питання, що стосується медичного обслуговування в тюрмах, Комітет керується у своїй роботі рядом загальних критеріїв (доступ до лікаря, рівність догляду, згода пацієнта і конфіденційність, профілактика захворювань, професійна незалежність та професійна компетенція)¹⁵⁴⁰.

Крім того, у своїй 23-ій Загальній доповіді, Комітет детально виклав свої стандарти, що стосуються ролі тюремної служби охорони здоров'я в запобіганні жорстокого поводження (зокрема, шляхом систематичної реєстрації травм та надання інформації відповідним органам). Природно, всі вищезазначені стандарти застосовуються в рівній мірі до закладів для неповнолітніх¹⁵⁴¹.

При цьому повинна приділятися особлива увага конкретним медичним потребам неповнолітніх, позбавлених волі. Особливо важливо, щоб медико-санітарна допомога, що пропонується неповнолітнім, становила невід'ємну частину багатопрофільної (медико-психо-соціальної) програми допомоги. Це передбачає, зокрема, що при вступі до виправної установи всі неповнолітні повинні проходити всебічну індивідуальну оцінку медичних, психологічних і соціальних потреб, і що завжди існує тісна координація між роботою медико-санітарної команди установи (лікарі, медсе-

¹⁵³⁹ «Blokhin v. Russia» [GC], application № 47152/06, judgment 23.03.2016

¹⁵⁴⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 113.

¹⁵⁴¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 113.

стри, психологи тощо) й іншими фахівцями, зокрема фахівцями з навчання, соціальними працівниками і вчителями, які постійно контактують з ув'язненими. Мета повинна полягати в тому, щоб медико-санітарна допомога, яка надається неповнолітнім ув'язненим, була складовою частиною невидимої комплексної мережі підтримки та терапії¹⁵⁴².

Усі неповнолітні мають бути належним чином опитані і фізично обстежені лікарем або кваліфікованою медсестрою, яка звітує лікарю, якомога швидше після їх надходження до центру утримання під вартою, за можливості в день прибуття. У разі належного виконання, таке медичне обстеження при надходженні має дозволяти медичній службі виявляти неповнолітніх з потенційними проблемами здоров'я (наприклад, наркоманією, пережитим сексуальним насильством і суїцидальними тенденціями). Виявлення таких проблем на досить ранньому етапі сприятиме вжиттю ефективних превентивних заходів в рамках медико-психо-соціальної програми допомоги установи¹⁵⁴³.

Також широко визнано, що затримані неповнолітні мають тенденцію проявляти ризиковану поведінку, особливо по відношенню до наркотиків, алкоголю і сексу, і що вони можуть завдавати собі шкоди. В результаті, в кожному центрі утримання для неповнолітніх повинна існувати всеосяжна стратегія з реагування на зловживання психоактивними речовинами (зокрема профілактики та лікування) та профілактики нанесення шкоди самому собі і суїциду. Забезпечення медичної освіти щодо заразних захворювань є ще одним важливим елементом програми медико-санітарної допомоги. Неповнолітні, які мають проблеми з психічним здоров'ям, мають знаходитися під опікою лікарів-психіатрів і психологів, що спеціалізуються в галузі охорони психічного здоров'я дітей та підлітків¹⁵⁴⁴.

Особлива увага завжди має приділятися потребам охорони здоров'я неповнолітніх жіночої статі: повинен бути забезпечений доступ до гінекологів та освіти щодо охорони здоров'я жінок. Вагітні неповнолітні дівчата та неповнолітні матері повинні отримувати відповідну підтримку та медичну допомогу в місцях

¹⁵⁴² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 114.

¹⁵⁴³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 115.

¹⁵⁴⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 116.

позбавлення волі; наскільки це можливо, повинні застосовуватися альтернативи триманню під вартою або ув'язненню. У зв'язку з цим, відповідні стандарти для жінок, позбавлених волі, які КЗК розробив в Десятій Загальній доповіді, однаково стосуються за-триманих неповнолітніх жінок¹⁵⁴⁵.

Медичний персонал повинен відігравати активну роль у контролі якості і кількості їжі. Стан харчування неповнолітніх повинен оцінюватися шляхом, серед іншого, складання діаграми зростання для тих неповнолітніх, які досі перебувають у фазі росту¹⁵⁴⁶.

¹⁵⁴⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 117.

¹⁵⁴⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 118.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Утримання та догляд за неповнолітніми, позбавленими волі, є особливо складним завданням. Слід враховувати, що багато з них стали жертвами фізичного, сексуального чи психологічного насильства. Співробітники, які покликані виконати це завдання, повинні бути ретельно відібрані відповідно до їх особистісної зрілості, професійної чесності і здатності впоратися з проблемами роботи і дбання про цю вікову групу¹⁵⁴⁷.

Зокрема, повинні бути вжиті заходи для забезпечення регулярної присутності фахівців з навчання, психологів та соціальних працівників у центрах утримання під вартою для неповнолітніх. Вони повинні бути віддані роботі з молоддю, і бути в змозі спрямовувати і мотивувати їх¹⁵⁴⁸.

З метою уникнення тюремного середовища, персонал, що працює безпосередньо з неповнолітніми, як правило, не повинен мати при собі кийки, аерозолі, що виводять з ладу, або інші засоби стримування¹⁵⁴⁹.

Слід заохочувати практику, яку Комітет спостерігав в ряді ізоляторів для неповнолітніх, коли персонал не носить тюремну форму¹⁵⁵⁰.

Персонал обох статей може справити корисний вплив на характер утримання під вартою і сприяти більш турботливій і невимушеній атмосфері¹⁵⁵¹.

Усі співробітники, що знаходяться в безпосередньому контакті з неповнолітніми, зокрема мають обов'язки з охорони осіб, які

¹⁵⁴⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 119.

¹⁵⁴⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 119.

¹⁵⁴⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 119.

¹⁵⁵⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 119.

¹⁵⁵¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 119.

перебувають під вартою, повинні отримувати професійну підготовку, як під час введення у посаду, так і на постійній основі, а також отримувати відповідну зовнішню підтримку та нагляд у виконанні ними своїх обов'язків¹⁵⁵².

Особлива увага повинна приділятися навчанню персоналу в галузі запобігання випадкам застосування сили та реагування на них, особливо в усній деескалації конфліктів для скорочення напруги, і професійним методам стримування¹⁵⁵³.

Адміністрація закладу несе відповідальність за вжиття спеціальних запобіжних заходів для захисту неповнолітніх від усіх форм насильства, включно з сексуальними домаганнями та іншими видами експлуатації¹⁵⁵⁴.

Співробітники повинні пильнувати ознаки залякування та агресивної поведінки (зокрема фізичного і сексуального насильства, словесні образи, вимагання та крадіжок особистого майна інших неповнолітніх) і знати, як реагувати відповідним чином і займати активну позицію, щоб запобігати таким інцидентам¹⁵⁵⁵.

¹⁵⁵² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 120.

¹⁵⁵³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 120.

¹⁵⁵⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 121.

¹⁵⁵⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 121.

ЗВ'ЯЗКИ НЕПОВНОЛІТНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ

Активне просування контакту із зовнішнім світом може бути особливо корисним для неповнолітніх, позбавлених волі, багато з яких можуть мати поведінкові проблеми, пов'язані з емоційною депривацією або відсутністю соціальних навичок. Необхідно докласти всіх зусиль, щоб забезпечити для всіх неповнолітніх ув'язнених можливість контактувати зі своїми сім'ями та іншими особами з моменту їх розміщення у центрах утримання під вартою¹⁵⁵⁶.

Поняття сім'ї повинно тлумачитися широко, з тим щоб включити контакти з особами, з якими неповнолітні встановили відносини, порівнювані з сімейними, навіть якщо відносини не були оформлені¹⁵⁵⁷.

Для їх соціальної інтеграції неповнолітні повинні, наскільки це можливо, також мати *регулярні відпустки* (у супроводі або поодинокі)¹⁵⁵⁸.

Неповнолітні повинні мати право на відвідування тривалістю більш ніж одна година щотижня; вони також повинні бути в змозі приймати відвідувачів у вихідні дні. Короткострокові візити повинні бути дозволені, як правило, у відкритих умовах¹⁵⁵⁹.

Комітет спостерігав у деяких країнах, що неповнолітні мають право на довгострокові неконтрольовані відвідування. За винятком випадків, коли це не в інтересах неповнолітніх, такий підхід особливо вітається з метою підтримання сімейного життя неповнолітнього і його/її близьких родичів та реінтеграції неповнолітнього у суспільство¹⁵⁶⁰.

¹⁵⁵⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 122.

¹⁵⁵⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 122.

¹⁵⁵⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 122.

¹⁵⁵⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 123.

¹⁵⁶⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 123.

Усі неповнолітні, зокрема ті, що перебувають у попередньому ув'язненні, повинні мати *частий доступ до телефону*, а також можливість здійснювати своє *право на листування* у будь-який час¹⁵⁶¹.

З міркувань безпеки окремі телефонні розмови і листування можуть контролюватися та можуть бути заборонені лише у *виняткових випадках*. Будь-яке таке рішення повинне бути основане на обґрунтованому ризику змови або іншої незаконної діяльності, і діяти упродовж визначеного періоду¹⁵⁶².

У деяких установах, які відвідав Комітет, неповнолітні мають право спілкуватися з членами сім'ї на регулярній основі за допомогою безкоштовних голосових послуг передачі голосу через Інтернет (*VoIP*). Така практика вельми вітається. Однак, вона не повинна розглядатися як заміна відвідуванням¹⁵⁶³.

Інформація про переведення, звільнення, дисциплінарні санкції, захисні заходи й заходи безпеки, які застосовуються до неповнолітніх, а також про будь-які хвороби, травми або смерть повинна негайно надаватися батькам або законним представникам неповнолітнього¹⁵⁶⁴.

¹⁵⁶¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 124.

¹⁵⁶² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 124.

¹⁵⁶³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 124.

¹⁵⁶⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 125.

ДИСЦИПЛІНА ТА БЕЗПЕКА У В'ЯЗНИЦЯХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Відновлювальне вирішення конфлікту повинно мати пріоритет над формальними дисциплінарними процедурами і санкціями¹⁵⁶⁵.

Дисциплінарні санкції, якщо їх застосовувати, повинні виходити з принципу пропорційності і вводиться в повній відповідності з формальними дисциплінарними правилами і процедурами, а не у формі неофіційного покарання¹⁵⁶⁶.

Будь-яка форма *колективного покарання* є неприйнятною¹⁵⁶⁷.

У ряді установ, відвіданих Комітетом, нерідко співробітники застосовували так званий «педагогічний ляпас» або інші форми фізичного покарання до неповнолітніх, які погано поводитися. У зв'язку з цим, Комітет нагадує, що тілесні покарання ймовірно являтимуть собою жорстоке поводження і повинні бути суворо заборонені¹⁵⁶⁸.

Неповнолітньому *ніколи* не повинно бути відмовлено у контактах із зовнішнім світом як дисциплінарний захід; також, такі контакти не повинні обмежуватися, якщо дисциплінарне стягнення не стосується їх¹⁵⁶⁹.

Будь-яка форма ізоляції неповнолітніх є заходом, що може поставити під загрозу їх фізичне та/або психічне благополуччя і, отже, повинна застосовуватися тільки у крайньому разі¹⁵⁷⁰.

Одиночне ув'язнення як захід дисциплінарного впливу повинно застосовуватися тільки на дуже короткі періоди і за жодних обставин не перевищувати 3-х днів. Щоразу, коли до неповнолітніх

¹⁵⁶⁵ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

¹⁵⁶⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

¹⁵⁶⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

¹⁵⁶⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 126.

¹⁵⁶⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 127.

¹⁵⁷⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 128.

може бути застосований такий захід, вони повинні бути забезпечені соціально-освітньою підтримкою та мати контакт з людьми. Член медичного персоналу має відвідати неповнолітнього відразу після розміщення, а після цього на регулярній основі, принаймні один раз на день, і надавати йому/їй негайну медичну допомогу та лікування¹⁵⁷¹.

Такий захід, як одиночне ув'язнення для захисту або у превентивних цілях, може в дуже рідкісних випадках бути потрібним для того, щоб захистити особливо вразливих неповнолітніх або запобігти серйозним ризикам заради безпеки інших або безпеки в'язниці, за умови, що не може бути знайдено абсолютно жодного іншого рішення. Рішення про застосування кожної такого заходу повинно прийматися компетентним органом на основі чіткої процедури, із зазначенням характеру ув'язнення, тривалості, підстави, за якою воно може бути призначено, і забезпеченням процесу регулярного перегляду, а також можливості для неповнолітнього оскаржити таке рішення у незалежному зовнішньому органі. Неповнолітні завжди повинні мати контакт з людьми і щоденно відвідуватися членами медичного персоналу¹⁵⁷².

Поміщення жорстокого та/або роздратованого неповнолітнього до заспокійливої кімнати повинно бути *винятковою мірою*. Будь-яка така міра не повинна тривати більше декількох годин, і ніколи не повинна використовуватися як неофіційне покарання¹⁵⁷³.

Фізичне гамування ніколи не повинно використовуватися у цьому контексті. Кожен випадок поміщення неповнолітнього до заспокійливої кімнати повинен бути негайно доведений до відома лікаря, щоб дозволити йому/їй піклуватися неповнолітнього. Крім того, кожен такий випадок поміщення повинен бути зареєстрований в центральному реєстрі, а також в особистій справі неповнолітнього¹⁵⁷⁴.

Контакти із зовнішнім світом ніколи не повинні обмежуватися або припинятися в якості дисциплінарного заходу для неповнолітніх¹⁵⁷⁵.

¹⁵⁷¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 128.

¹⁵⁷² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 129.

¹⁵⁷³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 129.

¹⁵⁷⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 129.

¹⁵⁷⁵ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004, Para 71, P. 30.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІХ

При надходженні всі неповнолітні повинні одержувати примірник правил поведінки в повсякденному житті в установі та письмовий опис їх прав та обов'язків на мові і в такий спосіб викладення, що вони можуть зрозуміти¹⁵⁷⁶.

Неповнолітні також повинні отримувати інформацію про те, як подати скаргу, зокрема контактні дані компетентних органів для розгляду скарг, а також адреси служб, що надають юридичну допомогу¹⁵⁷⁷.

Для тих неповнолітніх, які є неписьменними або не можуть зрозуміти мову в письмовій формі, наведена вище інформація повинна передаватися в порядку, що забезпечує її повне розуміння¹⁵⁷⁸.

¹⁵⁷⁶ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 130.

¹⁵⁷⁷ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 130.

¹⁵⁷⁸ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Іnf(2015)1-part, 2015. П. 130.

ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ СКАРГ ТА ПЕРЕВІРОК В УСТАНОВАХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Ефективні процедури розгляду скарг та перевірок є основними гарантіями проти жорстокого поводження у всіх місцях утримання під вартою, включно з центрами утримання під вартою для неповнолітніх¹⁵⁷⁹.

Неповнолітні (а також їхні батьки або законні представники) повинні мати можливість подавати скарги і повинні мати *право на розгляд скарг* – на конфіденційній основі – незалежним органом¹⁵⁸⁰.

Процедури розгляду скарг повинні бути простими, ефективними та підходящими для дитини, особливо щодо використовуваної мови¹⁵⁸¹.

Неповнолітні (а також їхні батьки чи законні представники) повинні мати право звернутися за юридичною консультацією щодо скарг і отримувати безоплатну правову допомогу, якщо цього вимагають інтереси правосуддя¹⁵⁸².

Комітет також надає особливе значення регулярним відвідуванням усіх місць утримання під вартою для неповнолітніх незалежним органом, наприклад, інспекційною комісією, суддею, уповноваженим з прав дітей або національним превентивним механізмом, який повинен мати право отримувати і, якщо необхідно, вживати заходи відповідно до скарг неповнолітніх або скарг, поданих їх батьками або законними представниками, оглядати житло та об'єкти, а також оцінювати, наскільки ці установи діють

¹⁵⁷⁹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

¹⁵⁸⁰ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

¹⁵⁸¹ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

¹⁵⁸² Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 131.

відповідно до вимог національного законодавства та відповідних міжнародних стандартів¹⁵⁸³.

Члени інспекційних органів мають бути активними і вступати в прямий контакт з неповнолітніми, зокрема шляхом приватного опитування ув'язнених¹⁵⁸⁴.

¹⁵⁸³ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 132.

¹⁵⁸⁴ Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства. 24-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2015)1-part, 2015. П. 132.

ПЕНІТЕНЦІАРНІ ІНСПЕКЦІЇ

Ефективні процедури розгляду скарг та інспектування є основними гарантіями проти жорстокого поводження у в'язницях¹⁵⁸⁵.

Ув'язнені повинні мати можливість подавати скарги як в межах, так і поза межами пенітенціарної системи, а також мати право на конфіденційний доступ до відповідного органу влади¹⁵⁸⁶.

Комітет надає особливого значення регулярним відвідуванням усіх пенітенціарних установ незалежним органом (наприклад, наглядовою радою або пенітенціарним суддею) з повноваженнями отримувати скарги ув'язнених та, за необхідності, вживати заходів щодо них, а також інспектувати установи¹⁵⁸⁷.

Органи, які мають повноваження на проведення інспекцій, повинні бути «видимими» не лише для керівництва та персоналу в'язниці, але й для самих ув'язнених¹⁵⁸⁸.

Органи, які мають повноваження на проведення інспекцій, не повинні обмежувати свою діяльність зустрічами з особами, які прямо звернулися з проханням про зустріч, а повинні *проявляти ініціативу* та відвідувати місця несвободи (у тому числі підрозділи, в яких можуть утримуватися особи, які перебувають під спеціальним режимом) та контактувати із засудженими¹⁵⁸⁹.

¹⁵⁸⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 147, P. 49.

¹⁵⁸⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 147, P. 49.

¹⁵⁸⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 147, P. 49.

¹⁵⁸⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 149, P. 50; Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 74, P. 32.

¹⁵⁸⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 30 June to 12 July 1996, Para 149, P. 50; Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 74, P. 32.

ІНСПЕКЦІЇ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Комітет надає особливого значення тому, щоб пацієнти мали доступ до формальних процедур, які б дозволяли їм подавати скарги до чітко визначеного органу¹⁵⁹⁰.

Потрібні регулярні відвідування психіатричних закладів незалежним *зовнішнім органом*, відповідальним за перевірку лікування, яке отримують пацієнти, і повноваженням конфіденційно обговорювати з ними питання та давати будь-які відповідні рекомендації¹⁵⁹¹.

¹⁵⁹⁰ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 138, P. 44.

¹⁵⁹¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Para 138, P. 44.

КОРУПЦІЯ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

Комітет знову закликає владу Болгарії продовжувати зусилля з боротьби з *явищем корупції* у в'язницях¹⁵⁹².

Тюремному персоналу та державним службовцям, пов'язаним з пенітенціарною системою, слід чітко повідомити, що намагання отримати неправомірну вигоду від ув'язнених або їхніх родичів є незаконним та суворо каратиметься; це повідомлення слід повторювати у відповідній формі через відповідні проміжки часу¹⁵⁹³.

Комітет був би вдячний за інформацію про заходи, які застосовуються для боротьби з корупцією у в'язницях, включаючи по-дробиці будь-яких заходів захисту викривачів¹⁵⁹⁴.

Особливу увагу слід звернути на потенційну причетність персоналу пенітенціарних установ до контрабанди заборонених предметів до в'язниці та нелегальної торгівлі у в'язниці. У зв'язку з цим можна також розглянути можливість заміни готівкових платежів у в'язницях запровадженням внутрішніх «банківських» рахунків для ув'язнених та електронних платежів¹⁵⁹⁵.

¹⁵⁹² Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 68, P. 39; Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 58, P. 35.

¹⁵⁹³ Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 68, P. 39; Report on the visit to Armenia carried out by the CPT from 2 to 12 December 2019, Para 58, P. 35.

¹⁵⁹⁴ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 128, P. 76.

¹⁵⁹⁵ Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 37, P. 20.

ПРИНЦИПИ ПОВОДЖЕННЯ З ОСОБАМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ СВОБОДИ, У КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19) створила надзвичайні виклики для влади у всіх державах-членах Ради Європи.

Ці виклики мають особливий та інтенсивний характер для співробітників різноманітних місць несвободи, зокрема поліцейських ізоляторів, пенітенціарних установ, центрів тримання мігрантів, психіатричних лікарень, установ соціального захисту, а також різного роду новостворених установ або зон, де особи перебувають на карантині.

Визнаючи очевидну та безумовну необхідність вжиття жорстких заходів для боротьби з COVID-19, КЗК мусить нагадати всім про абсолютний характер заборони катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

Захисні заходи ніколи не повинні призводити до нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з особами, позбавленими свободи.

З точки зору КЗК, усі органи влади, що відповідають за ситуацію осіб в умовах несвободи у межах простору Ради Європи, повинні застосовувати викладені нижче принципи¹⁵⁹⁶:

1. Основоположний принцип полягає у необхідності вжити всіх можливих заходів для захисту здоров'я та безпеки всіх осіб в умовах несвободи. Вжиття таких заходів також сприяє збереженню здоров'я та безпеки персоналу.

2. У всіх місцях несвободи необхідно дотримуватися та повністю застосовувати керівні принципи ВООЗ щодо боротьби з пан-

¹⁵⁹⁶ Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic issued on 20 March 2020. CPT/Inf(2020)13.

демією, а також національні медичні та клінічні керівництва, що відповідають міжнародним стандартам.

3. Слід посилити забезпеченість установ персоналом та надавати співробітникам всю необхідну для продовження виконання їхніх завдань у місцях несвободи професійну підтримку, вживати заходів для захисту їхнього здоров'я та безпеки, а також організувати відповідне навчання персоналу.

4. Будь-які спрямовані на запобігання поширенню COVID-19 обмежувальні заходи щодо осіб, які перебувають в умовах несвободи, повинні ґрунтуватися на законі, бути необхідними, пропорційними, заснованими на повазі до людської гідності та обмеженими в часі. Позбавлені свободи особи повинні отримувати зрозумілою їм мовою вичерпну інформацію про будь-які такі заходи.

5. Оскільки тісний особистий контакт сприяє поширенню вірусу, всі органи влади, від яких це залежить, повинні здійснювати узгоджені заходи, що є альтернативними позбавленню свободи. Такі заходи є нагально необхідними передусім у ситуаціях перенаселеності установ. Крім того, органи влади повинні частіше використовувати альтернативи взяттю особи під варту в очікуванні суду, а також вдаватися до скорочення строків позбавлення волі, до умовно-дострокового звільнення та пробації, до повторної оцінки потреби у продовженні недобровільної госпіталізації психіатричних пацієнтів, до виписки або надання комунальної медико-соціальної допомоги особам, які перебувають в установах соціального захисту, а також до утримання максимально можливою мірою від затримання мігрантів.

6. У питанні надання медичної допомоги слід приділити підвищену увагу особливим потребам осіб, які перебувають в умовах несвободи, зокрема вразливих груп та груп ризику, а саме старших осіб та осіб із раніше набутими хворобами. Це передбачає, серед іншого, скринінг на наявність COVID-19 та забезпечення доступу до інтенсивної терапії для тих, хто цього потребує. Крім того, позбавлені свободи особи повинні отримувати від персоналу додаткову психологічну підтримку у цей час.

7. Тоді як зупинення несуттєвих видів діяльності є виправданим та розумним, основоположні права затриманих осіб під час пандемії повинні повністю поважатися. Це передбачає, серед іншого, право підтримувати адекватний рівень особистої гігієни

(включно з доступом до гарячої води та мила) та право щоденно перебувати на свіжому повітрі (принаймні протягом однієї години). Крім того, будь-які обмеження контактів із зовнішнім світом, включно з візитами, повинні компенсуватися збільшенням доступу до альтернативних засобів зв'язку (таких як телефон або голосовий зв'язок через Інтернет).

8. У місцях несвободи у випадках ізоляції або поміщення на карантин особи з підтвердженим або підозрюваним інфікуванням вірусом SARS-CoV-2 ця особа повинна отримувати щоденне змістовне спілкування з іншими людьми.

9. Основоположні гарантії проти поганого поводження із особами, затриманими правоохоронними органами (доступ до адвоката, доступ до лікаря, повідомлення третіх осіб про затримання) повинні цілковито дотримуватися за всіх обставин та у будь-який час. Запобіжні заходи (як-от вимога до осіб із симптомами носити захисні маски) можуть бути виправданими за певних обставин.

10. Моніторинг з боку незалежних органів, включно з національними превентивними механізмами та КЗК, залишається важливою гарантією, що запобігає поганому поводженню. Держави повинні продовжувати гарантувати доступ моніторинговим органам до всіх місць несвободи, зокрема тих, де особи перебувають на карантині. Разом з тим усі моніторингові органи повинні з усіма запобіжними заходами дотримуватися принципу «не нашкодь», зокрема щодо старших осіб та осіб із раніше набутими хворобами¹⁵⁹⁷.

¹⁵⁹⁷ Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic issued on 20 March 2020. CPT/Inf(2020)13.

МЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

У своїй судовій практиці щодо прав ув'язнених Суд робить особливий акцент на принципі *реабілітації*, тобто реінтеграції засудженого до суспільства.

«*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», n. 209¹⁵⁹⁸;
 «*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], n. 28¹⁵⁹⁹;
 «*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 100¹⁶⁰⁰;
 «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], n. 72¹⁶⁰¹

Водночас кара (*відплата*) залишається однією з цілей позбавлення волі.

«*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», n. 209;
 «*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], n. 28;
 «*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 100;
 «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], n. 72

Так само основними функціями ув'язнення є захист суспільства, у тому числі шляхом унеможливлення вчинення повторних злочинів.

«*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», n. 209;
 «*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], n. 28;
 «*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 100;
 «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], n. 72

Водночас Суд визнає легітимною політику *прогресивної соціальної реінтеграції засуджених*. Суд визнає цінність тимчасового звільнення, що дозволяє соціальну реінтеграцію злочинців, навіть коли вони були засуджені за насильницькі злочини.

«*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», n. 209;
 «*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], n. 28;
 «*Murray v. the Netherlands*» [GC], n. 100;
 «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], n. 72

Суд переконаний, що у справах, які стосуються позбавлення волі на невизначений строк для цілей *захисту суспільства*, реаль-

¹⁵⁹⁸ «*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», applications № 25119/09, 57715/09, 57877/09, judgment 18.09.2012

¹⁵⁹⁹ «*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], application № 44362/04, judgment. 04.12.2007

¹⁶⁰⁰ «*Murray v. the Netherlands*» [GC], application № 10511/10, judgment 26.04.2016

¹⁶⁰¹ «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], application № 10511/10, judgment 26.04.2016

на можливість реабілітації є необхідним елементом будь-якої частини ув'язнення, яка має бути виправдана виключно посиланням на *захист суспільства*.

«*James, Wells and Lee v. the United Kingdom*», п. 209

Кримінологи посилаються на різноманітні функції, які традиційно очікуються від покарання, включаючи *відплату, запобігання, захист суспільства та реабілітацію*¹⁶⁰². Однак останніми роками спостерігається тенденція приділяти більшу увагу *реабілітації*, про що свідчать, зокрема, правові документи Ради Європи.

«*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], п. 28

У той час як реабілітація була визнана *засобом запобігання рецидивізму*, останнім часом і більш позитивно вона представляє радше ідею *ресоціалізації через реалізацію особистої відповідальності*. Ця мета підкріплюється розвитком «*принципу прогресування*»: під час відбування покарання ув'язнений повинен поступово просуватися крізь пенітенціарну систему, таким чином переходячи від перших днів відбування покарання, коли наголос може бути зроблений на *карі*¹⁶⁰³ та *відплаті*¹⁶⁰⁴, до останніх етапів, коли наголос повинен бути зроблений на *підготовці до звільнення*.

«*Dickson v. the United Kingdom*» [GC], п. 28

Ув'язнений не може бути позбавлений свободи, якщо немає законних пенологічних підстав для ув'язнення, які включають *кару, залякування, захист суспільства та реабілітацію*¹⁶⁰⁵.

«*Murray v. the Netherlands*» [GC], п. 100

Однією з важливих функцій тюремного ув'язнення є *захист суспільства*, наприклад, шляхом запобігання повторному вчиненню злочину злочинцем і, таким чином, завданню подальшої шкоди. Водночас Суд визнає законну мету політики *поступової соціальної реінтеграції засуджених*.

«*Mastroratteo v. Italy*» [GC], п. 72

Комітет повинен повторити свою рекомендацію владі Молдови продовжувати максимально використовувати альтернати-

¹⁶⁰² *Retribution, prevention, protection of the public, rehabilitation*

¹⁶⁰³ *Punishment*

¹⁶⁰⁴ *Retribution*

¹⁶⁰⁵ *Punishment, deterrence, public protection, rehabilitation.*

ви тюремному ув'язненню та заходи, що сприяють *реінтеграції ув'язнених до суспільства*¹⁶⁰⁶.

Політика європейських країн щодо обрання покарань наразі акцентує увагу на *реабілітаційній меті позбавлення волі*, навіть у випадку засуджених до довічного позбавлення волі.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», п. 181

Існуючий в Україні режим для засуджених до довічного позбавлення волі є несумісним з *метою реабілітації*.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», п. 184

¹⁶⁰⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 40, P. 25.

ВИРОКИ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ)

Держава є вільною у застосуванні вироків до довічного позбавлення волі для *повнолітніх* злочинців за *особливо тяжкі злочини* (наприклад, умисне вбивство).

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n.n. 18, 42, 44, 72¹⁶⁰⁷;

«*Vinter and Others v. the UK*», n. 106¹⁶⁰⁸;

«*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 97;

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 112¹⁶⁰⁹

Призначення такого вироку *повнолітній* особі саме по собі *не* суперечить статті 3 Конвенції або іншій статті Конвенції. Це має місце, коли вирок *не є* безальтернативною санкцією та винесений незалежним суддею з урахуванням усіх обставин, що обтяжують покарання.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n.n. 18, 42, 44, 72;

«*Vinter and Others v. the UK*», n. 106;

«*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 97;

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 112

Водночас засудження особи до довічного ув'язнення без можливості скорочення вироку може порушити питання щодо статті 3 Конвенції.

«*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], n. 97;

«*Stanford v. the UK*» (*dec.*)¹⁶¹⁰

Стаття 3 Конвенції *не* забороняє того, щоб особа на практиці повною мірою відбувала покарання довічного ув'язнення. Стаття 3 Конвенції забороняє неможливість зменшення довічного ув'язнення *де-юре* та *де-факто*.

«*Vinter and Others v. the UK*», n. 108;

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. 42;

«*Trabelsi v. Belgium*», n. 113

¹⁶⁰⁷ «*Hutchinson v. the UK*» [GC], application № 57592/08, judgment 03.02.2015

¹⁶⁰⁸ «*Vinter and Others v. the UK*», applications № 66069/09, № 130/10, № 3896/10, judgment 09.07.2013

¹⁶⁰⁹ «*Trabelsi v. Belgium*», application № 140/10, judgment 04.09.2014

¹⁶¹⁰ «*Stanford v. the UK*» (*dec.*), application № 73299/01

У контексті питання про вироки до довічного позбавлення волі стаття 3 Конвенції повинна бути інтерпретована як така, що вимагає *можливості зменшення вироку через його перегляд*. Органи держави повинні мати можливість такого перегляду з метою встановлення будь-яких змін в особі засудженого, які б вказували на те, що подальше тримання такого засудженого під вартою не є доцільним через успіхи в його реабілітації.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n.n. 43-44

Компетенції Суду *не* стосується питання, до якої гілки влади повинен належати орган, який буде здійснювати такий перегляд, – до судової чи виконавчої.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. 45

До компетенції Суду *не* належить питання, через який проміжок часу буде здійснюватися такий перегляд. Порівняльне міжнародне право зазначає, що такий перегляд має відбуватися не пізніше 25 років відбуття вироку з подальшими регулярними переглядами.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n.n. 44, 69

Можна очікувати, що у таких випадках строк перебування у в'язниці буде *тривалим*.

«*Hutchinson v. the UK*» [GC], n. 67

Якщо національне законодавство *не* забезпечує можливості такого перегляду, то в такому разі призначення покарання у вигляді довічного вироку *не* є сумісним з вимогами статті 3 Конвенції.

«*Hutchinson v. the UK*», n.n. 50, 72

Не може виникнути питання щодо порушення статті 3 Конвенції, якщо справа засудженого до довічного вироку відповідно до національного законодавства переглядалася для цілей звільнення засудженого, проте засудженому було відмовлено на тій підставі, що він або вона продовжують створювати небезпеку для суспільства.

«*Vinter and Others v. the UK*», n. 109

В Україні засуджені до довічного позбавлення волі можуть розраховувати на звільнення лише у двох випадках: якщо вони страждають на серйозне захворювання, несумісне з подальшим триманням під вартою, або якщо помилувані Президентом. Проте у першому випадку подальше одужання, якщо таке можливо, оз-

начатиме кінець свободи цієї особи та її повернення до установи виконання покарань.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», п. 169¹⁶¹¹

Суд неодноразового встановлював, що зміна покарання у виді довічного позбавлення волі у зв'язку зі смертельним захворюванням, що означає лише те, що засудженому дозволяється померти вдома або у хоспісі, а не у стінах установи виконання покарань, не може вважатися *«перспективою звільнення»* у розумінні, яке надає цьому поняттю Суд.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», п. 170

Іншими словами, засуджені, яким було обрано покарання у виді довічного позбавлення волі, від самого початку не знають, що вони повинні зробити для того, щоб питання про їхнє дострокове звільнення було розглянуто та за яких умов.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», п. 170

Порядок помилування в Україні не зобов'язує ані Комісію у питаннях помилування, ані Президента України обґрунтовувати свої рішення, прийняті за клопотаннями про помилування. У своїй практиці Суд встановив, що *прозорість* перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі можна також забезпечити іншими способами, такими як, наприклад, зобов'язання Комісії у питаннях помилування враховувати відповідну практику міжнародних судів та інших органів щодо тлумачення і застосування міжнародних стандартів у сфері прав людини, чинних для відповідної держави, та регулярно публікувати звіти про свою діяльність з детальним описом процесу розгляду клопотань про помилування. В Україні така інформація не оприлюднюється, за винятком загального перегляду критеріїв, що стосуються розгляду клопотань про помилування, щоб продемонструвати, яким чином ці критерії застосовуються Президентом України на практиці, якщо взагалі застосовуються.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», п. 177

З огляду на свободу розсуду, яка має надаватися Договірним державам у питаннях відправлення кримінального правосуддя та обрання покарання, його завдання не полягає у визначенні форми, як має здійснюватися такий перегляд (виконавчою або судовою гілками влади). Однак Суд вважає, що для забезпечення належного розгляду змін і прогресу в реабілітації засудженого до довічного позбавлення волі, якими б значними вони не були, перегляд пови-

¹⁶¹¹ «Petukhov v. Ukraine (№ 2)», application № 41216/13, judgment 12.03.2019

нен передбачати або надання обґрунтування органами виконавчої влади, або судовий перегляд, аби уникнути навіть ознаки свавілля.

«*Matiošaitis and Others v. Lithuania*», п. 181¹⁶¹²;

«*Petukhov v. Ukraine (№ 2)*», п. 178

У цій справі відсутність у Президента України та підконтрольних йому органів державної влади зобов'язання обґрунтовувати свої рішення за клопотаннями про помилування ще більш обтяжується відсутністю будь-якого судового перегляду цих рішень. За таких обставин здійснення засудженими до довічного позбавлення волі свого права на перегляд їхнього покарання у виді довічного позбавлення волі через президентське помилування не може вважатися захищеним достатніми процесуальними гарантіями.

«*Petukhov v. Ukraine (№ 2)*», п. 179

В Україні президентські повноваження щодо здійснення помилування є сучасним еквівалентом *королівської прерогативи помилування*, яка ґрунтується на *принципі гуманності*, а не порядку, заснованому на пенологічних підставах і з належними *процесуальними гарантіями*, щодо перегляду ситуації засудженого для можливої зміни його покарання у виді довічного позбавлення волі.

«*Petukhov v. Ukraine (№ 2)*», п. 180

Політика європейських країн щодо обрання покарань наразі акцентує увагу на *реабілітаційній меті позбавлення волі*, навіть у випадку засуджених до довічного позбавлення волі. Засудженим до довічного позбавлення волі має надаватися можливість *реабілітуватися*. Щодо обсягу покладених у зв'язку з цим на державу зобов'язань Суд вважає, що хоча держави не несуть відповідальності за реабілітацію засуджених до довічного позбавлення волі, тим не менше, вони зобов'язані забезпечити таким засудженим *можливість реабілітуватися*. В протилежному випадку засуджений до довічного позбавлення волі може бути позбавлений *можливості реабілітуватися*, внаслідок чого необхідний для зменшення строку довічного позбавлення волі перегляд, під час якого оцінюється прогрес у реабілітації, не буде здатний призвести до пом'якшення, зменшення або звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі або до умовно-дострокового звільнення засудженого. Зобов'язання забезпечувати можливість реабілітації має розглядатися як *зобов'язання вжиття заходів*, а не досягнення результатів. Проте воно призводить до позитивного зобов'язан-

¹⁶¹² «*Matiošaitis and Others v. Lithuania*», applications №№ 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 60115/13, 69425/13, judgment 23.05.2017

ня забезпечити в установі виконання покарань для засуджених до довічного позбавлення волі такий режим, який є сумісним з метою реабілітації та дозволяє таким засудженим досягнути у ній прогресу. У цьому контексті Суд уже встановив, що таке зобов'язання існує тоді, коли режим установи виконання покарань або умови тримання під вартою перешкоджають реабілітації.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 181

Існуючий в Україні режим для засуджених до довічного позбавлення волі є несумісним з метою реабілітації.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n. 184

Оцінюючи те, чи є покарання у виді довічного позбавлення волі *de facto* скоротним, важливим може бути врахування статистичної інформації щодо попереднього застосування зазначеного порядку перегляду, у тому числі щодо кількості помилуваних осіб. З відкритих джерел відомо, що наразі в Україні було задоволено лише одне клопотання про помилування засудженої до довічного позбавлення волі. Зі статистичної точки зору це вказує, що на практиці засуджені до довічного позбавлення волі не мають перспектив на задоволення їхніх клопотань про помилування. Усі зазначені міркування підводять Суд до висновку, що було порушено статтю 3 Конвенції у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі неможливо скоротити.

«Petukhov v. Ukraine (№ 2)», n.n. 185-187¹⁶¹³

Заміна довічного ув'язнення через невиліковну хворобу не може розглядатися як *«перспектива звільнення»*. Подібно до цього, амністія не може розглядатися як захід, що надає *«довічникам»* можливість пом'якшення покарання або звільнення. Суд також не вважає помилування Президентом як механізм, що гарантує, що довічні покарання можуть бути фактично зменшуваними з наступних причин: 1) не було обов'язку наводити причини відмови у проханні про помилування; 2) Укази про помилування не підлягали судовому перегляду і не могли бути оскаржені ув'язненими безпосередньо; 3) робота відповідної комісії з помилування не була прозорою, а її рекомендації не мали юридичної сили для Президента. Крім того, Суд встановив, що тюремні умови для довічно ув'язнених не сприяють реабілітації.

«Matiošaitis and Others v. Lithuania», n.n. 157-183¹⁶¹⁴

¹⁶¹³ «Petukhov v. Ukraine (№ 2)», application № 41216/13, judgment 12.03.2019

¹⁶¹⁴ «Matiošaitis and Others v. Lithuania», applications №№ 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13, judgment 23.05.2017

ВІДСУТНІСТЬ СПІВПРАЦІ ЗАСУДЖЕНОГО ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННІ ВОЛІ З ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ЗВІЛЬНЕННІ

Покарання у вигляді довічного позбавлення волі, призначене заявнику відповідно до відповідного закону про злочини, пов'язані з мафією, обмежувало його перспективи звільнення та можливість перегляду вироку. Зокрема, дострокове звільнення залежало від «співпраці заявника з судовими органами».

Суд мав сумніви щодо вільного характеру вибору ув'язненого співпрацювати з владою та доцільності прирівнювання відсутності співпраці до *небезпеки ув'язненого для суспільства*.

Фактично, відсутність «співпраці з судовими органами» породила беззаперечну *презумпцію небезпеки*, яка позбавила заявника будь-якої реалістичної перспективи звільнення.

Таким чином, заявнику було неможливо продемонструвати, що його ув'язнення більше не було виправдано *легітимними пенологічними підставами*: продовжуючи порівнювати відсутність співпраці з беззаперечною *презумпцією небезпеки для суспільства*, існуючий режим ефективно оцінював небезпеку особи, посиляючись на час, коли було вчинено правопорушення, замість того, щоб врахувати процес соціальної реабілітації та будь-який прогрес, досягнутий особою з моменту засудження.

Ця беззаперечна презумпція фактично завадила компетентному національному суду розглянути заяву про умовне звільнення та встановити, чи зазначена особа під час свого тримання під вартою змінилася та досягла прогресу в соціальній реабілітації такою мірою, що її ув'язнення не було більше обґрунтоване пенологічними ознаками.

«*Marcello Viola v. Italy (№ 2)*», n.n. 103-138¹⁶¹⁵

¹⁶¹⁵ «*Marcello Viola v. Italy (№ 2)*», application № 77633/16, judgment 13.06.2019

ПРЕВЕНТИВНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ АБО ІНТЕРНУВАННЯ

Під «небезпечним злочинцем» розуміється особа, яка була визнана винною у вчиненні особливо тяжкого сексуального або особливо тяжкого насильницького злочину, яка демонструє серйозну ймовірність повторного вчинення особливо тяжкого сексуального або особливо тяжкого насильницького злочину.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*¹⁶¹⁶

Превентивне затримання з метою убезпечення (*secure preventive detention*) – це дозволене судовим органом затримання особи під час або після ув'язнення. *Secure preventive detention* застосовується не лише у зв'язку зі злочиним, вчиненим у минулому, проте й також на основі оцінки, яка свідчить, що така особа може вчинити особливо тяжкий злочин у майбутньому.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*¹⁶¹⁷

Превентивний нагляд (*preventive supervision*) передбачає заходи контролю, моніторингу, спостереження або обмеження пересування, запроваджені щодо особи після або замість покарання у вигляді позбавлення волі. *Preventive supervision* запроваджується не лише у зв'язку зі злочиним, вчиненим особою у минулому, проте й також на основі оцінки, що свідчить, що така особа може вчинити особливо тяжкий злочин у майбутньому.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*¹⁶¹⁸

Превентивний нагляд за небезпечними злочинцями може складатися з одного або декількох наступних заходів: 1) регулярне звітування про перебування у визначеному місці; 2) негайне інформування про будь-які зміни місця перебування, роботи або посади; 3) заборона залишати місце проживання або будь-яку те-

¹⁶¹⁶ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

¹⁶¹⁷ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

¹⁶¹⁸ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

риторію без дозволу; 4) заборона наближатися або контактувати з жертвою, її родичами або іншими визначеними особами; 5) заборона відвідувати визначені райони, місця або установи; 6) заборона проживати у визначених місцях; 7) заборона вчиняти певні дії, які можуть сприяти вчиненню злочинів аналогічного характеру; 8) участь у навчальних програмах, професійних, культурних, освітніх або аналогічних заходах; 9) обов'язкова участь в інтервенційних програмах та проходження регулярної оцінки за необхідності; 10) носіння електронних засобів контролю (електронний моніторинг) у поєднанні з одним або декількома із зазначених вище заходами; 11) інші заходи.

*Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders*¹⁶¹⁹

Не можна виключати, що залишення ув'язненого у стані невизначеності упродовж тривалого періоду щодо його майбутнього (особливо щодо тривалості його позбавлення волі) або позбавлення ув'язненого перспективи звільнення, можуть також викликати питання з точки зору статті 3 Конвенції.

«Haidn v. Germany», n. 107

¹⁶¹⁹ Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies

НЕБЕЗПЕЧНІ УВ'ЯЗНЕНІ ТА ДОВІЧНИКИ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

У кожній країні є певна кількість так званих «небезпечних» ув'язнених (поняття, яке охоплює різні типи осіб), які вимагають *особливих умов ув'язнення*¹⁶²⁰.

Ця група ув'язнених становить (або, принаймні, повинна становити, якщо система класифікації працює задовільно) *дуже невелику частку* від загальної кількості ув'язнених¹⁶²¹.

Однак саме ця група викликає особливе занепокоєння у Комітеті з огляду на те, що необхідність вжиття *виняткових заходів* щодо таких ув'язнених пов'язана з більшим ризиком нелюдського поводження, ніж у випадку з середньостатистичним ув'язненим¹⁶²².

Статус усіх небезпечних ув'язнених, включаючи засуджених, має регулярно переглядатися¹⁶²³.

Незалежно від тяжкості злочинів, у вчиненні яких обвинувачуються або були засуджені ув'язнені, та/або їх стверджуваної *небезпеки*, необхідно докладати зусиль для забезпечення їх належним стимулюванням і, зокрема, адекватним людським спілкуванням¹⁶²⁴.

Ще одна характеристика режиму, що застосовується до *небезпечних ув'язнених*, викликає занепокоєння Комітету. На таких ув'язнених регулярно надягали наручники, коли їх виводили з камери, а також щоразу, коли до камери заходив співробітник. Цей захід також застосовувався під час відвідувань, а також коли відповідні в'язні користувалися телефоном. Практика регулярного застосування наручників до ув'язнених є дуже сумнівною, тим більше, коли вона застосовується упродовж тривалого періоду часу у

¹⁶²⁰ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 68, P. 28.

¹⁶²¹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 68, P. 28.

¹⁶²² Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 68, P. 28.

¹⁶²³ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 69, P. 28.

¹⁶²⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 71, P. 29.

безпечному середовищі. Для протидії будь-яким загрозам безпеці можуть та повинні бути знайдені *інші засоби*¹⁶²⁵.

Крім того, перебування в наручниках під час прийому відвідувача, безумовно, може розглядатися як таке, що принижує гідність, як для відповідного ув'язненого, так і для його відвідувача¹⁶²⁶.

Існуюча практика регулярного надягання наручників на «небезпечних» ув'язнених є *непропорційною* та *каральною*; Комітет рекомендує владі Польщі вжити негайних заходів для перегляду цієї практики¹⁶²⁷.

Комітет знову закликає владу Польщі переглянути режим, що застосовується до ув'язнених зі статусом «N» та розробити *індивідуальні плани*, спрямовані на забезпечення належного психічного та фізичного *стимулювання* ув'язнених зазначеної категорії¹⁶²⁸.

Комітет рекомендує вжити заходів у камерах та підрозділах «N» відвіданих установ з метою:

- розширити або вивести з експлуатації камеру в Бидгоському слідчому ізоляторі площею 5,5 кв.м.;
- зменшити наповнюваність камер з метою забезпечення щонайменше 4 кв.м. житлової площі на одного ув'язненого зі статусом «N» у багатомісних камерах;
- усунути недоліки доступу до природного світла, штучного освітлення та вентиляції;
- переглянути конструкцію вікон камер таким чином, щоб ув'язнені могли бачити за межами своїх камер;
- обладнати прогулянкові дворики укриттям від негоди¹⁶²⁹.

Комітет закликає владу Польщі відмовитися від політики *рутинного* застосування засобів стримування до ув'язнених зі статусом «N» під час медичних оглядів¹⁶³⁰.

¹⁶²⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 72, P. 29.

¹⁶²⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 72, P. 29.

¹⁶²⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 8 to 19 May 2000, Para 72, P. 29.

¹⁶²⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 91, P. 37; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 50, P. 26.

¹⁶²⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 49, P. 26.

¹⁶³⁰ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 80, P. 39; Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 124, P. 47.

Комітет знову закликає владу Кіпру вжити конкретних заходів для впровадження *індивідуальних планів* покарання та програм психосоціальної підтримки для ув'язнених, які відбувають довічне та тривале ув'язнення, а також контролювати поточну ситуацію, а також розширити доступ до широкого спектру цілеспрямованих заходів для цих ув'язнених¹⁶³¹.

Режим тримання ув'язнених, засуджених до довічного позбавлення волі з *суворими умовами утримання*, що включає драконівські обмеження та заборону контактів з іншими «довічниками», є *фундаментально хибним* і має бути переглянутим не лише у в'язниці Імралі, проте й у тюремній системі Туреччини в цілому. Обмеження повинні завжди ґрунтуватися на *індивідуальній оцінці ризиків*, а не бути автоматичним наслідком виду призначеного покарання. Крім того, ув'язнені засуджені до довічного позбавлення волі з *суворими умовами утримання* не повинні бути відокремлені від інших довічно засуджених лише на підставі вироку¹⁶³².

Комітет ще раз закликає владу Туреччини вжити без подальших зволікань необхідних заходів, щоб усі ув'язнені у в'язниці Імралі могли, якщо вони того бажають, мати побачення з родичами та адвокатами¹⁶³³.

До перегляду відповідного законодавства Комітет рекомендує владі Туреччини вжити заходів для забезпечення того, щоб у в'язницях типу «R» і типу «E» ув'язнені, засуджені до довічного ув'язнення з суворими умовами утримання (як й інші ув'язнені суворого режиму) могли проводити більше часу поза камерою в спілкуванні з іншими ув'язненими¹⁶³⁴.

Встановлення особливого режиму для довічно ув'язнених має бути покладено на керівництво пенітенціарних установ та завжди базуватись на *індивідуальній оцінці ризику*; такий режим не повинен бути автоматичним наслідком конкретного виду призначеного покарання. Комітет хоче підкреслити, що довічно ув'язнені (як і всі ув'язнені) відправляються до в'язниці в якості покарання, а не для покарання у в'язниці¹⁶³⁵.

¹⁶³¹ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017, Para 83, P. 45.

¹⁶³² Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 28 to 29 April 2016, Para 13, P. 6.

¹⁶³³ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 28 to 29 April 2016, Para 15, P. 7.

¹⁶³⁴ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 10 to 23 May 2017, Para 51, P. 31.

¹⁶³⁵ Report on the visit to Turkey carried out by the CPT from 16 to 17 January 2013, Para 17, P. 9.

Комітет закликає владу Болгарії продовжувати розвивати режим для довічно ув'язнених, зокрема, забезпечуючи більше громадських заходів (включаючи доступ до роботи та освіти)¹⁶³⁶.

Комітет закликає владу Болгарії забезпечити, щоб ізоляція довічно ув'язнених завжди ґрунтувалася на *індивідуальній оцінці ризиків* та не застосовувалася довше, ніж це суворо необхідно¹⁶³⁷.

Згідно з прецедентним правом Суду, ув'язнювати особу довічно без жодної реальної надії на звільнення є формою *нелюдського поводження*. Тут також слід послатися на пункт 4(а) Рекомендації Комітету міністрів Rec(2003)22 щодо умовно-дострокового звільнення¹⁶³⁸, який чітко вказує, що закон має передбачити умовне звільнення для всіх засуджених, включаючи довічно ув'язнених¹⁶³⁹.

Комітет закликає владу Болгарії внести зміни до законодавства з метою умовно-дострокового звільнення всіх довічно ув'язнених за умови перегляду загрози для суспільства, яку вони можуть становити, на основі *індивідуальної оцінки ризиків*¹⁶⁴⁰.

Довічне ув'язнення має підлягати процедурі перегляду, що має супроводжуватися відповідними *гарантіями*. Такі перегляди повинні базуватися на індивідуальних цілях планування виконання вироку, визначених на початку відбування покарання, і регулярно переглядатися згодом. Мета повинна полягати не лише у тому, щоб надати зацікавленим ув'язненим можливість ефективного скорочення строку покарання, проте й мати *мету*, до якої потрібно прагнути, яка повинна мотивувати позитивну поведінку у в'язниці¹⁶⁴¹.

Політика автоматичного розміщення ув'язненого у режимі максимальної безпеки має бути переглянута з метою запроваджен-

¹⁶³⁶ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 87, P. 47.

¹⁶³⁷ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 87, P. 47.

¹⁶³⁸ Recommendation Rec (2003) 22 on conditional release (parole) (24 September 2003).

¹⁶³⁹ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 88, P. 47.

¹⁶⁴⁰ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 88, P. 47; Report on the periodic visit to Bulgaria carried out by the CPT from 1 to 13 October 2021, Para 50, P. 29.

¹⁶⁴¹ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 89, P. 41.

ня системи, заснованої на *індивідуальній оцінці ризику та оцінці загроз безпеці персоналу та інших ув'язнених*¹⁶⁴².

Спосіб застосування максимального режиму безпеки має бути переглянутий з метою надання ув'язненим, які підпадають під цей режим, більше часу поза камерою та ширшого спектру занять, а також можливості об'єднання разом у межах своїх відділень (крил)¹⁶⁴³.

Комітет рекомендує владі Румунії переглянути методіку включення ув'язненого до групи високого ризику¹⁶⁴⁴.

Комітет рекомендує ретельно переглянути політику застосування наручників до ув'язнених із групи високого ризику, щоб переконатися, що такий захід є справді винятковим та ґрунтується на індивідуальній та всебічній оцінці ризику, проведеній належним чином навченим персоналом¹⁶⁴⁵.

Необхідно покласти край практиці тримання ув'язнених із групи підвищеного ризику в наручниках під час медичних консультацій (а також будь-яких інших співбесід)¹⁶⁴⁶.

Комітет рекомендує докладати подальших зусиль для розробки *динамічного підходу до безпеки* щодо ув'язнених, які відбувають довічне ув'язнення або дуже тривалі строки покарання. Такий підхід значною мірою залежатиме від виділення достатніх ресурсів для персоналу, який володіє та використовує навички міжособистісного спілкування, розвитку спеціального навчання та прийняття відповідних заходів утримання, що забезпечують більшу стабільність персоналу¹⁶⁴⁷.

¹⁶⁴² Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 83, P. 54.

¹⁶⁴³ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 85, P. 56.

¹⁶⁴⁴ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 87, P. 57; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 94, P. 48.

¹⁶⁴⁵ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 87, P. 57; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 94, P. 48.

¹⁶⁴⁶ Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 7 to 19 February 2018, Para 87, P. 57; Report on the visit to Romania carried out by the CPT from 10 to 21 May 2021, Para 94, P. 48.

¹⁶⁴⁷ Report on the visit to Hungary carried out by the CPT from 20 to 29 November 2018, Para 94, P. 43.

Ув'язнені, які перебувають у режимі посиленої безпеки, повинні мати індивідуальні програми цілеспрямованої діяльності різного характеру (включаючи роботу, освіту, спілкування та цільові програми реабілітації)¹⁶⁴⁸.

Умови, схожі на одиночне ув'язнення, слід застосовувати лише тоді, коли вони абсолютно необхідні для поводження з відповідниками ув'язненими та упродовж якомога короткого періоду¹⁶⁴⁹.

Позбавлення волі є покаранням само по собі, і небезпечно посилення ув'язнення як частина покарання неприпустимо. Враховуючи потенційно шкідливі наслідки довгострокової ізоляції для відповідних ув'язнених, принцип пропорційності вимагає, щоб будь-який режим одиночного ув'язнення запроваджувався лише на основі *індивідуальної оцінки ризику* та лише на найкоротший можливий час¹⁶⁵⁰.

¹⁶⁴⁸ Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 47, P. 24.

¹⁶⁴⁹ Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 47, P. 24.

¹⁶⁵⁰ Report on the periodic visit to Italy carried out by the CPT from 28 March to 8 April 2022, Para. 62, P. 27.

ОСОБЛИВА УНІФОРМА ДЛЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Ув'язнені зі статусом «Л» були зобов'язані постійно носити червоні комбінезони, перебуваючи за межами своїх підрозділів, а також при переведенні за межі установи (у тому числі під час відвідування судових засідань). На думку Комітету, ця вимога є надмірною й такою, що надмірно стигматизує, а тому її слід негайно скасувати¹⁶⁵¹.

Окремих ув'язнених систематично забезпечували спеціальним одягом, що не рветься. На думку Комітету, якщо ув'язненого поміщають до камери безпеки, його/її можна зобов'язати зняти свій одяг та носити одяг, що не рветься, лише за необхідності (наприклад, якщо існує ризик самоушкодження чи самогубства)¹⁶⁵².

¹⁶⁵¹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 51, P. 27.

¹⁶⁵² Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017, Para 72, P. 31.

УТРИМАННЯ SEX OFFENDERS (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Антиандрогенна терапія завжди повинна ґрунтуватися на ретельній індивідуальній психіатричній та медичній оцінці¹⁶⁵³.

Антиандрогенна терапія завжди повинна здійснюватися виключно на *добровільній* основі¹⁶⁵⁴.

Як і перед початком будь-якого медичного лікування, до початку антиандрогенної терапії слід отримати вільну та інформовану письмову *згоду* відповідної особи, при цьому мається на увазі, що така згода може бути *відкликана* у будь-який час¹⁶⁵⁵.

Таким особам слід надати детальне роз'яснення (у тому числі у письмовій формі) мети та можливих несприятливих наслідків відповідного лікування, а також наслідків відмови від такого лікування, і жодна особа не повинна піддаватися тиску з метою отримання антиандрогенної терапії¹⁶⁵⁶.

Комітет рекомендує владі Польщі переглянути відповідне законодавство щодо поводження з особами, які вчинили сексуальні злочини, з урахуванням вищезазначених зауважень. У зв'язку з цим слід розробити комплексну детальну процедуру, що включає наступні *додаткові гарантії*: 1) критерії залучення та виключення для такого лікування; 2) медичні огляди до, під час і після лікування; 3) доступ до зовнішніх консультацій, включаючи незалежну альтернативну думку; 4) регулярна оцінка лікування незалежним медичним органом¹⁶⁵⁷.

¹⁶⁵³ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 87, P. 35.

¹⁶⁵⁴ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 87, P. 35.

¹⁶⁵⁵ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 87, P. 35.

¹⁶⁵⁶ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 87, P. 35.

¹⁶⁵⁷ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 87, P. 35.

Призначення антиандрогенів має поєднуватися з психотерапією та іншими формами консультування з метою подальшого зниження ризиків скоєння рецидивного злочину¹⁶⁵⁸.

Лікування антиандрогенами не повинно бути загальною умовою звільнення осіб, які вчинили сексуальні злочини, а призначатися окремим особам на основі *індивідуальної оцінки*¹⁶⁵⁹.

¹⁶⁵⁸ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 87, P. 35.

¹⁶⁵⁹ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 26 November to 8 December 2009, Para 87, P. 35.

НАРКОЗАЛЕЖНІ УВ'ЯЗНЕНІ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

Влада Польщі має розробити та впровадити *комплексну стратегію* щодо надання допомоги ув'язненим, які мають проблеми, пов'язані з наркотиками. Слід організувати спеціальну підготовку для медичного персоналу в'язниць з цього питання¹⁶⁶⁰.

Влада Болгарії має розробити та впровадити *комплексну стратегію* надання допомоги ув'язненим із проблемами, пов'язаними з наркотиками (як частину ширшої національної стратегії боротьби з наркотиками), включаючи заходи зменшення шкоди¹⁶⁶¹.

¹⁶⁶⁰ Report on the visit to Poland carried out by the CPT from 5 to 17 June 2013, Para 81, P. 39.

¹⁶⁶¹ Report on the visit to Bulgaria carried out by the CPT from 25 September to 6 October 2017, Para 97, P. 52.

УТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РАЗОМ З ІНШИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

Суд *не* вважає, що політика інтеграції осіб, засуджених за воєнні злочини, до звичайних пенітенціарних установ є негуманним або таким, що принижує гідність, поведженням.

«Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina», n. 68

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Умови тримання під вартою у казармах Тасоу Марку були задовільними для відносно короткого перебування (1 – 2 тижні); однак досить обмежений розмір камер (приблизно 5,5 кв.м.) зробив їх непридатними для тривалих періодів ув'язнення¹⁶⁶².

Площа камер становила всього 4,5 кв.м., що межує з неприйнятним для нічного утримання¹⁶⁶³.

Крім того, камери мали дуже обмежений доступ до природного світла (через ґратчасте вікно розміром 21 на 21 см у дверях камери), не мали штучного освітлення та погано провітрювалися. Камери не були обладнані ліжком (матрац клали прямо на бетонну підлогу)¹⁶⁶⁴.

¹⁶⁶² Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 84, P. 30.

¹⁶⁶³ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 85, P. 30.

¹⁶⁶⁴ Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 12 to 26 May 1996, Para 85, P. 30.

УСУНЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Суд поступово розширив свою практику щодо зобов'язань держави щодо захисту суспільства від правопорушень відповідно до статей 2 і 3 Конвенції. Наприклад, у деяких випадках від держави відповідно до статті 3 Конвенції вимагається вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, що підпадають під їхні юрисдикції, не піддавалися жорстокому поводженню, навіть якщо таке поводження здійснюють *приватні особи*. Такі заходи повинні передбачати ефективний захист та включати розумні дії із запобігання неналежного поводження, про яке органи влади знають або можуть знати.

«*S., V. and A. v. Denmark*» [GC], n. 124;

«*Z and Others v. UK*» [GC], n. 73;

«*M.C. v. Bulgaria*, n. n. 149-150;

«*P. and J.C. v. the UK*, n. 109;

«*Opuz v. Turkey*, n.159;

«*A. v. the UK*», n. 22

Акти насильства на порушення статті 3 Конвенції, як правило, вимагають застосування *кримінально-правових заходів* проти правопорушників.

«*Dorđević v. Croatia*», n. 141

Для виправлення порушення положень статті 3 Конвенції на національному рівні необхідно вжиття двох заходів. По-перше, державні органи повинні провести ретельне та ефективне розслідування, здатне привести до виявлення та покарання винних. По-друге, у разі необхідності заявникові повинна бути присуджена компенсація або він принаймні повинен мати можливість вимагати й отримати компенсацію за збитки, завдані неналежним поводженням.

«*Gäfgen v. Germany*» [GC], n. 116;

«*Carabulea v. Romania*», n. 165;

«*Mosendz v. Ukraine*», n. 121

КОМПЕНСАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ (ПРАКТИКА КОМІТЕТУ)

У січні 2019 року влада Молдови запровадила *компенсаційний механізм*, який передбачає скорочення строків покарання та/або грошову компенсацію для осіб, які тримаються під вартою в умовах, що суперечать статті 3 Конвенції про захист прав людини¹⁶⁶⁵.

Запровадження *компенсаційного механізму* привело до негайного звільнення приблизно 500 ув'язнених та скорочення строків покарання для близько 3000 ув'язнених. Однак, як видається, судді, як правило, не вивчають умов тримання під вартою на місці, а покладаються виключно на інформацію, надану адміністрацією пенітенціарних установ¹⁶⁶⁶.

Листом від 1 липня 2020 року влада Молдови надала Комітету додаткову інформацію про законодавчі зміни та зазначила, що ці зміни є предметом консультацій і згодом будуть подані на розгляд Уряду. Найважливішим є те, що проєкт пропонує створення спеціалізованих комісій для оцінки умов тримання під вартою на рівні кожної пенітенціарної установи та надання суддям відповідної інформації. Комітет хотів би бути поінформованим про будь-які зміни, що стосуються поправок до *компенсаційного механізму*¹⁶⁶⁷.

¹⁶⁶⁵ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 42, P. 25.

¹⁶⁶⁶ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 42, P. 25.

¹⁶⁶⁷ Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020, Para 42, P. 25.

«НОМО DISCIPLINATUS» ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ (ДО ПИТАННЯ ПРО СИМУЛЯКРИЗАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ У ХХІ СТОЛІТТІ)

(замість післямови)

Проблема, що до якої прикута наша увага, пов'язана з соціальним феноменом катування та нелюдського поводження, а також з політичними передумовами поширення зазначеного феномену у ХХІ столітті у більшості сучасних держав.

У ХХІ столітті катування та нелюдське поводження стали категорією не скільки юридичної, стільки політичної науки, формуючи важливу частину сучасного політичного дискурсу взаємовідносин влади та соціуму, ігнорувати який не уявляється можливим.

Катування, формально заборонені універсальними й регіональними стандартами прав людини та законодавством усіх сучасних держав, у ХХІ столітті стали важливим прихованим інструментом політики соціального контролю, що формується поза формальними нормативно-правовими рамками та, що є більш важливим, нерідко *безсуб'єктно* (хоча в окремих випадках катування та нелюдське поводження можуть набувати правового оформлення та *суб'єктних* ознак).

Через це саме політична наука має значно більший потенціал щодо глибшого дослідження феномену катування та нелюдського поводження, а також передумов та причин поширення цього феномену в ХХІ столітті [1; 2].

У попередніх наших публікаціях ми наголошували на великій небезпеці спрощеного (формально-юридичного) підходу до феномену катування та нелюдського поводження, який, як на переконання окремих вітчизняних авторів, теоретично має зникати (або принаймні зменшуватися) в процесі глобального розвитку через ефекти міжнародного права, гуманізацію кримінального законодавства, зменшення кількості в'язничного населення тощо.

На початку цієї післямови ми б хотіли навести приклад, який наочно ілюструє проблематику цієї статті та демонструє ступень актуальності питань, що порушуються у статті.

У лютому 2023 року світ дізнався про плани влади Сальвадору та відповідні дії з їх реалізації щодо розміщення в одній ново-будованій в'язниці понад 40 тисяч ув'язнених, взятих під варту в цій країні в рамках надзвичайного стану після сплеску вбивств та інших насильницьких злочинів.

Нова мегав'язниця у Теколуці складається з восьми будівель. За словами уряду, кожна має 32 камери площею близько 100 квадратних метрів, де можуть утримувати понад 100 ув'язнених. Тобто, на кожного ув'язненого припадатиме менше 1 кв.м. житлової площі, а у кожній камері буде розміщуватися лише дві раковини та два туалети. Фотографії, поширені усіма світовими засобами масової інформації, демонструють першу велику групу ув'язнених – татуйованих, босих та одягнутих лише у шорти, яких заводять до приміщення. Ув'язнених залишають сидіти на підлозі, заклавши руки за голови, де їх розміщують щільно один до одного, лицем до потилиці, перш ніж їх заводити до камер.

Будь-яка особа, яка має хоча б поверхове уявлення про пенітенціарні установи та права людини у пенітенціарній системі, порушить питання: як можна на початку XXI століття утримувати людей в таких умовах, причому утримувати на фоні численних оонівських та регіональних стандартів з прав людини та глобального цивілізаційного розвитку?

Після цього, як і раніше, для цілей цього дослідження ми наголошуємо: стереотип, що у XXI столітті завдяки «гуманізації соціальних відносин» катувань стало менше, є небезпечним для цілей самої політики запобігання катуванням, включаючи її вікти-мологічні аспекти.

Тому ми продовжуємо відстоювати раніше сформовану нами тезу, що у XXI столітті продовжує мати місце тенденція розширення застосування катування та нелюдського поводження як у відкритих, так і завуальованих формах, що реалізується здебільшого у рамках позанормативної *безсуб'єктної* політики для цілей поширення соціального контролю, надаючи якісно нове значення відносинам влади та суспільства.

Застосування катування та нелюдського поводження до «небезпечних девіантів», «злочинців», «терористів», «хижаків» та інших типів *«небезпечних осіб»* стало поширеною практикою навіть у західних та інших демократичних країнах, не зважаючи на те, що розгалужена та апробована система формально-правових гарантій та запобіжників, створена у другій половині XX століття та роз-

винута на початку XXI століття, допомогла зробити практики катувань та нелюдського поводження максимально рідким явищем, наскільки це можливо (особливо на європейському регіональному рівні – завдяки Раді Європи, Європейському комітету з питань запобігання катуванням (надалі – ЄКЗК) та Європейському суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ)).

Таким чином, незважаючи на формальне перебування катування та нелюдського поводження поза національним законом та стандартами прав людини, катування та нелюдське поводження сьогодні існують саме як *інструмент політики соціального контролю* та широко використовується як соціальна практика, дослідження якої потребує не вузького юридичного аналізу поняття катування як формальної дефініції, а саме дослідження цього феномену (явища) крізь призму політичної науки з метою віднайти відповідь на питання: які фактори сприяють поширенню практик катування та нелюдського поводження майже у всіх сучасних державах на фоні задекларованої універсальності концепції прав людини та реалізації задекларованої публічної політики із запобігання катуванням на глобальному, регіональному та національному рівнях?

Ця неформальна політика має категорично *негативну* конотацію, що не виключає існування такої політики як *об'єктивної* складової сучасних відносин влади навіть за відсутності формально задекларованих *суб'єктів* такої політики.

У наших більш ранніх дослідженнях феномену катування та нелюдського поводження XXI століття ми наголошуємо на трьох факторах, що вплинули на зникнення формалізованих тортур як *засобу доказування* у кримінальному процесі та *виду покарання* у відносинах влади наприкінці XVIII – початку XIX ст. ст., а головне – як *легітимізованої суб'єктної політики*: 1) класично-філантропічний; 2) прагматичний; 3) дисциплінарний [1; 2].

Визнаючи кумулятивний ефект усіх трьох зазначених вище факторів, ми вважаємо за потрібне досліджувати соціальні практики катувань переважно в якості *інструменту безсуб'єктної політики* в контексті впливу саме «дисциплінарного» фактору, що обумовив відхід політики катувань від її *суб'єктної форми* (що демонструє право на використання сили) та «розчинив» тортури усередині дисциплінарно-карцерних механізмів здійснення влади.

Саме цей підхід, який сформулювали німецькі вчені Георг Руше та Отто Кіркхаймер, а також французький філософ Мішель Фуко, пояснює «зовнішнє» зникнення тортур тим, що для цілей соціального контролю в умовах капіталізму, що народжувався та набирив оберті, методи паноптичного дисциплінування суспіль-

ства та розкидування соціально-контрольних мереж були набагато кращими та економічно більш вигідними, аніж жорсткі формалізовані публічні процедури, спрямовані проти тіла, яке в часи Середньовіччя нерідко здебільшого було єдиною власністю людини. Якщо у часи Середньовіччя саме публічні катування та тілесні покарання символізували та демонстрували необмежену владу государя або феодала, то з початку XVIII століття численні методи соціального контролю та нагляду паноптичної природи відносно швидко витіснили жорстокі тілесні каральні практики. Все це знаменувало остаточне завершення епохи панування I модуляції соціально-контрольних практик – *модуляції бінарної законності* (за визначенням М. Фуко). Водночас саме цей період відповідав початку II модуляції – *модуляції дисципліни*.

М. Фуко ґрунтовно пояснює причини переходу від «законності» до «дисципліни» через те, що влада, для якої суверенітет був модальністю, виявилася недостатньою для управління економікою і політичними процесами в суспільстві, що переживало демографічний вибух та індустріалізацію. Аналогічним чином *функціональність* пояснює виникнення начебто «виправної» в'язниці як виду та місця покарання: застосування тортур припинилося не тому, що це перестало вважатися гуманним, а лише тому, що це стало *економічно невигідно*: «*Homo penalis*, тобто людина, яка карається законом і яка може бути покараною законом, цей *Homo penalis* [насправді] ... є *Homo economicus*» [3, с. 312]. Водночас, це не означає, що катування зникли: вони лише «відійшли у тінь», зберігши неформальний статус та значення важливого засобу паноптичного соціального контролю.

Взявши за основу наукові погляди Мішеля Фуко, можна зазначити, що у XXI столітті формально задекларований *Homo penalis* насправді стає не тільки *Homo economicus*, проте й *Homo disciplinatus*, де численні форми катування та нелюдського поводження використовуються агентами держави та приватними акторами (за ліцензією, наданою державою) як відкриті, так і завуальовані інструменти соціального контролю над широкими верствами населення, які мають перебувати у сфері дії паноптичних дисциплінарних механізмів.

Досліджуючи трансформацію модуляцій покарання («законність» – «дисципліна» – «безпека»), Мішель Фуко робить важливий наголос: процес переходу від середньовічної кримінально-правової тілесної корпоральності до сучасної модуляції покарання «занадто поспішно і категорично пояснили процесом «гуманізації», відмахнувшись тим самим від необхідності подальшого аналізу.

Так само, вважаємо, традиційний кримінально-правовий та кримінологічний аналіз сучасних національних систем кримінальної юстиції виключно у категоріях більшої гуманізованості, результативності та прогресивності створює негативні наслідки для політики запобігання катуванням та процедур розслідування випадків катувань, адже в основі такої превентивної діяльності перебувають *міф гуманізації* та заздалегідь задекларована державою неспроможність держави ефективно запобігати випадкам катування та нелюдського поводження, що приховує справжні причини катування та нелюдського поводження як політичного феномену.

Формально-правовий підхід, що ми згадали вище, з його ключовою категорією «*гуманізації*» не може пояснити ще більше поширення катувань та нелюдського поводження у XXI столітті. Тим не менш, феномен катування – це об'єктивна реальність, яку не можна ігнорувати в процесі політичного аналізу сучасних відносин влади. Відтак, беручи до уваги поширеність феномену катування у майже усіх країнах світу, а головне – *політичний запит* на застосування нелюдського поводження на рівні національної держави, можна постулювати наявність *безсуб'єктної політики катувань*, у рамках формування якої соціальні практики катування розглядається якщо не інструмент, то принаймні передбачуваний побічний результат (хоча ми схильні до категорії «*інструменту*»).

Існує усталений погляд соціологів та кримінологів на проблематику злочинності, що злочинність – це *нормальне явище* для будь-якого суспільства, проте – наголосимо – у певних обсягах та проявах. Завелика концентрація девіантності та злочинності є ознакою *аномії*.

Так само наявність певної кількості випадків катувань та жорсткого поводження є *нормальним явищем* для суспільства, проте – наголосимо – у надзвичайно малих проявах. І завелика концентрація катування та нелюдського поводження – це ознака не лише *аномії*, проте й того, що вказані практики стали *вигідними державі* – як з точки зору економіки, так із точки зору поширення паноптичної дисципліни.

Катування та нелюдське поводження наразі широко використовується у відносинах влади різними політичними акторами, де у політичному обігу перебуває гнучка та, відповідно, небезпечна з огляду на стандарти прав людини формула заборони тортур – «*absolute in principle but relative in application*». Причому, для американського політичного поля запроваджено категорично неприйнятний для європейської політики висновок, що регулювання застосування тортур краще, аніж заборона [4, с. 614].

Проте навіть, на перший погляд, нейтральні або навіть просоціальні політичні ініціативи, стратегії та проєкти у суспільстві ХХІ століття опосередковано зумовлюють використання катувань та нелюдського поводження через певні форми ланцюгових реакцій, що головним чином пов'язане з хвильовими кампаніями «боротьби зі злочинністю», спрямованими на підвищення рівня розкриття злочинів (чим здебільшого характеризуються пострадянські країни), а також зі згаданим вище збільшенням видів, типів та класів девіантів у сучасних суспільствах внаслідок «*moral panic*» перед «загрозами злочинності».

Надаючи авторське обґрунтування поширення феномена катувань та нелюдського поводження у ХХІ столітті, розвиваючи модулярну концепцію Мішеля Фуко, концепцію «пунітивного міста» Стенлі Коена, ми продовжуємо формувати власну концепцію переходу сучасних суспільств до IV модуляції соціально-контрольних та каральних практик – *постсучасної модуляції паноптичного менеджменту ризиків* [5, с. 146].

На нашу думку, саме «*убезпечення суспільства*» є ключовою тезою, яка пояснює поширення феномену катувань та нелюдського поводження у ХХІ столітті на фоні задекларованої нульової толерантності до таких соціальних практик.

Тому, наслідуючи підхід М. Фуко і С. Коена до «поширення дисципліни», «розкидування мереж» та «управління злочинністю», а також підхід Е. Гідденса щодо «островів безпеки» у сучасному капіталістичному суспільстві, наголошуючи, що тортури не зникли як соціальне явище навіть у другій половині ХХ століття, як це стверджується у рамках класично-формального підходу, ми постулюємо, що тортури з боку агентів держави та представників політичних еліт були й залишаються сферою *особливого управління*, що надає підстави підтримати думку окремих авторів щодо тези про «*managing torture*» (одним із зовнішніх проявів «*managing torture*» стала легалізація тортур, які з другої половини ХХ століття отримали назву «*enhanced interrogation techniques*»).

Здебільшого невидимість катувань та нелюдського поводження у ХХІ столітті аж ніяк не означає відсутність таких соціальних практик. Будь-який політичний режим намагається контролювати населення (особливо ті, прошарки, які вважаються небезпечними або принаймні «ненадійними» для функціонування такого режиму), де катування та нелюдське поводження можна вважати свого роду «побічним продуктом» механізмів паноптичного соціального контролю – таким собі «*ексцесом виконавців нижчої ланки*» у процесі «убезпечення суспільства». У той же час вищі ланки, як

раз навпаки, активно декларують пошук нових, більш дієвих та сучасних формальних методів протидії катуванням.

Тому іншим проявом *«managing torture»* є перманенте порушення прав людини у пенітенціарних установах та інших місцях несвободи, що нерідко набуває форми постійного відступу від стандартів ЄКЗК, де Комітет нерідко використовує формулу *«Комітет ще раз наголошує»* або *«Комітет ще раз рекомендує»*.

У цьому контексті необхідно нагадати, що катування – це, по-перше, не лише найтяжчий прояв цього феномену, пов'язаний з намаганнями отримати інформації від жертви або покарати жертву. Як ЄСПЛ, так і ЄКЗК за десятиліття своєї роботи значно розширили перелік дій або бездіяльності агентів держави, які підпадають під ознаки катування або нелюдського поводження, які нерідко можуть навіть і не розглядаються громадянами саме як катування або нелюдське поводження.

Крім того, говорячи про поширення феномену катування та нелюдського поводження у ХХІ столітті, потрібно зробити особливий акцент: зазначений феномен не може існувати без соціальної підтримки самих громадян, які віддають свою свободу в обмін на «убезпечення суспільства». В умовах, користуючись термінологією Ульріха Бека, «суспільств безпеки», коли «свобода» розчинилася у мережах «убезпечення», «захисту суспільства» та *«gated communities»*, і коли кожна політична криза актуалізує питання ще більшого «захисту суспільства» від «загроз злочинності», «нелегальної міграції», «небезпечних хижаків» та «тероризму», процес завуальованого стимулювання застосування й навіть легалізації тортур набирає нових обертів, набуваючи ще більших ознак *політики* з тенденцією до подальшої формалізації та *суб'єктності*.

Відтак ми можемо сформулювати власну позицію з приводу природи тортур, які сьогодні застосовуються агентами держави, що кореспондує поглядам Стенлі Коена, Мішеля Фуко, Ульріха Бека та Зігмунта Баумана, щодо глобалізованих *«туристів»*, локалізованих *«бродяг»* та насичення політичного тіла суспільства *«безпекою»* з метою ще більшого соціального контролю над кожним рухом та навіть – станом на сьогодні – думками пересічного громадянина.

Політичні еліти насичують суспільство важливими для відносин влади месиджами: так, тортури – це огидно. Більше того, тортури – це безмежно огидно. Проте, мовляв, світ, на жаль, змінився настільки, що перед громадянами стоїть принциповий вибір: або «пожертвувати» одним терористом (небезпечним злочинцем, дів'антом тощо), або допустити брутальне порушення прав або навіть загибель сотень «законослухняних та добропорядних громадян»,

тим самим піддаючи симулякризації проблему катувань та нелюдського поводження.

Це пояснює не лише відновлення катувань та нелюдського поводження як феномену у другій половині ХХ століття, проте й на додаток – поширення цього феномену у ХХІ столітті, де особливого значення набувають погляди Мішеля Фуко та Стенлі Коена щодо розкидування мереж соціального контролю та, як наслідок, збільшення класів, типів та видів девіантів, яких потрібно контролювати для цілей того самого «убезпечення».

З одного боку, національні системи кримінальної юстиції (включаючи пенітенціарні системи) не можуть впоратися з формально задекларованими завданнями – поводитися з девіантами виключно у рамках формальних процедур, закріплених у національному законодавстві на фоні збільшення класів, типів, видів та, як наслідок, *кількості* девіантів.

З іншого боку, самі громадяни, народжені у часи ІІ та, що є більш важливим, ІV модуляції соціально-контрольних практик, в обмін на свою «свободу» вимагають ще більшого «убезпечення», де для них вже не мають значення шляхи та методи досягнення відповідної *концентрації безпеки*. Підтвердженням цього є дані численних соціологічних досліджень та опитувань населення країн Європи та Північної Америки, де від третини до половини громадян допускають застосування тортур до терористів з метою того самого задекларованого державою «убезпечення». Причому це все відбувається на фоні тотального соціального контролю за простором, рухами та думками з боку держави, політичних еліт та могутніх приватних акторів. Проте головним є те, що практична можливість застосування тортур до «терориста» з метою отримання відомостей про подальші терористичні акти або до «небезпечного вбивці» з метою отримати його зізнання відкриває «скриньку Пандори», де з'являється широка та водночас вкрай небезпечна перспектива застосування катувань проти усіх «небезпечних» «інших» – *dangerous offenders, persistent offenders, predators, sex offenders*, членів злочинних організацій та інших «небезпечних злочинців». Причому реєстри «небезпечних» «інших» мають явну небезпеку піддаватися розширенню.

Яскравим прикладом того, наскільки ззовні задекларована національними державами *суб'єктна політика запобігання катуванням* переплітається з *безсуб'єктною політикою катувань*, є підтримка сучасними державами в'язничної субкультури та неформальної ієрархії у своїх національних пенітенціарних системах.

Так, у своїй доповіді за результатами візиту у 2018 році до Молдови Комітет наголосив на *перманентній* проблемі насильства серед ув'язнених що існує десятиліттями, і яка набула форми «*явища*» та «*глибоко вкоріненої проблеми*», «далекої від усунення» [6, Para 13, P. 7-8].

Враховуючи перманентну присутність таких епізодів у пенітенціарних установах та їх серйозність, ЄКЗК рекомендує державі активізувати свої зусилля для боротьби з таким явищем, як насильство у в'язницях [7, Para 38, P. 23].

Більше того, коли самі держави визнають факт наявності такого *явища* та декларують свою політику протидії такому *явищу*, то виникає питання: чи не є офіційне визнання невдачі протидії *явищу* доказом того, що держава насправді таке явище *підтримує*? [6, Para 14, P. 7]. Особливо в світлі факту, що існує очевидна негласна співпраця між державною владою та неформальною ієрархією ув'язнених щодо підтримання «порядку» серед ув'язнених та забезпечення «безперервної роботи» пенітенціарних установ [8, Para 49, P. 28].

У своїх доповідях ЄКЗК вказує на існування «неформальних *владних* структур у середовищі засуджених», боротьба з якими державою декларується як «*контрпродуктивна*», де держава відчуває себе «*безпорадною* у своїх намаганнях приборкати *владу* «високопоставлених» ув'язнених» [6, Para 20, P. 9], а тому держава підписує неформальну угоду з «неформальними лідерами» щодо підтримання порядку серед ув'язнених, де така угода забезпечує «стабільне функціонування» пенітенціарних установ [6, Para 20, P. 9].

Дійсно, коли держава «визнає, що вважає себе змушеною розділити частину своєї відповідальності за порядок та безпеку з «*привілейованими ув'язненими*», це додатково порушує питання про *політичну*, але аж ніяк не юридичну природу подібного стану справ у багатьох сучасних країнах.

Наголосимо: станом на сьогодні у багатьох країнах Європи та світу офіційно визнається, що неформальна ієрархія ув'язнених, або *кастова система* є ключовою основою життя пенітенціарних систем. Її традиції диктують внутрішній порядок та мають пріоритет над офіційними правилами, за якими теоретично має реалізуватися «*влада карати*» [9, Para 39, P. 20].

Продовжуючи цю ж тезу, необхідно наголосити, що такий стан справ, що існує у багатьох європейських (і не тільки європейських) в'язницях, «має серйозні *ерозійні наслідки* для всієї системи кримінального правосуддя» [6, Para 21, P. 9]. Ба більше, за таких обставин будь-яка публічна політика реабілітації девіантів

втрачає сенс, а стримуючий ефект кримінального покарання у вигляді позбавлення волі також практично втрачається. Крім того, що такий стан справ сприяє створенню небезпечного середовища у місцях позбавлення волі, адже він спотворює мету ув'язнення та роль пенітенціарної системи [6, Para 21, P. 9].

Приклади ситуації, наведеної вище, є характерними не лише для країн колишнього СРСР, в яких до цього часу існує надзвичайно сильний вплив «злочинних традицій», невід'ємних від офіційної політики внутрішніх справ та безпеки та, що є більш важливим, сформованих у рамках офіційної політики внутрішніх справ та безпеки. Так, насильство серед ув'язнених залишається «тривожним явищем» навіть в англійських в'язницях, не зважаючи на великий досвід британського пенітенціарного відомства у сфері в'язничного менеджменту, динамічної безпеки та реабілітації девіантів [7, Para 38, P. 23].

Як зазначав ЄКЗК у доповіді за результатами візиту до Кіпру у 2004 році, «у делегації склалося враження, що керівництво не бажає посісти проактивну позицію» щодо протидії неформальній владі професійних злочинців [10, Para 61, P. 27]. Згодом Комітетом було підкреслено, що офіційні заходи, задекларовані державою щодо вирішення проблеми насильства у пенітенціарній системі, здається, мали лише *обмежений успіх* [11, Para 78, P. 42], що в сукупності «сприяло створенню *небезпечного середовища* для ув'язнених» [11, Para 77, P. 42]. ЄКЗК говорить про необхідність термінового перегляду політику запобігання насильству у пенітенціарній системі та запровадження комплексної політики протидії булінгу [11, Para 78, P. 42], підкреслюючи при цьому перманенту невдачу уряду з впровадження такої політики у минулому.

Безумовно, в основі феномену перманентного в'язничного насильства та невдачі офіційної політики з протидії цьому феномену перебуває *розподіл матеріальних благ*, на що також вказував Комітет: випадки насильства серед ув'язнених майже виключно пов'язані з існуванням *чорного ринку* заборонених речовин і предметів, та, як наслідок, боргами деяких ув'язнених [12, Para 37, P. 20].

Проте економічна основа політики катувань має під собою щось набагато більше, ніж чорний ринок у пенітенціарних системах. Йдеться про те, що пенітенціарні системи більшості сучасних держав стимулюють існування нелегальних економічних відносин не лише у самих в'язницях, проте у системах кримінальної юстиції у більш широкому контексті, що впливає також і на суспільство. У країнах колишнього СРСР неформальний в'язничний бюджет, заснований на організованому вимаганні матеріальних цінностей з ув'язнених та членів їх сімей, сягає багатьох мільйонів євро що-

року, де у припиненні наповнення такого бюджету не зацікавлена, як правило, сама формальна система кримінальної юстиції, включаючи топ-менеджерів пенітенціарних систем.

Відповідь на це можна знайти і в іншій площині.

З одного боку, XXI століття – це час тотальної діджиталізації, новітніх інформаційних технологій, новітніх засобів таємного спостереження та контролю (що є важливим), нових відносин влади, нових наукових досягнень, нових механізмів, спрямованих на подолання економічних та соціальних проблем суспільств (у тому числі тих, що розглядаються як причини злочинності).

З іншого боку, це – наявність та широке поширення у XXI столітті майже середньовічних забобонів, ритуалів, знаків, неформальних напівтаємних кодексів поведінки, татувань, «принципів», «понять», гасел тощо на фоні задекларованої неспроможності більшості держав надати достатнє фінансування на приведення умов утримання ув'язнених до стандарту, який щонайменше виключав би *«мінімальний рівень жорстокості»*.

Проте головним тут є саме задеклароване протиставлення між *державною владою та владою неформальною*, де держава, абсолютно не соромлячись, відкрито підписує явно принизливий для себе пакт про надання їй гарантій «гарантій безпеки» у начебто *державній* пенітенціарній системі в обмін на «ліцензію на застосування катувань», що надається «неформальним лідерам».

Є очевидним, що продемонстрована державою картина є ілюзорною, де таким за симулякром маскується пряма зацікавленість держави тримати під «парасолькою» паноптичної дисципліни максимально велику кількість усіх задекларованих та потенційних девіантів (хоча більшість з них такими не є), та водночас наповнювати та використовувати неформальний бюджет пенітенціарної системи для своїх власних потреб.

Тому проблематику цієї статті можна сформулювати за допомогою наступного питання, яке, здається, є риторичним: якщо навіть у XIII столітті Робіна Гуда зрештою приборкав шериф Нотінгема, то чому у XXI столітті сучасна держава не може приборкати «неформальних лідерів», поступаючись їм великою часткою державної влади та надаючи зазначеним приватним акторам «ліцензію» на катування?

Підсумовуючи викладене вище, можна ще раз наголосити, що політика запобігання катуванням та боротьби з соціальними практиками катування у XXI столітті – це відображення складного дуалістичного політичного процесу: спроба ще більшого «убезпечення суспільства» з одночасним фіаско такого «убезпечення», де

одночасно йдеться про задекларовану спробу «запобігання катуванням» з констатацією фіаско такої «боротьби».

Насамкінець, зауважимо на одному важливому, як на нашу думку, аспекті.

Катування, що застосовується агентами держави до громадян, та катування, що застосовується приватними акторами до тих же громадян, є двома сторонами тієї ж самої медалі, де аналогічні дії застосовуються у рамках тієї ж самої системи владних відносин, що є економічно вигідним державі та спрямованим на досягнення ефекту паноптичного контролю над максимально великою кількістю задекларованих та потенційних девіантів.

Для держави характерним є те, що кожного разу, коли катування стає занадто жорстким навіть для сприйняття конкретним суспільством, або має місце витік інформації, внаслідок чого подія набуває резонансу, то держава поспішає оголосити своїх агентів такими, які не мали мандату від держави на застосування катування або іншого жорсткого поводження. Держава починає себе поводити, як ящірка, яка в момент небезпеки просто відкидає свій хвіст, розуміючи, що той скоро виросте заново, перекладаючи усю політичну, юридичну та моральну відповідальність на своїх же учорашніх агентів.

Незважаючи на зовнішню примітивність такої стратегії, вона спрацьовує у більшості випадків, особливо якщо громадянське суспільство толерує жорстоке поводження. Тому у цьому контексті вважаємо за доречне навести позицію ЄКЗК: *держава має визнати, що існування жорстокого поводження з боку її агентів є фактом, де жорстоке поводження аж ніяк не є результатом окремих дій декількох ізгоїв з числа її агентів*. Отже, катування – це складова, інструмент та водночас наслідок політичного курсу, за який держава має нести відповідальність.

Підсумовуючи викладе вище, необхідно зробити *особливий наголос*: катування та нелюдське поводження – це не юридична категорія, проте, у першу чергу, *політична*. Аналіз феномену катування та нелюдського поводження лише у формальних рамках національних систем кримінальної юстиції є небезпечним не лише для суспільства та самих жертв катувань, проте також для тих, хто застосовує катування, особливо беручи до уваги вельми сумнівну результативність та ефективність катувань (відповідальність за які згодом покладається саме на платників податків, які вимагають «більшої безпеки»).

Катування та нелюдське поводження крізь призму політичного аналізу – це об'єктивний елемент сучасних політичних відносин, невід'ємна складова відносин влади та водночас продукт

поширення дисципліни паноптичного зразку в суспільстві XXI століття.

У суспільстві XXI століття практики катування та нелюдського поводження існують у рамках *двох взаємопов'язаних політичних сфер*, де однією зі сфер виступає формалізована *суб'єктна* політика запобігання катуванням, що формується та реалізується у рамках універсальних регіональних та національних структур.

Другою сферою виступає *безсуб'єктна* політика катувань, яка формується у рамках постсучасної модуляції паноптичного менеджменту ризиків, де катування та нелюдське поводження є інструментом соціального контролю над новим типом людини – *Homo disciplinatus*.

Бібліографічний список:

1. Ягунов Д. «Malleus Maleficarum» of modern society: preconditions and prevalence of torture in XXI century and the policy of combating torture. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Політичні науки, 2020. 5. С. 58-97.

2. Ягунов Д.В. Катування як елемент соціального контролю у XXI столітті (політичні та правові аспекти). *Політичне життя*, 2021, 1. С. 66-83.

3. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978 – 1979 учебном году. СПб.: Наука, 2010. 448 с.

4. Bagaric M., Clarke J. Not Enough Official Torture in the World? The Circumstances in Which Torture Is Morally Justifiable. *University of San Francisco Law Review*, Spring 2005. P. 581-616.

5. Ягунов Д. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю. Одеса: Фенікс, 2020. 674 с.

6. Report on the visit to the Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June 2018. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.02.2023).

7. Report on the periodic visit to the United Kingdom carried out by the CPT from 8 to 21 June 2021. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.02.2023).

8. Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.02.2023).

9. Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.02.2023).

10. Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 8 to 17 December 2004. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.02.2023).

11. Report on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 February 2017. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.02.2023).

12. Report on the visit to Slovenia carried out by the CPT from 28 March to 4 April 2017. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.03.2023).

13. Report on the visit to Montenegro carried out by the CPT from 9 to 16 October 2017. URL: www.coe.int/en/web/cpt/states (дата звернення – 01.03.2023).

Тюбінген, квітень 2023 р.

Наукове видання

Дмитро Вікторович ЯГУНОВ

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ

**Практика Європейського суду з прав людини,
стандарти та практика Європейського комітету
з питань запобігання катуванням**

Зі вступним словом

М. Гнатівського, А. Костіна, Р. Хаверкамп, Д. Ягунова.

Формат 70x100/16. Ум-друк. арк. 49,08.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net